ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ

САМАРҚАНД ИҚТИСОДИЁТ ВА СЕРВИС ИНСТИТУТИ

«Иқтисодиёт» кафедраси

СамИСИ ўқув услубий
кенгашида муҳокама этилган
ЎУК раиси_____А.Бектемиров
Баённома №5 16.12.2013 йил

«АГРОСАНОАТ МАЖМУАСИ ИҚТИСОДИЁТИ»

фанидан

ЎҚУВ-УСЛУБИЙ МАЖМУА

Самарқанд-2013

Қ.Ж.Мирзаев,.А.Сиддиқов «**Агросаноат мажмуаси иқтисодиёти**»
фанидан ўқув услубий мажмуа СамИСИ, 2013.- 511 бет.

Лойиҳа муҳаррири:
доцент Қ.Ж.Мирзаев
ўқитувчи: Сиддиқов .А.

Тақризчилар:
иқтисод фанлари доктори, профессор М.Қ.Пардаев,
иқтисод фанлари номзоди, доцент Ш.Салимов

Мажмуада «Агросаноат мажмуаси иқтисодиёти» фанидан, дидактик тамойиллар, маъруза, амалий ва семинар машғулотлари технологияларини ишлаб чиқиш регулятивлари ва усуллари, уларнинг асосий жиҳатларини ҳисобга олган ҳолда лойиҳалаштирилган иқтисодий ва хизмат кўрсатиш таълимида ўқитиш технологиялари келтирилган.

Мажмуа олий мактаб ва қўшимча таълим тизимидаги таълим муассасалари ўқитувчилари учун мўлжалланган. Ўқув-услубий мажмуа Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2011 йил 20 майдаги “Олий таълим муассасаларининг моддий-техник базасини мустаҳкамлаш ва юқори малакали мутаҳассислар тайёрлаш сифатини тубдан яхшилаш чора тадбирлари тўғрисида”ги № ПҚ 1533-сонли қарори 2-иловаси 7-бандида кўрсатиб ўтилган вазифалар ҳамда олий ва ўрта махсус таълим вазирлигининг 2011 йил 15 октябрдаги № 87-01/1-166 модемограммасида белгилаб берилган ўқув-услубий мажмуалар намунавий таркиби ва Тошкент Давлат иқтисодиёт университети методикаси асосида ишлаб чиқилган.

Ўқув-услубий мажмуа Самарқанд иқтисодиёт ва сервис институти Илмий Кенгашида муҳокама этилган ва ўқув жараёнига тадбиқ этиш ҳамда нашр учун тавсия этилган. Баённома № 5 30.12.2013 йил

ЎҚУВ-УСЛУБИЙ МАЖМУА МУНДАРИЖАСИ

1. «Агросаноат мажмуаси иқтисодиёти» фанидан ўқув дастури.....
2. «Агросаноат мажмуаси иқтисодиёти» фанидан ишчи дастури……
3. «Агросаноат мажмуаси иқтисодиёти» фанидан таълим технологияси…….....
5. « Агросаноат мажмуаси иқтисодиёти» фанидан тестлар….....
6. «Агросаноат мажмуаси иқтисодиёти» фанидан назорат учун саволлар…….....
7. «Агросаноат мажмуаси иқтисодиёти» фанидан умумий саволлар…….....
8. «Агросаноат мажмуаси иқтисодиёти» фанидан тарқатма материаллар…….....
9. «Агросаноат мажмуаси иқтисодиёти» фанидан глоссарий.....
10. «Агросаноат мажмуаси иқтисодиёти» фанидан реферат мавзулари…….....
11. «Агросаноат мажмуаси иқтисодиёти» фанидан адабиётлар рўйхати…….....
13. « Агросаноат мажмуаси иқтисодиёти» фанидан ўқув материаллари…….....
14. «Агросаноат мажмуаси иқтисодиёти» фанидан хорижий манбалар…….....
16. «Агросаноат мажмуаси иқтисодиёти» фанидан аннотациялар…….....
17. Муаллифлар ҳақида маълумотлар…….....
18. «Агросаноат мажмуаси иқтисодиёти» фанидан фойдали маслаҳатлар.....…….....
19. «Агросаноат мажмуаси иқтисодиёти» норматив хужжатлар…….....……
20. «Агросаноат мажмуаси иқтисодиёти» фанидан баҳолаш мезонлари…….....……

К И Р И Ш

«Агросаноат мажмуа иқтисодиёти » фанидан таълим технологияси «Иқтисодий олий таълим муассасаларида маъруза ва семинарларни ўқитиш технологияси» ўқув қўлланмасида баён этилган дарс машғулотларида янги технологияларни қўллаш қонун-қоидаларига таянган холда ишлаб чиқилган.

Талабаларга билим беришда замонавий таълим технологияларининг аҳамияти тўғрисида сўз борганда Президентимиз И.А.Каримовнинг “Ўқув жараёнига янги ахборот ва педагогик технологияларни кенг жорий этиш, болаларимизни комил инсонлар этиб тарбиялашда жонбозлик кўрсатадиган ўқитувчи ва домлаларга эътиборимизни янада ошириш, кискача айтганда, таълим-тарбия тизимини сифат жихатидан бутунлай янги босқичга кўтариш диққатимиз марказида бўлиши даркор”[1] деган сўзларини таъкидлаш ўринлидир. Бу масала “Баркамол авлод йили" Давлат дастурида хам асосий йуналишлардан бири сифатида эътироф этилган.

Ўқув-услубий мажмуада келтирилган таълим технологияларининг хар бири ўзида ўқув машғулотини утказиш шарт-шароити тўғрисида ахборот материалларини, педагогик мақсад, вазифа ва кўзланган натижаларни, ўқув машғулотнинг режаси, ўқитишнинг усул ва воситаларини мужассамлаштирган. Шунингдек, бу ўқув машғулотининг технологик картасини, яъни ўқитувчи ва ўқувчининг мазкур ўқув машғулотида эришадиган мақсади бўйича хамкорликдаги фаолиятнинг босқичма-босқич таърифланишини хам ўз ичига олади.

Ўқув-услубий мажмуа таркиби кириш, таълим технологиясининг концептуал асослари, хар бир мавзу бўйича маъруза ва семинар машғулотларида ўқитиш технологиясидан иборат. Маълумотлар максимал даражада умумлаштирилган ва тартибга солинган. Уларни ўзлаштириш ва ёдда саклаб колишни кучайтириш учун жадвал ва чизмалардан фойдаланилган.

Ўқув-услубий мажмуанинг концептуал асослари қисмида дастлаб «меҳмонхона иқтисодиёти» фанининг долзарблиги ва ахамияти, мазкур ўқув фанининг таркибий тузилишии, ўқитишнинг усул ва воситаларини танлашда таянилган концептуал фикрлар, коммуникациялар, ахборотлар берилиб, сунгра лойихалаштирилган, ўқитиш технологиялари тақдим килинган.

(1) Туккиз турдаги маъруза машғулотлари: кириш, тематик, муаммоли, визуал-маъруза,
бинар маъруза, маъруза-мунозара, ҳамкорликдаги маъруза, аввалдан режалаштирилган хатоли маъруза, шархловчи маъруза берилган.

(2) Семинар машғулотларида муаммоли семинар, билимларни кенгайтириш ва чукурлаштиришга йуналтирилган семинар, ишбилармонлик уйинларига асосланган, аник
холатларнинг ечими бўйича семинар утиш технологиялари мавжуд ва ҳ.к.

Хозирги кунда жаҳон тажрибасидан кўриниб турибдики, таълим жараёнига ўқитишнинг янги, замонавий усул ва воситалари кириб келмокда ва самарали фойдаланилмокда. Жумладан, Самарканд Иқтисодиёт ва Сервис институтида хам инновацион ва замонавий педагогик ғоялар амалга оширилмокда: ўқитувчи билим олишнинг ягона манбаи бўлиб қолиши керак эмас, балки талабалар мустақил ишлаш жараёнининг ташкилотчиси, маслахатчиси, ўқув жараёнининг менеджери бўлиши лозим. Таълим технологиясини ишлаб чиқиш асосида айнан шу ғоялар ётади.

[1] Ўзбекистан Конституцияси - биз учун демократик тараққиёт йулида ва фуқаролик жамиятини барпо этишда мустахкам пойдевордир. – Президент Ислом КаримовнингЎзбекистан Республикаси Конституцияси қабул қилинганининг 17 йиллигига бағишланган тантанали маросимдаги маърузаси // Халқ сўзи, 2009 йил 6 декабрь.

ЎБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ

САМАРҚАНД ИҚТИСОДИЁТ ВА СЕРВИС ИНСТИТУТИ

«ИҚТИСОДИЁТ» КАФЕДРАСИ

Рўйхатга олинди:
№ _____
2013 йил “___”_____

Ўзбекистон Республикаси Олий ва ўрта махсус таълим вазирлигининг 2013 йил“_____”_____даги “_____”-сонли буйруғи билан тасдиқланди

«АГРОСАНОАТ МАЖМУАСИ ИҚТИСОДИЁТИ»

фанидан

ўқув

Д А С Т У РИ

Олий таълимнинг 5340100 – Иқтисодиёт (сервис ва хизматлар соҳалари бўйича) бакалавриат таълим йўналиши учун

Самарқанд – 2013

Фаннинг ўқув дастури ўқув,ишчи ўқув режа,ва ўқув дастурига мувофиқ ишлаб чиқилди

Тузувчи: Қ.Ж.Мирзаев –проффессор иқтисодиёт факултети декани
А.А.Сиддиқов-иқтисодиёт кафедраси ўқитувчиси

Тақризчилар:

Ш.Салимов – СамИСИ “Иқтисодиёт” кафедраси доценти, и.ф.н.
Н.Арабов - Самду “Мехнат иқтисодиёти ва сациологияси ”мудири доцент и.ф.н

Фаннинг ўқув дастури “Иқтисодиёт” кафедрасида муҳокама этилди ва 2013 йил 5 июль 12 - сонли баённомаси билан институт илмий – услубий кенгашида кўриб чиқиш ва тасдиқлаш учун тавсия этилди.

Кафедра мудири : _____ Султонов Ш.А.

Фаннинг ўқув дастури институт ўқув– услубий кенгашида кўриб чиқилган ва 2013 йил “10” июль 12-сон баённомаси билан тасдиқлаш учун тавсия этилди.

Келишилди:

Институт ўқув-услубият бўлими бошлиғи _____И.Шодмонов.

Кириш

Агросаноат мажмуасининг ривожлантириш, кўп ҳолларда ундаги ишлаб чиқариш омилларидан самарали фойдаланишни уни моддий техника базасини мустаҳкамлашни ва фан техника ютуқларини ишлаб чиқаришга жорий қилишни талаб қилади. Маҳсулот ишлаб чиқаришни ортиши ва меҳнат унумдорлигини юксалиши АСМ учун юқори малакали иқтисодчи кадрларни тайёрлашни тақозо қилади.

Фанни ўрганишдан асосий мақсад – ўқитувчиларга бозор иқтисодиёти шароитида мамлакат агросаноат мажмуаси иқтисодиётнинг назарий ва амалий масалалари тўғрисида талаб қилинадиган билимларни шакллантиришдир.

“Агросаноат мажмуаси иқтисодиёти” фанини ўрганишнинг асосий вазифалари:

- ўқитувчиларни агросаноат мажмуасини бошқариш, иқтисодиётни барқарор ривожланишини таъминлаш учун зарур замонавий билимлар билан қуроллантириш
- уларга давлатнинг аграр иқтисодий сиёсатини чуқур англатиш;
- агросаноат мажмуаси иқтисодиётини бошқа иқтисодий фанлар ютуқлари билан ўзаро ҳамкорликда ўрнатиш;
- иқтисодий қонунларни агросаноат мажмуасида амал қилиш хусусиятларини ўргатиш ва бошқалар киради.

“Агросаноат мажмуаси иқтисодиёти” фанини ўрганишнинг асосий мақсади – талабаларга бозор иқтисодиёти шароитида мамлакат агросаноат мажмуаси иқтисодиётининг назарий ва амалий масалалари тўғрисида талаб қилинадиган билимларни шакллантириш ҳисобланади. Унинг асосий вазифаларига, талабаларни агросаноат мажмуасини бошқариш, иқтисодиётини барқарор ривожланишини таъминлаш учун зарур замонавий билимлар билан қуроллантириш, уларга давлатнинг аграр иқтисодий сиёсатини чуқур англатиш, агросаноат мажмуаси иқтисодиётини бошқа иқтисодий фанлар ютуқлари билан ўзаро ҳамкорликда ўргатиш, иқтисодий қонунларнинг агросаноат мажмуасида амал қилиш хусусиятларини кўрсатиш ва бошқалар киради. Талабаларда Агросаноат мажмуаси корхоналарнинг иқтисодий фаолиятини таҳлил қилиш асосида уларни самарали бошқариш бўйича мустақил қарорлар қабул қилиш кўникмаларни шакллантириш. Агросаноат интеграцияси, унинг ривожланиши ва мажмуасининг шаклланиш қонуниятлари, унинг таркибига кирувчи тармоқларнинг ҳозирги ҳолати ва уларни ривожлантириш йўллари тўғрисида назарий ва амалий билимларга эга бўлишини таъминлаш.

“Агросаноат мажмуаси иқтисодиёти” фани “Иқтисодий назария”, “Иқтисодий статистика”, “Қишлоқ хўжалиги иқтисодиёти”, “Меҳнатни ташкил этиш ва нормалаштириш”, “Қишлоқ хўжалиги корхоналарида ишлаб чиқаришни ташкил этиш”, “Қишлоқ хўжалиги инфратузилмаси иқтисодиёти”, “Миллий иқтисодиёт”, “Маркетинг”, “Менежмент”,

“Минтақа иқтисодиёти”, “Микроиқтисодиёт”, “Макроиқтисодиёт” каби фанлар билан узвий алоқада ривожланади.

Ўқув фаннинг максади ва вазифалари

Фанни ўқитишдан максад – “Агросаноат мажмуаси иқтисодиёти” фани мамлакат агоросаноат мажмуаси иқтисодиётининг назарий ва амалий масалаларини ўрганиш ва уни мўътадил ривожлантиришнинг ечимларини топишда ҳамда “иқтисодиёт” таълим йўналиши мутахассисларининг шаклланишида катта аҳамиятга эга. Ушбу фаннинг ютуқ ва хулосаларидан мамлакат агросаноат мажмуасини ривожлантиришнинг қисқа ва узоқ муддатларга белгиланган дастурларини ишлаб чиқишда кенг фойдаланилади. Ўзбекистон Республикаси иқтисодиётида агросаноат мажмуасининг улуши юқори бўлганлиги сабабли фаннинг аҳамияти ва уни ўрганиш зарурати катта.

“Агросаноат мажмуаси иқтисодиёти” фанини ўрганишнинг асосий мақсади – талабаларга бозор иқтисодиёти шароитида мамлакат агросаноат мажмуаси иқтисодиётининг назарий ва амалий масалалари тўғрисида талаб қилинадиган билимларни шакллантириш ҳисобланади

Фаннинг вазифаси – Унинг асосий вазифаларига, талабаларни агросаноат мажмуасини бошқариш, иқтисодиётини барқарор ривожланишини таъминлаш учун зарур замонавий билимлар билан қуроллантириш, уларга давлатнинг аграр иқтисодий сиёсатини чуқур англатиш, агросаноат мажмуаси иқтисодиётини бошқа иқтисодий фанлар ютуқлари билан ўзаро ҳамкорликда ўргатиш, иқтисодий қонунларнинг агросаноат мажмуасида амал қилиш хусусиятларини кўрсатиш ва бошқалар киради. Талабаларда Агросаноат мажмуаси корхоналарнинг иқтисодий фаолиятини таҳлил қилиш асосида уларни самарали бошқариш бўйича мустақил қарорлар қабул қилиш кўникмаларни шакллантириш. Агросаноат интеграцияси, унинг ривожланиши ва мажмуасининг шаклланиш қонуниятлари, унинг таркибига кирувчи тармоқларнинг ҳозирги ҳолати ва уларни ривожлантириш йўллари тўғрисида назарий ва амалий билимларга эга бўлишини таъминлаш.

Фан бўйича бакалавриятлар малакасига қўйиладиган талаблар:

«Агросаноат мажмуаси иктисодиёти » ўқув фанини ўзлаштириш жараёнида амалга ошириладиган масалалар доирасида бакалавр:

-Агросаноат мажмуаси иктисодиётни алохида сохаларини ривожланишининг тенденциялари ва уларни корхоналари ва ташкилотларини ривожланишига таъсирини билиши керак.

-Иктисодий тахлилнинг усулларини;

-Тахлил маълумотларига асосан конкрет карор кабул килиш йўлларини;

-Математик дастурлаш;

-Режалаштириш ва прогнозлаштириш усуллари принциплари, турлари, боскичлари ва кўрсатгичлари бўйича режалар тузиш учун етарли даражада билим малакага ва кўникмаларга эга бўлишлик талаб этилади.

Фаннинг ўқув режадаги бошқа фанлар билан ўзаро богликлиги

“Агросаноат мажмуаси иқтисодиёти” фани “Иқтисодий назария”, “Иқтисодий статистика”, “Қишлоқ хўжалиги иқтисодиёти”, “Меҳнатни ташкил этиш ва нормалаштириш”, “Қишлоқ хўжалиги корхоналарида ишлаб чиқаришни ташкил этиш”, “Қишлоқ хўжалиги инфратузилмаси иқтисодиёти”, “Миллий иқтисодиёт”, “Маркетинг”, “Менежмент”, “Минтақа иқтисодиёти”, “Микроиқтисодиёт”, “Макроиқтисодиёт” каби фанлар билан узвий алоқада ривожланади.

Фанни ўкитишда замонавий ахборот ва педагогик технологиялар.

Фанни ўзлаштиришда дарслик, ўкув ва услубий кўлланмалар, маъруза матнлари, таркатма материаллар, электрон материаллардан, хамда турли хилдаги стендлардан фойдаланилади. Маъруза ва амалий дарсларда мос равишдаги бугунги кун талабларидан келиб чиққан ҳолда инновацион педагогик технологиялардан («Бумеранг» технологияси, «Чархпалак» технологияси, «Скаберей» технологияси, «Веер» технологияси, «ФСМУ» технологияси, турли ўйин технологиялари – роли ўйинлар, Блиц-ўйин, «Реклама» ўйини) ва методлардан («фикрлаш ҳужуми», «тармоқлар», «муаммоли ўқитиш») ҳамда ахборот технологияларидан («презентация», слайдлар, ведео-маъруза, тарқатма материаллар) кенг фойдаланиш билан биргаликда янги хорижий адабиётлар ва Интернет тармоғи маълумотларидан фойдаланилади. Ўқув жараёни билан боғлиқ таълим сифатини белгиловчи ҳолатлар қуйидагилар: юқори илмий-педагогик даражада дарс бериш, муаммоли маърузалар ўқиш, дарсларни савол-жавоб тарзида қизиқарли ташкил қилиш, илғор педагогик технологиялардан ва мулътимедиа воситаларидан фойдаланиш, тингловчиларни ундайдиган, ўйлантирадиган муаммоларни улар олдига қўйиш, талабчанлик, тингловчилар билан индивидуал ишлаш, эркин мулоқот юритишга, илмий изланишга жалб қилиш.

Асосий қисм

Маьруза машғулотлари

1-мавзу: “Агросаноат мажмуаси иқтисодиёти” фанининг предмети.

Бозор муносабатларига ўтиш шароитида иқтисодий фанларнинг мазмуни янгиланиши. Аграсаноат мажмуаси иқтисодиёти курсининг предмети, мазмуни ва вазифалари. Ушбу фаннинг таркибий қисмларининг тавсифи. Аграсаноат мажмуаси иқтисодиёти курси бошқа фанлар билан боғлиқлиги. Курс таркибининг такомиллаштириш зарурати. Фаннинг методлари ва услубияти.

Қўлланиладиган таълим технологиялари: Визуал маъруза, суҳбат, логик - схема ,з х у ,намойиш этиш, “Нима учун?” ва “Ақлий ҳужум” усуллари.

Тавсия этилган адабиётлар: А1;А2;А3;А4;А8;А9;А10;А11;А12;А13;А14;А15;А16; А17;А18; Қ1; Қ5;Қ10.

2-мавзу: Агросаноат мажмуасининг мохияти ва таркиби

Агросаноат интеграцияси. Агросаноат интеграциясини ривожланиш тарихи, дастлабки кўринишлари ва у тўғрисидаги фикрлар. Агросаноат мажмуаси - аросаноат интеграцияси ривожининг махсулидир. Агросаноат мажмуаси тушунчаси, унинг мохияти. Агросаноат мажмуасининг таркиби (тузилмаси). Агросаноат мажмуаси учун ишлаб чиқариш воситалари ишлаб чиқарувчи тармоқлар (тарктор, камбайн, қишлоқ хўжалиги машиналари, ирригация ва мелиорация воситалари ишлаб чиқариш, ишчи машиналар, қишлоқ хўжалиги махсулотларини дастлабки қайта ишловчи тахникалар ишлаб чиқарувчи, қишлоқ хўжалиги махсулотларини ташувчи махсус транспорт воситалари ишлаб чиқарувчи ва бошқалар) - агросаноат мажмуасининг биринчи сохасидир. қишлоқ хўжалиги (дехқончилик ва чорвачилик) – агросаноат мажмуасининг иккинчи сохаси. қишлоқ хўжалиги махсулотларини тайёрловчи, дастлабки ва чуқур қайта ишловчи хамда тайёр махсулотларни истеъмолчиларга етказиб берувчи тармоқлар (қишлоқ хўжалиги махсулотларини тайёрловчи консерва заводлари, махсус тайёрлов ташкилотлари, пахта ва дон қабул қилувчи базалар (пунктлар), пилла пунктлари ва заводлари, колбаса ва гўшт консервалари чиқарувчи цех ва заводлар, холодилниклар, сут заводлари ва бошқалар) агросаноат мажмуасининг учинчи сохаси.

Инфратузилма (махсус транспорт, йўллар, алоқа тизими, қишлоқ жойлардаги электр узаткичлар, таъмирлаш устахоналари, ёқилғи – мойлаш қуйиш ва тарқатиш тизимлари, иқтисодий субъектларга маслахат, йўриқлар берувчи хизматлар, минерал ўғитлар, хисмия воситалари билан таъминловчи ташкилотлар, соқлиқни сақлаш, спорт ва маданий хордиқ чиқарувчи тизимлар, мактабгача тарбия масканлари ва мактаб, касб хунар берувчи таълим тизимлари, ахолига маиший хизмат кўрсатувчи тизимлар ва бошқа хизмат кўрсатувчи ташкилот ва корхоналар, фирмалар) - агросаноат мажмуасининг тўртинчи сохасидир. Ишлаб чиқариш ва ижтимоий инфратузилма.

Агросаноат мажмуасининг мамлакат иқтисодиётида тутган ўрни ва ахамияти. Агросаноат мажмуасини ривожлантиришнинг асосий мақсадли муаммолари. Махсулот ишлаб чиқаришни миқдори ва ассортиментини кўпайтириш. Агросаноат мажмуаси махсулотлари таннархини пасайтириш. Агросаноат мажмуасида мехнат унумдорлигини ошириш. Агросаноат мажмуаси тармоқларини мутаносиб ривожлантириш масалалари.

Қўлланиладиган таълим технологиялари: Визуал маъруза, суҳбат, намойиш этиш, “Кластер” ва “Ақлий ҳужум” усуллари.

Тавсия этилган адабиётлар: А1;А2;А3;А4;А8;А9;А10;А11;А12;А13;А14;А15;А16; А18; Қ1; Қ5;Қ10.

3-мавзу: Агросаноат мажмуаси тармоқлари учун ишлаб чиқариш воситалари ишлаб чиқарувчи соха

Агросаноат мажмуаси тармоқлари учун ишлаб чиқариш воситалари ишлаб чиқарувчи соханинг таркиби. қишлоқ хўжалиги, озиқ-овқат ва енгил саноат машинасозлиги. Минерал ўғит ва агросаноат мажмуасида ишлатиладиган кимёвий воситалар ишлаб чиқарувчи соха. Чорва моллари учун концентрат ем ишлаб чиқарувчи соха. Агросаноат мажмуаси учун махсус транспорт воситалари ишлаб чиқарувчи корхоналар. Ирригация ва мелиорация иншоатлари учун ишлаб чиқариш воситалари ишлаб чиқарувчи соха.

Агросаноат мажмуасининг биринчи сохасининг иқтисодиётда тутган ўрни ва ахамияти. Соха махсулотларига ва уларнинг сифатига бўлган талаб. Соханинг асосий вазифалари. Биринчи соха тармоқ ва корхоналари иқтисодиётининг хозирги холати.

Биринчи сохага кирувчи тармоқлар иқтисодиётининг самарадорлигини ифодаловчи кўрсаткичлар ва уларни хисоблаш усуллари. Мехнат унумдорлиги, махсулот ва хизматлар тарннархи, рентабеллик, мавжуд ишлаб чиқариш потенциалидан фойдаланиш даражаси ва бошқалар. Сохани ривожлантиришнинг зарурати.

Сохани ривожлантириш борасида Ўзбекистон Республикаси хукуматининг олиб бораётган сиёсати. Сохани янада ривожлантиришнинг асосий йўналишлари.

Қўлланиладиган таълим технологиялари: Визуал маъруза, суҳбат, намойиш этиш ва “Ақлий ҳужум” усуллари.

Тавсия этилган адабиётлар: А1;А2;А3;А4;А8;А9;А10;А11;А12;А13;А14;А15;А16; А17;А18; Қ1;Қ5;Қ10.

4-мавзу: Агросаноат мажмуасининг қишлоқ хўжалик махсулотларини тайёрловчи, қайта ишловчи ва истеъмолчиларга етказиб берувчи соха

Агросаноат мажмуасининг қишлоқ хўжалик махсулотларини тайёрловчи, қайта ишловчи ва истеъмолчиларга етказиб берувчи сохасининг таркиби. Озиқ-овқат саноати. Донни қайта ишловчи корхоналар ва уларни ривожлантирилиши. Пахта, пилла, каноп, тери ва жунни қайта ишловчи тармоқлар. Енгил саноат ва уни ривожланиши. Агросаноат мажмуасининг охирги, тайёр махсулотларни истеъмолчиларга етказиб берувчи тармоқлар. Супермаркетлар, озиқ - овқат дўконлари, озиқ -овқат савдо кўргазмалари (ярмаркалари). Дехқон бозорилари ва уларнинг ахамияти, ўрни. Дехқон бозарларини ривожлантириш йўналишлари.

Агросаноат мажмуасининг қишлоқ хўжалик махсулотларини тайёрловчи, қайта ишловчи ва истеъмолчиларга етказиб берувчи сохасининг иқтисодиётда тутган ўрни ва ахамияти. Соханинг қишлоқ хўжалигига қўядиган талаблари. Агросаноат мажмуасининг қишлоқ хўжалик махсулотларини тайёрловчи, қайта ишловчи ва истеъмолчиларга етказиб берувчи сохасининг хозирги холати.

Сохага кирувчи тармоқлар ва корхоналар иқтисодиётининг самарадорлигини ифодаловчи кўрсаткичлар ва уларни хисоблаш усуллари. Мехнат унумдорлиги, махсулот ва хизматлар тарннархи, рентабеллик, мавжуд ишлаб чиқариш потенциалидан фойдаланиш даражаси ва бошқалар. Республикада агросаноат мажмуасининг учинчи сохасини ривожлантириш йўналишлари.

.Қўлланиладиган таълим технологиялари: Визуал маъруза, суҳбат, фсму,намойиш этиш ва “Ақлий ҳужум” усуллари.

Тавсия этилган адабиётлар:

А1;А2;А3;А4;А8;А9;А10;А11;А12;А13;А14;А15;А16;
А17;А18; Қ1;Қ2;Қ4;Қ10.

5-мавзу: Агросаноат мажмуасининг ишлаб чиқариш инфратузилмаси

Инфратузилма тушунчаси, унинг мохияти. Агросаноат мажмуасининг ишлаб чиқариш инфратузилмасининг ахамияти ва иқтисодиётдаги ўрни. Агросаноат мажмуаси ишлаб чиқариш инфратузимасининг таркиби. Транспорт, йўллар, омборхоналар, музхоналар, техникаларни таъмир этувчи, қурилиш билан шуғулланувчи, минерал ўғит, кимёвий воситалар, техникалар, ёқилғи-мойлаш материаллари ва бошқалар билан таъминловчи корхоналар ва ташкилотлар. Ишлаб чиқаришни сув таъминоти билан шуғулланувчи сохалар. Алоқа, уруғчилик ва зоветеренария хизматлари. Агросаноат мажмуаси ишлаб чиқариш инфратузилмасини ташкил этишга бўлган талаблар ва уларни жойлаштириш тамойиллари.

Агросаноат мажмуаси ишлаб чиқариш инфратузилмасининг иқтисодий ва ижтимоий самарадорлигини ифодаловчи кўрсаткичлар ва уларни хисоблаш усуллари.

Ўзбекистон Республикаси агросаноат мажмуаси ишлаб чиқариш инфратузилмасини ривожлантириш борасида давлатнинг олиб бораётган сиёсати. Ўзбекистон Республикаси агросаноат мажмуаси ишлаб чиқариш инфратузилмасини ривожлантиришнинг асосий йўналишлари.

Қўлланиладиган таълим технологиялари: Визуал маъруза, суҳбат, намойиш этиш ва “Ақлий ҳужум” усуллари.

Тавсия этилган адабиётлар:

А1;А2;А3;А4;А8;А9;А10;А11;А12;А13;А14;А15;А16;
А17;А18; Қ1;Қ2;Қ4;Қ10.

6-мавзу: Агросаноат мажмуасининг ижтимоий инфратузилмаси

Агросаноат мажмуаси ижтимоий инфратузилмасининг мазмуни, унинг таркиби. Ахолига алоқа, транспорт хизматларини кўрсатиш. Ахолининг уй-жой билан таъминланганлиги. Ахолини ичимлик сув ва газ билан таъминловчи сохалар. қишлоқ жойларда, таълим, соғлиқни сақлаш тизимлари, ахолига маданий-маъиший хизмат кўрсатиш сохалари. Ахолининг соғлигини тиклашга қатаилган тизимлар. Ахолида жисмоний маданиятни ривожлантиришга хизмат қилувчи тизим ва уларни ривожлантириш. Ахолини кундалик ахборот билан таъминловчи хизматлар ва уларнинг ривожлантириш. Агросаноат мажмуаси ижтимоий инфратузилмасининг ахамияти ва ўрни.

Бозор иқтисодиёти шароитида ижтимоий инфратузилмани ривожлантиришнинг ўзига хослиги.

Ижтимоий инфратузилманинг хўжалик самарадорлигига таъсирини ифодаловчи кўрсаткичлар тизими ва уларни хисоблаш усуллари. Республика агросаноат мажмуаси ижтимоий инфратузилмасининг хозирги холати. Уни ривожлантириш борасида давлатнинг олиб бораётган сиёсати. Республика агросаноат мажмуаси ижтимоий инфратузилмасини ривожлантиришнинг зарурати ва асосий йўналишлари.

Қўлланиладиган таълим технологиялари: Визуал маъруза, суҳбат, намойиш этиш ва “Ақлий ҳужум” усуллари.

Тавсия этилган адабиётлар:

А1;А2;А3;А4;А8;А9;А10;А11;А12;А13;А14;А15;А16;
А17;А18; Қ1;Қ2;Қ4;Қ10.

7-мавзу: Қишлоқ хўжалиги – агросаноат мажмуасининг асосий бўғини

Қишлоқ хўжалиги – агросаноат мажмуасининг асосий бўғини ва унинг ўзига хос хусусиятлари. Ишлаб чиқаришнинг биологик, табиат қонунлари билан боғликлиги. Ишлаб чиқаришнинг мавсумийлиги ва иш жараёнининг ишлаб чиқариш даври билан мос келмаслиги. Ернинг асосий ишлаб чиқариш воситаси сифатида ўзига хослиги. Ишлаб чиқаришнинг жуда катта худудларда олиб борилиши. қишлоқ хўжалигининг иқтисодиётда тутган ўрни ва ахамияти. Ўзбекистон Республикаси қишлоқ хўжалигининг таркиби. Республикада қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқаришининг ихтисослашиши ва унинг жойлашиши. Ўзбекистон Республикаси қишлоқ хўжалигининг хозирги холати уни ривожлантириш йўналишлари.

қишлоқ хўжалигининг иқтисодий-ижтимоий самарадорлигини ифодаловчи кўрсаткичлар тизими ва уларни хисоблаш усуллари.

Ширкат хўжаликлари ва уларнинг ташкилий-иқтисодий асослари. Уларнинг иқтисодиётда тутган ўрни. қишлоқ хўжалигини ривожлантиришда ширкатлар хал қилувчи ролни ўйнаши. Ширкатларни ривожланиш йўналишлари ва истиқболлари. Ширкатларнинг ишлаб чиқариш ресурслари, улардан фойдаланиш даражаси хамда самарадорлигини ифодаловчи кўрсаткичлар ва уларни хисоблаш усуллари.

Фермер хўжаликлари ва уларнинг ташкилий-иқтисодий асослари. Фермер хўжаликларининг қишлоқ хўжалигида тутган ўрни, ахамияти. Ўзбекистон Республикаси фермер хўжалинининг ривожлантиришга оид қонунчилик базаси. Ўзбекистон Республикаси фермер хўжаликларининг хозирги холати. Фермер хўжалиги Ўзбекистон Республикаси қишлоқ хўжалигини ривожлантиришнинг бош йўналиши сифатида. Фермер хўжаликларининг ишлаб чиқариш потенциали (ресурслари), улардан фойдаланишнинг даражаси ва самарадорлигини ифодаловчи кўрсаткичлар. Фермер хўжаликларининг ижтимоий ва иқтисодий самарадорлигини ифодаловчи кўрсаткичларни аниқлаш усуллари.

Дехқон хўжаликлари ва уларнинг ташкилий-иқтисодий асослари. Дехқон хўжаликларининг Республика қишлоқ хўжалигида тутган ўрни. Республика дехқон хўжаликларининг ишлаб чиқариш омиллари ва улардан самарали фойдаланиш йўллари. Ўзбекистон Республикасида дехқон хўжаликларини ривожлантириш борасида давлат сиёсати. Дехқон хўжаликларини ривожлантириш йўналишлари.

Қўлланиладиган таълим технологиялари: Визуал маъруза,инсерт жадвали суҳбат, намойиш этиш ва “Ақлий ҳужум” усуллари.

Тавсия этилган адабиётлар:

А1;А2;А3;А4;А8;А9;А10;А11;А12;А13;А14;А15;А16;
А17;А18; Қ1;Қ2;Қ4;Қ10

8-мавзу: Қишлоқ хўжалиги ер фонди ва ундан фойдаланиш

Қишлоқ хўжалигида ернинг асосий ишлаб чиқариш воситаси эканлиги. қишлоқ хўжалигида ернинг асосий ишлаб чиқариш воситаси сифатида ўзига хос хусусиятлари. Ернинг табиат махсули эканлиги. Ер фондининг чекланганлиги ва унинг тобора бир кишига тўғри келадиган миқдорининг камайиб бориши. Ер сифатининг, унумдорлигининг турли ерда турлича эканлиги ва бунга эътибор кучли бўлмаса унинг пасайиб боришга мойиллиги. Ер рентаси. Ер бахоси ва уни аниқлаш усуллари.

Ўзбекистон Республикаси ер фонди ва унинг классификацияси. Ер фондининг фойдаланувчилар ўртасида тақсимланиши. қишлоқ хўжалигига яроқли ерлар ва уларнинг таркиби. Ижобий ва салбий ер трансформацияси. қишлоқ хўжалигида ердан фойдаланиш даражасини ва самарадорлигини ифодаловчи кўрсаткичлар тизими. Уларни аниқлаш усуллари. қишлоқ хўжалигида ердан фойдаланишнинг даражаси ва самарадорлигига таъсир этувчи омиллар. Ердан фойдаланишнинг даражасини ва самарадорлигини ошириш йўллари. Ўзбекистон Республикасида ердан фойдаланишни яхшилашга қаратилган хуқуқий асослар. Ер ижараси. Ер ислохотлари.

9-мавзу: Қишлоқ хўжалигида мехнат ресурслари ва улардан фойдаланиш

Мехнат тушунчаси. Мехнат ресурслари тушунчаси. қишлоқ хўжалигида мехнат бозори. қишлоқ хўжалиги мехнат ресурслари. Уларнинг таркиби ва сифати. қишлоқ хўжалигида мехнат ресурсларидан фойдаланишнинг ўзига хос хусусиятлари. Мехнатнинг мавсумийлиги. қишлоқ хўжалигида ишсизлик, унинг турлари ва бандлилик.

қишлоқ хўжалигида мехнат ресурсларидан фойдаланиш даражаси ва самарадорлигини ифодаловчи кўрсаткичлар тизими. Уларни хисоблаш усуллари. Мехнат унумдорлиги тушунчаси, униг мохияти.

Агросаноат мажмуасида, жумладан, қишлоқ хўжалигида мехнат унумдорлигининг хозирги даражаси. Мехнат унумдорлигини оширишга таъсир этувчи омиллар. Агросаноат мажмуаси сохаларининг, унинг тармоқларинининг ўзаро мутоносиб ривожланиши мехнатнинг унумдорлигини даражасига таъсир қилувчи омил сифатида. Мехнат ресурслари миграцияси. Фан, техника тараққиёти (янги унумдор техникаларнинг, технологияларнинг вужудга келиши, янги зотли чорва моллари ва серхосил қишлоқ хўжалиги экинларининг яратилиши, уруғчиликнинг ривожлантирилиши, моддий ва маънавий рағбатлантиришнинг такомиллаштирилиши) ва мехнат унумдорлиги. Кадрлар тайёрлаш ва қайта тайёрлаш тизими.

Қўлланиладиган таълим технологиялари: Визуал маъруза, суҳбат,инсерт жадвали тест , намойиш этиш ва “Ақлий ҳужум” усуллари.

Тавсия этилган адабиётлар: А1;А2;А3;А4;А8;А9;А10;А11;А12;А13;А14;А15;А16; А17;А18; Қ1;Қ2;Қ4;Қ10;

10-мавзу: Қишлоқ хўжалигининг моддий – техника ресурслари

қишлоқ хўжалигининг моддий-техника базаси тушунчаси, унинг мохияти ва ахамияти. қишлоқ хўжалигининг моддий-техника базасининг таркиби. Асосий фондлар тушунчаси, иқтисодий мохияти ва уларнинг таркиби. Ишлаб чиқаришга жалб қилинган асосий ишлаб чиқариш фондлари. Ишлаб чиқаришга жалб этилмаган лекин уни ташкил этишга ёрдам берувчи асосий фондлар.

Асосий фондларни бахолаш турлари ва уларни аниқлаш усуллари. Асосий фондларнинг баланс ёки тўлиқ бошланғич қиймати. Асосий фондларнинг қолдиқ қиймати. Асосий фондларни тиклаш қиймати.

Асосий фондлардан фойдаланиш даражаси ва самарадорлигини ифодаловчи кўрсаткичлар. Уларни аниқлаш усуллари. қишлоқ хўжалигида асосий фондларнинг жисмонан ва маънавий эскириши. Амортизация фонди ва уни хисоблаш усуллари. Амортизация фондидан фойдаланиш. Асосий фондларни янгилаш ва кўпайтириш манбалари. Асосий фондларнинг самарадорлигини оширишга таъсир қилувчи омиллар. Асосий фондларнинг самарадорлигини оширишнинг асосий йўналишлари.

Айланма маблағлар тушунчаси. Айланма маблағларнинг ахамияти ва таркиби. Айланма фондлар ва уларнинг самарадорлигини ифодаловчи

кўрсаткичлар. Муомиладаги маблағлар. Дебитор ва кредиторлик қарзлар муаммоси ва уни камайтириш йўллари. Омбордаги тайёр махсулотлар миқдори ва уларни талаб даражасидан ошиб кетмаслигини таъминлаш. Айланма маблағларнинг манбалари. Айланма маблағлардан фойдаланиш самарадорлигини ошириш йўллари.

Қўлланиладиган таълим технологиялари: Визуал маъруза, суҳбат, намойиш этиш ва "Ақлий ҳужум" усуллари.

Тавсия этилган адабиётлар: А1;А2;А3;А4;А8;А9;А10;А11;А12;А13;А14;А15;А16; А17;А18; Қ1;Қ2;Қ4;Қ10;

11-мавзу: Қишлоқ хўжалигида ишлаб чиқариш харажатлари ва махсулот таннархи

Ишлаб чиқариш харажатлари тушунчаси. Таннарх тушунчаси, унинг мохияти. қишлоқ хўжалигида таннархнинг турлари, уларнинг бир-биридан фарқлари. қишлоқ хўжалиги махсулотлари таннархини хисоблаш усуллари. қишлоқ хўжалигида таннарх калькуляцияси. қишлоқ хўжалиги махсулотлари динамикаси.

Махсулот таннархига таъсир этувчи омиллар. Махсулдор чорва молари ва серхосил экин турларини ишлаб чиқаришга жорий этишнинг таннархга таъсири. Ишлаб чиқаришни рационал ташкил этиш ва таннарх. Ишчи, хизматчи ва ходимларни моддий рағбатлантириш тизими ва таннарх. Тежамкорлик ва таннарх муаммолари. Ишлаб чиқаришни ташкил этиш учун корхоналар ташқаридан сотиб олаётган товарлар (ўғит, ёқилғи-мойлаш материаллари, электр энергия, сув, хизматлар, техника, технология ва х.з.) нархини ва уларнинг ўсиш динамикаси. Тармоқлар ўртасидаги алмашинув баланси ва унинг ўзгариши.қишлоқ хўжалиги махсулотлари таннархини пасайтириш йўллари.

Қўлланиладиган таълим технологиялари: Визуал маъруза, суҳбат, намойиш этиш ва "Ақлий ҳужум" усуллари.

Тавсия этилган адабиётлар:
А1;А2;А3;А4;А8;А9;А10;А11;А12;А13;А14;А15;А16; А17;А18; Қ1; Қ5;Қ10.

12-мавзу: Агросаноат мажмуаси тармоқлари махсулотлари нархлари қиймат тушунчаси. Нарх тушунчаси ва унинг мохияти. Иқтисодий асосланган нархлар. Талаб ва таклиф қонуни.

Нархнинг функциялари. Нархнинг вазифалари. қишлоқ хўжалигида нархлар тизими. қишлоқ хўжалиги махсулотларини харид қилиш нархлари. Шартнома нархлар. Ички хўжалик нархлар. Улгуржи нархлар. Чакана нархлар. Комиссион нархлар. Ким ошди савдо нархлари. Деҳқон бозори нархлари. Тормоқлараро айрибошлаш мутаносиблигини таъминлашнинг объектив заруратлари.

Қишлоқ хўжалиги махсулотлари ва хизматлари нархларига таъсир қилувчи омиллар. Мамлакат агросаноат мажмуасида нарх сиёсатини ривожлантиришнинг асосий йўналишлари.

Қўлланиладиган таълим технологиялари: Визуал маъруза, суҳбат, намойиш этиш ва “Ақлий ҳужум” усуллари.

Тавсия этилган адабиётлар: А4;А8;А9;А10;А11;А12;А13;А14;А15; А16;А17; А18; Қ6;Қ7;Қ10;

13-мавзу: Фан, техника тараққиёти ва қишлоқ хўжалигини интенсивлаштириш

Фан, техника тараққиёти тушунчаси, унинг мохияти ва ахамияти. қишлоқ хўжалигида фан, техника тараққиётининг асосий йўналишлари. Химиялаштириш, ишлаб чиқаришни механизациялаштириш ва автоматлаштириш, электрлаштириш.

Ишлаб чиқаришни ривожлантиришнинг экстенсив ва интенсив йўллари. қишлоқ хўжалигида фан, техника тараққиётининг иқтисодий – ижтимоий самарадорлигини аниқловчи кўрсаткичлар ва уларни хисоблаш усуллари.

Экстенсив ривожланиш йўлининг тушунчаси, унинг мохияти. Экстенсив ривожланиш йўлининг чекланган мкониятга эга эканлиги.

Ишлаб чиқаришни иштенсив ривожланиш йўлининг тушунчаси, мохияти.

Интенсивлаштиришнинг иқтисодий мохияти. Ишлаб чиқаришни интенсив ривожлантиришнинг объектив заруратлари. Ресурслар чекланганлиги. қишлоқ хўжалиги махсулотларига бўлган эхтиёжнинг, талабнинг ошиб бориши. қишлоқ хўжалигида иштенсивлаштиришнинг даражаси ва самарадорлигини ифодаловчи кўрсаткичлар тизими. Уларни хисоблаш усуллари.

Қўлланиладиган таълим технологиялари: Визуал маъруза, суҳбат, намойиш этиш ва “Ақлий ҳужум” усуллари.

Тавсия этилган адабиётлар:
А4;А8;А9;А10;А11;А12;А13;А14;А15;А16;А17;А18;Қ6;Қ7;Қ10

14-мавзу: Қишлоқ хўжалиги маркетинги тушунчаси, унинг мохияти ва ривожланиш хусусиятлари

Маркетинг тушунчаси, унинг мохияти. қишлоқ хўжалиги маркетинги. Уни ташкил этишнинг ўзига хос хусусиятлари, тамойиллари. қишлоқ хўжалиги махсулотларини тайёрлаш, сақлаш, транспортировка қилиш, қайта ишлаш ва тақсимлаш. қишлоқ хўжалиги маркетинги функциялари. Маркетинг стратегиясини ишлаб чиқиш. Маркенг жараёнлари. қишлоқ хўжалиги маркетинг самарадорлиги. Маркетингнинг техник самарадорлиги. Маркетингнинг бахо самарадорлиги. Бозор таркибини тахлили. Маркетинг харажатлари. Бозор маржаси. Фьючерс бозори. Фьючерс шартномалари. Марказлашмаган бозорлар. Арбитраж. Маркетингни бошқариш

Қўлланиладиган таълим технологиялари: Визуал маъруза, суҳбат, намойиш этиш ва “Ақлий ҳужум” усуллари.

Тавсия этилган адабиётлар:
А4;А8;А9;А10;А11;А12;А13;А14;А15;А16;А17;А18; Қ6;Қ7;Қ10

15-мавзу: Қишлоқ хўжалигини давлат томонидан тартибга солиш ва қўллаб - қувватлаш

Давлатнинг иқтисодий функциялари. қишлоқ хўжалигини давлат томонидан тартибга солиш ва қўллаб-қувватлаб турушнинг зарурати, мохияти, мақсадлари, тамойиллари, асослари. Озиқ - овқат хавфсизлиги.

Давлатнинг қишлоқ хўжалигини тартибга солиш ва қўллаб-қувватлашдаги асосий вазифалари, уларни амалга ошириш шакллари ва усуллари. Мамлакат экспорт салохиятини ошириш. Протекционизм. Экспорт ва импорт квоталари. Божхона таърифлари. Давлатнинг қишлоқ хўжалиги корхоналарининг даромадчанлигини оширишга қаратилган тадбирлари. қишлоқ хўжалиги махсулотларини сотишдан тушадиган тушумларни кўпайтириш чоралари. Ишлаб чиқариш квоталари. қишлоқ хўжалиги махсулотларини давлат томонидан харид қилиш. Тўғридан тўғри бахо орқали бериладиган субсидиялар. Ташқи савдони тартибга олиш чоралари. Экспорт субсидиялари. Истеъмо субсидиялари.

қишлоқ хўжалигида харажатларни тежашга қаратилган чора-тадбирлар. Сохани бошқариш ва ишлаб чиқариш таркибини ўзгартириш сиёсати.

Иқтисодий дастаклар (солиқлар тизими, нархлар) ва улардан фойдаланиш. Ўзбекистон Республикасининг аграр сиёсати ва уни ривожлантириш йўналишлари.

Қўлланиладиган таълим технологиялари: Визуал маъруза, суҳбат,инсерт жадвали ,кластер, намойиш этиш ва “Ақлий ҳужум” усуллари.

Тавсия этилган адабиётлар:
А4;А8;А9;А10;А11;А12;А13;А14;А15;А16;А17;А18; Қ6;Қ7;Қ10

16-мавзу: Агросаноат мажмуаси молия – кредит тизимининг амал қилиш механизми

Агросаноат мажмуаси молия – кредит тизимининг мохияти ва хусусиятлари. қишлоқ хўжалигини кредитлаш усуллари, шакллари ва уларнинг манбалари. Кредит кооперациялари.

Кредит муддатлари. қисқа муддатли кредитлари. Ўрта муддатли кредитлар. Узоқ муддатли кредитлари. Ипотека кредити. Товар кредити. Ишонч шартномалари. Ижара. Ишларни бажаришга буюртмалар. Ссуда фоизи.

Молиявий лизинг. қишлоқ хўжалигида ишлаб чиқаришни молиялаштиришнинг бошқа манбалари ва улардан самарали фойдаланиш.

Қўлланиладиган таълим технологиялари: Визуал маъруза, суҳбат,зху, намойиш этиш ва “Ақлий ҳужум” усуллари.

Тавсия этилган адабиётлар:
А4;А8;А9;А10;А11;А12;А13;А14;А15;А16;А17;А18;Қ6;Қ7;Қ10;

17-мавзу: Европа хамжамиятининг ягона аграр сиёсати

Европа хамжамияти давлатларининг ягона аграр сиёсат (ЕЯАС) юргизишининг зарурати. Уни вужудга келишининг қисқача тарихи. Европа хамжамияти давлатларининг ягона аграр сиёсат юритишининг ахамияти. Европа хамжамияти ягона аграр сиёсатида қишлоқ хўжалиги махсулотлари нархларини ва махсулот ишлаб чиқарувчилар даромадларини етарли бўлишини қўллаб-қувватлаш механизми.

Мақсадли нархлар. Интервенцион нархлар. Остона нархлари. Ўзгарувчан импорт тарифи ва экспорт субсидияси. Экспортни рағбатлантириш механизми. ЕЯАСнинг «яшил пуллари». ЕЯАСнинг бошқа дастурлари.

ЕЯАС нинг умумий ташкилотлари (бошқариш, тартибга олиш оргалари). Европа парламенти. Европа Кенгаши. Европа Комиссияси. Аудиторлар палатаси. Адлия палатаси. ЕЯАС даги ислохотлар. Маршал, Мансхольт ва Мак-Шерри режалари.

Қўлланиладиган таълим технологиялари: Визуал маъруза, суҳбат, намойиш этиш ва “Ақлий ҳужум” усуллари.

Тавсия этилган адабиётлар:
А4;А8;А9;А10;А11;А12;А13;А14;А15;А16;А17;А18;Қ6;Қ7;Қ10

Амалий, семинар, тажриба дарслари учун кўрсатмалар

Амалий (семинар) машғулотларнинг намунавий мавзулари

1-мавзу: “Агросаноат мажмуаси иқтисодиёти” фанининг предмети.

Бозор муносабатларига ўтиш шароитида иқтисодий фанларнинг мазмуни янгиланиши. Аграсаноат мажмуаси иқтисодиёти курсининг предмети, мазмуни ва вазифалари. Ушбу фаннинг таркибий қисмларининг тавсифи. Аграсаноат мажмуаси иқтисодиёти курси бошқа фанлар билан боғлиқлиги. Курс таркибининг такомиллаштириш зарурати. Фаннинг методлари ва услубияти.

Қўлланиладиган таълим технологиялари: Визуал маъруза, суҳбат, логик - схема ,з х у ,намойиш этиш, “Нима учун?” ва “Ақлий ҳужум” усуллари.

Тавсия этилган адабиётлар:
А1;А2;А3;А4;А8;А9;А10;А11;А12;А13;А14;А15;А16;
А17;А18; Қ1; Қ5;Қ10.

2-мавзу: Агросаноат мажмуасининг мохияти ва таркиби

Агросаноат интеграцияси. Агросаноат интеграциясини ривожланиш тарихи, дастлабки кўринишлари ва у тўғрисидаги фикрлар. Агросаноат мажмуаси - аросаноат интеграцияси ривожининг махсулидир. Агросаноат мажмуаси тушунчаси, унинг мохияти. Агросаноат мажмуасининг таркиби (тузилмаси). Агросаноат мажмуаси учун ишлаб чиқариш воситалари ишлаб чиқарувчи тармоқлар (тарктор, камбайн, қишлоқ хўжалиги машиналари, ирригация ва мелиорация воситалари ишлаб чиқариш, ишчи машиналар, қишлоқ хўжалиги махсулотларини дастлабки қайта ишловчи тахникалар ишлаб чиқарувчи, қишлоқ хўжалиги махсулотларини ташувчи махсус транспорт воситалари ишлаб чиқарувчи ва бошқалар) - агросаноат

мажмуасининг биринчи сохасидир. қишлоқ хўжалиги (дехқончилик ва чорвачилик) – агросаноат мажмуасининг иккинчи сохаси. қишлоқ хўжалиги махсулотларини тайёрловчи, дастлабки ва чуқур қайта ишловчи хамда тайёр махсулотларни истеъмолчиларга етказиб берувчи тармоқлар (қишлоқ хўжалиги махсулотларини тайёрловчи консерва заводлари, махсус тайёрлов ташкилотлари, пахта ва дон қабул қилувчи базалар (пунктлар), пилла пунктлари ва заводлари, колбаса ва гўшт консервалари чиқарувчи цех ва заводлар, холодилниклар, сут заводлари ва бошқалар) агросаноат мажмуасининг учинчи сохаси. Инфратузилма (махсус транспорт, йўллар, алоқа тизими, қишлоқ жойлардаги электр узаткичлар, таъмирлаш устахоналари, ёқилғи – мойлаш қуйиш ва тарқатиш тизимлари, иқтисодий субъектларга маслахат, йўриқлар берувчи хизматлар, минерал ўғитлар, хисмия воситалари билан таъминловчи ташкилотлар, соқлиқни сақлаш, спорт ва маданий хордиқ чиқарувчи тизимлар, мактабгача тарбия масканлари ва мактаб, касб хунар берувчи таълим тизимлари, ахолига маиший хизмат кўрсатувчи тизимлар ва бошқа хизмат кўрсатувчи ташкилот ва корхоналар, фирмалар) - агросаноат мажмуасининг тўртинчи сохасидир. Ишлаб чиқариш ва ижтимоий инфратузилма.

Агросаноат мажмуасининг мамлакат иқтисодиётида тутган ўрни ва ахамияти. Агросаноат мажмуасини ривожлантиришнинг асосий мақсадли муаммолари. Махсулот ишлаб чиқаришни миқдори ва ассортиментини кўпайтириш. Агросаноат мажмуаси махсулотлари таннархини пасайтириш. Агросаноат мажмуасида мехнат унумдорлигини ошириш. Агросаноат мажмуаси тармоқларини мутаносиб ривожлантириш масалалари.

Қўлланиладиган таълим технологиялари: Визуал маъруза, суҳбат, намойиш этиш, “Кластер” ва “Ақлий ҳужум” усуллари.

Тавсия этилган адабиётлар:
А1;А2;А3;А4;А8;А9;А10;А11;А12;А13;А14;А15;А16; А18; Қ1; Қ5;Қ10.

3-мавзу: Агросаноат мажмуаси тармоқлари учун ишлаб чиқариш воситалари ишлаб чиқарувчи соха

Агросаноат мажмуаси тармоқлари учун ишлаб чиқариш воситалари ишлаб чиқарувчи соханинг таркиби. қишлоқ хўжалиги, озиқ-овқат ва енгил саноат машинасозлиги. Минерал ўғит ва агросаноат мажмуасида ишлатиладиган кимёвий воситалар ишлаб чиқарувчи соха. Чорва моллари учун концентрат ем ишлаб чиқарувчи соха. Агросаноат мажмуаси учун махсус транспорт воситалари ишлаб чиқарувчи корхоналар. Ирригация ва мелиорация иншоатлари учун ишлаб чиқариш воситалари ишлаб чиқарувчи соха.

Агросаноат мажмуасининг биринчи сохасининг иқтисодиётда тутган ўрни ва ахамияти. Соха махсулотларига ва уларнинг сифатига бўлган талаб. Соханинг асосий вазифалари. Биринчи соха тармоқ ва корхоналари иқтисодиётининг хозирги холати.

Биринчи сохага кирувчи тармоқлар иқтисодиётининг самарадорлигини ифодаловчи кўрсаткичлар ва уларни хисоблаш усуллари. Мехнат унумдорлиги, махсулот ва хизматлар тарннархи, рентабеллик, мавжуд ишлаб чиқариш потенциалидан фойдаланиш даражаси ва бошқалар. Сохани ривожлантиришнинг зарурати.

Сохани ривожлантириш борасида Ўзбекистон Республикаси хукуматининг олиб бораётган сиёсати. Сохани янада ривожлантиришнинг асосий йўналишлари.

Қўлланиладиган таълим технологиялари: Визуал маъруза, суҳбат, намойиш этиш ва "Ақлий ҳужум" усуллари.

Тавсия этилган адабиётлар: А1;А2;А3;А4;А8;А9;А10;А11;А12;А13;А14;А15;А16; А17;А18; Қ1;Қ5;Қ10.

4-мавзу: Агросаноат мажмуасининг қишлоқ хўжалик махсулотларини тайёрловчи, қайта ишловчи ва истеъмолчиларга етказиб берувчи соха

Агросаноат мажмуасининг қишлоқ хўжалик махсулотларини тайёрловчи, қайта ишловчи ва истеъмолчиларга етказиб берувчи сохасининг таркиби. Озиқ-овқат саноати. Донни қайта ишловчи корхоналар ва уларни ривожлантирилиши. Пахта, пилла, каноп, тери ва жунни қайта ишловчи тармоқлар. Енгил саноат ва уни ривожланиши. Агросаноат мажмуасининг охирги, тайёр махсулотларни истеъмолчиларга етказиб берувчи тармоқлар. Супермаркетлар, озиқ - овқат дўконлари, озиқ -овқат савдо кўргазмалари (ярмаркалари). Дехқон бозорилари ва уларнинг ахамияти, ўрни. Дехқон бозарларини ривожлантириш йўналишлари.

Агросаноат мажмуасининг қишлоқ хўжалик махсулотларини тайёрловчи, қайта ишловчи ва истеъмолчиларга етказиб берувчи сохасининг иқтисодиётда тутган ўрни ва ахамияти. Соханинг қишлоқ хўжалигига қўядиган талаблари. Агросаноат мажмуасининг қишлоқ хўжалик махсулотларини тайёрловчи, қайта ишловчи ва истеъмолчиларга етказиб берувчи сохасининг хозирги холати.

Сохага кирувчи тармоқлар ва корхоналар иқтисодиётининг самарадорлигини ифодаловчи кўрсаткичлар ва уларни хисоблаш усуллари. Мехнат унумдорлиги, махсулот ва хизматлар тарннархи, рентабеллик, мавжуд ишлаб чиқариш потенциалидан фойдаланиш даражаси ва бошқалар. Республикада агросаноат мажмуасининг учинчи сохасини ривожлантириш йўналишлари.

.Қўлланиладиган таълим технологиялари: Визуал маъруза, суҳбат, фсму,намойиш этиш ва "Ақлий ҳужум" усуллари.

Тавсия этилган адабиётлар:
А1;А2;А3;А4;А8;А9;А10;А11;А12;А13;А14;А15;А16;
А17;А18; Қ1;Қ2;Қ4;Қ10.

5-мавзу: Агросаноат мажмуасининг ишлаб чиқариш инфратузилмаси

Инфратузилма тушунчаси, унинг мохияти. Агросаноат мажмуасининг ишлаб чиқариш инфратузилмасининг ахамияти ва иқтисодиётдаги ўрни.

Агросаноат мажмуаси ишлаб чиқариш инфратузимасининг таркиби. Транспорт, йўллар, омборхоналар, музхоналар, техникаларни таъмир этувчи, қурилиш билан шуғулланувчи, минерал ўғит, кимёвий воситалар, техникалар, ёқилғи-мойлаш материаллари ва бошқалар билан таъминловчи корхоналар ва ташкилотлар. Ишлаб чиқаришни сув таъминоти билан шуғулланувчи сохалар. Алоқа, уруғчилик ва зоветеренария хизматлари. Агросаноат мажмуаси ишлаб чиқариш инфратузилмасини ташкил этишга бўлган талаблар ва уларни жойлаштириш тамойиллари.

Агросаноат мажмуаси ишлаб чиқариш инфратузилмасининг иқтисодий ва ижтимоий самарадорлигини ифодаловчи кўрсаткичлар ва уларни хисоблаш усуллари.

Ўзбекистон Республикаси агросаноат мажмуаси ишлаб чиқариш инфратузилмасини ривожлантириш борасида давлатнинг олиб бораётган сиёсати. Ўзбекистон Республикаси агросаноат мажмуаси ишлаб чиқариш инфратузилмасини ривожлантиришнинг асосий йўналишлари.

Қўлланиладиган таълим технологиялари: Визуал маъруза, суҳбат, намойиш этиш ва “Ақлий ҳужум” усуллари.

Тавсия этилган адабиётлар:

А1;А2;А3;А4;А8;А9;А10;А11;А12;А13;А14;А15;А16;
А17;А18; Қ1;Қ2;Қ4;Қ10.

6-мавзу: Агросаноат мажмуасининг ижтимоий инфратузилмаси

Агросаноат мажмуаси ижтимоий инфратузилмасининг мазмуни, унинг таркиби. Ахолига алоқа, транспорт хизматларини кўрсатиш. Ахолининг уй-жой билан таъминланганлиги. Ахолини ичимлик сув ва газ билан таъминловчи сохалар. қишлоқ жойларда, таълим, соғлиқни сақлаш тизимлари, ахолига маданий-маъиший хизмат кўрсатиш сохалари. Ахолининг соғлигини тиклашга қатаилган тизимлар. Ахолида жисмоний маданиятни ривожлантиришга хизмат қилувчи тизим ва уларни ривожлантириш. Ахолини кундалик ахборот билан таъминловчи хизматлар ва уларнинг ривожлантириш. Агросаноат мажмуаси ижтимоий инфратузилмасининг ахамияти ва ўрни.

Бозор иқтисодиёти шароитида ижтимоий инфратузилмани ривожлантиришнинг ўзига хослиги.

Ижтимоий инфратузилманинг хўжалик самарадорлигига таъсирини ифодаловчи кўрсаткичлар тизими ва уларни хисоблаш усуллари. Республика агросаноат мажмуаси ижтимоий инфратузилмасининг хозирги холати. Уни ривожлантириш борасида давлатнинг олиб бораётган сиёсати. Республика агросаноат мажмуаси ижтимоий инфратузилмасини ривожлантиришнинг зарурати ва асосий йўналишлари.

Қўлланиладиган таълим технологиялари: Визуал маъруза, суҳбат, намойиш этиш ва “Ақлий ҳужум” усуллари.

Тавсия этилган адабиётлар:

А1;А2;А3;А4;А8;А9;А10;А11;А12;А13;А14;А15;А16;
А17;А18; Қ1;Қ2;Қ4;Қ10.

7-мавзу: Қишлоқ хўжалиги – агросаноат мажмуасининг асосий бўғини

Қишлоқ хўжалиги – агросаноат мажмуасининг асосий бўғини ва унинг ўзига хос хусусиятлари. Ишлаб чиқаришнинг биологик, табиат қонунлари билан боғликлиги. Ишлаб чиқаришнинг мавсумийлиги ва иш жараёнининг ишлаб чиқариш даври билан мос келмаслиги. Ернинг асосий ишлаб чиқариш воситаси сифатида ўзига хослиги. Ишлаб чиқаришнинг жуда катта худудларда олиб борилиши. қишлоқ хўжалигининг иқтисодиётда тутган ўрни ва ахамияти. Ўзбекистон Республикаси қишлоқ хўжалигининг таркиби. Республикада қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқаришининг ихтисослашиши ва унинг жойлашиши. Ўзбекистон Республикаси қишлоқ хўжалигининг хозирги холати уни ривожлантириш йўналишлари.

қишлоқ хўжалигининг иқтисодий-ижтимоий самарадорлигини ифодаловчи кўрсаткичлар тизими ва уларни хисоблаш усуллари.

Ширкат хўжаликлари ва уларнинг ташкилий-иқтисодий асослари. Уларнинг иқтисодиётда тутган ўрни. қишлоқ хўжалигини ривожлантиришда ширкатлар хал қилувчи ролни ўйнаши. Ширкатларни ривожланиш йўналишлари ва истиқболлари. Ширкатларнинг ишлаб чиқариш ресурслари, улардан фойдаланиш даражаси хамда самарадорлигини ифодаловчи кўрсаткичлар ва уларни хисоблаш усуллари.

Фермер хўжаликлари ва уларнинг ташкилий-иқтисодий асослари. Фермер хўжаликларининг қишлоқ хўжалигида тутган ўрни, ахамияти. Ўзбекистон Республикаси фермер хўжалинииг ривожлантиришга оид қонунчилик базаси. Ўзбекистон Республикаси фермер хўжаликларининг хозирги холати. Фермер хўжалиги Ўзбекистон Республикаси қишлоқ хўжалигини ривожлантиришнинг бош йўналиши сифатида. Фермер хўжаликларининг ишлаб чиқариш потенциали (ресурслари), улардан фойдаланишнинг даражаси ва самарадорлигини ифодаловчи кўрсаткичлар. Фермер хўжаликларининг ижтимоий ва иқтисодий самарадорлигини ифодаловчи кўрсаткичларни аниқлаш усуллари.

Дехқон хўжаликлари ва уларнинг ташкилий-иқтисодий асослари. Дехқон хўжаликларининг Республика қишлоқ хўжалигида тутган ўрни. Республика дехқон хўжаликларининг ишлаб чиқариш омиллари ва улардан самарали фойдаланиш йўллари. Ўзбекистон Республикасида дехқон хўжаликларини ривожлантириш борасида давлат сиёсати. Дехқон хўжаликларини ривожлантириш йўналишлари.

Қўлланиладиган таълим технологиялари: Визуал маъруза,инсерт жадвали суҳбат, намойиш этиш ва “Ақлий ҳужум” усуллари.

Тавсия этилган адабиётлар:

А1;А2;А3;А4;А8;А9;А10;А11;А12;А13;А14;А15;А16;
А17;А18; Қ1;Қ2;Қ4;Қ10

8-мавзу: Қишлоқ хўжалиги ер фонди ва ундан фойдаланиш

Қишлоқ хўжалигида ернинг асосий ишлаб чиқариш воситаси эканлиги. қишлоқ хўжалигида ернинг асосий ишлаб чиқариш воситаси сифатида ўзига хос хусусиятлари. Ернинг табиат махсули эканлиги. Ер фондининг чекланганлиги ва унинг тобора бир кишига тўғри келадиган миқдорининг камайиб бориши. Ер сифатининг, унумдорлигининг турли ерда турлича эканлиги ва бунга эътибор кучли бўлмаса унинг пасайиб боришга мойиллиги. Ер рентаси. Ер бахоси ва уни аниқлаш усуллари.

Ўзбекистон Республикаси ер фонди ва унинг классификацияси. Ер фондининг фойдаланувчилар ўртасида тақсимланиши. қишлоқ хўжалигига яроқли ерлар ва уларнинг таркиби. Ижобий ва салбий ер трансформацияси. қишлоқ хўжалигида ердан фойдаланиш даражасини ва самарадорлигини ифодаловчи кўрсаткичлар тизими. Уларни аниқлаш усуллари. қишлоқ хўжалигида ердан фойдаланишнинг даражаси ва самарадорлигига таъсир этувчи омиллар. Ердан фойдаланишнинг даражасини ва самарадорлигини ошириш йўллари. Ўзбекистон Республикасида ердан фойдаланишни яхшилашга қаратилган хуқуқий асослар. Ер ижараси. Ер ислохотлари.

9-мавзу: Қишлоқ хўжалигида мехнат ресурслари ва улардан фойдаланиш

Мехнат тушунчаси. Мехнат ресурслари тушунчаси. қишлоқ хўжалигида мехнат бозори. қишлоқ хўжалиги мехнат ресурслари. Уларнинг таркиби ва сифати. қишлоқ хўжалигида мехнат ресурсларидан фойдаланишнинг ўзига хос хусусиятлари. Мехнатнинг мавсумийлиги. қишлоқ хўжалигида ишсизлик, унинг турлари ва бандлилик.

қишлоқ хўжалигида мехнат ресурсларидан фойдаланиш даражаси ва самарадорлигини ифодаловчи кўрсаткичлар тизими. Уларни хисоблаш усуллари. Мехнат унумдорлиги тушунчаси, униг мохияти.

Агросаноат мажмуасида, жумладан, қишлоқ хўжалигида мехнат унумдорлигининг хозирги даражаси. Мехнат унумдорлигини оширишга таъсир этувчи омиллар. Агросаноат мажмуаси сохаларининг, унинг тармоқларинининг ўзаро мутоносиб ривожланиши мехнатнинг унумдорлигини даражасига таъсир қилувчи омил сифатида. Мехнат ресурслари миграцияси. Фан, техника тараққиёти (янги унумдор техникаларнинг, технологияларнинг вужудга келиши, янги зотли чорва моллари ва серхосил қишлоқ хўжалиги экинларининг яратилиши, уруғчиликнинг ривожлантирилиши, моддий ва маънавий рағбатлантиришнинг такомиллаштирилиши) ва мехнат унумдорлиги. Кадрлар тайёрлаш ва қайта тайёрлаш тизими.

Қўлланиладиган таълим технологиялари: Визуал маъруза, суҳбат,инсерт жадвали тест , намойиш этиш ва “Ақлий ҳужум” усуллари.

Тавсия этилган адабиётлар:

А1;А2;А3;А4;А8;А9;А10;А11;А12;А13;А14;А15;А16;
А17;А18; Қ1;Қ2;Қ4;Қ10;

10-мавзу: Қишлоқ хўжалигининг моддий – техника ресурслари

қишлоқ хўжалигининг моддий-техника базаси тушунчаси, унинг мохияти ва ахамияти. қишлоқ хўжалигининг моддий-техника базасининг таркиби. Асосий фондлар тушунчаси, иқтисодий мохияти ва уларнинг таркиби. Ишлаб чиқаришга жалб қилинган асосий ишлаб чиқариш фондлари. Ишлаб чиқаришга жалб этилмаган лекин уни ташкил этишга ёрдам берувчи асосий фондлар.

Асосий фондларни бахолаш турлари ва уларни аниқлаш усуллари. Асосий фондларнинг баланс ёки тўлиқ бошланғич қиймати. Асосий фондларнинг қолдиқ қиймати. Асосий фондларни тиклаш қиймати.

Асосий фондлардан фойдаланиш даражаси ва самарадорлигини ифодаловчи кўрсаткичлар. Уларни аниқлаш усуллари. қишлоқ хўжалигида асосий фондларнинг жисмонан ва маънавий эскириши. Амортизация фонди ва уни хисоблаш усуллари. Амортизация фондидан фойдаланиш. Асосий фондларни янгилаш ва кўпайтириш манбалари. Асосий фондларнинг самарадорлигини оширишга таъсир қилувчи омиллар. Асосий фондларнинг самарадорлигини оширишнинг асосий йўналишлари.

Айланма маблағлар тушунчаси. Айланма маблағларнинг ахамияти ва таркиби. Айланма фондлар ва уларнинг самарадорлигини ифодаловчи кўрсаткичлар. Муомиладаги маблағлар. Дебитор ва кредиторлик қарзлар муаммоси ва уни камайтириш йўллари. Омбордаги тайёр махсулотлар миқдори ва уларни талаб даражасидан ошиб кетмаслигини таъминлаш. Айланма маблағларнинг манбалари. Айланма маблағлардан фойдаланиш самарадорлигини ошириш йўллари.

Қўлланиладиган таълим технологиялари: Визуал маъруза, суҳбат, намойиш этиш ва “Ақлий ҳужум” усуллари.

Тавсия этилган адабиётлар: А1;А2;А3;А4;А8;А9;А10;А11;А12;А13;А14;А15;А16; А17;А18; Қ1;Қ2;Қ4;Қ10;

11-мавзу: Қишлоқ хўжалигида ишлаб чиқариш харажатлари ва махсулот таннархи

Ишлаб чиқариш харажатлари тушунчаси. Таннарх тушунчаси, унинг мохияти. қишлоқ хўжалигида таннархнинг турлари, уларнинг бир-биридан фарқлари. қишлоқ хўжалиги махсулотлари таннархини хисоблаш усуллари. қишлоқ хўжалигида таннарх калькуляцияси. қишлоқ хўжалиги махсулотлари динамикаси.

Махсулот таннархига таъсир этувчи омиллар. Махсулдор чорва молари ва серхосил экин турларини ишлаб чиқаришга жорий этишнинг таннархга таъсири. Ишлаб чиқаришни рационал ташкил этиш ва таннарх. Ишчи, хизматчи ва ходимларни моддий рағбатлантириш тизими ва таннарх. Тежамкорлик ва таннарх муаммолари. Ишлаб чиқаришни ташкил этиш учун корхоналар ташқаридан сотиб олаётган товарлар (ўғит, ёқилғи-мойлаш материаллари, электр энергия, сув, хизматлар, техника, технология ва х.з.) нархини ва уларнинг ўсиш динамикаси. Тармоқлар

ўртасидаги алмашинув баланси ва унинг ўзгариши.қишлоқ хўжалиги махсулотлари таннархини пасайтириш йўллари.

Қўлланиладиган таълим технологиялари: Визуал маъруза, суҳбат, намойиш этиш ва “Ақлий ҳужум” усуллари.

Тавсия этилган адабиётлар:
А1;А2;А3;А4;А8;А9;А10;А11;А12;А13;А14;А15;А16; А17;А18; Қ1; Қ5;Қ10.

12-мавзу: Агросаноат мажмуаси тармоқлари махсулотлари нархлари қиймат тушунчаси. Нарх тушунчаси ва унинг мохияти. Иқтисодий асосланган нархлар. Талаб ва таклиф қонуни.

Нархнинг функциялари. Нархнинг вазифалари. қишлоқ хўжалигида нархлар тизими. қишлоқ хўжалиги махсулотларини харид қилиш нархлари. Шартнома нархлар. Ички хўжалик нархлар. Улгуржи нархлар. Чакана нархлар. Комиссион нархлар. Ким ошди савдо нархлари. Дехқон бозори нархлари. Тормоқлараро айрибошлаш мутаносиблигини таъминлашнинг объектив заруратлари.

Қишлоқ хўжалиги махсулотлари ва хизматлари нархларига таъсир қилувчи омиллар. Мамлакат агросаноат мажмуасида нарх сиёсатини ривожлантиришнинг асосий йўналишлари.

Қўлланиладиган таълим технологиялари: Визуал маъруза, суҳбат, намойиш этиш ва “Ақлий ҳужум” усуллари.

Тавсия этилган адабиётлар: А4;А8;А9;А10;А11;А12;А13;А14;А15; А16;А17; А18; Қ6;Қ7;Қ10;

13-мавзу: Фан, техника тараққиёти ва қишлоқ хўжалигини интенсивлаштириш

Фан, техника тараққиёти тушунчаси, унинг мохияти ва ахамияти. қишлоқ хўжалигида фан, техника тараққиётининг асосий йўналишлари. Химиялаштириш, ишлаб чиқаришни механизациялаштириш ва автоматлаштириш, электрлаштириш.

Ишлаб чиқаришни ривожлантиришнинг экстенсив ва интенсив йўллари. қишлоқ хўжалигида фан, техника тараққиётининг иқтисодий – ижтимоий самарадорлигини аниқловчи кўрсаткичлар ва уларни хисоблаш усуллари.

Экстенсив ривожланиш йўлининг тушунчаси, унинг мохияти. Экстенсив ривожланиш йўлининг чекланган мкониятга эга эканлиги.

Ишлаб чиқаришни иштенсив ривожланиш йўлининг тушунчаси, мохияти.

Интенсивлаштиришнинг иқтисодий мохияти. Ишлаб чиқаришни интенсив ривожлантиришнинг объектив заруратлари. Ресурслар чекланганлиги. қишлоқ хўжалиги махсулотларига бўлган эхтиёжнинг, талабнинг ошиб бориши. қишлоқ хўжалигида иштенсивлаштиришнинг даражаси ва самарадорлигини ифодаловчи кўрсаткичлар тизими. Уларни хисоблаш усуллари.

Қўлланиладиган таълим технологиялари: Визуал маъруза, суҳбат, намойиш этиш ва “Ақлий ҳужум” усуллари.

Тавсия этилган адабиётлар:
А4;А8;А9;А10;А11;А12;А13;А14;А15;А16;А17;А18;Қ6;Қ7;Қ10

14-мавзу: Қишлоқ хўжалиги маркетинги тушунчаси, унинг мохияти ва ривожланиш хусусиятлари

Маркетинг тушунчаси, унинг мохияти. қишлоқ хўжалиги маркетинги. Уни ташкил этишнинг ўзига хос хусусиятлари, тамойиллари. қишлоқ хўжалиги махсулотларини тайёрлаш, сақлаш, транспортировка қилиш, қайта ишлаш ва тақсимлаш. қишлоқ хўжалиги маркетинги функциялари. Маркетинг стратегиясини ишлаб чиқиш. Маркенг жараёнлари. қишлоқ хўжалиги маркетинг самарадорлиги. Маркетингнинг техник самарадорлиги. Маркетингнинг бахо самарадорлиги. Бозор таркибини тахлили. Маркетинг харажатлари. Бозор маржаси. Фьючерс бозори. Фьючерс шартномалари. Марказлашмаган бозорлар. Арбитраж. Маркетингни бошқариш

Қўлланиладиган таълим технологиялари: Визуал маъруза, суҳбат, намойиш этиш ва “Ақлий ҳужум” усуллари.

Тавсия этилган адабиётлар:
А4;А8;А9;А10;А11;А12;А13;А14;А15;А16;А17;А18; Қ6;Қ7;Қ10

15-мавзу: Қишлоқ хўжалигини давлат томонидан тартибга солиш ва қўллаб - қувватлаш

Давлатнинг иқтисодий функциялари. қишлоқ хўжалигини давлат томонидан тартибга солиш ва қўллаб-қувватлаб турушнинг зарурати, мохияти, мақсадлари, тамойиллари, асослари. Озиқ - овқат хавфсизлиги.

Давлатнинг қишлоқ хўжалигини тартибга солиш ва қўллаб-қувватлашдаги асосий вазифалари, уларни амалга ошириш шакллари ва усуллари. Мамлакат экспорт салохиятини ошириш. Протекционизм. Экспорт ва импорт квоталари. Божхона таърифлари. Давлатнинг қишлоқ хўжалиги корхоналарининг даромадчанлигини оширишга қаратилган тадбирлари. қишлоқ хўжалиги махсулотларини сотишдан тушадиган тушумларни кўпайтириш чоралари. Ишлаб чиқариш квоталари. қишлоқ хўжалиги махсулотларини давлат томонидан харид қилиш. Тўғридан тўғри бахо орқали бериладиган субсидиялар. Ташқи савдони тартибга олиш чоралари. Экспорт субсидиялари. Истеъмо субсидиялари.

қишлоқ хўжалигида харажатларни тежашга қаратилган чора-тадбирлар. Сохани бошқариш ва ишлаб чиқариш таркибини ўзгартириш сиёсати.

Иқтисодий дастаклар (солиқлар тизими, нархлар) ва улардан фойдаланиш. Ўзбекистон Республикасининг аграр сиёсати ва уни ривожлантириш йўналишлари.

Қўлланиладиган таълим технологиялари: Визуал маъруза, суҳбат,инсерт жадвали ,кластер, намойиш этиш ва “Ақлий ҳужум” усуллари.

Тавсия этилган адабиётлар:
А4;А8;А9;А10;А11;А12;А13;А14;А15;А16;А17;А18; Қ6;Қ7;Қ10

16-мавзу: Агросаноат мажмуаси молия – кредит тизимининг амал қилиш механизми

Агросаноат мажмуаси молия – кредит тизимининг мохияти ва хусусиятлари. қишлоқ хўжалигини кредитлаш усуллари, шакллари ва уларнинг манбалари. Кредит кооперациялари.

Кредит муддатлари. қисқа муддатли кредитлари. Ўрта муддатли кредитлар. Узоқ муддатли кредитлари. Ипотека кредити. Товар кредити. Ишонч шартномалари. Ижара. Ишларни бажаришга буюртмалар. Ссуда фоизи.

Молиявий лизинг. қишлоқ хўжалигида ишлаб чиқаришни молиялаштиришнинг бошқа манбалари ва улардан самарали фойдаланиш.

Қўлланиладиган таълим технологиялари: Визуал маъруза, суҳбат,зху, намойиш этиш ва “Ақлий ҳужум” усуллари.

Тавсия этилган адабиётлар:
А4;А8;А9;А10;А11;А12;А13;А14;А15;А16;А17;А18;Қ6;Қ7;Қ10;

17-мавзу: Европа хамжамиятининг ягона аграр сиёсати

Европа хамжамияти давлатларининг ягона аграр сиёсат (ЕЯАС) юргизишининг зарурати. Уни вужудга келишининг қисқача тарихи. Европа хамжамияти давлатларининг ягона аграр сиёсат юритишининг ахамияти. Европа хамжамияти ягона аграр сиёсатида қишлоқ хўжалиги махсулотлари нархларини ва махсулот ишлаб чиқарувчилар даромадларини етарли бўлишини қўллаб-қувватлаш механизми.

Мақсадли нархлар. Интервенцион нархлар. Остона нархлари. Ўзгарувчан импорт тарифи ва экспорт субсидияси. Экспортни рағбатлантириш механизми. ЕЯАСнинг «яшил пуллари». ЕЯАСнинг бошқа дастурлари.

ЕЯАС нинг умумий ташкилотлари (бошқариш, тартибга олиш оргалари). Европа парламенти. Европа Кенгаши. Европа Комиссияси. Аудиторлар палатаси. Адлия палатаси. ЕЯАС даги ислохотлар. Маршал, Мансхольт ва Мак-Шерри режалари.

Қўлланиладиган таълим технологиялари: Визуал маъруза, суҳбат, намойиш этиш ва “Ақлий ҳужум” усуллари.

Тавсия этилган адабиётлар:
А4;А8;А9;А10;А11;А12;А13;А14;А15;А16;А17;А18;Қ6;Қ7;Қ10

Мустақил таьлимни ташкил этиш шакллари ва мазмуни

«Агросаноат мажмуа иқтисодиёти » фанини ўрганувчи бакалавриатлар аудиторияда олган назарий билимларини мустаҳкамлаш ва иқтисодиётдаги амалий масалаларни ечишда кўникма ҳосил қилиш учун мустақил таълим тизимига асосланиб, кафедра ўқитувчилари

раҳбарлигида, мустақил иш бажарадилар. Бунда улар қўшимча адабиётларни ўрганиб ҳамда интернет сайтларидан фойдаланиб рефератлар ва илмий докладлар тайёрлайдилар, амалий машғулот мавзусига доир уй вазифаларини бажарадилар, кўргазмали қуроллар ва слайдлар тайёрлайдилар.

Бакалавриатлар мустақил ишни тайёрлашда муайян фаннинг хусусиятларини хисобга олган ҳолда қўйидаги шакллардан фойдаланиш тавсия этилади:

- вазирликлар ва идораларнинг тегишли расмий хўжжатларини (йўриқ хатлари, низомларни) мустақил ўзлаштириш;
- фан мавзуларига таъаллуқли Президент фармонлари ва қарорларини мустақил ўрганиш;
- фан мавзуларига оид Ўзбекистон Республикаси қонунлари ва қонуний хужжатларни мустақил урганиш;
- дарслик ва ўқув қўлланмалар бўйича фан боблари ва мавзуларини ўрганиш;
- тарқатма материаллар бўйича маърузалар қисмини ўзлаштириш;
- махсус адабиётлар бўйича фанлар бўлимлари ёки мавзулари устида ишлаш;
- янги техника ва технологияларни ўрганиш;
- магистрларнинг ўқув-илмий-тадқиқот ишларини бажариш билан боғлиқ бўлган фанлар бўлимлари ва мавзуларни чуқур ўрганиш;
- интернет саҳифаларидан тегишли ахборотларни, маълумотларни таҳлил қилиш;
- Ўзбекистон Республикаси Статистика қўмитаси маълумотларини, корхона ва ташкилотларнинг статистик ва бухгалтерия ҳисоботларини мустақил таҳлил қилиш ва бошқа ўқитувчининг топшириқларини бажариш.

ТАВСИЯ ЭТИЛГАН АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ

Асосий адабиётлар:

1. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси. - Т., “Ўзбекистон”, 2008 й..
2. Ўзбекистон Республикасининг Ер кодекси. – Т.: «Адолат», 1998.
3. Ўзбекистон Республикасининг «Фермер хўжалиги тўғрисида»ги қонуни. – Т.: (янги тахрири , 2004 .
4. Ўзбекистон Республикасининг «Давлат Ер кадастри тўғрисида»ги қонуни. – Т.: «Адолат», 1998.
5. Ўзбекистон қишлоқ хўжалигида ислохотларни чукурлаштиришга оид қонун, хукумат қарорлари ва меъёрий хужжатлар тўплами. – Т.: «Ўқитувчи», 1998.
6. Каримов И.А., қишлоқ хўжалиги тараққиёти – Т.: «Ўзбекистон», 1998.
7. Каримов И.А., Ўзбекистон буюк келажак сари. – Т.: «Ўзбекистон», 1999
8. Эканомика АПК Ч.2.Рахмоналиев А.А.Додобоев Ю.Т др КУНПЦП 1999
9. Каримов И.А., Озод ва обод ватан, эркин ва фаровон хаёт - пировард мақсадимиз. – Т.: «Ўзбекистон», 2000.
10. Попов Н.А. Экономика сельского хозяйства: Учебник. – М.: Изд-во «Дело и Сервис», 2000.
11. Цўпкин Ю.А., Люкшинов А.Н., Эриашвили Н.Д., Агромаркетенг и консалтинг: Учебное пособие для вузов. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2000.
12. Абдуғаниев А., Абдуғаниев А. А. - Қишлоқ хўжалиги иқтисодиёти. Дарслик.- Т.: ТДИУ, 2004, - 304 б.
13. Агросаноат мажмуаси иқтисодиёти (Хакимов Р. бошқалар) Т: ТДИУ 2004 й 30 нусха
14. Қудратов Г.Х., Мирзаев Қ.Ж Агросервис самарадорлигини оширишнинг иқтисодий асослари САМИСИ., 2009 й. 25 нусха
15. Эргашев Р.Х. Қишлоқ хўжалиги иқтисодиёти Т: EXTREMUM PRESS 2011
16. Саматов Г.А ва бошқалар .Қишлоқ хўжалиги иқтитсодиёти ва менежменти Т: Чўлпон 2012
17. Эргашев РХ бошқа Қишлоқ хўжалиги инфратузилмаси иқтисодиёти Т: Янги аср авлоди 2012
18. Мирзаев Қ.Ж Агросервис иқтисодиёти Т:Иқтисодиёт –Молия монография 2013

Қўшимча адабиётлар:

1. .Муаллифлар гуруҳи. Ўзбекистонда бизнес кейслар: Ўзбекистон Республикасидаги бизнес таълимотида “Кейс - Стади” услубининг қўлланилиши. – Т.: Академия, 2006, - 645 б.
2. Бородин К. Г. Регулирование агропродовольственных рынков: внешнеэкономических аспект – М.: ВИАПИ им. А. А. Никонова; Энциклопедия российских деревень, 2005. – 204 с.
3. Государственное регулирование развития АПК и замеленные отношения в России: Сборник по материалам «круглого стола» в рамках конференции «Ломоновские чтение». Под ред. С. В. Киселева. - М.: Экономический факультет МГУ, ТЕИС 2005. – 221 с.
4. Устойчивое развитие сельского хозяйства и сельских территорий: Зарубежный опыт и проблемы России. – М.: Т-во научных изданий КМК. 2005. – 615 с.
5. Ткач А. В. Сельскохозяйственная кооперация: Учебное пособие. - 3-е изд., испр. И доп. – М.: Издательская - торговая корпорация «Дашков и К^0», 2005. – 364 с. 2-экз.
6. Ҳакимов Р., Отақулов М., Юсупов М. Агросаноат мажмуаси иқтисодиёти. Ўқув қўлланма. - Т.: ТДИУ, 2004. – 160 б.
7. Салимов Б. Т., Ҳамдамов Қ. С., Беркинов Б. Б., Ҳакимов Р. Ҳ., Юсупов М. С., Орипов М. А., Ўроқов Н. И. Деҳқон - фермер хўжаликлари иқтисоди. Ўқув қўлланма. - Т.: 2004. – 176 б.
8. Королев Ю.Б., Коротнев В. Д., Кочеткова Г. Н., Никифорова Е. Н. Менеджмент в АПК. Под ред. Ю. Б. Королева. – М.: Колос С, 2003. -304 с.
9. Салимов Т., Ҳамдамов Қ. С., Турсунхўжаев Т. Л., Тўрахўжаев Т. И., Ҳакимов Р. Ҳ., Ўроқов Н. И., Арипов И. М. Жаҳон қишлоқ хўжалиги. Ўқув қўлланма. - Т.: ТДИУ, 2004. -128 б.
10. Коваленко Н. Я. Экономика сельского хозяйства. Курс лекции. - М.: Тандем, 1999. – 392

Интернет маълумотлари қуйидаги сайтлардан олинади:

www.textbook.ru
www.bokkchamber.ru
www.shopper.h1.ru
www.web.book.ru

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ

ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ

САМАРҚАНД ИҚТИСОДИЁТ ВА СЕРВИС ИНСТИТУТИ

Рўйхатга олинди:
№ _____

2013 й. “__”_____

“ТАСДИҚЛАЙМАН”
Ўқув ишлари бўйича проректор
_____А.Бектемиров
“__” _____ 2013 й.

АГРОСАНОАТ МАЖМУАСИ ИҚТИСОДИЁТИ

Ф А Н И Н И Н Г

И Ш Ч И Ў Қ У В Д А С Т У Р И

Билим соҳаси: 300000 Ижтимоий фанлар, бизнес ва ҳуқуқ

Таълим соҳаси: 340000 Бизнес ва бошқарув

Таълим йўналиши: 5340100 Иқтисодиёт (сервис ва хизматлар соҳалари бўйича).

САМАРҚАНД - 2013

Фаннинг ишчи ўқув дастури ўқув, ишчи ўқув режа ва ўқув дастурига мувофиқ ишлаб чиқилди

Тузувчи:

А.Сиддиқов – СамИСИ “Иқтисодиёт” кафедраси ўқитувчиси .

.

Тақризчилар:

Ш.Салимов – СамИСИ “Иқтисодиёт” кафедраси доценти, и.ф.н.

Н.Арабов - Самду “Мехнат иқтисодиёти ва сациологияси ”мудири доцент и.ф.н

Фаннинг ишчи ўқув дастури “Иқтисодиёт” кафедрасида муҳокама этилди ва 2013 йил 5 июль 12 - сонли баённомаси билан институт илмий – услубий кенгашида кўриб чиқиш ва тасдиқлаш учун тавсия этилди.

Кафедра мудири : _____ Султонов Ш.А.

Фаннинг ишчи ўқув дастури институт ўқув– услубий кенгашида кўриб чиқилган ва 2013 йил “10” июль 12-сон баённомаси билан тасдиқлаш учун тавсия этилди.

Келишилди:

Институт ўқув-услубият бўлими бошлиғи _____И.Шодмонов.

© «Агросаноат мажмуаси иқтисодиёти» фани (ишчи ўқув дастур). - С.: СамИСИ, 2013.

Кириш

Агросаноат мажмуасининг ривожлантириш, кўп ҳолларда ундаги ишлаб чиқариш омилларидан самарали фойдаланишни уни моддий техника базасини мустаҳкамлашни ва фан техника ютуқларини ишлаб чиқаришга жорий қилишни талаб қилади. Маҳсулот ишлаб чиқаришни ортиши ва меҳнат унумдорлигини юксалиши АСМ учун юқори малакали иқтисодчи кадрларни тайёрлашни тақозо қилади.

Ўкув фаннинг максади ва вазифалари

Фанни ўқитишдан максад – “Агросаноат мажмуаси иқтисодиёти” фани мамлакат агоросаноат мажмуаси иқтисодиётининг назарий ва амалий масалаларини ўрганиш ва уни мўътадил ривожлантиришнинг ечимларини топишда ҳамда “иқтисодиёт” таълим йўналиши мутахассисларининг шаклланишида катта аҳамиятга эга. Ушбу фаннинг ютуқ ва хулосаларидан мамлакат агросаноат мажмуасини ривожлантиришнинг қисқа ва узоқ муддатларга белгиланган дастурларини ишлаб чиқишда кенг фойдаланилади. Ўзбекистон Республикаси иқтисодиётида агросаноат мажмуасининг улуши юқори бўлганлиги сабабли фаннинг аҳамияти ва уни ўрганиш зарурати катта.

“Агросаноат мажмуаси иқтисодиёти” фанини ўрганишнинг асосий мақсади – талабаларга бозор иқтисодиёти шароитида мамлакат агросаноат мажмуаси иқтисодиётининг назарий ва амалий масалалари тўғрисида талаб қилинадиган билимларни шакллантириш ҳисобланади

Фаннинг вазифаси – Унинг асосий вазифаларига, талабаларни агросаноат мажмуасини бошқариш, иқтисодиётини барқарор ривожланишини таъминлаш учун зарур замонавий билимлар билан қуроллантириш, уларга давлатнинг аграр иқтисодий сиёсатини чуқур англатиш, агросаноат мажмуаси иқтисодиётини бошқа иқтисодий фанлар ютуқлари билан ўзаро ҳамкорликда ўргатиш, иқтисодий қонунларнинг агросаноат мажмуасида амал қилиш хусусиятларини кўрсатиш ва бошқалар киради. Талабаларда Агросаноат мажмуаси корхоналарнинг иқтисодий фаолиятини таҳлил қилиш асосида уларни самарали бошқариш бўйича мустақил қарорлар қабул қилиш кўникмаларни шакллантириш. Агросаноат интеграцияси, унинг ривожланиши ва мажмуасининг шаклланиш қонуниятлари, унинг таркибига кирувчи тармоқларнинг ҳозирги ҳолати ва уларни ривожлантириш йўллари тўғрисида назарий ва амалий билимларга эга бўлишини таъминлаш.

Фан бўйича бакалавриятлар малакасига қўйиладиган талаблар:

«Агросаноат мажмуаси иктисодиёти » ўқув фанини ўзлаштириш жараёнида амалга ошириладиган масалалар доирасида бакалавр:

-Агросаноат мажмуаси иктисодиётни алохида сохаларини ривожланишининг тенденциялари ва уларни корхоналари ва ташкилотларини ривожланишига таъсирини билиши керак.

-Иктисодий тахлилнинг усулларини;

-Тахлил маълумотларига асосан конкрет карор кабул килиш йўлларини;

-Математик дастурлаш;

-Режалаштириш ва прогнозлаштириш усуллари принциплари, турлари, боскичлари ва кўрсатгичлари бўйича режалар тузиш учун етарли даражада билим малакага ва кўникмаларга эга бўлишлик талаб этилади.

Фаннинг ўқув режадаги бошқа фанлар билан ўзаро богликлиги

“Агросаноат мажмуаси иқтисодиёти” фани “Иқтисодий назария”, “Иқтисодий статистика”, “Қишлоқ хўжалиги иқтисодиёти”, “Меҳнатни ташкил этиш ва нормалаштириш”, “Қишлоқ хўжалиги корхоналарида ишлаб чиқаришни ташкил этиш”, “Қишлоқ хўжалиги инфратузилмаси иқтисодиёти”, “Миллий иқтисодиёт”, “Маркетинг”, “Менежмент”, “Минтақа иқтисодиёти”, “Микроиқтисодиёт”, “Макроиқтисодиёт” каби фанлар билан узвий алоқада ривожланади.

Фанни ўкитишда замонавий ахборот ва педагогик технологиялар.

Фанни ўзлаштиришда дарслик, ўкув ва услубий кўлланмалар, маъруза матнлари, таркатма материаллар, электрон материаллардан, хамда турли хилдаги стендлардан фойдаланилади. Маъруза ва амалий дарсларда мос равишдаги бугунги кун талабларидан келиб чиққан ҳолда инновацион педагогик технологиялардан («Бумеранг» технологияси, «Чархпалак» технологияси, «Скаберей» технологияси, «Веер» технологияси, «ФСМУ» технологияси, турли ўйин технологиялари – роли ўйинлар, Блиц-ўйин, «Реклама» ўйини) ва методлардан («фикрлаш ҳужуми», «тармоқлар», «муаммоли ўқитиш») ҳамда ахборот технологияларидан («презентация», слайдлар, ведео-маъруза, тарқатма материаллар) кенг фойдаланиш билан биргаликда янги хорижий адабиётлар ва Интернет тармоғи маълумотларидан фойдаланилади. Ўқув жараёни билан боғлиқ таълим сифатини белгиловчи ҳолатлар қуйидагилар: юқори илмий-педагогик даражада дарс бериш, муаммоли маърузалар ўқиш, дарсларни савол-жавоб тарзида қизиқарли ташкил қилиш, илғор педагогик технологиялардан ва мулътимедиа воситаларидан фойдаланиш, тингловчиларни ундайдиган, ўйлантирадиган муаммоларни улар олдига қўйиш, талабчанлик, тингловчилар билан индивидуал ишлаш, эркин мулоқот юритишга, илмий изланишга жалб қилиш.

“Агросаноат мажмуаси иқтисодиёти” курсини лойиҳалаштиришда қуйидаги асосий концептуал ёндошувлардан фойдаланилади:

Шахсга йўналтирилган таълим. Бу таълим ўз моҳиятига кўра таълим жараёнининг барча иштирокчиларини тўлақонли ривожланишларини кўзда тутади. Бу эса таълимни лойиҳалаштирилаётганда, албатта, маълум бир таълим олувчининг шахсини эмас, аввало, келгусидаги мутахассислик

фаолияти билан боғлиқ ўқиш мақсадларидан келиб чиққан ҳолда ёндошилишни назарда тутади.

Тизимли ёндошув. Таълим технологияси тизимнинг барча белгиларини ўзида мужассам этмоғи лозим: жараённинг мантиқийлиги, унинг барча бўғинларини ўзаро боғланганлиги, яхлитлиги.

Фаолиятга йўналтирилган ёндошув. Шахснинг жараёнли сифатларини шакллантиришга, таълим олувчининг фаолиятни активлаштириш ва интенсивлаштириш, ўқув жараёнида унинг барча қобилияти ва имкониятлари, ташаббускорлигини очишга йўналтирилган таълимни ифодалайди.

Диалогик ёндошув. Бу ёндошув ўқув муносабатларини яратиш заруриятини билдиради. Унинг натижасида шахснинг ўз-ўзини фаоллаштириши ва ўз-ўзини кўрсата олиши каби ижодий фаолияти кучаяди.

Ҳамкорликдаги таълимни ташкил этиш. Демократик, тенглик, таълим берувчи ва таълим олувчи фаолият мазмунини шакллантиришда ва эришилган натижаларни баҳолашда биргаликда ишлашни жорий этишга эътиборни қаратиш зарурлигини билдиради.

Муаммоли таълим. Таълим мазмунини муаммоли тарзда тақдим қилиш орқали таълим олувчи фаолиятини активлаштириш усулларидан бири. Бунда илмий билимни объектив қарама-қаршилиги ва уни ҳал этиш усулларини, диалектик мушоҳадани шакллантириш ва ривожлантиришни, амалий фаолиятга уларни ижодий тарзда қўллашни мустақил ижодий фаолияти таъминланади.

Ахборотни тақдим қилишнинг замонавий воситалари ва усулларини қўллаш - янги компютер ва ахборот технологияларини ўқув жараёнига қўллаш.

Ўқитишнинг усуллари ва техникаси. Маъруза (кириш, мавзуга оид, визуаллаш), муаммоли таълим, кейс-стади, пинборд, парадокс ва лойиҳалаш усуллари, амалий ишлар.

Ўқитишни ташкил этиш шакллари: диалог, полилог, мулоқот ҳамкорлик ва ўзаро ўрганишга асосланган фронтал, коллектив ва гуруҳ.

Ўқитиш воситалари: ўқитишнинг анъанавий шакллари (дарслик, маъруза матни) билан бир қаторда – компютер ва ахборот технологиялари.

Коммуникация усуллари: тингловчилар билан оператив тескари алоқага асосланган бевосита ўзаро муносабатлар.

Тескари алоқа усуллари ва воситалари: кузатиш, блиц-сўров, оралиқ ва жорий ва якунловчи назорат натижаларини таҳлили асосида ўқитиш диагностикаси.

Бошқариш усуллари ва воситалари: ўқув машғулоти босқичларини белгилаб берувчи технологик карта кўринишидаги ўқув машғулотларини режалаштириш, қўйилган мақсадга эришишда ўқитувчи ва тингловчининг биргаликдаги ҳаракати, нафақат аудитория машғулотлари, балки аудиториядан ташқари мустақил ишларнинг назорати.

Мониторинг ва баҳолаш: ўқув машғулотида ҳам бутун курс давомида ҳам ўқитишнинг натижаларини режали тарзда кузатиб бориш. Курс охирида тест топшириқлари ёки ёзма иш вариантлари ёрдамида тингловчиларнинг билимлари баҳоланади.

“Корхона иқтисодиёти” фанини ўқитиш жараёнида компютер технологиясидан, “Excel” электрон жадваллар дастурларидан фойдаланилади. Айрим мавзулар бўйича талабалар билимини баҳолаш тест асосида ва компютер ёрдамида бажарилади. “Интернет” тармоғидаги расмий иқтисодий кўрсаткичларидан фойдаланилади, тарқатма материаллар тайёрланади, тест тизими ҳамда таянч сўз ва иборалар асосида оралиқ ва якуний назоратлар ўтказилади.

“Агросаноат мажмуаси иқтисодиёти ” фанидан машғулотларнинг мавзулар ва соатлар бўйича тақсимланиши

№	**Мавзулар**	Маъруза	Амалий (семинар)	Мустақил иш	Жами
1	“Агросаноат мажмуаси иқтисодиёти” фанининг предмети	2	2	6	12
2	Агросаноат мажмуасининг моҳияти ва таркиби	4	4	6	14
3	Агросаноат мажмуаси тармоқлари учун ишлаб чиқариш воситалари ишлаб чиқарувчи соҳа	2	2	6	12
4	Агросноат мажмуасининг қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини тайёрловчи, қайта ишловчи ва истеъмолчиларга етказиб берувчи соҳаси	2	2	6	10
5	Агросаноат мажмуасининг ишлаб чиқариш тузилмаси	2	4	6	12
6	Агросаноат мажмуаси ижтимоий инфратузилмаси	4	4	6	14
7	Қишлоқ хўжалиги – агросаноат мажмуасининг асосий бўғини	2	4	8	14
8	Қишлоқ хўжалиги ер фонди ва ундан фойдаланиш	4	4	8	16
9	Агросаноат мажмуасининг меҳнат ресурслари ва улардан фойдаланиш	2	4	8	14
10	Агросаноат мажмуасининг моддий - техника ресурслари	2	6	8	16
11	Агросаноат мажмуаси тармоқларида ишлаб чиқариш ҳаражатлари ва маҳсулот таннархи	2	4	8	14
12	Агросаноат мажмуаси тармоқлари маҳсулотлари нархлари	2	2	8	12
13	Агросаноат мажмуасида фан, техника тараққиёти ва интенсивлаштириш	2	4	8	14
14	Агросаноат мажмуаси маркетинги ва уни самарадорлиги	4	6	8	18
15	Агросаноат мажмуаси тармоқларини давлат томонидан тартибга солиш ва қўллаб – қувватлаш	2	2	8	12
16	Агросаноат мажмуасида молия- кредит тизимининг амал қилиш механизми	4	4	8	16
17	Европа ҳамжамиятининг ягона аграр сиёсати	2	2	8	12
	ЖАМИ	**44**	**60**	**124**	**228**

Асосий қисм: Фаннинг услубий жиҳатдан узвий кетма-кетлиги

Асосий қисмда (маъруза) фанни мавзулари мантиқий кетма-кетликда келтирилади. Ҳар бир мавзунинг моҳияти асосий тушунчалар ва тезислар орқали очиб берилади. Бунда мавзу бўйича бакалаврларга ДТС асосида етказилиши зарур бўлган билим ва кўникмалар тўла қамраб олиниши керак.

Асосий қисм сифатига қўйиладиган талаб мавзуларнинг долзарблиги, уларнинг иш берувчилар талаблари ва ишлаб чиқариш эҳтиёжларига мослиги, мамлакатимизда бўлаётган ижтимоий-сиёсий ва демократик ўзгаришлар, иқтисодиётни эркинлаштириш, иқтисодий-ҳуқуқий ва бошқа соҳалардаги ислоҳатларнинг устувор масалаларини қамраб олиши ҳамда фан ва технологияларнинг сўнгти ютуқлари эътиборга олиниши тавсия этилади.

Фаннинг узвий кетма-кетликда ўрганилиши назарий масалаларни олдин ёритилиши, кейин уларни амалиётга боғланиши ва мавзуларни дастурда узвий кетма-кет жойлаштирилиши билан белгиланади.

ФАННИНГ НАЗАРИЙ МАШҒУЛОТЛАРИНИ МАЗМУНИ

“Агросаноат мажмуаси иқтисодиёти” фанининг предмети.

Бозор муносабатларига ўтиш шароитида иқтисодий фанларнинг мазмуни янгиланиши. Аграсаноат мажмуаси иқтисодиёти курсининг предмети, мазмуни ва вазифалари. Ушбу фаннинг таркибий қисмларининг тавсифи. Аграсаноат мажмуаси иқтисодиёти курси бошқа фанлар билан боғлиқлиги. Курс таркибининг такомиллаштириш зарурати. Фаннинг методлари ва услубияти.

Қўлланиладиган таълим технологиялари: Визуал маъруза, суҳбат, логик -схема ,з х у ,намойиш этиш, “Нима учун?” ва “Ақлий ҳужум” усуллари.

Тавсия этилган адабиётлар: А1;А2;А3;А4;А8;А9;А10;А11;А12;А13;А14;А15;А16; А17;А18; Қ1; Қ5;Қ10.

Агросаноат мажмуасининг мохияти ва таркиби

Агросаноат интеграцияси. Агросаноат интеграциясини ривожланиш тарихи, дастлабки кўринишлари ва у тўғрисидаги фикрлар. Агросаноат мажмуаси - аросаноат интеграцияси ривожининг махсулидир. Агросаноат мажмуаси тушунчаси, унинг мохияти. Агросаноат мажмуасининг таркиби (тузилмаси). Агросаноат мажмуаси учун ишлаб чиқариш воситалари ишлаб чиқарувчи тармоқлар (тарктор, камбайн, қишлоқ хўжалиги машиналари, ирригация ва мелиорация воситалари ишлаб чиқариш, ишчи машиналар, қишлоқ хўжалиги махсулотларини дастлабки қайта ишловчи тахникалар ишлаб чиқарувчи, қишлоқ хўжалиги махсулотларини ташувчи махсус транспорт воситалари ишлаб чиқарувчи ва бошқалар) - агросаноат мажмуасининг биринчи сохасидир. қишлоқ хўжалиги (дехқончилик ва

чорвачилик) – агросаноат мажмуасининг иккинчи сохаси. қишлоқ хўжалиги махсулотларини тайёрловчи, дастлабки ва чуқур қайта ишловчи хамда тайёр махсулотларни истеъмолчиларга етказиб берувчи тармоқлар (қишлоқ хўжалиги махсулотларини тайёрловчи консерва заводлари, махсус тайёрлов ташкилотлари, пахта ва дон қабул қилувчи базалар (пунктлар), пилла пунктлари ва заводлари, колбаса ва гўшт консервалари чиқарувчи цех ва заводлар, холодилниклар, сут заводлари ва бошқалар) агросаноат мажмуасининг учинчи сохаси. Инфратузилма (махсус транспорт, йўллар, алоқа тизими, қишлоқ жойлардаги электр узаткичлар, таъмирлаш устахоналари, ёқилғи – мойлаш қуйиш ва тарқатиш тизимлари, иқтисодий субъектларга маслахат, йўриқлар берувчи хизматлар, минерал ўғитлар, хисмия воситалари билан таъминловчи ташкилотлар, соқлиқни сақлаш, спорт ва маданий хордиқ чиқарувчи тизимлар, мактабгача тарбия масканлари ва мактаб, касб хунар берувчи таълим тизимлари, ахолига маиший хизмат кўрсатувчи тизимлар ва бошқа хизмат кўрсатувчи ташкилот ва корхоналар, фирмалар) - агросаноат мажмуасининг тўртинчи сохасидир. Ишлаб чиқариш ва ижтимоий инфратузилма.

Агросаноат мажмуасининг мамлакат иқтисодиётида тутган ўрни ва ахамияти. Агросаноат мажмуасини ривожлантиришнинг асосий мақсадли муаммолари. Махсулот ишлаб чиқаришни миқдори ва ассортиментини кўпайтириш. Агросаноат мажмуаси махсулотлари таннархини пасайтириш. Агросаноат мажмуасида мехнат унумдорлигини ошириш. Агросаноат мажмуаси тармоқларини мутаносиб ривожлантириш масалалари.

Қўлланиладиган таълим технологиялари: Визуал маъруза, суҳбат, намойиш этиш, “Кластер” ва “Ақлий ҳужум” усуллари.

Тавсия этилган адабиётлар:
А1;А2;А3;А4;А8;А9;А10;А11;А12;А13;А14;А15;А16; А18; Қ1; Қ5;Қ10.

Агросаноат мажмуаси тармоқлари учун ишлаб чиқариш воситалари ишлаб чиқарувчи соха

Агросаноат мажмуаси тармоқлари учун ишлаб чиқариш воситалари ишлаб чиқарувчи соханинг таркиби. қишлоқ хўжалиги, озиқ-овқат ва енгил саноат машинасозлиги. Минерал ўғит ва агросаноат мажмуасида ишлатиладиган кимёвий воситалар ишлаб чиқарувчи соха. Чорва моллари учун концентрат ем ишлаб чиқарувчи соха. Агросаноат мажмуаси учун махсус транспорт воситалари ишлаб чиқарувчи корхоналар. Ирригация ва мелиорация иншоатлари учун ишлаб чиқариш воситалари ишлаб чиқарувчи соха.

Агросаноат мажмуасининг биринчи сохасининг иқтисодиётда тутган ўрни ва ахамияти. Соха махсулотларига ва уларнинг сифатига бўлган талаб. Соханинг асосий вазифалари. Биринчи соха тармоқ ва корхоналари иқтисодиётининг хозирги холати.

Биринчи сохага кирувчи тармоқлар иқтисодиётининг самарадорлигини ифодаловчи кўрсаткичлар ва уларни хисоблаш усуллари.

Мехнат унумдорлиги, махсулот ва хизматлар тарннархи, рентабеллик, мавжуд ишлаб чиқариш потенциалидан фойдаланиш даражаси ва бошқалар. Сохани ривожлантиришнинг зарурати.

Сохани ривожлантириш борасида Ўзбекистон Республикаси хукуматининг олиб бораётган сиёсати. Сохани янада ривожлантиришнинг асосий йўналишлари.

Қўлланиладиган таълим технологиялари: Визуал маъруза, суҳбат, намойиш этиш ва “Ақлий ҳужум” усуллари.

Тавсия этилган адабиётлар:
А1;А2;А3;А4;А8;А9;А10;А11;А12;А13;А14;А15;А16; А17;А18; Қ1;Қ5;Қ10.

Агросаноат мажмуасининг қишлоқ хўжалик махсулотларини тайёрловчи, қайта ишловчи ва истеъмолчиларга етказиб берувчи соха

Агросаноат мажмуасининг қишлоқ хўжалик махсулотларини тайёрловчи, қайта ишловчи ва истеъмолчиларга етказиб берувчи сохасининг таркиби. Озиқ-овқат саноати. Донни қайта ишловчи корхоналар ва уларни ривожлантирилиши. Пахта, пилла, каноп, тери ва жунни қайта ишловчи тармоқлар. Енгил саноат ва уни ривожланиши. Агросаноат мажмуасининг охирги, тайёр махсулотларни истеъмолчиларга етказиб берувчи тармоқлар. Супермаркетлар, озиқ - овқат дўконлари, озиқ -овқат савдо кўргазмалари (ярмаркалари). Дехқон бозорилари ва уларнинг ахамияти, ўрни. Дехқон бозарларини ривожлантириш йўналишлари.

Агросаноат мажмуасининг қишлоқ хўжалик махсулотларини тайёрловчи, қайта ишловчи ва истеъмолчиларга етказиб берувчи сохасининг иқтисодиётда тутган ўрни ва ахамияти. Соханинг қишлоқ хўжалигига қўядиган талаблари. Агросаноат мажмуасининг қишлоқ хўжалик махсулотларини тайёрловчи, қайта ишловчи ва истеъмолчиларга етказиб берувчи сохасининг хозирги холати.

Сохага кирувчи тармоқлар ва корхоналар иқтисодиётининг самарадорлигини ифодаловчи кўрсаткичлар ва уларни хисоблаш усуллари. Мехнат унумдорлиги, махсулот ва хизматлар тарннархи, рентабеллик, мавжуд ишлаб чиқариш потенциалидан фойдаланиш даражаси ва бошқалар. Республикада агросаноат мажмуасининг учинчи сохасини ривожлантириш йўналишлари.

.Қўлланиладиган таълим технологиялари: Визуал маъруза, суҳбат, фсму,намойиш этиш ва “Ақлий ҳужум” усуллари.

Тавсия этилган адабиётлар:
А1;А2;А3;А4;А8;А9;А10;А11;А12;А13;А14;А15;А16;
А17;А18; Қ1;Қ2;Қ4;Қ10.

Агросаноат мажмуасининг ишлаб чиқариш инфратузилмаси

Инфратузилма тушунчаси, унинг мохияти. Агросаноат мажмуасининг ишлаб чиқариш инфратузилмасининг ахамияти ва иқтисодиётдаги ўрни. Агросаноат мажмуаси ишлаб чиқариш инфратузимасининг таркиби. Транспорт, йўллар, омборхоналар, музхоналар, техникаларни таъмир

этувчи, қурилиш билан шуғулланувчи, минерал ўғит, кимёвий воситалар, техникалар, ёқилғи-мойлаш материаллари ва бошқалар билан таъминловчи корхоналар ва ташкилотлар. Ишлаб чиқаришни сув таъминоти билан шуғулланувчи сохалар. Алоқа, уруғчилик ва зоветеренария хизматлари. Агросаноат мажмуаси ишлаб чиқариш инфратузилмасини ташкил этишга бўлган талаблар ва уларни жойлаштириш тамойиллари.

Агросаноат мажмуаси ишлаб чиқариш инфратузилмасининг иқтисодий ва ижтимоий самарадорлигини ифодаловчи кўрсаткичлар ва уларни хисоблаш усуллари.

Ўзбекистон Республикаси агросаноат мажмуаси ишлаб чиқариш инфратузилмасини ривожлантириш борасида давлатнинг олиб бораётган сиёсати. Ўзбекистон Республикаси агросаноат мажмуаси ишлаб чиқариш инфратузилмасини ривожлантиришнинг асосий йўналишлари.

Қўлланиладиган таълим технологиялари: Визуал маъруза, суҳбат, намойиш этиш ва “Ақлий ҳужум” усуллари.

Тавсия этилган адабиётлар:

А1;А2;А3;А4;А8;А9;А10;А11;А12;А13;А14;А15;А16;
А17;А18; Қ1;Қ2;Қ4;Қ10.

Агросаноат мажмуасининг ижтимоий инфратузилмаси

Агросаноат мажмуаси ижтимоий инфратузилмасининг мазмуни, унинг таркиби. Ахолига алоқа, транспорт хизматларини кўрсатиш. Ахолининг уй-жой билан таъминланганлиги. Ахолини ичимлик сув ва газ билан таъминловчи сохалар. қишлоқ жойларда, таълим, соғлиқни сақлаш тизимлари, ахолига маданий-маъиший хизмат кўрсатиш сохалари. Ахолининг соғлигини тиклашга қатаилган тизимлар. Ахолида жисмоний маданиятни ривожлантиришга хизмат қилувчи тизим ва уларни ривожлантириш. Ахолини кундалик ахборот билан таъминловчи хизматлар ва уларнинг ривожлантириш. Агросаноат мажмуаси ижтимоий инфратузилмасининг ахамияти ва ўрни.

Бозор иқтисодиёти шароитида ижтимоий инфратузилмани ривожлантиришнинг ўзига хослиги.

Ижтимоий инфратузилманинг хўжалик самарадорлигига таъсирини ифодаловчи кўрсаткичлар тизими ва уларни хисоблаш усуллари. Республика агросаноат мажмуаси ижтимоий инфратузилмасининг хозирги холати. Уни ривожлантириш борасида давлатнинг олиб бораётган сиёсати. Республика агросаноат мажмуаси ижтимоий инфратузилмасини ривожлантиришнинг зарурати ва асосий йўналишлари.

Қўлланиладиган таълим технологиялари: Визуал маъруза, суҳбат, намойиш этиш ва “Ақлий ҳужум” усуллари.

Тавсия этилган адабиётлар:

А1;А2;А3;А4;А8;А9;А10;А11;А12;А13;А14;А15;А16;
А17;А18; Қ1;Қ2;Қ4;Қ10.

Қишлоқ хўжалиги – агросаноат мажмуасининг асосий бўғини

Қишлоқ хўжалиги – агросаноат мажмуасининг асосий бўғини ва унинг ўзига хос хусусиятлари. Ишлаб чиқаришнинг биологик, табиат қонунлари билан боғликлиги. Ишлаб чиқаришнинг мавсумийлиги ва иш жараёнининг ишлаб чиқариш даври билан мос келмаслиги. Ернинг асосий ишлаб чиқариш воситаси сифатида ўзига хослиги. Ишлаб чиқаришнинг жуда катта худудларда олиб борилиши. қишлоқ хўжалигининг иқтисодиётда тутган ўрни ва ахамияти. Ўзбекистон Республикаси қишлоқ хўжалигининг таркиби. Республикада қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқаришининг ихтисослашиши ва унинг жойлашиши. Ўзбекистон Республикаси қишлоқ хўжалигининг хозирги холати уни ривожлантириш йўналишлари.

қишлоқ хўжалигининг иқтисодий-ижтимоий самарадорлигини ифодаловчи кўрсаткичлар тизими ва уларни хисоблаш усуллари.

Ширкат хўжаликлари ва уларнинг ташкилий-иқтисодий асослари. Уларнинг иқтисодиётда тутган ўрни. қишлоқ хўжалигини ривожлантиришда ширкатлар хал қилувчи ролни ўйнаши. Ширкатларни ривожланиш йўналишлари ва истиқболлари. Ширкатларнинг ишлаб чиқариш ресурслари, улардан фойдаланиш даражаси хамда самарадорлигини ифодаловчи кўрсаткичлар ва уларни хисоблаш усуллари.

Фермер хўжаликлари ва уларнинг ташкилий-иқтисодий асослари. Фермер хўжаликларининг қишлоқ хўжалигида тутган ўрни, ахамияти. Ўзбекистон Республикаси фермер хўжалинининг ривожлантиришга оид қонунчилик базаси. Ўзбекистон Республикаси фермер хўжаликларининг хозирги холати. Фермер хўжалиги Ўзбекистон Республикаси қишлоқ хўжалигини ривожлантиришнинг бош йўналиши сифатида. Фермер хўжаликларининг ишлаб чиқариш потенциали (ресурслари), улардан фойдаланишнинг даражаси ва самарадорлигини ифодаловчи кўрсаткичлар. Фермер хўжаликларининг ижтимоий ва иқтисодий самарадорлигини ифодаловчи кўрсаткичларни аниқлаш усуллари.

Дехқон хўжаликлари ва уларнинг ташкилий-иқтисодий асослари. Дехқон хўжаликларининг Республика қишлоқ хўжалигида тутган ўрни. Республика дехқон хўжаликларининг ишлаб чиқариш омиллари ва улардан самарали фойдаланиш йўллари. Ўзбекистон Республикасида дехқон хўжаликларини ривожлантириш борасида давлат сиёсати. Дехқон хўжаликларини ривожлантириш йўналишлари.

Қўлланиладиган таълим технологиялари: Визуал маъруза,инсерт жадвали суҳбат, намойиш этиш ва “Ақлий ҳужум” усуллари.

Тавсия этилган адабиётлар:

А1;А2;А3;А4;А8;А9;А10;А11;А12;А13;А14;А15;А16;
А17;А18; Қ1;Қ2;Қ4;Қ10

Қишлоқ хўжалиги ер фонди ва ундан фойдаланиш

Қишлоқ хўжалигида ернинг асосий ишлаб чиқариш воситаси эканлиги. қишлоқ хўжалигида ернинг асосий ишлаб чиқариш воситаси

сифатида ўзига хос хусусиятлари. Ернинг табиат махсули эканлиги. Ер фондининг чекланганлиги ва унинг тобора бир кишига тўғри келадиган миқдорининг камайиб бориши. Ер сифатининг, унумдорлигининг турли ерда турлича эканлиги ва бунга эътибор кучли бўлмаса унинг пасайиб боришга мойиллиги. Ер рентаси. Ер бахоси ва уни аниқлаш усуллари.

Ўзбекистон Республикаси ер фонди ва унинг классификацияси. Ер фондининг фойдаланувчилар ўртасида тақсимланиши. қишлоқ хўжалигига яроқли ерлар ва уларнинг таркиби. Ижобий ва салбий ер трансформацияси. қишлоқ хўжалигида ердан фойдаланиш даражасини ва самарадорлигини ифодаловчи кўрсаткичлар тизими. Уларни аниқлаш усуллари. қишлоқ хўжалигида ердан фойдаланишнинг даражаси ва самарадорлигига таъсир этувчи омиллар. Ердан фойдаланишнинг даражасини ва самарадорлигини ошириш йўллари. Ўзбекистон Республикасида ердан фойдаланишни яхшилашга қаратилган хуқуқий асослар. Ер ижараси. Ер ислохотлари.

Қишлоқ хўжалигида мехнат ресурслари ва улардан фойдаланиш

Мехнат тушунчаси. Мехнат ресурслари тушунчаси. қишлоқ хўжалигида мехнат бозори. қишлоқ хўжалиги мехнат ресурслари. Уларнинг таркиби ва сифати. қишлоқ хўжалигида мехнат ресурсларидан фойдаланишнинг ўзига хос хусусиятлари. Мехнатнинг мавсумийлиги. қишлоқ хўжалигида ишсизлик, унинг турлари ва бандлилик.

қишлоқ хўжалигида мехнат ресурсларидан фойдаланиш даражаси ва самарадорлигини ифодаловчи кўрсаткичлар тизими. Уларни хисоблаш усуллари. Мехнат унумдорлиги тушунчаси, униг мохияти.

Агросаноат мажмуасида, жумладан, қишлоқ хўжалигида мехнат унумдорлигининг хозирги даражаси. Мехнат унумдорлигини оширишга таъсир этувчи омиллар. Агросаноат мажмуаси сохаларининг, унинг тармоқларинининг ўзаро мутоносиб ривожланиши мехнатнинг унумдорлигини даражасига таъсир қилувчи омил сифатида. Мехнат ресурслари миграцияси. Фан, техника тараққиёти (янги унумдор техникаларнинг, технологияларнинг вужудга келиши, янги зотли чорва моллари ва серхосил қишлоқ хўжалиги экинларининг яратилиши, уруғчиликнинг ривожлантирилиши, моддий ва маънавий рағбатлантиришнинг такомиллаштирилиши) ва мехнат унумдорлиги. Кадрлар тайёрлаш ва қайта тайёрлаш тизими.

Қўлланиладиган таълим технологиялари: Визуал маъруза, суҳбат,инсерт жадвали тест , намойиш этиш ва “Ақлий ҳужум” усуллари.

Тавсия этилган адабиётлар: А1;А2;А3;А4;А8;А9;А10;А11;А12;А13;А14;А15;А16; А17;А18; Қ1;Қ2;Қ4;Қ10;

Қишлоқ хўжалигининг моддий – техника ресурслари

қишлоқ хўжалигининг моддий-техника базаси тушунчаси, унинг мохияти ва ахамияти. қишлоқ хўжалигининг моддий-техника базасининг таркиби. Асосий фондлар тушунчаси, иқтисодий мохияти ва уларнинг таркиби. Ишлаб чиқаришга жалб қилинган асосий ишлаб чиқариш

фондлари. Ишлаб чиқаришга жалб этилмаган лекин уни ташкил этишга ёрдам берувчи асосий фондлар.

Асосий фондларни бахолаш турлари ва уларни аниқлаш усуллари. Асосий фондларнинг баланс ёки тўлиқ бошланғич қиймати. Асосий фондларнинг қолдиқ қиймати. Асосий фондларни тиклаш қиймати.

Асосий фондлардан фойдаланиш даражаси ва самарадорлигини ифодаловчи кўрсаткичлар. Уларни аниқлаш усуллари. қишлоқ хўжалигида асосий фондларнинг жисмонан ва маънавий эскириши. Амортизация фонди ва уни хисоблаш усуллари. Амортизация фондидан фойдаланиш. Асосий фондларни янгилаш ва кўпайтириш манбалари. Асосий фондларнинг самарадорлигини оширишга таъсир қилувчи омиллар. Асосий фондларнинг самарадорлигини оширишнинг асосий йўналишлари.

Айланма маблағлар тушунчаси. Айланма маблағларнинг ахамияти ва таркиби. Айланма фондлар ва уларнинг самарадорлигини ифодаловчи кўрсаткичлар. Муомиладаги маблағлар. Дебитор ва кредиторлик қарзлар муаммоси ва уни камайтириш йўллари. Омбордаги тайёр махсулотлар миқдори ва уларни талаб даражасидан ошиб кетмаслигини таъминлаш. Айланма маблағларнинг манбалари. Айланма маблағлардан фойдаланиш самарадорлигини ошириш йўллари.

Қўлланиладиган таълим технологиялари: Визуал маъруза, суҳбат, намойиш этиш ва “Ақлий ҳужум” усуллари.

Тавсия этилган адабиётлар: А1;А2;А3;А4;А8;А9;А10;А11;А12;А13;А14;А15;А16; А17;А18; Қ1;Қ2;Қ4;Қ10;

Қишлоқ хўжалигида ишлаб чиқариш харажатлари ва махсулот таннархи

Ишлаб чиқариш харажатлари тушунчаси. Таннарх тушунчаси, унинг мохияти. қишлоқ хўжалигида таннархнинг турлари, уларнинг бир-биридан фарқлари. қишлоқ хўжалиги махсулотлари таннархини хисоблаш усуллари. қишлоқ хўжалигида таннарх калькуляцияси. қишлоқ хўжалиги махсулотлари динамикаси.

Махсулот таннархига таъсир этувчи омиллар. Махсулдор чорва молари ва серхосил экин турларини ишлаб чиқаришга жорий этишнинг таннархга таъсири. Ишлаб чиқаришни рационал ташкил этиш ва таннарх. Ишчи, хизматчи ва ходимларни моддий рағбатлантириш тизими ва таннарх. Тежамкорлик ва таннарх муаммолари. Ишлаб чиқаришни ташкил этиш учун корхоналар ташқаридан сотиб олаётган товарлар (ўғит, ёқилғи-мойлаш материаллари, электр энергия, сув, хизматлар, техника, технология ва х.з.) нархини ва уларнинг ўсиш динамикаси. Тармоқлар ўртасидаги алмашинув баланси ва унинг ўзгариши.қишлоқ хўжалиги махсулотлари таннархини пасайтириш йўллари.

Қўлланиладиган таълим технологиялари: Визуал маъруза, суҳбат, намойиш этиш ва “Ақлий ҳужум” усуллари.

Тавсия этилган адабиётлар:
А1;А2;А3;А4;А8;А9;А10;А11;А12;А13;А14;А15;А16; А17;А18; Қ1; Қ5;Қ10.

Агросаноат мажмуаси тармоқлари махсулотлари нархлари қиймат тушунчаси. Нарх тушунчаси ва унинг мохияти. Иқтисодий асосланган нархлар. Талаб ва таклиф қонуни.

Нархнинг функциялари. Нархнинг вазифалари. қишлоқ хўжалигида нархлар тизими. қишлоқ хўжалиги махсулотларини харид қилиш нархлари. Шартнома нархлар. Ички хўжалик нархлар. Улгуржи нархлар. Чакана нархлар. Комиссион нархлар. Ким ошди савдо нархлари. Дехқон бозори нархлари. Тормоқлараро айрибошлаш мутаносиблигини таъминлашнинг объектив заруратлари.

Қишлоқ хўжалиги махсулотлари ва хизматлари нархларига таъсир қилувчи омиллар. Мамлакат агросаноат мажмуасида нарх сиёсатини ривожлантиришнинг асосий йўналишлари.

Қўлланиладиган таълим технологиялари: Визуал маъруза, суҳбат, намойиш этиш ва “Ақлий ҳужум” усуллари.

Тавсия этилган адабиётлар: А4;А8;А9;А10;А11;А12;А13;А14;А15; А16;А17; А18; Қ6;Қ7;Қ10;

Фан, техника тараққиёти ва қишлоқ хўжалигини интенсивлаштириш

Фан, техника тараққиёти тушунчаси, унинг мохияти ва ахамияти. қишлоқ хўжалигида фан, техника тараққиётининг асосий йўналишлари. Химиялаштириш, ишлаб чиқаришни механизациялаштириш ва автоматлаштириш, электрлаштириш.

Ишлаб чиқаришни ривожлантиришнинг экстенсив ва интенсив йўллари. қишлоқ хўжалигида фан, техника тараққиётининг иқтисодий – ижтимоий самарадорлигини аниқловчи кўрсаткичлар ва уларни хисоблаш усуллари.

Экстенсив ривожланиш йўлининг тушунчаси, унинг мохияти. Экстенсив ривожланиш йўлининг чекланган мкониятга эга эканлиги.

Ишлаб чиқаришни иштенсив ривожланиш йўлининг тушунчаси, мохияти.

Интенсивлаштиришнинг иқтисодий мохияти. Ишлаб чиқаришни интенсив ривожлантиришнинг объектив заруратлари. Ресурслар чекланганлиги. қишлоқ хўжалиги махсулотларига бўлган эхтиёжнинг, талабнинг ошиб бориши. қишлоқ хўжалигида иштенсивлаштиришнинг даражаси ва самарадорлигини ифодаловчи кўрсаткичлар тизими. Уларни хисоблаш усуллари.

Қўлланиладиган таълим технологиялари: Визуал маъруза, суҳбат, намойиш этиш ва “Ақлий ҳужум” усуллари.

Тавсия этилган адабиётлар:
А4;А8;А9;А10;А11;А12;А13;А14;А15;А16;А17;А18;Қ6;Қ7;Қ10

Қишлоқ хўжалиги маркетинги тушунчаси, унинг мохияти ва ривожланиш хусусиятлари

Маркетинг тушунчаси, унинг мохияти. қишлоқ хўжалиги маркетинги. Уни ташкил этишнинг ўзига хос хусусиятлари, тамойиллари. қишлоқ хўжалиги махсулотларини тайёрлаш, сақлаш, транспортировка қилиш, қайта ишлаш ва тақсимлаш. қишлоқ хўжалиги маркетинги функциялари. Маркетинг стратегиясини ишлаб чиқиш. Маркенг жараёнлари. қишлоқ хўжалиги маркетинг самарадорлиги. Маркетингнинг техник самарадорлиги. Маркетингнинг бахо самарадорлиги. Бозор таркибини тахлили. Маркетинг харажатлари. Бозор маржаси. Фьючерс бозори. Фьючерс шартномалари. Марказлашмаган бозорлар. Арбитраж. Маркетингни бошқариш

Қўлланиладиган таълим технологиялари: Визуал маъруза, суҳбат, намойиш этиш ва “Ақлий ҳужум” усуллари.

Тавсия этилган адабиётлар:

А4;А8;А9;А10;А11;А12;А13;А14;А15;А16;А17;А18; Қ6;Қ7;Қ10

Қишлоқ хўжалигини давлат томонидан тартибга солиш ва қўллаб - қувватлаш

Давлатнинг иқтисодий функциялари. қишлоқ хўжалигини давлат томонидан тартибга солиш ва қўллаб-қувватлаб турушнинг зарурати, мохияти, мақсадлари, тамойиллари, асослари. Озиқ - овқат хавфсизлиги.

Давлатнинг қишлоқ хўжалигини тартибга солиш ва қўллаб-қувватлашдаги асосий вазифалари, уларни амалга ошириш шакллари ва усуллари. Мамлакат экспорт салохиятини ошириш. Протекционизм. Экспорт ва импорт квоталари. Божхона таърифлари. Давлатнинг қишлоқ хўжалиги корхоналарининг даромадчанлигини оширишга қаратилган тадбирлари. қишлоқ хўжалиги махсулотларини сотишдан тушадиган тушумларни кўпайтириш чоралари. Ишлаб чиқариш квоталари. қишлоқ хўжалиги махсулотларини давлат томонидан харид қилиш. Тўғридан тўғри бахо орқали бериладиган субсидиялар. Ташқи савдони тартибга олиш чоралари. Экспорт субсидиялари. Истеъмо субсидиялари.

қишлоқ хўжалигида харажатларни тежашга қаратилган чора-тадбирлар. Сохани бошқариш ва ишлаб чиқариш таркибини ўзгартириш сиёсати.

Иқтисодий дастаклар (солиқлар тизими, нархлар) ва улардан фойдаланиш. Ўзбекистон Республикасининг аграр сиёсати ва уни ривожлантириш йўналишлари.

Қўлланиладиган таълим технологиялари: Визуал маъруза, суҳбат,инсерт жадвали ,кластер, намойиш этиш ва “Ақлий ҳужум” усуллари.

Тавсия этилган адабиётлар:

А4;А8;А9;А10;А11;А12;А13;А14;А15;А16;А17;А18; Қ6;Қ7;Қ10

Агросаноат мажмуаси молия – кредит тизимининг амал қилиш механизми

Агросаноат мажмуаси молия – кредит тизимининг мохияти ва хусусиятлари. қишлоқ хўжалигини кредитлаш усуллари, шакллари ва уларнинг манбалари. Кредит кооперациялари.

Кредит муддатлари. қисқа муддатли кредитлари. Ўрта муддатли кредитлар. Узоқ муддатли кредитлари. Ипотека кредити. Товар кредити. Ишонч шартномалари. Ижара. Ишларни бажаришга буюртмалар. Ссуда фоизи.

Молиявий лизинг. қишлоқ хўжалигида ишлаб чиқаришни молиялаштиришнинг бошқа манбалари ва улардан самарали фойдаланиш.

Қўлланиладиган таълим технологиялари: Визуал маъруза, суҳбат,зху, намойиш этиш ва “Ақлий ҳужум” усуллари.

Тавсия этилган адабиётлар:

А4;А8;А9;А10;А11;А12;А13;А14;А15;А16;А17;А18;Қ6;Қ7;Қ10;

Европа хамжамиятининг ягона аграр сиёсати

Европа хамжамияти давлатларининг ягона аграр сиёсат (ЕЯАС) юргизишининг зарурати. Уни вужудга келишининг қисқача тарихи. Европа хамжамияти давлатларининг ягона аграр сиёсат юритишининг ахамияти. Европа хамжамияти ягона аграр сиёсатида қишлоқ хўжалиги махсулотлари нархларини ва махсулот ишлаб чиқарувчилар даромадларини етарли бўлишини қўллаб-қувватлаш механизми.

Мақсадли нархлар. Интервенцион нархлар. Остона нархлари. Ўзгарувчан импорт тарифи ва экспорт субсидияси. Экспортни рағбатлантириш механизми. ЕЯАСнинг «яшил пуллари». ЕЯАСнинг бошқа дастурлари.

ЕЯАС нинг умумий ташкилотлари (бошқариш, тартибга олиш оргалари). Европа парламенти. Европа Кенгаши. Европа Комиссияси. Аудиторлар палатаси. Адлия палатаси. ЕЯАС даги ислохотлар. Маршал, Мансхольт ва Мак-Шерри режалари.

Қўлланиладиган таълим технологиялари: Визуал маъруза, суҳбат, намойиш этиш ва “Ақлий ҳужум” усуллари.

Тавсия этилган адабиётлар:

А4;А8;А9;А10;А11;А12;А13;А14;А15;А16;А17;А18;Қ6;Қ7;Қ10

“Агросаноат мажмуаси иқтисодиёти ” фани бўйича маъруза машғулотининг календар тематик режаси

т/р	**Маъруза мавзулари**	**соат**
1.	“Агросаноат мажмуаси иқтисодиёти” фанининг предмети	2
2.	Агросаноат мажмуасининг моҳияти ва таркиби	4
3.	Агросаноат мажмуаси тармоқлари учун ишлаб чиқариш воситалари ишлаб чиқарувчи соҳа	2
4.	Агросноат мажмуасининг қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини тайёрловчи, қайта ишловчи ва истеъмолчиларга етказиб берувчи соҳаси	2
5.	Агросаноат мажмуасининг ишлаб чиқариш тузилмаси.	2
6.	Агросаноат мажмуаси ижтимоий инфратузилмаси	4
7.	Қишлоқ хўжалиги – агросаноат мажмуасининг асосий бўғини	2
8.	Қишлоқ хўжалиги ер фонди ва ундан фойдаланиш	4
9.	Агросаноат мажмуасининг меҳнат ресурслари ва улардан фойдаланиш.	2
10.	Агросаноат мажмуасининг моддий - техника ресурслари	2
11.	Агросаноат мажмуаси тармоқларида ишлаб чиқариш ҳаражатлари ва маҳсулот таннархи	2
12.	Агросаноат мажмуаси тармоқлари маҳсулотлари нархлари	2
13.	Агросаноат мажмуасида фан, техника тараққиёти ва интенсивлаштириш.	2
14.	Агросаноат мажмуаси маркетинги ва уни самарадорлиги	4
15.	Агросаноат мажмуаси тармоқларини давлат томонидан тартибга солиш ва қўллаб – қувватлаш	2
16.	Агросаноат мажмуасида молия - кредит тизимининг амал қилиш механизми	4
17.	Европа ҳамжамиятининг ягона аграр сиёсати	2

АМАЛИЙ (СЕМИНАР) МАШҒУЛОТЛАРНИНГ ТАВСИЯ ЭТИЛАДИГАН МАВЗУЛАРИ

Агросаноат мажмуаси иқтисодиёти” фанининг предмети.

Бозор муносабатларига ўтиш шароитида иқтисодий фанларнинг мазмуни янгиланиши. Аграсаноат мажмуаси иқтисодиёти курсининг предмети, мазмуни ва вазифалари. Ушбу фаннинг таркибий қисмларининг тавсифи. Аграсаноат мажмуаси иқтисодиёти курси бошқа фанлар билан боғлиқлиги. Курс таркибининг такомиллаштириш зарурати. Фаннинг методлари ва услубияти.

Қўлланиладиган таълим технологиялари: Визуал маъруза,логик – схема, суҳбат, намойиш этиш, “Нима учун?” ва “Ақлий ҳужум” усуллари.

Тавсия этилган адабиётлар:
А1;А2;А3;А4;А8;А9;А10;А11;А12;А13;А14;А15;А16; А17;А18; Қ1; Қ5;Қ10.

Агросаноат мажмуасининг мохияти ва таркиби

Агросаноат интеграцияси. Агросаноат интеграциясини ривожланиш тарихи, дастлабки кўринишлари ва у тўғрисидаги фикрлар. Агросаноат мажмуаси - аросаноат интеграцияси ривожининг махсулидир. Агросаноат мажмуаси тушунчаси, унинг мохияти. Агросаноат мажмуасининг таркиби (тузилмаси). Агросаноат мажмуаси учун ишлаб чиқариш воситалари ишлаб чиқарувчи тармоқлар (тарктор, камбайн, қишлоқ хўжалиги машиналари, ирригация ва мелиорация воситалари ишлаб чиқариш, ишчи машиналар, қишлоқ хўжалиги махсулотларини дастлабки қайта ишловчи тахникалар ишлаб чиқарувчи, қишлоқ хўжалиги махсулотларини ташувчи махсус транспорт воситалари ишлаб чиқарувчи ва бошқалар) - агросаноат мажмуасининг биринчи сохасидир. қишлоқ хўжалиги (дехқончилик ва чорвачилик) – агросаноат мажмуасининг иккинчи сохаси. қишлоқ хўжалиги махсулотларини тайёрловчи, дастлабки ва чуқур қайта ишловчи хамда тайёр махсулотларни истеъмолчиларга етказиб берувчи тармоқлар (қишлоқ хўжалиги махсулотларини тайёрловчи консерва заводлари, махсус тайёрлов ташкилотлари, пахта ва дон қабул қилувчи базалар (пунктлар), пилла пунктлари ва заводлари, колбаса ва гўшт консервалари чиқарувчи цех ва заводлар, холодилниклар, сут заводлари ва бошқалар) агросаноат мажмуасининг учинчи сохаси. Инфратузилма (махсус транспорт, йўллар, алоқа тизими, қишлоқ жойлардаги электр узаткичлар, таъмирлаш устахоналари, ёқилғи – мойлаш қуйиш ва тарқатиш тизимлари, иқтисодий субъектларга маслахат, йўриқлар берувчи хизматлар, минерал ўғитлар, хисмия воситалари билан таъминловчи ташкилотлар, соқлиқни сақлаш, спорт ва маданий хордиқ чиқарувчи тизимлар, мактабгача тарбия масканлари ва мактаб, касб хунар берувчи таълим тизимлари, ахолига маиший хизмат кўрсатувчи тизимлар ва бошқа хизмат кўрсатувчи ташкилот ва корхоналар, фирмалар) - агросаноат мажмуасининг тўртинчи сохасидир. Ишлаб чиқариш ва ижтимоий инфратузилма.

Агросаноат мажмуасининг мамлакат иқтисодиётида тутган ўрни ва ахамияти. Агросаноат мажмуасини ривожлантиришнинг асосий мақсадли муаммолари. Махсулот ишлаб чиқаришни миқдори ва ассортиментини кўпайтириш. Агросаноат мажмуаси махсулотлари таннархини пасайтириш. Агросаноат мажмуасида мехнат унумдорлигини ошириш. Агросаноат мажмуаси тармоқларини мутаносиб ривожлантириш масалалари.

Қўлланиладиган таълим технологиялари: Визуал маъруза, суҳбат, намойиш этиш, “Кластер” ва “Ақлий ҳужум” усуллари.

Тавсия этилган адабиётлар:
А1;А2;А3;А4;А8;А9;А10;А11;А12;А13;А14;А15;А16; А18; Қ1; Қ5;Қ10.

Агросаноат мажмуаси тармоқлари учун ишлаб чиқариш воситалари ишлаб чиқарувчи соха

Агросаноат мажмуаси тармоқлари учун ишлаб чиқариш воситалари ишлаб чиқарувчи соханинг таркиби. қишлоқ хўжалиги, озиқ-овқат ва енгил саноат машинасозлиги. Минерал ўғит ва агросаноат мажмуасида ишлатиладиган кимёвий воситалар ишлаб чиқарувчи соха. Чорва моллари учун концентрат ем ишлаб чиқарувчи соха. Агросаноат мажмуаси учун махсус транспорт воситалари ишлаб чиқарувчи корхоналар. Ирригация ва мелиорация иншоатлари учун ишлаб чиқариш воситалари ишлаб чиқарувчи соха.

Агросаноат мажмуасининг биринчи сохасининг иқтисодиётда тутган ўрни ва ахамияти. Соха махсулотларига ва уларнинг сифатига бўлган талаб. Соханинг асосий вазифалари. Биринчи соха тармоқ ва корхоналари иқтисодиётининг хозирги холати.

Биринчи сохага кирувчи тармоқлар иқтисодиётининг самарадорлигини ифодаловчи кўрсаткичлар ва уларни хисоблаш усуллари. Мехнат унумдорлиги, махсулот ва хизматлар тарннархи, рентабеллик, мавжуд ишлаб чиқариш потенциалидан фойдаланиш даражаси ва бошқалар. Сохани ривожлантиришнинг зарурати.

Сохани ривожлантириш борасида Ўзбекистон Республикаси хукуматининг олиб бораётган сиёсати. Сохани янада ривожлантиришнинг асосий йўналишлари.

Қўлланиладиган таълим технологиялари: Визуал маъруза, т-схема,нима учун,суҳбат, намойиш этиш ва “Ақлий ҳужум” усуллари.

Тавсия этилган адабиётлар:
А1;А2;А3;А4;А8;А9;А10;А11;А12;А13;А14;А15;А16; А17;А18; Қ1;Қ5;Қ10.

Агросаноат мажмуасининг қишлоқ хўжалик махсулотларини тайёрловчи, қайта ишловчи ва истеъмолчиларга етказиб берувчи соха

Агросаноат мажмуасининг қишлоқ хўжалик махсулотларини тайёрловчи, қайта ишловчи ва истеъмолчиларга етказиб берувчи сохасининг таркиби. Озиқ-овқат саноати. Донни қайта ишловчи корхоналар ва уларни ривожлантирилиши. Пахта, пилла, каноп, тери ва жунни қайта ишловчи тармоқлар. Енгил саноат ва уни ривожланиши.

Агросаноат мажмуасининг охирги, тайёр махсулотларни истеъмолчиларга етказиб берувчи тармоқлар. Супермаркетлар, озиқ - овқат дўконлари, озиқ -овқат савдо кўргазмалари (ярмаркалари). Дехқон бозорилари ва уларнинг ахамияти, ўрни. Дехқон бозарларини ривожлантириш йўналишлари.

Агросаноат мажмуасининг қишлоқ хўжалик махсулотларини тайёрловчи, қайта ишловчи ва истеъмолчиларга етказиб берувчи сохасининг иқтисодиётда тутган ўрни ва ахамияти. Соханинг қишлоқ хўжалигига қўядиган талаблари. Агросаноат мажмуасининг қишлоқ хўжалик махсулотларини тайёрловчи, қайта ишловчи ва истеъмолчиларга етказиб берувчи сохасининг хозирги холати.

Сохага кирувчи тармоқлар ва корхоналар иқтисодиётининг самарадорлигини ифодаловчи кўрсаткичлар ва уларни хисоблаш усуллари. Мехнат унумдорлиги, махсулот ва хизматлар тарннархи, рентабеллик, мавжуд ишлаб чиқариш потенциалидан фойдаланиш даражаси ва бошқалар. Республикада агросаноат мажмуасининг учинчи сохасини ривожлантириш йўналишлари. .

Қўлланиладиган таълим технологиялари: Визуал маъруза,ббб-жадвал, суҳбат, намойиш этиш ва “Ақлий ҳужум” усуллари.

Тавсия этилган адабиётлар:
А1;А2;А3;А4;А8;А9;А10;А11;А12;А13;А14;А15;А16; А17;А18;
Қ1;Қ2;Қ4;Қ10.

Агросаноат мажмуасининг ишлаб чиқариш инфратузилмаси

Инфратузилма тушунчаси, унинг мохияти. Агросаноат мажмуасининг ишлаб чиқариш инфратузилмасининг ахамияти ва иқтисодиётдаги ўрни. Агросаноат мажмуаси ишлаб чиқариш инфратузимасининг таркиби. Транспорт, йўллар, омборхоналар, музхоналар, техникаларни таъмир этувчи, қурилиш билан шуғулланувчи, минерал ўғит, кимёвий воситалар, техникалар, ёқилғи-мойлаш материаллари ва бошқалар билан таъминловчи корхоналар ва ташкилотлар. Ишлаб чиқаришни сув таъминоти билан шуғулланувчи сохалар. Алоқа, уруғчилик ва зоветеренария хизматлари. Агросаноат мажмуаси ишлаб чиқариш инфратузилмасини ташкил этишга бўлган талаблар ва уларни жойлаштириш тамойиллари.

Агросаноат мажмуаси ишлаб чиқариш инфратузилмасининг иқтисодий ва ижтимоий самарадорлигини ифодаловчи кўрсаткичлар ва уларни хисоблаш усуллари.

Ўзбекистон Республикаси агросаноат мажмуаси ишлаб чиқариш инфратузилмасини ривожлантириш борасида давлатнинг олиб бораётган сиёсати. Ўзбекистон Республикаси агросаноат мажмуаси ишлаб чиқариш инфратузилмасини ривожлантиришнинг асосий йўналишлари.

Қўлланиладиган таълим технологиялари: Визуал маъруза, балиқ ,суҳбат, намойиш этиш ва “Ақлий ҳужум” усуллари.

Тавсия этилган адабиётлар:
А1;А2;А3;А4;А8;А9;А10;А11;А12;А13;А14;А15;А16; А17;А18;
Қ1;Қ2;Қ4;Қ10.

Агросаноат мажмуасининг ижтимоий инфратузилмаси

Агросаноат мажмуаси ижтимоий инфратузилмасининг мазмуни, унинг таркиби. Ахолига алоқа, транспорт хизматларини кўрсатиш. Ахолининг уй-жой билан таъминланганлиги. Ахолини ичимлик сув ва газ билан таъминловчи сохалар. қишлоқ жойларда, таълим, соғлиқни сақлаш тизимлари, ахолига маданий-маъиший хизмат кўрсатиш сохалари. Ахолининг соғлигини тиклашга қатаилган тизимлар. Ахолида жисмоний маданиятни ривожлантиришга хизмат қилувчи тизим ва уларни ривожлантириш. Ахолини кундалик ахборот билан таъминловчи хизматлар ва уларнинг ривожлантириш. Агросаноат мажмуаси ижтимоий инфратузилмасининг ахамияти ва ўрни.

Бозор иқтисодиёти шароитида ижтимоий инфратузилмани ривожлантиришнинг ўзига хослиги.

Ижтимоий инфратузилманинг хўжалик самарадорлигига таъсирини ифодаловчи кўрсаткичлар тизими ва уларни хисоблаш усуллари. Республика агросаноат мажмуаси ижтимоий инфратузилмасининг хозирги холати. Уни ривожлантириш борасида давлатнинг олиб бораётган сиёсати. Республика агросаноат мажмуаси ижтимоий инфратузилмасини ривожлантиришнинг зарурати ва асосий йўналишлари.

Қўлланиладиган таълим технологиялари: Визуал маъруза,канверт техникаси ,нима учун техникаси , суҳбат, намойиш этиш ва “Ақлий ҳужум” усуллари.

Тавсия этилган адабиётлар:

А1;А2;А3;А4;А8;А9;А10;А11;А12;А13;А14;А15;А16; А17;А18;
Қ1;Қ2;Қ4;Қ10

.

Қишлоқ хўжалиги – агросаноат мажмуасининг асосий бўғини

Қишлоқ хўжалиги – агросаноат мажмуасининг асосий бўғини ва унинг ўзига хос хусусиятлари. Ишлаб чиқаришнинг биологик, табиат қонунлари билан боғликлиги. Ишлаб чиқаришнинг мавсумийлиги ва иш жараёнининг ишлаб чиқариш даври билан мос келмаслиги. Ернинг асосий ишлаб чиқариш воситаси сифатида ўзига хослиги. Ишлаб чиқаришнинг жуда катта худудларда олиб борилиши. қишлоқ хўжалигининг иқтисодиётда тутган ўрни ва ахамияти. Ўзбекистон Республикаси қишлоқ хўжалигининг таркиби. Республикада қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқаришининг ихтисослашиши ва унинг жойлашиши. Ўзбекистон Республикаси қишлоқ хўжалигининг хозирги холати уни ривожлантириш йўналишлари.

Қишлоқ хўжалигининг иқтисодий-ижтимоий самарадорлигини ифодаловчи кўрсаткичлар тизими ва уларни хисоблаш усуллари.

Ширкат хўжаликлари ва уларнинг ташкилий-иқтисодий асослари. Уларнинг иқтисодиётда тутган ўрни. қишлоқ хўжалигини ривожлантиришда ширкатлар хал қилувчи ролни ўйнаши. Ширкатларни ривожланиш йўналишлари ва истиқболлари. Ширкатларнинг ишлаб

чиқариш ресурслари, улардан фойдаланиш даражаси хамда самарадорлигини ифодаловчи кўрсаткичлар ва уларни хисоблаш усуллари.

Фермер хўжаликлари ва уларнинг ташкилий-иқтисодий асослари. Фермер хўжаликларининг қишлоқ хўжалигида тутган ўрни, ахамияти. Ўзбекистон Республикаси фермер хўжалинининг ривожлантиришга оид қонунчилик базаси. Ўзбекистон Республикаси фермер хўжаликларининг хозирги холати. Фермер хўжалиги Ўзбекистон Республикаси қишлоқ хўжалигини ривожлантиришнинг бош йўналиши сифатида. Фермер хўжаликларининг ишлаб чиқариш потенциали (ресурслари), улардан фойдаланишнинг даражаси ва самарадорлигини ифодаловчи кўрсаткичлар. Фермер хўжаликларининг ижтимоий ва иқтисодий самарадорлигини ифодаловчи кўрсаткичларни аниқлаш усуллари.

Дехқон хўжаликлари ва уларнинг ташкилий-иқтисодий асослари. Дехқон хўжаликларининг Республика қишлоқ хўжалигида тутган ўрни. Республика дехқон хўжаликларининг ишлаб чиқариш омиллари ва улардан самарали фойдаланиш йўллари. Ўзбекистон Республикасида дехқон хўжаликларини ривожлантириш борасида давлат сиёсати. Дехқон хўжаликларини ривожлантириш йўналишлари.

Қўлланиладиган таълим технологиялари: Визуал маъруза, канверт техникаси ,т-схема,каскад,суҳбат, намойиш этиш ва “Ақлий ҳужум” усуллари.

Тавсия этилган адабиётлар:

А1;А2;А3;А4;А8;А9;А10;А11;А12;А13;А14;А15;А16; А17;А18;
Қ1;Қ2;Қ4;Қ10

Қишлоқ хўжалиги ер фонди ва ундан фойдаланиш

Қишлоқ хўжалигида ернинг асосий ишлаб чиқариш воситаси эканлиги. қишлоқ хўжалигида ернинг асосий ишлаб чиқариш воситаси сифатида ўзига хос хусусиятлари. Ернинг табиат махсули эканлиги. Ер фондининг чекланганлиги ва унинг тобора бир кишига тўғри келадиган миқдорининг камайиб бориши. Ер сифатининг, унумдорлигининг турли ерда турлича эканлиги ва бунга эътибор кучли бўлмаса унинг пасайиб боришга мойиллиги. Ер рентаси. Ер бахоси ва уни аниқлаш усуллари.

Ўзбекистон Республикаси ер фонди ва унинг классификацияси. Ер фондининг фойдаланувчилар ўртасида тақсимланиши. қишлоқ хўжалигига яроқли ерлар ва уларнинг таркиби. Ижобий ва салбий ер трансформацияси. қишлоқ хўжалигида ердан фойдаланиш даражасини ва самарадорлигини ифодаловчи кўрсаткичлар тизими. Уларни аниқлаш усуллари. қишлоқ хўжалигида ердан фойдаланишнинг даражаси ва самарадорлигига таъсир этувчи омиллар. Ердан фойдаланишнинг даражасини ва самарадорлигини ошириш йўллари. Ўзбекистон Республикасида ердан фойдаланишни яхшилашга қаратилган хуқуқий асослар. Ер ижараси. Ер ислохотлари.

Қишлоқ хўжалигида мехнат ресурслари ва улардан фойдаланиш

Мехнат тушунчаси. Мехнат ресурслари тушунчаси. қишлоқ хўжалигида мехнат бозори. қишлоқ хўжалиги мехнат ресурслари.

Уларнинг таркиби ва сифати. қишлоқ хўжалигида мехнат ресурсларидан фойдаланишнинг ўзига хос хусусиятлари. Мехнатнинг мавсумийлиги. қишлоқ хўжалигида ишсизлик, унинг турлари ва бандлилик.

қишлоқ хўжалигида мехнат ресурсларидан фойдаланиш даражаси ва самарадорлигини ифодаловчи кўрсаткичлар тизими. Уларни хисоблаш усуллари. Мехнат унумдорлиги тушунчаси, униг мохияти.

Агросаноат мажмуасида, жумладан, қишлоқ хўжалигида мехнат унумдорлигининг хозирги даражаси. Мехнат унумдорлигини оширишга таъсир этувчи омиллар. Агросаноат мажмуаси сохаларининг, унинг тармоқларинининг ўзаро мутоносиб ривожланиши мехнатнинг унумдорлигини даражасига таъсир қилувчи омил сифатида. Мехнат ресурслари миграцияси. Фан, техника тараққиёти (янги унумдор техникаларнинг, технологияларнинг вужудга келиши, янги зотли чорва моллари ва серхосил қишлоқ хўжалиги экинларининг яратилиши, уруғчиликнинг ривожлантирилиши, моддий ва маънавий рағбатлантиришнинг такомиллаштирилиши) ва мехнат унумдорлиги. Кадрлар тайёрлаш ва қайта тайёрлаш тизими.

Қўлланиладиган таълим технологиялари: Визуал маъруза, суҳбат, намойиш этиш ва “Ақлий ҳужум” усуллари.

Тавсия этилган адабиётлар:
А1;А2;А3;А4;А8;А9;А10;А11;А12;А13;А14;А15;А16; А17;А18;
Қ1;Қ2;Қ4;Қ10

Қишлоқ хўжалигининг моддий – техника ресурслари

Қишлоқ хўжалигининг моддий-техника базаси тушунчаси, унинг мохияти ва ахамияти. қишлоқ хўжалигининг моддий-техника базасининг таркиби. Асосий фондлар тушунчаси, иқтисодий мохияти ва уларнинг таркиби. Ишлаб чиқаришга жалб қилинган асосий ишлаб чиқариш фондлари. Ишлаб чиқаришга жалб этилмаган лекин уни ташкил этишга ёрдам берувчи асосий фондлар.

Асосий фондларни бахолаш турлари ва уларни аниқлаш усуллари. Асосий фондларнинг баланс ёки тўлиқ бошланғич қиймати. Асосий фондларнинг қолдиқ қиймати. Асосий фондларни тиклаш қиймати.

Асосий фондлардан фойдаланиш даражаси ва самарадорлигини ифодаловчи кўрсаткичлар. Уларни аниқлаш усуллари. қишлоқ хўжалигида асосий фондларнинг жисмонан ва маънавий эскириши. Амортизация фонди ва уни хисоблаш усуллари. Амортизация фондидан фойдаланиш. Асосий фондларни янгилаш ва кўпайтириш манбалари. Асосий фондларнинг самарадорлигини оширишга таъсир қилувчи омиллар. Асосий фондларнинг самарадорлигини оширишнинг асосий йўналишлари.

Айланма маблағлар тушунчаси. Айланма маблағларнинг ахамияти ва таркиби. Айланма фондлар ва уларнинг самарадорлигини ифодаловчи кўрсаткичлар. Муомиладаги маблағлар. Дебитор ва кредиторлик қарзлар муаммоси ва уни камайтириш йўллари. Омбордаги тайёр махсулотлар миқдори ва уларни талаб даражасидан ошиб кетмаслигини таъминлаш.

Айланма маблағларнинг манбалари. Айланма маблағлардан фойдаланиш самарадорлигини ошириш йўллари.

Қўлланиладиган таълим технологиялари: Визуал маъруза, суҳбат,делфи, намойиш этиш ва “Ақлий ҳужум” усуллари.

Тавсия этилган адабиётлар:
А1;А2;А3;А4;А8;А9;А10;А11;А12;А13;А14;А15;А16; А17;А18;
Қ1;Қ2;Қ4;Қ10;

Қишлоқ хўжалигида ишлаб чиқариш харажатлари ва махсулот таннархи

Ишлаб чиқариш харажатлари тушунчаси. Таннарх тушунчаси, унинг мохияти. қишлоқ хўжалигида таннархнинг турлари, уларнинг бир-биридан фарқлари. қишлоқ хўжалиги махсулотлари таннархини хисоблаш усуллари. қишлоқ хўжалигида таннарх калькуляцияси. қишлоқ хўжалиги махсулотлари динамикаси.

Махсулот таннархига таъсир этувчи омиллар. Махсулдор чорва молари ва серхосил экин турларини ишлаб чиқаришга жорий этишнинг таннархга таъсири. Ишлаб чиқаришни рационал ташкил этиш ва таннарх. Ишчи, хизматчи ва ходимларни моддий рағбатлантириш тизими ва таннарх. Тежамкорлик ва таннарх муаммолари. Ишлаб чиқаришни ташкил этиш учун корхоналар ташқаридан сотиб олаётган товарлар (ўғит, ёқилғи-мойлаш материаллари, электр энергия, сув, хизматлар, техника, технология ва х.з.) нархини ва уларнинг ўсиш динамикаси. Тармоқлар ўртасидаги алмашинув баланси ва унинг ўзгариши.қишлоқ хўжалиги махсулотлари таннархини пасайтириш йўллари.

Қўлланиладиган таълим технологиялари: Визуал маъруза, суҳбат,инсерт, намойиш этиш ва “Ақлий ҳужум” усуллари.

Тавсия этилган адабиётлар:
А1;А2;А3;А4;А8;А9;А10;А11;А12;А13;А14;А15;А16; А17;А18; Қ1;
Қ5;Қ10.

Агросаноат мажмуаси тармоқлари махсулотлари нархлари қиймат тушунчаси. Нарх тушунчаси ва унинг мохияти. Иқтисодий асосланган нархлар. Талаб ва таклиф қонуни.

Нархнинг функциялари. Нархнинг вазифалари. қишлоқ хўжалигида нархлар тизими. қишлоқ хўжалиги махсулотларини харид қилиш нархлари. Шартнома нархлар. Ички хўжалик нархлар. Улгуржи нархлар. Чакана нархлар. Комиссион нархлар. Ким ошди савдо нархлари. Деҳқон бозори нархлари. Тормоқлараро айрибошлаш мутаносиблигини таъминлашнинг объектив заруратлари.

Қишлоқ хўжалиги махсулотлари ва хизматлари нархларига таъсир қилувчи омиллар. Мамлакат агросаноат мажмуасида нарх сиёсатини ривожлантиришнинг асосий йўналишлари.

Қўлланиладиган таълим технологиялари: Визуал маъруза, суҳбат, намойиш этиш ва “Ақлий ҳужум” усуллари.

Тавсия этилган адабиётлар: А4;А8;А9;А10;А11;А12;А13;А14;А15; А16;А17; А18; Қ6;Қ7;Қ10;

Фан, техника тараққиёти ва қишлоқ хўжалигини интенсивлаштириш

Фан, техника тараққиёти тушунчаси, унинг мохияти ва ахамияти. қишлоқ хўжалигида фан, техника тараққиётининг асосий йўналишлари. Химиялаштириш, ишлаб чиқаришни механизациялаштириш ва автоматлаштириш, электрлаштириш.

Ишлаб чиқаришни ривожлантиришнинг экстенсив ва интенсив йўллари. қишлоқ хўжалигида фан, техника тараққиётининг иқтисодий – ижтимоий самарадорлигини аниқловчи кўрсаткичлар ва уларни хисоблаш усуллари.

Экстенсив ривожланиш йўлининг тушунчаси, унинг мохияти. Экстенсив ривожланиш йўлининг чекланган мкониятга эга эканлиги.

Ишлаб чиқаришни иштенсив ривожланиш йўлининг тушунчаси, мохияти.

Интенсивлаштиришнинг иқтисодий мохияти. Ишлаб чиқаришни интенсив ривожлантиришнинг объектив заруратлари. Ресурслар чекланганлиги. қишлоқ хўжалиги махсулотларига бўлган эхтиёжнинг, талабнинг ошиб бориши. қишлоқ хўжалигида иштенсивлаштиришнинг даражаси ва самарадорлигини ифодаловчи кўрсаткичлар тизими. Уларни хисоблаш усуллари.

Қўлланиладиган таълим технологиялари: Визуал маъруза, суҳбат, намойиш этиш ва “Ақлий ҳужум” усуллари.

Тавсия этилган адабиётлар:
А4;А8;А9;А10;А11;А12;А13;А14;А15;А16;А17;А18; Қ6;Қ7;Қ10;

Қишлоқ хўжалиги маркетинги тушунчаси, унинг мохияти ва ривожланиш хусусиятлари

Маркетинг тушунчаси, унинг мохияти. қишлоқ хўжалиги маркетинги. Уни ташкил этишнинг ўзига хос хусусиятлари, тамойиллари. қишлоқ хўжалиги махсулотларини тайёрлаш, сақлаш, транспортировка қилиш, қайта ишлаш ва тақсимлаш. қишлоқ хўжалиги маркетинги функциялари. Маркетинг стратегиясини ишлаб чиқиш. Маркенг жараёнлари. қишлоқ хўжалиги маркетинг самарадорлиги. Маркетингнинг техник самарадорлиги. Маркетингнинг бахо самарадорлиги. Бозор таркибини тахлили. Маркетинг харажатлари. Бозор маржаси. Фьючерс бозори. Фьючерс шартномалари. Марказлашмаган бозорлар. Арбитраж. Маркетингни бошқариш

Қўлланиладиган таълим технологиялари: Визуал маъруза, суҳбат, т-схема намойиш этиш ва “Ақлий ҳужум” усуллари.

Тавсия этилган адабиётлар:
А4;А8;А9;А10;А11;А12;А13;А14;А15;А16;А17;А18; Қ6;Қ7;Қ10;

Қишлоқ хўжалигини давлат томонидан тартибга солиш ва қўллаб - қувватлаш

Давлатнинг иқтисодий функциялари. қишлоқ хўжалигини давлат томонидан тартибга солиш ва қўллаб-қувватлаб турушнинг зарурати, мохияти, мақсадлари, тамойиллари, асослари. Озиқ - овқат хавфсизлиги.

Давлатнинг қишлоқ хўжалигини тартибга солиш ва қўллаб-қувватлашдаги асосий вазифалари, уларни амалга ошириш шакллари ва усуллари. Мамлакат экспорт салохиятини ошириш. Протекционизм. Экспорт ва импорт квоталари. Божхона таърифлари. Давлатнинг қишлоқ хўжалиги корхоналарининг даромадчанлигини оширишга қаратилган тадбирлари. қишлоқ хўжалиги махсулотларини сотишдан тушадиган тушумларни кўпайтириш чоралари. Ишлаб чиқариш квоталари. қишлоқ хўжалиги махсулотларини давлат томонидан харид қилиш. Тўғридан тўғри бахо орқали бериладиган субсидиялар. Ташқи савдони тартибга олиш чоралари. Экспорт субсидиялари. Истеъмо субсидиялари.

Қишлоқ хўжалигида харажатларни тежашга қаратилган чора-тадбирлар. Сохани бошқариш ва ишлаб чиқариш таркибини ўзгартириш сиёсати.

Иқтисодий дастаклар (солиқлар тизими, нархлар) ва улардан фойдаланиш. Ўзбекистон Республикасининг аграр сиёсати ва уни ривожлантириш йўналишлари.

Қўлланиладиган таълим технологиялари: Визуал маъруза, суҳбат, т-схема ,конверт техникаси ,балиқ склети ,намойиш этиш ва “Ақлий ҳужум” усуллари.

Тавсия этилган адабиётлар:

А4;А8;А9;А10;А11;А12;А13;А14;А15;А16;А17;А18;Қ6;Қ7;Қ10;

Агросаноат мажмуаси молия – кредит тизимининг амал қилиш механизми

Агросаноат мажмуаси молия – кредит тизимининг мохияти ва хусусиятлари. қишлоқ хўжалигини кредитлаш усуллари, шакллари ва уларнинг манбалари. Кредит кооперациялари.

Кредит муддатлари. қисқа муддатли кредитлари. Ўрта муддатли кредитлар. Узоқ муддатли кредитлари. Ипотека кредити. Товар кредити. Ишонч шартномалари. Ижара. Ишларни бажаришга буюртмалар. Ссуда фоизи.

Молиявий лизинг. қишлоқ хўжалигида ишлаб чиқаришни молиялаштиришнинг бошқа манбалари ва улардан самарали фойдаланиш.

Қўлланиладиган таълим технологиялари: Визуал маъруза,пинборд, техникаси суҳбат, нима учун,намойиш этиш ва “Ақлий ҳужум” усуллари.

Тавсия этилган адабиётлар:

А4;А8;А9;А10;А11;А12;А13;А14;А15;А16;А17;А18;Қ6;Қ7;Қ10;

Европа хамжамиятининг ягона аграр сиёсати

Европа хамжамияти давлатларининг ягона аграр сиёсат (ЕЯАС) юргизишининг зарурати. Уни вужудга келишининг қисқача тарихи. Европа хамжамияти давлатларининг ягона аграр сиёсат юритишининг ахамияти. Европа хамжамияти ягона аграр сиёсатида қишлоқ хўжалиги махсулотлари нархларини ва махсулот ишлаб чиқарувчилар даромадларини етарли бўлишини қўллаб-қувватлаш механизми.

Мақсадли нархлар. Интервенцион нархлар. Остона нархлари. Ўзгарувчан импорт тарифи ва экспорт субсидияси. Экспортни рағбатлантириш механизми. ЕЯАСнинг «яшил пуллари». ЕЯАСнинг бошқа дастурлари.

ЕЯАС нинг умумий ташкилотлари (бошқариш, тартибга олиш оргалари). Европа парламенти. Европа Кенгаши. Европа Комиссияси. Аудиторлар палатаси. Адлия палатаси. ЕЯАС даги ислохотлар. Маршал, Мансхольт ва Мак-Шерри режалари.

Қўлланиладиган таълим технологиялари: Визуал маъруза, суҳбат,нима учун техникаси ,фсму, намойиш этиш ва “Ақлий ҳужум” усуллари.

Тавсия этилган адабиётлар:

А4;А8;А9;А10;А11;А12;А13;А14;А15;А16;А17;А18;

;Қ6;Қ7;Қ10;

“Агросаноат мажмуаси иқтисодиёти ” фани бўйича амалий машғулотининг календар тематик режаси

т/р	**Семинар ва амалий машғулотлар мавзулари**	**соат**
1.	“ Агросаноат мажмуаси иқтисодиёти” фанининг предмети.	2
2.	Агросаноат мажмуасининг моҳияти ва таркиби.	4
3.	Агросаноат мажмуаси тармоқлари учун ишлаб чиқариш воситалари ишлаб чиқарувчи соҳа	2
4.	Агросноат мажмуасининг қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини тайёрловчи, қайта ишловчи ва истеъмолчиларга етказиб берувчи соҳаси.	2
5.	Агросаноат мажмуасининг ишлаб чиқариш тузилмаси.	4
6.	Агросаноат мажмуаси ижтимоий инфратузилмаси	4
7.	Қишлоқ хўжалиги – агросаноат мажмуасининг асосий бўғини.	4
8.	Қишлоқ хўжалиги ер фонди ва ундан фойдаланиш	4
9.	Агросаноат мажмуасининг меҳнат ресурслари ва улардан фойдаланиш.	4
10.	Агросаноат мажмуасининг моддий - техника ресурслари	6
11.	Агросаноат мажмуаси тармоқларида ишлаб чиқариш ҳаражатлари ва маҳсулот таннархи	4
12.	Агросаноат мажмуаси тармоқлари маҳсулотлари нархлари.	2

13.	Агросаноат мажмуасида фан, техника тараққиёти ва интенсивлаштириш.	4
14.	Агросаноат мажмуаси маркетинги ва уни самарадорлиги	6
15.	Агросаноат мажмуаси тармоқларини давлат томонидан тартибга солиш ва қўллаб – қувватлаш	2
16.	Агросаноат мажмуасида молия - кредит тизимининг амал қилиш механизми	4
17.	Европа ҳамжамиятининг ягона аграр сиёсати	2

МУСТАҚИЛ ТАЪЛИМНИ ТАШКИЛ ЭТИШНИНГ ШАКЛИ ВА МАЗМУНИ

«Агросаноат мажмуаси иқтисодиёти » фанини ўрганувчи бакалавриатлар аудиторияда олган назарий билимларини мустаҳкамлаш ва иқтисодиётдаги амалий масалаларни ечишда кўникма ҳосил қилиш учун мустақил таълим тизимига асосланиб, кафедра ўқитувчилари раҳбарлигида, мустақил иш бажарадилар. Бунда улар қўшимча адабиётларни ўрганиб ҳамда интернет сайтларидан фойдаланиб рефератлар ва илмий докладлар тайёрлайдилар, амалий машғулот мавзусига доир уй вазифаларини бажарадилар, кўргазмали қуроллар ва слайдлар тайёрлайдилар.

Бакалавриатлар мустақил ишни тайёрлашда муайян фаннинг хусусиятларини хисобга олган ҳолда қўйидаги шакллардан фойдаланиш тавсия этилади:

- вазирликлар ва идораларнинг тегишли расмий хўжжатларини (йўриқ хатлари, низомларни) мустақил ўзлаштириш;
- фан мавзуларига таъаллуқли Президент фармонлари ва қарорларини мустақил ўрганиш;
- фан мавзуларига оид Ўзбекистон Республикаси қонунлари ва қонуний хужжатларни мустақил урганиш;
- дарслик ва ўқув қўлланмалар бўйича фан боблари ва мавзуларини ўрганиш;
- тарқатма материаллар бўйича маърузалар қисмини ўзлаштириш;
- махсус адабиётлар бўйича фанлар бўлимлари ёки мавзулари устида ишлаш;
- янги техника ва технологияларни ўрганиш;
- магистрларнинг ўқув-илмий-тадқиқот ишларини бажариш билан боғлиқ бўлган фанлар бўлимлари ва мавзуларни чуқур ўрганиш;
- интернет саҳифаларидан тегишли ахборотларни, маълумотларни таҳлил қилиш;
- Ўзбекистон Республикаси Статистика қўмитаси маълумотларини, корхона ва ташкилотларнинг статистик ва бухгалтерия ҳисоботларини мустақил таҳлил қилиш ва бошқа ўқитувчининг топшириқларини бажариш.

“Агросаноат мажмуаси иқтисодиёти ” фанидан мустақил иш мажмуаси фаннинг барча мавзуларини қамраб олган ва қуйидаги 17 та катта мавзулар кўринишида шакллантирилган.

Т/Р	Мустақил таълим мавзулари	Берилган топшириқлар	Бажариш муддати	Хажми (соатда)
1.	Агросаноат мажмуаси иктисодиёти" фанининг предмети ва вазифалари.	Адабиётлардан конспект килиш. Индивидуал топширикларни бажариш.	1-ҳафта	6
2.	Агросаноат мажмуасининг моҳияти ва таркиби	Адабиётлардан конспект килиш. Индивидуал топширикларни бажариш.	1-ҳафта	6
3.	Агросаноат мажмуаси тармоқлари учун ишлаб чиқариш воситалари ишлаб чиқарувчи соҳа	Адабиётлардан конспект килиш. Индивидуал топширикларни бажариш.	2-ҳафта	6
4.	Агросноат мажмуасининг қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини тайёрловчи, қайта ишловчи ва истеъмолчиларга етказиб берувчи соҳаси.	Адабиётлардан конспект килиш. Индивидуал топширикларни бажариш.	2-ҳафта	6
5.	Агросаноат мажмуаси тармоқлари учун ишлаб чиқариш воситалари ишлаб чиқарувчи тармоқлар унинг биринчи соҳасидир.	Адабиётлардан конспект килиш. Индивидуал топширикларни бажариш.	3-ҳафта	6
6.	Агросаноат мажмуаси ижтимоий инфратузилмаси.	Адабиётлардан конспект килиш. Индивидуал топширикларни бажариш.	4-ҳафта	6
7.	Қишлоқ хўжалиги – агросаноат мажмуасининг асосий бўғини.	Адабиётлардан конспект килиш. Индивидуал топширикларни бажариш.	5-ҳафта	8
8.	Қишлоқ хўжалиги ер фонди ва ундан фойдаланиш	Адабиётлардан конспект килиш. Индивидуал топширикларни бажариш.	6-ҳафта	8
9.	Агросаноат мажмуасининг меҳнат ресурслари ва улардан фойдаланиш.	Адабиётлардан конспект килиш. Индивидуал топширикларни бажариш.	7-ҳафта	8
10.	Агросаноат мажмуасининг моддий - техника ресурслари	Адабиётлардан конспект килиш. Масалалар ечиш. Мустакил топширикларни бажариш.	8-ҳафта	8
11.	Агросаноат мажмуаси тармоқларида ишлаб чиқариш ҳаражатлари ва	Адабиётлардан конспект килиш. Масалалар ечиш. Мустакил	9-ҳафта	8

	маҳсулот таннархи	топшириқларни бажариш.		
12.	Агросаноат мажмуаси тармоқлари маҳсулотлари нархлари.	Адабиётлардан конспект килиш. Индивидуал топшириқларни бажариш.	10-ҳафта	8
13.	Агросаноат мажмуасида фан, техника тараққиёти ва интенсивлаштириш.	Адабиётлардан конспект килиш. Масалалар ечиш. Мустакил топшириқларни бажариш.	10-ҳафта	8
14.	Агросаноат мажмуаси маркетинги ва уни самарадорлиги	Адабиётлардан конспект килиш. Индивидуал топшириқларни бажариш.	11-ҳафта	8
15.	Агросаноат мажмуаси тармоқларини давлат томонидан тартибга солиш ва қўллаб – қувватлаш	Адабиётлардан конспект килиш. Индивидуал топшириқларни бажариш.	12-ҳафта	8
16.	Агросаноат мажмуасида молия - кредит тизимининг амал қилиш механизми.	Адабиётлардан конспект килиш. Масалалар ечиш. Мустакил топшириқларни бажариш.	13,14-ҳафталар	8
17.	Европа ҳамжамиятининг ягона аграр сиёсати	Адабиётлардан конспект килиш. Масалалар ечиш. Мустакил топшириқларни бажариш.	15-ҳафта	8
Жами:				124

“Агросаноат мажмуаси иқтисодиёти ” фанидан бакалавр билимини рейтинг тизими асосида бахолаш мезони

“**Агросаноат мажмуаси иқтисодиёти**” фани бўйича рейтинг жадваллари, назорат тури, шакли, сони ҳамда ҳар бир назоратга ажратилган максимал балл, шунингдек жорий ва оралиқ назоратларининг саралаш баллари ҳақидаги маълумотлар фан бўйича биринчи машғулотда бакалаврларга эълон қилинади.

Фан бўйича бакалавриатларнинг билим савияси ва ўзлаштириш даражасининг Давлат таълим стандартларига мувофиқлигини таъминлаш учун қуйидаги назорат турлари ўтказилади:

- **жорий назорат (ЖН)** – бакалавриатнинг фан мавзулари бўйича билим ва амалий кўникма даражасини аниқлаш ва баҳолаш усули. Жорий назорат фаннинг хусусиятидан келиб чиққан ҳолда амалий машғулотларда оғзаки сўров, тест ўтказиш, суҳбат, назорат иши, уй вазифаларини текшириш ва шу каби бошқа шаклларда ўтказилиши мумкин;
- **оралиқ назорат (ОН)** – семестр давомида ўқув дастурининг тегишли (фанларнинг бир неча мавзуларини ўз ичига олган) бўлими тугаллангандан кейин бакалавриатнинг назарий билим ва амалий кўникма даражасини аниқлаш ва баҳолаш усули. Оралиқ назорат бир семестрда икки марта ўтказилади ва шакли (ёзма, оғзаки, тест ва ҳоказо) ўқув фанига ажратилган умумий соатлар ҳажмидан келиб чиққан ҳолда белгиланади;

- **якуний назорат (ЯН)** – семестр якунида муайян фан бўйича назарий билим ва амалий кўникмаларни бакалавриат томонидан ўзлаштириш даражасини баҳолаш усули. Якуний назорат асосан таянч тушунча ва ибораларга асосланган “Ёзма иш” шаклида ўтказилади.

ОН ўтказиш жараёни кафедра мудири томонидан тузилган комиссия иштирокида мунтазам равишда ўрганиб борилади ва уни ўтказиш тартиблари бузилган ҳолларда, **ОН** натижалари бекор қилиниши мумкин. Бундай ҳолларда **ОН** қайта ўтказилади.

Олий таълим муассасаси раҳбарининг буйруғи билан ички назорат ва мониторинг бўлими раҳбарлигида тузилган комиссия иштирокида **ЯН** ни ўтказиш жараёни мунтазам равишда ўрганиб борилади ва уни ўтказиш тартиблари бузилган ҳолларда, **ЯН** натижалари бекор қилиниши мумкин. Бундай ҳолларда **ЯН** қайта ўтказилади.

Бакалавриатнинг билим савияси, кўникма ва малакаларини назорат қилишнинг рейтинг тизими асосида бакалавриатнинг фан бўйича ўзлаштириш даражаси баллар орқали ифодаланади.

« **Агросаноат мажмуаси иқтисодиёти** » фани бўйича бакалаврларнинг семестр давомидаги ўзлаштириш кўрсаткичи 100 баллик тизимда баҳоланади. Ушбу 100 балл баҳолаш турлари бўйича қуйидагича тақсимланади:

Я.Н.-30 балл, қолган 70 балл эса Ж.Н.-35 балл ва О.Н.-35 балл қилиб тақсимланади.

“«Агросаноат мажмуаси иқтисодиёти » ” фани бўйича талабаларнинг билимларини баҳолашда қуйидаги намунавий мезонлар инобатга олинади

Балл	Баҳо	Талабанинг билим даражаси
1	**2**	**3**
86-100	“Аъло”	**« Агросаноат мажмуаси иқтисодиёти »** курсининг мазмун ва моҳиятини тўлиқ тушуниб етиш. Агросаноат мажмуаси назариялари, АСМни тартибга солиш, Ўзбекистон экспорт потенциали, меҳнат ресурслари ,бунда амал қилаётган 4 та сохани билиши ,республикада агрор сиёсат ,молия кредит ҳақида тушунчага эга бўлиш. Ўзбекистон республикаси АСМни ҳозирги ҳолати тўғрисида маълумотга эга бўлиш.
71-85	“Яхши”	**« Агросаноат мажмуаси иқтисодиёти »** курсининг мазмун ва моҳиятини етарли даражада тўла ўзлаштирмаслик. Агросаноат мажмуаси иқтисодиёти назариялари, АСМни тартибга солиш, Ўзбекистонда уни ривожланиши потенциали, АСМни 4та сохаси ҳақида тўғрисида тўла тушунчага эга бўлмаслик
55-70	“Қони қарли”	**« Агросаноат мажмуаси иқтисодиёти »** фани бўйича умумий тушунчанинг мавжудлиги. Агросаноат мажмуаси иқтисодиёти назариялари, АСМни тартибга солиш, Ўзбекистондаги инфратузилма , ер фонди , меҳнат ресурслари ҳақида яхши билмаслик
0-54	“Қони қарсиз”	**« Агросаноат мажмуаси иқтисодиёти »** фанининг мазмуни ва моҳиятини билмаслик Агросаноат мажмуаси назариялари, АСМни тартибга солиш, Ўзбекистон экспорт потенциали, меҳнат ресурслари ,бунда амал қилаётган 4 та сохани билиши ,республикада агрор сиёсат ,молия кредит ҳақида тушунчага эга бўлиш. Ўзбекистон республикаси АСМни ҳозирги ҳолати тўғрисида маълумотга эга бўлишни билмаслиги

Фан бўйича саралаш бали 55 баллни ташкил этади. Бакалавриатнинг саралаш баллидан паст бўлган ўзлаштириши рейтинг дафтарчасида қайд этилмайди.

Бакалавриатларнинг ўқув фани бўйича мустақил иши жорий, оралиқ ва якуний назоратлар жараёнида тегишли топшириқларни бажариши ва унга ажратилган баллардан келиб чиққан ҳолда баҳоланади.

Бакалавриатларнинг фан бўйича рейтинги қуйидагича аниқланади:

$$R=(V\cdot U):100$$

бу ерда: **V** - семестрда фанга ажратилган умумий ўқув юкламаси (соатларда);

U - фан бўйича ўзлаштириш даражаси (балларда).

Фан бўйича жорий ва оралиқ назоратларга ажратилган умумий баллнинг 55 фоизи саралаш балл ҳисобланиб, ушбу фоиздан кам балл тўплаган бакалавриат якуний назоратга киритилмайди.

Жорий **ЖН** ва оралиқ **ОН** турлари бўйича 55 балл ва ундан юқори бални тўплаган бакалавриат фанни ўзлаштирган деб ҳисобланади ва ушбу фан бўйича якуний назоратга кирмаслигига йўл қўйилади.

Бакалаврларнинг семестр давомида фан бўйича тўплаган умумий бали ҳар бир назорат туридан белгиланган қоидаларга мувофиқ тўплаган баллари йиғиндисига тенг.

ОН ва **ЯН** турлари календар тематик режага мувофиқ деканат томонидан тузилган рейтинг назорат жадваллари асосида ўтказилади. **ЯН** семестрнинг охирги 2 ҳафтаси мобайнида ўтказилади.

ЖН ва **ОН** назоратларда саралаш балидан кам балл тўплаган ва узрли сабабларга кўра назоратларда қатнаша олмаган магистрга қайта топшириш учун, навбатдаги шу назорат туригача, сўнгги жорий ва оралиқ назоратлар учун эса якуний назоратгача бўлган муддат берилади.

Бакалавриатларнинг семестрда **ЖН** ва **ОН** турлари бўйича тўплаган баллари ушбу назорат турлари умумий балининг 55 фоизидан кам бўлса ёки семестр якуний жорий, оралиқ ва якуний назорат турлари бўйича тўплаган баллари йиғиндиси 55 балдан кам бўлса, у академик қарздор деб ҳисобланади.

Бакалавриат назорат натижаларидан норози бўлса, фан бўйича назорат тури натижалари эълон қилинган вақтдан бошлаб бир кун мобайнида факультет деканига ариза билан мурожаат этиши мумкин. Бундай ҳолда факультет деканининг тақдимномасига кўра ректор буйруғи билан 3 (уч) аъзодан кам бўлмаган таркибда апелляция комиссияси ташкил этилади.

Апелляция комиссияси бакалаврларнинг аризаларини кўриб чиқиб, шу куннинг ўзида хулосасини билдиради.

Баҳолашнинг ўрнатилган талаблар асосида белгиланган муддатларда ўтказилиши ҳамда расмийлаштирилиши факультет декани, кафедра мудури, ўқув-услубий бошқарма ҳамда ички назорат ва мониторинг бўлими томонидан назорат қилинади.

Бакалавриатлар ОН дан тўплайдиган балларнинг намунавий мезонлари

№	Кўрсаткичлар	ОН баллари		
		макс	1-ОН	2-ОН
1	Дарсларга қатнашганлик даражаси. Маъруза дарсларидаги фаоллиги, конспект дафтарларининг юритилиши ва тўлиқлиги.	15	0-7	0-8
2	Бакалавриатнинг мустақил таълим топшириқларини ўз вақтида ва сифатли бажариши ва ўзлаштириш.	10	0-5	0-5
3	Оғзаки савол-жавоблар ва бошқа назорат турлари натижалари бўйича	10	0-5	0-5
Жами ОН баллари		**35**	**0-17**	**0-18**

Бакалавриатлар ЖН дан тўплайдиган балларнинг намунавий мезонлари

№	Кўрсаткичлар	ЖН баллари		
		макс	1-ОН	2-ОН
1	Дарсларга қатнашганлик ва ўзлаштириши даражаси. Амалий ва семинар машғулотлардаги фаоллиги, амалий ва семинар машғулот дафтарларининг юритилиши ва ҳолати	15	0-7	0-8
2	Мустақил таълим топшириқларининг ўз вақтида ва сифатли бажарилиши. Мавзулар бўйича уй вазифаларини бажарилиш ва ўзлаштириши даражаси.	10	0-5	0-5
3	Ёзма назорат иши ёки тест саволларига берилган жавоблар	10	0-5	0-5
Жами ОН баллари		**35**	**0-17**	**0-18**

Якуний назорат “Ёзма иш” шаклида белгиланган бўлса, у ҳолда якуний назорат 30 баллик “Ёзма иш” вариантлари асосида ўтказилади.

Агар якуний назорат марказлашган тест асосида ташкил этилган бўлиб фан бўйича якуний назорат “Ёзма иш” шаклида белгиланган бўлса, у ҳолда якуний назорат қуйидаги жадвал асосида амалга оширилади

№	Кўрсаткичлар	ЯН баллари	
		макс	Ўзгариш оралиғи
1	Фан бўйича якуний ёзма иш назорати	6	0-6
2	Фан бўйича якуний тест назорати	24	0-24
Жами		**30**	**0-30**

Якуний назоратда “Ёзма иш”ларни баҳолаш мезони

Якуний назорат “Ёзма иш” шаклида амалга оширилганда, синов кўп вариантли усулда ўтказилади. Ҳар бир вариант 2 та назарий савол ва 1 та амалий топшириқдан иборат. Назарий саволлар фан бўйича таянч сўз ва иборалар асосида тузилган бўлиб, фаннинг барча мавзуларини ўз ичига қамраб олган.

Ҳар бир назарий саволга ёзилган жавоблар бўйича ўзлаштириш кўрсаткичи 0-10 балл оралиғида баҳоланади. Амалий топшириқ эса 0-10 балл оралиғида баҳоланади. Бакаловр максимал 30 балл тўплаши мумкин.

Ёзма синов бўйича умумий ўзлаштириш кўрсаткичини аниқлаш учун вариантда берилган саволларнинг ҳар бири учун ёзилган жавобларга қўйилган ўзлаштириш баллари қўшилади ва йиғинди бакалаврнинг якуний назорат бўйича ўзлаштириш бали ҳисобланади.

ТАВСИЯ ЭТИЛГАН АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ

Асосий адабиётлар:

19. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси. - Т., “Ўзбекистон”, 2008 й..
20. Ўзбекистон Республикасининг Ер кодекси. – Т.: «Адолат», 1998.
21. Ўзбекистон Республикасининг «Фермер хўжалиги тўғрисида»ги қонуни. – Т.: (янги тахрири , 2004 .
22. Ўзбекистон Республикасининг «Давлат Ер кадастри тўғрисида»ги қонуни. – Т.: «Адолат», 1998.
23. Ўзбекистон қишлоқ хўжалигида ислохотларни чуқурлаштиришга оид қонун, хукумат қарорлари ва меъёрий хужжатлар тўплами. – Т.: «Ўқитувчи», 1998.
24. Каримов И.А., қишлоқ хўжалиги тараққиёти – Т.: «Ўзбекистон», 1998.
25. Каримов И.А., Ўзбекистон буюк келажак сари. – Т.: «Ўзбекистон», 1999
26. Эканомика АПК Ч.2.Рахмоналиев А.А.Додобоев Ю.Т др КУНПЦП 1999
27. Каримов И.А., Озод ва обод ватан, эркин ва фаровон хаёт - пировард мақсадимиз. – Т.: «Ўзбекистон», 2000.
28. Попов Н.А. Экономика сельского хозяйства: Учебник. – М.: Изд-во «Дело и Сервис», 2000.
29. Цўпкин Ю.А., Люкшинов А.Н., Эриашвили Н.Д., Агромаркетенг и консалтинг: Учебное пособие для вузов. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2000.
30. Абдуғаниев А., Абдуғаниев А. А. - Қишлоқ хўжалиги иқтисодиёти. Дарслик.- Т.: ТДИУ, 2004, - 304 б.
31. Агросаноат мажмуаси иқтисодиёти (Хакимов Р. бошқалар) Т: ТДИУ 2004 й 30 нусха
32. Қудратов Г.Х., Мирзаев Қ.Ж Агросервис самарадорлигини оширишнинг иқтисодий асослари САМИСИ., 2009 й. 25 нусха
33. Эргашев Р.Х. Қишлоқ хўжалиги иқтисодиёти Т: EXTREMUM PRESS 2011
34. Саматов Г.А ва бошқалар .Қишлоқ хўжалиги иқтитсодиёти ва менежменти Т: Чўлпон 2012
35. Эргашев РХ бошқа Қишлоқ хўжалиги инфратузилмаси иқтисодиёти Т: Янги аср авлоди 2012
36. Мирзаев Қ.Ж Агросервис иқтисодиёти Т:Иқтисодиёт –Молия монография 2013

Қўшимча адабиётлар:

11. .Муаллифлар гуруҳи. Ўзбекистонда бизнес кейслар: Ўзбекистон Республикасидаги бизнес таълимотида “Кейс - Стади” услубининг қўлланилиши. – Т.: Академия, 2006, - 645 б.
12. Бородин К. Г. Регулирование агропродовольственных рынков: внешнеэкономических аспект – М.: ВИАПИ им. А. А. Никонова; Энциклопедия российских деревень, 2005. – 204 с.
13. Государственное регулирование развития АПК и замеленные отношения в России: Сборник по материалам «круглого стола» в рамках конференции «Ломоновские чтение». Под ред. С. В. Киселева. - М.: Экономический факультет МГУ, ТЕИС 2005. – 221 с.
14. Устойчивое развитие сельского хозяйства и сельских территорий: Зарубежный опыт и проблемы России. – М.: Т-во научных изданий КМК. 2005. – 615 с.
15. Ткач А. В. Сельскохозяйственная кооперация: Учебное пособие. - 3-е изд., испр. И доп. – М.: Издательская - торговая корпорация «Дашков и К^0», 2005. – 364 с. 2-экз.
16. Ҳакимов Р., Отақулов М., Юсупов М. Агросаноат мажмуаси иқтисодиёти. Ўқув қўлланма. - Т.: ТДИУ, 2004. – 160 б.
17. Салимов Б. Т., Ҳамдамов Қ. С., Беркинов Б. Б., Ҳакимов Р. Ҳ., Юсупов М. С., Орипов М. А., Ўроқов Н. И. Деҳқон - фермер хўжаликлари иқтисоди. Ўқув қўлланма. - Т.: 2004. – 176 б.
18. Королев Ю.Б., Коротнев В. Д., Кочеткова Г. Н., Никифорова Е. Н. Менеджмент в АПК. Под ред. Ю. Б. Королева. – М.: Колос С, 2003. -304 с.
19. Салимов Т., Ҳамдамов Қ. С., Турсунхўжаев Т. Л., Тўрахўжаев Т. И., Ҳакимов Р. Ҳ., Ўроқов Н. И., Арипов И. М. Жаҳон қишлоқ хўжалиги. Ўқув қўлланма. - Т.: ТДИУ, 2004. -128 б.
20. Коваленко Н. Я. Экономика сельского хозяйства. Курс лекции. - М.: Тандем, 1999. – 392

Интернет маълумотлари қуйидаги сайтлардан олинади:

www.textbook.ru
www.bokkchamber.ru
www.shopper.h1.ru
www.web.book.ru

1.	**«АГРОСАНОАТ МАЖМУАСИ ИҚТИСОДИЁТИ» ЎҚУВ ФАНИ БЎЙИЧА ТАЪЛИМ ТЕХНОЛОГИЯЛАРИНИНГ КОНЦЕПТУАЛ АСОСЛАРИ**

Агросаноат мажмуаси фаолиятининг асосий мақсади, бош функцияси қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари етиштириш, уларни тайёрлаш, қайта ишлаш ҳамда истеъмолчиларга етказиб бериш билан ўзаро боғланган тизимнинг мақсадга мувофиқ, бир меъёрда барқарор ишлашини таъминлаш, провардида мамлакат иқтисодиётини мустаҳкамлаш, аҳоли турмуш даражасини оширишга хизмат қилишдан иборат. Ушбу мажмуанинг иқтисодиётини чуқур ўрганмасдан мамлакат озиқ-овқат мустақиллиги ва хавфсизлигини таъминлаш, аҳолининг турмуш даражасини ошриш, мажмуа олдида турган кўплаб иқтисодий, ижтимоий масалаларнинг мўътадил ечимини топиш, соҳани ривожлантириш истиқболларани тўғри белгилаш мумкин эмас.

Мамлакат ҳаётининг барча жабҳаларида олиб борилаётган ислоҳотларнинг самараси уни амалга ошираётган инсон омили, унинг билим ва амалий кўникмаларининг теранлиги ва сифатига боғликдир. Хозирда дунёда илм, фан ва техника тараққиёти жуда тез суръатлар билан ривожланмокда. Илм фаннинг ривожланганлик даражаси мамлакатларнинг рақобатли дунёда ривожланишининг асосий таянчи бўлиб юзага чиқмокда. Шу сабабдан республикамизда таълим тизимини ривожлантириш, уни сифат жиҳатдан юқори даражага кўтариш, олиб борилаётган ислоҳотларнинг устивор йўналишларидан бири қилиб белгиланди. Мамлакат олдида турган мураккаб вазифаларни кам сарфлар (вақт, ресурс) билан самарали еча оладиган, рақобатбардош, юқори билимли ва малакали мутахассисларни тайёрлаш мавжуд таълим тизимига янги ғоялар, усуллар ва технологияларни жорий этишни талаб қилмокда.

Таълимнинг асосий мақсадларидан бири талабаларнинг чуқур назарий ва амалий билимларни эгаллашларини таъминлашдир. Давлат таълим стандартларида белгиланган вазифаларни тўлиқ ва сифатли бажарилишига эришиш анъанавий билим бериш йўлини ривожлантирган ҳолда янги педагогик технологиялардан, ўқитишнинг фаол ва интерфаол усулларидан кенг фойдаланишни зарурат қилиб қўймокда. Хозирда илғор педагогик технологиялардан иқтисодий фанларни ўзлаштиришда ҳам кенг фойдаланиш заруратга айланди. Иқтисодий таълимда илғор педагогик технологияларни қўллаш қисқа муддат ичида бажариш қийин бўлган, жуда сермеҳнат ва мураккаб вазифадир. Республикамиз олий ўқув тизимида бу вазифани ижобий ҳал этиш борасида жиддий ишлар амалга оширилмокда. Тошкент давлат иқтисодиёт университетида иқтисодий фанларни ўқитишда илғор педагогик техногиялардан самарали фойдаланиш борасида катта ишлар бажарилмокда. Университет ректори проф. Ходиев Б.Ю. ташаббуси билан ўқув юртининг профессор-ўқитувчилари учун икки босқичдан иборат семинар–тренинг ташкил этилди. Қўлингиздаги услубий

қўлланма ушбу семинар-тренинг натижасида олинган билимларнинг маҳсули ҳисобланади.

Ушбу услубий қўлланма университет олимлари томонидан 2005 йилда “Технология обучения в экономическом образовании” сериясида “Технологии обучения на лекциях и семинарах в экономическом вузе” номда чоп этилган ўқув қўлланманинг мантиқий давомидир.

Бу услубий қўланма республика таълим тизимида иқтисодий фанлардан дарс берувчи профессор-ўқитувчилар учун мўлжалланган.

Услубий қўланмада турли иқтисодий фанлар бўйича дарс берадиган профессор-ўқитувчиларнинг ишланмалари берилган. Услубий қўлланманинг ўзига хослиги, унинг мураккаблиги шундаки унда бир иқтисодий фан бўйича тўлиқ ишланма тайёрланмаган. Бу эса ундан фойдаланувчилар учун маълум мураккабликлар туғдиради. Шунга қарамасдан унда ифода этилган ишланмалар иқтисодий фанларни ўқитаётган профессор-ўқитувчилар учун фойдали деб ҳисоблаймиз. Иқтисодий фанларни ўқитиш жараёнига янги педагогик технологияларни жорий этиш энг аввало профессор-ўқитувчининг ўз предметини жуда чуқур ва мукаммал билишини талаб қилади. Ўқитишнинг фаол ва интерфаол усулларидан фойдаланиш профессор-ўқитувчининг иш унумини оширади, ҳар бир академик соат учун дастурда белгиланган илмни чалғимасдан талабаларга етказишни таъминлайди. Шу билан биргаликда бизнинг назаримизда энг муҳими талабаларни ўз устида ишлашга, ўтилган дарсларни максимал ўзлаштиришга олиб келади. Ушбу услубий қўлланма унинг муаллифлари томонидан бажарилган дастлабки ишланма бўлганлиги сабабли мукаммал эмасдир. Муаллифлар ушбу ишланманинг таркиби, мазмуни, масалаларнинг баён этилиши бўйича билдирилган барча таклиф ва мулаҳазаларни миннатдорчилик билан қабул қилиб, уларни кейинги нашрларда эътиборга олишга харакат қиладилар. Муаллиф ушбу услубий ишланмани тайёрлашда ва нашр этишда фаол ёрдам кўрсатганликлари учун проф. Ходиев Б.Ю., Бекмуродов А.Ш, доц. А.Хаитов ва доц. Л.В.Голишга ўз миннатдорчилигини билдиради.

Ўқитишнинг мақсад ва вазифалари

“Агросаноат мажмуаси иқтисодиёти” фани мамлакат агоросаноат мажмуаси иқтисодиётининг назарий ва амалий масалаларини ўрганиш ва уни мўътадил ривожлантиришнинг ечимларини топишда ҳамда “иқтисодиёт” таълим йўналиши мутахассисларининг шаклланишида катта аҳамиятга эга. Ушбу фаннинг ютуқ ва хулосаларидан мамлакат агросаноат мажмуасини ривожлантиришнинг қисқа ва узоқ муддатларга белгиланган дастурларини ишлаб чиқишда кенг фойдаланилади. Ўзбекистон Республикаси иқтисодиётида агросаноат мажмуасининг улуши юқори бўлганлиги сабабли фаннинг аҳамияти ва уни ўрганиш зарурати катта.

“Агросаноат мажмуаси иқтисодиёти” фанини ўрганишнинг асосий мақсади – талабаларга бозор иқтисодиёти шароитида мамлакат агросаноат мажмуаси иқтисодиётининг назарий ва амалий масалалари тўғрисида

талаб қилинадиган билимларни шакллантириш ҳисобланади. Унинг асосий вазифаларига, талабаларни агросаноат мажмуасини бошқариш, иқтисодиётини барқарор ривожланишини таъминлаш учун зарур замонавий билимлар билан қуроллантириш, уларга давлатнинг аграр иқтисодий сиёсатини чуқур англатиш, агросаноат мажмуаси иқтисодиётини бошқа иқтисодий фанлар ютуқлари билан ўзаро ҳамкорликда ўргатиш, иқтисодий қонунларнинг агросаноат мажмуасида амал қилиш хусусиятларини кўрсатиш ва бошқалар киради. Талабаларда Агросаноат мажмуаси корхоналарнинг иқтисодий фаолиятини таҳлил қилиш асосида уларни самарали бошқариш бўйича мустақил қарорлар қабул қилиш кўникмаларни шакллантириш. Агросаноат интеграцияси, унинг ривожланиши ва мажмуасининг шаклланиш қонуниятлари, унинг таркибига кирувчи тармоқларнинг ҳозирги ҳолати ва уларни ривожлантириш йўллари тўғрисида назарий ва амалий билимларга эга бўлишини таъминлаш.

Ўқув режасидаги бошқа фанлар билан алоқаси

“Агросаноат мажмуаси иқтисодиёти” фани “Иқтисодий назария”, “Иқтисодий статистика”, “Қишлоқ хўжалиги иқтисодиёти”, “Меҳнатни ташкил этиш ва нормалаштириш”, “Қишлоқ хўжалиги корхоналарида ишлаб чиқаришни ташкил этиш”, “Қишлоқ хўжалиги инфратузилмаси иқтисодиёти”, “Миллий иқтисодиёт”, “Маркетинг”, “Менежмент”, “Минтақа иқтисодиёти”, “Микроиқтисодиёт”, “Макроиқтисодиёт” каби фанлар билан узвий алоқада ривожланади.

Машғулот мавзулари ва турлари бўйича ўқувсоатларининг тақсимланиши

№	Мавзу	Жами		
		Шу жумладан:		Жами
		Маъру-за	Амалий (семинар)	
1.	"Агросаноат мажмуаси иктисодиёти" фанининиг предмети, вазифалари ва ўрганиш усуллари	2	2	4
2.	Агросаноат мажмуасининг моҳияти ва таркиби	4	4	8
3.	Агросаноат мажмуаси тармоқлари учун ишлаб чиқариш воситалари ишлаб чиқарувчи соҳа	2	2	4
4.	Агросаноат мажмуасининг қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини тайёрловчи, қайта ишловчи ва истеъмолчиларга етказиб берувчи соҳаси	2	2	4
5.	Агросаноат мажмуасининг ишлаб чиқариш инфратузилмаси	2	2	4
6.	Агросаноат мажмуасининг ижтимоий инфратузилмаси	4	4	8
7.	Қишлоқ хўжалиги - агросаноат мажмуасининг асосий бўғини	2	4	6
8.	Қишлоқ хўжалиги ер фонди ва ундан фойдаланиш	4	4	8
9.	Агросаноат мажмуасининг меҳнат ресурслари ва улардан фойдаланиш	2	4	6
10.	Агросаноат мажмуасининг моддий-техника ресурслари	2	6	8
11.	Агросаноат мажмуаси тармоқларида ишлаб чиқариш ҳаражатлари ва маҳсулот таннархи	2	4	6
12.	Агросаноат тармоқлари маҳсулотлари нархлари	2	2	4
13.	Агросаноат мажмуасида фан техника тараққиёти ва интенсивлаштириш	2	4	6
14.	Агрсаноат мажмуаси маркетинги ва уни самарадорлиги	4	6	10
15.	Агросаноат мажмуасини давлат томонидан тартибга солиш ва қўллаб-қувватлаш	2	4	6
16.	Агросаноат мажмуасида молия-кредит тизимининг амал қилиш механизми	4	4	8
17.	Европа ҳамжамиятининг ягона аграр сиёсати	2	2	4
Жами		**44**	**60**	**104**

2.	«АГРОСАНОАТ МАЖМУАСИ ИҚТИСОДИЁТИ» ЎҚУВ ФАНИНИНГ МАЗМУНИ

1-мавзу. «Агросаноат мажмуаси иқтисодиёти» фанининг предмети, вазифалари ва ўрганиш усуллари

«Агросаноат мажмуаси иқтисодиёти» фанининг предмети. Агросаноат мажмуасида иқтисодий қонунларни амал қилишининг ўзига хос хусусиятлари. «Агросаноат мажмуаси иқтисодиёти» фанинг моҳияти ва аҳамияти. Агромаркетинг масалалари. Агросаноат мажмуасининг молия-кредит масалалари. Хорижий давлатлар агросаноат мажмуасининг ҳолати ва мавжуд илғор тажрибалар. Фаннинг таркиби. «Агросаноат мажмуаси иқтисодиёти» фанининг бошқа иқтисодий фанлар билан боғлиқлиги. “Иқтисодий назария” фани «Агросаноат мажмуаси иқтисодиёти» фанининг назарий асоси. «Агросаноат мажмуаси иқтисодиёти» фанининг бошқа иқтисодий фанлар ўртасида тутган ўрни. Иқтисодий фанларнинг бир-бирини бойитиб, тўлдириб бориши. «Агросаноат мажмуаси иқтисодиёти» фанининг предметини ўрганиш усуллари. Иқтисодий таҳлил. Иқтисодий тажриба. Қиёсий таҳлил. Статистик. Индукция ва дедукция. Тарихий диалектика. Монографик. Таққослаш. Иқтисодий математик ва бошқа усуллар. Фаннинг вазифалари. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислом Каримовнинг Ўзбекистоннинг 2005 йилдаги ижтимоий-иқтисодий ривожланиши якунлари ва 2006 йилдаги иқтисодий ислоҳотларни энг муҳим устувор йўналишларига доир маърузасининг фанни ўқитишдаги роли ва аҳамияти

2-мавзу. Агросаноат мажмуасининг моҳияти ва таркиби

Агросаноат интеграцияси тўғрисидаги фикрлар. Агросаноат мажмуаси тушунчаси, унинг моҳияти. Агросаноат мажмуасининг таркиби (тузилмаси). Ишлаб чиқариш воситалари ишлаб чиқарувчи тармоқлар агросаноат мажмуасининг биринчи соҳаси. Қишлоқ хўжалиги агросаноат мажмуасининг марказий бўғини. Қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини тайёрловчи, дастлабки ва чуқур қайта ишловчи ҳамда тайёр маҳсулотларни истеъмолчиларга етказиб берувчи тармоқлар. Инфратузилма. Ишлаб чиқариш ва ижтимоий инфратузилма. Агросаноат мажмуасининг мамлакат иқтисодиётида тутган ўрни ва аҳамияти. Агросаноат мажмуасини ривожлантиришнинг асосий мақсадли муаммолари. Агросаноат мажмуаси тармоқларини мутаносиб ривожлантириш масалалари.

3-мавзу. Агросаноат мажмуаси тармоқлари учун ишлаб чиқариш васиталари ишлаб чиқарувчи соҳа

Агросаноат мажмуаси тармоқлари учун ишлаб чиқариш воситалари ишлаб чиқарувчи соҳанинг таркиби. Қишлоқ хўжалиги, озиқ-овқат ва енгил саноат машинасозлиги. Минерал ўғит ва агросаноат мажмуасида ишлатиладиган кимёвий воситалар ишлаб чиқариш. Чорва моллари учун

концентрат ем ишлаб чиқарувчи соҳа. Агросаноат мажмуаси учун махсус транспорт воситалари ишлаб чиқарувчи корхоналар. Ирригация ва мелиорация иншоотлари учун ишлаб чиқариш воситалари ишлаб чиқариш. Агросаноат мажмуасининг биринчи соҳасининг иқтисодиётда тутган ўрни ва аҳамияти. Соҳа маҳсулотларига ва уларнинг сифатига бўлган талаб. Соҳанинг асосий вазифалари. Биринчи соҳа тармоқ ва корхоналари иқтисодиётининг хозирги ҳолати. Биринчи соҳага кирувчи тармоқлар иқтисодиётининг самарадорлигини ифодаловчи кўрсаткичлар ва уларни ҳисоблаш усуллари. Меҳнат унумдорлиги. Маҳсулот ва хизматлар тарннархи. Рентабеллик даражаси. Мавжуд ишлаб чиқариш потенциалидан фойдаланиш даражаси. Соҳани ривожлантиришнинг зарурати. Соҳани ривожлантириш борасида Ўзбекистон Республикаси ҳукуматининг олиб бораётган сиёсати. Соҳани янада ривожлантиришнинг асосий йўналишлари.

4-мавзу. Агросаноат мажмуасининг қишлоқ хўжалик маҳсулотларини тайёрловчи, қайта ишловчи ва истеъмолчиларга етказиб берувчи соҳаси

Агросаноат мажмуасининг қишлоқ хўжалик маҳсулотларини тайёрловчи, қайта ишловчи ва истеъмолчиларга етказиб берувчи соҳасининг таркиби. Озиқ-овқат саноати. Донни қайта ишловчи корхоналар ва уларни ривожлантириш. Пахта, пилла, каноп, тери ва жунни қайта ишловчи тармоқлари. Енгил саноат ва уни ривожланиши. Агросаноат мажмуасининг охирги, тайёр маҳсулотларини истеъмолчиларга етказиб берувчи тармоқлар. Супермаркетлар, озиқ-овқат дўконлари, озиқ-овқат савдо кўргазмалари (ярмаркалари), агробиржалар. Деҳқон бозорлари ва уларнинг аҳамияти, ўрни. Деҳқон бозорларини ривожлантириш йўналишлари. Агросаноат мажмуасининг қишлоқ хўжалик маҳсулотларини тайёрловчи, қайта ишловчи ва истеъмолчиларга етказиб берувчи соҳасининг иқтисодиётда тутган ўрни ва аҳамияти. Соҳанинг қишлоқ хўжалигига қўядиган талаблари. Агросаноат мажмуасининг қишлоқ хўжалик маҳсулотларини тайёрловчи, қайта ишловчи ва истеъмолчиларга етказиб берувчи соҳасининг ҳозирги ҳолати. Соҳага кирувчи тармоқлар ва корхоналар иқтисодиётининг самарадорлигини ифодаловчи кўрсаткичлар ва уларни ҳисоблаш усуллари. Меҳнат унумдорлиги. Маҳсулот ва хизматлар таннархи. Рентабеллик даражаси. Мавжуд ишлаб чиқариш потенциалидан фойдаланиш даражаси. Агросаноат мажмуасининг учинчи соҳасини ривожлантириш йўналишлари.

5-мавзу. Агросаноат мажмуасининг ишлаб чиқариш инфратузилмаси

Инфратузилма тушунчаси, унинг моҳияти. Агросаноат мажмуасининг ишлаб чиқариш инфратузилмасининг аҳамияти ва иқтисодиётдаги ўрни. Агросаноат мажмуаси ишлаб чиқариш инфратузилмасининг таркиби.

Транспорт, йўллар, омборхоналар, музхоналар, техникаларни таъмир этувчи, қурилиш билан шуғулланувчи, минерал ўғит, кимёвий воситалар, техникалар, ёқилғи-мойлаш материаллари ва бошқалар билан таъминловчи корхоналар ва ташкилотлар. Ишлаб чиқаришни сув таъминоти билан шуғулланувчи соҳалар. Алоқа, уруғчилик ва зоветеринария хизматлари. Агросаноат мажмуаси ишлаб чиқариш инфратузилмасини ташкил этишга бўлган талаблар ва уларни жойлаштириш тамойиллари. Агросаноат мажмуаси ишлаб чиқариш инфратузилмасининг иқтисодий ва ижтимоий самарадорлигини ифодаловчи кўрсаткичлар ва уларни ҳисоблаш усуллари. Агросаноат мажмуаси ишлаб чиқариш инфратузилмасини ривожлантириш борасида давлатнинг олиб бораётган сиёсати. Агросаноат мажмуаси ишлаб чиқариш инфратузилмасини ривожлантиришнинг асосий йўналишлари.

6-мавзу. Агросаноат мажмуасининг ижтимоий инфратузилмаси

Агросаноат мажмуаси ижтимоий инфратузилмасининг мазмуни, унинг таркиби. Аҳолига алоқа, транспорт хизматларини кўрсатиш. Аҳолининг уй-жой билан таъминланганлиги. Аҳолини ичимлик сув ва газ билан таъминловчи соҳалар. Қишлоқ жойларда, таълим, соғлиқни сақлаш тизимлари, аҳолига маданий-маиший хизмат кўрсатиш соҳалар. Аҳолининг соғлигини тиклашга қаратилган тизимлар. Аҳолида жисмоний маданиятни ривожлантиришга хизмат қилувчи тизим ва уларни ривожлантириш. Аҳолини кундалик ахборот билан таъминловчи хизматлар ва уларни ривожлантириш. Агросаноат мажмуаси ижтимоий инфратузилмасининг аҳамияти ва ўрни. Бозор иқтисодиёти шароитида ижтимоий инфратузилмани ривожлантиришнинг ўзига хослиги. Ижтимоий инфратузилманинг хўжалик самарадорлигига таъсирини ифодаловчи кўрсаткичлар тизими ва уларни ҳисоблаш усуллари. Агросаноат мажмуаси ижтимоий инфратузилмасининг ҳозирги ҳолати. Уни ривожлантириш борасида давлатнинг олиб бораётган сиёсати. Агросаноат мажмуаси ижтимоий инфратузилмасини ривожлантиришнинг зарурати ва асосий йўналишлари.

7-мавзу. Қишлоқ хўжалиги – агросаноат мажмуасининг асосий бўғини

Қишлоқ хўжалиги – агросаноат мажмуасининг асосий бўғини ва унинг ўзига хос хусусиятлари. Ишлаб чиқаришнинг биологик, табиат қонунлари билан боғлиқлиги. Ишлаб чиқаришнинг мавсумийлиги ва иш жараёнининг ишлаб чиқариш даври билан мос келмаслиги. Ернинг асосий ишлаб чиқариш воситаси сифатида ўзига хослиги. Ишлаб чиқаришнинг жуда катта ҳудудларда олиб борилиши. Қишлоқ хўжалигининг иқтисодиётда тутган ўрни ва аҳамияти. Қишлоқ хўжалигининг таркиби. Республикада қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқаришининг ихтисослашиши ва унинг жойлашиши. Ўзбекистон Республикаси қишлоқ хўжалигининг ҳозирги ҳолати уни ривожлантириш йўналишлари. Қишлоқ хўжалигининг

иқтисодий-ижтимоий самарадорлигини ифодаловчи кўрсаткичлар тизими ва уларни ҳисоблаш усуллари. Ширкат хўжаликлари ва уларнинг ташкилий-иқтисодий асослари. Уларнинг иқтисодиётда тутган ўрни. Ширкатларни ривожланиш йўналишлари ва истиқболлари. Ширкатларнинг ишлаб чиқариш ресурслари, улардан фойдаланиш даражаси ҳамда самарадорлигини ифодаловчи кўрсаткичлар ва уларни ҳисоблаш усуллари. Фермер хўжаликлари ва уларнинг ташкилий-иқтисодий асослари. Фермер хўжаликларининг қишлоқ хўжалигида тутган ўрни, аҳамияти. Фермер хўжаликларининг ҳозирги ҳолати. Фермер хўжалиги- қишлоқ хўжалигини ривожлантиришнинг бош йўналиши. Фермер хўжаликларининг ишлаб чиқариш потенциали (ресурслари), улардан фойдаланишнинг даражаси ва самарадорлигини ифодаловчи кўрсаткичлар. Фермер хўжаликларининг ижтимоий ва иқтисодий самарадорлигини ифодаловчи кўрсаткичларни аниқлаш усуллари. Деҳқон хўжаликлари ва уларнинг ташкилий-иқтисодий асослари. Деҳқон хўжаликларининг республика қишлоқ хўжалигида тутган ўрни. Деҳқон хўжаликларининг ишлаб чиқариш омиллари ва улардан самарали фойдаланиш йўллари. Деҳқон хўжаликларини ривожлантириш борасида давлат сиёсати. Деҳқон хўжаликларини ривожлантириш йўналишлари.

8-мавзу. Қишлоқ хўжалиги ер фонди ва ундан фойдаланиш

Қишлоқ хўжалигида ернинг асосий ишлаб чиқариш воситаси эканлиги. Қишлоқ хўжалигида ернинг асосий ишлаб чиқариш воситаси сифатида ўзига хос хусусиятлари. Ер фондининг чекланганлиги ва унинг бир кишига тўғри келадиган миқдорининг тобора камайиб бориши. Ер сифати. Унумдорликка таъсир этувчи омиллар ва унинг пасайиб боришга мойиллиги. Ер рентаси. Ер баҳоси ва уни аниқлаш усуллари. Ўзбекистон Республикаси ер фонди ва унинг классификацияси. Ер фондининг фойдаланувчилар ўртасида тақсимланиши. Қишлоқ хўжалигига яроқли ерлар ва уларнинг таркиби. Ижобий ва салбий ер трансформацияси. Қишлоқ хўжалигида ердан фойдаланиш даражасини ва самарадорлигини ифодаловчи кўрсаткичлар тизими. Уларни аниқлаш усуллари. Қишлоқ хўжалигида ердан фойдаланишнинг даражаси ва самарадорлигига таъсир этувчи омиллар. Ердан фойдаланишнинг даражасини ва самарадорлигини ошириш йўллари. Ўзбекистон Республикасида ердан фойдаланишни яхшилашга қаратилган ҳуқуқий асослар. Ер ижараси. Ер ислоҳотлари.

9-мавзу. Агросаноат мажмуасида меҳнат ресурслари ва улардан фойдаланиш

Меҳнат тушунчаси. Меҳнат ресурслари тушунчаси. Агросаноат мажмуасида меҳнат бозори. Агросаноат мажмуасида меҳнат ресурслари. Уларнинг таркиби ва сифати. Агросаноат мажмуасида меҳнат ресурсларидан фойдаланишнинг ўзига хос хусусиятлари. Меҳнатнинг мавсумийлиги. Қишлоқ хўжалигида ишсизлик, унинг турлари ва бандлик. Агросаноат мажмуасида меҳнат ресурсларидан фойдаланиш даражаси ва

самарадорлигини ифодаловчи кўрсаткичлар тизими. Уларни ҳисоблаш усуллари. Меҳнат унумдорлиги тушунчаси, униг моҳияти. Агросаноат мажмуасида, меҳнат унумдорлигининг ҳозирги даражаси. Меҳнат унумдорлигини оширишга таъсир этувчи омиллар. Агросаноат мажмуаси соҳаларининг, унинг тармоқларининг ўзаро мутоносиб ривожланиши меҳнатнинг унумдорлигини даражасига таъсир қилувчи омил сифатида. Меҳнат ресурслари миграцияси. Меҳнат унумдорлиги. Кадрлар тайёрлаш ва қайта тайёрлаш тизими.

10-мавзу. Агросаноат мажмуасининг моддий – техника ресурслари ва улардан фойдаланиш

Агросаноат мажмуасининг моддий-техника базаси тушунчаси, унинг моҳияти ва аҳамияти. Агросаноат мажмуасининг моддий-техника базасининг таркиби. Асосий фондлар тушунчаси, иқтисодий моҳияти ва уларнинг таркиби. Ишлаб чиқаришга жалб қилинган асосий ишлаб чиқариш фондлари. Ишлаб чиқаришга жалб этилмаган лекин уни ташкил этишга ёрдам берувчи асосий фондлар. Асосий фондларни баҳолаш турлари ва уларни аниқлаш усуллари. Асосий фондларнинг баланс ёки тўлиқ бошланғич қиймати. Асосий фондларнинг қолдиқ қиймати. Асосий фондларни тиклаш қиймати. Асосий фондлардан фойдаланиш даражаси ва самарадорлигини ифодаловчи кўрсаткичлар. Уларни аниқлаш усуллари. Агросаноат мажмуасида асосий фондларнинг жисмонан ва маънавий эскириши. Амортизация фонди ва уни ҳисоблаш усуллари. Амортизация фондидан фойдаланиш. Асосий фондларни янгилаш ва кўпайтириш манбалари. Асосий фондларнинг самарадорлигини оширишга таъсир қилувчи омиллар. Асосий фондларнинг самарадорлигини ошириш йўналишлари. Айланма маблағлар тушунчаси. Айланма маблағларнинг аҳамияти ва таркиби. Айланма фондлар ва уларнинг самарадорлигини ифодаловчи кўрсаткичлар. Муомиладаги маблағлар. Дебитор ва кредиторлик қарзлар муаммоси ва уни камайтириш йўллари. Омбордаги тайёр маҳсулотлар миқдори ва уларни талаб даражасидан ошиб кетмаслигини таъминлаш. Айланма маблағларнинг манбалари. Айланма маблағлардан фойдаланиш самарадорлигини ошириш йўллари.

11-мавзу. Агросаноат мажмуасида ишлаб чиқариш харажатлари ва маҳсулот таннархи

Ишлаб чиқариш харажатлари тушунчаси. Таннарх тушунчаси, унинг моҳияти. Агросаноат мажмуасида таннархнинг турлари. Уларнинг бир-биридан фарқлари. Агросаноат мажмуасини маҳсулотлари таннархини ҳисоблаш усуллари. Агросаноат мажмуасинида таннарх калькуляцияси. Агросаноат мажмуасини маҳсулотлари таннархи динамикаси. Маҳсулот таннархига таъсир этувчи омиллар. Маҳсулдор чорва моллари ва серҳосил экин турларини ишлаб чиқаришга жорий этишнинг таннархга таъсири. Ишлаб чиқаришни рационал ташкил этиш ва таннарх. Ишчи, хизматчи ва ходимларни моддий рағбатлантириш тизими ва таннарх. Тежамкорлик ва

таннарх муаммолари. Ишлаб чиқаришни ташкил этиш учун корхоналар ташқаридан сотиб олаётган товарлар (ўғит, ёқилғи-мойлаш материаллари, электр энергия, сув, хизматлар, техника, технология ва ҳ. к.) нархи ва уларнинг ўсиш динамикаси. Тармоқлар ўртасидаги алмашинув баланси ва унинг ўзгариши. Қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари таннархини пасайтириш йўллари.

12-мавзу. Агросаноат мажмуаси тармоқлари маҳсулотлари нархлари

Қиймат тушунчаси. Нарх тушунчаси ва унинг моҳияти. Иқтисодий асосланган нархлар. Талаб ва таклиф қонуни. Нархнинг функциялари. Нархнинг вазифалари. Агросаноат мажмуасида нархлар тизими. Агросаноат мажмуасини маҳсулотларини харид қилиш нархлари. Шартнома нархлар. Ички хўжалик нархлар. Улгуржи нархлар. Чакана нархлар. Комиссион нархлар. Ким ошди савдо нархлари. Деҳқон бозори нархлари. Тормоқлараро айрибошлаш мутаносиблигини таъминлашнинг объектив заруратлари. Агросаноат мажмуасини маҳсулотлари ва хизматлари нархларига таъсир қилувчи омиллар. Мамлакат агросаноат мажмуасида нарх сиёсатини ривожлантиришнинг асосий йўналишлари.

13-мавзу. Агросаноат мажмуасида фан, техника тараққиёти ва интенсивлаштириш

Фан, техника тараққиёти тушунчаси, унинг моҳияти ва аҳамияти. Агросаноат мажмуаси фан, техника тараққиётининг асосий йўналишлари. Химиялаштириш, ишлаб чиқаришни механизациялаштириш ва автоматлаштириш, электрлаштириш. Ишлаб чиқаришни ривожлантиришнинг экстенсив ва интенсив йўллари. Агросаноат мажмуасида фан, техника тараққиётининг иқтисодий–ижтимоий самарадорлигини аниқловчи кўрсаткичлар ва уларни ҳисоблаш усуллари. Экстенсив ривожланиш йўлининг тушунчаси, унинг моҳияти. Экстенсив ривожланиш йўлининг чекланган имкониятга эга эканлиги. Ишлаб чиқаришни иштенсив ривожланиш йўлининг тушунчаси, моҳияти. Интенсивлаштиришнинг иқтисодий моҳияти. Ишлаб чиқаришни интенсив ривожлантиришнинг объектив заруратлари. Ресурслар чекланганлиги. Агросаноат мажмуаси маҳсулотларига бўлган эҳтиёжнинг, талабнинг ошиб бориши. Агросаноат мажмуасида итенсивлаштиришнинг даражаси ва самарадорлигини ифодаловчи кўрсаткичлар тизими. Уларни ҳисоблаш усуллари.

14-мавзу. Агросаноат мажмуаси маркетинги тушунчаси, унинг моҳияти, самарадорлиги ва ривожланиш хусусиятлари

Маркетинг тушунчаси, унинг моҳияти. Агросаноат мажмуаси маркетинги. Уни ташкил этишнинг ўзига хос хусусиятлари, тамойиллари. Агросаноат мажмуаси маҳсулотларини тайёрлаш, сақлаш, транспортировка қилиш, қайта ишлаш ва тақсимлаш. Агросаноат

мажмуаси маркетинги функциялари. Маркетинг стратегиясини ишлаб чиқиш. Маркенг жараёнлари. Агросаноат мажмуаси маркетинг самарадорлиги. Маркетингнинг техник самарадорлиги. Маркетингнинг баҳо самарадорлиги. Бозор таркибини таҳлили. Маркетинг харажатлари. Бозор маржаси. Фьючерс бозори. Фьючерс шартномалари. Марказлашмаган бозорлар. Арбитраж. Маркетингни бошқариш.

15-мавзу. Агросаноат мажмуасини давлат томонидан тартибга солиш ва қўллаб – қувватлаш

Давлатнинг иқтисодий функциялари. Агросаноат мажмуасини давлат томонидан тартибга солиш ва қўллаб-қувватлаб турушнинг зарурати, моҳияти, мақсадлари, тамойиллари, асослари. Озиқ-овқат хавфсизлиги. Давлатнинг қишлоқ хўжалигини тартибга солиш ва қўллаб-қувватлашдаги асосий вазифалари, уларни амалга ошириш шакллари ва усуллари. Мамлакат экспорт салоҳиятини ошириш. Протекционизм. Экспорт ва импорт квоталари. Божхона таърифлари. Давлат корхоналарининг даромадчанлигини оширишга қаратилган тадбирлари. Агросаноат мажмуаси маҳсулотларини сотишдан тушадиган тушумларни кўпайтириш чоралари. Ишлаб чиқариш квоталари. Агросаноат мажмуаси маҳсулотларини давлат томонидан харид қилиш. Тўғридан-тўғри баҳо орқали бериладиган субсидиялар. Ташқи савдони тартибга олиш чоралари. Экспорт субсидиялари. Истеъмол субсидиялари. Агросаноат мажмуасида харажатларни тежашга қаратилган чора- тадбирлар. Соҳани бошқариш ва ишлаб чиқариш таркибини ўзгартириш сиёсати. Иқтисодий дастаклар (кредитлар, солиқлар тизими, нархлар) ва улардан фойдаланиш. Ўзбекистон Республикасининг аграр сиёсати ва уни ривожлантириш йўналишлари.

16-мавзу. Агросаноат мажмуаси молия-кредит тизимининг амал қилиш механизми

Агросаноат мажмуаси молия–кредит тизимининг моҳияти ва хусусиятлари. Агросаноат мажмуасини кредитлаш усуллари, шакллари ва уларнинг манбалари. Кредит кооперациялари (иттифоқлари). Кредит муддатлари. Қисқа муддатли кредитлар. Ўрта муддатли кредитлар. Узоқ муддатли кредитлари. Ипотека кредити. Товар кредити. Истеъмол кредити. Ишонч шартномалари. Ижара. Ишларни бажаришга буюртмалар. Ссуда фоизи. Молиявий лизинг. Агросаноат мажмуасида ишлаб чиқаришни молиялаштиришнинг бошқа манбалари ва улардан самарали фойдаланиш.

17-мавзу. Европа Ҳамжамиятининг ягона аграр сиёсати

Европа Ҳамжамияти давлатларининг ягона аграр сиёсат (ЕҲАС) юргизишининг зарурати. Уни вужудга келишининг қисқача тарихи. Европа ҳамжамияти давлатларининг ягона аграр сиёсат юритишининг аҳамияти. Европа ҳамжамияти ягона аграр сиёсатида қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари нархларини ва маҳсулот ишлаб чиқарувчилар даромадларини етарли бўлишини қўллаб-қувватлаш механизми. Мақсадли нархлар.

Интервенцион нархлар. Остона нархлари. Ўзгарувчан импорт тарифи ва экспорт субсидияси. Экспортни рағбатлантириш механизми. ЕҲАСнинг «яшил пуллари». ЕҲАСнинг бошқа дастурлари. ЕҲАС нинг умумий ташкилотлари (бошқариш, тартибга олиш органлари). Европа парламенти. Европа Кенгаши. Европа Комиссияси. Аудиторлар палатаси. Адлия палатаси. ЕҲАС даги ислоҳотлар. Маршал, Мансхольт ва Мак-Шерри режалари.

3.	**«АГРОСАНОАТ МАЖМУАСИ ИҚТИСОДИЁТИ» ФАНИ БЎЙИЧА МАЪРУЗА, СЕМИНАР ВА АМАЛИЙ МАШҒУЛОТЛАРИНИ ТАЪЛИМ ТЕХНОЛОГИЯСИНИ ИШЛАБ ЧИҚИШНИНГ КОНЦЕПТУАЛ АСОСЛАРИ**

Ўзбекистон Республикаси иқтисодиётида чуқур сифат ўзгаришлар юз бермоқда. Мамлакат иқтисодиёти марказлаштирилган режалаштириш тизимидан бозор муносабатларига ўтмоқда. Бу ён иқтисодий фанлар олдига жуда ката муракаб вазифарларни қўйди. Бозор муносабатларининг шаклланиши юзага келаётган жуда кўплаб иқтисодий муаммоларнинг илмий асосланган ечимини топишни, мамлакат иқтисодиётини барқарор ва жадал ривожлантириш истиқболларини белгилаб беришни талаб қилади. Арасту ўз вақтида айтганидек, ҳар доим ва ҳар жойда эзгуликка эришиш икки шартнинг бажарилишига:

1. Ҳар қандай фаолият якунидаги мақсадни тўғри белгилашга;

2. Пировард мақсадга эришиш чора-тадбирларини излаб топишга боғликдир[2].

Илмий тилда буни фаолиятнинг методологик асосини аниқлаш ва мақсадга етишиш, усул ва услубларини тўғри белгилаш дейилади[3].

«Ватан, миллат тақдири ҳал бўладиган қалтис вазиятларда тўғри йўлни танлай олиш учун аввало тарихни ва ҳаётнинг аччиқ-чучугини билиш керак»[4], деган эди Ислом Каримов.

Республика Президенти таълим-тарбия соҳасига миллий дидактик нуқтаи назардан ёндашиб, уни қуйидагича таърифлайди: «Таълим Ўзбекистон халқи маънавиятига яратувчилик фаолиятини бахш этади. Ўсиб келаётган авлоднинг барча яхши имкониятлари унда намоён бўлади, касб-кори, маҳорати узлуксиз такомиллашади, катта авлодларнинг доно тажрибаси англаб олинади ва ёш авлодга ўтади»[5].

Президентимиз иккинчи чақириқ Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг биринчи сессиясида жамиятимиз тараққиётининг яқин келажагидаги мақсад ва вазифаларини кўрсатди. У ўз нутқида жамият ривожининг етти устивор йўналишини бирма-бир тавсиялаб, уларнинг истиқболга қаратилган мақсад ва вазифаларини белгилаб берди. Долзарб масалалар ичида устувор йўналишлар қаторига сиёсат, давлат қурилиши ва иқтисодиёт соҳаларидан кейин таълим-тарбияни қўйди ва унинг мақсади ҳамда унга етишиши чора-тадбирларини белгилаб берди. Таълим соҳасидаги биринчи масала қилиб «…миллий қадриятларимизни тиклаш, ўзлигимизни англаш, миллий ғоя ва мафкурани шакллантириш, муқаддас динимизнинг, маънавий ҳаётимиздаги ўрнини ва ҳурматини тиклаш каби мустақиллик йилларида бошланган эзгу ишларимизни изчиллик билан давом эттириш, уни янги босқичга кўтариш ва таъсирчанлигини

[2] Аристотель. Политика. -М.: 1911. С.330.
[3] Бўри Эшмуҳаммедов. Илм ҳикмати. –Т.: Ибн Сино номидаги тиббиёт нашриёти. 1999, 12-бет.
[4] Каримов И.А. Ўз келажагимизни ўз қўлимиз билан қурмоқдамиз. –Т., «Ўзбекистон», 1999. 4-бет.
[5] Каримов И.А. Ўзбекистоннинг ўз истиқлол ва тараққиёт йўли». –Т., «Ўзбекистон», 1992. 78-бет.

кучайтиришдир»[6] - деб таъкидлади. Президентимизнинг Ушбу кўрсатмалари ижтимоий соҳада фаолият кўрсатаётганларга, шу жумладан таълим-тарбия билан шуғулланувчиларга ҳам, умумий методологик асос вазифасини ўтайди.

Маъсулиятли ва мураккаб бу вазифа, давлатнинг бошқа тадбирлари қаторида, Республика Олий Мажлисининг IX сессиясида қабул қилинган Кадрлар тайёрлаш миллий дастурини рўёбга чиқариш орқали бажарилади. Бу дастурнинг таркибий қисми сифатида таълимнинг янги модели яратилди.

Президент томонидан илмий асослаб берилган таълим-тарбия моделини амалиётга татбиқ этиш ўқув жараёнини технологиялаштириш билан узвий боғлиқдир. Шу боисдан Кадрлар тайёрлаш миллий дастурида «Ўқув-тарбиявий жараённи илғор педагогик технологиялар билан таъминлаш» унинг иккинчи ва учинчи босқичларида бажариладиган жиддий вазифалардан бири сифатида белгиланди.

Кадрлар тайёрлаш Миллий дастурининг иккинчи босқичи таълим жараёнидаги сифат кўрсаткичларини яхшилаш, яъни жаҳон андозаларига мос, рақобатбардош, юқори савияга эга бўлган мутахассислар тайёрлашга қаратилгандир. Ушбу мураккаб муаммоларни ечимини топиб, уларни амалда кенг қўллаш олий таълим тизими ходимлари олдига жуда катта вазифалар белгилайди. Бунда аниқ вазифалар сифатида бевосита ўқув жараёнини яхшилаш, ўқув дастурларини янада такомиллаштириш, ўқитишнинг замонавий педагогик технологияларини амалга жорий қилиш, техник воситаларидан кенг фойдаланиш ва шу асосда масофадан ўқитишни кенг жорий қилишдан иборатдир.

Таълим сифати ва усулига қараб билим ҳосил бўлади. Бу ўқитувчининг маҳоратинигина эмас, балки тингловчининг истак-хоҳиши, қобилияти ва билим даражасини ҳам белгилайди. Таълим узоқ давом этадиган жараёндир. Билим эса таълимнинг узлуксизлиги воситасида бериладиган мавҳум тушунчага эга бўлган ҳодисадир. Билим хусусийликка эга бўлса, таълим умумийликка эгадир. Таълим барча учун бир хилда давом этадиган жараён. Билим объектив борлиқдаги воқеа-ҳодисаларнинг инъикоси натижасида инсон миясидаги мушоҳадалар ва тасаввурлар натижасида ҳосил бўладиган тушунчалар йиғиндиси сифатида намоён бўлади. Таълимдаги сифат уни беришда иштирок этадиган кишилар қобилияти билан белгиланса, билим индивидуалликка эга бўлади. Таълимни амалга оширадиган ёки дарс берадиган кишиларнинг савияси турлича бўлиши мумкин. Лекин гуруҳдаги талабаларга бериладиган таълим бир хилдир. Ўқитувчи билим эмас, балки таълим беради. Талаба эса ана шу таълим жараёнида билимга эга бўлади. Бунинг учун у мустақил ўқийди, тайёрланади, мушоҳада қилади, тасаввурларга эга бўлади, эшитганлари ва ўқитганларини синтез қилади. Натижада билимга эга бўлади.

[6] Каримов И.А. «Озод ва обод Ватан, эркин ва фаровон ҳаёт – пировард мақсадимиз». –Т., «Ўзбекистон», 2000.

Ўқув жараёни билан боғлиқ таълим сифатини белгиловчи ҳолатлар қуйидагилар: юқори илмий-педагогик даражада дарс бериш, муаммоли маърузалар ўқиш, дарсларни савол-жавоб тарзида қизиқарли ташкил қилиш, илғор педагогик технологиялардан ва мультимедиа қўлланмалардан фойдаланиш, тингловчиларни ундайдиган, ўйлантирадиган муаммоларни улар олдига қўйиш, талабчанлик, тингловчилар билан индивидуал ишлаш, ижодкорликка ундаш, эркин мулоқот юритишга, ижодий фикрлашга ўргатиш, илмий изланишга жалб қилиш ва бошқа тадбирлар таълим устуворлигини таъминлайди.

Айтилганлардан келиб чиқган ҳолда «Агросаноат мажмуаси иқтисодиёти» фани бўйича таълим технологиясини лойиҳалаштиришдаги асосий концептуал ёндошувларни келтирамиз:

Шахсга йўналтирилган таълим. Бу таълим ўз моҳиятига кўра таълим жараёнининг барча иштирокчиларини тўлақонли ривожланишларини кўзда тутади. Бу эса таълимни лойиҳалаштирилаётганда, албатта, маълум бир таълим олувчининг шахсини эмас, аввало, келгусидаги мутахассислик фаолияти билан боғлиқ ўқиш мақсадларидан келиб чиқган ҳолда ёндошилишни назарда тутади.

Тизимли ёндошув. Таълим технологияси тизимнинг барча белгиларини ўзида мужассам этмоғи лозим: жарённинг мантиқийлиги, унинг барча бўғинларини ўзаро боғланганлиги, яхлитлиги.

Фаолиятга йўналтирилган ёндошув. Шахснинг жараёнли сифатларини шакллантиришга, таълим олувчининг фаолиятни активлаштириш ва интенсивлаштириш, ўқув жарёнида унинг барча қобилияти ва имкониятлари, ташаббускорлигини очишга йўналтирилган таълимни ифодалайди.

Диалогик ёндошув. Бу ёндошув ўқув жараёни иштирокчиларнинг психологик бирлиги ва ўзаро муносабатларини яратиш заруриятини билдиради. Унинг натижасида шахснинг ўз-ўзини фаоллаштириши ва ўз-ўзини кўрсата олиши каби ижодий фаолияти кучаяди.

Ҳамкорликдаги таълимни ташкил этиш. Демократлилик, тенглик, таълим берувчи ва таълим олувчи ўртасидаги субъектив муносабатларда ҳамкорликни, мақсад ва фаолият мазмунини шакллантиришда ва эришилган натижаларни баҳолашда биргаликда ишлашни жорий этишга эътиборни қаратиш зарурлигини билдиради.

Муаммоли таълим. Таълим мазмунини муаммоли тарзда тақдим қилиш орқали таълим олувчи фаолиятини активлаштириш усулларидан бири. Бунда илмий билимни объектив қарама-қаршилиги ва уни ҳал этиш усулларини, диалектик мушоҳадани шакллантириш ва ривожлантиришни, амалий фаолиятга уларни ижодий тарзда қўллашни мустақил ижодий фаолияти таъминланади.

Ахборотни тақдим қилишнинг замонавий воситалари ва усулларини қўллаш – янги компьютер ва ахборот технологияларини ўқув жараёнига қўллаш.

Ўқитишнинг усуллари ва техникаси. Маъруза (кириш, мавзуга оид, визуаллаш), муаммовий усул, кейс-стади, пинборд, парадокслар ва лойиҳалар усулларии, амалий ишлаш усули.

Ўқитишни ташкил этиш шакллари: диалог, полилог, мулоқот ҳамкорлик ва ўзаро ўрганишга асоланган фронтал, коллектив ва гуруҳ.

Ўқитиш воситалари ўқитишнинг анъанавий шакллари (дарслик, маъруза матни) билан бир қаторда - компьютер ва ахборот технологиялари.

Коммуникация усуллари: тингловчилар билан оператив тескари алоқага асосланган бевосита ўзаро муносабатлар.

Тескари алоқа усуллари ва воситалари: кузатиш, блиц-сўров, оралиқ ва жорий ва якунловчи назорат натижаларини таҳлили асосида ўқитиш диагностикаси.

Бошқариш усуллари ва воситалари: ўқув машғулоти босқичларини белгилаб берувчи технологик карта кўринишидаги ўқув машғулотларини режалаштириш, қўйилган мақсадга эришишда ўқитувчи ва тингловчининг биргаликдаги ҳаракати, нафақат аудитория машғулотлари, балки аудиториядан ташқари мустақил ишларнинг назорати.

Мониторинг ва баҳолаш: ўқув машғулотида, бутун курс давомида ҳам ўқитишнинг натижаларини режали тарзда кузатиб бориш. Курс охирида тест топшириқлари ёрдамида тингловчиларнинг билимлари баҳоланади.

1-МАВЗУ	"АГРОСАНОАТ МАЖМУАСИ ИҚТИСОДИЁТИ" ФАНИНИНГ ПРЕДМЕТИ, ВАЗИФАЛАРИ ВА ЎРГАНИШ УСУЛЛАРИ

1.1. Кириш мавзу бўйича режа топшириқ ва ўқув-услубий ҳужжатлар

Маъруза режаси:

1-маъруза

1."Агросаноат мажмуаси иқтисодиёти" фанининг предмети ўрганиш усуллари.

2."Агросаноат мажмуаси иқтисодиёти" фанининг қисқача ривожланиш тарихи.

3."Агросаноат мажмуаси иқтисодиёти" фаниниг вазифалари ва ўзга фанлар билан боғлиқлиги

4.“Агросаноат мажмуаси иқтисодиёти» фанининг ривожланишига катта ҳисса қўшган олимлар.

Машғулотнинг мақсади:	Фаннинг шаклланиши, АСМ иқтисодиёти фанининг мазмуни, моҳияти, ривожланиш тарихи, бошқа фанлар билан боғлиқлиги ва унинг ташкилий-логик таркиби ҳақида билим ва кўникмаларни шакллантириш.

Талабанинг ўқув фаолияти натижалари:

18. Агросаноат мажмуасининг иқтисодиётда тутган ўрнининг кўрсаткичларни санаб ва салмоғини кўрсатиб беради.
19. Агросаноат мажмуасининг ривожланиш даврларини санаб беради.
20. Фанни предметини ўрганишнинг кетма-кетлиги бўйича тасаввурга эга бўлади.
21. Мутахассислик фаолиятида ушбу фандан олган билимларининг зарурий аҳамиятини билиб олишади.

Мустақил ўрганиш учун топшириқлар:

1. Маърузани матни билан танишиб чиқинг ва саволларга жавоб беринг.

Эслатма: 3.1-га қаранг.

2. Ўқув хужжатлар билан танишиб чиқинг.

Эслатма: 1.1, 1.2, 1.3, 1.4., 1.5. ва 1.6-га қаранг.

3. Ўқув топшириқлар билан танишиб чиқинг.

Эслатма: 2.1, 2.2., 2.3-га қаранг.

4. Ўқув топшириқларни бажаришга тайёрланинг.

Эслатма: 3.2.-га қаранг.

Назорат шакли: Оғзаки назорат, савол-жавоб ва ўз-ўзини назорат қилиш.	***Талабага қўйилган балл:*** _____	***Ўқитувчи имзоси:*** _____

ЎҚУВ-УСЛУБИЙ МАТЕРИАЛЛАР

I. ЎҚУВ МАТЕРИАЛЛАР

1.1.Мавзуни ўрганиш учун адабиётлар рўйхати

11. Хакимов Р. Ва бошқалар. Агросаноат мажмуаси иқтисодиёти. Ўқув қўлланма.-Т.: ТДИУ, 2004.-160 б.
12. Минаков. И.А и др. Экономика отраслей АПК.-М.: КососС, 2004-364с.
13. “Бозор ислоҳотларини чуқурлаштириш ва иқтисодиётни янада экинлаштириш соҳасидаги устивор йўналишлар амалга оширилишини жадаллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикаси Президентининг Фармони. “Халқ сўзи” газетаси, 15 июн 2005 йил.
14. “Тадбиркорик субъектларини ҳуқуқий ҳимоя қилиш тизиини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикаси Президентининг Фармони. “Халқ сўзи” газетаси, 16 июн 2005 йил.
15. “Тадбиркорлик субъектлари томонидан тақдим этиладиган ҳисобот тизимини такомиллаштириш ва уни ноқонуний талаб этганлик учун жавобгарликни кучайтиш тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикаси Президентининг Фармони. “Халқ сўзи” газетаси, 15 июн 2005 йил.
16. “Микрофирмалар ва кичик корхоналани ривожлантиришни рағбатлантииш борасидаги қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикаси Президентининг Фармони. “Халқ сўзи”

*1.2.*Агроиқтисодиёт мажмуаси ктисодиёти» фанининг бошқа фанлар билан алоқаси

1.3.«Агросаноат мажмуаси иқтисодиёти» фанининг логик-схемаси

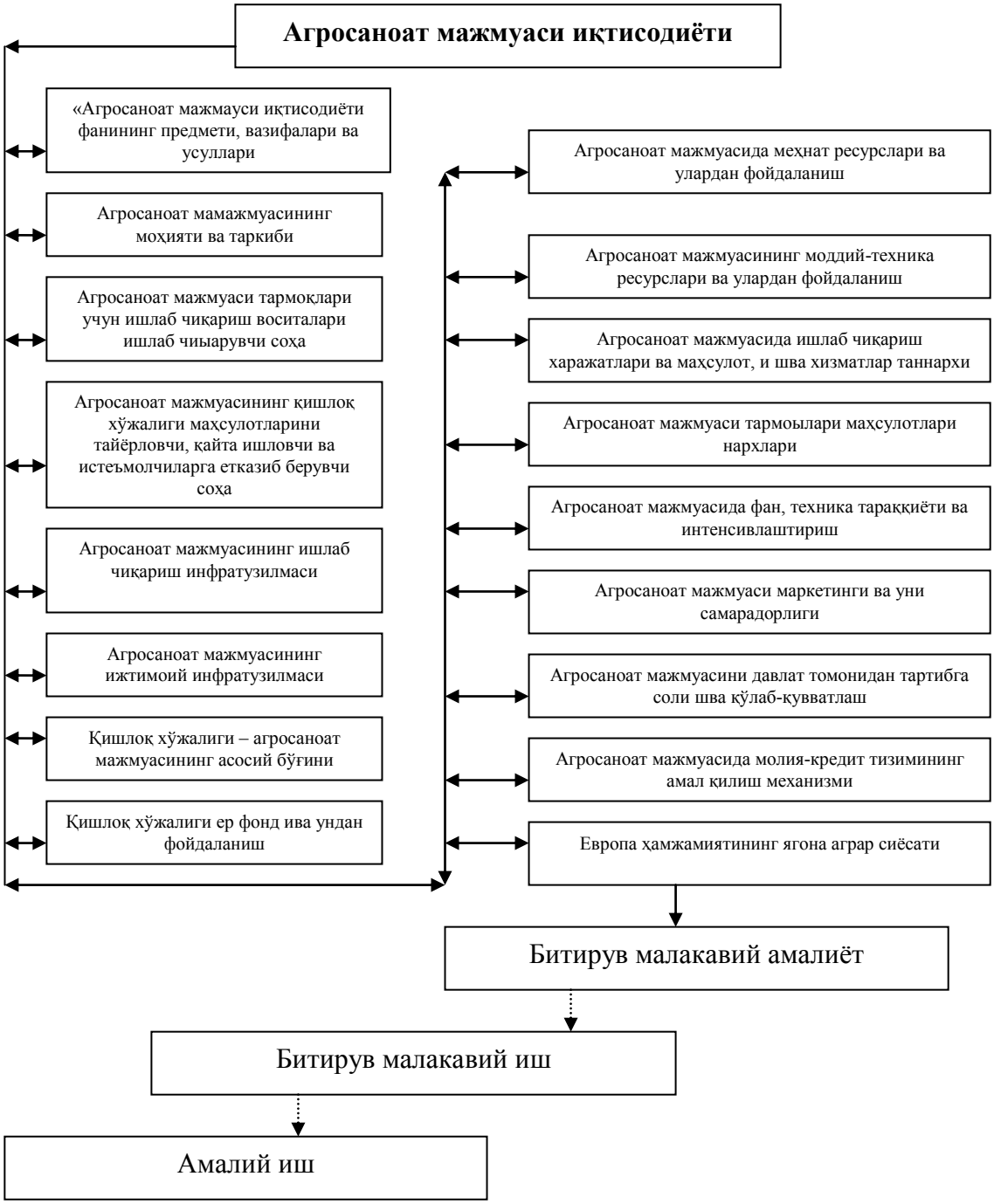

1.4. Агросаноат мажмуаси иқтисодиёти фанининг предмети

Агросаноат мажмуаси иқтисодиёти фанининг предмети	Агросаноат мажмуаси иқтисодиёти фани иқтисодий фанлар таркибига кирибади ва объектив иқтисодий қонунларнинг мажмуа тармоқларида амал қилишининг ўзига хос хусусиятларини ўрганади. Ушбу фан агросаноат мажмуаси тармоқларининг ресурсларидан фойдаланишнинг иқтисодий самарадорлигига таъсир қилувчи омилларни ўрганади, соҳада самарадорликни оширишнинг йўналишларини белгилашнинг умумий қоидаларини ишлаб чиқади. Мамлакатни аграр сиёсатининг моҳияти билан ўқувчиларни таништиради.

1.5.Агросаноат мажмуаси иқтисодиёти фанининг услублари

Агросаноат мажмуаси иқтисодиёти фанининг ўз предметини ўрганишда фойдаланадиган усуллари	Агросаноат мажмуаси иқтисодиёти фани ўз предметини ўрганишда илмий тадқиқотлар олиб боришнинг қуйидаги усулларидан фойдаланади: 6. Тарихий диалектик ривожланиши усули; 7. Иқтисодий таҳлил; 8. Иқтисодий таққослаш; 9. Иқтисодий синтезлаш; 8. Индукция; 9. Дедукция; 10. Монографик таҳлил; 11. Статистик усуллар; 12. Тажриба; 13. Ҳисоб конструкторлик усул ва бошқалар

1.6.Агросаноат мажмуаси иқтисодиёти фанининг асосий вазифалари

Агросаноат мажмуаси иқтисодиёти фанининг асосий вазифалари

1. Мутахассисларни бозор иқтисодиёти шароитида агросаноат мажмуаси тармоқлари иқтисодиётининг ҳозирги ҳолати, мавжуд иқтисодий муаммолари ва уларнинг мўътадил ечимларини топиш учун зарур билимлар мажмуаси билан қуроллантириш;
2. Аграсонат мажмуасида вужудга келадиган муаммоларни тўғри ечиш учун қабул қилинадиган қарорлар қабул қилишга зарур маълумотлар, билимлар билан мутахассисларни таъминлаш;
3. Мамлакатнинг аграр сиёсатини ўзида мужассамлаштириш ва уларнинг моҳияти билан мутахассисларни қуроллантириш;
4. Мутахассисларда илмий изланишлар олиб бориш учун зарур билимлар ва кўникмаларни ҳосил қилиш;
5. Мутахассисларни ишлаб чиқаришга тайёрлаш ва ижобий инсоний хислатларга эга, кучли шахсларни тайёрлашда ўз ҳиссасини қўшиш.

2.1. Курс бўйича талабаларни ўзлаштириш, баҳолаш мезонлари

Назорат шакллари	**Жами баллар**
1. Жорий баҳолаш: а) Тингловчининг маъруза ва амалий машғулотдаги активлиги; б) Уй вазифасини бажариш; в) Берилган топшириқларни бажариши (реферат, таблицалар, слайдлар тайёрлаш ва ҳ.к.)	35 балл
2. Оралиқ баҳолаш (назорат иши ва тестлар ўтказиш)	35 балл
3. Якуний баҳолаш (ёзма иш, тест ва бошқа турдаги назоратларни ўтказиш)	30 балл
Жами:	***100 балл***

2.2. З Х У техникасини қўллаб ишлаш қоидалари

1.Матнни Инсерт техникасидан фойдаланиб ўқинг.

2.Олинган маълумотларни индивидуал равишда тизимлаштиринг – матнда қилинган белгилар асосида жадвалга жойлаштиринг.

З Х У Жадвали (Биламан, билишни хоҳлайман, билиб олдим.)

№	Мавзу саволи	биламан	Билишни хохлайман	Билиб олдим
1				
1				
2				
3				

2.3.Мавзу бўйича асосий тушунча ва иборалар

Интегреция, агросаноат интеграцияси, аграр сиёсат, агросаноат мажмуаси, агросаноат мажмуасининг кичик бўлинмалари, услубият ва усуллар, иқтисодий таҳлил, монографик изланишлар, статистик ва математик таҳлил, индукция, дедукция, предмет, инфратузилма, агромаркетинг, контактация шартномалари, фьючерс бозорлари, иқтисодий дастаклар.

III. ЎЗ-ЎЗИНИ НАЗОРАТ ҚИЛИШ УЧУН МАТЕРИАЛЛАР:

3.1. “Агросаноат мажмуаси иқтисодиёти” фанинг предмети, усуллари ва вазифалар мавзусидан талабалар орасида ўтказиладиган блиц-сўров саволлари

1. Интегация деганда нимани тушунасиз?
2. Агросаноат интеграцияси деганда нимани тушунасиз?
3. Агросаноат мажмуаси, умуман иқтисодиётда мавжуд мажмуалар тўғрисида намалар биласиз?
4. Фаннинг предмети деганда кандай тушунчаларга эга бўласиз?
5. Фаннинг улуслари деганда нималарни биласиз?
6. Иқтисодиётни ривожлантиришда агросаноат мажмуасининг ўрни тўғрисида қандай фикрдасиз?
7. Мутахассис сифатида сизнинг амалий фаолиятингизда ушбу фандан олган билимларни аҳамиятини қандай баҳолайсиз?
8. Ўзбекистон Республикаси ялпи ички маҳсулоти ва унинг таркиби қандай?
9. Ўзбекистон Республикаси нима учун аграр-индустриал давлат ҳисобланади?
10. Аграр сиёсат нимани англатади?

3.2.“Агросаноат мажмуаси иқтисодиёти» фани бўйича талабаларни рейтинг назоратга тайёрланишлари учун намунавий саволлари рўйхати

21."Агросаноат мажмуаси иктисодиёти" фанининг предмети ва вазифалари.
22."Агросаноат мажмуаси иктисодиёти" фанининг предметини ўрганиш усуллари.
23.Агросаноат мажмуасининг асосий мақсадли муаммолари.
24.Иқтисодий фанлар тизимида "Агросаноат мажмуаси иктисодиёти" фанининг ўрни.
25.Агросаноат мажмуасининг моҳияти ва таркиби.
26.Агросаноат интеграцияси.
27.Агросаноат мажмуасининг мамлакат иқтисодиётидаги ўрни ва роли.
28.Агросаноат мажмуаси тармоқлари учун ишлаб чиқариш воситалари ишлаб чиқарувчи тармоқлар унинг биринчи соҳасидир.
29.Агросаноат мажмуасининг биринчи соҳасининг таркиби, муаммолари ва уларни ечиш йўналишлари.
30.Қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини тайёрловчи, қайта ишловчи ва истеъмолчиларга етказиб берувчи соҳа - агросаноат мажмуасининг учинчи соҳасидир.
31.Агросаноат мажмуасининг учинчи соҳаси тармоқларининг хозирги ҳолати.
32.Агросаноат мажмуасининг учинчи соҳаси тармоқларини ривожлантириш йўналишлари.
33.Агросаноат мажмуасини ишлаб чиқариш инфратузилмасининг моҳияти ва аҳамияти.
34.Агросаноат мажмуасининг ишлаб чиқариш инфратузилмасининг таркиби.
35.Агросаноат мажмуасининг ишлаб чиқариш инфратузилмасини ривожлантириш йўналишлари.
36.Агросаноат мажмуасини ижтимоий инфратузилмасининг моҳияти ва аҳамияти.
37.Агросаноат мажмуасини ижтимоий инфратузилмасининг таркиби.
38.Агросаноат мажмуасининг ижтимоий инфратузилмасини ривожлантириш йўналишлари.
39.Қишлоқ хўжалиги - агросаноат мажмуасининг иккинчи соҳасидир.
40.қишлоқ хўжалигининг тармоқ сифатида ўзига хос хусусиятлари.
41.Мамлакат иқтисодиётида қишлоқ хўжалигининг тутган ўрни, аҳамияти ва роли.
42.Мамлакат қишлоқ хўжалигида ишлаб чиқаришни ташкил этиш шакллари.
43.Қишлоқ хўжалигида ислоҳотларни янада чуқурлаштириш.
44.Ер қишлоқ хўжалигида асосий ишлаб чиқариш воситаси сифатида.
45.Ўзбекистон Республикаси ер фонди ва унинг таркиби.
46.Ердан фойдаланиш самарадорлигини аниқловчи кўрсаткичлар.
47.Ердан фойдаланиш яхшилаш йўналишлари.

48.Асосий фондлар ва қишлоқ хўжалигида улардан фойдаланиш.
49.Асосий фондлардан фойдаланиш самарадорлигини аниқловчи кўрсаткичлар.
50.Асосий фондларнинг эскириши.
51.Асосий фондлардан фойдаланиш самарадорлигини ошириш йўллари.
52.Қишлоқ хўжалигининг айланма маблағлари.
53.Айланма маблағлардан фойдаланиш самарадорлигини аниқловчи кўрсаткичлар.
54.Қишлоқ хўжалигида айланма маблағлардан фойдаланиш самарадорлигини ошириш йўллари.
55.Қишлоқ хўжалигини интенсивлаштиришнинг моҳияти.
56.Қишлоқ хўжалигини интенсивлаштиришнинг асосий йўналишлари.
57.Қишлоқ хўжалигини интенсивлаштиришнинг кўрсаткичлари.
58.Фан техника тараққиёти ва илмий техника революцияси.
59.Қишлоқ хўжалигида илмий техника тараққиётининг асосий йўналишлари.
60.Қишлоқ хўжалигида ихтисослаштириш ва жойлаштириш.
61.Қишлоқ хўжалигининг иқтисодий самарадорлиги.
62.Қишлоқ хўжалиги иқтисодий самарадорлини аниқловчи кўрсаткичлар.
63.Қишлоқ хўжалигининг меҳнат ресурслари.
64.Қишлоқ хўжалигида меҳнат унумдорлиги.
65.Қишлоқ хўжалигида меҳнат унумдорлигини ҳисоблаш усуллари.
66.Қишлоқ хўжалигида меҳнат унумдорлигини ошириш йўллари.
67.Қишлоқ хўжалиги меҳнат ресурсларидан фойдаланиш самарадорлигини ошириш йўллари.
68.Европа ҳамжамияти давлатларининг ягона аграр сиёсати.
69.Европа ҳамжамияти давлатларида маҳсулот ишлаб чиқарувчиларни қўллаб-қувватлаш механизми.
70.Агромаркетинг моҳияти ва самрадорлиги.

1.2. *Билимларни чуқурлаштириш ва мустаҳкамлашга асосланган семинар машғулоти бўйича режа - топшириқ ва ўқув услубий материаллар*

Семинар режаси:

1."Агросаноат мажмуаси иқтисодиёти" фанининг предмети ўрганиш усуллари.
2."Агросаноат мажмуаси иқтисодиёти" фанининг қисқача ривожланиш тарихи.
3."Агросаноат мажмуаси иқтисодиёти" фаниниг вазифалари ва ўзга фанлар билан боғлиқлиги
4.“Агросаноат мажмуаси иқтисодиёти» фанининг ривожланишига катта ҳисса қўшган олимлар.
6.Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислом Каримовнинг Ўзбекистоннинг 2005 йилдаги ижтимоий-иқтисодий ривожланиши

<table>
<tr><td colspan="3">якунлари ва 2006 йилдаги иқтисодий ислоҳотларни энг муҳим устувор йўналишларига доир маърузасининг фанни ўқитишдаги роли ва аҳамияти</td></tr>
<tr><td>Машғулотнинг мақсади:</td><td colspan="2">Фаннинг шаклланиши, АСМ иқтисодиёти фанининг мазмуни, моҳияти, ривожланиш тарихи, бошқа фанлар билан боғлиқлиги ва унинг ташкилий-логик таркиби ҳақида билим ва кўникмаларни шакллантириш.</td></tr>
<tr><td colspan="3">Талабанинг ўқув фаолияти натижалари:
1. Талабаларни республика агросаноат мажмуасининг шаклланиши, унинг иқтисодиётдаги ўрни ва аҳамияти билан ташиштириш.
2. АСМнинг ривожланиш тарихини кўрсатиш.
3. АСМ иқтисодиёти фанининг ташкилий-логик таркиби билан таништириш.
22.АСМ иқтисодиёти фанининг бошқа фанлар орасида ва мутахиссиснинг амалий фаолиятидаги аҳамиятини кўрсатиб бериш.</td></tr>
<tr><td colspan="3">Мустақил ўрганиш учун топшириқлар:
1. Маъруза матни билан танишиб чиқинг ва саволларга жавоб беринг.
Эслатма: 4.1-га қаранг.
2. Гуруҳларда ишлаш қоидаси билан танишиб чиқинг.
Эслатма: 2.1-га қаранг.
3. Ўқув топшириқларни бажаришга тайёрланинг.
Эслатма: 1.1, 1.2, 1.3., 1.4. ва 1.5-га қаранг.</td></tr>
<tr><td>Назорат шакли:
Оғзаки назорат, савол-жавоб ва ўз-ўзини назо-рат қилиш.</td><td>.
Талабага қўйилган балл:
_____</td><td>Ўқитувчи имзоси:_____</td></tr>
</table>

ЎҚУВ-УСЛУБИЙ МАТЕРИАЛЛАР

I. ЎҚУВ МАТЕРИАЛЛАР

1.1.Мавзуни ўрганиш учун адабиётлар рўйхати

Хакимов Р. Ва бошқалар. Агросаноат мажмуаси иқтисодиёти. Ўқув қўлланма.-Т.: ТДИУ, 2004.-160 б.

Минаков. И.А и др. Экономика отраслей АПК.-М.: КососС, 2004-364с.

“Бозор ислоҳотларини чуқурлаштириш ва иқтисодиётни янада экинлаштириш соҳасидаги устивор йўналишлар амалга оширилишини жадаллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикаси Президентининг Фармони. “Халқ сўзи” газетаси, 15 июн 2005 йил.

“Тадбиркорик субъектларини ҳуқуқий ҳимоя қилиш тизиини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикаси Президентининг Фармони. “Халқ сўзи” газетаси, 16 июн 2005 йил.

“Тадбиркорлик субъектлари томонидан тақдим этиладиган ҳисобот тизимини такомиллаштириш ва уни ноқонуний талаб этганлик учун жавобгарликни кучайтиш тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикаси Президентининг Фармони. “Халқ сўзи” газетаси, 15 июн 2005 йил.

“Микрофирмалар ва кичик корхоналани ривожлантиришни рағбатлантииш борасидаги қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикаси Президентининг Фармони. “Халқ сўзи” газетаси, 20 июн 2005 йил.

Каримов И.А. Ўзбекистон буюк келаак сари. – Т.: “Ўзбекистон”, 1999-486б.

Экономика отаслей АПК/ ИА.Минаков, Н.И, Куликов, О.В. Соколов и др.; Под ред. И.А.Минакова.-М.: КолосС, 2004.-464 с.

Каримов И.А. Ўзбекистон буюк келаак сари. – Т.: “Ўзбекистон”, 1999-486б.

Экономика отаслей АПК/ ИА.Минаков, Н.И, Куликов, О.В. Соколов и др.; Под ред. И.А.Минакова.-М.: КолосС, 2004.-464 с.

*1.2.*Агроиқтисодиёт мажмуаси ктисодиёти» фанининг бошқа фанлар билан алоқаси

1.3.«Агросаноат мажмуаси иқтисодиёти» фанининг логик-схемаси

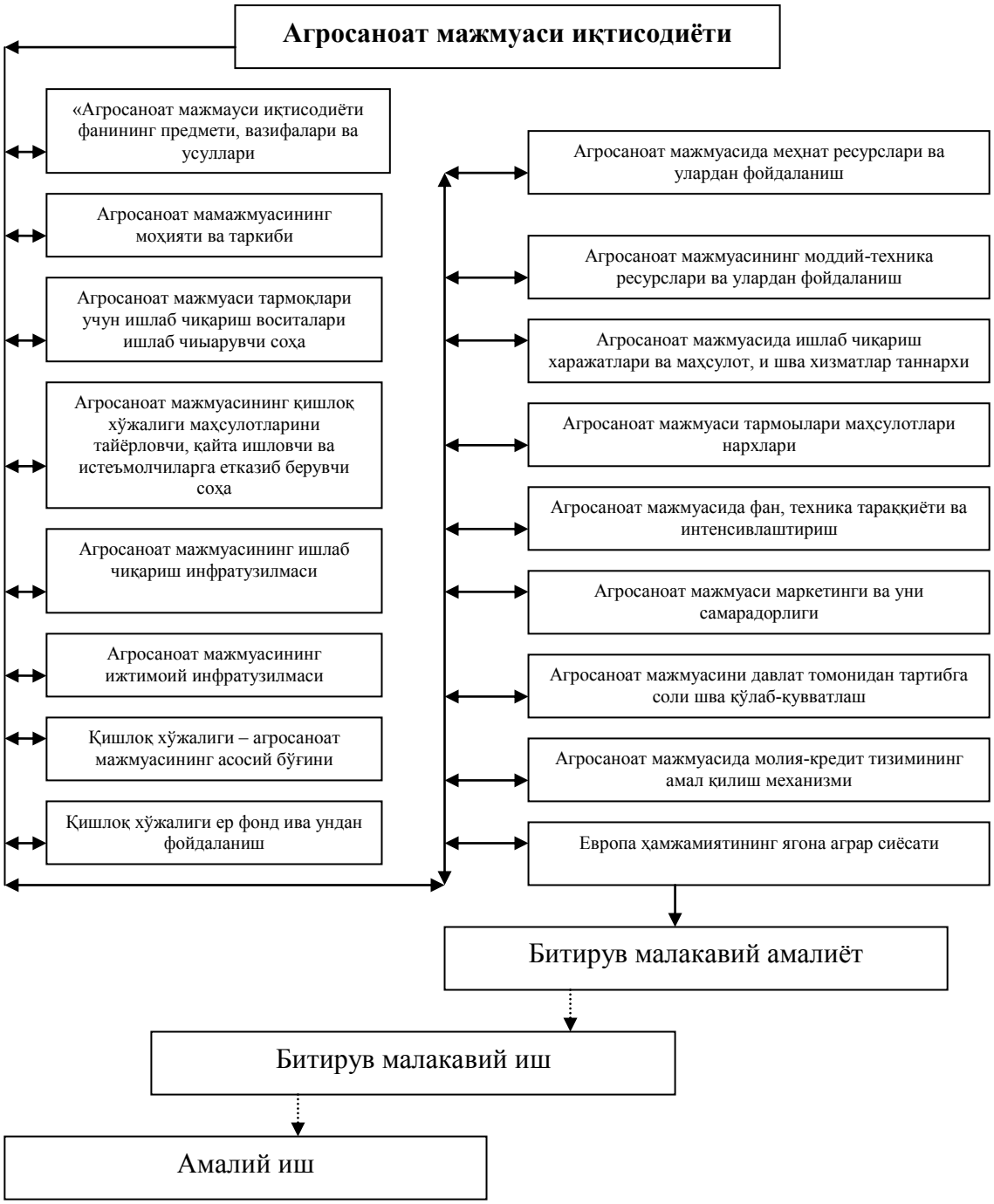

1.4. Агросаноат мажмуаси иқтисодиёти фанининг предмети

Агросаноат мажмуаси иқтисодиёти фанининг предмети	Агросаноат мажмуаси иқтисодиёти фани иқтисодий фанлар таркибига кирибади ва объектив иқтисодий қонунларнинг мажмуа тармоқларида амал қилишининг ўзига хос хусусиятларини ўрганади. Ушбу фан агросаноат мажмуаси тармоқларининг ресурсларидан фойдаланишнинг иқтисодий самарадорлигига таъсир қилувчи омилларни ўрганади, соҳада самарадорликни оширишнинг йўналишларини белгилашнинг умумий қоидаларини ишлаб чиқади. Мамлакатни аграр сиёсатининг моҳияти билан ўқувчиларни таништиради.

1.5.Агросаноат мажмуаси иқтисодиёти фанининг услублари

Агросаноат мажмуаси иқтисодиёти фанининг ўз предметини ўрганишда фойдаланадиган усуллари	Агросаноат мажмуаси иқтисодиёти фани ўз предметини ўрганишда илмий тадқиқотлар олиб боришнинг қуйидаги усулларидан фойдаланади: 11. Тарихий диалектик ривожланиши усули; 12. Иқтисодий таҳлил; 13. Иқтисодий таққослаш; 14. Иқтисодий синтезлаш; 15. Индукция; 16. Дедукция; 17. Монографик таҳлил; 18. Статистик усуллар; 19. Тажриба; 20. Ҳисоб конструкторлик усул ва бошқалар

II. ЎҚУВ ТОПШИРИҚЛАР

2.1. Мустакил иш учун вазифа

Эксперт варағи №1

“Агосаноат мажмуаси иқтисодиёти” фанининг предмети, бошқа фанлар билан боғлиқлиги ва ўрни.

1. Фаннинг предмети.
2. Фаннинг бошқа фанлар билан боғлиқлиги.
3. Фанларнинг ижтимоий-иқтисодий тизимида ушбу фаннинг ўрни.

Эксперт варағи №2

“Агосаноат мажмуаси иқтисодиёти” фанининг предметини ўрганиш усуллари

1. Ушбу фаннинг фан сифатида ўрганила бошланиши.
2. Фаннинг предметини ўрганишда мавжуд усуллар.
3. Фаннинг бугунги кунда тутган ўрни ва ижтимоий-иқтисодий

Эксперт варағи №3

“Агосаноат мажмуаси иқтисодиёти” фанининг вазифалари

1. Фаннинг иқтисодий ва ижтимоий вазифалари.
2. Фан олдида турган мавжуд вазифаларни амалга ошириш йўллари.
3. Фан олдида турган янги вазифалар.

III. МАЪЛУМОТЛИ-АХБОРОТ МАТЕРИАЛЛАР

3.1. Баҳолаш кўрсаткичлари ва мезонлари

Гуруҳ	***Баҳо***	***Баҳолаш кўрсаткичлари ва мезонлари***			
		Маълумотнинг тўлалиги	***Гуруҳ иштирокчиларининг фаоллиги***	***Маълумотнинг тақдим этилиши***	***Жами***
	Балл				
1					
2					
3					

Гуруҳ ишларини умумлаштирувчи баҳо

Гуруҳ	***1***	***2***	***3***	***Жами балл***	***Баҳо***
1					
2					
3					

IV. ЎЗ-ЎЗИНИ НАЗОРАТ ҚИЛИШ УЧУН МАТЕРИАЛЛАР:

4.1. Назорат ва ўз-ўзини текшириш учун саволлар (Ўқитувчи варианти):

1.“АСМ иқтисодиёти” фани нимани ўрганади?
2.Республикамизда қишлоқ хўжалигини иқтисодиётини қандай йўллар билан ривожлантириш мақсадга мувофиқ деб ўйлайсиз?
3.Бугунги кунда республикамизда қайси тармоқларни ривожлантириш яхши самара бериши мумкин
4.“АСМ иқтисодиёти” фанининг предметини ўрганиш усулларини айтинг.
5.“АСМ иқтисодиёти” фанини ривожланиб бораётган фанлар қаторига киритиш мумкинми? Нима учун?
6.“АСМ иқтисодиёти” фанининг олдида турган вазифаларга яна қандай масаларни вазифа сифатида киритиш мумкин? Жавобингизни изоҳланг.

2–МАВЗУ	АГРОСАНОАТ МАЖМУАСИНИНГ МОҲИЯТИ ВА ТАРКИБИ

2.1. Ахборот-мавзуий ва кўргазмали (визуал) маъруза бўйича режа топшириқ ва ўқув-услубий ҳужжатлар

Маъруза режаси:

1.Агросаноат интеграцияси.
2.Агросаноат мажмуаси тушунчаси, унинг моҳияти ва таркиби (тузилмаси).
3.Агросаноат мажмуасининг аҳамияти ва мамлакат иқтисодиётида тутган ўрни ва ҳозирги ҳолати
4.Республика ва ҳудудий агросаноат мажмуаларини ривожлантириш йўналишлари.

Машғулотнинг мақсади:	Талабаларга республика агросаноат мажмуаси ва унинг соҳаларининг таркиби тўғрисида аниқ билимлар бериш, ҳамда агросаноат мажмуаси таркибининг ўзгаришиб бориши тўғрисида маълумотлар бериш.

Талабанинг ўқув фаолияти натижалари:

1. Агросаноат интеграцияси тушунчасига таъриф беради ва унинг моҳиятини айтади.
2. АСМни шаклланишига таъсир кўрсатувчи омилларни санайди.
3. АСМ таркибини, унинг 4 та соҳасини номини айтиб беради.
4. АСМнинг мамлакат иқтисодиётида тутган ўрни тўғрисидаги кўрсаткичлар ва ҳақиқий маълумотларни айтади.
1. АСМ нинг олдида турган 6 та мақсадли вазифаларни санайди.

Мустақил ўрганиш учун топшириқлар:

1. Маърузани матни билан танишиб чиқинг ва саволларга жавоб беринг.

Эслатма: 4.1-га қаранг.

2. Ўқув хужжатлар билан танишиб чиқинг.

Эслатма: 1.1, 1.2, 1.3-га қаранг.

3. Ўқув топшириқлар билан танишиб чиқинг.

Эслатма: 2.1.-га қаранг.

4. Ўқув топшириқларни бажаришга тайёрланинг.

Эслатма: 3.1 -га қаранг.

Назорат шакли: Оғзаки назорат, савол-жавоб ва ўз-ўзини назорат қилиш.	***Максимал балл:*** ***Талабага қўйилган балл:*** _____	***Ўқитувчи имзоси:***_____

ЎҚУВ-УСЛУБИЙ МАТЕРИАЛЛАР
I. ЎҚУВ МАТЕРИАЛЛАР
1.1. ***Мустақил ўқиш учун адабиётлар рўйхати***

1. “Бозор ислоҳотларини чуқурлаштириш ва иқтисодиётни янада экинлаштириш соҳасидаги устивор йўналишлар амалга оширилишини жадаллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикаси Президентининг Фармони. “Халқ сўзи” газетаси, 15 июн 2005 йил.
2. “Тадбиркорик субъектларини ҳуқуқий ҳимоя қилиш тизиини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикаси Президентининг Фармони. “Халқ сўзи” газетаси, 16 июн 2005 йил.
3. “Тадбиркорлик субъектлари томонидан тақдим этиладиган ҳисобот тизимини такомиллаштириш ва уни ноқонуний талаб этганлик учун жавобгарликни кучайтиш тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикаси Президентининг Фармони. “Халқ сўзи” газетаси, 15 июн 2005 йил.
4. “Микрофирмалар ва кичик корхоналани ривожлантиришни рағбатлантииш борасидаги қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикаси Президентининг Фармони. “Халқ сўзи” газетаси, 20 июн 2005 йил.
5. Экономика отаслей АПК/ ИА.Минаков, Н.И, Куликов, О.В. Соколов и др.; Под ред. И.А.Минакова.-М.: КолосС, 2004.-464 с.
6. Хакимов Р., Отақулов М., Юсупов Э., Юсупов М. Агросаноат мажмуаси иқтисодиёти. – (ўқув қўланма) -Т.: ТДИУ 2004. – 160 б.
7. Салимов Б, Ўроқов Н. Қишлоқ хўжалиги инфратузилмаси иқтисодиёти. -Т.: ТДИУ 2004. - 167 б.
8. Серова Е.В. Аграрная экономика: Учебник для студентов экономческих вузов, факультетов и специальностей. –М.: Издателство ГУ ВЭШ, 1999. – 480 с.

1.2.Ўзбекистон Республикаси агросаноат мажмуасининг таркиби

1.3. Агросаноат мажмуасининг мамлакат иқисодиётида тутган ўрни

Агросаноат мажмуаси-нинг мамлакат иқисодиётида тутган ўрни

8. Мамлакат ялпи ички масулотининг 70 фоизига яқини ишлаб чиқарилади;
9. Мамлакатга тушаётган қаттиқ валюта тушумининг 65 фоизидан кўпроғи АСМ маҳсулотларини экспорт қилишдан олинади;
10. Мамлакатда банд меҳнат ресурсларининг 70 фоизи агросаноат мажмуаси тармоқларида ишлайди;
11. Иқтисодиётнинг асосий активларининг ката қисми Ушбу мажмуа корхоналарида йиғилган.
12. Мамлакат минтақаларини ривожланишида ҳамда ижтимоий масалаларни ҳал этишда фаол иштирок этади.
13. Мамлакатнинг озиқ-овқат, иқтисодий хавфсизлигини таъминлайди.

II. ЎҚУВ ТОПШИРИҚЛАР

2.1. Мустакил иш учун вазифа

Агросаноат мажмуаси такибининг ҳозирги ҳолати ва уни такомиллаштириш йўлларини кўрсатинг

АСМнинг ҳозирги ҳолатига баҳо беринг	Мавжуд камчиликлар	Такомиллаштириш йўллари
1. … 2. … 3. … 4. … 5. …	6. ... 7. ... 8. ... 9. ... 10. ... 11. ...	12. ... 13. ... 14. ... 15. ... 16. ... 17. ...

III. МАЪЛУМОТЛИ-АХБОРОТ МАТЕРИАЛЛАР

3.1. «Ақлий ҳужум»нинг асосий қоидалари:

- олға сурилган ғоялар баҳоланмайди ва танқид остига олинмайди;
- иш сифатига эмас, сонига қаратилади, ғоялар қанча кўп бўлса шунча яхши;
- исталган ғояларни мумкин қадар кенгайтириш ва ривожлантириш га ҳаракат қилинади;
- муаммо ечимидан узоқ ғоялар ҳам қўллаб-қувватланади;
- барча ғоялар ёки уларнинг асосий мағзи (фаразлари) қайд этиш йўли билан ёзиб олинади;
- «ҳужум»ни ўтказиш вақти аниқланади ва унга риоя қилиниши шарт;
- бериладиган саволларга қисқача (асосланмаган) жавоблар бериш кўзда тутилиши керак.

IV. ЎЗ-ЎЗИНИ НАЗОРАТ ҚИЛИШ УЧУН МАТЕРИАЛЛАР:

4.1. Агросаноат мажмуаси моҳияти ва таркиби мавзусидан ўтказиладиган блиц-сўров саволлари

1.Агросаноат мажмуаси деганда нимани тушунасиз?
2.Агросаноат мажмуаси нечта соҳадан иборат?
3.Нима учун қишлоқ хўжалиги агросаноат мажмуасининг марказий бўғини ҳисобланади?
4.Инфратузилма нима?
5.Ишлаб чиқариш ва ижтимоий инфратузилмаларига нималар киради?
6.Агросаноат мажмуасининг биринчи соҳасига қайси тармоқлар киради?
7.Агросаноат мажмуасининг учунчи соҳасига нема сабабдан тайёрлов ташкилотлари, қайта ишлаш корхоналари ҳамда сотиш корхоналари киритилади?
8.Агросаноат мажмуасига кирувчи тармоқларни мутаносиб ривожлантириш зарур деган концепциянинг моҳияти нимада?

2.2. *Билимларни мустаҳкамлаш ва чуқурлаштириш бўйича семинар машғулоти бўйича режа - топшириқ ва ўқув услубий материаллар*

<table>
<tr><td colspan="3">Семинар режаси:
1.Агросаноат интеграцияси.
2.Агросаноат мажмуаси тушунчаси, унинг моҳияти ва таркиби (тузилмаси).
3.Агросаноат мажмуасининг аҳамияти ва мамлакат иқтисодиётида тутган ўрни ва ҳозирги ҳолати
4.Республика ва ҳудудий агросаноат мажмуаларини ривожлантириш йўналишлари.
5.Мавзу асосида масала ечиш ва таҳлил қилиш</td></tr>
<tr><td>Машғулотнинг мақсади:</td><td colspan="2">Талабаларга республика агросаноат мажмуаси ва унинг соҳаларининг таркиби тўғрисида аниқ билимлар бериш, ҳамда агросаноат мажмуаси таркибининг ўзгаришиб бориши тўғрисида маълумотлар бериш.</td></tr>
<tr><td colspan="3">Талабанинг ўқув фаолияти натижалари:
5. Агросаноат интеграцияси тушунчасига таъриф беради ва унинг моҳиятини айтади.
6. АСМни шаклланишига таъсир кўрсатувчи омилларни санайди.
7. АСМ таркибини, унинг 4 та соҳасини номини айтиб беради.
8. АСМнинг мамлакат иқтисодиётида тутган ўрни тўғрисидаги кўрсаткичлар ва ҳақиқий маълумотларни айтади.
1. АСМ нинг олдида турган 6 та мақсадли вазифаларни санайди.</td></tr>
<tr><td colspan="3">Мустақил ўрганиш учун топшириқлар:
1. Маъруза матни билан танишиб чиқинг ва тест саволларига жавоб беринг.
Эслатма: 3.1-га қаранг.
2. Гуруҳларда ишлаш қоидаси билан танишиб чиқинг.
Эслатма: 2.1-га қаранг.
3. Ўқув топшириқларни бажаришга тайёрланинг.
Эслатма: 1.1-га қаранг.
4. Мавзу бўйича тест саволларига тайёрланинг.
Эслатма: 3.1.-га қаранг.</td></tr>
<tr><td>Назорат шакли:
Оғзаки назорат, савол-жавоб ва ўз-ўзини назо-рат қилиш.</td><td>.
Талабага қўйилган балл:
_____</td><td>Ўқитувчи имзоси:_____</td></tr>
</table>

ЎҚУВ УСЛУБИЙ МАТЕРИАЛЛАР

I. ЎҚУВ ТОПШИРИҚЛАР

Эксперт варағи №1

Агросаноат интеграцияси. “Агросаноат мажмуаси” тушунчаси, унинг моҳияти

1.1.Агросаноат интеграцияси тушунчаси.
1.2.Агросаноат мажмуаси тушунчаси.
1.3.Агросаноат мажмуасининг таркибий тузилиши.

Эксперт варағи №2

Агросанаот мажмуасининг таркибий тузилмаси

2.1.“Агросаноат мажуаси” соҳалари.
2.2.Агросаноат мажмуасининг биринчи ва иккинчи соҳаси.
2.3.Агросаноат мажмуасининг учинчи ва тўртинчи соҳаси.

Эксперт варағи №3

Агросаноат мажмуасини ривожлантиришнинг асосий йўналишлари

3.1.Агросаноат мажмуасини ривожлантириш бўйича амалга оширилган ишлар.
3.2.Агросаноат мажмуаси ривожлантириш бўйича қандай ишлар бугунги кунда амалга оширилмоқда.
3.3.Агросаноат мажмуасини ривожлантириш бўйича яна қандай вазифалар бажарилмоғи лозим.

II. МАЪЛУМОТЛИ-АХБОРОТ МАТЕРИАЛЛАР

2.Эксперт гуруҳлари иш натижаларини баҳолаш мезонлари

М е з о н л а р	***Гуруҳ фаолияти натижаларини баҳоси***			
Маълумотнинг тўлалиги				
Маълумотнинг аниқ, чизмали тарзда тақдим этилганлиги				
Гуруҳ иштирокчиларининг фаоллиги (тўлдириш, саволлар бериш, жавоблар бериш)				
Балларнинг максимал ҳажми				

3–МАВЗУ	АГРОСАНОАТ МАЖМУАСИ ТАРМОҚЛАРИ УЧУН ИШЛАБ ЧИҚАРИШ ВОСИТАЛАРИ ИШЛАБ ЧИҚАРУВЧИ СОҲА

3.1. Кўргазмали-ахборот маъруза бўйича режа топшириқ ва ўқув-услубий ҳужжатлар

Маъруза режаси:

1.Агросаноат мажмуаси тармоқларига ишлаб чиқариш воситалари ишлаб чиқарувчи соҳанинг таркиби ва вазифалари аҳамияти.

2.Соҳанинг мамлакат ижтимоий-иқтисодий ҳаётидаги ўрни.

3.Агросаноат мажмуаси тармоқларига ишлаб чиқариш воситалари ишлаб чиқарувчи соҳанинг иқтисодий самарадорлиги.

4.Агросаноат мажмуаси тармоқларига ишлаб чиқариш воситалари ишлаб чиқарувчи соҳанинг ҳозирги ҳолати ва ривожлантириш йўналишлари..

Машғулотнинг мақсади:	Талабаларга агрсаноат мажмуасининг биринчи соҳаси (агросаноат мажмуаси учун ишлаб чиқариш воситалари ишлаб чиқарувчи)нинг таркиби, уларнинг республикада ривожланиш тенденциялари, мавжуд муаммолари ва уларнинг оптимал ечимлари тўғрисида билимлар бериш.

Талабанинг ўқув фаолияти натижалари:

- Мавзунинг аҳамиятини, бошқа мавзулар билан алоқасини айтиб беради.
- Мутахассис фаолиятидаги аҳамиятини айтиб беради
- Саволларга қисқа жавоб беришади.
- Адабиётлар рўйхатини ёзиб олади.

2. Асосий тушунча ва ибораларни ёзиб олади ҳамда айтиб беради.

Мустақил ўрганиш учун топшириқлар:

1. Маърузани матни билан танишиб чиқинг ва саволларга жавоб беринг.

Эслатма: 4.1-га қаранг.

2. Ўқув хужжатлар билан танишиб чиқинг.

Эслатма: 1.1, 1.2.-га қаранг.

3. Ўқув топшириқлар билан танишиб чиқинг.

Эслатма: 2.1, 2.2.-га қаранг.

4. Ўқув топшириқларни бажаришга тайёрланинг.

Эслатма: 3.1-га қаранг.

Назорат шакли: Оғзаки назорат, савол-жавоб ва ўз-ўзини назорат қилиш.	***Талабага қўйилган балл:*** _____	***Ўқитувчи имзоси:*** _____

ЎҚУВ-УСЛУБИЙ МАТЕРИАЛЛАР

I. ЎҚУВ МАТЕРИАЛЛАР

1.1.

1.2. Агросаноат мажмуасини 1-соҳасининг мамлакат иқисодиётида тутган ўрни

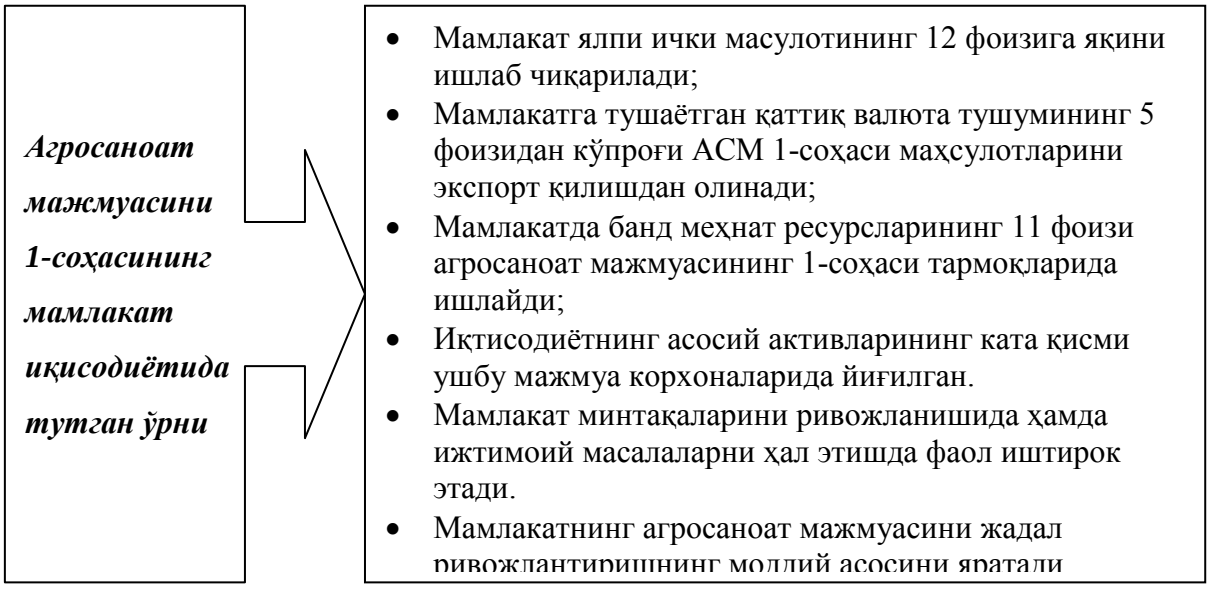

II. ЎҚУВ ТОПШИРИҚЛАР

2.1. **Агросаноат мажмуасининг биринчи соҳасига кирувчи тармоқ ва соҳаларни таркибини аниқланг**

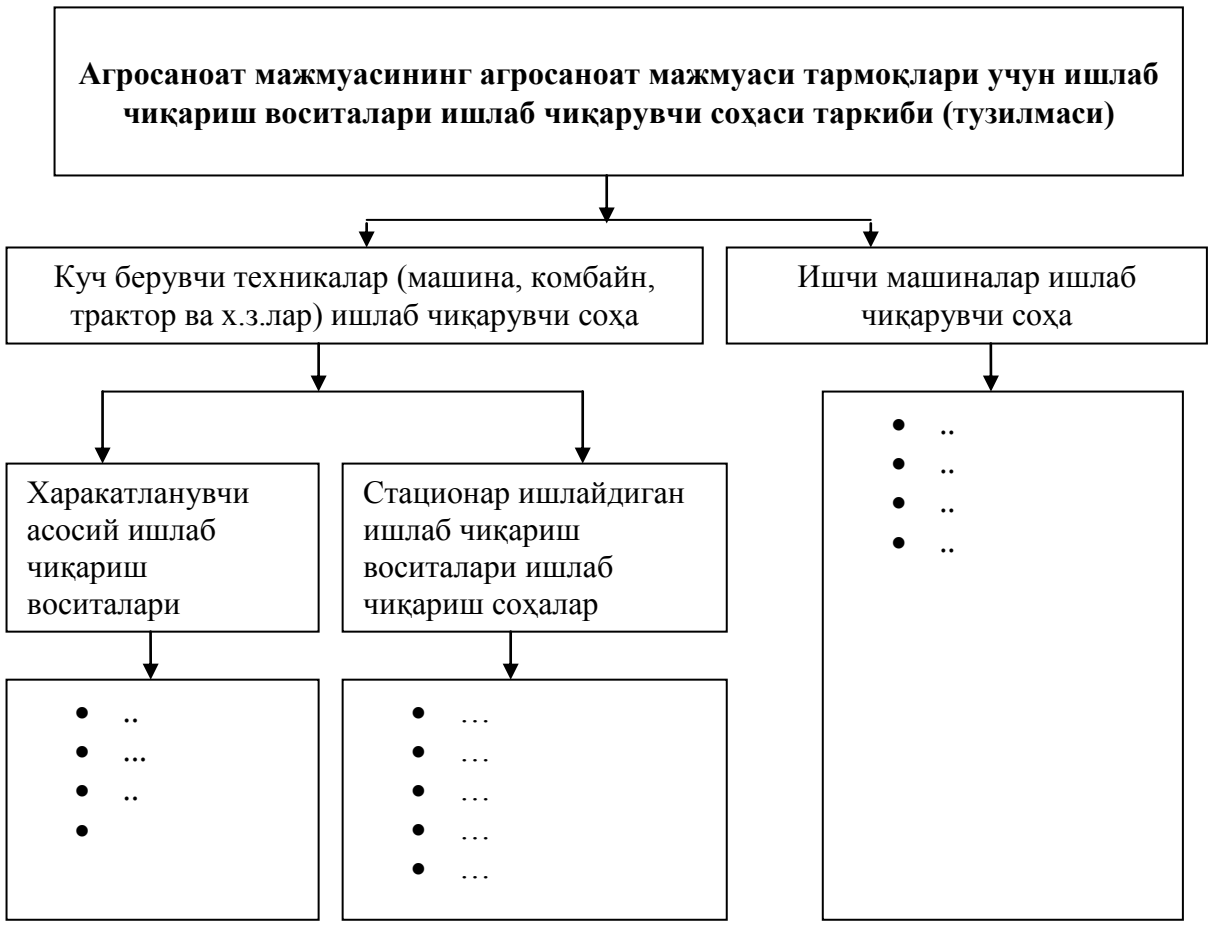

2.2. Талабаларнинг билим даражасини аниқлашга қаратилган саволлар

1.Агросаноат мажмуасининг 1-соҳасининг таркибини айтиб беринг.
2.Республикада агросаноат мажмуасини 1-соҳасининг қайси соҳалари яхши ривожланган?
3.Озиқ-овқат саноати агросаноат мажмуасининг 1-соҳасига

III. МАЪЛУМОТЛИ-АХБОРОТ МАТЕРИАЛЛАР

3.1. Талабани баҳолаш жадвали

Талабалар	Жавобларнинг аниқ ва равшанлиги	Ахборотнинг ишончлигили	Талабанинг фаоллиги	Умумий баллар	Баҳо
1.					
2.					
3.					

IV. ЎЗ-ЎЗИНИ НАЗОРАТ ҚИЛИШ УЧУН МАТЕРИАЛЛАР:

4.1. Талабаларнинг билим даражасини аниқлашга қаратилган саволлар

- Агросаноат мажмуасининг 1-соҳасининг таркиби қандай?
- Республикада агросаноат мажмуасининг қайси соҳалари яхши ривожланган?
- Мамлакат агросаноат мажмуасининг қайси соҳалари бўйича импортга қарам?
- Республикада агросаноат мажмуасининг 1-соҳасини ривожлантиришнинг асосий йўналишлари?
- Енгил саноат агросаноат мажмуасининг 1-соҳасига киради ми?
- Агросаноат мажмуасининг 1-соҳасининг мамлакат иқтисодиётида тутган ўрнини кўрсатинг.

3.2. *Семинар-тренингга асосланган семинар машғулоти бўйича режа - топшириқ ва ўқув услубий материаллар*

Семинар режаси: 1.Агросаноат мажмуаси тармоқларига ишлаб чиқариш воситалари ишлаб чиқарувчи соҳанинг таркиби ва вазифалари аҳамияти. 2.Соҳанинг мамлакат ижтимоий-иқтисодий ҳаётидаги ўрни. 3.Агросаноат мажмуаси тармоқларига ишлаб чиқариш воситалари ишлаб чиқарувчи соҳанинг иқтисодий самарадорлиги. 4.Агросаноат мажмуаси тармоқларига ишлаб чиқариш воситалари ишлаб чиқарувчи соҳанинг ҳозирги ҳолати ва ривожлантириш йўналишлари.. 5. Мавзу асосида масала ечиш ва таҳлил қилиш.	
Машғулотнинг мақсади:	Меҳнат бозорини тартибга солишнинг заруриятлари, моҳияти, сабаблари ва тартибга солиш ҳақида тасаввурларини шакллантириш.
Талабанинг ўқув фаолияти натижалари: 2. Меҳнат бозорида юзага келадиган ижтимоий-иқтисодий муносабатлар ҳақида кўникмага эга бўлинади; 3. Меҳнат бозорини тартибга солишнинг зарурияти ва моҳияти англаб етилади; 4. Меҳнат шартномалари, уларнинг турлари ҳақида батафсил ўтганилади; 5. Жамоавий, шахсий ва ҳудудий тартибга солишнинг мазмуни, жиҳатлари ёритилади; 6. Меҳнат бозорини тартибга солишнинг минтақавий усуллари ҳақида тушунчага эга бўлинади; ***7.*** Меҳнат бозорини тартибга солишда давлатнинг роли айтиб ўтилади.	
Мустақил ўрганиш учун топшириқлар: 1. Маъруза матни билан танишиб чиқинг ва саволларга жавоб беринг. Эслатма: 3.2-га қаранг. 2. Гуруҳларда ишлаш қоидаси билан танишиб чиқинг. Эслатма: 2.1.-га қаранг. 3. Ўқув топшириқларни бажаришга тайёрланинг. Эслатма: 1.1.-га қаранг. 4. Мавзу бўйича тест саволларига тайёрланинг. Эслатма: 3.1.-га қаранг.	
Назорат шакли: Оғзаки назорат, савол-жавоб ва ўз-ўзини назо-рат қилиш.	***Талабага қўйилган балл:*** _____	***Ўқитувчи имзоси:*** _____

ЎҚУВ УСЛУБИЙ МАТЕРИАЛЛАР

I. ЎҚУВ ТОПШИРИҚЛАР

1-топшириқ

Савол юзасидан фикрларингизни билдиринг ва фикрларингизни асосланг.

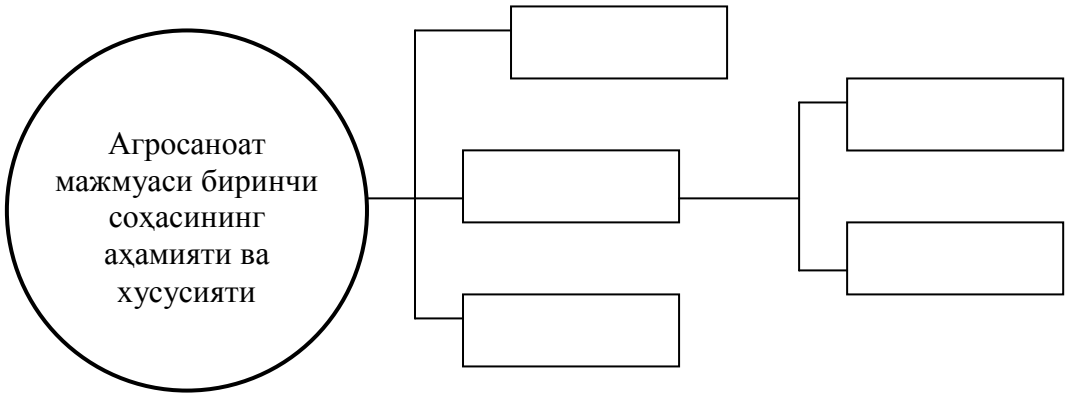

2-топшириқ

Савол юзасидан фикрларингизни билдиринг ва фикрларингизни асосланг.

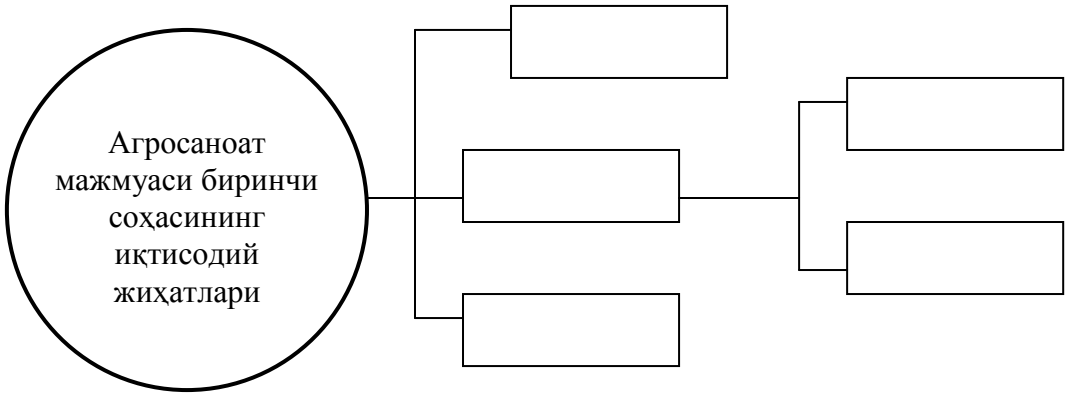

3-топшириқ

Савол юзасидан фикрларингизни билдиринг ва фикрларингизни асосланг.

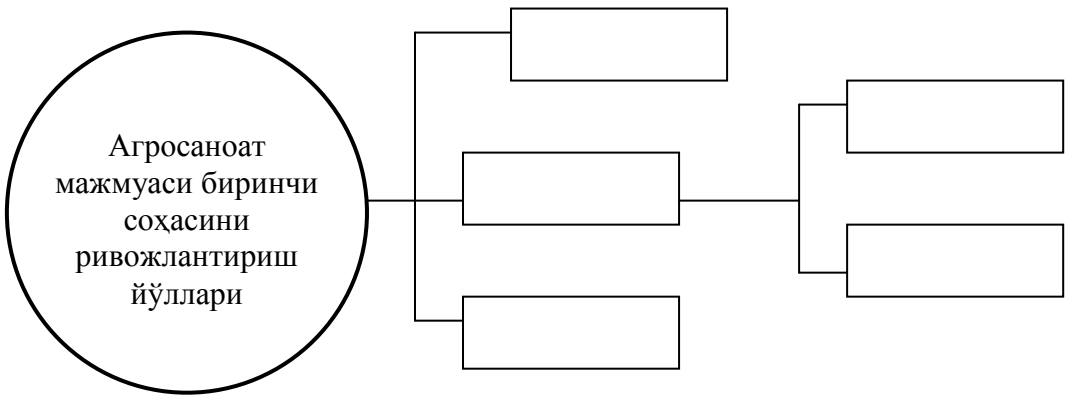

II. МАЪЛУМОТЛИ-АХБОРОТ МАТЕРИАЛЛАР
2.1.«Каскад» техникаси

Ушбу технология ғоялар тизимини ишлаб чиқишга кўмак беради: Асосий мақсади: аниқ ва ижодий фикрлаш қобилиятини фаоллаштириш.

Савол юзасидан фикрларингизни билдиринг ва фикрларингизни асосланг.

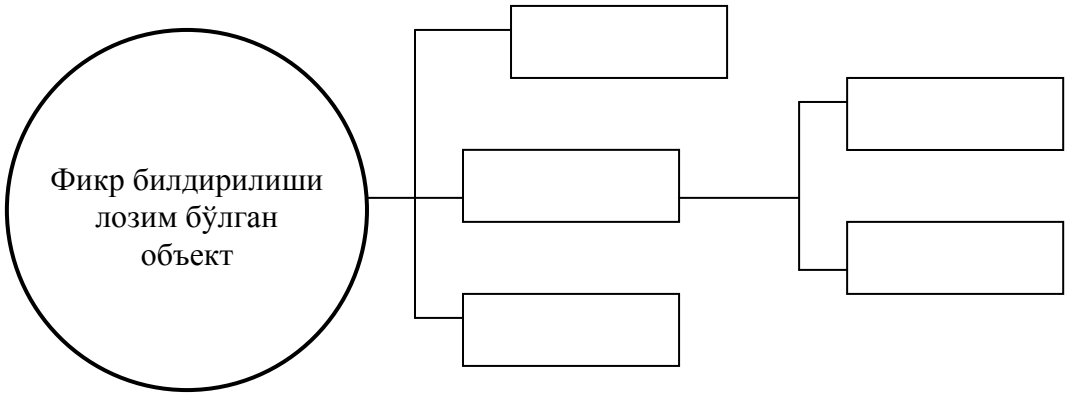

III. ЎЗ-ЎЗИНИ НАЗОРАТ ҚИЛИШ УЧУН МАТЕРИАЛЛАР

3.1. Назорат учун тест саволлари (укитувчининг варианти):

1.Рентабеллик даражаси деб нимага айтилади ?
А) миллий даромадни пуллик харажатлари нисбатига
Б) ялпи даромадни соф фойдага
В) фойдани 100 га купайтириб, танарх бахо нисбатига
Г) ялпи маҳсулотдан ялпи даромадни чегирганига
Д) меҳнат ҳақини пуллик харажатга нисбатига

2.Зарар деб нимага айтилади ?
А) сотилганмаҳсулотнинг киймати харажатдан куп булса
Б) сотилган таварни киймати милли даромаддан кам булса
В) сотилган маҳсулотни киймати таннарх кийматидан кам булса
Г) сотилган товарни суммаси ялпи маҳсулотдан куп булса
Д) миллий даромад билан соф фойда қўшилса

3.Таннархни пасайтириш тадбирлари йўли нечта ?
А) 5-6 та
Б) 7-5 та
В) 10-12 та
Г) 9-11 та
Д 8 –ТА

4.Ички хўжалик ҳисобини юритишда ички режалаштиришда

нималарга суянилади?

А) бригада, звеноларнинг ер майдонига
Б) бригада, звеноларнинг технологик карта ва топшириқларга
В) бригадаларга, берилган график топшириқларга
Г) бригадаларнинг табиий иш шароити
Д) тармоқларни холатига шароитига суянилади

5.Ишсизликни турлари

А) фракцион, структуравий
Б) стуктуравий, цикллик
В) циклик, ялпи ишсизлик
Г) фракцион, структуравий, цикллик
Д) ялпи милий маҳсулот ишсизлиги

6.Ишсизларни ҳисобга олиш ташкилотлари

А) жахондаги Б.М.Т. ташкилоти
Б) меҳнат биржалари
В) жахондаги Х.М.Т, ташкилоти
Г) меҳнатни нормалаш ташкилоти
Д) хаммасида

3.2.Назорат саволлари ва топшириқлар:

1.Агросаноат мажмуаси тармоқлари учун ишлаб чиқариш воситалари ишлаб чиқарадиган соҳа унинг нечанчи соҳаси ҳисобланади?
2.Агросаноат мажмуаси тармоқлари учун ишлаб чиқариш воситалари ишлаб чиқарадиган соҳанинг аҳамияти нимада?
3. Агросаноат мажмуаси тармоқлари учун ишлаб чиқариш воситалари ишлаб чиқарадиган соҳанинг иқтисодий жиҳатларини айтинг.
4. Агросаноат мажмуаси тармоқлари учун ишлаб чиқариш воситалари ишлаб чиқарадиган соҳанинг ҳозирги кундаги ҳолати қандай? Жавобингизни асосланг.
5.Агросаноат мажмуаси биринчи соҳасини ривожлантириш йўналишларига нималарни киритиш мумкин?

3.3.Т-схема.

Т-схема. Агросаноат мажмуаси тармоқлари учун ишлаб чиқариш воситалари ишлаб чиқариувчи соҳа	
Иқтисодий жиҳатлари	***Ижтимоий жиҳатлари***

4–МАВЗУ	АГРОСАНОАТ МАЖМУАСИНИНГ ҚИШЛОҚ ХЎЖАЛИГИ МАҲСУЛОТЛАРИНИ ТАЙЁРЛОВЧИ, ҚАЙТА ИШЛОВЧИ ВА ИСТЕЪМОЛЧИЛАРГА ЕТКАЗИБ БЕРУВЧИ СОҲАСИ

4.1. Мавзуий – кўргазмали ва кўргазмали маъруза бўйича режа топшириқ ва ўқув-услубий ҳужжатлар

Маъруза режаси:

1.Агросаноат мажмуасининг қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини тайёрловчи, қайта ишловчи ва истеъмолчиларга етказиб берувчи соҳасининг таркиби. вазифалари, аҳамияти

2.Агросаноат мажмуасининг қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини тайёрловчи, қайта ишловчи ва истеъмолчиларга етказиб берувчи соҳасининг мамлакат ижтимоий-иқтисодий ҳаётидаги ўрни.

3.Агросаноат мажмуасининг қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини тайёрловчи, қайта ишловчи ва истеъмолчиларга етказиб берувчи соҳасининг ҳозирги ҳолати ва ривожлантириш йўналишлари.

Машғулотнинг мақсади:	Талабаларда агросаноат мажмуасининг 3-соҳасини таркиби, унга кирувчи тармоқ ва корхоналарнинг ҳозирги ҳолати ҳамда уларни янада ривожлантириш йўналишлари, тенденциялари тўғрисидаги билимлар билан қуроллантириш, бу соҳани ривожлантириш давлатнинг иқтисодий сиёсатини бош йўналишларидан бири эканлиги ҳақида тушунча ҳосил қилиш.

Талабанинг ўқув фаолияти натижалари:

- Агросаноат мажмуасининг 3-соҳасининг таркибини аниқлайди ва соҳанинг иқтисодиётни ривожлантиришдаги аҳамиятини айтиб беради.
- АСМнинг 3-соҳасининг иқтисодиётдаги ўрнини санаб беради ва маълумотларга изоҳ беради.
- АСМнинг 3-соҳасини ривожланишининг ҳозирги ҳолатин и айтиб беради ва улар бўйича ўз фикрларини билдиради.
- ***3.*** АСМнинг 3-соҳасини ривожлантириш- нинг асосий йўналишларни санаб беради.

Мустақил ўрганиш учун топшириқлар:

1. Маърузани матни билан танишиб чиқинг ва саволларга жавоб беринг.
   Эслатма: 4.1-га қаранг.
2. Ўқув хужжатлар билан танишиб чиқинг.
   Эслатма: 1.1, 1.2, 1.3.-га қаранг.
3. Ўқув топшириқлар билан танишиб чиқинг.
   Эслатма: 2.1.-га қаранг.
4. Ўқув топшириқларни бажаришга тайёрланинг.
   Эслатма: 3.1, 3.2-га қаранг.

Назорат шакли: Оғзаки назорат, савол-жавоб ва ўз-ўзини назорат қилиш.	***Талабага қўйилган балл: ____***	***Ўқитувчи имзоси:_____***

ЎҚУВ-УСЛУБИЙ МАТЕРИАЛЛАР

I. ЎҚУВ МАТЕРИАЛЛАР

1.1. Агросаноат мажмуасининг қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини тайёрловчи, қайта ишлочи ва истеъмолчиларга етказиб берувчи соҳаси таркиби (тузилмаси)

1.2.Агросаноат мажмуасини 3-соҳасининг мамлакат иқисодиётида тутган ўрни

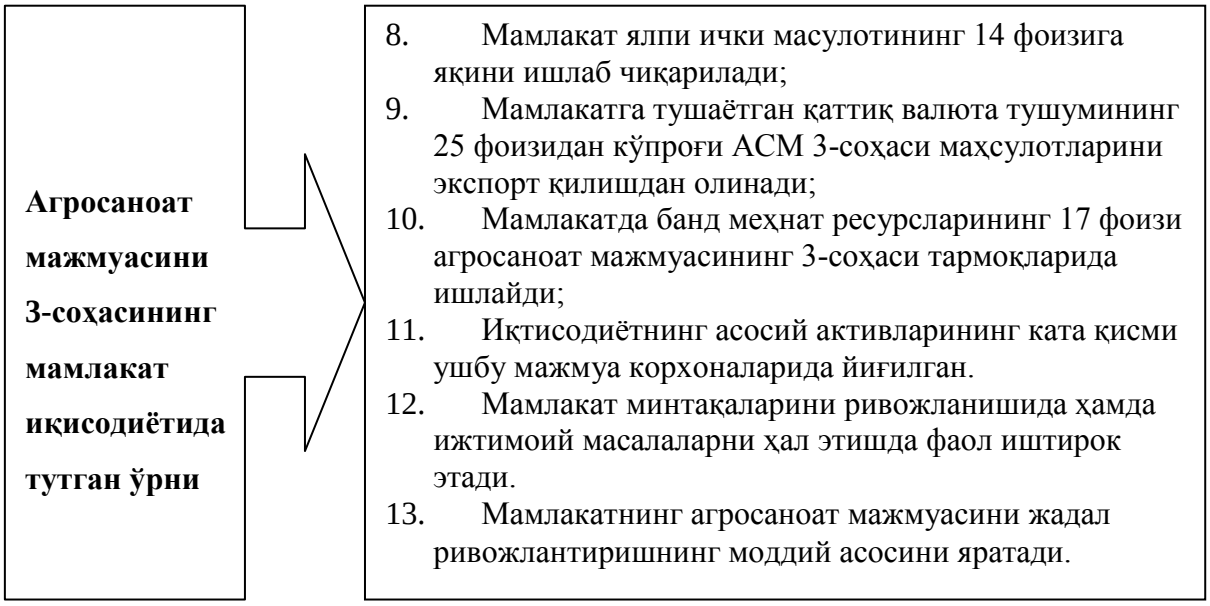

1.3. Агросаноат мажмуасини 3-соҳа-сини ривожлантиришнинг асосий йўналишлари

Агросаноат мажмуасини 3-соҳа-сини ривож-лан тириш-нинг асосий йўналиш-лари

10. Агросаноат мажмуасининг 3-соҳасига кирувчи тармоқларда мавжуд ишлаб ишлаб чиқариш потенциалидан тўлиқ фойдаланишга эришиш;
11. Қишлоқ хўжалигида етиштирилаётган маҳсулотларни асосий қисмини қайта ишлашга етарли қувватларни яратиш;
12. Соҳага энг илғор технологияларни жорий этиш ва маҳсулотлар сифатини ошириш, таннархини пасайтириш;
13. Соҳанинг экспорт салоҳиятини ошириш;
14. Соҳининг ишлаб чиқариш потенциалини кучайтириш ва ундан самарали фойдаланиш;
15. Соҳада иқтисодий ислоҳотларни чуқурлаштириш ва мулкий муносабатларни такомиллаштириш;
16. Йил давомида аҳолини қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари билан бир меъёрда таъминлашни ташкил этиш;
17. Мамлакатнинг минтақаларини ривожлантиришда ҳамда ижтимоий масалаларинини

II. ЎҚУВ ТОПШИРИҚЛАР

2.1. Гуруҳлар учун вазифа

Агросаноат мажмуасини 3-соҳисини жадал ривожлантириш аҳоли турмуш даражасини кўтаришнинг бош йўналиши бўла оладими?

F - Фикрингизни баён этинг.

S - Фикрингизни баёнига бирор сабаб кўрсатинг.

M - Кўрсатилган сабабни тушунтирувчи мисол келтиринг.

U - Фикрингизни умумлаштиринг.

III. МАЪЛУМОТЛИ-АХБОРОТ МАТЕРИАЛЛАР

3.1. Гуруҳларнинг билим ва кўникмаларини баҳолаш мезонлари

Топшириқлар, баҳолаш кўрсаткичлари ва мезонлари	***1- гуруҳ***	***2- гуруҳ***	***3- гуруҳ***
Максимал балл			
- савол тўлиқ ёритиб берилди			
- жавоблар етарли даражада асослаб берилди			
- гуруҳ иштирокчиларининг фаоллиги			
- берилган саволларга жавоб берди			
- регламентга риоя қилди			
Жами			

3.2. Тарқатма материалнинг тахминий нусхаси
ФСМУ технологияси

(F) – Фикрингизни баён этинг.

(C) – Фикрингиз баёнига бирон сабаб кўрсатинг.

(M) – Кўрсатилган сабабни тушунтирувчи мисол келтиринг.

(U) – Фикрингизни умумлаштиринг.

Ушбу технология тингловчиларни ўз фикрини ҳимоя қилишга, эркин фикрлаш ва ўз фикрини бошқаларга ўтказишга, очиқ ҳолда баҳслашишга, эгалланган билимларни таҳлил қилишга, қай даражада эгаллаганликларини баҳолашга ҳамда тингловчиларни баҳслашиш маданиятига ўргатади.

IV. ЎЗ-ЎЗИНИ НАЗОРАТ ҚИЛИШ УЧУН МАТЕРИАЛЛАР:

4.1. Такрорлаш учун савол ва топшириқлар:

1. Агросаноат мажмуасининг 3-соҳасининг таркиби қандай?
2. Республикада агросаноат мажмуасини 3-соҳасининг қайси соҳалари яхши ривожланган?
3. Мамлакат агросаноат мажмуасининг 3-соҳасининг қайси соҳалари бўйича импортга қарам?
4. Республикада агросаноат мажмуасининг 3-соҳасини ривожлантиришнинг асосий йўналишлари?
5. Тракторсозлик агросаноат мажмуасининг 3-соҳасига киради ми?
6. Агросаноат мажмуасининг 3-соҳасининг мамлакат иқтисодиётида тутган ўрнини кўрсатинг.

2. ***Билимларни мустаҳкамлаш ва чуқурлаштириш семинар машғулоти бўйича режа - топшириқ ва ўқув услубий материаллар***

Семинар режаси: 1.Агросаноат мажмуасининг қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини тайёрловчи, қайта ишловчи ва истеъмолчиларга етказиб берувчи соҳасининг таркиби. вазифалари, аҳамияти 2.Агросаноат мажмуасининг қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини тайёрловчи, қайта ишловчи ва истеъмолчиларга етказиб берувчи соҳасининг мамлакат ижтимоий-иқтисодий ҳаётидаги ўрни. 3.Агросаноат мажмуасининг қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини тайёрловчи, қайта ишловчи ва истеъмолчиларга етказиб берувчи соҳасининг ҳозирги ҳолати ва ривожлантириш йўналишлари. 4.Мавзу асосида масала ечиш ва таҳлил қилиш.	
Машғулотнинг мақсади:	Талабаларда агросаноат мажмуасининг 3-соҳасини таркиби, унга кирувчи тармоқ ва корхоналарнинг ҳозирги ҳолати ҳамда уларни янада ривожлантириш йўналишлари, тенденциялари тўғрисидаги билимлар билан қуроллантириш, бу соҳани ривожлантириш давлатнинг иқтисодий сиёсатини бош йўналишларидан бири эканлиги ҳақида тушунча ҳосил қилиш.
Талабанинг ўқув фаолияти натижалари: • Агросаноат мажмуасининг 3-соҳасининг таркибини аниқлайди ва соҳанинг иқтисодиётни ривожлантиришдаги аҳамиятини айтиб беради. • АСМнинг 3-соҳасининг иқтисодиётдаги ўрнини санаб беради ва маълумотларга изоҳ беради. • АСМнинг 3-соҳасини ривожланишининг ҳозирги ҳолатин и айтиб беради ва улар бўйича ўз фикрларини билдиради. ***8.*** АСМнинг 3-соҳасини ривожлантириш- нинг асосий йўналишларни санаб беради.	
Мустақил ўрганиш учун топшириқлар: 1. Маъруза матни билан танишиб чиқинг ва саволларга жавоб беринг. Эслатма: 3.1-га қаранг. 2. Гуруҳларда ишлаш қоидаси билан танишиб чиқинг. Эслатма: 2.1, 2.2., 2.3.-га қаранг. 3. Ўқув топшириқларни бажаришга тайёрланинг. Эслатма: 1.1.-га қаранг. 4. Мавзу бўйича саволларга тайёрланинг. Эслатма: 3.1.-га қаранг.	
Назорат шакли: Оғзаки назорат, савол-жавоб ва ўз-ўзини назо-рат қилиш.	***Талабага қўйилган балл:*** _____	***Ўқитувчи имзоси:*** _____

ЎҚУВ УСЛУБИЙ МАТЕРИАЛЛАР

I. ЎҚУВ ТОПШИРИҚЛАР

ББББ жадвалини тўлдириш учун тавсиялар

1. Таянч ибора ва тушунчалар билан танишиб чиқинг.
2. ББББ жадвалини тўлдириш учун таянч ибора ва тушунчаларнинг тартиб рақамидан фойдаланинг.

Биламан	**Билишни истайман**	**Билиб олдим**
1	2	3

Таянч иборалар

1. Ёғ-мой,
2. озиқ-овқат,
3. енгил саноат,
4. ишлаб чиқариш имкониятлари,
5. механизациялаштириш,
6. химиялаштириш,
7. автоматлаштириш,
8. аҳолар паритети,
9. аграсаноат мажмуасига кирувчи тармоқларни мутоносиб ривожлантириш,
10. маҳсулот сифати,
11. агросаноат интеграцияси,
12. аграр сиёсат,
13. агросаноат мажмуаси,
14. агросаноат мажмуаси таркиби,
15. агросаноат мажмуасининг соҳалари,
16. инфратузилма,
17. ишлаб чиқариш инфратузилмаси,
18. ижтимоий инфратузилмаси,
19. иқтисодий қонунлар,
20. иқтисодий муҳит,
21. ҳудуд иқтисодиёти,
22. аҳоли турмуш даражаси,
23. меҳнат унумдорлиги,
24. иқтисодий самара,
25. ижтимоий самара,
26. ишлаб чиқаришни интенсивлаштириш,
27. барқарор иқтисодий ривожланиш,
28. ишлаб чиқариш жараёнларини меҳнатни қуролланиш даражаси,
29. фонд билан таъминланиш даражаси,
30. иқтисодий кўрсаткичлар,
31. ялпи ички маҳсулот,
32. меҳнат ресурслари,
33. ер ва сув фонди,
34. ишбилармонлик,
35. хусусий тадбиркорлик,
36. импорт,
37. экспорт,
38. қишлоқ хўжалиги,
39. қайта ишлаш саноати,
40. сақлаш корхоналари,
41. кимё саноати,
42. чорвачилик,
43. асаларичилик,
44. балиқчилик,
45. пиллачилик,
46. омуҳта ем саноати.

II. МАЪЛУМОТЛИ-АХБОРОТ МАТЕРИАЛЛАР

2.1.Мунозара иштирокчиларини баҳолаш мезонлари

Баҳолаш мезонлари (баллда)	***Доклад қилувчилар***			
1.Доклад мазмуни - долзарблиги; - баён қилинишининг тушунарлилиги, изчиллиги ва мантиқий боғлиқлиги; - хулосанинг аниқ шакллантирилиши. 2.Фойдаланилаётгар маълумотнинг янгилиги 3.Тақдимотда қўлланилган воситалар 4. Регламентга риоя қилиш				
Жами:				
	Тақризчилар			
1.Докладни янгилик била тўлдирганлигига 2. Докладнинг кучли ва бўш томонларини аниқ кўрсатганига				
Жами:				
	Мунозара иштирокчилари			
1.Саволлар: - ҳажми ҳар бир савол учун; - мазмуни ва моҳияти бўйича 2. Қўшимча киритганига				
Жами:				

2.2.Анжуман иштирокчилари учун белгиланган регламент:

Анжуман иштирокчилари учун белгиланган регламент:

Докладчи – 5 дақиқа

Такризчи –3 дақиқа

Докладчилар томонидан саволларга жавоб бериш – 3 дақиқа

Такризчилар томонидан саволларга жавоб бериш -3 дақиқа

Муҳокама ва мунозара учун – 3 дақиқа

2.3.Мунозара иштирокчисига эслатма

Мунозара иштирокчисига эслатма

- Мунозара муносабатларни ҳал этиш эмас, балки муаммоларни ечимини ҳамкорликда топиш методидир.
- Бошқалар ҳам фикр билдиришларига имконият яратиш учун узоқ гапирма.
- Ақлли фикрларинг мақсадга етиши учун сўзларингни тарозига сол, ўйлаб, сўнгра гапир, ҳис-туйғуларингни назорат қил.
- Тақризчи ва оппонент фикрини тўғри тушунишга ҳаракат қил. Унинг фикрини ҳурмат қил.
- Фақат мунозара мавзуси бўйичагина, аниқ фикр билдир.
- Ўз тақдимотинг билан кимгадир ёқишга ёки аксинча хафа қилишга уринма.

3.1. Назорат учун саволлар ва топшириқлар:

1.АСМ учинчи соҳаси таркибига нималарни киритиш мумкин?
2.АСМ учинчи соҳаси ривожланиши учун таъсир этувчи омилларни айтинг.
3.АСМ қишлоқ хўжалиги махсулотларини тайёрловчи, ишловчи ва истеъмолчиларга етказиб берувчи соҳасининг ахамияти ва иқтисодиётда тутган ўрни қандай?
4. АСМ қишлоқ хўжалиги махсулотларини тайёрловчи, ишловчи ва истеъмолчиларга етказиб берувчи соҳасининг ҳозирги ҳолати қандай?
5. АСМ қишлоқ хўжалиги махсулотларини тайёрловчи, ишловчи ва истеъмолчиларга етказиб берувчи соҳасини ривожлантириш йўлларини ва йўналишларини айтинг.

5–МАВЗУ	АГРОСАНОАТ МАЖМУАСИНИНГ ИШЛАБ ЧИҚАРИШ ИНФРАТУЗИЛМАСИ

5.1. Маълумотли – кўргазмали ва ахборот – кўргазмали маъруза бўйича режа топшириқ ва ўқув-услубий ҳужжатлар

Маъруза режаси:

1.Инфратузилма тушунчаси, унинг моҳияти.
2.Агросаноат мажмуаси ишлаб чиқариш инфратузилмасининг таркиби.
3.Агросаноат мажмуаси ишлаб чиқариш инфратузилмасининг вазифалари, аҳамияти ва мамлакат ижтимоий-иқтисодий ҳаётидаги ўрни.
4.Ўзбекистон Республикаси агросаноат мажмуаси ишлаб чиқариш инфратузилмасининг хозирги ҳолати ва ривожлантириш йўналишлари

Машғулотнинг мақсади:	Талабаларга агрсаноат мажмуасининг тўртинчи соҳаси (агросаноат мажмуасининг инратузилмаси) нинг таркиби, уларнинг республикада ривожланиш тенденциялари, мавжуд муаммолари ва уларнинг оптимал ечимлари тўғрисида билимлар бериш.

Талабанинг ўқув фаолияти натижалари:

4. Мавзунинг аҳамиятини, бошқа мавзулар билан алоқасини айтиб беради.
5. Мутахассис фаолиятидаги аҳамиятини айтиб беради
6. Саволларга қисқа жавоб беришади.
7. Адабиётлар рўйхатини ёзиб олади.
8. Асосий тушунча ва ибораларни ёзиб олади ҳамда айтиб беради.

Мустақил ўрганиш учун топшириқлар:

1. Маърузани матни билан танишиб чиқинг ва саволларга жавоб беринг.

Эслатма: 4.1-га қаранг.

2. Ўқув хужжатлар билан танишиб чиқинг.

Эслатма: 1.1, 1.2.-га қаранг.

3. Ўқув топшириқлар билан танишиб чиқинг.

Эслатма: 2.1, 2.2.-га қаранг.

4. Ўқув топшириқларни бажаришга тайёрланинг.

Эслатма: 3.1-га қаранг.

Назорат шакли: Оғзаки назорат, савол-жавоб ва ўз-ўзини назорат қилиш.	***Талабага қўйилган балл:*** _____	***Ўқитувчи имзоси:***_____

ЎҚУВ-УСЛУБИЙ МАТЕРИАЛЛАР

I. ЎҚУВ МАТЕРИАЛЛАР

1.1. Агросаноат мажмуаси ишлаб чиқариш инфратузилмасининг таркиби (тузилмаси)

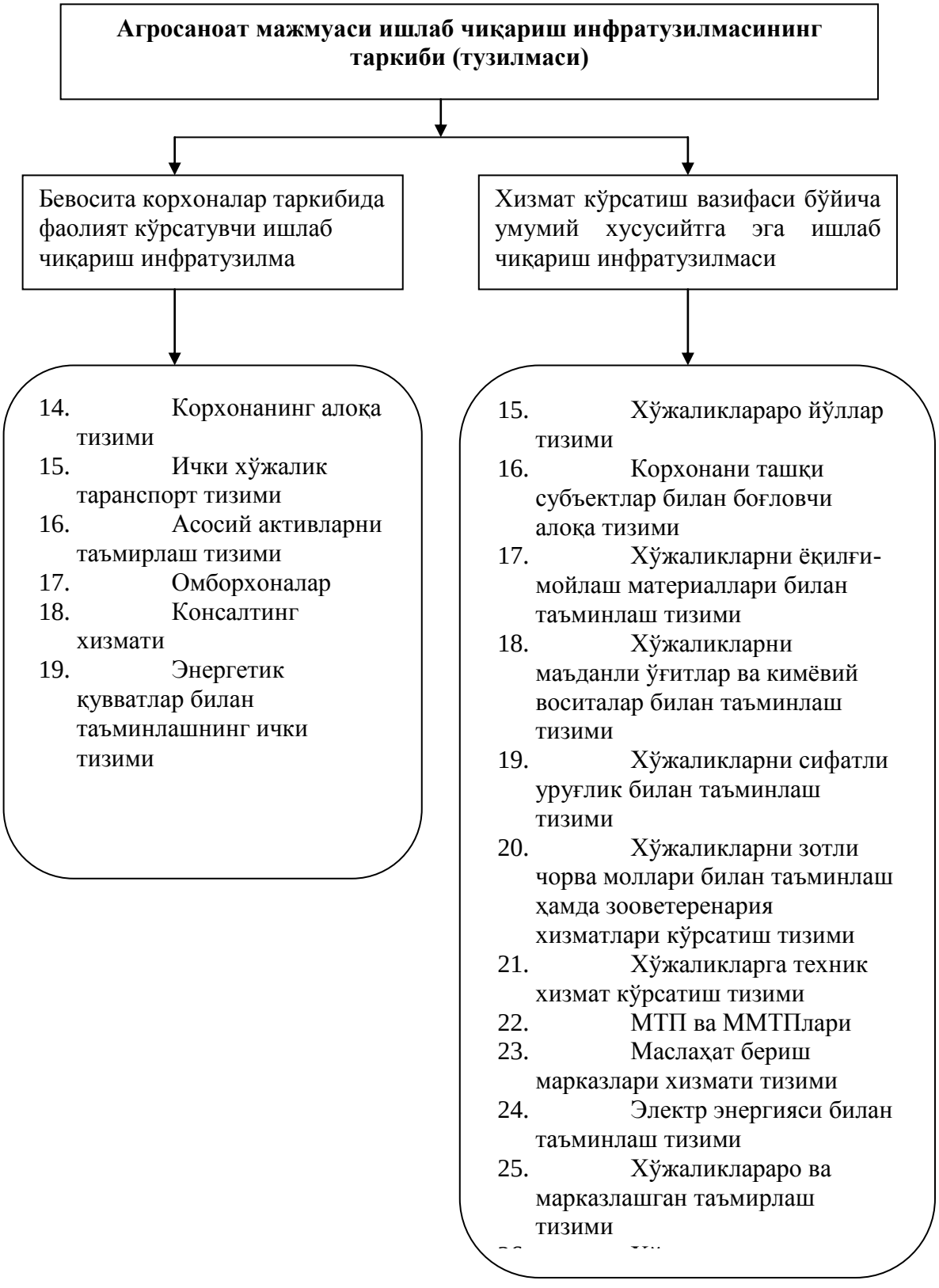

1.2. Агросаноат мажмуасини ишлаб чиқариш инфратузилма синининг мамлакат иқисодиётида тутган ўрни

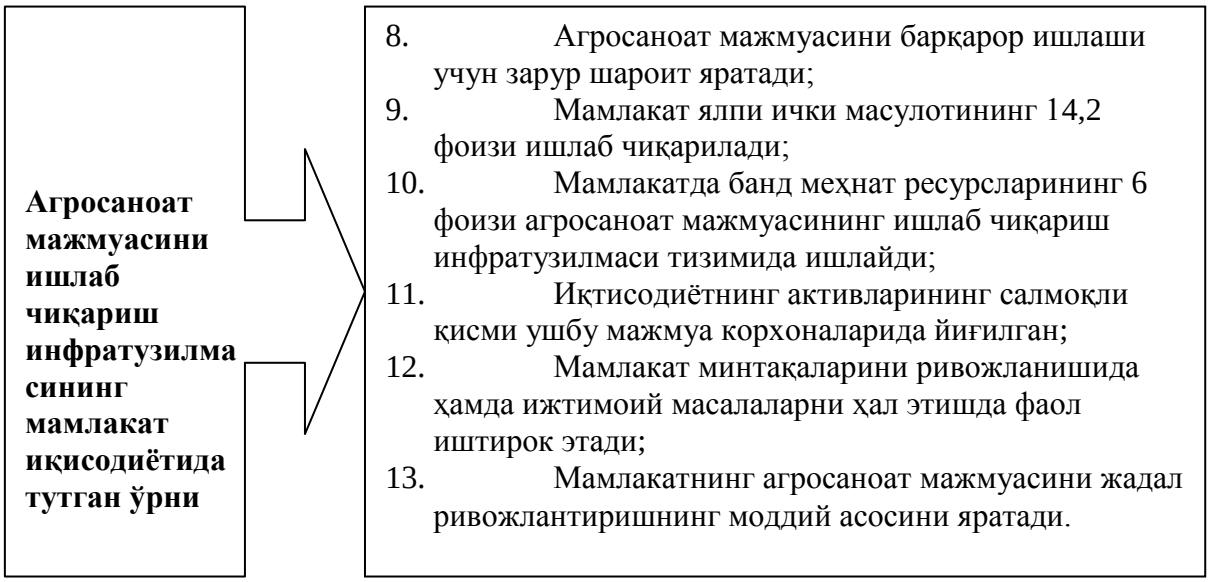

II. ЎҚУВ ТОПШИРИҚЛАР

2.1. Мустакил иш учун вазифа

Қуйидаги хизмат кўрсатиш корхона ва соҳалардан агросаноат мажмуасининг ишлаб чиқариш инфратузилмасини ажратиб олинг ва уларни схема кўринишида ифода этинг

1. Машина трактор парклари
2. Муқобил машина трактор парклари
3. Мактабгача тарбия масканлари
4. Спорт соғломлаштириш ташкилотлари
5. Техникаларни таъмирлаш тизими
6. Мактаблар, лицейлар ва касб хунар коллежлари
7. Электр энергиясини узатиш тизими
8. Йўллар ва транспорт тизими
9. Музхоналар
10. Омборлар
11. Маданий маийиш хизмат кўрсатиш тизимлари
12. Шифохоналар
13. Зооветеринария хизмати
14. Биолигик лабороториялар
15. Ўзқишлоққимё ташкилотлари
16. Техника ёқилғи мойлаш материаллари тарқатувчи ташкилотлари
17. Ихтисослашган илмий текшириш институтлари
18. Сартарошхона
19. Суръатхона
20. Уй-рўзғор буюмларини кимёвий тозалаш тизими

21. Аҳолини ичимлик сув билан таъминлаш тизими
22. Хўжаликларни сув бьилан таъминлаш тизими
23. Сувдан фойдаланувчилар уюшмаси
24. Аҳолини табиий газ билан таъминлаш тизими
25. Консалтинг хизматлари кўрсатиш тизими
26. Умумий овқатланиш тизими
27. Қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини тайёрлов тизими
28. Пахта заводлари
29. Ёғ-мой заводлари
30. Сутни ва гўштни қайта ишлаш корхоналари
31. Ғишт заводлари
32. Асфальт заводлари
33. Қандолатчилик корхоналири
34. Чорвачилик фермалари
35. Паррандачилик ферма ва фабрикалари
36. Деҳқон бозорлари

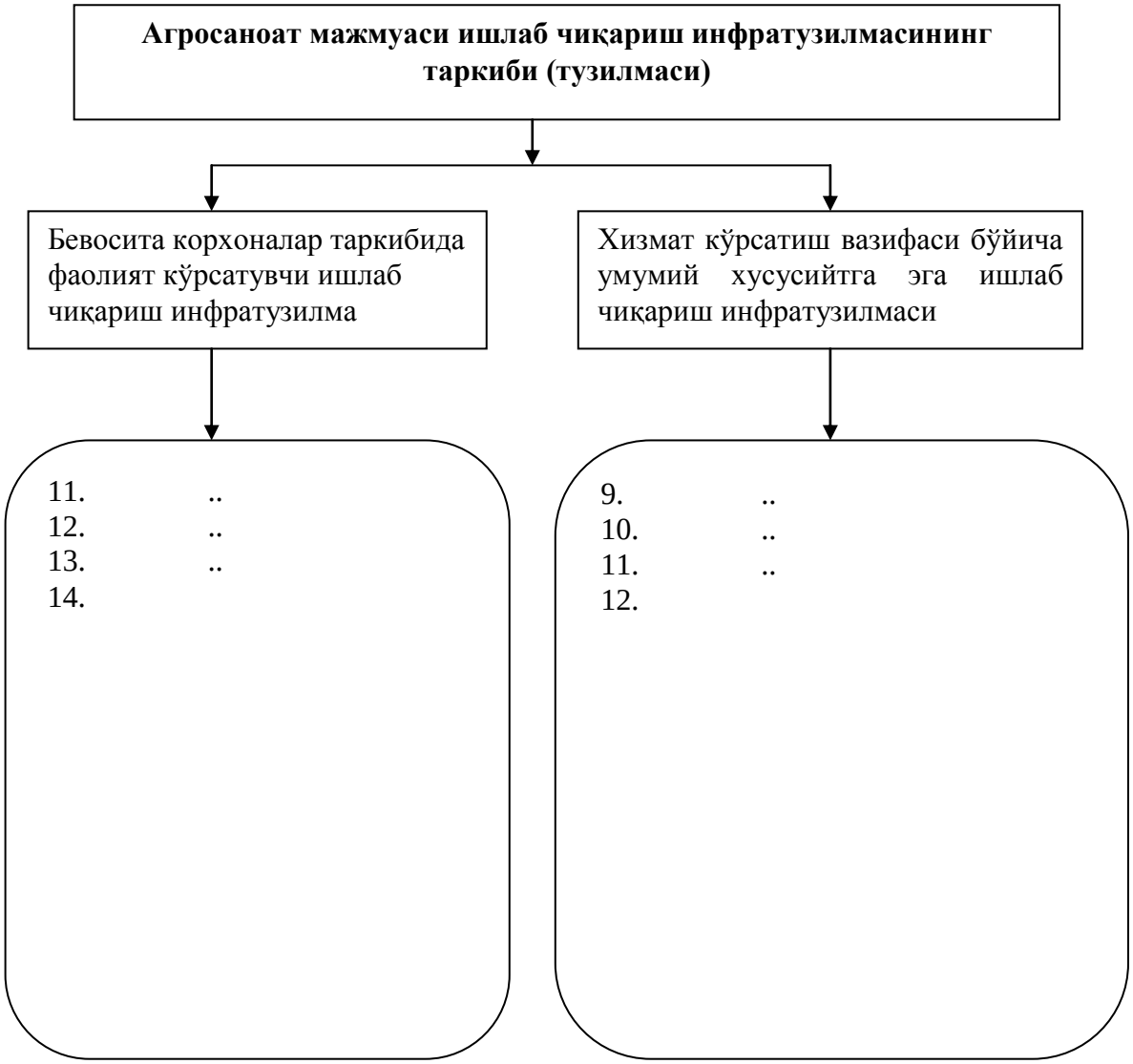
Агросаноат мажмуаси ишлаб чиқариш инфратузилмасининг таркиби (тузилмаси)
Бевосита корхоналар таркибида фаолият кўрсатувчи ишлаб чиқариш инфратузилма
Хизмат кўрсатиш вазифаси бўйича умумий хусусийтга эга ишлаб чиқариш инфратузилмаси
11. ..
12. ..
13. ..
14.
9. ..
10. ..
11. ..
12.

III. МАЪЛУМОТЛИ-АХБОРОТ МАТЕРИАЛЛАР

3.1. Гуруҳларнинг билим ва кўникмаларини баҳолаш мезонлари

Баҳолаш кўрсаткичлари ва мезонлари

Гуруҳ	***Баҳо***	***Баҳолаш кўрсаткичлари ва мезонлари***			
		Маълумотнинг тўлалиги	***Гуруҳ иштирокчиларининг фаоллиги***	***Маълумотнинг тақдим этилиши***	***Жами***
	Балл				
1					
2					
3					

Гуруҳ ишларини умумлаштирувчи баҳо

Гуруҳ	***1***	***2***	***3***	***Жами балл***	***Баҳо***
1					
2					
3					

IV. ЎЗ-ЎЗИНИ НАЗОРАТ ҚИЛИШ УЧУН МАТЕРИАЛЛАР:

4.1. Такрорлаш учун савол ва топшириқлар:

Талабаларнинг билим даражасини аниқлашга қаратилган саволлар

1. Агросаноат мажмуасининг 1-соҳасининг таркибини айтиб беринг.
2. Республикада агросаноат мажмуасини 1-соҳасининг қайси соҳалари яхши ривожланган?
3. Озиқ-овқат саноати агросаноат мажмуасининг 1-соҳасига киради‌ми?

5.2. *Билимларни мустаҳкамлаш ва чуқурлаштиришга асосланган семинар машғулоти бўйича режа - топшириқ ва ўқув услубий материаллар*

Семинар режаси:

1.Инфратузилма тушунчаси, унинг моҳияти.
2.Агросаноат мажмуаси ишлаб чиқариш инфратузилмасининг таркиби.
3.Агросаноат мажмуаси ишлаб чиқариш инфратузилмасининг вазифалари, аҳамияти ва мамлакат ижтимоий-иқтисодий ҳаётидаги ўрни.
4.Ўзбекистон Республикаси агросаноат мажмуаси ишлаб чиқариш инфратузилмасининг хозирги ҳолати ва ривожлантириш йўналишлари

Машғулотнинг мақсади:	Талабаларга агрсаноат мажмуасининг тўртинчи соҳаси (агросаноат мажмуасининг инратузилмаси) нинг таркиби, уларнинг республикада ривожланиш тенденциялари, мавжуд муаммолари ва уларнинг оптимал ечимлари тўғрисида билимлар бериш.

Талабанинг ўқув фаолияти натижалари:

9. Ушбу мавзуни ўрганиш зарурати, унинг аҳамияти ва бошқа мавзулар билан боғлиқлиги кўрсатилади;
10. Мутахассиснинг фаолиятида ушбу мавзунинг амалий аҳамияти кўрсатилади;
11. Талабаларнинг ушбу мавзу тўғрисидаги тушунча даражаси аниқланади;
12. Мавзуни ўрганиш учун асосий адабиётлар рўйхатини беради;
13. Асосий тушунча ва иборалари талабаларга ёздиради.

Мустақил ўрганиш учун топшириқлар:

1. Маъруза матни билан танишиб чиқинг ва саволларга жавоб беринг.

Эслатма: 3.1-га қаранг.

2. Гуруҳларда ишлаш қоидаси билан танишиб чиқинг.

Эслатма: 2.1, 2.2., 2.3.-га қаранг.

3. Ўқув топшириқларни бажаришга тайёрланинг.

Эслатма: 1.1.-га қаранг.

4. Мавзу бўйича саволларга тайёрланинг.

Эслатма: 3.1.-га қаранг.

Назорат шакли: Оғзаки назорат, савол-жавоб ва ўз-ўзини назо-рат қилиш.	***Талабага қўйилган балл:*** _____	***Ўқитувчи имзоси:*** _____

ЎҚУВ УСЛУБИЙ МАТЕРИАЛЛАР

I. ЎҚУВ ТОПШИРИҚЛАР

1-гуруҳ

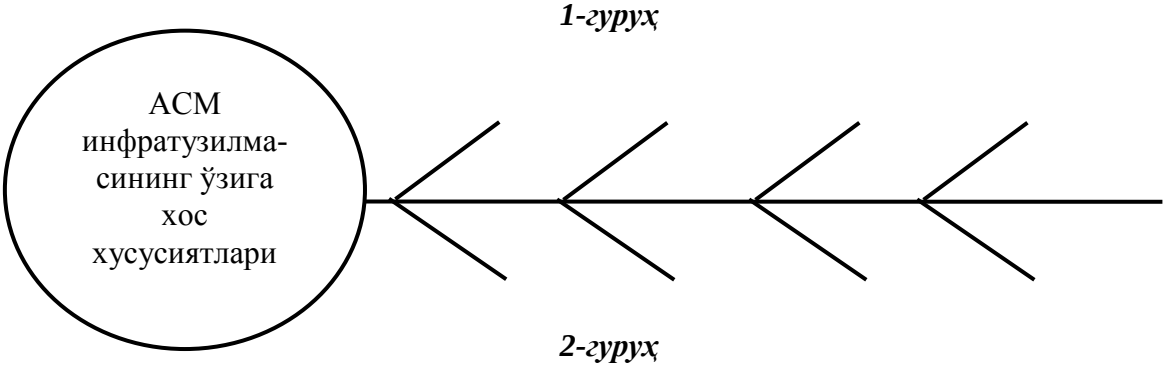

2-гуруҳ

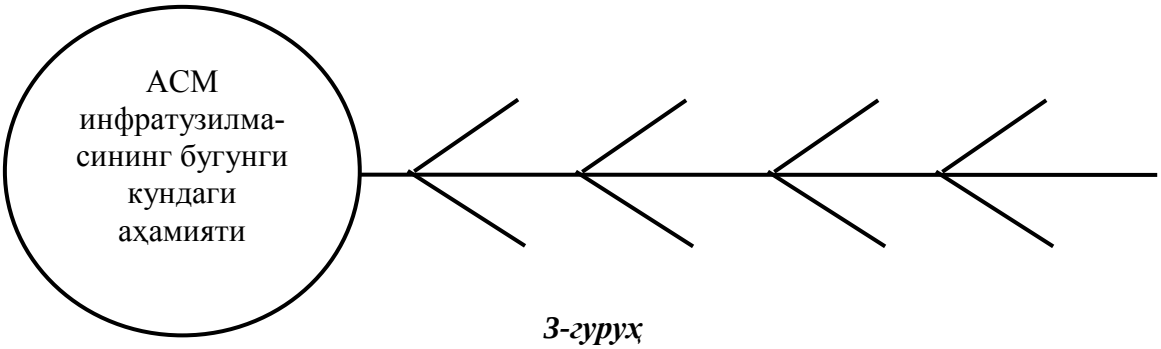

3-гуруҳ

II. МАЪЛУМОТЛИ-АХБОРОТ МАТЕРИАЛЛАР

2.1.Семинар-тренинг ўтказиш дастури

Биринчи кун		
Вақти	***Фаолият мазмуни***	***Жавобгар шахс***
8.30 – 8.35	Мавзуга кириш	
8.35 – 8.45	Агросаноат мажмуаси ишлаб чиқариш инфратузилмасининг мамлакат ижтимоий-иқтисодий ҳаётидаги ўрни.	Талаба
8.45 – 8.55	Ўзбекистон Республикаси агросаноат мажмуаси ишлаб чиқариш инфратузил-масининг хозирги ҳолати.	Талаба
8.55 – 9.05	Ўзбекистон Республикаси агросаноат мажмуаси ишлаб чиқариш инфратузилмасини ривожлантириш йўналишлари.	Талаба
9.05 – 9.15	Кофе-брейк	
9.15 – 9.30	Гуруҳларда топшириқлар бажариш	Ўқитувчи
9.30 – 9.45	Тақдимот	
9.45 – 9.50	Мавзуни якунлаш, баҳоларни эълон қилиш. Мустақил вазифа бериш.	

2.2.Гуруҳларнинг билим ва кўникмаларини баҳолаш мезонлари

Топшириқлар, баҳолаш кўрсаткичлари ва мезонлари	***1- гуруҳ***	***2- гуруҳ***	***3- гуруҳ***
Максимал балл			
- савол тўлиқ ёритиб берилди			
- жавоблар етарли даражада асослаб берилди			
- гуруҳ иштирокчиларининг фаоллиги			
- берилган саволларга жавоб берди			
- регламентга риоя қилди			

2.3.Балиқ скелети техникаси

Ушбу технология катта муаммоларнинг ечимини топишга қаратилган. Юқори қисмида муаммолар тури ёзилса, пастки қисмида эса мисоллар билан изоҳланади.

III. ЎЗ-ЎЗИНИ НАЗОРАТ ҚИЛИШ УЧУН МАТЕРИАЛЛАР

3.1. Назорат учун саволлар ва топшириқлар:

1.АСМ ишлаб чиқариш инфратузилмасига нималарни киритиш мумкин?
2.АСМ ишлаб чиқариш инфратузилмасининг ўзига хис хусусиятлари нималардан иборат?
3.АСМ ишлаб чиқариш инфратузилмасининг иқтисодий аҳамиятини ёритинг.
4.АСМ ишлаб чиқариш инфратузилмасининг ҳозирги ҳолати қандай?
5.АСМ ишлаб чиқариш инфратузилмасини ривожлантиришнинг қандай тажрибаларни биласиз?
6. АСМ ишлаб чиқариш инфратузилмаси қандай шаклланади? Унга нималар сабаб бўлиши мумкин?
Бугунги кунда Республикамизда АСМ инфратузилмасини ривожлантиришда Сиз ўзингизнинг қандай оптимал таклифингизни берган бўлардингиз? Нега шундай деб ўйлайсиз? Фикрингизни асосланг.

6–МАВЗУ	АГРОСАНОАТ МАЖМУАСИ ИЖТИМОИЙ ИНФРАТУЗИЛМАСИ

6.1. Мавзуий - кўргазмали маъруза бўйича режа топшириқ ва ўқув-услубий ҳужжатлар

Маъруза режаси:

1.Агросаноат мажмуаси ижтимоий инфратузилмаси тушунчаси ва унинг моҳияти.
2.Агросаноат мажмуаси ижтимоий инфратузилмасининг таркиби.
3.Ўзбекистон Республикаси агросаноат мажмуаси ижтимоий инфратузилмасининг хозирги ҳолати.
4.Ўзбекистон Республикаси агросаноат мажмуаси ижтимоий инфратузилмасининг смарадорлигини аниқлаш усуллари.
5.Ўзбекистон Республикаси агросаноат мажмуаси ижтимоий инфратузилмасини ривожлантириш йўналишлари.

Машғулотнинг мақсади:	Талабаларга агрсаноат мажмуаси ижтимоий инратузилмасининг таркиби, уларнинг республикада ривожланиш тенденциялари, мавжуд муаммолари ва уларнинг оптимал ечимлари тўғрисида билимлар бериш.

Талабанинг ўқув фаолияти натижалари:

- Мавзунинг аҳамиятини, бошқа мавзулар билан алоқасини айтиб беради.
- Мутахассис фаолиятидаги аҳамиятини айтиб беради
- Саволларга қисқа жавоб беришади.
- Адабиётлар рўйхатини ёзиб олади.

9. Асосий тушунча ва ибораларни ёзиб олади ҳамда айтиб беради.

Мустақил ўрганиш учун топшириқлар:

1. Маърузани матни билан танишиб чиқинг ва саволларга жавоб беринг.

Эслатма: 4.1-га қаранг.

2. Ўқув хужжатлар билан танишиб чиқинг.

Эслатма: 1.1, 1.2, 1.3.-га қаранг.

3. Ўқув топшириқлар билан танишиб чиқинг.

Эслатма: 2.1, 2.2.-га қаранг.

4. Ўқув топшириқларни бажаришга тайёрланинг.

Эслатма: 3.1-га қаранг.

Назорат шакли: Оғзаки назорат, савол-жавоб ва ўз-ўзини назорат қилиш.	***Талабага қўйилган балл:*** _____	***Ўқитувчи имзоси:***_____

ЎҚУВ-УСЛУБИЙ МАТЕРИАЛЛАР

I. ЎҚУВ МАТЕРИАЛЛАР

1.1.

Мавзуни ўрганиш учун адабиётлар рўйхати

7. Каримов И.А. Ўзбекистон буюк келажак сари. – Т.: “Ўзбекистон”, 1999-486б.

8. Каримов И.А. Озод ва обод Ватан, эркин ва фаравон ҳаёт пировард мақсадимиз. – Т.: “Ўзбекистон”, 2000- 486б.

9. Каримов И.А. Ватан равнақи учун ҳар биримиз масъулмиз. – Т.: “Ўзбекистон”, 2001- 486б.

10. Экономика отаслей АПК/ ИА.Минаков, Н.И, Куликов, О.В. Соколов и др.; Под ред. И.А.Минакова.-М.: КолосС, 2004.-464 с.

11. Хакимов Р., Отақулов М., Юсупов Э., Юсупов М. Агросаноат мажмуаси иқтисодиёти. – (ўқув қўланма) -Т.: ТДИУ 2004. – 160 б.

12. Серова Е.В. Аграрная экономика: Учебник для студентов экономческих вузов, факультетов и специальностей. –М.: Издателство ГУ ВЭШ, 1999. – 480 с.

1.2.

Агросаноат мажмуасини ижтимоий инфратузилмасининг мамлакат иқисодиётида тутган ўрни

8. Агросаноат мажмуасини барқарор ишлаши учун зарур шароит яратади;

9. Мамлакат ялпи ички масулотининг 9 фоизидан кўпроғи ишлаб чиқарилади;

10. Мамлакатда банд меҳнат ресурсларининг 8-9 фоизи агросаноат мажмуасининг ижтимоий инфратузилмаси тизимида ишлайди;

11. Иқтисодиётнинг активларининг салмоқли қисми ушбу мажмуа корхоналарида йиғилган;

12. Мамлакат минтақаларини ривожланишида ҳамда ижтимоий масалаларни ҳал этишда фаол иштирок этади;

13. Мамлакатнинг агросаноат мажмуасини жадал ривожлантиришнинг моддий асосини яратади.

1.3. Агросаноат мажмуаси ижтимоий инфратузилмасининг таркиби (тузилмаси)

II. ЎҚУВ ТОПШИРИҚЛАР

2.1. Мустакил иш учун вазифа

Қуйидаги хизмат кўрсатиш корхона ва соҳалардан агросаноат мажмуасининг ишлаб чиқариш инфратузилмасини ажратиб олинг ва уларни схема кўринишида ифода этинг

1. Машина трактор парклари
2. Муқобил машина трактор парклари
3. Мактабгача тарбия масканлари
4. Спорт соғломлаштириш ташкилотлари
5. Техникаларни таъмирлаш тизими
6. Мактаблар, лицейлар ва касб хунар коллежлари
7. Электр энергиясини узатиш тизими
8. Йўллар ва транспорт тизими
9. Музхоналар
10. Омборлар
11. Маданий маийиш хизмат кўрсатиш тизимлари
12. Шифохоналар
13. Зооветеринария хизмати
14. Биолигик лабороториялар
15. Ўзқишлоққимё ташкилотлари
16. Техника ёқилғи мойлаш материаллари тарқатувчи ташкилотлари
17. Ихтисослашган илмий текшириш институтлари
18. Сартарошхона
19. Суръатхона
20. Уй-рўзғор буюмларини кимёвий тозалаш тизими
21. Аҳолини ичимлик сув билан таъминлаш тизими
22. Хўжаликларни сув бьилан таъминлаш тизими
23. Сувдан фойдаланувчилар уюшмаси
24. Аҳолини табиий газ билан таъминлаш тизими
25. Консалтинг хизматлари кўрсатиш тизими
26. Умумий овқатланиш тизими
27. Қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини тайёрлов тизими
28. Пахта заводлари
29. Ёғ-мой заводлари
30. Сутни ва гўштни қайта ишлаш корхоналари
31. Ғишт заводлари
32. Асфальт заводлари
33. Қандолатчилик корхоналири
34. Чорвачилик фермалари
35. Паррандачилик ферма ва фабрикалари
36. Деҳқон бозорлари
37. Чорва молларини омихта ем билан таъминлаш корхоналари
38. Дон қабул қилиш пуктлари
39. Ун заводлари
40. Уй-жой хўжалиги
41. Коммунал хизматлар

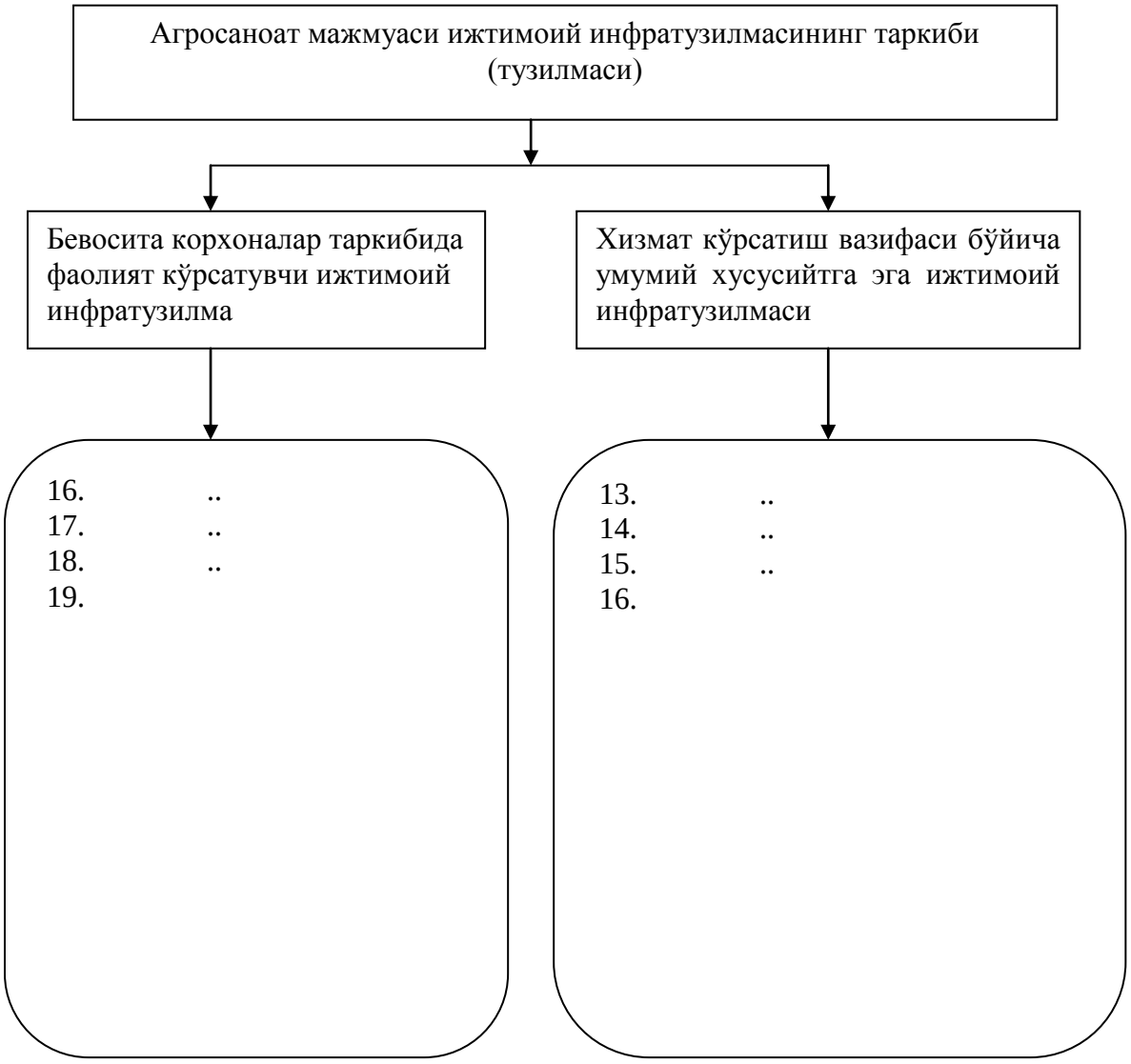

III. МАЪЛУМОТЛИ-АХБОРОТ МАТЕРИАЛЛАР

3.1. Гуруҳларнинг билим ва кўникмаларини баҳолаш мезонлари

Топшириқлар, баҳолаш кўрсаткичлари ва мезонлари	***1- гуруҳ***	***2- гуруҳ***	***3- гуруҳ***
- савол тўлиқ ёритиб берилди			
- жавоблар етарли даражада асослаб берилди			
- гуруҳ иштирокчиларининг фаоллиги			
- берилган саволларга жавоб берди			
- регламентга риоя қилди			

IV. ЎЗ-ЎЗИНИ НАЗОРАТ ҚИЛИШ УЧУН МАТЕРИАЛЛАР:

4.1. Такрорлаш учун савол ва топшириқлар:

1.Агросаноат мажмуаси ижтимоий инфратузилмасининг таркиби қандай?
2.Республикада агросаноат мажмуасини ижтимоий инфратузилмасининг қайси соҳалари яхши ривожланган?
3.Республикада агросаноат мажмуасининг ижтимоий инфратузилмасини ривожлантиришнинг асосий йўналишларини белгиланг?
4.Енгил ва озиқ-овқат саноати, спорт соғломлаштириш иншоатлари агросаноат мажмуасининг ижтимоий инфратузилмасига киради ми?
5.Агросаноат мажмуасининг ишлаб чиқариш инфратузилмасининг мамлакат иқтисодиётида тутган ўрнини кўрсатинг.

6.2. *Билимларни чуқурлаштириш ва мустаҳкамлашга асосланган семинар машғулоти бўйича режа - топшириқ ва ўқув услубий материаллар*

Семинар режаси: 1.Агросаноат мажмуаси ижтимоий инфратузилмаси тушунчаси ва унинг моҳияти. 2.Агросаноат мажмуаси ижтимоий инфратузилмасининг таркиби. 3.Ўзбекистон Республикаси агросаноат мажмуаси ижтимоий инфратузилмасининг ҳозирги ҳолати. 4.Ўзбекистон Республикаси агросаноат мажмуаси ижтимоий инфратузилмасининг самарадорлигини аниқлаш усуллари. 5.Ўзбекистон Республикаси агросаноат мажмуаси ижтимоий инфратузилмасини ривожлантириш йўналишлари. 6. Мавзу асосида масала ечиш ва таҳлил қилиш.	
Машғулотнинг мақсади:	Талабаларга агрсаноат мажмуаси ижтимоий инратузилмасининг таркиби, уларнинг республикада ривожланиш тенденциялари, мавжуд муаммолари ва уларнинг оптимал ечимлари тўғрисида билимлар бериш.
Талабанинг ўқув фаолияти натижалари: • Мавзунинг аҳамиятини, бошқа мавзулар билан алоқасини айтиб беради. • Мутахассис фаолиятидаги аҳамиятини айтиб беради • Саволларга қисқа жавоб беришади. • Адабиётлар рўйхатини ёзиб олади. ***14.*** Асосий тушунча ва ибораларни ёзиб олади ҳамда айтиб беради..	
Мустақил ўрганиш учун топшириқлар: 1. Маъруза матни билан танишиб чиқинг ва берилган топшириққа жавоб беринг. Эслатма: 3.1-га қаранг. 2. Гуруҳларда ишлаш қоидаси билан танишиб чиқинг. Эслатма: 2.1.-га қаранг. 3. Ўқув топшириқларни бажаришга тайёрланинг. Эслатма: 1.1.-га қаранг. 4. Мавзу бўйича топширққа тайёрланинг. Эслатма: 3.1.-га қаранг.	
Назорат шакли: Оғзаки назорат, савол-жавоб ва ўз-ўзини назорат қилиш.	***Талабага қўйилган балл:*** _____	***Ўқитувчи имзоси:*** _____

ЎҚУВ УСЛУБИЙ МАТЕРИАЛЛАР

I. ЎҚУВ ТОПШИРИҚЛАР

1.1.«Конверт» техникаси учун саволлар (Ҳар бир савол конвертларга алоҳида солинади)

1. Инфратузилма нима?
1.1. Ижтимоий инфратузилма деганда нимани тушунасиз?
1.2. АСМнинг ижтимоий инфратузилмаси нималарни ўз ичига олади?
1.3. Уй-жой хўжалиги деганда нимани тушунасиз?
2.АСМ инфратузилмасининг ҳозирги ҳолати қандай?
2.1.АСМ инфратузилмасининг ривожланиш йўналишларини айтинг?
2.2.АСМ инфртузилмасининг ривожланган мамлакат тажрибаси қандай?
2.3. АСМ ижтимоий инфратузилмасининг аҳамияти нимада?

II. МАЪЛУМОТЛИ-АХБОРОТ МАТЕРИАЛЛАР

2.1.Баҳолаш кўрсаткичлари ва мезонлари

Гуруҳ	***Баҳо***	***Баҳолаш кўрсаткичлари ва мезонлари***			
		Маълумотнинг тўлалиги	***Гуруҳ иштирокчиларининг фаоллиги***	***Маълумотнинг тақдим этилиши***	***Жами***
	Балл				
1					
2					
3					

Гуруҳ ишларини умумлаштирувчи баҳо

Гуруҳ	***1***	***2***	***3***	***Жами балл***	***Баҳо***
1					
2					
3					

III. ЎЗ-ЎЗИНИ НАЗОРАТ ҚИЛИШ УЧУН МАТЕРИАЛЛАР

3.1. Назорат учун топшириқ

“АСМ инфратузилмаси” тушунчасини ёритинг ва шу асосда Т-схемени тўлдиринг.

Т-схема. АСМ инфратузилмаси

АСМ инфратузилмасини ривожлантириш йўллари	***АСМ инфратузилмасига таъсир қилувчи омиллар***

7–МАВЗУ	ҚИШЛОҚ ХЎЖАЛИГИ-АГРОСАНОАТ МАЖМУАСИНИНГ АСОСИЙ БЎҒИНИ

7.1. ***Мавзуий – кўргазмали ва кўргазмали маъруза маъруза бўйича режа топшириқ ва ўқув-услубий ҳужжатлар (1-2-3 машғулотлар)***

Маъруза режаси:

1-маъруза

1.Қишлоқ хўжалиги агросаноат мажмуа-сининг асосий бўғини ва унинг ўзига хос хусусиятлари.

2.Қишлоқ хўжалигининг иқтисодиётдаги тутган ўрни ва аҳамияти. .

2-маъруза

1.Ширкат хўжаликларининг ташкилий-иқтисодий асослари

2.Фермер хўжаликларининг ташкилий-иқтисодий асослари. .

3-маъруза

1.Деҳқон ҳўжаликларининг ташкилий-иқтисодий асослари.

2.Қишлоқ хўжалиги ресурсларининг самарадорлигини аниқлаш усуллари.

3.Қишлоқ хўжалигининг иқтисодий-ижтимоий самарадорлигини ошириш йўллари

Машғулотнинг мақсади:	Талабаларга агрсаноат мажмуасининг тўртинчи соҳаси (агросаноат мажмуасининг инратузилмаси) нинг таркиби, уларнинг республикада ривожланиш тенденциялари, мавжуд муаммолари ва уларнинг оптимал ечимлари тўғрисида билимлар бериш.

Талабанинг ўқув фаолияти натижалари:

- Қишлоқ хўжалиги агросаноат мажмуасининг асосий бўғини ва унинг ўзига хос хусусиятлари ҳақида тушунчага эга бўлинади;
- Қишлоқ хўжалигининг иқтисодиётда тутган ўрнини ёритади;
- Ширкат хўжаликлари ҳақида ахборотга эга бўлинади;
- Деҳқон ва фермер хўжаликларининг асосий хусусиятларини кўрсатиб ўтади.

10. Қишлоқ хўжалигининг иқтисодий-ижтимоий самарадорлигини ошириш йўллари ҳақида маълумотга эга бўлинади

Мустақил ўрганиш учун топшириқлар:

1. Маърузани матни билан танишиб чиқинг ва саволларга жавоб беринг.
   Эслатма: 4.1-га қаранг.
2. Ўқув хужжатлар билан танишиб чиқинг.
   Эслатма: 1.1, 1.2, 1.3, 1.4., 1.5., 1.6.,1.7., 1.8., 1.9., 1.10., 1.11., 1.12., 1.13., 1.14., 1.15., 1.16., 1.17., 1.18.-га қаранг.
3. Ўқув топшириқлар билан танишиб чиқинг.
   Эслатма: 2.1, 2.2.-га қаранг.
4. Ўқув топшириқларни бажаришга тайёрланинг.
   Эслатма: 3.1 -га қаранг.

Назорат шакли:	***Талабага қўйилган балл:*** _____	***Ўқитувчи имзоси:***_____
Оғзаки назорат, савол-жавоб ва ўз-ўзини назорат қилиш.		

ЎҚУВ-УСЛУБИЙ МАТЕРИАЛЛАР

I. ЎҚУВ МАТЕРИАЛЛАР

1.1.

Мавзуни ўрганиш учун адабиётлар рўйхати

7. Каримов И.А. Ўзбекистон буюк келажак сари. – Т.: “Ўзбекистон”, 1999- 486б.

8. Каримов И.А. Озод ва обод Ватан, эркин ва фаравон ҳаёт пировард мақсадимиз. – Т.: “Ўзбекистон”, 2000- 486б.

9. Каримов И.А. Ватан равнақи учун ҳар биримиз масъулмиз. – Т.: “Ўзбекистон”, 2001- 486б.

10. Экономика отаслей АПК/ ИА.Минаков, Н.И, Куликов, О.В. Соколов и др.; Под ред. И.А.Минакова.-М.: КолосС, 2004.-464 с.

11. Хакимов Р., Отақулов М., Юсупов Э., Юсупов М. Агросаноат мажмуаси иқтисодиёти. – (ўқув қўланма) -Т.: ТДИУ 2004. – 160 б.

12. Серова Е.В. Аграрная экономика: Учебник для студентов экономческих вузов, факультетов и специальностей. –М.: Издателство ГУ ВЭШ, 1999. – 480

1.2.

Қишлоқ хўжалиги қуйидаги сабабларга кўра агросаноат мажмуасининг асосий бўғини ҳисобланади

7. Қишлоқ хўжалиги агросаноат мажмуасига кирувчи саноат тармоқлари чиқараётган ишлаб чиқариш воситаларини асосий истеъмолчиси. Саноатнинг бу тармоқлари олдиган қандай маҳсулотлар чиқариши лозимлиги тўғрисида талабларни қўяди;
8. Ҳудудлар бўйича қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари ишлаб чиқаришнинг ҳажми қайта ишлаш тармоқлари корхоналарининг жойлашишига ва ривожланишига асос бўлади;
9. Саноатда ишлаб чиқарилган ишлаб чиқариш воситаларининг самарадорлиги қишлоқ хўжалигида юзага чиқади;
10. Қишлоқ хўжалигида меҳнат унумдорлигининг даражаси охир оқибатда агросаноат мажмуасида меҳнатнинг унумдорлиги даражасини белгилайди;
11. Қишлоқ хўжалигида маҳсулот ва ишлар таннархи агросаноат мажмуаси маҳсулотлари таннархининг даражасини белгилайди;
12. Қишлоқ хўжалигида ишлаб чиқариш жараёнларининг саноатлашиши уни қайта ишлаш тармоқлари билан интеграциялашувининг асоси

1.3.

Қишлоқ хўжалигининг ўзига хос хусусиятлари

11. Қишлоқ хўжалиги табиий омилларнинг таъсири катта.
12. Қишлоқ хўжалигида ишлаб чиқариш воситалари сифатида тирик организмлар қатнашади.
13. Қишлоқ хўжалигида ер асосий ишлаб чиқариш воситаси ҳисобланади
14. Қишлоқ хўжалигида сарфланаётган моддий харажатлар даври билан фаолият натижасида олинаётган даромадларнинг олиниш даври ўртасида фарқ катта.
15. Қишлоқ хўжалигида ишлаб чиқариш жуда катта майдонларда олиб борилади.
16. Қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқарилган маҳсулотларнинг бир қисмини ўзи уруғлик, ем – хашак, озиқ – овқат сифатида имтеъмол қилади.
17. Қишлоқ хўжалиги маҳулотларининг кўп турларини узоқ сақлаш мумкин эмас.
18. Қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари нархлари ноэластик ҳисобланади.
19. Ишлаб чиқаришнинг фонд билан таъминланиш даражасининг юқорилиги. Маблағларнинг айланиши тезлиги жуда секин юз беради. Бу қишлоқ хўжалигини инвесторлар учун жозибадорлигини пасайтиради.
20. Қишлоқ хўжалигида жуда кўплаб бир турдаги маҳсулотлар ишлаб чиқарувчи корхоналарнинг мавжудлиги.

1.4.

Қишлоқ хўжалигининг мамлакат иқисодиёт ида тутган ўрни ва функция-лари

12. Агросаноат мажмуасини барқарор ишлаши учун зарур шароит яратади;
13. Мамлакат ялпи ички масулотининг 26-30 фоизи ишлаб чиқарилади;
14. Мамлакатда банд меҳнат ресурсларининг 40 фоизига яқини қишлоқ хўжалигида ишлайди;
15. Эркин муомиладага валютанинг 50 фоизидан камроғи қишлоқ хўжалик маҳсулотлари экспорти билан боғлиқ;
16. Иқтисодиётни асосий активларининг салмоқли қисми ушбу мажмуа корхоналарида;
17. Мамлакат минтақаларини ривожланишида ҳамда ижтимоий масалаларни ҳал этишда фаол иштирок этади;
18. Мамлакатнинг агросаноат мажмуасини жадал ривожлантиришнинг моддий асосини яратади.

Қишлоқ хўжалиги қуйидаги функцияларни бажаради:

19. Мамлакатмизни озиқ овқат фондини шакллантиради;
20. Юртимизнинг озиқ-овқат соҳадаги мустақиллигини, хавфсизлигини таъминлайди;
21. Қишлоқ ҳўжалиги маҳсулотларини қайта ишлайдиган саноат учун ҳом ашё етказиб беради;
22. Аҳолини иш жойлари билан таъминлайди.

1.5.

Ширкатларга Ўзбекистон Республикаси “Қишлоқ хўжалик кооперативи (ширкат хўжалиги) тўғрисида”ги қонунининг 1-боб, 1-моддасида - ***“Қишлоқ хўжалик кооперативи (ширкат хўжалиги) – товар қишлоқ хўжалик маҳсулоти етиштириш учун пай усулга ва асосан оила (жамоа) пудратига, фуқароларнинг ихтиёрий равишда бирлашишига, бошқаришнинг умумийлигига асосланган, юридик шахс ҳуқуқига асосланган мустақил хўжалик юритувчи субъектдир.**** деб таъриф берилган.

1.6.Қашқадарё вилояти Яккабоғ туман “Соҳибқирон” ширкат хўжалиги устав жамғармаси

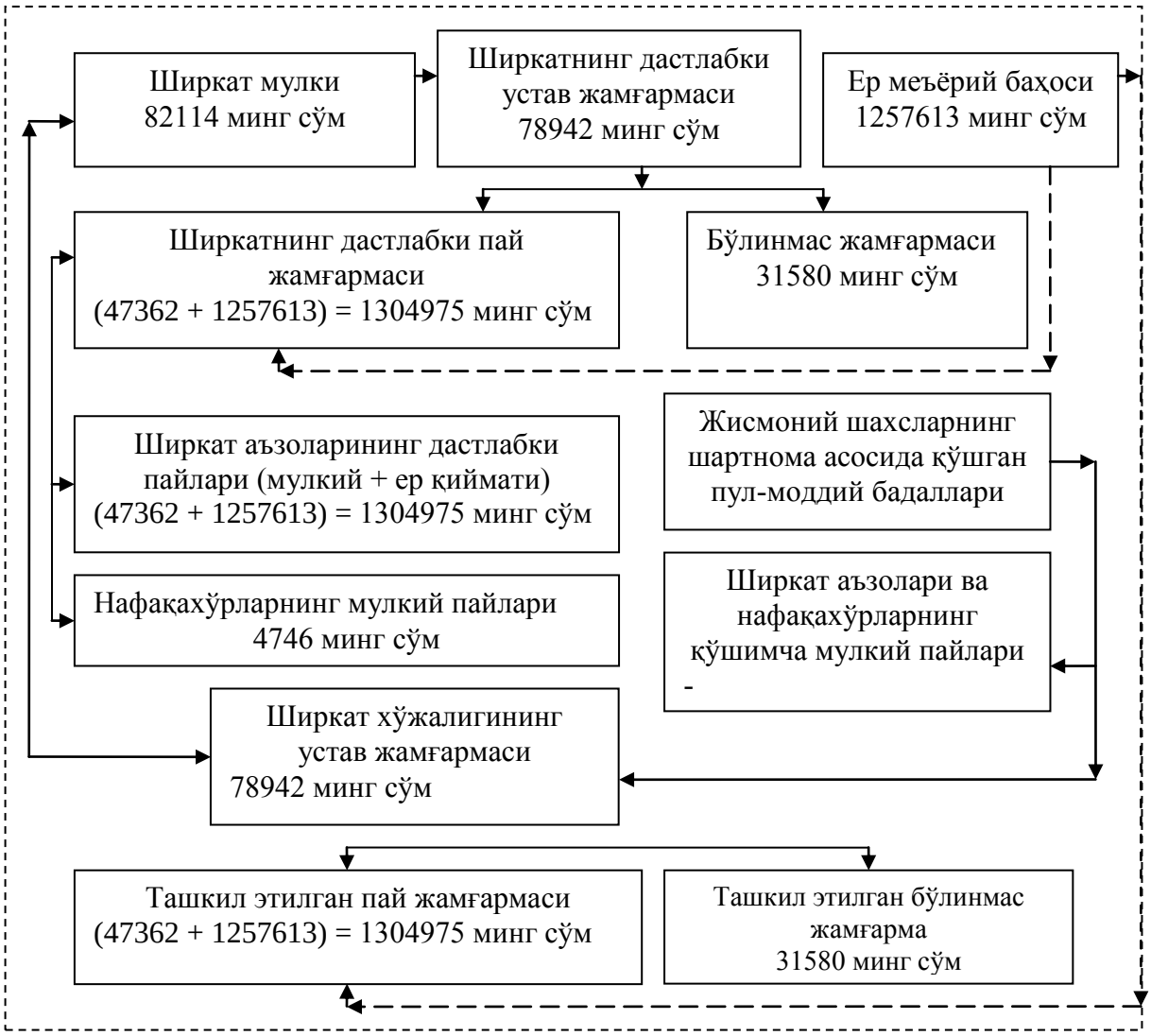

1.7.

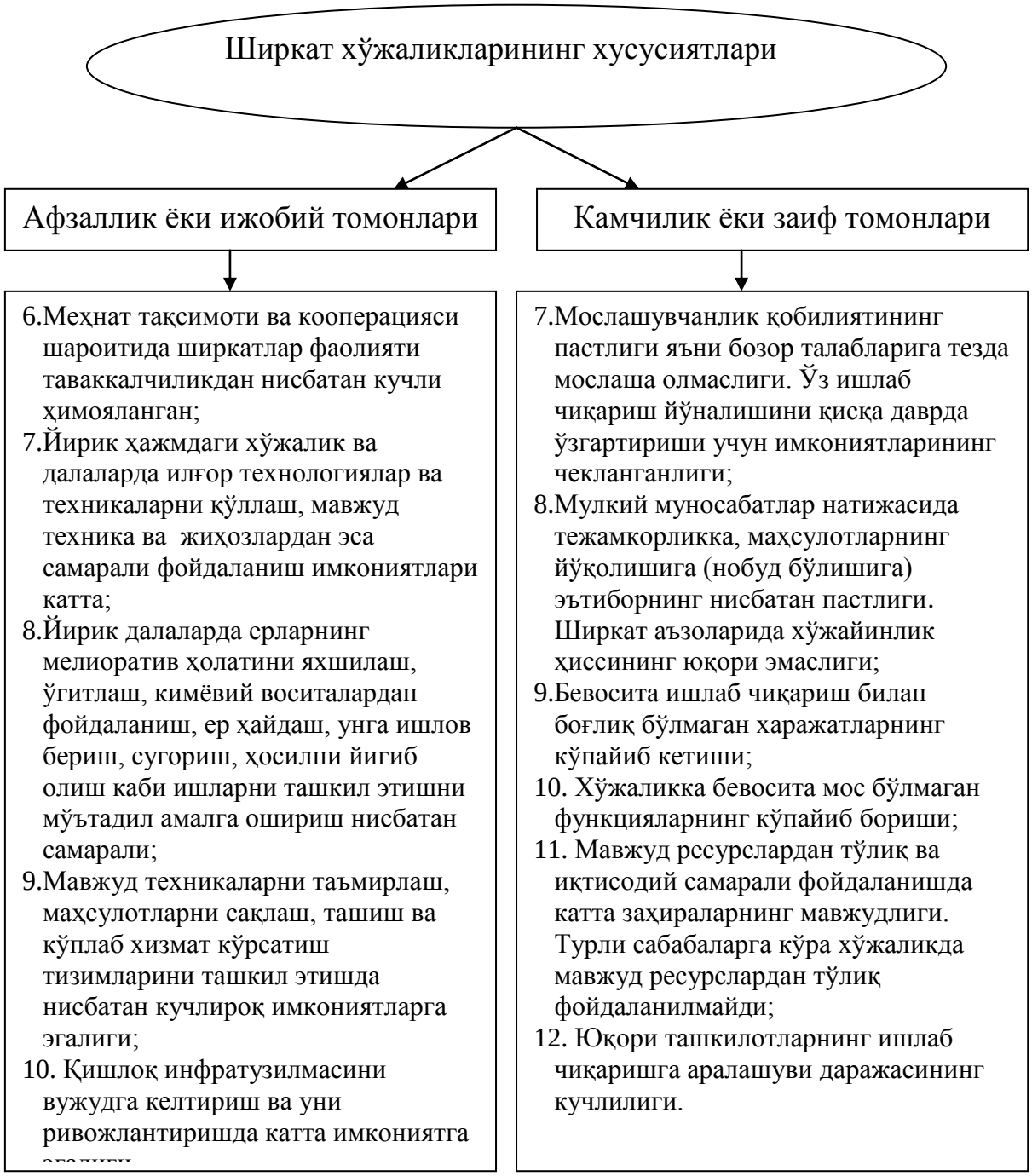
Ширкат хўжаликларининг хусусиятлари
Афзаллик ёки ижобий томонлари
Камчилик ёки заиф томонлари
6.Меҳнат тақсимоти ва кооперацияси шароитида ширкатлар фаолияти таваккалчиликдан нисбатан кучли ҳимояланган;
7.Йирик ҳажмдаги хўжалик ва далаларда илғор технологиялар ва техникаларни қўллаш, мавжуд техника ва жиҳозлардан эса самарали фойдаланиш имкониятлари катта;
8.Йирик далаларда ерларнинг мелиоратив ҳолатини яхшилаш, ўғитлаш, кимёвий воситалардан фойдаланиш, ер ҳайдаш, унга ишлов бериш, суғориш, ҳосилни йиғиб олиш каби ишларни ташкил этишни мўътадил амалга ошириш нисбатан самарали;
9.Мавжуд техникаларни таъмирлаш, маҳсулотларни сақлаш, ташиш ва кўплаб хизмат кўрсатиш тизимларини ташкил этишда нисбатан кучлироқ имкониятларга эгалиги;
10. Қишлоқ инфратузилмасини вужудга келтириш ва уни ривожлантиришда катта имкониятга
7.Мослашувчанлик қобилиятининг пастлиги яъни бозор талабларига тезда мослаша олмаслиги. Ўз ишлаб чиқариш йўналишини қисқа даврда ўзгартириши учун имкониятларининг чекланганлиги;
8.Мулкий муносабатлар натижасида тежамкорликка, маҳсулотларнинг йўқолишига (нобуд бўлишига) эътиборнинг нисбатан пастлиги. Ширкат аъзоларида хўжайинлик ҳиссининг юқори эмаслиги;
9.Бевосита ишлаб чиқариш билан боғлиқ бўлмаган харажатларнинг кўпайиб кетиши;
10. Хўжаликка бевосита мос бўлмаган функцияларнинг кўпайиб бориши;
11. Мавжуд ресурслардан тўлиқ ва иқтисодий самарали фойдаланишда катта заҳираларнинг мавжудлиги. Турли сабабаларга кўра хўжаликда мавжуд ресурслардан тўлиқ фойдаланилмайди;
12. Юқори ташкилотларнинг ишлаб чиқаришга аралашуви даражасининг кучлилиги.

1.8.

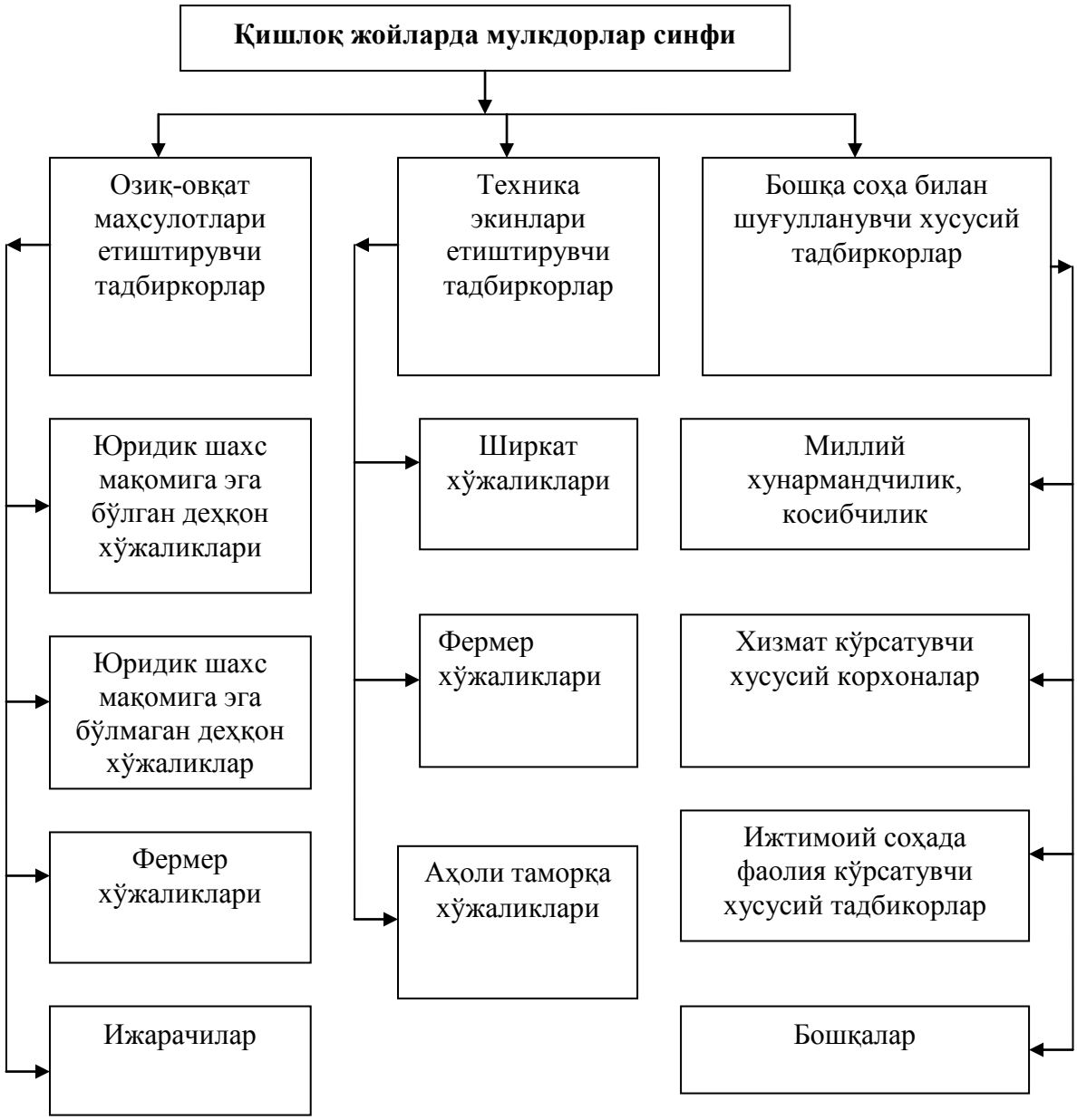

1.9.

Ўзбекистон Республикасининг 2004 йил 29 августда қабул қилинган “Фермер хўжаликлари тўғрисида” ги қонунининг 1-бандида ***“Фермер хўжалиги ўзига узоқ муддатли ижарага берилган ер участкаларидан фойдаланган ҳолда товар қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқариши билан шуғулланувчи фермер хўжалиги аъзоларининг биргаликдаги фаолиятига асосланган, юридик шахс ҳуқуқларига эга мустақил хўжалик юритиш субъектидир”***, - деб белгиланган.

1.10

Ширкатлар ўрнига фермер хўжаликларини ташкил этиш натижасида қуйидагиларга эришилди:

7. Қишлоқ хўжалигида ишлаб чиқаришга кераксиз ёки яроқсиз бўлган мол-мулклар сотилди ва уларни сотишдан тушган маблағлар биринчи галда айланма маблағлар заҳираларини тўлдиришга йўналтирилди;

8. Фермерлар тендер асосида танлаб олинди; (малакали, моддий-техника ресурсларига эга, ишчи кучлари етарли, ишлаб чиқариш имкониятлари катталари танлаб олинди)

9. Қишлоқ деҳқонининг мулкка, ерга ва ўзи етиштирган маҳсулотларга эгалик қилиш кўламлари кенгайди;

10. Ўз маҳсулотларини бозорда (шартномадан ортиқчасини) эркин сотиш имкониятлари кўпайди;

11. Меъёрдан ортиқча ишчи кучларининг қисқариб, қайта ишлаш, хизмат кўрсатиш соҳаларига ўтиб ишлашларига ва шу билан бирга қўшимча маҳсулот хизматларни бозорга таклиф этиш учун кенг имконият юзага келишига асос солинди;

12. Қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини тайёрлаш, товар-моддий ресурслари етказиб берувчи ва хизмат кўрсатувчи инфратузилма объектларини ишлаб чиқарувчиларга янада яқинроқ жойларда жойлаштириш орқали фермер ва деҳқонларнинг бевосита ишлаб чиқаришдан ажралмасдан самарали меҳнат қилиши учун қулай

1.11

Фермер хўжаликларининг хусусиятлари

Афзаллик ёки ижобий томонлари	Камчилик ёки заиф томонлари
11. хўжалик юритишнинг маҳаллий шароитларига таборо тезроқ мослаша олади; 12. кичик тадбиркорлик субъекти сифатида катта эркинликларга эгалиги; 13. қарорларни қабул қилиш ва уларни бажаришнинг ўзгарувчанлиги ва дарҳол ишга туширилиши; 14. фаолиятни амалга оширишнинг, айниқса бошқарув сарф-ҳаражатларини нисбатан камлиги; 15. фермерларнинг ўз ғояларини амалга оширишларида ўз қобилиятларини намоён қилишда катта имкониятларга эга бўлиши; 16. дастлабки капиталнинг камлиги ва маҳаллий бозорнинг талабларига маҳсулот ва ишлаб чиқариш жараёнларига тез ўзгартиришлар киритиш орқали жавоб бериш; 17. ўз капиталининг нисбатан юқорироқ суръатларда айланиб туруши; 18. тежамкорликнинг юқорилиги; 19. ўзига ишониш даражасининг юқорилиги; 20. синиб кетса ҳам мамлакат иқтисодиёти катта зарар кўрмаслиги.	• таваккалчилик ҳавф-хатарининг юқорилиги ва шу сабабдан бозордаги ўриннинг ҳам юқори даражадаги беқарорлиги; • йирик корхоналарга боғлиқ бўлишлик; • бошқарув ишидаги камчиликлар; • раҳбарлик билимларининг етарли эмаслиги; • хўжалик юритиш шароитлари ўзгаришига ортиқча сезувчанлик; • қўшимча молиявий маблағлар ва кредит олишнинг қийинлиги; • шартномалар (контрактлар) тузишда хўжалик юритувчи субъектларнинг ишончсизлиги ва эҳтиёткорлиги ва бошқалар.

1.12

Республикада фермер хўжаликларини ривожлантириш Концепциясида белгиланган асосий йўналишлар:

13. фермер хўжаликларининг тўлиқ иқтисодий ва молиявий мустақиллигини таъминлайдиган ва фермер хўжаликларига узоқ муддатли ижарага берилган ер ресурсларидан мақсадли, оқилона ва самарали фойдаланишни рағбатлантирадиган ҳуқуқий шарт-шароитлар ва кафолатларни яратиш;

14. фермер хўжаликларининг бошқа корхона ва ташкилотлар билан шартномавий муносабатларини тенглик асосида риоя этилишини назорат қилиш;

15. фермерларнинг тадбиркорлик эркинлиги ва ҳуқуқларини ҳар томонлама муҳофаза этиш, қонунда кўрсатилган ҳуқуқлари бузилишига ва ички фаолиятига аралашувнинг ҳар қандай кўринишига йўл қўймаслик;

16. қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари етиштиришни молиялаштиришнинг бозор тамойилларига жавоб берадиган услуб ва шаклларини шакллантириш;

17. молиявий маблағлардан фойдаланишда фермер хўжаликларининг мустақиллигини, барча харажатларни ўз даромадлари ҳисобига қоплашни таъминлайдиган ишончли тизимни шакллантириш;

18. тижорат банклари ҳамда бюджетдан ташқари жамғармаларнинг фермерликни ривожлантиришга йўналтираётган кредит ресурсларини кўпайтиришни ҳар томонлама рағбатлантириш;

19. кредит таваккалчилигини суғурталовчи институционал тузилмаларни кенг ривожлантириш;

20. бозор шароитида бизнесни бошқариш кўникмаларига эга бўлган фермер хўжаликлари раҳбарлари ва мутахассисларини тайёрлаш ва қайта тайёрлаш тизимини яратиш;

21. қишлоқда фермер хўжаликларининг эҳтиёжларига қараб, барча зарур хизматларни кўрсата оладиган замонавий ишлаб чиқариш, ижтимоий ва бозор инфратузилмаларини жадал ривожлантириш;

22. фермерларнинг барқарор даромад олишлари учун керакли шарт-шароитларни таъминлаш ҳамда қишлоқ хўжалиги ва саноат маҳсулотлари нархлари ўртасидаги мутаносиблик, яъни “баҳолар паритети”ни сақлаб бориш;

1.13

Фермер-нинг сифат белги-лари

13. меҳнатсеварлик;
14. ташкилотчилик;
15. деҳқончилик маҳоратиги эга бўлиши керак;
16. агрономлик, тупроқшунослик ва агромухандисликдан огоҳлик;
17. ташаббускорлик;
18. фермер менежерлик қобилиятига эга бўлиши керак. Бозор шароитида жамоани бошқариш маҳорати ва санъатига эга бўлиш, янги иш ўринларини яратиш, фермер хўжалигини бошқариш стратегияларини аниқлаш қобилияти ривожланган бўлиши лозим;
19. янгиликка интилувчанлик, навоторчилик. Янги техника ва технологиялар, янги агробизнес ғоялар, янги турдаги маҳсулот ва хизматларни яратиш ва амалда қўллаш;
20. таваккалчиликка баҳо бериш қобилияти ривожланган бўлиши керак. Фермерлик билан шуғулланиш жараёнида вужудга келадиган хавф-хатарларни олдиндан сезиб, уларни бартараф этиш чора-тадбирларини кўриш;
21. маркетинг қоидаларини, бозоршуносликни яхши ўзлаштирган бўлиши лозим. Маркетинг тамойиллари, функциялари, қоидалари, усул ва услубларини фермерлик фаолиятида қўллаш;
22. масъулиятни ўз зиммасиги олиш. Компьютер саводхонлиги;
23. маънавий комиллик;
24. агроиқтисодий билимдонлик.

1.14

“Деҳқон хўжалиги тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикасининг 1998 йил 30 апрелда қабул қилинган қонунининг 1-моддасида деҳқон хўжалигига қуйидагича таъриф берилган: “Деҳқон хўжалиги оилавий майда товар хўжалиги бўлиб, оила аъзоларининг шахсий меҳнати асосида, мерос қилиб қолдириладиган умрбод эгалик қилиш учун оила бошлиғига берилган томорқа ер участкасида қишлоқ хўжалиги маҳсулоти етиштиради ва реализация қилади”.-деб таъкидланган

1.15

Деҳқон хўжаликларининг хусусиятлари

Афзаллик ёки ижобий томонлари	Камчилик ёки заиф томонлари
6. Ишлаб чиқариш ҳажмининг кичиклиги туфайли бозордаги талаб ва таклифнинг ўзгаришига нисбатан тез мослашади ҳамда кўп маблағ сарфламай, ўз фаолияти йўналишларини қайта ташкил эта олади; 7. Халқимизда қадимдан шаклланиш келаётган деҳқончилик маданиятини авлоддан-авлодга ўтказиш имконини беради; 8. Оила аъзолари меҳнатига таяниш уй бекалари, қариялар ва болалар меҳнатидан ҳам унумли фойдаланиш имконини яратади; 9. Хусусий мулк эгалиги ҳамда ернинг мерос қилиб қолдириш ҳуқуқи билан умрбод эгаликка берилиши мулкдан (ердан) самарали фойдаланиш учун имкон беради; 10. Ёш авлод учун катта тарбия мактаби ролини ўйнайди.	8. Асосан примитев қўл меҳнатига асосланган; 9. Маҳсулот сифатини аниқлаш имкониятлари чекланган; 10. Ўсимликлар ва чорва моллари юқумли касалликлардан ҳимояланиши кафолатланмаган; 11. Экинларнинг уруғчилиги илмий асосга қўйилмаган бшлиб, асосан табиий танланиш эвазига олиб борилади; 12. Чорва молларининг зоти табиий танланиш эвазига олиб борилади; 13. Йирик хўжаликларсиз ўзи мустақил жадал ривожлана

1.16

Деҳқон хўжаликларининг юридик мақомга эга бўлиш тартиби
(улар туман ҳокимлиги қошидаги Инспекцияга қуйидаги ҳужжатларни тақдим этиши лозим:)

7. Ариза.
8. Қишлоқ хўжалиги кооперативи (ширкат хўжалиги) умумий йиғилишининг ёки бошқа қишлоқ хўжалиги корхонаси олий бошқарув органи ёки иш берувчиси (маъмурияти)нинг деҳқон хўжалгини ташкил этиш тўғрисидаги қарори.
9. Нотариал тасдиқланган Низомнинг иккита асл нусхаси.
10. Ваколатли шаҳар (туман) ҳокимияти органлари томонидан берилган хўжалик номини тасдиқловчи ҳужжат.
11. Ҳокимият қарори билан ташкил этилган танлов комиссиясининг ер участкаси бериш ҳақидаги қарори.
12. Муҳр ва штампнинг уч нусхадаги эскизи.

1.17

Юридик шахс мақомига эга бўлмаган деҳқон хўжалигини давлат рўйхатидан ўтказиш учун бериладиган аризага қуйидагилар илова қилинади:

4. Қишлоқ хўжалиги кооперативи (ширкат хўжалиги) умумий йиғилишининг ёки бошқа қишлоқ хўжалиги корхонаси бошқарув органи ёки иш берувчиси (маъмурияти)нинг деҳқон хўжалигини ташкил этиш тўғрисидаги қарори.

1.18

Кишлоқ хўжалигини ривожлантиришнинг асосий йўналишлари

16. Соҳанинг ҳуқуқий базасини янада такомиллаштириш;
17. Мулкий муносабатларни янада таклмиллаштириш (эркинлаштириш, хусусийлаштиришни чуқурлаштириш, ўз маҳсулотини тўлиқ тасарруф этиш, кўчмас мукл бозорини ривожлантириш ва бошқалар);
18. Ишлаб чиқариш потенциалидан (меҳнат ресурслари, ер фонди, асосий васиталари, айланма маблағлардан) фойдаланиш самарадорлигини ошириш;
19. Фан, техника ва технологиянинг энг илғор ютуқларини ишлаб чиқаришга жорий этиш;
20. Соҳанинг инвестицион жозибадорлигини ошириш;
21. Тармоқнинг ташқи иқтисодий алоқаларини кенгайтириш, унинг экспорт салоҳиятини ошириш;
22. Тармоқ субъектларига хизмат кўрсатувчи инфратузилмаларни ривожлантириш;
23. Тармоқнинг объектив хусусиятларидан келиб чиқиб уни давлат томонидан тартибга солиш ва қўллаб қувватлашни мўътадиллаштириш;
24. Чуқур билимга, тажриба ва кўникмага эга бўлган кадрларни тайёрлаш тизимини ривожлантириш;
25. Моддий ва маънавий манфаатдорликни ривожлантириш.
26. Сифатли техника ва кимёвий воситалар, маъданли ўғитларни яратиш ва соҳага етказиб бериш;
27. Соҳада ишлаб чиқаришни ташкил этиш шаклларини такомиллаштириш;
28. Тармоқда бозор талабларини ҳисобга олган ҳолда таркибий ўзгаришларни амалга ошириш ва такомиллаштириш бориш;
29. Уруғчилик ва чорва молари зотини яхшилаш ишларни ривожлантириш ва

II. ЎҚУВ ТОПШИРИҚЛАР

2.1. Уйга вазифа

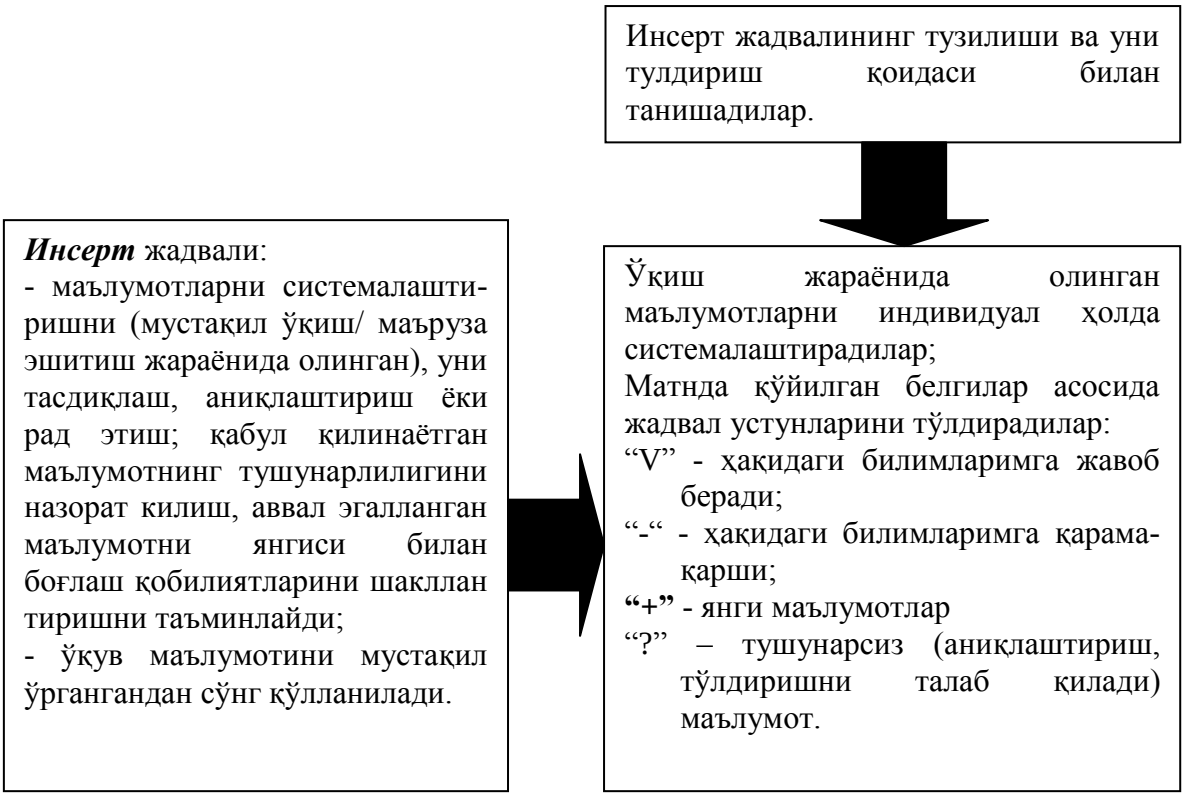

Инсерт жадвали

V	+	-	?

III. МАЪЛУМОТЛИ-АХБОРОТ МАТЕРИАЛЛАР

3.1. Талаба фаолиятини баҳолаш мезонлари

Талабалар	*Жавобнинг тўлалиги*	*Тақдимотнинг кўргазмалилиги.*	*Иштирокчиларни-нинг фаоллиги.*	*Балларнинг умумий ҳажми*	*Баҳоси*
1-гуруҳ					
2-гуруҳ					
3-гуруҳ					

IV. ЎЗ-ЎЗИНИ НАЗОРАТ ҚИЛИШ УЧУН МАТЕРИАЛЛАР:

4.1. Такрорлаш учун савол ва топшириқлар:

1.Қишлоқ хўжалиги нама сабабдан агросаноат мажмуасининг асосий бўғини ҳисобланади?
2.Қишлоқ хўжалигининг ўзига хос хусусиятларини санаб беринг.
3.Республикада қишлоқ хўжалигида ишлаб чиқаришни ташкил этишнинг асосий шаклларини айтинг.
4.Республикада қишлоқ хўжалигини ривожлантиришнинг асосий йўналишларини белгиланг.
5.Фермер хўжаликларининг ташкилий иқтисодий асосларини ёритиб беринг.
6.Деҳқон хўжаликларининг ташкилий иқтисодий асосларини ёритиб беринг.
7.Ширкатлар хўжаликларининг ташкилий иқтисодий асосларини ёритиб беринг.

.

7.2. ***Билимларни чуқурлаштириш ва кенгайтиришга асосланган семинар машғулоти бўйича режа - топшириқ ва ўқув услубий материаллар (1-2-машғулот)***

Семинар режаси: ***1-машғулот*** 1.Қишлоқ хўжалиги агросаноат мажмуа-сининг асосий бўғини ва унинг ўзига хос хусусиятлари. 2.Қишлоқ хўжалигининг иқтисодиётдаги тутган ўрни ва аҳамияти. 3.Ширкат хўжаликларининг ташкилий-иқтисодий асослари 4.Мавзу асосида масала ечиш ва таҳлил қилиш. ***2-мшғулот*** 1.Фермер хўжаликларининг ташкилий-иқтисодий асослари. 2.Деҳқон ҳўжаликларининг ташкилий-иқтисодий асослари. 3.Қишлоқ хўжалиги ресурсларининг самарадорлигини аниқлаш усуллари. 4.Қишлоқ хўжалигининг иқтисодий-ижтимоий самарадорлигини ошириш йўллари 5.Мавзу асосида масала ечиш ва таҳлил қилиш.

Машғулотнинг мақсади:	Талабаларга агрсаноат мажмуасининг тўртинчи соҳаси (агросаноат мажмуасининг инратузилмаси) нинг таркиби, уларнинг республикада ривожланиш тенденциялари, мавжуд муаммолари ва уларнинг оптимал ечимлари тўғрисида билимлар бериш.

Талабанинг ўқув фаолияти натижалари:

- Қишлоқ хўжалиги агросаноат мажмуасининг асосий бўғини ва унинг ўзига хос хусусиятлари ҳақида тушунчага эга бўлинади;
- Қишлоқ хўжалигининг иқтисодиётда тутган ўрнини ёритади;
- Ширкат хўжаликлари ҳақида ахборотга эга бўлинади;
- Деҳқон ва фермер хўжаликларининг асосий хусусиятларини кўрсатиб ўтади.

15. Қишлоқ хўжалигининг иқтисодий-ижтимоий самарадорлигини ошириш йўллари ҳақида маълумотга эга бўлинади.

Мустақил ўрганиш учун топшириқлар:

1. Маъруза матни билан танишиб чиқинг ва саволларга жавоб беринг.
   Эслатма: 3.1-га қаранг.
2. Гуруҳларда ишлаш қоидаси билан танишиб чиқинг.
   Эслатма: 2.1, 2.2., 2.3.-га қаранг.
3. Ўқув топшириқларни бажаришга тайёрланинг.
   Эслатма: 1.1.-га қаранг.
4. Мавзу бўйича топшириққа тайёрланинг.
   Эслатма: 3.2.-га қаранг.

Назорат шакли: Оғзаки назорат, савол-жавоб ва ўз-ўзини назо-рат қилиш.	***Талабага қўйилган балл:*** _____	***Ўқитувчи имзоси:***_____

ЎҚУВ УСЛУБИЙ МАТЕРИАЛЛАР

I. ЎҚУВ ТОПШИРИҚЛАР

1-топшириқ

Савол юзасидан фикрларингизни билдиринг ва фикрларингизни асосланг.

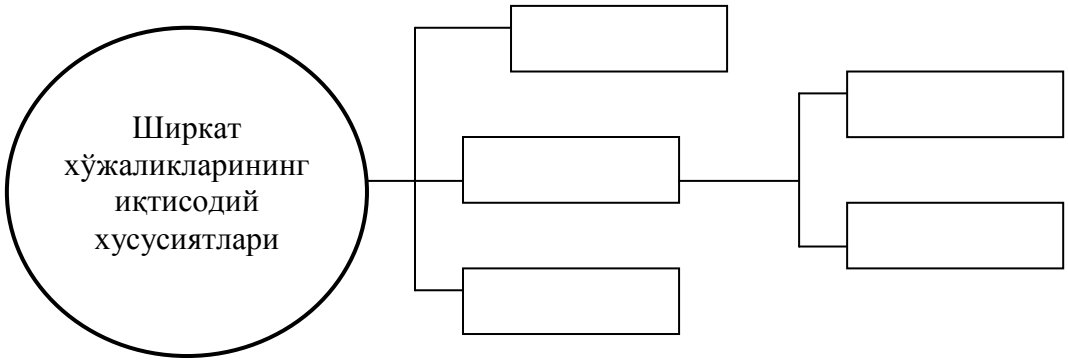

2-топшириқ

Савол юзасидан фикрларингизни билдиринг ва фикрларингизни асосланг.

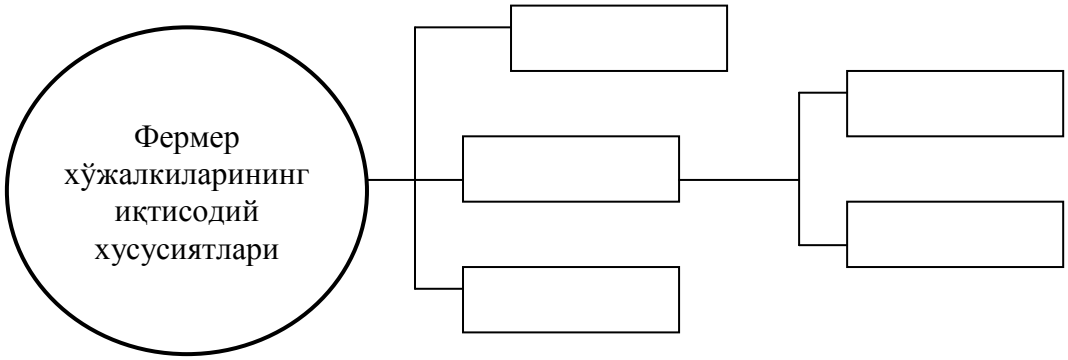

3-топшириқ

Савол юзасидан фикрларингизни билдиринг ва фикрларингизни асосланг.

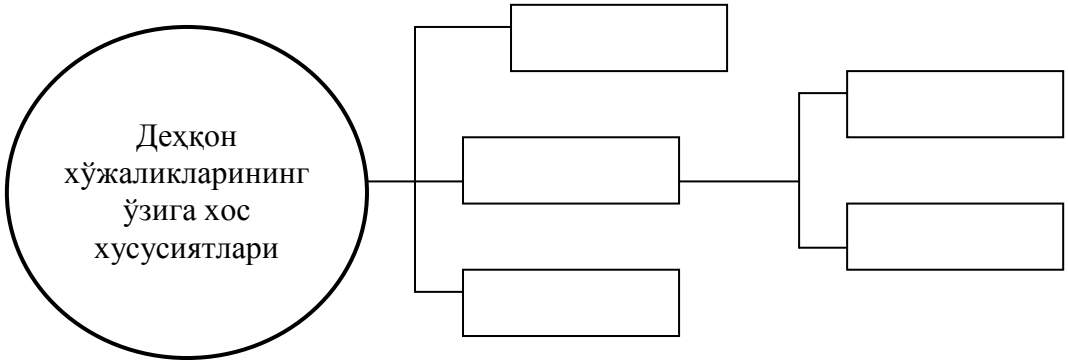

II. МАЪЛУМОТЛИ-АХБОРОТ МАТЕРИАЛЛАР

2.1. Категориал обзор ўтказиш қоидалари

1. Гуруҳда мавзу бўйича ақлий ҳужум ўтказинг ва барча фикрларни ёзиб олинг.
2. Олинган маълумотларни қандайдир белгилар бўйича бирлаштирадиган ғоя ёки категорияларни топинг.
3. Категорияларни қоғоз варағида ёзинг ва ақлий ҳужум вақтида олинган маълумотларни мос категориялар бўйича тақсимланг.
4. Тақсимлаш вақтида баъзи категорияларни номини ўзгартириш ёки янгиларини қўшиш мумкин.
5. Категориал жадвал тузинг.

Мавзу: турлари / хусусиятлари / сифатлари			
1-чи	2-чи	3-чи	n-чи

Категориал обзор ўтказиш учун мавзулар

1. Ширкат хўжаликлари ва унинг иқтисодий таснифи..
2. Фермер хўжаликлари, унинг аҳамияти.
3. Деҳқон хўжаликларининг АСМ да тутган ўрни, аҳамияти.

2.2.Гуруҳлар ишини баҳолаш кўрсаткичлари ва меъзонлари

Гуруҳ	баҳолаш кўрсаткичлари ва меъзонлари			
	Жадвал тўғри тузилган	Аниқ жавоб	Хулоса келтирилган	Жами баллар
1				
2				
3				

2.3.«Каскад» техникаси

Ушбу технология ғоялар тизимини ишлаб чиқишга кўмак беради: Асосий мақсади: аниқ ва ижодий фикрлаш қобилиятини фаоллаштириш.

Савол юзасидан фикрларингизни билдиринг ва фикрларингизни асосланг.

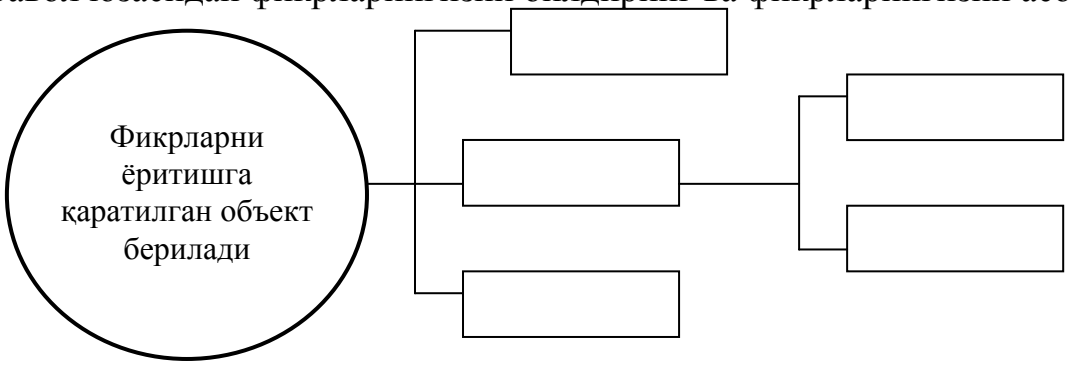

III. ЎЗ-ЎЗИНИ НАЗОРАТ ҚИЛИШ УЧУН МАТЕРИАЛЛАР

3.1. Назорат учун саволлар ва топшириқлар:

1.Бозор муносабати шароитида қишлоқ хўжалигининг аҳамияти қандай?
2.Қишлоқ хўжалигининг қандай ўзига хос хусусиятларини биласиз?
3.Қишлоқ хўжалида амалга оширилаётган ислоҳотларнинг асосийларини айтинг.
4.Ширкат хўжаликлари деганда нимани тушунасиз?
5.Фермер хўжаликларига таъриф беринг.
6.Бугунги кунда республикамизда нечта фермер хўжаликлари мавжуд?
7.Деҳқон хўжаликлари деганда нимани тушунасиз?
8.Қишлоқ хўжалиги инфратузилмасини ривожлантиришнинг оптимал усули Сизнингча қандай?

3.2.Т-схемани тўлдиринг

Т-схема. ***Фермер хўжаликларининг истиқболли ривожланишида мавжуд шарт-шароитлар***	
Қониқарли шарт-шароитлар	***Қониқарсиз шарт-шароитлар***

8–МАВЗУ	ҚИШЛОҚ ХЎЖАЛИГИ ЕР ФОНДИ ВА УНДАН ФОЙДАЛАНИШ

8.1. ***Маълумотли – кўргазмали маъруза бўйича режа топшириқ ва ўқув-услубий хужжатлар (1-2 марузалар)***

Маъруза режаси: ***1-машғулот*** 1.Қишлоқ хўжалиги ер фонди ва унинг асосий ишлаб чиқариш воситаси сифатида ўзига хос хусусиятлари. 2.Қишлоқ хўжалиги ер фондининг таркиби. 3.Ижобий ва салбий ер трансформацияси. ***2-машғулот*** 1.Кишлоқ хўжалигида ер фондидан фойдаланишнинг даражаси ва самарадорлигини ифодаловчи кўрсаткичлар. 2.Ердан фойдаланиш даражаси ва самарадорлигига таъсир қилувчи омиллар. 3.Ердан фойдаланиш даражаси ва самарадорлигини ошириш йўналишлари.

Машғулотнинг мақсади:	Қишлоқ хўжалигида ер фонди, унинг таркиби ва трансформацияси, ердан фойдаланиш даражаси ва самарадорлик кўрсаткичлари ва бошқа ер билан боғлиқ масалалар ҳақида тушунча бериш.

Талабанинг ўқув фаолияти натижалари:

11. Қишлоқ ер фонди ҳақида тушунчага эга бўлинади;
12. Қишлоқ ер фондининг таркиби ва трансформацияси ҳақида ахборотга эга бўлинади;
13. Кишлоқ хўжалигида ер фондидан фойдаланишнинг даражаси ва самарадорлигини ифодаловчи кўрсаткичлар санаб ўтади ва мазмунини ёритади;
14. Ердан фойдаланиш даражаси ва самарадорлигига таъсир қилувчи омилларни санаб ўтадилар;
15. Ердан фойдаланиш даражаси ва самарадорлигини ошириш йўналишлари ни кўрсатиб ўтади.

Мустақил ўрганиш учун топшириқлар:

1. Маърузани матни билан танишиб чиқинг ва саволларга жавоб беринг.
   Эслатма: 3.1-га қаранг.
2. Ўқув хужжатлар билан танишиб чиқинг.
   Эслатма: 1.1, 1.2, 1.3, 1.4. ва 1.5.-га қаранг.
3. Ўқув топшириқлар билан танишиб чиқинг.
   Эслатма: 2.1, 2.2.-га қаранг.
4. Ўқув топшириқларни бажаришга тайёрланинг.
   Эслатма: 3.1, 3.2-га қаранг.

Назорат шакли: Оғзаки назорат, савол-жавоб ва ўз-ўзини назорат қилиш.	***Талабага қўйилган балл:*** _____	***Ўқитувчи имзоси:***_____

ЎҚУВ-УСЛУБИЙ МАТЕРИАЛЛАР
I. ЎҚУВ МАТЕРИАЛЛАР
1.1. Қишлоқ хўжалиги ер фондининг асосий ишлаб чиқариш воситаси сифатида ўзига хос хусусиятлари

Қишлоқ хўжалиги ер фондининг асосий ишлаб чиқариш воситаси сифатида ўзига хос хусусиятлари

7. Ер табиатда чегараланган.
8. Ер – табиат маҳсули.
9. Ер абадий ишлаб чиқариш воситасидир.
10. Турли жойларда мавжуд ер майдонлари турли сифатга, яъни унумдорликка эга.
11. Ерни бир жойдан иккинчи жойга кўчириш мумкин эмас.

1.2.

Республика ер фондининг таркиби
(Ўз. Р. Ер кодексининг 8-моддасида ер фонди тоифалари белгилаб қўйилган.)

9. Қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқаришига тайин этилган ерлар – қишлоқ хўжалиги эҳтиёжлари учун берилган ёки ана шу мақсадга мўлжалланган ерлар. Қишлоқ хўжалигига мўлжалланган ерлар суғориладиган ва суғорилмайдиган (лалмикор) ерлар, ҳайдаладиган ерлар, пичанзорлар, яйловлар, кўп йиллик мевали дов-дархтлар ва токзорлар эгаллаган ерларга бўлинади;
10. Аҳоли пунктларининг (шаҳарлар, посёлкалар ва қишлоқ аҳоли пунктларининг) ерлари - шаҳарлар ва посёлкалар шунингдек қишлоқ аҳоли пунктлари чегараси доирасидаги ерлар;
11. Саноат, транспорт, алоқа, мудофаа ва бошқа мақсадларга мўлжалланган ерлар – кўрсатилган мақсадларда фойдаланиш учун юридик шахсларга берилган ерлар;
12. Табиатни муҳофаза қилиш, соғломлаштириш, реализация мақсадларига мўлжалланган ерлар – алоҳида муҳофаза этиладиган табиий ҳудудлар эгаллаган, табиий даволаш омилларига эга бўлган ерлар, шунингдек оммавий дам олиш ва туризм учун фойдаланадиган ерлар;
13. Тарихий-маданий аҳамиятга молик ерлар – тарихий-маданий ёдгорликлар жойлашган ерлар;
14. Ўрмон фонди ерлари – ўрмон билан қопланган, шунингдек ўрмон билан қопланмаган бўлса ҳам, ўрмон хўжалиги эҳтиёжи учун берилган ерлар;
15. Сув фонди ерлари – сув объектлари, сув хўжалиги иншоатлари эгаллаган ерлар ва сув объектларининг қирғоқлари бўйлаб ажратилган

1.3.

Қишлоқ хўжалиги ер фондидан фойдаланиш даражасини ифодаловчи кўрсаткичлар

1). Ер фондининг таркиби (структураси). Жами ер майдонида қишлоқ хўжалигига яроқли (қишлоқ хўжалигига тайин этилган) ерларининг салмоғи, (фоизларда ифодаланади). Бу кўрсаткич қуйидаги формула ёрдамида аниқланади.

$$Кх.ер.сал. = \frac{Кх.тэ.ер}{Ж.ер.м} x100$$

Бунда: Қх ер сал. – қишлоқ хўжалигига яроқли ер салмоғи, %
Ж. ер м. - жами ер майдони, га
Қх. Тэ. Ер. - қишлоқ хўжалиги учун тайин этилган ер майдони, га

2). Қишлоқ хўжалиги ерларининг таркиби. Бу кўрсаткич қишлоқ хўжалигига яроқли ерлар таркибини кўрсатади. Жумладан, жами қишлоқ хўжалиги ерларида ҳайдаладиган ер салмоғи қуйидаги формула ёрдамида аниқланади.

$$Кх.ер.тар. = \frac{Кх.ер.турлари}{Жк.х.ер.м} x100$$

Бунда: Қх ер таркиби – қишлоқ хўжалиги ерларининг таркиби, %
Қх ер турлари - қишлоқ хўжалигига яроқли ер майдони, га
Жқ.х. ер м. - жами қишлоқ хўжалиги ер майдони, га

3). Ердан фойдаланиш коэффициенти (марталилиги). Бу кўрсаткич қуйидаги формула ёрдамида аниқланади.

$$Ерф.к. = \frac{Хэм, га}{Ж.э.м., га}$$

Бунда: Ер ф.к. – ердан фойдаланиш коэффициенти, марта
Ҳ э м. - ҳақиқатда экилган экин майдони, га
Ж.э.м - жами экин майдони, га

Қишлоқ хўжалиги ер фондидан фойдаланиш иқтисодий самарадорлигини ифодаловчи кўрсаткичлар

Ҳосилдорлик (натурал кўрсаткич) қуйидагича аниқланади.

$$Х = \frac{Ях}{Эм., га}$$

Бунда: Ҳ – экин турларининг (пахта, буғдой, макка, узум, мева...) ҳосилдорлиги, ц/га

Яҳ - ялпи (пахта, буғдой, макка, узум, мева...) ҳосил, ц

Эм - экин (пахта, буғдой, макка, узум, мева...) майдони, га

Ердан фойдаланишнинг иқтисодий самарадорлигини қуйидаги кўрсаткичлар ёрдамида аниқлаш мақсадга мувофиқ:

1). Ер майдони бирлиги ҳисобига олинган ялпи маҳсулот, сўм. Бу кўрсаткич қуйидаги формула ёрдамида аниқланади.

$$Ерф.с. = \frac{Ям., сўм}{Ж.э.м., га}$$

Бунда: Ер ф.с. – ердан фойдаланиш самарадорлиги, сўм

Я.м. – ялпи маҳсулот, сўм

Жэм - жами экин майдони, га

Бу кўрсаткич доимо ўсиб борса ижобий ривожланиш ҳисобланади. Албатта унинг даражасига жуда кўплаб омиллар (иқтисодиётнинг, технологиянинг ривожланганлик даражаси, инфляция даражаси, экин турлари ва маҳсулотларга шаклланадиган нархлар даражаси) таъсир этади.

2). Ер бирлиги ҳисобига олинган фойда миқдори, сўм. Бу кўрсаткич қуйидаги формула ёрдамида аниқланади.

$$Ерф.с. = \frac{Ж.ф., сўм}{Ж.э.м., га}$$

Бунда: Ер ф.с. – ердан фойдаланиш самарадорлиги, сўм

Ж.ф. –жами олинган фойда (ёки соф фойда), сўм

Жэм - жами экин майдони, га

1.5.

Ер фондидан фойдаланишнинг даражаси ва иқтисодий самарадорлигини ошириш йўналишлари

Ер қонунчилигини такомиллаштириш.
Мулкий муносабатларни такомиллаштириш;
Қишлоқ хўжалиги экинларини жойлаштиришда ернинг талаби ва имкониятларини ҳисобга олган ҳолда амалга ошириш;
Салбий ер тарнсформациясига йўл қўймаслик;
Ер ва сувдан фойдаланувчиларнинг самарадорликни оширганликлари учун манфаатдорлигини таъминлаш;
Танланган ишлаб чиқариш турининг технологияларини бузмасдан бажариш, мелиорация ва ирригация тадбирларини ўз вақтида самарали ўтказиш;
Илғор технологияни ишлаб чиқаришга жорий этиш;
Фан ютуқларини ишлаб чиқаришга жорий этиш;
Кимёлаштириш;
Қишлоқ хўжалигига яроқли ерларни сув ва шамол эррозиясидан асраш;
Ер ва сувдан фойдаланганлик учун тўловлар тизимини такомиллаштириб бориш;
Қишлоқ хўжалиги экинларини суғоришнинг илғор усулларини (томчилатиб, ёмғирлатиб, қатор оралаб ва х.х.) ишлаб чиқаришга жорий этиш;
Ердан самарали фойдаланишнинг доимий мониторингини ташкил этиш;
Қишлоқ хўжалиги ерларини бошқа мақсадлар учун чиқиб кетишига имкон даражасида йўл қўймаслик;
Уруғчиликни ривожлантириш;
Ердан фойдаланишнинг маротабалигини ошириш;
Иссиқхоналарни кўпайтириш.

II. МАЪЛУМОТЛИ-АХБОРОТ МАТЕРИАЛЛАР

2.1. ИНСЕРТ ТЕХНИКАСИ

Инсерт жадвалининг тузилиши ва уни тулдириш қоидаси билан танишадилар.

Инсерт жадвали:
- маълумотларни системалаштиришни (мустақил ўқиш/ маъруза эшитиш жараёнида олинган), уни тасдиқлаш, аниқлаштириш ёки рад этиш; қабул қилинаётган маълумотнинг тушунарлилигини назорат килиш, аввал эгалланган маълумотни янгиси билан боғлаш қобилиятларини шакллан тиришни таъминлайди;
- ўқув маълумотини мустақил ўргангандан сўнг қўлланилади.

Ўқиш жараёнида олинган маълумотларни индивидуал ҳолда системалаштирадилар;
Матнда қўйилган белгилар асосида жадвал устунларини тўлдирадилар:
“V” - ҳақидаги билимларимга жавоб беради;
“-“ - ҳақидаги билимларимга қарама-қарши;
“+” - янги маълумотлар
“?” – тушунарсиз (аниқлаштириш, тўлдиришни талаб қилади)

Инсерт жадвали

V	+	-	?

2.2.Мавзуни ўрганиш учун адабиётлар рўйхати

Мавзуни ўрганиш учун адабиётлар рўйхати

Каримов И.А. Ўзбекистон буюк келажак сари. – Т.: “Ўзбекистон”, 1999-486б.
Каримов И.А. Озод ва обод Ватан, эркин ва фаравон ҳаёт пировард мақсадимиз. – Т.: “Ўзбекистон”, 2000- 486б.
Каримов И.А. Ватан равнақи учун ҳар биримиз масъулмиз. – Т.: “Ўзбекистон”, 2001- 486б.
Экономика отаслей АПК/ ИА.Минаков, Н.И, Куликов, О.В. Соколов и др.; Под ред. И.А.Минакова.-М.: КолосС, 2004.-464 с.
Хакимов Р., Отақулов М., Юсупов Э., Юсупов М. Агросаноат мажмуаси иқтисодиёти. – (ўқув қўланма) -Т.: ТДИУ 2004. – 160 б.
Серова Е.В. Аграрная экономика: Учебник для студентов экономческих вузов, факультетов и специальностей. –М.: Издателство ГУ ВЭШ, 1999. – 480 с.

III. ЎЗ-ЎЗИНИ НАЗОРАТ ҚИЛИШ УЧУН МАТЕРИАЛЛАР:

3.1. Такрорлаш учун савол ва топшириқлар:

Ер нима сабабдан қишлоқ хўжалигида асосий фонд ҳисобланади?
Қишлоқ хўжалиги ер фонди таркиби тўғрисида нималарни биласиз?
Республикада қишлоқ хўжалигидаер фондидан фойдалниш даражасини аниқлашнинг қайси усулларини биласиз?
Қишлоқ хўжалиги сув муаммалари тўғрисида нималар биласиз?

3.2.Уй вазифаси

1.Инсерт техникасдан фойдаланган ҳолда кейинги машғулотга тайёргарлик кўриб келинг.
2.Мавзуга оид энг сўнгги маълумотлардан фойдаланган ҳолда матн тайёрлаб келинг.

.2. Амалий масалаларни ечиш орқали билимларни чуқурлаштириш ва кенгайтириш бўйича семинар машғулоти бўйича режа - топшириқ ва ўқув услубий материаллар (1-2-машғулот)

Семинар режаси:

1-машғулот

1.Қишлоқ хўжалиги ер фонди ва унинг асосий ишлаб чиқариш воситаси сифатида ўзига хос хусусиятлари.
2.Қишлоқ хўжалиги ер фондининг таркиби.
3.Ижобий ва салбий ер трансформаöияси.
4.Мавзу асосида масала ечиш ва таҳлил қилиш.

2-машғулот

1.Қишлоқ хўжалигида ер фондидан фойдаланишнинг даражаси ва самарадорлигини ифодаловчи кўрсаткичлар.
2.Ердан фойдаланиш даражаси ва самарадорлигига таъсир қилувчи омиллар.
3.Ердан фойдаланиш даражаси ва самарадорлигини ошириш йўналишлари.
4.Мавзу асосида масала ечиш ва таҳлил қилиш.

Машғулотнинг мақсади:	Қишлоқ хўжалигида ер фонди, унинг таркиби ва трансформацияси, ердан фойдаланиш даражаси ва самарадорлик кўрсаткичлари ва бошқа ер билан боғлиқ масалалар ҳақида тушунча бериш.

Талабанинг ўқув фаолияти натижалари:

16.Қишлоқ ер фонди ҳақида тушунчага эга бўлинади;
17.Қишлоқ ер фондининг таркиби ва трансформацияси ҳақида ахборотга эга бўлинади;
18.Кишлоқ хўжалигида ер фондидан фойдаланишнинг даражаси ва самарадорлигини ифодаловчи кўрсаткичлар санаб ўтади ва мазмунини ёритади;
19.Ердан фойдаланиш даражаси ва самарадорлигига таъсир қилувчи омилларни санаб ўтадилар;
20.Ердан фойдаланиш даражаси ва самарадорлигини ошириш йўналишлари ни кўрсатиб ўтади.

Мустақил ўрганиш учун топшириқлар:

1. Маъруза матни билан танишиб чиқинг ва саволларга жавоб беринг.
   Эслатма: 3.1-га қаранг.
2. Гуруҳларда ишлаш қоидаси билан танишиб чиқинг.
   Эслатма: 2.1, 2.2., 2.3., 2.4., 2.5. ва 2.6.-га қаранг.
3. Ўқув топшириқларни бажаришга тайёрланинг.
   Эслатма: 1.1, 1.2.-га қаранг.
4. Мавзу бўйича саволларга тайёрланинг.
   Эслатма: 3.1.-га қаранг.

Назорат шакли: Оғзаки назорат, савол-жавоб ва ўз-ўзини назо-рат қилиш.	***Талабага қўйилган балл:*** _____	***Ўқитувчи имзоси:***_____

ЎҚУВ УСЛУБИЙ МАТЕРИАЛЛАР

I. ЎҚУВ ТОПШИРИҚЛАР

1-гуруҳ

1-вазифа. **Тест**

Ўзбекистон Республикас неча млн. гектар ер майдонига эга?

А) 444,7 млн.га;
Б) 447,4 млн.га;
В) 474,4 млн.га;
Г) 144,7 млн.га.

2-вазифа

Республикамизда ердан фойдаланиш самарадорлиги қандай? Экинлар тури ва миқдорига кўра қандай?

Жавобингизда конкрет мисоллар келтиринг

3-вазифа

Бугунги кунда ерларни хусусийлаштирилиши қандай афзалликларга ва ноқулайликларга эга?

(Уларнинг ижобий ва салбий томонларини жадвал кўринишида беринг)

Салбий томонлари	***Ижобий томонлари***

2-гуруҳ

1-Вазифа. **Тест**

Ўзбекистон қишлоқ хўжалигига яроқли ер майдонларининг неча фоизи ҳайдаладиган ерлар тоифасига киради?

А) 14%;
Б) 15%;
В) 16%;
Г) 17%.

2-вазифа.

Мавжуд ер ресурслари талабни қондира оладими? Нега?.

Жавобингизда конкрет мисоллар келтиринг

3-вазифа.

Ширкат хўжаликларининг маълум қисмини фермер хўжалкилаига айлантирилишига зарурат нимада деб ўйлайсиз?

(Уларнинг ижобий ва салбий томонларини жадвал кўринишида беринг)

Ижобий томонлари	***Салбий томонлари***

3-гуруҳ

1-Вазифа. **Тест**

Мамлакатимизда лалмикор ерлар неча гектарни ташкил этади?

А) 447,4 млн.га;

Б) 6,6 млн.га;

В) 6,7 млн.га;

Г) 8,8 млн.га.

2-вазифа.

Республикамиз қишлоқ хўжалиги ва ердан фойдаланиш даражаси ва самарадорлиги бугунги кунда қандай аҳволда?

Жавобингизни конкрет мисолда тушунтиринг.

3-вазифа.

Деҳқон хўжаликларининг АСМ да тутган ўрни қандай?

(Уларнинг ижобий ва салбий томонларини жадвал кўринишида беринг)

Ижобий томонлари	***Салбий томонлари***

1.2. Муаммоли вазифа

Вазият.

Мамлакат қишлоқ хўжалигидаги жами ер майдони 400 млн.га. Шундан 250 млн.га қишлоқ хўжалиги учун тайин этилган ер майдони, Мамлакатдаги мавжуд ер майдони қуйидагилар билан характерланади:

2007 йилда:

-150 млн.га ҳайдаладиган ер майдонига киритилади.

Аммо,

-ҳар йили 2000 гектар ер чўллашмоқда.

-ҳар йили 1500 гектар ер ўзлаштирилмоқда.

Вазифа.

Мамлакатдаги қишлоқ хўжалигига яроқли ер салмоғини топинг.

2010 йилда қишлоқ хўжалигига яроқли ер таркиби неча фоизни ташкил этади?

Ердан фойдаланиш имконини берадиган оптимал чора-тадбирлар рўйхатини тузинг.

Юқоридаги ҳолат иқтисодиётга қандай таъсир қилади.

Дельфи техникасиадан фойдаланиб энг яхши ғояни танланг.

Методик кўрсатмалар:

- Масалани индивидуал ўқинг.
- Масалани ечими натижаларини биргаликда муҳокама қилинг

- Муаммони ҳал қилишнинг чораларини индивидуал ўйланг.
- Барча берилган фикрларни биргаликда муҳокама қилинг
- Муаммони якуний ечимини формулировка қилинг ва презентация қоғозида расмийлаштиринг.

II. МАЪЛУМОТЛИ-АХБОРОТ МАТЕРИАЛЛАР

2.1.Баҳолаш кўрсаткичлари ва мезонлари

Гуруҳ	***Баҳо***	***Баҳолаш кўрсаткичлари ва мезонлари***			
		Маълумотнинг тўлалиги	***Гуруҳ иштирокчиларининг фаоллиги***	***Маълумотнинг тақдим этилиши***	***Жами***
	Балл				
1					
2					
3					

Гуруҳ ишларини умумлаштирувчи баҳо

Гуруҳ	***1***	***2***	***3***	***Жами балл***	***Баҳо***
1					
2					
3					

2.2.Вазифани бажариш кетма-кетлиги ва регламенти

Индивидуал ўқиш-2 минут.
Муҳокама қилиш –3 минут.
Презентация варағини тайёрлаш- 5 минут.
Презентация қилиш –7 минут.
Гуруҳлар бошқа гуруҳларни презентациялари вақтида уларни баҳолаш.
Баҳолаш натижаларини раҳбарга айтиш.

2.3. Семинарда ишлаш тартиби ва регламенти

Блиц-сўров-15минут;
Гуруҳларда ишлаш ва презентацияга тайёрланиш-20 миут;
Гуруҳнинг мавзу бўйича ўз нуқтаи-назарини баён этиши-5 минут;
Жамоавий муҳокама, хулосаларни шакллантириш- 5 минутгача;
Ўзаро баҳолаш-1минут;
Индивидуал тест ўтқазиш-5минут.

2.4. Муқобил ғояларни баҳолаш варағи (намуна)

Қ	М у қ о б и л ғ о я л а р

	1 – чи			2 – чи			3 – чи			n- чи		
	Р	Б	К	Р	Б	К	Р	Б	К	Р	Б	К
А	1	2	2	3	4	12						
Б	2	2	4	3	6	18						
В												
Г												
Кўпайтма йиғиндиси			30			32						

Бу ерда Қ-қашнашувчи фамилияси;

Р-ранг бўйича баҳо (1-дан – энг муҳим таклиф, охорги n-гача унчалик муҳим бўлмаган, иккинчи, учинчи ва ҳоказо таклифлар)

Б-ғояни амалга оширишниенг тежамлилиги бўйича баллардаги баҳоси (1-энг юқори баллдан, 10-энг паст баллгача);

К- кўпайтма РхБ

2.5. Ақлий хужум қоидалари

АҚЛИЙ ҲУЖУМ ҚОИДАЛАРИ:

Ҳеч қандай ўзаро танқид ва баҳолаш бўлмаслиги керак.

таклиф қилинаётган ғояга баҳо беришдан сақлан, агар у жуда юқори ва бажарилиш эҳтимоли бўлмаса ҳам – ҳаммасига рухсат берилади.

барча келтирилган ғоялар қимматли ва тенг кучли – уларни танқид қилмаслик керак.

жавоб бераётганни тўхтатмаслик керак.

камчиликларини кўрсатишдан сақланинг.

мақсад миқдор ҳисобланади.

қанча кўп фикр билдирилса шунча яхши: Янги ва қимматли ғоянинг туғилишига эҳтимол шунчалик кўп бўлади.

фикрлар такрорланса эътибор бермаслик керак.

очиқ танқидий фикрларни айтишга рухсат бер.

пайдо бўлган ғояни агар у сенинг назаринг бўйича қабул қилинган схемага жавоб бермаса ҳам ташлаб юбормаслик керак.

ушбу муоммани фақат мавжуд усуллар билан ечиш мумкин деб ўйлама.

2.6. Дельфи техникаси

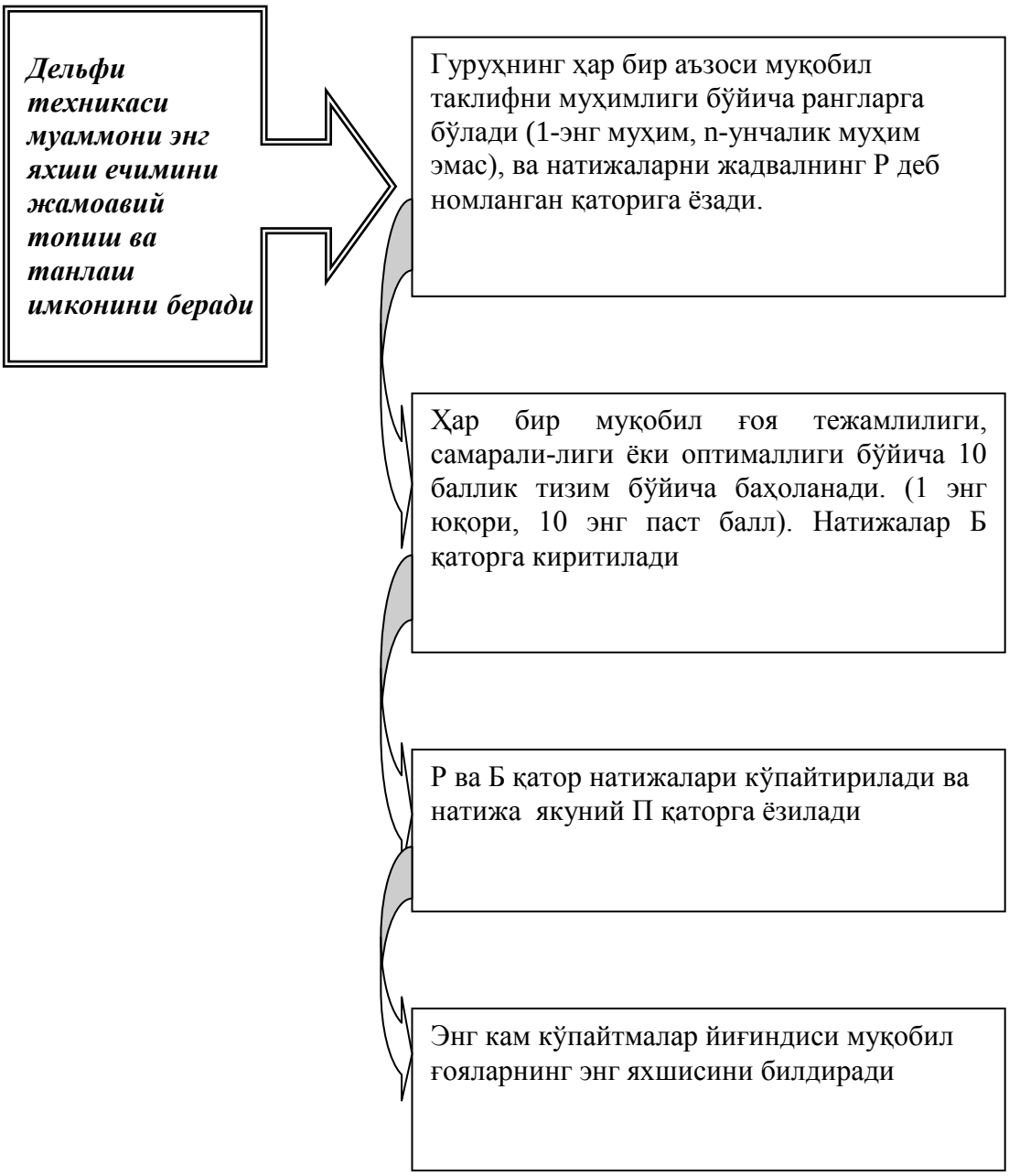

III. ЎЗ-ЎЗИНИ НАЗОРАТ ҚИЛИШ УЧУН МАТЕРИАЛЛАР

3.1. **Блиц- сўров саволлари** ***(укитувчининг варианти):***

1. Республикамиз ер майдони қанча?
2. Ер фондининг ўзига хос хусусиятлари нималардан иборат?
3. Қишлоқ хўжалигига яроқли ерлар салмоғи қандай топилади?
4. Қишлоқ хўжалигига яроқли ерлар таркибини ҳисоблаш формуласини келтиринг. Мазмунини тушунтиринг.
5. Ердан фодаланиш даражаси ва самарадорлигини ошириш йўллари ҳақида нималарни биласиз?
6. Ер трансформацияси деганда нимани тушунасиз?
7. Ердан фойдаланиш даражаси ва самарадорлигини оширишга қандай омиллар таъсир қилади?

9–МАВЗУ	АГРОСАНОАТ МАЖМУАСИНИНГ МЕҲНАТ РЕСУРСЛАРИ ВА УЛАРДАН ФОЙДАЛАНИШ

9.1. Мавзуий – кўргазмали ва кўргазмали маъруза маъруза бўйича режа топшириқ ва ўқув-услубий ҳужжатлар (1-2-машғулотлар)

Маъруза режаси: ***1-маъруза*** 1.Меҳнат, меҳнат ресурслари тушунчаси, унинг моҳияти. 2.Қишлоқ хўжалиги меҳнат ресурслари таркиби. 3.Меҳнат ресурсларидан фойдаланиш кўрсаткичлари. ***2-маъруза*** 1.Меҳнат унумдорлиги, тушунчаси, моҳияти ва уни ҳисоблаш усуллари. 2.Меҳнат унумдорлигига таъсир этувчи омиллар. 3.Қишлоқ хўжалигида меҳнат ресурсларидан фойдаланиш ва меҳнат унумдорлигини оширишни йўналишлари.	
Машғулотнинг мақсади:	Талабаларга агрсаноат мажмуасида меҳнат ресурслари таркиби, улардан фойдаланиш самарадорлигини, меҳнат унумдорлигини республикада ошириш, ушбу масалаларда мавжуд муаммолар ва уларнинг оптимал ечимлари тўғрисида билимлар бериш..
Талабанинг ўқув фаолияти натижалари: Меҳнат ресурслари ҳақида тушунчага эга бўлинади; Қишлоқ хўжалиги меҳнат ресурсларининг таркибий қисмлари ҳақида маълумот олинади; Меҳнат ресурсларидан фойдаланиш кўрсаткичларини айтиб ўтилади ва тушунтирилади; Меҳнат унумдорлиги тушунчаси ва унинг моҳиятини ёритиб берилди; Меҳнат унумдорлигига таъсир этувчи омилларни санаб ўтиш ва улар ҳақида маълумотга эга бўлинади; ***16.*** Қишлоқ хўжалигида меҳнат ресурсларидан фойдаланиш ва меҳнат унумдорлигини оширишни йўналишларини ҳақида ахборотга эга бўлинади.	
Мустақил ўрганиш учун топшириқлар: 1. Маърузани матни билан танишиб чиқинг ва саволларга жавоб беринг. Эслатма: 4.1-га қаранг. 2. Ўқув хужжатлар билан танишиб чиқинг. Эслатма: 1.1, 1.2, 1.3, 1.4., 1.5., 1.6., 1.7., 1.8., 1.9., 1.10., 1.11.-га қаранг. 3. Ўқув топшириқлар билан танишиб чиқинг. Эслатма: 2.1.-га қаранг. 4. Ўқув топшириқларни бажаришга тайёрланинг. Эслатма: 3.1-га қаранг.	
Назорат шакли: Оғзаки назорат, савол-жавоб ва ўз-ўзини назорат қилиш.	***Талабага қўйилган балл:*** _____	***Ўқитувчи имзоси:***_____

ЎҚУВ-УСЛУБИЙ МАТЕРИАЛЛАР

I. ЎҚУВ МАТЕРИАЛЛАР

1.1.

Мамлакат аҳолисининг меҳнат қилиш (жисмоний ва ақлий имкониятлар мажмуасига эга) қобилиятларга эга бўлган қисми унинг меҳнат ресурслари дейилади. Меҳнат фақатгина онгли фаолият натижасидир. Шу сабабли меҳнат тушунчаси инсоннинг фаолиятини билдиради. Меҳнат инсонга хос хусусиятдир. Иш эса энергиянинг сарфланиши оқибатида юз берадиган жараёндир. Демак ишни техникалар, махсус ускуналар, ишчи ҳайвонлар бажариши назарда тутилади.

1.2.

Қишлоқ хўжалигида меҳнат ресурсларидан фойдаланишнинг ўзига хос хусусиятлари

Қишлоқ хўжалигида меҳнатнинг натижалари табиий омилларга боғлиқ;

Қишлоқ хўжалигида меҳнат мавсумийлик характерига эга, натижада мавсумий ишсизлик юзага чиқади;

Қишлоқ хўжалигида меҳнат кенг далаларда, очиқ жойларда олиб борилади;

Қишлоқ хўжалигида иш даври билан ишлаб чиқариш даврининг мос келмаслиги натижасида вақтинчалик ишсизлик объектив ҳолда юзага келади;

Қишлоқ хўжалиги меҳнати нисбатан паст малакали ҳисобланади ва бозор талабларига мослаштириб туриш зарурати туғилади.

1.3.

Меҳнат ресурслари таснифи

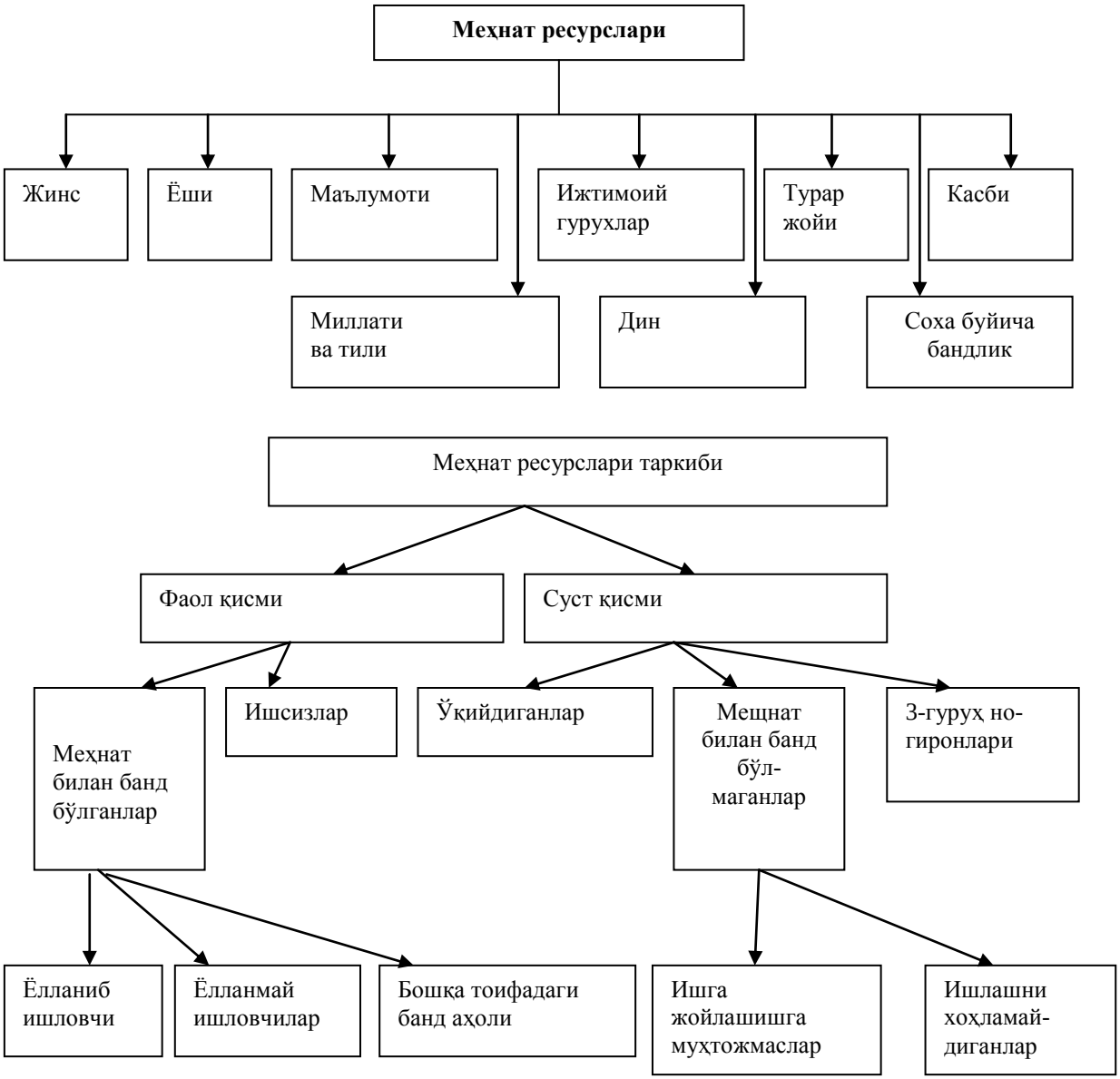

1.4.

Қишлоқ хўжалигининг мамлакат иқисодиёти да тутган ўрни ва функциялари	1.Агросаноат мажмуасини барқарор ишлаши учун зарур шароит яратади; 2.Мамлакат ялпи ички масулотининг 26-30 фоизи ишлаб чиқарилади; 3.Мамлакатда банд меҳнат ресурсларининг 40 фоизига яқини қишлоқ хўжалигида ишлайди; 4.Эркин муомиладага валютанинг 50 фоизидан камроғи қишлоқ хўжалик маҳсулотлари экспорти билан боғлиқ; 5.Иқтисодиётни асосий активларининг салмоқли қисми ушбу мажмуа корхоналарида; 6.Мамлакат минтақаларини ривожланишида ҳамда ижтимоий масалаларни ҳал этишда фаол иштирок этади; 7.Мамлакатнинг агросаноат мажмуасини жадал ривожлантиришнинг моддий асосини яратади. **Қишлоқ хўжалиги қуйидаги функцияларни бажаради:** 1.Мамлакатмизни озиқ овқат фондини шакллантиради; 2.Юртимизнинг озиқ-овқат соҳадаги мустақиллигини, хавфсизлигини таъминлайди; 3.Қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини қайта ишлайдиган саноат учун ҳом ашё етказиб беради; 4.Аҳолини иш жойлари билан таъминлайди.

1.5.

Ширкатларга Ўзбекистон Республикаси “Қишлоқ хўжалик кооперативи (ширкат хўжалиги) тўғрисида”ги қонунининг 1-боб, 1-моддасида - ***“Қишлоқ хўжалик кооперативи (ширкат хўжалиги) – товар қишлоқ хўжалик маҳсулоти етиштириш учун пай усулга ва асосан оила (жамоа) пудратига, фуқароларнинг ихтиёрий равишда бирлашишига, бошқаришнинг умумийлигига асосланган, юридик шахс ҳуқуқига асосланган мустақил хўжалик юритувчи субъектдир.****** деб таъриф берилган.

1.6.

Самарқанд вилояти Пайариқ туман “Соҳибқирон” ширкат хўжалиги устав жамғармаси

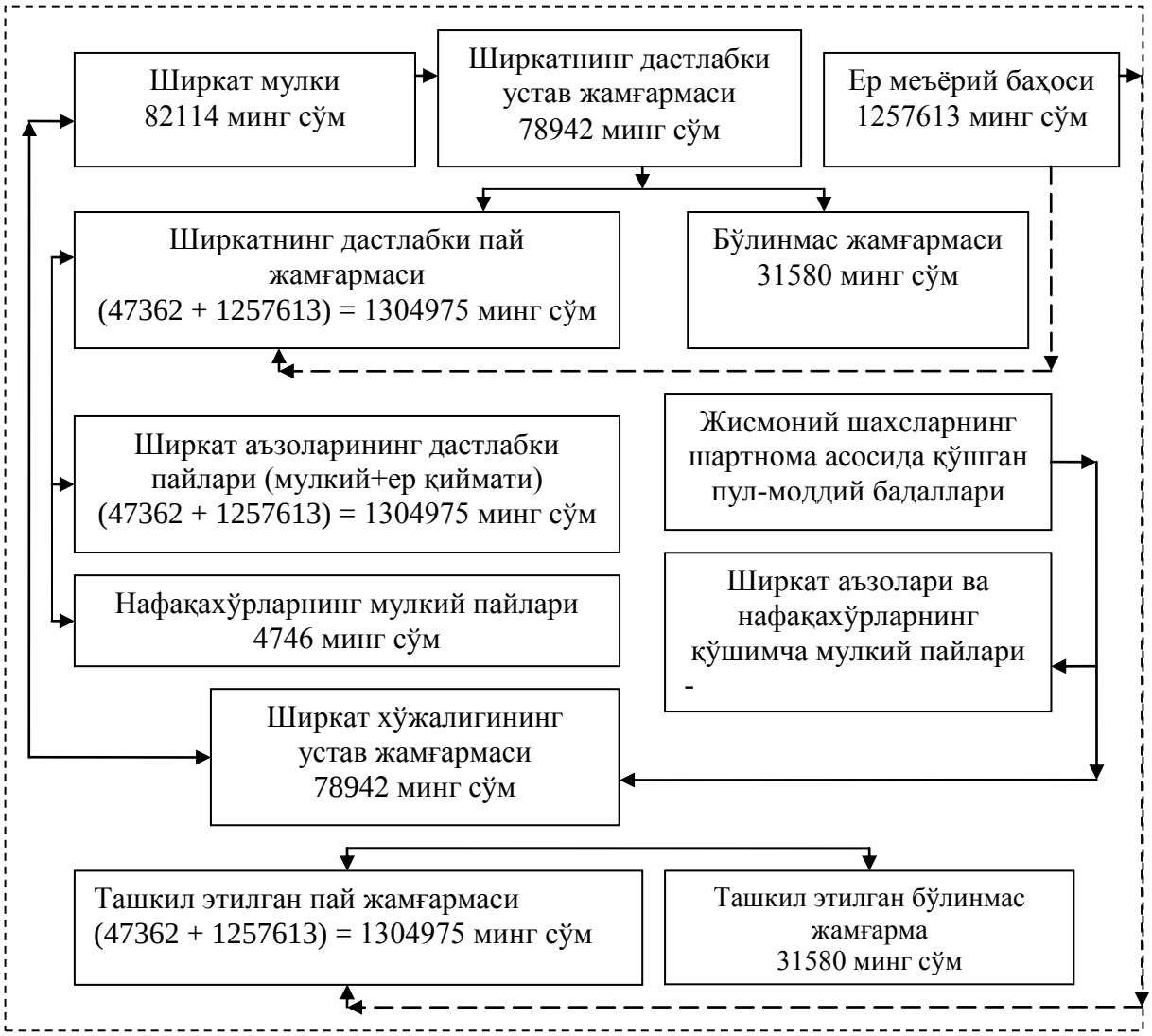

1.7.

Меҳнат унумдорлиги атамаси фақат яратилган (сотилган) маҳсулот (хизматлар) ҳажминигина ўз ичига олади, ҳолбуки, унумдорлик атамаси қўшимча равишда меҳнат натижаларида буюмлашган меҳнатнинг тежалишини ёки ортиқча сарфланишини ҳисобга олади.

1.8.

Меҳнат унумдорлиги маҳсулот ҳажмининг иш вақтига нисбати (М/Т) билан ва аксинча, иш вақтининг маҳсулот ҳажмига нисбати (Т/М) меҳнат сиғими билан аниқланади, яъни мазкур тушунча тўғридан-тўғри алоқвани ҳам, аксинча алоқани ҳам акс эттиради.

Унум маҳсулот массасининг ходимлар сонига (L) билан ифадаланган иш вақтига муносабатидир M/L, яъни у фақат тўғридан тўғри алоқада намоён бўлади. Унум маҳсулот ҳажмининг умуман иш вақтига эмас, балки бевосита ходимга нисбатини кўрсатади.

1.9.

Олинган натижа ва муайян маҳсулот ишлаб чиқаришга иш вақти сарфланиши ўртасидаги нисбат меҳнат унумдорлиги тушунчаси билан тавсяиланади. Бу нисбат:

$$P_t = M / T \qquad (1)$$

формула билан ифодалананиши мумкин.
Бунда: *Pt* – меҳна унумдорлиги, *Ì* – ишлаб чиқарилган маҳсулот ҳажми; *Ò* – барча маҳсулот ишлаб чиқарилишига сарфланган вақт.

1.10

Меҳнат унумдорлиги жами (жонли ва ўтмиш) меҳнат сарфлари бўйича ҳисоблаб чиқилса ижтимоий меҳнат унумдорлигини билдиради. У

$$P_0 = M / T_1 + T_2 \qquad (2)$$

формуласи бўйича аниқланади.
Бунда, P_0 – ижтимоий меҳнат унумдорлиги; T_1 – жонли меҳнат сарфлари; T_2 – ўтмиш ёки сингдирилган меҳнат сарфлари.

Меҳнат унумдорлигини ҳисоблаб чиқиш учун фақат жонли меҳнат сарфларидан фойдаланилса, бундай кўрсаткич индивидуал меҳнат унумдорлиги дейилади. Вақт ёки ишлайдиган миқдори сарфлари жонли меҳнат сарфлари бўлади. Индивидуал (якка) меҳнат унумдорлиги

$$P_i = M / T_1 \qquad (3)$$

Формуласи бўйича ҳисоблаб чиқилади.

Ўзбекистон қишлоқ хўжалиги меҳнат ресурсларидан фойдаланиш даражаси ва самарадорлигини ошириш йўналишлари қуйидагиларни ўз ичига олади:

қишлоқ хўжалиги меҳнат ресурслари малакасини ошириш;
қишлоқ хўжалигида банда ходимларнинг даромади бошқа соҳаларда банд бўлганлар даромадидан паст бўлмаслигини таъминлаш;
қишлоқ хўжалиги меҳнат ресурсларининг иш қуроллари билан қуролланиш даражасини ошириш, замонавийлаштириш;
қишлоқ хўжалигида мулкий муносабатларин янада ривожлантириш.
қишлоқ жойларда молия, кредит тизими, солиқ тизими ва бошқа кўплаб иқтисодий дастакларнинг ривожланишини таъминлаш.

II. ЎҚУВ ТОПШИРИҚЛАР

2.1. Блиц-сўров саволлари:

1.Меҳнат ресурслари деганда нимани тушунасиз?
2.Меҳнат ресурслари ўз ичига нималарни қамраб олади?
3.Республикамизда меҳнат ресурлари билан таъминланганлик даражаси қандай ҳолатда?
4.Меҳнат ресурсларидан фойдаланиш даражаси кўрсаткичларини айтиб ўтинг.
5.Меҳнат ресурсларидан фойдаланиш самарадорлигини ошириш йўналишлари қишлоқ хўжалигида қандай аҳамият касб этади?
6.Қишлоқ меҳнат бозорининг тўйинганлик даражаси бугунги кунда қандай? Фикрингизни тушунтиринг.
7.Меҳнат унумдорлиги деганда нимани тушунасиз?

III. МАЪЛУМОТЛИ-АХБОРОТ МАТЕРИАЛЛАР

3.1.Инсерт техникаси

Инсерт жадвалининг тузилиши ва уни тулдириш қоидаси билан танишадилар.

Инсерт жадвали:
- маълумотларни системалаштиришни (мустақил ўқиш/ маъруза эшитиш жараёнида олинган), уни тасдиқлаш, аниқлаштириш ёки рад этиш; қабул қилинаётган маълумотнинг тушунарлилигини назорат килиш, аввал эгалланган маълумотни янгиси билан боғлаш қобилиятларини шакллантиришни таъминлайди;
- ўқув маълумотини мустақил ўргангандан сўнг қўлланилади.

Ўқиш жараёнида олинган маълумотларни индивидуал ҳолда системалаштирадилар;
Матнда қўйилган белгилар асосида жадвал устунларини тўлдирадилар:
“V” - ҳақидаги билимларимга жавоб беради;
“-“ - ҳақидаги билимларимга қарама-қарши;
“+” - янги маълумотлар
“?” – тушунарсиз (аниқлаштириш, тўлдиришни талаб қилади) маълумот.

Инсерт жадвали

V	+	-	?

IV. ЎЗ-ЎЗИНИ НАЗОРАТ ҚИЛИШ УЧУН МАТЕРИАЛЛАР:

4.1. Такрорлаш учун савол ва топшириқлар:

1.Меҳнат унумдорлиги топишнинг формуласини келтиринг.
2.Қишлоқ хўжалигида меҳнат унумдорлигини оширишнинг қандай йўналишларини биласиз? Фикрингизни изоҳланг.
3.Меҳнат ресурсларидан фойдаланиш даражасини ошириш ва меҳнат унумдорилигини ошириш учун қишлоқ хўжалигида қандай оптимал усул қўлланилгани маъқул? Нега?
4.Қишлоқ хўжалида банда аҳоли малакасини ошириш бўйича қандай таклифлар билдирасиз?
5.Қишлоқ меҳнат бозори инфратузилмасини ривожлантириш ва такомиллаштиришнинг илғор жаҳон тажрибаларидан мисоллар келтиринг. Улардан республикамиз қишлоқ хўжалигида фойланиш мумкинми? Қандай қилиб?

9.2. Билимларни мустаҳкамлаш ва чуқурлаштиришга асосланган семинар машғулоти бўйича режа - топшириқ ва ўқув услубий материаллар
(1-2-машғулот)

Семинар режаси:

1-машғулот

1.Қишлоқ хўжалигида меҳнат ресурслари тушунчаси, унинг моҳияти.
2.Қишлоқ хўжалиги меҳнат ресурслари таркиби.
3.Меҳнат ресурсларидан фойдаланиш кўрсаткичлари.
4.Мавзу асосида масала ечиш ва таҳлил қилиш.

2- машғулот

1.Меҳнат унумдорлиги ва уни ҳисоблаш.
2.Қишлоқ хўжалигида меҳнат ресурсларидан фойдаланиш ва меҳнат унумдорлигини оширишни йўналишлари.
3.Мавзу асосида масала ечиш ва таҳлил қилиш.

Машғулотнинг мақсади:	Талабаларга агрсаноат мажмуасида меҳнат ресурслари таркиби, улардан фойдаланиш самарадорлигини, меҳнат унумдорлигини республикада ошириш, ушбу масалаларда мавжуд муаммолар ва уларнинг оптимал ечимлари тўғрисида билимлар бериш..

Талабанинг ўқув фаолияти натижалари:

Меҳнат ресурслари ҳақида тушунча бериш;

Қишлоқ хўжалиги меҳнат ресурсларининг таркибий қисмлари ҳақида маълумот бериш;

Меҳнат ресурсларидан фойдаланиш кўрсаткичларини айтиб ўтиш ва тушунтириш;

Меҳнат унумдорлиги тушунчаси ва унинг моҳиятини ёритиб бериш;

Меҳнат унумдорлигига таъсир этувчи омилларни санаб ўтиш ва улар ҳақида маълумот бериш;

21.Қишлоқ хўжалигида меҳнат ресурсларидан фойдаланиш ва меҳнат унумдорлигини оширишни йўналишларини айтиб ўтиш.

Мустақил ўрганиш учун топшириқлар:

1. Маъруза матни билан танишиб чиқинг ва саволларга жавоб беринг.
   Эслатма: 3.2-га қаранг.
2. Гуруҳларда ишлаш қоидаси билан танишиб чиқинг.
   Эслатма: 2.1, 2.2., 2.3, 2.4.,2.5., 2.6.-га қаранг.
3. Ўқув топшириқларни бажаришга тайёрланинг.
   Эслатма: 1.1.-га қаранг.
4. Мавзу бўйича топширқларга тайёрланинг.
   Эслатма: 3.1., 3.2., 3.3.-га қаранг.

Назорат шакли: Оғзаки назорат, савол-жавоб ва ўз-ўзини назо-рат қилиш.	***Талабага қўйилган балл:*** _____	***Ўқитувчи имзоси:***_____

ЎҚУВ УСЛУБИЙ МАТЕРИАЛЛАР

I. ЎҚУВ ТОПШИРИҚЛАР

1.1.Бошланғич маълумотлар ва вазифа.

Корхонанинг жорий йилдаги товар маҳсулоти ҳажми 16780 минг сўмни, ишловчилар сони 1780 киши, режалаштирилаётган фойда барсча товар маҳсулоти қийматининг 6%ни, шартли-доимий харажатлар салмоғи маҳсулот таннархининг 25%ни ташкил қилади.

МУ қуйидаги ички резервлар ҳисобига ошишо мумкин:

-меҳнат ва ишлаб чиқаришни ташкил қилишни яхшилаш ҳисобига 1,2% (капитал эмас, балки жорий харажатларни ошиши билан йилига 4 минг сўм);

-рақобатни ривожлантириш, ишчилар малакасини ошириш, рағбатлантирувчи тизимлар таъсирини ошириш ҳисобига – 0,8% (қўшимча ҳаражатларсиз);

-меҳнатни санитария-гигиена холатини яхшилаш ҳисобига –2% (бирваракай ҳаражатларни ошириш йилига –6,5 минг сўм);

Цехларни реконструкцияси ва ускуналарни модернизация қилиш ҳисобига МУ 8% ошиши мумкин. Бу 1470 минг сўмлик капитал харажатни (бирваракай), ундан ташқари йил давомида 22 иш кунига тўхтатишни (1 йилда 262 иш куни) талаб қилади.

Барча ускуналарни янгисига алмаштириш ва технологияга ўзгартиришлар киритиш МУни 22% ошириш имконини беради, лекин бу 5 млн.сўм капитал харажатни талаб ва корхонани 6 ойга тўхтатиб қўйишни талаб қилади.

Чоралар жорий қилинган йилда МУги ўсиши 12% ни таминлайдиган вариантни ва жорий қилинаётган барча чораларни ижобий иқтисодий самарадорлигини ҳисобланг.

Вазифалар.

1-гуруҳ. Капитал харажатларсиз МУни ички резервлар ҳисобига ошириш чораларининг самарадорлигини ҳисобланг.

2-гуруҳ. Корхонани реконструкция ва модернизация ҳисобига МУни ўсиши ва кутилаётган самарадорликни ҳисобланг. Бунда 1-вариантнинг МУни ошиши омилларини ҳисобга олиш керак.

3-гуруҳ. Барча ускуналарни янгилаш ва технологияларни ўзгартириш ҳисобига МУ ўсиши ва кутилаётган самарадорликни ҳисобланг. Бунда 1-вариантнинг МУни ошиши омилларини ҳисобга олиш керак.

II. МАЪЛУМОТЛИ-АХБОРОТ МАТЕРИАЛЛАР

2.1.«Думалоқ столда» муҳокамани ўтқазиш қоидалари

1.Нутқ сўзловчининг фикрини бўлмасдан, диққат билан эшит.
2.Унинг нуқтаи-назари билан норози бўлсанг, ўз фикрингни билдиришга рухсат сўра.
3.Агар у билан рози бўлсанг, кўрилаётган саволга қўшимча киритишни таклиф қил.

Савол ва гуруҳ рақами	**Тўғри жавоб**	**Бошқаларга савол**	**Қўшимчалар**	**Кўргазмалилик (чизма, жадвал ва х.з)**	**Баллар йиғиндиси**
1					
2					
3					
4					
5					
6					
7					
8					
9					
10					

2.2.Инсерт техникаси билан ишлаш қоидалари

Матнни ўқинг.
Матн четида қалам билан белгилар қўйиб олинган ахборотнт тизимлаштириг:
V- … ҳақидаги билимларимга тўғри келади
– (минус) - … ҳақидаги билимларимга зид.
+ (плюс) - янги информация
? –тушунарсиз, аниқлик, қўшимча киритиш лозим бўлган информация.

2.3.Вазифани бажариш кетма-кетлиги ва регламенти

Вазифа билан танишиш ва муҳокама қилиш –10 минут.
Презентация варағини тайёрлаш- 5 минут.
Презентация қилиш –5 минут.
Гурухлар бошқа гурухларни презентациялари вақтида уларни баҳолаш.
Баҳолаш натижаларини раҳбарга айтиш.

2.4.Баҳолаш кўрсаткичлари меъзонлари

Гуруҳ	Баҳолаш кўрсаткичлари меъзонлари			
	1-вазифа.Ҳисоб-китобларни туғрилиги	2-вазифа вариантларни асослаш	Гуруҳ аъзоларининг фаоллиги	Жами баллар
1	-			
2		-		
3			-	

2.5.Ўқув ўйин жараёни

Талабалар 4 та кичик гурухга бўлинадилар.

3та гуруҳ ўз раҳбарларини сайлайди ва берилган вазифаларни бажарадилар.

1 та гурух эксперт комиссияси вазифасини бажаради ва гурухларда олиб борилган ҳисоб-китобларни текширади, гурухлар фаолиятини баҳолайди.

Ҳар бир гурухга вазифалар тарқатилади.

Гуруҳлар ўзларининг вариантлари бўйича масалани ечимини ҳисоблайдилар.

Ечим натижаси бўйича таклиф этилаётган вариант гурух раҳбарлари томонидан муҳокама қилинади, бунда раҳбарлар ўз таклифларини асослайди ва ҳимоя қиладилар.

Раҳбарларнинг очиқ муҳокамаси якунида чоралар жорий қилинадиган йилда талабдаги МУ ўсишини ва кейинги йилларда энг юқори самарадорликни таъминлайдиган энг яхши вариант танланади.

Ўқитувчи талабалар билан биргаликда муҳокамаларга якун ясайди, экспертлар гуруҳи энг фаол қатнашган гурухни аниқлайди. Гуруҳ фаолияти баҳоланади.

III. ЎЗ-ЎЗИНИ НАЗОРАТ ҚИЛИШ УЧУН МАТЕРИАЛЛАР

3.1. Ўтилган мавзу бўйича тўлиқ такрорлаб келиш

1-машғулот

1.Қишлоқ хўжалигида меҳнат ресурслари тушунчаси, унинг моҳияти.

2.Қишлоқ хўжалиги меҳнат ресурслари таркиби.

3.Меҳнат ресурсларидан фойдаланиш кўрсаткичлари.

4.Мавзу асосида масала ечиш ва таҳлил қилиш.

2- машғулот

1.Меҳнат унумдорлиги ва уни ҳисоблаш.

2.Қишлоқ хўжалигида меҳнат ресурсларидан фойдаланиш ва меҳнат унумдорлигини оширишни йўналишлари.

3.Мавзу асосида масала ечиш ва таҳлил қилиш.

3.2. «Думалоқ столда» муҳокама учун саволлар

1.Қишлоқ хўжалигида меҳнат ресурслари бугунги кунда қандай тақсимланган?

2.Қишлоқ хўжалигида меҳнат ресурсларидан фойдаланиш кўрсаткичлари қандай?

3.Қишлоқ хўжалигида меҳнат унумдорлигини оширишнинг қандай йўлларини биласиз?

4.Қишлоқ хўжалигида меҳнат унумдорлиги ва меҳнат ресурсларидан фойдаланиш самарадорлигини оширишнинг оптимал йўлларини айтинг.

3.3.Таянч ибора ва тушунчалар

1.	Меҳнат ресурслари	16.	Агросаноат мажмуаси таркиби
2.	Меҳнатни қуролланиш даражаси	17.	Агросаноат мажмуасининг соҳалари
3.	Миграция	18.	Инфратузилма
4.	Меҳнат унумдорлиги	19.	Ишлаб чиқариш инфратузилмаси
5.	Ишбилармонлик	20.	Ижтимоий инфратузилмаси
6.	Ер ва сув фонди	21.	Иқтисодий қонунлар
7.	Механизациялаштириш	22.	Иқтисодий муҳит
8.	Химиялаштириш	23.	Ҳудуд иқтисодиёти
9.	Автоматлаштириш	24.	Тармоқларнинг мутаносиб ривожланиши
10.	Баҳолар паритети	25.	Ижтимоий масалалар
11.	Агросаноат мажмуасига кирувчи тармоқларни мутаносиб ривожлантириш	26.	Аҳоли турмуш даражаси
12.	Маҳсулот сифати	27.	Иқтисодий самара
13.	Агросаноат интеграцияси	28.	Ижтимоий самара
14.	Аграр сиёсат	29.	Ишлаб чиқаришни интенсивлаштириш
15.	Агросаноат мажмуаси	30.	Барқарор иқтисодий ривожланиш

10–МАВЗУ	АГРОСАНОАТ МАЖМУАСИНИНГ МОДДИЙ-ТЕХНИКА РЕСУРСЛАРИ

10.1. Мавзуий-кўргазмали маъруза бўйича режа топшириқ ва ўқув-услубий ҳужжатлар (1-2-3 марузалар)

Маъруза режаси:

1-маъруза

1.Агросаноат мажмуасининг моддий-техника ресурслари тушунчаси ва аҳамияти

2.Қишлоқ хўжалигида асосий воситалар ва уларнинг классификацияси.

3. Асосий воситаларни такрор ишлаб чиқариш.

2-маъруза

1. Асосий фондлар ва улардан фойдаланиш кўрсаткичларини аниқлаш.

2. Айланма маблағлар ва уларнинг самарадорлиги.

3.Асосий фондлар ва айланма маблағлардан фойдаланиш самарадорлигини ошириш йўллари.

4. . Асосий фондлар ва айланма маблағлардан фойдаланиш самарадорлигини ошириш йўллари.

3-маъруза

1. Қишлоқ хўжалигининг ялпи ва товар маҳсулоти ҳақида тушунча , уларнинг аҳамияти.

2.Қишлоқ хўжалиги Маҳсулотларини тақсимлаш сотиш ва уларнинг товарлилик даражаси.

3. Ялпи маҳсулотни кўпайтириш, унинг товарлилик даражасини ошириш йўллари.

Машғулотнинг мақсади:	Агросаноат мажмуасининг моддий-техника ресурслари тушнчаси, унинг моҳияти, асосий фондлар ва уларни фойдаланиш кўрсаткичлари, айланма маблағлар ҳамда улардан фойдаланиш самарадорлигини ошириш йўллари ҳақидаги билим ва кўрикмаларни чуқурлаштириш.

Талабанинг ўқув фаолияти натижалари:

- Моддий-техника ресурслари ҳақида тўлиқ маълумотга эга бўлиш;
- Асосий фондлар ҳақида тушунчага эга бўлиш;
- Асосий фондлар самарадорлигини оширишда мавжуд бўлган назарий муаммоларини ёрита олиш ва уларнинг ечимларини топа билиш;
- Айланма маблағлар ва улардан фойдаланиш йўллари ҳақида ахборотга эга бўлиш;

17. Асосий фондлар ва айланма маблағлардан фойдаланиш самарадорлиги ошириш йўллари ҳақида билиб олиш..

- Қишлоқ хўжалиги Маҳсулотларини тақсимлаш сотиш ва уларнинг товарлилик даражасини ҳақида тушунчага эга бўлиш;

Мустақил ўрганиш учун топшириқлар:

1. Маърузани матни билан танишиб чиқинг ва саволларга жавоб беринг.
   Эслатма: 4.1-га қаранг.
2. Ўқув хужжатлар билан танишиб чиқинг.
   Эслатма: 1.1, 1.2, 1.3, 1.4., 1.5., 1.6.-га қаранг.

3. Ўқув топшириқлар билан танишиб чиқинг. Эслатма: 2.1.-га қаранг. 4. Ўқув топшириқларни бажаришга тайёрланинг. Эслатма: 3.1-га қаранг.		
Назорат шакли: Оғзаки назорат, савол-жавоб ва ўз-ўзини назорат қилиш.	***Талабага қўйилган балл:*** _____	***Ўқитувчи имзоси:***_____

ЎҚУВ-УСЛУБИЙ МАТЕРИАЛЛАР

I. ЎҚУВ МАТЕРИАЛЛАР
1.1. Қишлоқ хўжалиги моддийтехника баъзаси

Қишлоқ хўжалиги моддийтехника баъзаси

1.Ер – қишлоқ хўжалиги моддий-техника базасидир.
2.Қишлоқ хўжалигининг моддий-техника базаси табиат қонунларига бошқа тармоқларникига нисбатан кўпроқ боғлиқ.
3.Қишлоқ хўжалигида моддий-техника ресурсларидан фойдаланиш самарадорлиги ишлаб чиқаришнинг мавсумийлиги билан боғлиқ.
4.Қишлоқ хўжалигида моддий-техника ресурсларининг катта қисмини тирик организмлар (чорва моллари, кўп йиллик мевали боғлар, узумзорлар ва бошқалар) ташкил этади. Бу эса ишлаб чиқариш жараёнида биологик қонуниятларни ҳам ҳисобга олишни талаб этади. Акс ҳолда натижа паст бўлиши мумкин.
5.Ишлаб чиқариш кенг майдонларда олиб борилиши хўжаликларда яхши ривожланган транспорт тизими, йўл ва алоқа коммуникациялари бўлишини талаб қилади.
6. Қишлоқ хўжалигининг моддий-техника базаси кўп жиҳатдан саноанинг ривожланганлигига боғлиқ.

1.2.

Асосий фондларнинг янгиси эскисига нисбатан арзонга ишлаб чиқарилганда маънавий эскиришни қуйидагича ҳисоблаш қабул қилинган.

$$АФмэ1 = \frac{АФбк - АФтк}{АФбк} x100$$

Бунда: АФмэ1 – асосий фондларнинг маънавий эскириши (эскисига нисбатан орзонроқ бўлган янгиси яратилганда)
АФ бқ – асосий фондларнинг баланс қиймати, сўм;
АФ тқ – асосий фондларнинг тиклаш қиймати, сўм.

1.3.

Асосий фондларнинг маънавий эскириши уларни унумдорлиги сабабли юз берганда уни қуйидагича аниқлаш мумкин.

$$АФмэ2 = \frac{ЯАФму - АФму}{ЯАФму} x100$$

Бунда: АФмэ2 – асосий фондларнинг маънавий эскириши (эскисига нисбатан унумлироғи яратилганда)

ЯАФму – янгидан яратилган асосий фондларнинг унумдорлиги

АФму – ишлаб турган (амалдаги) асосий фондларнинг унумдорлиги

1.4.

Асосий фондларнинг янгиланиш даражаси қуйидагича аниқланади.

$$Кя = \frac{АФя}{АФйок}$$

Бунда: Кя – асосий фондларнинг янгиланиш коэффициенти

АФя – йил давомида янгидан жалб этилган асосий фонд қиймати, сўм

АФ йоқ – асосий фондларнинг йил охиридаги қиймати, сўм

1.5.

Умумий йиллик амортизация нормаси қуйидагича аниқланади:

$$Ан = \frac{Б + К + Д - Л}{Бx\text{N}} x100$$

Бунда: Ан – умумий йиллик амортизация нормаси, %;

Б – асосий фондларнинг дастлабки ёки баланс қиймати, сўм;

К – асосий фондларни капитал таъмирлаш харажатлари, сўм;

Д – асосий фондларни тугатишдаги харажатлар, сўм;

Л – асосий фондларни тугатишдан олинган даромад, сўм;

N – асосий фондларнинг ўртача хизмат қилиш муддати, йил.

1.6.

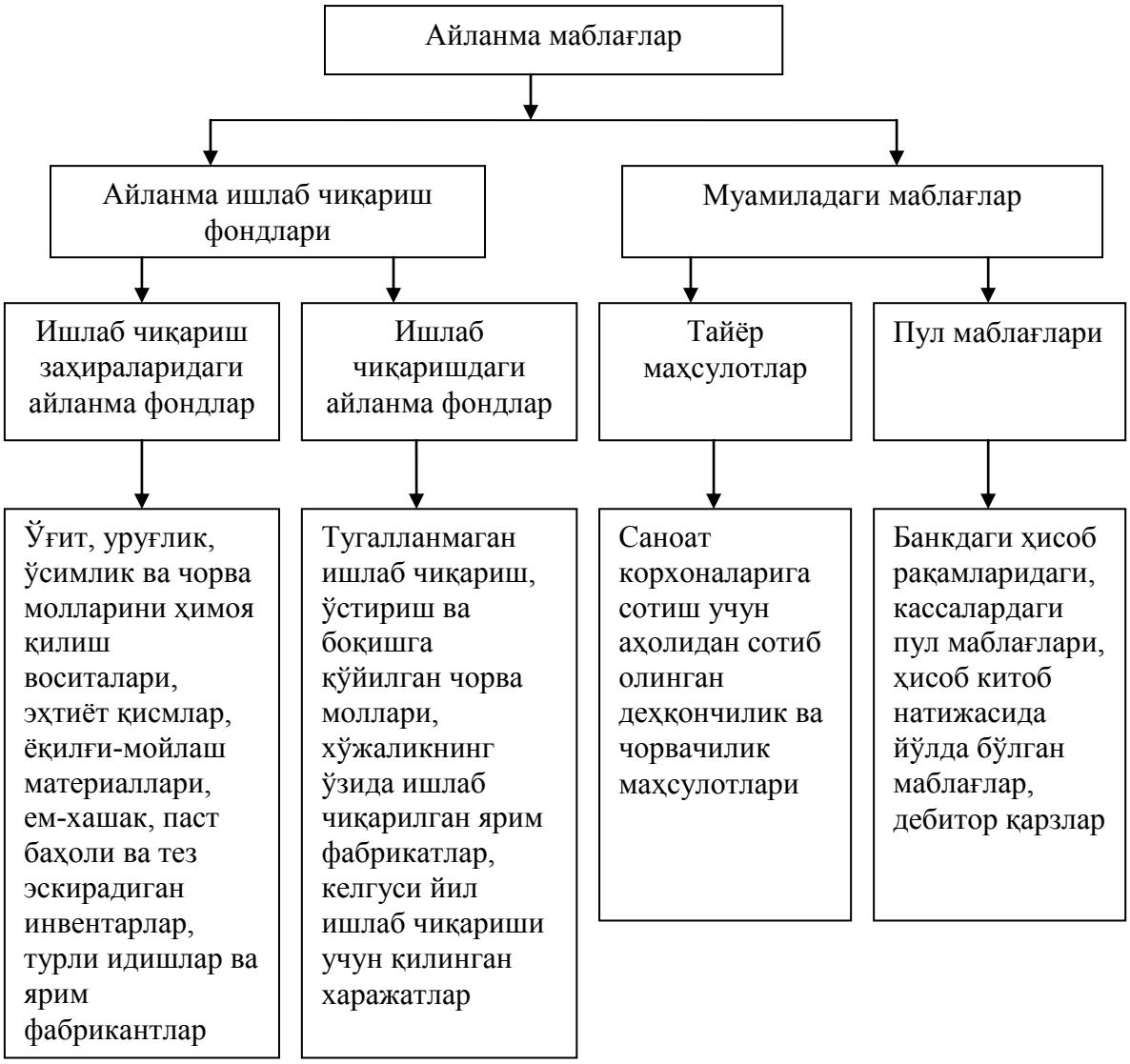

II. ЎҚУВ ТОПШИРИҚЛАР

2.1. Мустакил иш учун вазифа

З Х У Жадвали (Биламан, билишни хоҳлайман, билиб олдим.)

№	Мавзу саволи	биламан	Билишни хохлайман	Билиб олдим
1	*2*	*3*	*4*	*5*
1				
2				
3				

Таянч иборалар

1.	Меҳнат ресурслари	16.	Агросаноат мажмуаси таркиби
2.	Меҳнатни қуролланиш даражаси	17.	Агросаноат мажмуасининг соҳалари
3.	Миграция	18.	Инфратузилма
4.	Меҳнат унумдорлиги	19.	Ишлаб чиқариш инфратузилмаси
5.	Ишбилармонлик	20.	Ижтимоий инфратузилмаси
6.	Ер ва сув фонди	21.	Иқтисодий қонунлар
7.	Механизациялаштириш	22.	Иқтисодий муҳит
8.	Химиялаштириш	23.	Ҳудуд иқтисодиёти
9.	Автоматлаштириш	24.	Тармоқларнинг мутаносиб ривожланиши
10.	Баҳолар паритети	25.	Ижтимоий масалалар
11.	Агросаноат мажмуасига кирувчи тармоқларни мутаносиб ривожлантириш	26.	Аҳоли турмуш даражаси
12.	Маҳсулот сифати	27.	Иқтисодий самара
13.	Агросаноат интеграцияси	28.	Ижтимоий самара
14.	Аграр сиёсат	29.	Ишлаб чиқаришни интенсивлаштириш
15.	Агросаноат мажмуаси	30.	Барқарор иқтисодий ривожланиш

III. МАЪЛУМОТЛИ-АХБОРОТ МАТЕРИАЛЛАР

3.1. Гуруҳлар фаолиятини баҳолаш мезонлари

Гуруҳлар	*Жавобнинг тўлалиги*	*Тақдимотнинг кўргазмалилиги*	*Гуруҳ иштирокчилари-нинг фаоллиги*	*Балларнинг умумий ҳажми*	*Баҳоси*
1-гуруҳ					
2-гуруҳ					
3-гуруҳ					

IV. ЎЗ-ЎЗИНИ НАЗОРАТ ҚИЛИШ УЧУН МАТЕРИАЛЛАР:

4.1. Такрорлаш учун савол ва топшириқлар:

1. Ресурс тушунчасига таъриф беринг.
2.Қишлоқ хўжалиги моддий-техника ресурсларига нималарни киритиш мумкин?
3.Асосий фондлар деганда нимани тушунасиз?
4.Қишлоқ хўжалигида асосий фондлардан фойдаланиш кўрсаткичлари бугунги кунда қандай?
5.Асосий фондлардан фойдаланиш самарадорлигини ошириш йўллари тўғрисида сўзлаб беринг.
6.Қишлоқ хўжалигининг моддий-техника баъзасининг таркибига нималар киради?

10.2. Билимларни мустаҳкамлаш ва чуқурлаштириш га асосланган семинар машғулоти бўйича режа - топшириқ ва ўқув услубий материаллар (1-2-машғулот)

Семинар режаси: ***1-машғулот*** 1.Агросаноат мажмуасининг моддий-техника ресурслари тушунчаси. 2.Қишлоқ хўжалиги моддий-техника ресурслари моҳияти. 3.Қишлоқ хўжалиги моддий-техника ресурслари аҳамияти. 4.Мавзу асосида масала ечиш ва таҳлил қилиш. 5. Қишлоқ хўжалигининг ялпи ва товар маҳсулоти ҳақида тушунча , уларнинг аҳамияти. 6.Мавзу асосида масала ечиш ва таҳлил қилиш. ***2-машғулот*** 1.Қишлоқ хўжалигида асосий фондлар ва улардан фойдаланиш кўрсаткичлари. 2.Асосий фондлардан фойдаланиш самарадорлигини ошириш йўллари. 3.Қишлоқ хўжалиги Маҳсулотларини тақсимлаш сотиш ва уларнинг товарлилик даражаси. 4. Ялпи маҳсулотни кўпайтириш, унинг товарлилик даражасини ошириш йўллари. 5.Мавзу асосида масала ечиш ва таҳлил қилиш.

Машғулотнинг мақсади:	Агросаноат мажмуасининг моддий-техника ресурслари тушнчаси, унинг моҳияти, асосий фондлар ва уларни фойдаланиш кўрсаткичлари, айланма маблағлар ҳамда улардан фойдаланиш самарадорлигини ошириш йўллари ҳақидаги билим ва кўрикмаларни чуқурлаштириш.

22. Талабанинг ўқув фаолияти натижалари:
23. Моддий-техника ресурслари ҳақида тўлиқ маълумотга эга бўлиш;
24. Асосий фондлар ҳақида тушунчага эга бўлиш;
25. Асосий фондлар самарадорлигини оширишда мавжуд бўлган назарий муаммоларини ёрита олиш ва уларнинг ечимларини топа билиш;
26. Айланма маблағлар ва улардан фойдаланиш йўллари ҳақида ахборотга эга бўлиш;
27. Асосий фондлар ва айланма маблағлардан фойдаланиш самарадорлиги ошириш йўллари ҳақида билиб олиш.

Мустақил ўрганиш учун топшириқлар:

1. Маъруза матни билан танишиб чиқинг ва саволларга жавоб беринг.
   Эслатма: 3.1-га қаранг.
2. Гуруҳларда ишлаш қоидаси билан танишиб чиқинг.
   Эслатма: 2.1, 2.2.-га қаранг.
3. Ўқув топшириқларни бажаришга тайёрланинг.
   Эслатма: 1.1, 1.2.-га қаранг.
4. Мавзу бўйича саволларга тайёрланинг.
   Эслатма: 3.1.-га қаранг.

Назорат шакли: Оғзаки назорат, савол-жавоб ва ўз-ўзини назорат қилиш.	***Талабага қўйилган балл:*** _____	***Ўқитувчи имзоси:***_____

ЎҚУВ УСЛУБИЙ МАТЕРИАЛЛАР

I. ЎҚУВ ТОПШИРИҚЛАР

1.1. 1-ГУРУҲ (1-машғулот учун)

1. Ресурс деганда нимани тушунасиз?
2. Ерни АСМ моддий-техника базасининг ресурси сифатида аташ мумкинми?

Ушбу савол асосида ФСМУ жадвалини тўлдиринг.

ФСМУ жадвали

Ерни АСМ моддий-техника базасининг ресурси сифатида аташ мумкинми?

Ф (Фикрингизни баён этинг).
С (Фикрингиз баёнига бирор сабаб кўрсатинг).
М (Кўрсатилган сабабга тушунтирувчи мисол келтиринг).
У (Фикрингизни умумлаштиринг).

3. АСМ моддий-техника ресурсларидан фойдаланиш самарадорлиги ишлаб чиқаришнинг мавсумийлиги билан боғлиқлигини қандай тушунасиз?
3.1. ҳар бир таснифни мазмунини тушунтиринг;
3.2. ҳар бир гуруҳга мисоллар келтириб, изоҳланг.

2-ГУРУҲ (1-машғулот учун)

1. АСМ тармоқларига салбий таъсир этувчи субъектив ва объектив омилларига нималар киради?

Қуйидаги жадвални тўлдиринг:

Субъектив омиллар	***Объектив омиллар***

2. Асосий фондаларнинг асосий моҳияти нимада?
3. Субъект ва объектнинг функционал жиҳатдан боғлиқлик томонларини ва ҳар хил томонларини изоҳланг. Венна диаграммасини тўлдиринг.

Ишингизни тушунтиринг, изоҳ беринг.

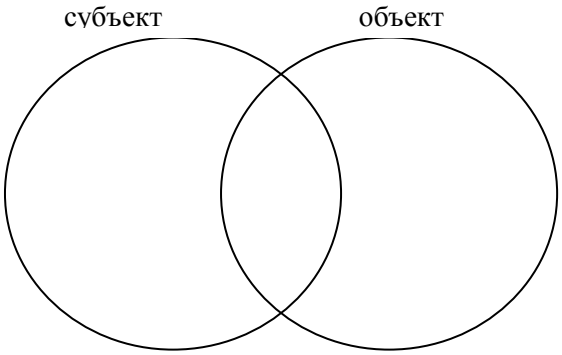

Венна диаграммаси – умумий хусусиятларга эга бўлган 2-3 томонларини солиштириш /қарама-қарши қўйиш /таққослаш учун қўлланилади

- изчил тафаккур қилиш, солиштириш, қарама-қарши қўйиш ва таққослаш малакаларини ривожлантиради;
- асосан маъруза машғулотининг якуний босқичида тўлдирилади

Венна диаграммасини тўлдириш қоидаси билан танишади. Индивидуал / жуфтликда Венна диаграммасини ишлаб чиқади, доираларнинг кесишмаган томонларини тўлдиради (х).

Жуфтликлар ҳосил қилиб, ўз диаграммаларини солиштиради ва тўлдиради

Доиралар кесишган жойини ҳодиса ёки предметнинг, 2-3 доиранинг ўхшашлик томонлари, ҳар иккаласига (ёки учаласига) тааллуқли бўлган умумий хусусиятлари қайд этилиб, тўлдирилади

3-ГУРУҲ (1-машғулот учун)

1. Асосий фондлардан фойдаланиш самарадорлигини ошириш усулларини кўрсатинг. Ҳар бир самарадорлигини ошириш йўлларининг ижобий томонларини ва камчиликларини қайд этинг. Ушбу савол юзасидан қуйидаги Т-схема жадвалини тўлдиринг

Т-схема
Мартаба босқичлари

Самарадорлигини ошириш усуллари	***Ижобий томонлари***	***Камчиликлари***
1-усул		
2-усул		
3-усул		
…		

Якуний усул		

2. Асосий фондлардан фойдаланишнинг хориж давлатларидаги таснифини келтиринг.
3. Бу усулларнинг мазмунини қисқача баён этинг:
АҚШ АСМида асосий фондлардан фойдаланиш Японияникидан нимаси билан фарқ қилади?
Германияни АСМида асосий фондлардан фойдаланиш Россияникидан нимаси билан фарқланади?
Фикрингизни схема асосида тушунтиринг.

1.2. 1-ГУРУҲ (2-машғулот учун)

1. Айланма маблағлар ишлаб чиқариш фондлари ўз ичига нималарни олади?
2. Муомаладаги маблағларнинг таркибий қисмини айтинг?

Берилган саволнинг жавоби асосида ББББ жадвалини тўлдиринг. Жавобларингизни асослаб беринг

Айланма маблағлар	***Биламан***	***Билишни хоҳлайман***	***Билиб олдим***
Ишлаб чиқариш фондлари			
Муомаладаги маблағлар			

Жавобларингизни асосланг ва структуравий–мантиқий схема тарзида тақдим этинг.

2-ГУРУҲ (2-машғулот учун)

1. Асосий фондлар тузилмасини айтинг.
2. Асосий фондлар эскиришининг икки турини қуйидаги жадвалда ёритинг.

Асосий фондлар эскириши	
Маънавий эскириш	***Жисмоний эскириш***

3. Асосий фондлар эскиришининг бу икки турини ва уларнинг хусусиятларини оғзаки изоҳланг.

Барча тайёр материалларни схемалар асосида ишлаб чиқинг ва тақдим қилинг.

3-ГУРУҲ (2-машғулот учун)

1. Моддий-техника ресурслари нима?
2. АСМ моддий-техника базаси нималардан иборат? Ушбу саволнинг жавоби асосида қуйидаги жадвални тўлдиринг. Тизимининг функцияларини кетма-кет ёритинг.

Кетма-кетлик	***Фаолият мазмуни***
Биринчидан	

Иккинчидан	
Учинчидан	
Тўртинчидан	
Бешинчидан	
Олтинчидан	
Бошқалар	

Бу кетма-кетликларнинг аҳамиятини тушунтиринг.

- бир-биридан фарқини ёритинг.
- мисоллар келтириб, изоҳланг.

II. МАЪЛУМОТЛИ-АХБОРОТ МАТЕРИАЛЛАР

2.1. *Гуруҳларда ишлаш қоидаси*

Гуруҳларда ишлаш қоидаси

- Шеригингизни диққат билан тингланг.
- Гуруҳ ишларида ўзаро фаол иштирок этинг, берилган топшириқларга жавобгарлик билан ёндашинг.
- Агар ёрдам керак бўлса, албатта мурожаат қилинг.
- Агар сиздан ёрдам сурашса, албатта ёрдам беринг.
- Гуруҳлар фаолиятининг натижаларини баҳолашда ҳамма иштирок этиши шарт.

Аниқ тушунмогимиз лозим:

- Бошқаларга ўргатиш орқали ўзимиз ўрганамиз;
- Биз битта кемадамиз: ёки биргаликда сузиб чиқамиз, ёки биргаликда чўкиб кетамиз.

2.2.Гуруҳ ишларини баҳолаш жадвали

Гуруҳлар	***Жавобнинг тўлалиги, аниқлиги, тушунарлилиги***	***Кўргазмалилиги***	***Гуруҳ иштирокчиларининг фаоллиги***	***Балларнинг умумий ҳажми***	***Баҳоси***
1.					
2.					
3.					

III. ЎЗ-ЎЗИНИ НАЗОРАТ ҚИЛИШ УЧУН МАТЕРИАЛЛАР

3.1. Назорат учун саволлар ва топшириқлар:

1.Қишлоқ хўжалигининг моддий – техника базаси деганда нимани тушинасиз?
2.Қишлоқ хўжалигининг моддий – техника базасининг моҳияти ва аҳамияти
3.Қандай фондларга асосий фондлар дейилади?
4.Айланма маблағлар нима ва унинг аҳамияти нимада?
5.Қишлоқ хўжалиги асосий фондларидан фойдаланишининг ўзига хос томонлари.
6.Фондлардан фойдаланишнинг самарадорлиги қандай аниқланади?
7.Фонд қайтими ва фонд сиғими кўрсаткичи.
8.Фонд билан қуролланиш ва таъминланиш даражаси.
9.Фондлардан фойдаланиш даражасига қандай омиллар таъсир қилади?
10.Фондлардан фойдаланишнинг самарадорлигига қандай омиллар таъсир қилади?

11–МАВЗУ	АГРОСАНОАТ МАЖМУАСИ ТАРМОҚЛАРИДА ИШЛАБ ЧИҚАРИШ ҲАРАЖАТЛАРИ ВА МАҲСУЛОТ ТАННАРХИ

11.1. Шарҳловчи (кўргазмали) ва мавзуий маъруза бўйича режа топшириқ ва ўқув-услубий ҳужжатлар (1-2- 3 машғулотлар)

Маъруза режаси:

1-маъруза

1.Ишлаб чиқариш харажатлари тушунчаси, моҳияти.
2.Таннарх тушунчаси, унинг моҳияти.
3.Қишлоқ хўжалигида маҳсулотлар таннархини ҳисоблаш тартиби.

2-маъруза

1.Агросаноат мажмуасида маҳсулотлар ва хизматларнинг ҳозирги даражаси.
2.Маҳсулотлар ва хизматлар таннархига таъсир қилувчи омиллар
3.Маҳсулотлар ва хизматлар таннархини пасайтириш йўллари.

3-маъруза

1**.** Қишлоқ хўжалик корхоналарининг даромад ва фойдалари иқтисодий самарадорлиги ҳақида тушунча ва унинг аҳамияти.
2. Даромадни, фойдани , иқтисодий самарадорликни аниқлаш тартиби.
3. Қишлоқ хўжалиги даромадлари, ялпи ва соф фойдасининг ўзгариши.

Машғулотнинг мақсади:	Ишлаб чиқариш харажатлари, таннарх тушунчаси, қишлоқ хўжалиши маҳсулотлари таннархини ҳисоблаш тартиби, АСМ маҳсулотлари ва хизматларнинг ҳозирги даражаси, маҳсулотлар ва хизматлар таннархига таъсир қилувчи омиллар ҳақида тушунча бериш.

Талабанинг ўқув фаолияти натижалари:

Таннарх ҳақида тўлиқ маълумот берилади;
Ишлаб чиқариш харажатлари ҳақида тушунчага эга бўлинади;
Қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари таннархини ҳисоблашда мавжуд бўлган назарий муаммолари хақда ахборотга эга бўлинада ва уларни бартараф этиш йўллари изланади;
Агросанот мажмуасида маҳсулотлар ва хизматларнинг ҳозирги даражаси ҳақида тушунча олинади;
АСМ маҳсулотлари таннархига таъсир этувчи омилларни таъкидлаб ўтилади;

18. Маъсулотлар ва хизматлар таннархини пасайтириш йўллари билиб олинади.

Мустақил ўрганиш учун топшириқлар:

1. Маърузани матни билан танишиб чиқинг ва саволларга жавоб беринг.
   Эслатма: 4.1-га қаранг.
2. Ўқув хужжатлар билан танишиб чиқинг.
   Эслатма: 1.1, 1.2.-га қаранг.
3. Ўқув топшириқлар билан танишиб чиқинг.
   Эслатма: 2.1, 2.2.-га қаранг.
4. Ўқув топшириқларни бажаришга тайёрланинг.
   Эслатма: 3.1, 3.2, 3.3.-га қаранг.

Назорат шакли: Оғзаки назорат, савол-жавоб ва ўз-ўзини назорат қилиш.	***Талабага қўйилган балл:*** _____	***Ўқитувчи имзоси:*** _____

ЎҚУВ-УСЛУБИЙ МАТЕРИАЛЛАР

I. ЎҚУВ МАТЕРИАЛЛАР

1.1.Қишлоқ хўжалигида маҳсулотлар таннархини белгиловчи харажатлар турлари

№	Харажат моддалари	Ўсимликчиликда	Чорвачиликда
1.	Иш ҳақи қўшимчалари билан	+	+
2.	Уруғлик	+	-
3.	Ем-хашак	-	+
4.	Ёқилғи-мойлаш материаллари	+	+
5.	Ўғит	+	-
6.	Зараркунанда ва касалликларга қарши кураш воситалари	+	+
7.	Асосий ишлаб чиқариш воситаларини сақлаш	+	+
8.	Иш ва хизматлар	+	+

1.2.

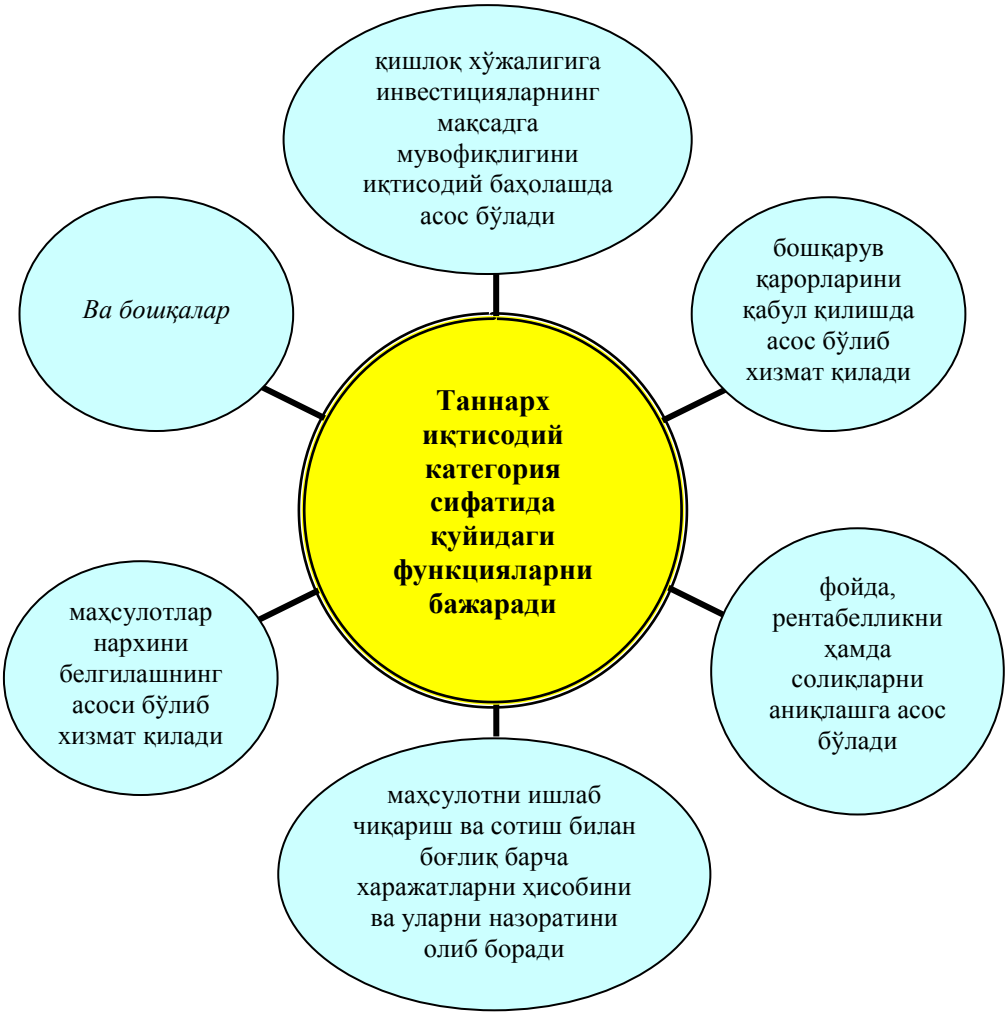

II. ЎҚУВ ТОПШИРИҚЛАР

2.1. Мустакил иш учун вазифа

Эксперт варағи №1

Таннарх тушунчаси, унинг моҳияти

1.Маҳсулотни ишлаб чиқариш таннархи.
2.Маҳсулот бирлигининг тўлиқ таннархи.
3.Индивидуал ва тармоқ таннархи.

Эксперт варағи №2

Қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари таннархини ҳисоблаш тартиби

1.Қишлоқ хўжалиги маҳсулотларининг таннархи тушунчаси.
2.Қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари таннархини ҳисоблаш йўллари.
3.Қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари таннархини ҳисоблашни такомиллаштириш йўллари.

Эксперт варағи №3

Қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари таннархини пасайтириш йўллари

1.Қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари таннархини пасайтиришнинг зарурати.
2. Қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари таннарҳини пасайтиришда таъсир қиладиган омиллар ва уларни бартараф этиш йўллари.
3.Қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари таннарҳини пасайтиришнинг оптимал йўллари.

2.2. ***Гуруҳлар учун топшириқ***

Агросаноат мажмуасининг самарадорлигини ошириш таннархни пасайтириш ҳисобига амалга оширилиши Сизнинг-ча нотўғрими? Фикрингизни изоҳланг

F - Фикрингизни баён этинг.

S - Фикрингизни баёнига бирор сабаб кўрсатинг.

M - Кўрсатилган сабабни тушунтирувчи мисол келтиринг.

U - Фикрингизни умумлаштиринг.

III. МАЪЛУМОТЛИ-АХБОРОТ МАТЕРИАЛЛАР

3.1. Маъруза машғулотида талабалар фаолиятини баҳолаш кўрсаткичлари ва мезонлари

Эксперт гуруҳлари иш натижаларини баҳолаш мезонлари

М е з о н л а р	***Макс. балл***	***Гуруҳ фаолияти натижаларини баҳоси***		
Маълумотнинг тўлалиги				
Маълумотнинг аниқ, чизмали тарзда тақдим этилганлиги				
Гуруҳ иштирокчиларининг фаоллиги (тўлдириш, саволлар бериш, жавоблар бериш)				
Балларнинг максимал ҳажми				

3.2.«Зигзаг» техникаси

Ўзаро ўқитиш ягона тамойилга асослангандир: ўқув гуруҳи кичик гуруҳларга бўлинади. Ҳар бир гуруҳ аъзоси ўрганилаётган мавзунинг маълум соҳаси бўйича эксперт бўлади ва бошқаларга ўргатади.

Ҳар бир гуруҳнинг асосий мақсади: ҳар бир талаба мавзуни тўлиқ ўзлаштириши керак.

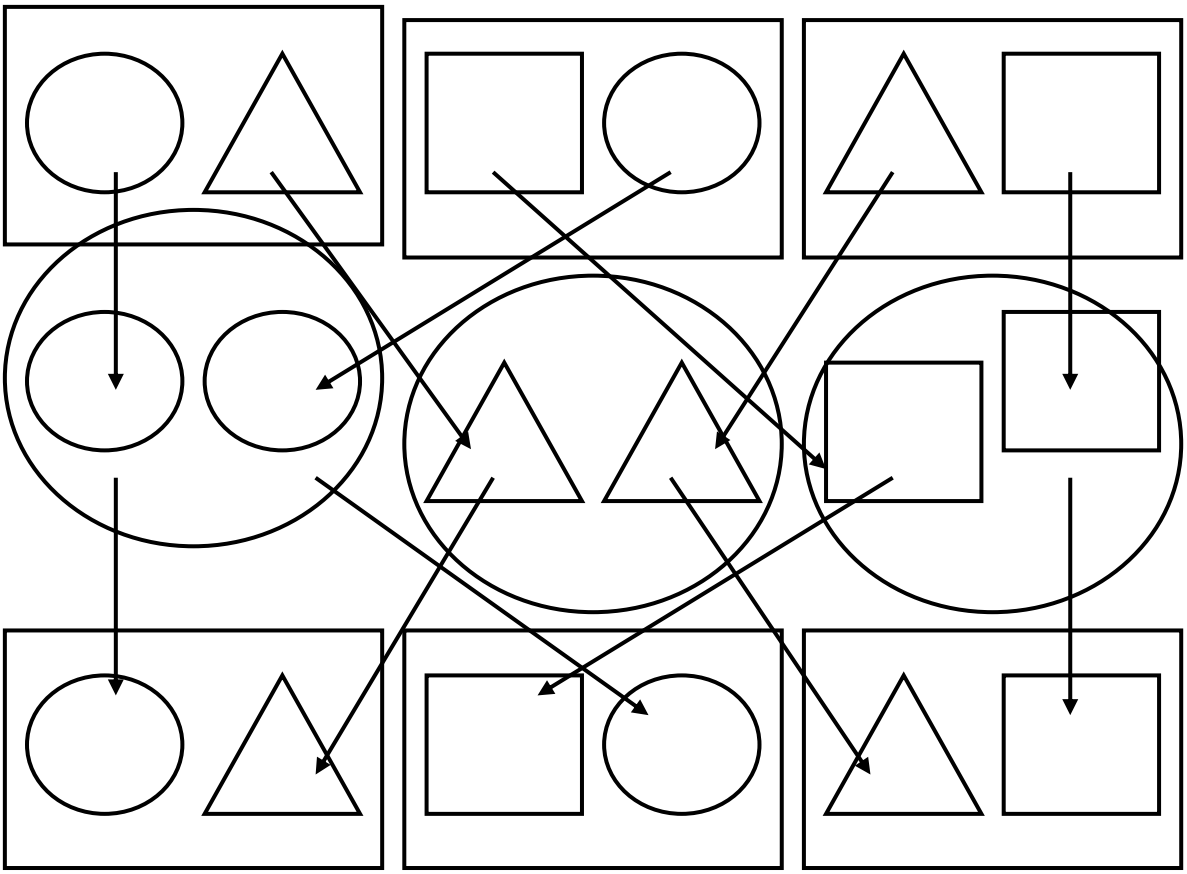

1-босқич: Мустақил иш. Мустақил ўрганишлари учун гуруҳ ичида ўқув материалини тақсимлаш.	***2-босқич: Экспертлар учрашуви.*** Эксперт гуруҳларида ўқув материалини ҳамкорликда ўрганиб чиқиш ва ўзгаларни ўргатишга тайёрланиш.	***3-босқич: Ўзаро бир-бирини ўргатиш. Ў***заро ўргатиш, эгалланган билимларни ўзаро назорат қилиш ва баҳолаш

3.3.Тарқатма материалнинг тахминий нусхаси
ФСМУ технологияси

(F) – Фикрингизни баён этинг.

(C) – Фикрингиз баёнига бирон сабаб кўрсатинг.

(M) – Кўрсатилган сабабни тушунтирувчи мисол келтиринг.

(U) – Фикрингизни умумлаштиринг.

Ушбу технология тингловчиларни ўз фикрини ҳимоя қилишга, эркин фикрлаш ва ўз фикрини бошқаларга ўтказишга, очиқ ҳолда баҳслашишга, эгалланган билимларни таҳлил қилишга, қай даражада эгаллаганликларини баҳолашга ҳамда тингловчиларни баҳслашиш маданиятига ўргатади**.**

IV. ЎЗ-ЎЗИНИ НАЗОРАТ ҚИЛИШ УЧУН МАТЕРИАЛЛАР:

4.1. Такрорлаш учун савол ва топшириқлар:

1.Таннарх тушунчаси нимани англатади?
2.Таннархнинг моҳияти ва аҳамияти.
3.Таннархнинг қандай турлари мавжуд?
4.Тўлиқ таннарх.
5.Ишлаб чиқариш таннархи.
6.Қишлоқ хўжалигида маҳсулотлар таннархи қандай усуллар орқали ҳисобланади?
7.Қишлоқ хўжалигида маҳсулот бирлигининг таннархини пасайтиришга қандай омиллар таъсир этади?
8.Қишлоқ хўжалигида иш бирлигининг таннархини пасайтиришга қандай омиллар таъсир этади?
9.Ўсимликчиликда маҳсулотлар таннархини аниқлаш тартиби.
10.Чорвачиликда маҳсулотлар таннархини аниқлаш тартиби.

4.2.Қуйидаги жадвални тўлдиринг:

ТАШКИЛОТ	
Иқтисодий нуқтаи назардан	***Ижтимоий нуқтаи назардан***

11.2. Муаммоли семинар семинар машғулоти бўйича режа - топшириқ ва ўқув услубий материаллар (1-2-машғулот)

Семинар режаси:

1. Мавзу мазмунига кириш. Саволларни муҳокама қилиш:

1-машғулот

1.Таннарх тушунчаси, унинг моҳияти.
2.Қишлоқ хўжалигида маҳсулотлар таннархини ҳисоблаш тартиби.
3**.** Қишлоқ хўжалик корхоналарининг даромад ва фойдалари иқтисодий самарадорлиги ҳақида тушунча ва унинг аҳамияти.
4.Мавзу асосида масала ечиш ва таҳлил қилиш.

2-машғулот

1.Қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари таннархига таъсир қилувчи омиллар.
2.Қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари таннархини пасайтириш йўллари.
3. Даромадни, фойдани , иқтисодий самарадорликни аниқлаш тартиби.
4. Қишлоқ хўжалиги даромадлари, ялпи ва соф фойдасининг ўзгариши.
5. Гуруҳларда муаммоли вазифаларни ечиш.

.

Машғулотнинг мақсади:	Ишлаб чиқариш харажатлари, таннарх тушунчаси, қишлоқ хўжалиши маҳсулотлари таннархини ҳисоблаш тартиби, АСМ маҳсулотлари ва хизматларнинг ҳозирги даражаси, маҳсулотлар ва хизматлар таннархига таъсир қилувчи омиллар ҳақида тушунча бериш.

Талабанинг ўқув фаолияти натижалари:

Таннарх ҳақида тўлиқ маълумот бериш;
Ишлаб чиқариш харажатлари ҳақида тушунча бериш;
Қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари таннархини ҳисоблашда мавжуд бўлган назарий муаммоларини ёритиш;
Агросанот мажмуасида маҳсулотлар ва хизматларнинг ҳозирги даражаси ҳақида тушунча бериш;
АСМ маҳсулотлари таннархига таъсир этувчи омилларни таъкидлаб ўтиш;

28. Маъсулотлар ва хизматлар таннархини пасайтириш йўлларини айтиб ўтиш.

Мустақил ўрганиш учун топшириқлар:

1. Маъруза матни билан танишиб чиқинг ва саволларга жавоб беринг.
   Эслатма: 3.1-га қаранг.
2. Гуруҳларда ишлаш қоидаси билан танишиб чиқинг.
   Эслатма: 2.1, 2.2..-га қаранг.
3. Ўқув топшириқларни бажаришга тайёрланинг.
   Эслатма: 1.1, 1.2.-га қаранг.
4. Мавзу бўйича саволларга тайёрланинг.
   Эслатма: 3.1.-га қаранг.

Назорат шакли: Оғзаки назорат, савол-жавоб ва ўз-ўзини назорат қилиш.	***Талабага қўйилган балл:*** _____	***Ўқитувчи имзоси:***_____

ЎҚУВ УСЛУБИЙ МАТЕРИАЛЛАР
I. ЎҚУВ ТОПШИРИҚЛАР

1.1. Мавзу бўйича муаммоли вазифалар

Қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари таннархини пасайтириш.

Маҳсулот ишлаб чиқариш таннархи	***Маҳсулот бирлиги таннархи***	***Хўжалик доирасида режа ва ҳисобот таннархлари***	***Қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари таннархини пасайтириш зурурати***

1.2. Муаммони /кичик муаммоларни ва хулосаларни ишлаб чиқиш, қарор қабул қилиш

1-жадвал

Муаммони ишлаб чиқиш		***Якуний хулоса***
Кичик муаммони ишлаб чиқиш	***Ечимининг мазмуни***	***Хулосалар***

II. МАЪЛУМОТЛИ-АХБОРОТ МАТЕРИАЛЛАР

2.1.Талабалар фаолиятини баҳолаш мезонлари

Талаба	*Жавобнинг тўлалиги*	*Тақдимотнинг кўргазмалилиги*	*Фаоллиги*	*Балларнинг умумий ҳажми*	*Баҳоси*
1.					
2.					
3.					
...					

Ҳар бир талаба бошқа талабанинг тақдимотини белгиланган кўрсаткич ва мезонлар асосида баҳолайди.

2.2. Мустақил тайёрланишлари учун қўшимча адабиётлар рўйхати

1.Хакимов Р., Отақулов М., Юсупов Э., Юсупов М.С. Агросаноат мажмуаси иқтисодиёти. – (Ўқув қўлланма) Т., ТДИУ, 2004.-160 б.

2.Салимов Б.Т., Ҳамдамов Қ.С., Беркинов Б.Б., Хакимов Р., Юсупов М.С., Орипов М.А., Ўроқов Н.И. - Деҳқон ва фермер хўжаликлари иқтисоди – (Ўқув қўлланма) –Т.: ТДИУ, 2004. – 176 б.

3.Салимов Б.Т., Ҳамдамов Қ.С., Турсунхўжаев Т.Л., Тўрахўжаев Т.И., Ҳакимов Р.Х., Ўроқов Н.И, Арипов И.М. -Жаҳон қишлоқ хўжалиги. – (Ўқув қўлланма) – Т.: ТДИУ, 2004. – 128 б.

4.Абдуғаниев А., Абдуғаниев А.А. – Қишлоқ хўжалиги иқтисодиёти – (дарслик). – Т.: ТДИУ, 2004. – 304 б.

5.Экономика отраслей АПК / И.А.Минаков, Н.И.Куликов, О.В.Соколов и др.; Под ред. И.А.Минакова. – М.: КолосС, 2004. – 464с.- (Учебники и учеб. пособия для студентов высш. учун. заведений).

III. ЎЗ-ЎЗИНИ НАЗОРАТ ҚИЛИШ УЧУН МАТЕРИАЛЛАР

3.1. Назорат учун саволлар ва топшириқлар:

1.Қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари таннарҳи деганда нимани тушунасиз?
2.Таннархнинг моҳияти ва аҳамияти.
3.Таннархнинг қандай турлари мавжуд?
4.Тўлиқ таннарх.
5.Ишлаб чиқариш таннархи.
6.Қишлоқ хўжалигида маҳсулотлар таннархи қандай усуллар орқали ҳисобланади?
7.Қишлоқ хўжалигида маҳсулот бирлигининг таннархини пасайтиришга қандай омиллар таъсир этади?
8.Қишлоқ хўжалигида иш бирлигининг таннархини пасайтиришга қандай омиллар таъсир этади?
9.Ўсимликчиликда маҳсулотлар таннархини аниқлаш тартиби.
10.Чорвачиликда маҳсулотлар таннархини аниқлаш тартиби.

12–МАВЗУ	АГРОСАНОАТ МАЖМУАСИ ТАРМОҚЛАРИ МАҲСУЛОТЛАРИ НАРХЛАРИ

12.1. ***Маълумотли маъруза бўйича режа топшириқ ва ўқув-услубий хужжатлар***

Маъруза режаси: .Нарх тушунчаси, унинг моҳияти 2.Нархларнинг аҳамияти ва функциялари. 3.Агросаноат мажмуаси тармоқларида нархлар тизими.	
Машғулотнинг мақсади:	Нарх тушунчаси, унинг аҳамияти ва функциялари, АСМ тармоқларида нархлар тизими ҳақида тушунча бериш.
Талабанинг ўқув фаолияти натижалари: “Нарх” ҳақида маълумотга эа бўлинади; Нархнинг аҳамияти ва функцияларини ҳақида ахборотга эга бўлинади; Агросаноат мажмуаси тармоқларида нархлар тизими тўғрисида тушунча олинади.	
Мустақил ўрганиш учун топшириқлар: 1. Маърузани матни билан танишиб чиқинг ва саволларга жавоб беринг. Эслатма: 4.1-га қаранг. 2. Ўқув хужжатлар билан танишиб чиқинг. Эслатма: 1.1, 1.2, 1.3.-га қаранг. 3. Ўқув топшириқлар билан танишиб чиқинг. Эслатма: 2.1.-га қаранг. 4. Ўқув топшириқларни бажаришга тайёрланинг. Эслатма: 3.1-га қаранг.	
Назорат шакли: Оғзаки назорат, савол-жавоб ва ўз-ўзини назорат қилиш.	***Талабага қўйилган балл:*** _____	***Ўқитувчи имзоси:***_____

ЎҚУВ-УСЛУБИЙ МАТЕРИАЛЛАР

I. ЎҚУВ МАТЕРИАЛЛАР

1.1.

Нарх – маҳсулот қийматининг пулда ифодаланишидир. Бу ерда қиймат қонуни амал қилади. Нархнинг талаб ва таклиф асосида қиймат атрофида ўзгариб туриши қиймат қонунининг мазмунини ифодалайди.

2.1

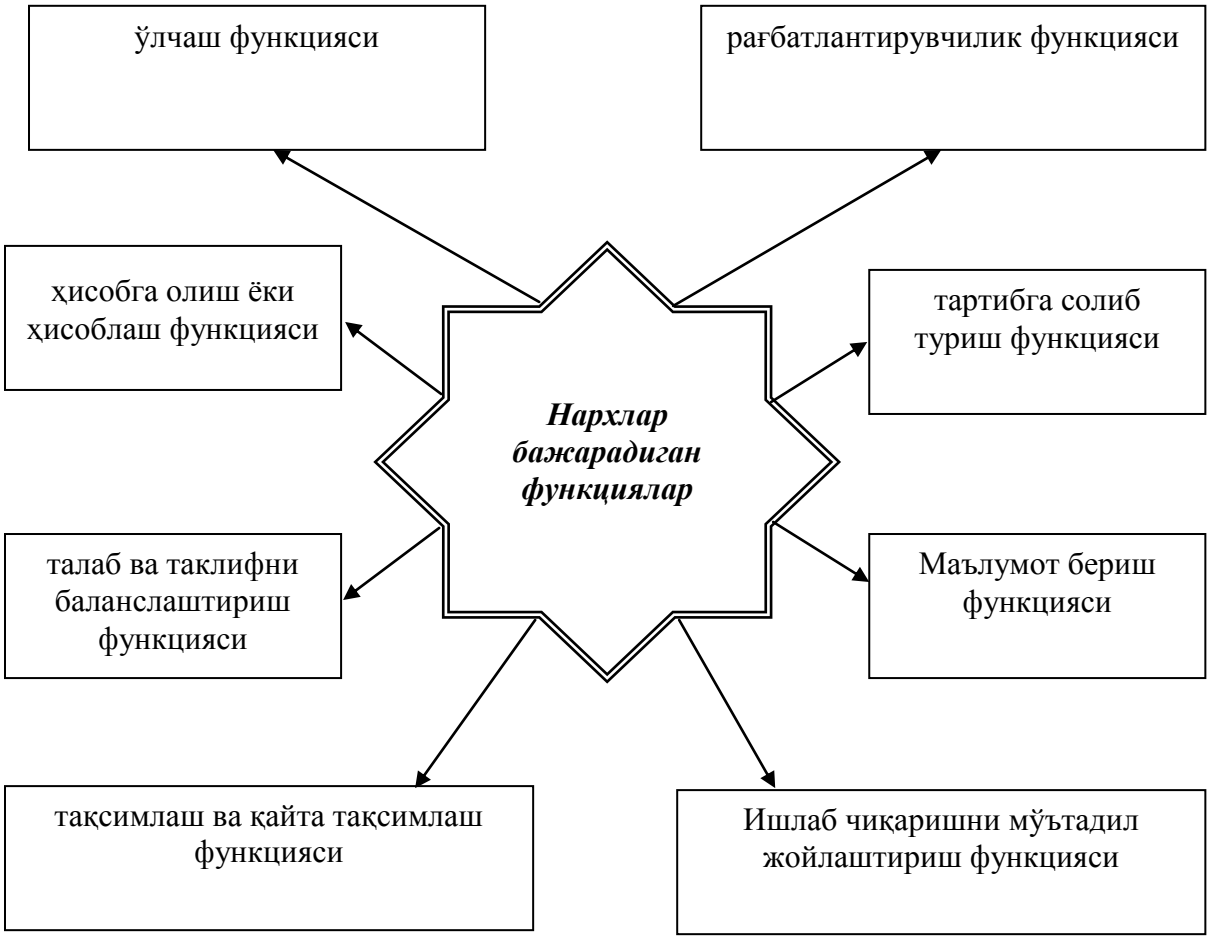
ўлчаш функцияси
рағбатлантирувчилик функцияси
ҳисобга олиш ёки ҳисоблаш функцияси
тартибга солиб туриш функцияси
Нархлар бажарадиган функциялар
талаб ва таклифни баланслаштириш функцияси
Маълумот бериш функцияси
тақсимлаш ва қайта тақсимлаш функцияси
Ишлаб чиқаришни мўътадил жойлаштириш функцияси

1.3.

II. ЎҚУВ ТОПШИРИҚЛАР

2.1. Мустакил иш учун вазифа

Эксперт варағи №1

Нарх тушунчаси

1. Нарх тушунчасига таъриф беринг.
2. Нарх нимани ифодалайди?
3. Нарх қачон шаклланади ва қандай шаклланади?

Эксперт варағи №2

Нархга таъсир этувчи омиллар ва унинг функциялари

1. Нархга қандай омиллар таъсир қилади?
2. Нархнинг қандай функцияларини биласиз?
3. Талаб ва таклифни нима мувофиқлаштиради? Қандай қилиб?

Эксперт варағи №3

Қишлоқ хўжалигида нархлар тизими

1. Қишлоқ хўжалигида нархларнинг қандай тизими ва турларини биласиз?
2. Нарх турларининг кўп бўлиши қандай ҳолатларга боғлиқ?
3. Нархларнинг давлат томонидан тартибга солиб турилишининг объектив сабаблари нималардан иборат?

III. МАЪЛУМОТЛИ-АХБОРОТ МАТЕРИАЛЛАР

3.1. Гуруҳларнинг билим ва кўникмаларини баҳолаш мезонлари

Топшириқлар, баҳолаш кўрсаткичлари ва мезонлари	***1- гуруҳ***	***2- гуруҳ***	***3- гуруҳ***
Максимал балл			
- савол тўлиқ ёритиб берилди			
- жавоблар етарли даражада асослаб берилди			
- гуруҳ иштирокчиларининг фаоллиги			
- берилган саволларга жавоб берди			
- регламентга риоя қилди)			
Жами:			

IV. ЎЗ-ЎЗИНИ НАЗОРАТ ҚИЛИШ УЧУН МАТЕРИАЛЛАР:

4.1. Такрорлаш учун савол ва топшириқлар:

1.“Нарх” тушунчаси нимани англатади?
2.Нархнинг моҳияти ва аҳамияти.
3.Талаб ва таклиф мувозанати.
4.Қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари нархларининг шаклланишига таъсир этувчи омиллар.
5.Нархнинг функциялари ва вазифалари нималардан иборат?
6.Иқтисодий асосланган нархлар деганда нима тушунилади?
7.Қишлоқ хўжалигидаги нархлар тизими нималарни кўзда тугади?
8.Нархлар паритети.
9.Нархнинг рағбатлантириш функцияси.
10.Нархнинг тақсимлаш ва қайта тақсимлаш фукнцияси.
11.Нарх тизими, эсастиклик.

12.2. ***Семинар-тренингга асосланган семинар машғулоти бўйича режа - топшириқ ва ўқув услубий материаллар***
(1-2-машғулот)

Семинар режаси: 1.Нарх тушунчаси, унинг моҳияти ва функциялари. 2.Қишлоқ хўжалигида нархлар тизими. 3.Қишлоқ хўжалигида ишлаб чиқарилган маҳсулотларга нархнинг шаклланиши. 4.Қишлоқ хўжалигида кўрсатилган хизматларга нархнинг шаклланиши. 5 Мавзу асосида масала ечиш ва таҳлил қилиш		
Машғулотнинг мақсади:	Нарх тушунчаси, унинг аҳамияти ва функциялари, АСМ тармоқларида нархлар тизими ҳақида тушунча бериш.	
Талабанинг ўқув фаолияти натижалари: “Нарх” ҳақида маълумотга эа бўлинади; Нархнинг аҳамияти ва функцияларини ҳақида ахборотга эга бўлинади; • Агросаноат мажмуаси тармоқларида нархлар тизими тўғрисида тушунча олинади.		
Мустақил ўрганиш учун топшириқлар: 1. Маъруза матни билан танишиб чиқинг ва саволларга жавоб беринг. Эслатма: 3.1-га қаранг. 2. Гуруҳларда ишлаш қоидаси билан танишиб чиқинг. Эслатма: 2.1, 2.2., 2.3.-га қаранг. 3. Ўқув топшириқларни бажаришга тайёрланинг. Эслатма: 1.1, 1.2-га қаранг. 4. Мавзу бўйича тест саволларига тайёрланинг. Эслатма: 3.1., 3.2., 3.3.-га қаранг.		
Назорат шакли: Оғзаки назорат, савол-жавоб ва ўз-ўзини назорат қилиш.	***Талабага қўйилган балл:*** _____	***Ўқитувчи имзоси:***_____

ЎҚУВ УСЛУБИЙ МАТЕРИАЛЛАР

I. ЎҚУВ ТОПШИРИҚЛАР

1-гуруҳ

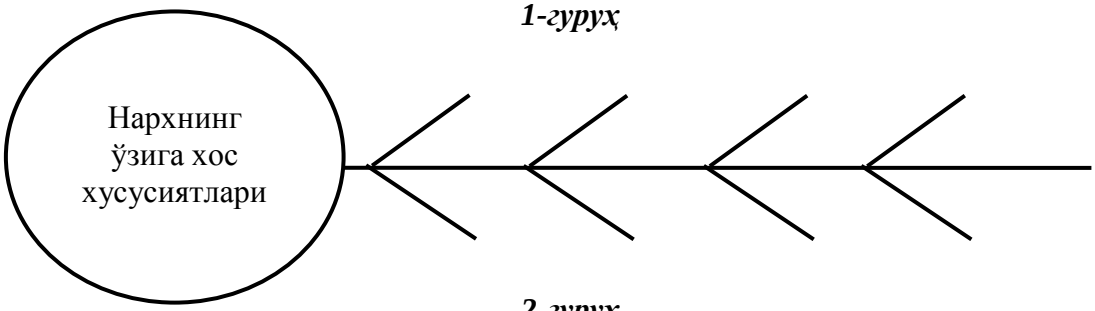

2-гуруҳ

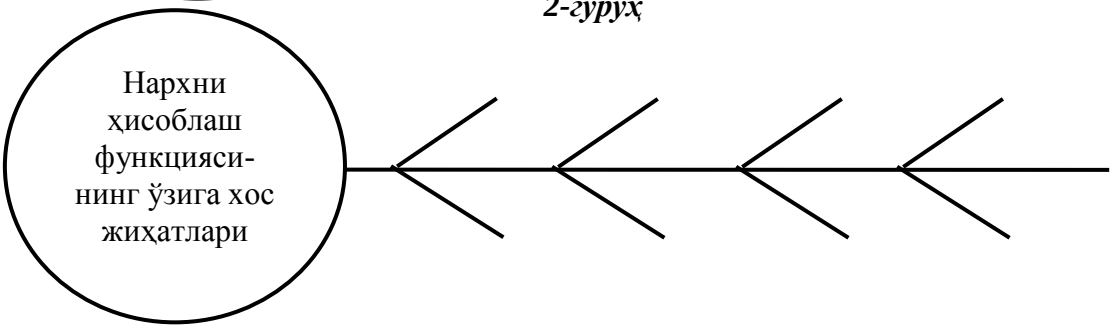

3-гуруҳ

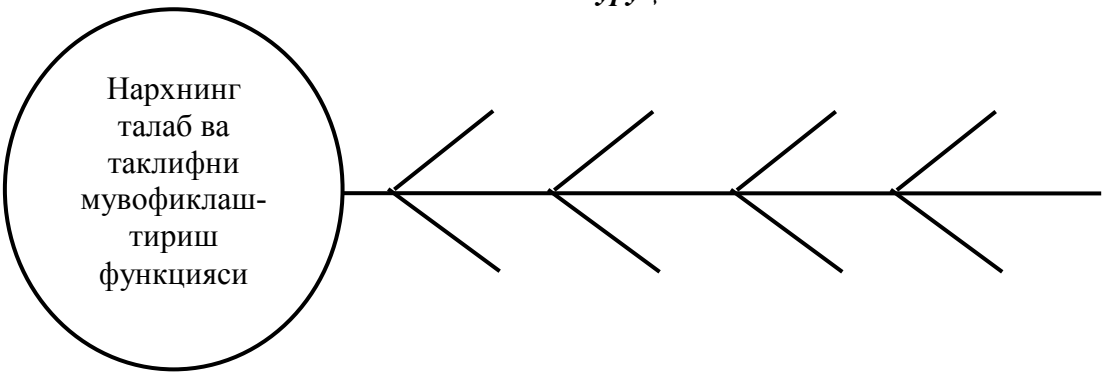

2-МАШҒУЛОТ УЧУН ТОПШИРИҚЛАР

Эксперт варағи №1

Нарх тушунчаси

1.1.Нарх тушунчаси.
1.2.Нархнинг вазифалари ва аҳамияти.
1.3.Нархнинг шаклланиши шароити, сабаблари.

Эксперт варағи №2

Нархга таъсир этувчи омиллар ва унинг функциялари

2.1.Нархга таъсир қилувчи омиллар.
2.2.Нархнинг функциялари.
2.3.Нарх талаб ва таклифни мувофиқлаштирувчи восита сифати.

Эксперт варағи №3

Қишлоқ хўжалигида нархлар тизими

3.1.Қишлоқ хўжалигида нархлар тизими ва турлари.
3.2.Нарх турларининг ўзига хос хусусиятлари.
3.3.Нархларнинг давлат томонидан тартибга солиб турилиши.

II. МАЪЛУМОТЛИ-АХБОРОТ МАТЕРИАЛЛАР

2.1. Семинар-тренинг ўтказиш дастури

Биринчи кун		
Вақти	***Фаолият мазмуни***	***Жавобгар шахс***
8.30 – 8.35	Мавзуга кириш	
8.35 – 8.45	Нарх тушунчаси, унинг моҳияти ва функциялари.	Талаба
8.45 – 8.55	Қишлоқ хўжалигида нархлар тизими.	Талаба
8.55 – 9.05	Мавзу асосида масала ечиш ва таҳлил қилиш.	Талаба
9.05 – 9.15	Кофе-брейк	
9.15 – 9.30	Гуруҳларда топшириқлар бажариш	Ўқитувчи
9.30 – 9.45	Тақдимот	
9.45 – 9.50	Мавзуни якунлаш, баҳоларни эълон қилиш. Мустақил вазифа бериш.	
Иккинчи кун		
8.30 – 8.35	Ўтган кунги материални такрорлаш	Ўқитувчи
8.35 – 8.45	Қишлоқ хўжалигида ишлаб чиқарилган маҳсулотларга нархнинг шаклланиши.	Талаба
8.45 – 8.55	Қишлоқ хўжалигида кўрсатилган хизматларга нархнинг шаклланиши	Талаба
8.55 – 9.05	Мавзу асосида масала ечиш ва таҳлил қилиш	Талаба
9.05 – 9.15	Кофе-брейк	
9.15 – 9.30	Гуруҳларда топшириқлар бажариш	
9.30 – 9.45	Тақдимот	
9.45 – 9.50	Мавзуни якунлаш, баҳоларни эълон қилиш. Мустақил вазифа бериш.	

2.2.Гуруҳларнинг билим ва кўникмаларини баҳолаш мезонлари

Топшириқлар, баҳолаш кўрсаткичлари ва мезонлари	***1- гуруҳ***	***2- гуруҳ***	***3- гуруҳ***
Максимал балл			
- савол тўлиқ ёритиб берилди			
- жавоблар етарли даражада асослаб берилди			
- гуруҳ иштирокчиларининг фаоллиги			
- берилган саволларга жавоб берди			
- регламентга риоя қилди			

Жами:			

2.3. Балиқ скелети техникаси

Ушбу технология катта муаммоларнинг ечимини топишга қаратилган. Юқори қисмида муаммолар тури ёзилса, пастки қисмида эса мисоллар билан изоҳланади.

III. ЎЗ-ЎЗИНИ НАЗОРАТ ҚИЛИШ УЧУН МАТЕРИАЛЛАР

3.1. Назорат учун саволлар ва топшириқлар:

1. Нархнинг моҳияти ва аҳамияти.
2.Талаб ва таклиф мувозанати.
3.Қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари нархларининг шаклланишига таъсир этувчи омиллар.
4.Нархнинг функциялари ва вазифалари нималардан иборат?
5.Иқтисодий асосланган нархлар деганда нима тушунилади?
6.Қишлоқ хўжалигидаги нархлар тизими нималарни кўзда тугади?
7.Нархлар паритети.

3.2.Ўтилган саволлар асосида ББББ жадвалини тўлдиринг:

Биламан	***Билиб олдим***	***Билишни хоҳлайман***

13–МАВЗУ	АГРОСАНОАТ МАЖМУАСИДА ФАН, ТЕХНИКА ТАРАҚҚИЁТИ ВА ИНТЕНСИВЛАШТИРИШ

13.1. Ахборот – кўргазмали ва кўргазмали (визуал) маъруза бўйича режа топшириқ ва ўқув-услубий ҳужжатлар (1-2-3 -машғулотлар)

Маъруза режаси:

1-маъруза

1.Иқтисодиётни ривожлантиришнинг экстенсив ва интенсив йўллари тушунчалари.
2.Интенсивлаштиришнинг иқтисодий моҳияти.
3.Агросаноат мажмуаси тармоқларини интенсив ривожлантиришнинг аҳамияти ва зарурати.

2-маъруза

1. Қишлоқ хўжалигидаги ишлаб чиқаришни интесивлаштиришга таъсир этувчи асосий омиллар.
2. Қишлоқ хўжалигидаги интесивлаштиришни иқтисодий самарадорлик кўрсаткичлари.
3.Аграсаноат мажмуасида интенсивлаштиришнинг халқаро тажрибалари.

3-маъруза

1.Фан, техника тараққиёти ва интенсивлаштириш.
2.Қишлоқ хўжалигини интенсивлаштиришнинг даражаси ва самарадорлигини аниқлаш усуллари.
3.Фан техника тараққиёти ва ишлаб чиқаришни интенсивлаштиришнинг самарадорлигини ошириш йўналишлари.

Машғулотнинг мақсади:	Иқтиосодий ривожлантиришнинг экстенсив ва интенсив йўллари тушунчалари, АСМ тармоқларини интенсив ривожлантиришнинг аҳамияти, фан-техника тарраққиёти ва интенсивлаштириш кабиларнинг мазмун ва моҳиятини очиб бериш.

Талабанинг ўқув фаолияти натижалари:

Иқтисодиётни ривожлантиришнинг экстенсив ва интенсив йўллари тушунчаларини англаб олиш;
Интевсивлаштиришнинг иқтисодий моҳияти ҳақида маълумотга эга бўлиш;
Агросаноат мажмуаси тармоқларини интенсив ривожлантиришнинг аҳамияти ва заруратини тушуниб олиш;
Фан, техника тараққиёти ва интенсивлаштириш муносабатларини ўрганиш;
Қишлоқ хўжалигини интенсивлаштиришнинг даражаси ва самарадорлигини аниқлаш усуллари ҳақида ахборотга эга бўлиш;

19. Фан техника тараққиёти ва ишлаб чиқаришни интенсивлаштиришнинг самарадорлигини ошириш йўналишлари ҳақида батафсил ахборот олиш.

Мустақил ўрганиш учун топшириқлар:

1. Маърузани матни билан танишиб чиқинг ва саволларга жавоб беринг.
   Эслатма: 4.1-га қаранг.
2. Ўқув хужжатлар билан танишиб чиқинг.
   Эслатма: 1.1, 1.2, 1.3.-га қаранг.
3. Ўқув топшириқлар билан танишиб чиқинг.
   Эслатма: 2.1-га қаранг.
4. Ўқув топшириқларни бажаришга тайёрланинг.

Эслатма: 3.1-га қаранг.		
Назорат шакли: Оғзаки назорат, савол-жавоб ва ўз-ўзини назорат қилиш.	***Талабага қўйилган балл:*** _____	***Ўқитувчи имзоси:***_____

ЎҚУВ-УСЛУБИЙ МАТЕРИАЛЛАР
I. ЎҚУВ МАТЕРИАЛЛАР
1.1.

Иқтисодий фан ишлаб чиқаришни ривожлантиришнинг икки йўлини бир-биридан фарқ қилади. **Биринчи йўл экстенсив ривожланиш йўли бўлиб,** ***маҳсулотлар ишлаб чиқариш ҳажмининг кўпайиши ишлаб чиқариш жараёнига янги ва янги ресурслар (ер, чорва молларининг сони ва ҳ.к.) жалб қилиш ҳисобига таъминланади. Бунда маҳсулот ҳажмининг кўпайиши асосан ишлаб чиқариш омилларининг кўпайиши ҳисобига юз беради***.

Иқтисодиётни кўпроқ ишлаб чиқариш ресурсларини (ишлаб чиқариш воситалари, ишчи кучи ва моддий маблағларини) иқтисодиётга жалб этиш натижасида ривожлантиришга экстенсив ривожланиш йўли деб баҳо бериш қабул қилинган. Бу йўлнинг имкониятлари чекланган. Чунки барча ишлаб чиқариш ресурслари – ер, сув, меҳнат ресурслари, техника, хомашёлар, барча-барчаси чекланган.

Экстенсив ривожланишда биргина ижобий томонини кўриш мумкин. Иқтисодиёт экстенсив йўл билан ривожлантирилганда меҳнат ресурсларидан фойдаланиш даражаси ортади. Мавжуд меҳнат ресурсларини иш билан банд этиш муаммоси яхшироқ хал этилади. Лекин бу ҳолат қисқа муддатли иқтисодиёт учунгина хос. Экстенсив ривожланиш йўли қатор камчиликларга ҳам эга. Экстенсив ривожланиш йўли илмий-техника тараққиётининг жадал боришига салбий таъсир этади. Меҳнат унумдорлигини пасайишига олиб келади..

Қишлоқ хўжалигининг интенсив ривожланиши – *бир гектар ер ёки бир бош чорва молига сарфланаётган меҳнат ва моддий сарфларни ошириш эвазига маҳсулот ишлаб чиқаришни кўпайтиришдир. Бунда ер бирлиги ёки бир бош чорва молига сарфланадиган меҳнат ва моддий харажатлар самарасиз ўсиши мумкин эмас деган қоида амал қилиши зарур.*

1.2.

Интенсивлаштириш даражаси маълум экин тури, чорва ҳайвонлари учун танланган технология бўйича меҳнат ва моддий харажатлар сарфи оширилишини кўрсатади. Бу кўрсатгичларда бир гектар экин майдонига, бир бош чорва ҳайвонига сарфланаётган (харажатланинг) ресурсларнинг миқдори ифода этилади. Буларга қуйидагилар киради:

Экин майдони бирлигига тўғри келадиган асосий активлар ва айланма маблағларнинг миқдори. Бу хўжаликда мавжуд асосий активлар ва айланма маблағларнинг ўртача йиллик қийматини ер (экин майдони, ҳайдаланадиган ерлар ёки қишлоқ хўжалиги ерлари) майдонига бўлиш билан аниқланади.
Бир бирлик ер майдонига тўғри келадиган жорий харажатлар миқдори.
Бир бирлик ер майдонига тўғри келадиган жонли ва буюмлашган меҳнатнинг умумий миқдори.
Бир бирлик ерга тўғри келадиган энергетик қувватлар миқдори.
Ҳар 100 гектар ерга тўғри келадиган чорва молларининг бош сони.

1.3.

Интенсивлаштиришнинг иқтисодий самарадорлигини ифодаловчи кўрсатгичлар унинг иқтисодий моҳиятини очиб беради. Ишлаб чиқаришни интенсивлаштиришнинг иқтисодий самарадорлиги бир қанча кўрсатгичлар ёрдамида аниқланади. Уларга қуйдагилар киради:

Ҳосилдорлик, ц/га.

Маҳсулдорлик, кг, бош, дона.

Ер майдони бирлигидан олинаётган ялпи маҳсулот.

Бир бирлик ер майдонидан олинадиган фойда миқдори.

Меҳнат унумдорлигининг ошиши.

Маҳсулот бирлиги таннархининг нисбатан пасайиши.

Рентабелликнинг ўсиши.

Фонд қийматининг ошиши.

IV. ЎЗ-ЎЗИНИ НАЗОРАТ ҚИЛИШ УЧУН МАТЕРИАЛЛАР:

4.1. Такрорлаш учун савол ва топшириқлар:

1.“Фан-техника тараққиёти” тушунчаси нимани англатади?
2.“Фан-техника тараққиёти” моҳияти.
3.Фан-техника тараққиёти иқтисодиётни ривожлантиришда қандай ўрин тутади?
4.Фан-техника революцияси.
5.Қишлоқ хўжалигининг интенсивлаштиришнинг моҳияти.
6.Қишлоқ хўжалигининг экстенсив ривожлантиришнинг моҳияти
7.Қишлоқ хўжалигини ривожлантиришнинг асосий йўналишлари
8.Интенсивлаштиришнинг даражасини ифодаловчи кўрсаткичлар
9.Интенсивлаштиришнинг самарадорлигини ифодаловчи кўрсаткичлар.
10.Қишлоқ хўжалигини интенсивлаштиришнинг асосий йўналишлари.

13.2. *Семинар-анжуман, билимларни мустаҳкамлаш ва чуқурлаштиришга асосланган семинар машғулоти бўйича режа - топшириқ ва ўқув услубий материаллар (1-2 -машғулот)*

Семинар режаси: ***1-машғулот*** 1.Иқтисодиётни ривожлантиришнинг экстенсив йўли, тушунчаси, моҳияти. 2.Иқтисодиётни ривожлантиришнинг интенсив йўли, тушунчаси, моҳияти. 31.Интенсивлаштиришнинг иқтисодий моҳияти. 4.Мавзу асосида масала ечиш ва таҳлил қилиш. ***2-машғулот*** 1.Қишлоқ хўжалигини интенсивлаштиришнинг даражаси. 2.Қишлоқ хўжалигини интенсивлаштиришнинг самарадорлигини аниқлаш усуллари. 3.Фан, техника тараққиёти ва интенсивлаштириш. 3.Мавзу асосида масал ечиш ва таҳлил қилиш.	
Машғулотнинг мақсади:	Иқтиосодий ривожлантиришнинг экстенсив ва интенсив йўллари тушунчалари, АСМ тармоқларини интенсив ривожлантиришнинг аҳамияти, фан-техника тарраққиёти ва интенсивлаштириш кабиларнинг мазмун ва моҳиятини очиб бериш.
Талабанинг ўқув фаолияти натижалари: Иқтисодиётни ривожлантиришнинг экстенсив ва интенсив йўллари тушунчаларини ёритиб бериш; Интевсивлаштиришнинг иқтисодий моҳияти ҳақида маълумот бериш; Агросаноат мажмуаси тармоқларини интенсив ривожлантиришнинг аҳамияти ва заруратини тушунтириш; Фан, техника тараққиёти ва интенсивлаштириш муносабатларини ўрганиш; Қишлоқ хўжалигини интенсивлаштиришнинг даражаси ва самарадорлигини аниқлаш усуллари ҳақида ахборот бериш; ***29.*** Фан техника тараққиёти ва ишлаб чиқаришни интенсивлаштиришнинг самарадорлигини ошириш йўналишлари ҳақида батафсил ахборот бериш.	
Мустақил ўрганиш учун топшириқлар: 1. Маъруза матни билан танишиб чиқинг ва саволларга жавоб беринг. Эслатма: 3.2-га қаранг. 2. Гуруҳларда ишлаш қоидаси билан танишиб чиқинг. Эслатма: 2.1, 2.2., 2.3., 2.4., 2.5., 2.6.-га қаранг. 3. Ўқув топшириқларни бажаришга тайёрланинг.	

Эслатма: 1.1, 1.2, 1.3.-га қаранг. 4. Мавзу бўйича Т-схемани бажаришга тайёрланинг. Эслатма: 3.1.-га қаранг.		
Назорат шакли: Оғзаки назорат, савол-жавоб ва ўз-ўзини назорат қилиш.	***Талабага қўйилган балл:*** _____	***Ўқитувчи имзоси:***_____

ЎҚУВ УСЛУБИЙ МАТЕРИАЛЛАР

I. ЎҚУВ ТОПШИРИҚЛАР

1.1.

Маъруза-анжуманда тақдим этиладиган мавзулар:

1. Бугунги кундаги фан-техника тараққиёти тўғрсида умумий маълумот
2. АСМни ривожлантиришда интенсив йўлнинг аҳамияти
3. Республикамизда АСМни интенсивлаштириш даражаси ва иқтисодий самарадорлигининг кўрсаткичлари.
4. АСМ тармоғида экстенсив ривожлантиришнинг ўрни.
5. Фан-техника тараққиёти ютуқларидан АСМда фойдаланишнинг илғор жаҳон мамлакатлари тажрибаси.

1.2.ББББ жадвалини тўлдириш учун тавсиялар

1. Таянч ибора ва тушунчалар билан танишиб чиқинг.
2. ББББ жадвалини тўлдириш учун таянч ибора ва тушунчаларнинг тартиб рақамидан фойдаланинг.

Биламан	**Билишни истайман**	**Билиб олдим**
1	2	3

1.3.«Думалоқ столда» муҳокама учун саволлар

1. Республикамизда АСМни ривожлантиришда қандай усуллардан фойдаланган маъқул деб ўйлайсиз? Нега?
2. Республикамизда фан ва техника ривожланишини қандай баҳолайсиз?
3. Республикамизда фан ва техникани ривожлантиришнинг қандай оптимал йўллари мавжуд? Фикрингизни асосланг.
4. Ҳамма соҳада ҳам интенсивлаштириш яхши натижа берадими? Нега?.
5. Экстенсив ва интенсив ривожлантириш йўлларидан бошқа яна қандай ривожлантириш йўлларини биласиз?

II. МАЪЛУМОТЛИ-АХБОРОТ МАТЕРИАЛЛАР

2.1. Мунозара иштирокчиларини баҳолаш мезонлари

Баҳолаш мезонлари (баллда)	***Доклад қилувчилар***			
1.Доклад мазмуни - долзарблиги; - баён қилинишининг тушунарлилиги, изчиллиги ва мантиқий боғлиқлиги; - хулосанинг аниқ шакллантирилиши. 2.Фойдаланилаётгар маълумотнинг янгилиги 3.Тақдимотда қўлланилган воситалар 4. Регламентга риоя қилиш				
Жами:				
	Тақризчилар			
1.Докладни янгилик била тўлдирганлигига 2. Докладнинг кучли ва бўш томонларини аниқ кўрсатганига				
Жами:				
	Мунозара иштирокчилари			
1.Саволлар: - ҳажми (ҳар бир савол учун); - мазмуни ва моҳияти бўйича 2. Қўшимча киритганига				
Жами:				

2.2.

Анжуман иштирокчилари учун белгиланган регламент:

Докладчи – 5 дақиқа

Тақризчи –3 дақиқа

Докладчилар томонидан саволларга жавоб бериш – 3 дақиқа

Тақризчилар томонидан саволларга жавоб бериш -3 дақиқа

Муҳокама ва мунозара учун – 3 даќиќа

2.3.

Мунозара иштирокчисига эслатма

Мунозара муносабатларни ҳал этиш эмас, балки муаммоларни ечимини ҳамкорликда топиш методидир.

Бошқалар ҳам фикр билдиришларига имконият яратиш учун узоқ гапирма.

Ақлли фикрларинг мақсадга етиши учун сўзларингни тарозига сол, ўйлаб, сўнгра гапир, ҳис-туйғуларингни назорат қил.

Тақризчи ва оппонент фикрини тўғри тушунишга ҳаракат қил. Унинг фикрини ҳурмат қил.

Фақат мунозара мавзуси бўйичагина, аниқ фикр билдир.

Ўз тақдимотинг билан кимгадир ёқишга ёки аксинча хафа қилишга уринма.

.4. Натижаларни баҳолаш варағи

Савол ва гуруҳ рақами	Тўғри жавоб	Бошқаларга савол	Қўшимчалар	Кўргазмалилик (чизма, жадвал ва х.з)	Баллар йиғиндиси
1					
2					
3					
4					
5					
6					
7					
8					
9					
10					

2.5.Инсерт техникаси билан ишлаш қоидалари

Матнни ўқинг.

Матн четида қалам билан белгилар қўйиб олинган ахборотнт тизимлаштириг:

V- … ҳақидаги билимларимга тўғри келади

– (минус) - … ҳақидаги билимларимга зид.

+ (плюс) - янги информация

? –тушунарсиз, аниқлик, қўшимча киритиш лозим бўлган информация.

Таянч ибора ва тушунчалар

1.	Интенсивлаштириш	16.	Агросаноат мажмуаси таркиби
2.	Экстенсивлаштириш	17.	Агросаноат мажмуасининг соҳалари
3.	Фан-техника тараққиёти	18.	Инфратузилма
4.	Меҳнат унумдорлиги	19.	Ишлаб чиқариш инфратузилмаси
5.	Ишбилармонлик	20.	Ижтимоий инфратузилмаси
6.	Ер ва сув фонди	21.	Иқтисодий қонунлар
7.	Механизациялаштириш	22.	Иқтисодий муҳит
8.	Химиялаштириш	23.	Ҳудуд иқтисодиёти
9.	Автоматлаштириш	24.	Тармоқларнинг мутаносиб ривожланиши
10.	Баҳолар паритети	25.	Ижтимоий масалалар
11.	Агросаноат мажмуасига кирувчи тармоқларни мутаносиб ривожлантириш	26.	Аҳоли турмуш даражаси
12.	Маҳсулот сифати	27.	Иқтисодий самара
13.	Агросаноат интеграцияси	28.	Ижтимоий самара
14.	Аграр сиёсат	29.	Ишлаб чиқаришни интенсивлаштириш
15.	Агросаноат мажмуаси	30.	Барқарор иқтисодий ривожланиш

2.6.

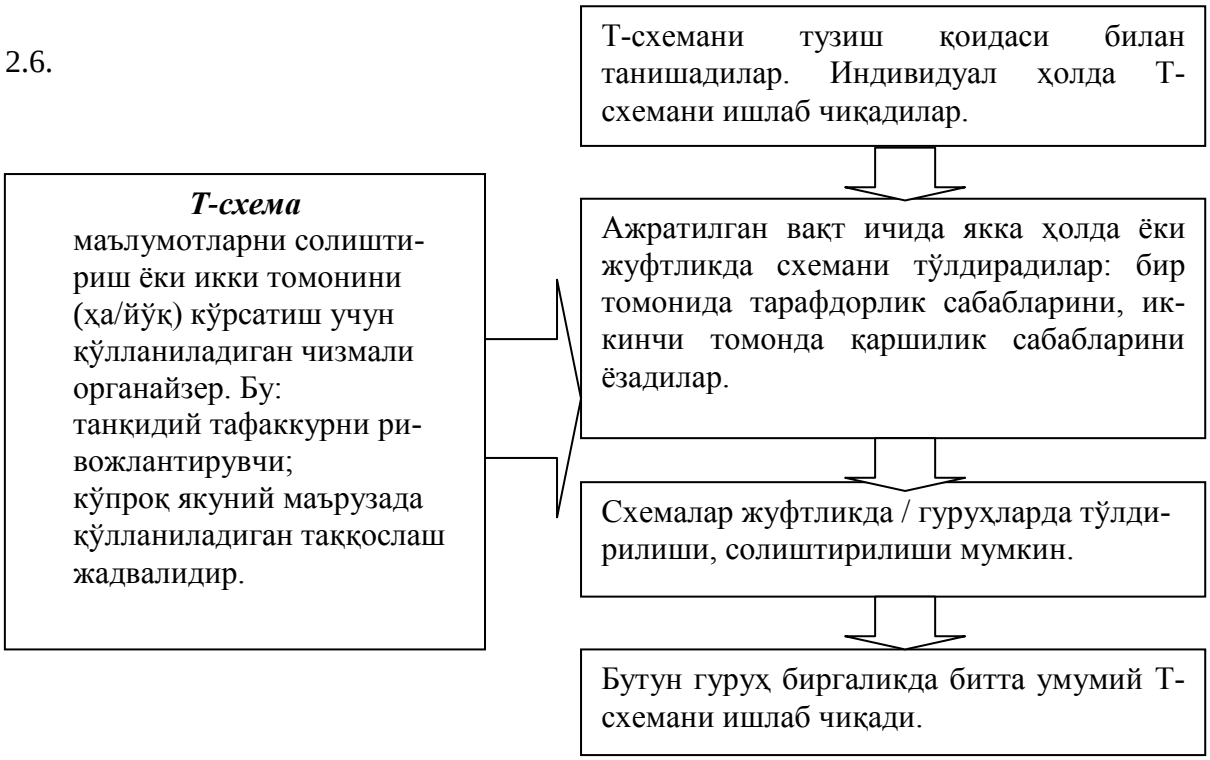

III. ЎЗ-ЎЗИНИ НАЗОРАТ ҚИЛИШ УЧУН МАТЕРИАЛЛАР

3.1. Т-схема
АСМни интенсивлаштиришнинг ижтмоий ва иқтисодий аҳамияти

Ижобий томонлари	***Камчиликлари***
Т-схема. Иқтисодий аҳамияти	
Т-схема. Ижтимоий аҳамияти	
Т-схем. Ташқи муҳитнинг элементлари	

3.2. Назорат учун саволлар ва топшириқлар

1.“Фан-техника тараққиёти” тушунчаси нимани англатади?
2.“Фан-техника тараққиёти” моҳияти.
3.Фан-техника тараққиёти иқтисодиётни ривожлантиришда қандай ўрин тутади?
4.Фан-техника революцияси.
5.Қишлоқ хўжалигининг интенсивлаштиришнинг моҳияти.
6.Қишлоқ хўжалигининг экстенсив ривожлантиришнинг моҳияти
7.Қишлоқ хўжалигини ривожлантиришнинг асосий йўналишлари
8.Интенсивлаштиришнинг даражасини ифодаловчи кўрсаткичлар
9.Интенсивлаштиришнинг самарадорлигини ифодаловчи кўрсаткичлар.
10. Қишлоқ хўжалигини интенсивлаштиришнинг асосий йўналишлари.

14–МАВЗУ	АГРОСАНОАТ МАЖМУАСИ МАРКЕТИНГИ ВА УНИ САМАРАДОРЛИГИ

14.1. Ахборот-визуал тематик маъруза маъруза бўйича режа топшириқ ва ўқув-услубий ҳужжатлар (1-2-3 машғулотлар)

Маъруза режаси:

1-маъруза

1.Маркетинг тушунчаси, унинг моҳияти.
2.Қишлоқ хўжалиги маркетинги функциялари.
3.Агромаркетингни ташкил этиш.

2-маъруза

1. Қишлоқ хўжалигидаги бозорлари маркетинги.
2. Қишлоқ хўжалигидаги бозор сигментлари ва омиллари.
3. Қишлоқ хўжалигидаги маҳсулотларни сотиш каналлари.

3-маъруза

1.Қишлоқ хўжалиги маркетинги стратегиясини тузиш.
2.Маркетинг самарадорлиги.
3.Агромаркетинг қарорларининг самарадорлигини ифодаловчи кўрсаткичлар тизими.

Машғулотнинг мақсади:	Маркетинг тушунчаси, моҳияти, қишлоқ хўжалиги маркетинги функциялари, агромаркетинг тушунчаси ва уни ташкил этиш, қишлоқ хўжалиги маркетинги стратегиясини тузиш, маркетинг самарадорлиги каби ва бошқа агромаркетинг билан боғлиқ тушунчалар билан таништириш, уларнинг мазмунини англаш.

Талабанинг ўқув фаолияти натижалари:

Маркетинг тушунчасини ҳақида маълумотга эга бўлиш, маркетинг ўқув курсида ўтилганларни ёдга олиш;

Қишлоқ хўжалигида мавжуд маркетинг функциялари ҳақида ахборотга эга бўлиш;

Агромаркетинг тушунчаси, уни ташкил этиш йўлларини тушуниб олиш;

Қишлоқ хўжалиги маркетинг стратегиясини тузиш хақида ахборотга эга бўлиш;

20. Агромаркетинг қарорларининг самарадорлигини ифодаловчи кўрсаткичлар тизимига баҳо бериш.

Мустақил ўрганиш учун топшириқлар:

1. Маърузани матни билан танишиб чиқинг ва саволларга жавоб беринг.
   Эслатма: 4.1-га қаранг.
2. Ўқув хужжатлар билан танишиб чиқинг.
   Эслатма: 1.1, 1.2, 1.3, 1.4.. 1.5., 1.6.-га қаранг.
3. Ўқув топшириқлар билан танишиб чиқинг.
   Эслатма: 2.1га қаранг.
4. Ўқув топшириқларни бажаришга тайёрланинг.
   Эслатма: 3.1, 3.2-га қаранг.

Назорат шакли: Оғзаки назорат, савол-жавоб ва ўз-ўзини назорат қилиш.	***Талабага қўйилган балл:*** _____	***Ўқитувчи имзоси:***_____

ЎҚУВ-УСЛУБИЙ МАТЕРИАЛЛАР

I. ЎҚУВ МАТЕРИАЛЛАР

1.1. Ҳозирги давр иқтисодиётининг ижтимоийлашиб бораётганлиги.

Маркетинг (инглизча market-бозор) – тадбиркор муҳитини, бозорни, истеъмолчининг аниқ талабини ва улар учун ишлаб чиқарилган товар ва хизматларни кўзда тутишни ўрганишга асосланган, қишлоқ хўжалиги корхоналарининг ишлаб чиқариш, сотиш ва хизмат кўрсатиш билан боғлиқ бозор концепциясидир.

1.2.

Қишлоқ хўжалиги маркетингининг мақсади - талабни шакллантириш ва рағбатлантириш, қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқарувчиси ишнинг режалари ва қабул қилинадиган бошқарув қарорларининг асослилигини таъминлаш ҳамда қишлоқ хўжалиги маҳсулотларининг савдо кўлами, бозор ҳиссаси ва фойдасини кўпайтиришдан иборат. Сотиладиган, яъни бозори чаққон қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини етиштириш – қишлоқ хўжалиги фермери фаолиятига маркетинг нуқтаи назаридан ёндашишининг асосий нишонидир.

1.3. Қишлоқ хўжалиги маркетинги тамойиллари

Қишлоқ хўжалиги маркетинги учун қуйидаги асосий ҳолатлар ёки тамойиллар мосдир:

Қишлоқ хўжалиги бизнесининг истеъмолчилар талабларига қараб иш тутиши

Сегментация ва мақсадли бозорни аниқлаш

Ишлаб чиқариш ва сотишни ташкил этишнинг актив ва потенциал истеъмолчиларнинг талабларига ва бозор шароитларининг ўзгаришига мослашиши ёки эгилувчан таъсири

Янгиликлар киритиш

Стратегик режалаштириш ва бошқалар

1.4.

Айни вақтда, барча бошқарув жараёнларига хос бўлган бу асосий функциялар маркетинг фаолияти учун махсус бўлган функциялар билан конкретлаштирилган ва тўлдирилган бўлиши мумкин. Унга аналитик, товар ишлаб чиқариш ва сотишни ташкил этиш ва айнан:

қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари бозори, бозор муҳити ваистеъмолчилар талабларини комплекс тарзда тадқиқ қилиш;

бозорни сегментлаш;

қишлоқ хўжалиги фермери ва ширкат хўжалигининг ишлаб чиқариш – сотишни ташкил этиш имкониятлари таҳлили;

мақсадли бозор танлови;

товар сиёсати;

нарх сиёсати;

сотиш (тарқатиш) сиёсати;

коммуникацион сиёсат (қишлоқ хўжалиги маҳсулотларига бўлган талабни шакллантириш ва сотишни рағбатлантириш)лар киради.

1.5.

Қишлоқ хўжалиги маҳсулотларига бўлган талабнинг хусусиятларига қараб қуйдаги маркетинг турлари мавжуд:

- конверсион – негатив, манфий талабни ижобийга айлантиради;
- креатив –бозорда маълум вақтда муайян товарга талаб йўқ бўлса, талабни яратади;
- рағбатлантирувчи – паст даражадаги талабни оширади;
- ремаркетинг – сусаяётган талабни жонлантиради;
- синхромаркетинг – ўзгариб тирувчи талабни барқарорлаштиради;
- қўллаб – қувватловчи – оптимал талаб сақланишини таъминлайди;
- демаркетинг – очиқча юқори талабни пасайтиради.

1.6.

Бозор, бозор муҳити истеъмолчилар талабларини комплекс тарзда тадқиқ қилиш ёки аналитик функция – кўп вақт, молиявий ва инфармацион ресурсларни ҳамда маркетинг бўйича мутахасисларни юқори таёргарлигини талаб этадиган муҳим ишдир. Бу тадқиқот қуйидаги муҳим йўналишларни қамраб олади:

маркетинг муҳитини ўрганиш: тадбиркорлик фаолияти географик ва демографик шартларини, иқтисодий ва илмий – техникавий, сиёсий – ҳуқуқий, ижтимоий – маданий хусусиятларини, шу билан бирга, рақобатчи, воситачи, етказиб берувчи қишлоқ хўжалиги фермери ва ширкат фаолиятининг махсус хусусиятлари ва уларнинг муносабатлари характерини билиш;

қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари бозорининг жами хусусиятлари таҳлили: талаб, таклиф, сиғим, талаб эластиклиги, нарх эластлиги, рақобат даражаси;

муайян қишлоқ хўжалиги маҳсулотларининг истеъмол ҳусусиятлари ва бозордаги ҳаракати, шу билан бирга истемолчилар хоҳиши ва уларнинг товар ҳақидаги тасаввурлари таҳлили;

бозорнинг қишлоқ хўжалиги фермери ва ширкат хўжалиги таркиби таҳлили: сотиб олувчи қишлоқ хўжалиги фермери ва ширкатлар, рақобатчи қишлоқ хўжалиги фермери ва ширкатлар, бетараф қишлоқ хўжалиги фермери ва ширкатларни кўриб чиқиш;

савдо шакллари ва услублари таҳлили;

истеъмолчиларни (индивидуал ва коллектив) ва уларнинг сотиб олишдаги ҳатти – ҳаракатларини ўрганиш.

II. ЎҚУВ ТОПШИРИҚЛАР

2.1. **З Х У Жадвали (Биламан, билишни хоҳлайман, билиб олдим.)**

№	***Мавзу саволи***	***Биламан***	***Билишни хохлайман***	***Билиб олдим***
1				
1				
2				
3				

Таянч иборалар

1.	Маркетинг тушунчаси	16.	Агросаноат мажмуаси таркиби
2.	Агромаркетинг	17.	Агросаноат мажмуасининг соҳалари
3.	Фан-техника тараққиёти	18.	Инфратузилма
4.	Меҳнат унумдорлиги	19.	Ишлаб чиқариш инфратузилмаси
5.	Ишбилармонлик	20.	Ижтимоий инфратузилмаси
6.	Ер ва сув фонди	21.	Иқтисодий қонунлар
7.	Интенсивлаштириш	22.	Иқтисодий муҳит
8.	Экстенсивлаштириш	23.	Ҳудуд иқтисодиёти
9.	Автоматлаштириш	24.	Тармоқларнинг мутаносиб ривожланиши
10.	Баҳолар паритети	25.	Ижтимоий масалалар
11.	Агросаноат мажмуасига кирувчи тармоқларни мутаносиб ривожлантириш	26.	Аҳоли турмуш даражаси
12.	Маҳсулот сифати	27.	Иқтисодий самара
13.	Агросаноат интеграцияси	28.	Ижтимоий самара
14.	Аграр сиёсат	29.	Ишлаб чиқаришни интенсивлаштириш
15.	Агросаноат мажмуаси	30.	Барқарор иқтисодий ривожланиш

III. МАЪЛУМОТЛИ-АХБОРОТ МАТЕРИАЛЛАР

3.1. Гуруҳларнинг билим ва кўникмаларини баҳолаш мезонлари

Семинарда талаба олиши мумкин бўлган максимал балл – 2балл. 1,5-2балл – «аъло», 1-1,5балл – «яхши», 0,5-1балл – «қониқарли», 0-0,5балл «қониқарсиз».

Гуруҳ	баҳолаш кўрсаткичлари ва меъзонлари			
	Жадвал тўғри тузилган	Аниқ жавоб	Хулоса келтирилган	Жами баллар
1				
2				
3				

3.2. З Х У техникасини қўллаб ишлаш қоидалари

1.Матнни Инсерт техникасидан фойдаланиб ўқинг.

2.Олинган маълумотларни индивидуал равишда тизимлаштиринг – матнда қилинган белгилар асосида жадвалга жойлаштиринг.

IV. ЎЗ-ЎЗИНИ НАЗОРАТ ҚИЛИШ УЧУН МАТЕРИАЛЛАР:

4.1. Такрорлаш учун савол ва топшириқлар:

1.“Маркетинг” тушинчаси нимани англатади?

2.Маркетингнинг моҳияти нимада?

3.Бозор сигментлари сифатни бошқариш тизими.

4.Стандартлар ва стандартлаштириш тартиби.

5.Маҳсулотни сотиш каналлари.
6.Фьючерс ва опцион ҳамда биржа битимлари.
7.Қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари бозори.
8.Қишлоқ хўжалиги маркетинги самарадорлиги нималарга боғлиқ?
9.Қишлоқ хўжалиги маркетинги функциялари нималардан иборат?
10.Қишлоқ хўжалиги маркетинги стратегияси қандай тузилади?

14.2. ***Билимларни чуқурлаштириш ва мустаҳкамлашга асосланган семинар машғулоти бўйича режа - топшириқ ва ўқув услубий материаллар (1-2-машғулот)***

Семинар режаси: ***1-машғулот*** 1.Маркетинг тушунчаси ва моҳияти. 2Маркетинг самарадорлиги. 3.Қишлоқ хўжалиги маркетинги функциялари. 4**.** Қишлоқ хўжалигидаги бозорлари маркетинги. 5.Мавзу асосида масала ечиш ва таҳлил қилиш. ***2-машғулот*** 1.Мавзу асосида масала ечиш ва таҳлил қилиш. 2.Қишлоқ хўжалиги маркетинги стратегиясини тузиш. 3.Агромаркетинг қарорларининг самарадорлигини ифодаловчи кўрсаткичлар тизими. 4. Қишлоқ хўжалигидаги бозор сигментлари ва омиллари. 5. Қишлоқ хўжалигидаги маҳсулотларни сотиш каналлари. 6.Мавзу асосида масала ечиш ва таҳлил қилиш.	
Машғулотнинг мақсади:	Маркетинг тушунчаси, моҳияти, қишлоқ хўжалиги маркетинги функциялари, агромаркетинг тушунчаси ва уни ташкил этиш, қишлоқ хўжалиги маркетинги стратегиясини тузиш, маркетинг самарадорлиги каби ва бошқа агромаркетинг билан боғлиқ тушунчалар билан таништириш, уларнинг мазмунини англаш.
Талабанинг ўқув фаолияти натижалари: Маркетинг тушунчасини ҳақида маълумотга эга бўлиш, маркетинг ўқув курсида ўтилганларни ёдга олиш; Қишлоқ хўжалигида мавжуд маркетинг функциялари ҳақида ахборотга эга бўлиш; Агромаркетинг тушунчаси, уни ташкил этиш йўлларини тушуниб олиш; Қишлоқ хўжалиги маркетинг стратегиясини тузиш хақида ахборотга эга бўлиш; Агромаркетинг қарорларининг самарадорлигини ифодаловчи кўрсаткичлар тизимига баҳо бериш.	
Мустақил ўрганиш учун топшириқлар: 1. Маъруза матни билан танишиб чиқинг ва саволларга жавоб беринг. Эслатма: 3.1-га қаранг. 2. Гуруҳларда ишлаш қоидаси билан танишиб чиқинг. Эслатма: 2.1, 2.2., 2.3., 2.4.-га қаранг. 3. Ўқув топшириқларни бажаришга тайёрланинг. Эслатма: 1.1, 1.2.-га қаранг. 4. Мавзу бўйича Т-схемани бажаришга тайёрланинг. Эслатма: 3.2.-га қаранг.	
Назорат шакли: Оғзаки назорат, савол-жавоб ва ўз-ўзини назорат қилиш.	***Талабага қўйилган балл: _____***	***Ўқитувчи имзоси:_____***

ЎҚУВ УСЛУБИЙ МАТЕРИАЛЛАР

I. ЎҚУВ ТОПШИРИҚЛАР

1.1. Гуруҳлар учун топшириқлар

1-топшириқ
Савол юзасидан фикрларингизни билдиринг ва фикрларингизни асосланг.

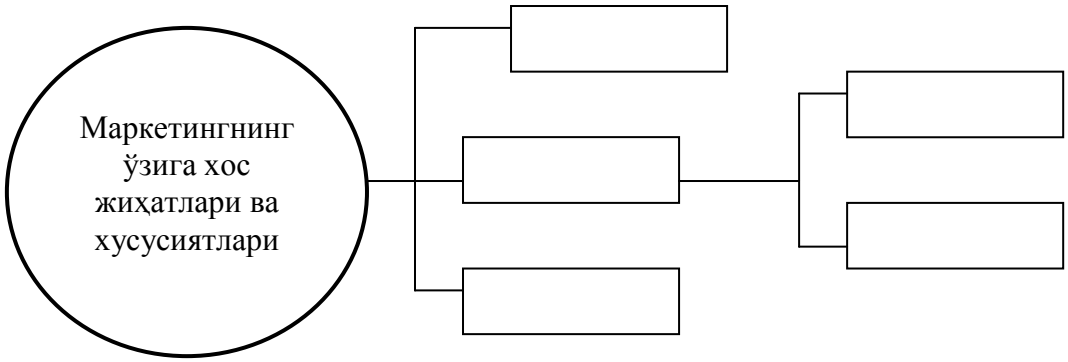

2-топшириқ
Савол юзасидан фикрларингизни билдиринг ва фикрларингизни асосланг.

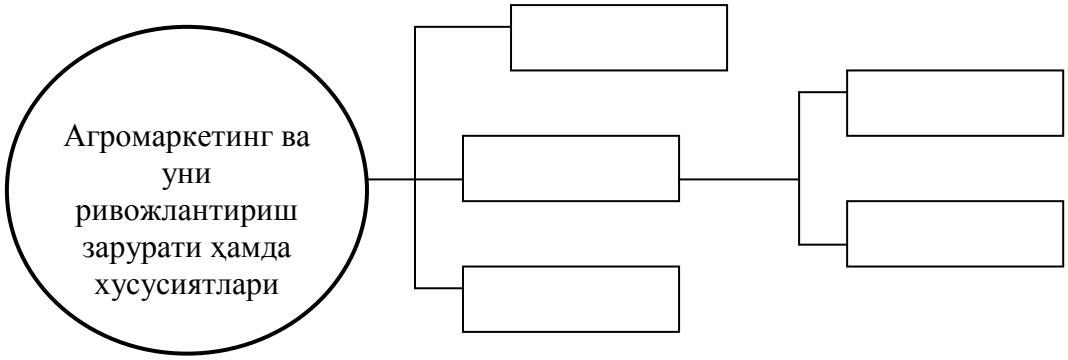

3-топшириқ
Савол юзасидан фикрларингизни билдиринг ва фикрларингизни асосланг.

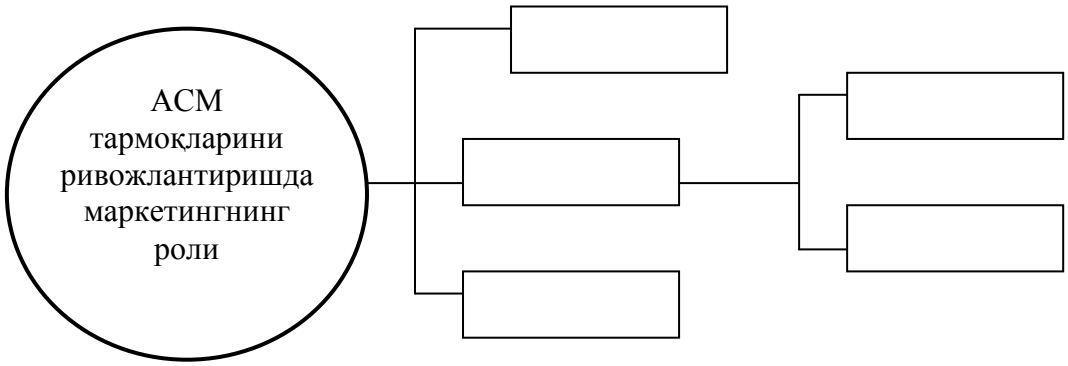

1.2.Категориал обзор ўтказиш учун мавзулар

1.Маркетингни иқтисодий муносабатлардаги роли.
2.Сотишни ташкил этиш ва ишлаб чиқаришни ривожлантиришнинг тарихий босқичлари.
3.Мамлакатимиз иқтисодий тизимида маркетингин роли, ўрни ва аҳамияти.

4.АСМ тармоқларида маркетингни ривожлантириш муаммолари ва уларни бартараф этиш йўллари.

II. МАЪЛУМОТЛИ-АХБОРОТ МАТЕРИАЛЛАР

2.1. Таянч иборалар

Маркетинг, сигмент, эластиклик, стратегик режалаштириш, агросаноат интеграцияси, аграр сиёсат, агросаноат мажмуаси, иқтисодиёт, агросаноат мажмуаси таркиби, агросаноат мажмуасининг соҳалари, инфратузилма, ишлаб чиқариш инфратузилмаси, ижтимоий инфратузилмаси, аҳоли турмуш даражаси, иқтисодий самара, ижтимоий самара, ишлаб чиқаришни интенсивлаштириш, барқарор иқтисодий ривожланиш, ишлаб чиқариш жараёнларини фонд, фонда қайтими, билан таъминланиш даражаси, иқтисодий кўрсаткичлар, ялпи ички маҳсулот, хусусий тадбиркорлик, импорт, экспорт.

2.2. Категориал обзор ўтказиш қоидалари

1. Гуруҳда мавзу бўйича ақлий ҳужум ўтқазинг ва барча фикрларни ёзиб олинг.
2. Олинган маълумотларни қандайдир белгилар бўйича бирлаштирадиган ғоя ёки категорияларни топинг.
3. Категорияларниқоғоз варағида ёзинг ва ақлий ҳужум вақтида олинган маълумотларни мос категориялар бўйича тақсимланг.
4. Тақсимлаш вақтида баъзи категорияларни номини ўзгартириш ёки янгиларини қўшиш мумкин.
5. Категориал жадвал тузинг.

Мавзу: турлари / хусусиятлари / сифатлари			
1-чи	2-чи	3-чи	n-чи

2.3. Гуруҳлар ишини баҳолаш кўрсаткичлари ва меъзонлари

Гуруҳ	баҳолаш кўрсаткичлари ва меъзонлари			
	Жадвал тўғри тузилган	Аниқ жавоб	Хулоса келтирилган	Жами баллар
	.		.	.
1				
2				
3				

2.4. «Каскад» техникаси

Ушбу технология ғоялар тизимини ишлаб чиқишга кўмак беради: Асосий мақсади: аниқ ва ижодий фикрлаш қобилиятини фаоллаштириш.

III. ЎЗ-ЎЗИНИ НАЗОРАТ ҚИЛИШ УЧУН МАТЕРИАЛЛАР

3.1. Назорат учун саволлар ва топшириқлар:

1.“Маркетинг” тушинчаси нимани англатади?
2.Маркетингнинг моҳияти нимада?
3.Бозор сигментлари сифатни бошқариш тизими.
4.Стандартлар ва стандартлаштириш тартиби.
5.Маҳсулотни сотиш каналлари.
6.Фьючерс ва опцион ҳамда биржа битимлари.
7.Қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари бозори.
8.Қишлоқ хўжалиги маркетинги самарадорлиги нималарга боғлиқ?
9.Қишлоқ хўжалиги маркетинги функциялари нималардан иборат?
10.Қишлоқ хўжалиги маркетинги стратегияси қандай тузилади?

3.2. Т-схема.

Т-схема. **Агромаркетинг қарорларининг самарадорлигини ифодаловчи кўрсаткичлар тизимини ривожлантириш .**	
Қониқарли шарт-шароитлар	***Қониқарсиз шарт-шароитлар***

15–МАВЗУ	АГРОСАНОАТ МАЖМУАСИНИ ДАВЛАТ ТОМОНИДАН ТАРТИБГА СОЛИШ ВА ҚЎЛЛАБ – ҚУВВАТЛАШ

15.1. Маълумотли маъруза бўйича режа топшириқ ва ўқув-услубий ҳужжатлар (1-2-машғулотлар)

Маъруза режаси:

1-маъруза

1.Агросаноат мажмуаси тармоқларини давлат томонидан тартибга солиш ва қўллаб-қувватлашнинг моҳияти ва зарурати.

2.Давлатнинг қишлоқ хўжалигини тартибга солиш ва қўллаб-қувватлашдаги асосий вазифалари.

3.Давлатнинг қишлоқ хўжалигини тартибга солиш ва қўллаб-қувватлашни амалга ошириш шакллари ва усуллари.

2-маъруза

1.Ўзбекистон Республикаси аграр сиёсати ва уни такомиллаштириш йўналишлари.

2.Қишлоқ хўжалиги корхонасини бошқаришда қабул қилинган қарорларни тахлил қилиш.

Машғулотнинг мақсади:	АСМ тармоқларини давлат томонидан тартибга солиш ва қўллаб қувватлашнинг зарурати, асосий вазифалари, амалга оширилиш шакллари ҳамда Ўзбекистон Республикаси аграр сиёсати, қишлоқ хўжалиги корхонасини бошқаришда қабул қилиган қарорлар ҳақида тушунча бериш.

Талабанинг ўқув фаолияти натижалари:

АСМ тармоқларини давлат томонидан тартибга солиш ва қўллаб – қувватлашнинг моҳияти ва заруратини тушунтириш;

Давлатнинг қишлоқ хўжалигини тартибга солиш ва қўллаб-қувватлашдаги асосий вазифаларина санаб ўтиш;

Давлатнинг қишлоқ хўжалигини тартибга солиш ва қўллаб-қувватлашни амалга ошириш шакллари ва усуллари ҳақида ахборот бериш;

Ўзбекистоннинг аграр сиёсати ва уни такомиллаштиришнинг йўналишлари ҳақида тушунча бериш;

21. Республикас аграр соҳа ва уни ривожлантириш бўйича қарор ва меъёрий ҳужжатлар мазмуни ҳақида фикр алмашиш.

Мустақил ўрганиш учун топшириқлар:

1. Маърузани матни билан танишиб чиқинг ва саволларга жавоб беринг.
   Эслатма: 4.1-га қаранг.
2. Ўқув хужжатлар билан танишиб чиқинг.
   Эслатма: 1.1.-га қаранг.
3. Ўқув топшириқлар билан танишиб чиқинг.
   Эслатма: 2.1, 2.2.-га қаранг.
4. Ўқув топшириқларни бажаришга тайёрланинг.
   Эслатма: 3.1, 3.2-га қаранг.

Назорат шакли: Оғзаки назорат, савол-жавоб ва ўз-ўзини назорат қилиш.	***Талабага қўйилган балл:*** _____	***Ўқитувчи имзоси:***_____

ЎҚУВ-УСЛУБИЙ МАТЕРИАЛЛАР

I. ЎҚУВ МАТЕРИАЛЛАР

1.1..

КЛАСТЕР

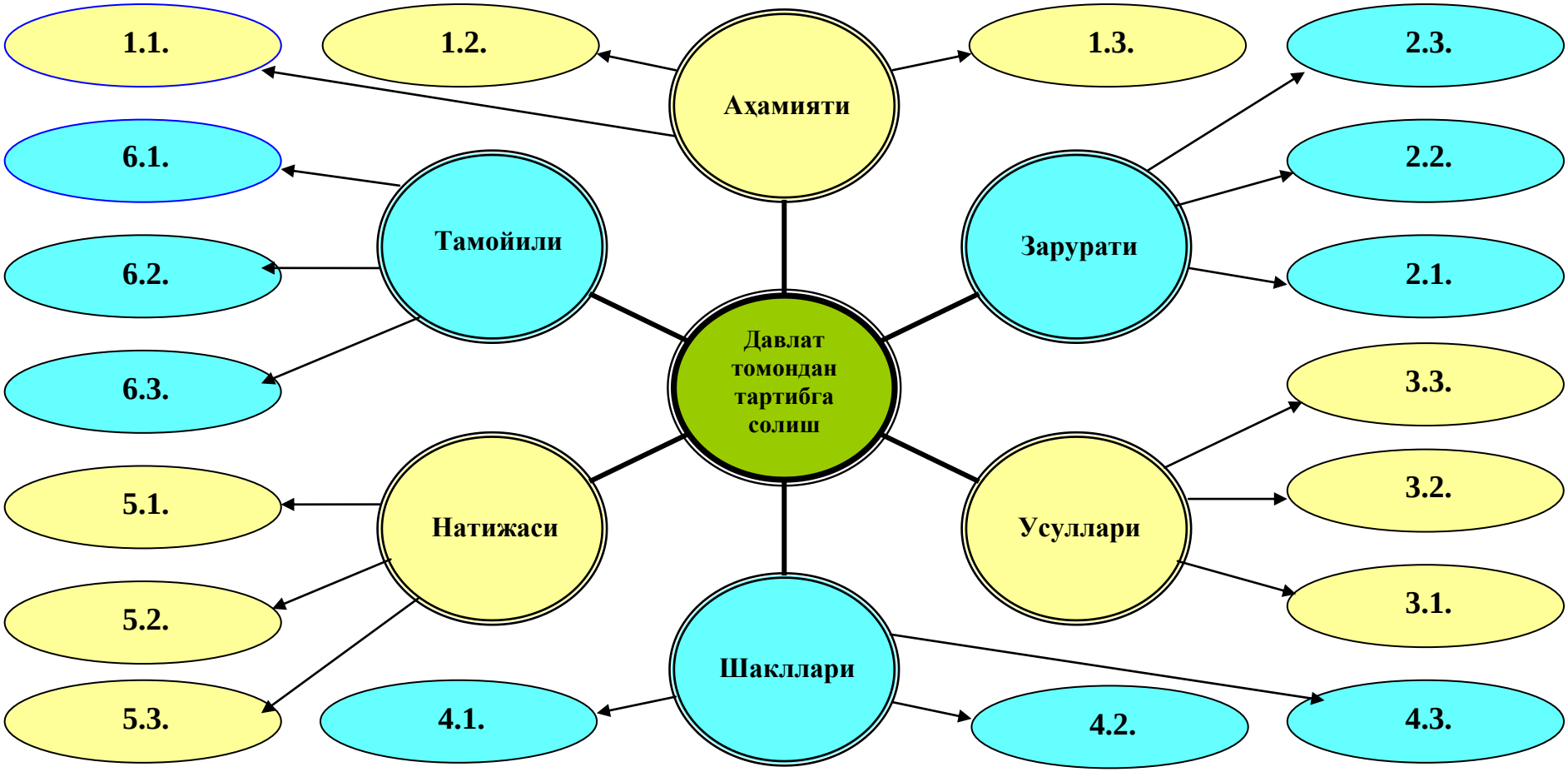

II. ЎҚУВ ТОПШИРИҚЛАР

2.1. Мустакил иш учун вазифа

Эксперт варағи №1

Агросаноат мажмуаси тармоқларини давлат томонидан тартибга солиш ва қўллаб-қувватлашнинг моҳияти ва зарурати.

1. АСМ тармоқларини давлат томонидан тартибга солиш ва қўллаб-қувватлашнинг аҳамияти.
2. АСМ тармоқларини давлат томонидан тартибга солиш ва қўллаб-қувватлашнинг аҳамияти.
3. АСМ тармоқларини давлат томонидан тартибга солиш ва қўллаб-қувватлашни амалга ошириш тамойиллари

(Маълумот жадвал /структуравий-мантиқий схема /кластер ва ҳокозаларда тақдим этилади)

Эксперт варағи №2

Давлатнинг қишлоқ хўжалигини тартибга солиш ва қўллаб-қувватлашдаги асосий вазифалари.

1. Хуқуқий тартибга солиш вазифасининг аҳамияти.
2. Барқарорлаштириш вазифасининг мазмуни.
3. Тартибга солиш вазифаси.

(Маълумот жадвал /структуравий-мантиқий схема /кластер ва ҳокозаларда тақдим этилади)

Эксперт варағи №3

Давлатнинг қишлоқ хўжалигини тартибга солиш ва қўллаб-қувватлашни амалга ошириш

1. Қишлоқ хўжалигини давлат томонидан тартибга солиш ва қўллаб қувватлашни амалга ошириш усуллари.
2. Қишлоқ хўжалигини давлат томонидан тартибга солиш ва қўллаб қувватлашни амалга ошириш шакллари.
3. Ташкилий институционал мезонга кўра Қишлоқ хўжалигини давлат томонидан тартибга солиш ва қўллаб қувватлашни амалга ошириш шаклли ва усули.

(Маълумот жадвал /структуравий-мантиқий схема /кластер ва ҳокозаларда тақдим этилади)

2.2.

III. МАЪЛУМОТЛИ-АХБОРОТ МАТЕРИАЛЛАР

3.1. Мавзу бўйича маъруза машғулотида талабалар фаолиятини баҳолаш кўрсаткичлари ва мезонлари.

.

Эксперт гуруҳлар фаолияти натижаларини баҳолаш мезонлари

К ў р с а т к и ч л а р	***Макс.балл***	***Гуруҳ иши натижаларининг баҳоси***			
		1	***2***	***3***	***4***
Маълумотнинг тўлалиги					
Тақдимот (маълумотнинг чизмали тарзда тақдим этилиши)					
Гуруҳнинг фаоллик даражаси (қўшимчалар киритиш, савол-жавоблар бериш)					
Балларнинг максимал ҳажми					

3.2. Инсерт техникаси

Инсерт жадвалининг тузилиши ва уни тулдириш қоидаси билан танишадилар.

Инсерт жадвали:
- маълумотларни системалаштиришни (мустақил ўқиш/ маъруза эшитиш жараёнида олинган), уни тасдиқлаш, аниқлаштириш ёки рад этиш; қабул қилинаётган маълумотнинг тушунарлилигини назорат килиш, аввал эгалланган маълумотни янгиси билан боғлаш қобилиятларини шакллан тиришни таъминлайди;
- ўқув маълумотини мустақил ўргангандан сўнг қўлланилади.

Ўқиш жараёнида олинган маълумотларни индивидуал ҳолда системалаштирадилар;
Матнда қўйилган белгилар асосида жадвал устунларини тўлдирадилар:
- ҳақидаги билимларимга жавоб беради;
«-» - ҳақидаги билимларимга қарама-қарши;
+ - янги маълумотлар
? – тушунарсиз (аниқлаштириш, тўлдиришни талаб қилади) маълумот.

Инсерт жадвали

	+	-	?

IV. ЎЗ-ЎЗИНИ НАЗОРАТ ҚИЛИШ УЧУН МАТЕРИАЛЛАР:

4.1. Такрорлаш учун савол ва топшириқлар:

1.Қишлоқ хўжалигини давлат томонидан тартибга солиб туриш ва қўллаб-қувватлашнинг моҳияти.
2.Қишлоқ хўжалигини давлат тамонидан тартибга солиб туриш ва қўллаб-қувватлашнинг зарурати нимада?
3.Давлатнинг иқтисодий функциялари.
4.Қишлоқ хўжалигини давлат томонидан тартибга солишнинг иқтисодий дастаг ва инструментлари.
5.Дотация нима?
6.Субсидия нима?
7.Қишлоқ хўжалигини давлат тамонидан тартибга солиш ва қўллаб-қувватлаш соҳасидаги вазифалари нималардан иборат?
8.Аграр сиёсат нима?
9.Ўзбекистонда аграр сиёсатни такомиллаштириш йўллари нималарга асосланади?
10.Субвенция нима?

15.2. ***Семинар-тренинг ва билим ва кўникмаларни чуқурлаштиришга асосланган семинар машғулоти бўйича режа - топшириқ ва ўқув услубий материаллар (1-2- машғулот)***

Семинар режаси:

1-машғулот

1.Қишлоқ хўжалигини давлат томонидан тартибга солишнинг моҳияти ва зарурияти.
2.Қишлоқ хўжалигини давлат томонидан қўллаб-қувватлашнинг зарурияти.
3.Қишлоқ хўжалигин давлат томонидан қўллаб-қувватлашнинг моҳияти.
4.Давлатнинг қишлоқ хўжалигини тартибга солиш ва қўллаб-қувватлашдаги асосий вазифалари.
5.Мавзу асосида масала ечиш ва таҳлил қилиш.

2-машғулот.

1.Давлатнинг қишлоқ хўжалигини тартибга солиш ва қўллаб-қувватлашдаги асосий вазифалари амалга ошириш шакллари ва усуллари.
2.Ўзбекистон Республикасининг аграр сиёсати.
3.Ўзбекистон Республисикасида аграр сиёсатини такомиллаштириш йўналишлари.
4.Қишлоқ хўжалиги корхонасини бошқаришда қабул қилинган қарорларни таҳлил қилиш.
5.Мавзу асосида масала ечиш ва таҳлили қилиш.

Машғулотнинг мақсади:	АСМ тармоқларини давлат томонидан тартибга солиш ва қўллаб қувватлашнинг зарурати, асосий вазифалари, амалга оширилиш шакллари ҳамда Ўзбекистон Республикаси аграр сиёсати, қишлоқ хўжалиги корхонасини бошқаришда қабул қилиган қарорлар ҳақида тушунча бериш.

Талабанинг ўқув фаолияти натижалари:

АСМ тармоқларини давлат томонидан тартибга солиш ва қўллаб – қувватлашнинг моҳияти ва заруратини тушунтириш;

Давлатнинг қишлоқ хўжалигини тартибга солиш ва қўллаб-қувватлашдаги асосий вазифаларина санаб ўтиш;

Давлатнинг қишлоқ хўжалигини тартибга солиш ва қўллаб-қувватлашни амалга ошириш шакллари ва усуллари ҳақида ахборот бериш;

Ўзбекистоннинг аграр сиёсати ва уни такомиллаштиришнинг йўналишлари ҳақида тушунча бериш;

30. Республикас аграр соҳа ва уни ривожлантириш бўйича қарор ва меъёрий ҳужжатлар мазмуни ҳақида фикр алмашиш.

Мустақил ўрганиш учун топшириқлар:

1. Маъруза матни билан танишиб чиқинг ва саволларга жавоб беринг.
   Эслатма: 3.4-га қаранг.
2. Гуруҳларда ишлаш қоидаси билан танишиб чиқинг.
   Эслатма: 2.1, 2.2., 2.3.-га қаранг.
3. Ўқув топшириқларни бажаришга тайёрланинг.
   Эслатма: 1.1, 1.2.-га қаранг.
4. Мавзу бўйича тест саволларига тайёрланинг.
   Эслатма: 3.1.-га қаранг.

Назорат шакли: Оғзаки назорат, савол-жавоб ва ўз-ўзини назорат қилиш.	***Талабага қўйилган балл:*** _____	***Ўқитувчи имзоси:***_____

ЎҚУВ УСЛУБИЙ МАТЕРИАЛЛАР

I. ЎҚУВ ТОПШИРИҚЛАР

1.1. 1-гуруҳ

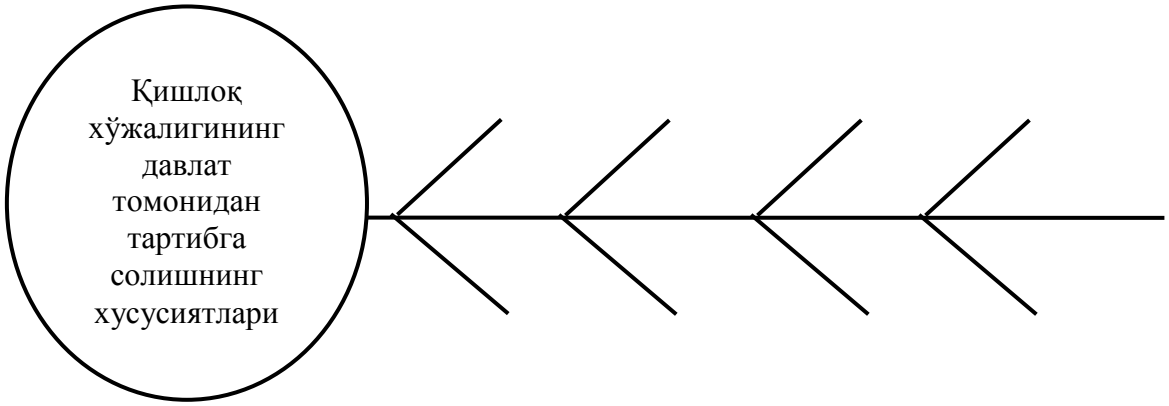

2-гуруҳ

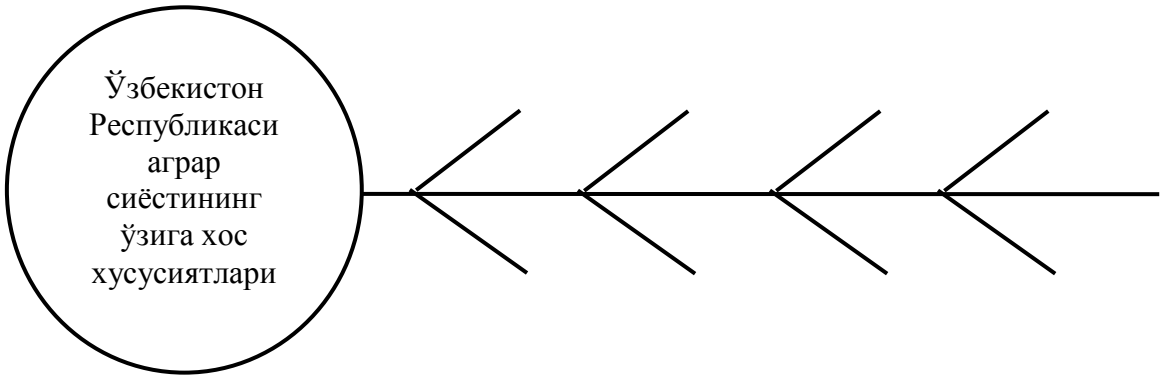

3-гуруҳ

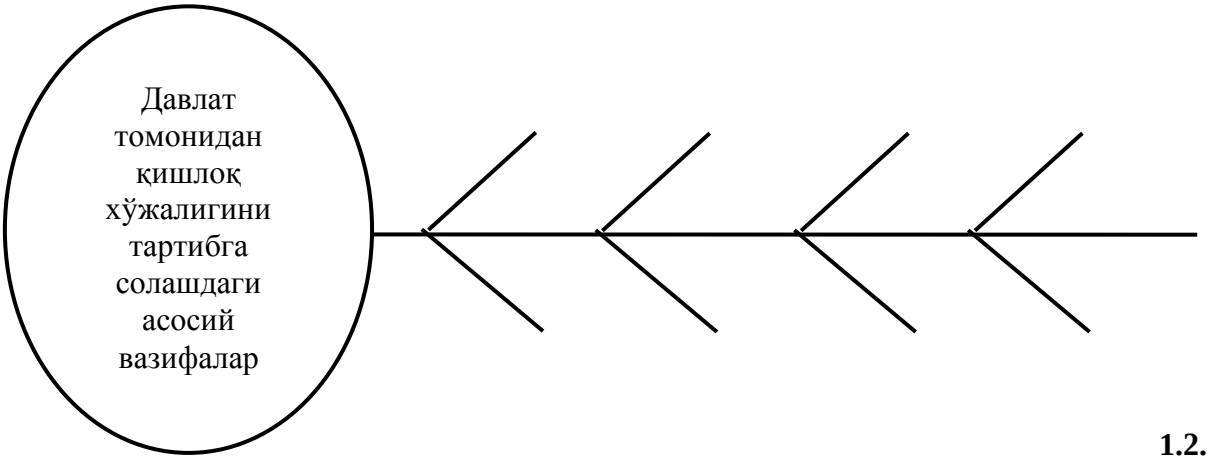

1.2.

Эксперт варағи №1

Давлатнинг қишлоқ хўжалигини тартибга солиш ва қўллаб-қувватлаши *(айримлари)*

1.1.Қишлоқ хўжалигини давлат томонидан тартибга солишнинг маъмурий усуллари.

1.2. Ўзбекистон Республикасининг аграр сиёсати асосида бугунги кунда амалга оширилаётган чора-тадбирлар.

Эксперт варағи №2

Давлатнинг қишлоқ хўжалигини тартибга солиш ва қўллаб-қувватлаш борасида мавжуд тамойиллари *(айримлари)*

2.1.Қишлоқ хўжалигини мақсадли-дастурий тартибга солиш.

2.2.Давлатнинг ҳомийлиги доим кафолатланиши.

Эксперт варағи №3

Иқтисодиётни тартибга солиш ва қўллаб-қувватлашнинг иқтисдий усуллари *(айримлари)*

3.1.Бюджет-солиқ сиёсатининг мазмуни.

3.2.Ташқи иқтисодий фаолиятни муқобиллаштириш.

II. МАЪЛУМОТЛИ-АХБОРОТ МАТЕРИАЛЛАР

2.1. Семинар-тренинг ўтказиш дастури

Биринчи кун		
Вақти	***Фаолият мазмуни***	***Жавобгар шахс***
8.30 – 8.35	Мавзуга кириш	
8.35 – 8.45	Қишлоқ хўжалигини давлат томонидан тартибга солишнинг моҳияти ва зарурияти.	Талаба
8.45 – 8.55	Қишлоқ хўжалигини давлат томонидан қўллаб-қувватлашнинг зарурияти.	Талаба
8.55 – 9.05	Мавзу асосида масала ечиш ва таҳлил қилиш.	Талаба
9.05 – 9.15	Кофе-брейк	
9.15 – 9.30	Гуруҳларда топшириқлар бажариш	Ўқитувчи
9.30 – 9.45	Тақдимот	
9.45 – 9.50	Машғулотни якунлаш, баҳоларни эълон қилиш. Мустақил вазифа бериш.	
Иккинчи кун		
8.30 – 8.35	Ўтган кунги материални такрорлаш	Ўқитувчи
8.35 – 8.45	Қишлоқ хўжалигин давлат томонидан қўллаб-қувватлашнинг моҳияти.	Талаба
8.45 – 8.55	Давлатнинг қишлоқ хўжалигини тартибга солиш ва қўллаб-қувватлашдаги асосий вазифалари.	Талаба
8.55 – 9.05	Давлатнинг қишлоқ хўжалигини тартибга солиш ва қўллаб-қувватлашдаги асосий вазифалари амалга ошириш шакллари ва усуллари.	Талаба
9.05 – 9.15	Кофе-брейк	
9.15 – 9.30	Гуруҳларда топшириқлар бажариш	
9.30 – 9.45	Тақдимот	
9.45 – 9.50	Мавзуни якунлаш, баҳоларни эълон қилиш. Мустақил вазифа бериш.	

2.2. Гуруҳларнинг билим ва кўникмаларини баҳолаш мезонлари

Топшириқлар, баҳолаш кўрсаткичлари ва мезонлари	***1- гуруҳ***	***2- гуруҳ***	***3- гуруҳ***
Максимал балл			
- савол тўлиқ ёритиб берилди			
- жавоблар етарли даражада асослаб берилди			
- гуруҳ иштирокчиларининг фаоллиги			
- берилган саволларга жавоб берди			
- регламентга риоя қилди			
Жами)			

2.3. Балиқ скелети техникаси

Ушбу технология катта муаммоларнинг ечимини топишга қаратилган. Юқори қисмида муаммолар тури ёзилса, пастки қисмида эса мисоллар билан изоҳланади.

III. ЎЗ-ЎЗИНИ НАЗОРАТ ҚИЛИШ УЧУН МАТЕРИАЛЛАР

3.2. «Конверт» техникаси учун саволлар
(Ҳар бир савол конвертларга алоҳида солинади)

1. АСМ тармоқларини интенсив ривожлантириш деганда нимани тушунасиз?

1.1. Экстенсив ривожлантириш йўлининг мазмуни нимадан иборат?

1.2. Қишлоқ хўжалигини давлат томонидан тартибга солинишининг зурурати.

1.3. Қишлоқ хўжалигини давлат томонидан тартибга солиниши усуллари.

2. Ўзбекистон Республикаси аграр сиёсати ҳақида фикрингиз қандай?

2.1. Қишлоқ хўжалигига давлат нималар асосида таъсир кўрсатади?

2.2. Қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқариш табиий муҳити қандай?

2.3. АСМда кадрлар тайёрлаш қандай йўлга қўйилган?

3. Қишлоқ хўжалигида кадрлар малакасини ошириш бугунги кунда қандай холатда?

3.1. Пул-кредит сиёсати қандай амалга оширилади?

3.2. Бюджет-солиқ сиёсати ҳақида нималарни биласиз?

3.3.Қишлоқ хўжалигини тартибга солиш ва қўллашдаги асосий вазифалар нималардан иборат?

3.3. Назорат учун топшириқ

“Қишлоқ хўжалигини тартибга солишда мавжуд муаммолар” тушунчасини ёритинг ва шу асосда Т-схемени тўлдиринг.

Т-схема. Қишлоқ хўжалигини тартибга солишда мавжуд муаммолар

Бартараф этиш мумкин бўлган, кўп вақт ва маблағ талаб қилинмайдиган муаммолар	***Бартараф этиб бўлмайдиган, кўп маблағ ва вақт талаб қилидаганган муаммолар***

3.4. Назорат саволлари ва топшириқлар:

1.Қишлоқ хўжалигини давлат томонидан тартибга солишнинг маъмурий усулларига нималарни киритиш мумкин?
2.Иқтисодиётни тартибга солиш ва қўллаб-қувватлашда давлат қандай иқтисодий усуллардан фойдаланади?
3.Пул-кредит сиёсати деганда нимани тушунасиз?
4.Бюджетсолиқ сиёсатининг мазмунини айтинг.
5.Қишлоқ хўжалигини тартиб солиш ва қўллаб-қувватлаш борасида давлат вазифалари қандай тамойилларга таянилиб амалга оширилади? Улар қайсилар?
6.Қишлоқ хўжалигини тартибга солишда давлат вазифаларини санаб беринг.

16–МАВЗУ	**АГРОСАНОАТ МАЖМУАСИДА МОЛИЯ-КРЕДИТ ТИЗИМИНИНГ АМАЛ ҚИЛИШ МЕХАНИЗИМИ**

16.1. Маълумотли - таҳлилий маъруза бўйича режа топшириқ ва ўқув-услубий ҳужжатлар (1-2-машғулотлар)

Маъруза режаси:

1-маъруза

1.Агросаноат мажмуасида молия-кредит тизимининг моҳияти ва хусусиятлари.
2.Молия-кредит тизимининг аҳамияти ва агросаноат мажмуаси тармоқларини ривожлантиришдага ўрни.
3.Қишлоқ хўжалигини кредитлаш шакллари ва усуллари.

2-маъруза

1.Қишлоқ хўжалигини молиялаштиришнинг манбалари.
2.Агросаноат мажмуасида лизинг операциялари.
3.Қишлоқ хўжалигини молия-кредит механизмни такомиллаштириш йўналишлари..

Машғулотнинг мақсади:	Агросаноат мажмуасида молия-кредит тизими, молия-кредит тизимининг аҳамияти, қишлоқ хўжалигини кредитлаш шакллари ва усуллари, қишлоқ хўжалигини молиялаштиришнинг манбалари, лизинг операциялари ва қишлоқ хўжалиги молия-кредит механизмини такомиллаштириш йўналишлари ҳақида тушунча бериш.

Талабанинг ўқув фаолияти натижалари:

Агросаноат мажмуасидаги молия-кредит тизими ҳақида тўлиқ маълумотга эга бўлиш;
Молия-кредит тизимининг аҳамияти ҳақида фикрлар юритилади;
Қишлоқ хўжалигини кредитлаш шакллари ва усуллари ҳақида маълумотларга эга бўлинади;
Қишлоқ хўжалигини молиялашнинг манбалари ҳақида тушунча берилади;
Лизинг операциялари ҳақида фикрларни баён қилинади;

22. Қишлоқ хўжалиги молия-кредит механизмини такомиллаштириш йўллари аниқланади, маълумот олинади.

Мустақил ўрганиш учун топшириқлар:

1. Маърузани матни билан танишиб чиқинг ва саволларга жавоб беринг.
   Эслатма: 4.1-га қаранг.
2. Ўқув хужжатлар билан танишиб чиқинг.
   Эслатма: 1.1, 1.2, 1.3, 1.4.-га қаранг.
3. Ўқув топшириқлар билан танишиб чиқинг.
   Эслатма: 2.1, 2.2., 2.3.-га қаранг.
4. Ўқув топшириқларни бажаришга тайёрланинг.
   Эслатма: 3.1, 3.2-га қаранг.

Назорат шакли: Оғзаки назорат, савол-жавоб ва ўз-ўзини назорат қилиш.	***Талабага қўйилган балл:*** _____	***Ўқитувчи имзоси:***_____

ЎҚУВ-УСЛУБИЙ МАТЕРИАЛЛАР

I. ЎҚУВ МАТЕРИАЛЛАР

1.1.Молия

Молия:

товар моддий қийматликларни харид этиш, маҳсулот, иш ва хизматларни реализация қилиш жараёнидаги корхоналар ўртасида;

марказлашган пул маблағлари жамғармаларини шакллантириш ва улардан фойдаланиш юзасидан корхоналар билан юқори ташкилотлар ўртасида;

бюджет тизимига солиқлар тўлаш ва харажатларни молиялаштириш жараёнида корхоналар билан давлат ўртасида;

тўловларни амалда ошириш ва ресурслар харид этишда корхоналар, уй хўжалиги ва бюджетдан ташқари жамғармалар ўртасида;

бюджет тизимининг алоҳида бўғинлари ўртасида;

суғурта холатлари вужудга келганда зарарларни қоплаш ва суғурта тўловларини амалга оширишда корхоналар, уй хўжалиги ва суғурта органлари ўртасида вужудга келадиган пул муносабатларини акс эттиради;

1.2.Четдан жалб қилинадиган қарз маблағлари манбалари

Қишлоқ хўжалиги корхоналари фаолиятини молиялаштиришда ўз маблағлари етарли бўлмаган ҳолатларда четдан қарзга маблағлари етарли бўлмаган ҳолатларда четдан қарзга маблағ жалб этишга тўғри келади. Четдан жалб этиладиган қарз маблағлари қуйидаги манбалар эвазига бўлиши мумкин:

1.Тижорат банкларининг кредитлари;

2.Бюджетдан ташқари жамғармаларнинг кредитлари;

3.Ҳалқаро молия ташкилотларининг маблағлари (тижорат банклари лойиҳалари орқали);

4.Давлат бюджетининг маблағлари ҳисобидан кредитлар;

5.Кредит иттифоқлари ва бошқа кредит берувчи субъектлар кредитлари.

1.3. Кредит олиш учун тақдим этиладиган ҳужжатлар

Кредитларни олиш учун қарз олувчилар банкка қуйидаги ҳужжатлар (кредит пакети) ни тақдим этадилар:

кредит буюртмаси;
қарз олувчининг банк ҳисоб варағидаги пул тушумлари тахмини (пул оқими) кўрсатилган бизнес – режаси;
охирги ҳисобот санасига давлат солиқ хизматининг маҳаллий (туман) идораси томонидан тасдиқланган бухгалтерлик баланси;
дебиторлик ва кредиторлик қарзлари ҳақидаги маълумотнома, шунингдек, 90 кундан ортиқ, муддатдаги қарздорликнинг солиштирма далолатномалари;
молиявий натижалар ҳақида ҳисобот;

1.4. Қарз олувчининг банк олдидаги ҳуқуқи

Олинган кредитни қайтармаслик хатарининг олдини олиш мақсадида қарз олувчи тез ва эркин сотилиш талабларига жавоб берадиган таъминотга эга бўлиши керак. Қарз олувчи банкка қуйидаги таъминот турларининг бирини тақдим этиш ҳуқуқига эга:

мулк ёки қимматли қоғозлар гарови;
банк ёки суғурта ташкилоти кафолати;
учунчи шахснинг кафиллиги;
суғурта компаниясининг қарз олувчи кредитни қайтара олмаслик хатарини суғурта қилгани тўғрисидаги суғурта полиси;
фуқаролар йиғинларининг маҳалла, қишлоқ, овул Кенгашлари кафиллиги.

II. ЎҚУВ ТОПШИРИҚЛАР

2.1. Мустакил иш учун вазифа

З Х У Жадвали (Биламан, билишни хоҳлайман, билиб олдим.)

№	Мавзу саволи	биламан	Билишни хохлайман	Билиб олдим
1				
1				
2				
3				

Таянч иборалар

Дотация	Харажатлар калькуляцияси
Лизинг	Баҳолар паритети
Суғурта	Аграсаноат мажмуасига кирувчи
Солиқ имтиёзи	ТАРМОҚЛАРНИ мутаносиб
Аванс	ривожлантириш
Ер солиғи	Маҳсулот сифати
Мулк солиғи	Агросаноат интеграцияси
Факторинг	Аграр сиёсат
Овердрафт	Иқтисодий қонунлар
Молия	Иқтисодий муҳит
Кредит	Ҳудуд иқтисодиёти
Вексел	Тармоқларнинг мутаносиб
Клиринг операциялари	ривожланиши
Қимматли қоғозлар	Ижтимоий масалалар
Банк	Аҳоли турмуш даражаси
Микробанк	Иқтисодий самара
Микрокредит	Ижтимоий самара
Интенсив ва экстенсив ривожланиш	Ишлаб чиқаришни
Фан-техника тараққиёти	интенсивлаштириш
Чекланганлик	барқарор иқтисодий ривожланиш
Нарх	Ишлаб чиқариш жараёнларини фонд
Иқтисодий дастаклар	Билан таъминланиш даражаси
Баҳонинг функциялари	Фонд қайтими
Ишлаб чиқариш харажатлари	Иқтисодий кўрсаткичлар
Таннарх	Ялпи ички маҳсулот
Экспорт	Хусусий тадбиркорлик
Импорт	

III. МАЪЛУМОТЛИ-АХБОРОТ МАТЕРИАЛЛАР

3.1. Гуруҳларнинг билим ва кўникмаларини баҳолаш мезонлари

Гуруҳлар	*Жавобнинг тўлалиги*	*Тақдимотнинг кўргазмалилиги*	*Гуруҳ иштирокчилари-нинг фаоллиги*	*Балларнинг умумий ҳажми*	*Баҳоси*
1-гуруҳ					
2-гуруҳ					
3-гуруҳ					

3.2. З Х У техникасини қўллаб ишлаш қоидалари

1.Матнни Инсерт техникасидан фойдаланиб ўқинг.

2.Олинган маълумотларни индивидуал равишда тизимлаштиринг – матнда қилинган белгилар асосида жадвалга жойлаштиринг.

IV. ЎЗ-ЎЗИНИ НАЗОРАТ ҚИЛИШ УЧУН МАТЕРИАЛЛАР:

4.1. Такрорлаш учун савол ва топшириқлар:

1.Агросаноат мажмуаси молия-кредит тизимининг моҳияти.
2.Агросаноат мажмуаси молия-кредит тизимининг хусусиятлари.
3.Кредит тушунчаси ва унинг моҳияти.
4.Қишлоқ хўжалигини молиялаштириш тартиби.
5.Қишлоқ хўжалигини кредитлашнинг қандай шакллари, усуллари мавжуд?
6.Кредитлаш қайси манбалардан амалга оширилади?
7.Қишлоқ хўжалигини молиялаштириш ва кредитлашни қайси йўллар орқали такомиллаштирилади?
8.Қишлоқ хўжалигида солиқ сиёсати.
9.Микрокредитлашнинг моҳияти ва тартиби.
10.Лизинг ва унинг қишлоқ хўжалигида қўланилиши.

6.2. Билимларни кенгайтириш ва чуқурлаштиришга асосланган семинар машғулоти бўйича режа - топшириқ ва ўқув услубий материаллар (1--машғулот)

Семинар режаси: 1.Агросаноат мажмуасида молия-кредит тизимининг моҳияти ва хусусиятлари. 2.Қишлоқ хўжалигини кредитлаш усуллари, шакллари ва уларнинг манбалари. 3.Қишлоқ хўжалигини молиялаштиришнинг манбалари. 4.Қишлоқ хўжалигини молия-кредит механизмини такомиллаштириш йўналишлари. 5.Мавзу асосида масала ечиш ва таҳлил қилиш.	
Машғулотнинг мақсади:	Агросаноат мажмуасида молия-кредит тизими, молия-кредит тизимининг аҳамияти, қишлоқ хўжалигини кредитлаш шакллари ва усуллари, қишлоқ хўжалигини молиялаштиришнинг манбалари, лизинг операциялари ва қишлоқ хўжалиги молия-кредит механизмини такомиллаштириш йўналишлари ҳақида тушунча бериш.
Талабанинг ўқув фаолияти натижалари: Агросаноат мажмуасидаги молия-кредит тизими ҳақида тўлиқ маълумотга эга бўлиш; Молия-кредит тизимининг аҳамияти ҳақида фикрлар юритилади; Қишлоқ хўжалигини кредитлаш шакллари ва усуллари ҳақида маълумотларга эга бўлинади; Қишлоқ хўжалигини молиялашнинг манбалари ҳақида тушунча берилади; Лизинг операциялари ҳақида фикрларни баён қилинади; ***31.*** Қишлоқ хўжалиги молия-кредит механизмини такомиллаштириш йўллари аниқланади, маълумот олинади.	
Мустақил ўрганиш учун топшириқлар: 1. Маъруза матни билан танишиб чиқинг ва саволларга жавоб беринг. Эслатма: 3.2-га қаранг.	

2. Гуруҳларда ишлаш қоидаси билан танишиб чиқинг. Эслатма: 2.1, 2.2., 2.3.-га қаранг. 3. Ўқув топшириқларни бажаришга тайёрланинг. Эслатма: 1.1.-га қаранг. 4. Мавзу бўйича тест саволларига тайёрланинг. Эслатма: 3.1.-га қаранг.		
Назорат шакли: Оғзаки назорат, савол-жавоб ва ўз-ўзини назорат қилиш.	***Талабага қўйилган балл:*** _____	***Ўқитувчи имзоси:***_____

ЎҚУВ УСЛУБИЙ МАТЕРИАЛЛАР

I. ЎҚУВ ТОПШИРИҚЛАР

Эксперт варағи №1

1. Агросанаот мажмуасида молия тизими

1.1.Молия тушунчаси.
1.2.Кредитнинг моҳияти ва унинг қишлоқ хўжалигида тутган ўрни.
1.3.Четдан жалб қилинадиган қарз маблағлари манбалари.

Эксперт варағи №2

2. Қишлоқ хўжалигини кредитлаш усуллари, шакллари ва уларнинг манбалари

2.1.Кредитларнинг берилишида муддатлилий тамойили.
2.2.Кредитдан фойдаланганлик учун фоиз ставкалари.
2.3.Микрокредитлар ва уларнинг хоссалари.

Эксперт варағи №3

Қишлоқ хўжалигида ишлаб чиқаришни молиялаштиришнинг бошқа манбалари ва улардан самарали фойдаланиш

3.1.Молиявий фаолиятдан олинадиган даромадлар.
3.2.Корхоналарнинг ўз молиявий ресурларидан фойланиш самарадорлигини ошириш йўналишлари.
3.3.Лизинг тушунчаси ва унинг турлари.

II. МАЪЛУМОТЛИ-АХБОРОТ МАТЕРИАЛЛАР

2.1.Эксперт гуруҳлари иш натижаларини баҳолаш мезонлари

М е з о н л а р	***Макс. балл***	***Гуруҳ фаолияти натижаларини баҳоси***			
Маълумотнинг тўлалиги					
Маълумотнинг аниқ, чизмали тарзда тақдим этилганлиги					
Гуруҳ иштирокчиларининг фаоллиги (тўлдириш, саволлар бериш, жавоблар бериш)					

Балларнинг максимал ҳажми					

2.2. «Кооп-кооп» («Биргаликда ўқиймиз») техникасини ўтказиш қоидаси

Фаолият босқичлари	*Фаолият мазмуни*	
	Таълим берувчи	*Таълим олувчи*
1.	Турли хил ўзлаштириш даражаларига эга бўлган, 3 ва 5 кишидан иборат кичик гуруҳларни ташкил қилади	
2.	Ҳар бир гуруҳга бутун ўқув гуруҳи ишлаши лозим бўлган, мавзунинг бир бўлаги бўлиб ҳисобланган, битта топшириқ беради. Эксперт варақларини тарқатади.	Гуруҳ аъзолари ўзаро топшириқларни бўлиб олишади.
3.	Топшириқни муваффақиятли бажарилишини ва муомала маданиятини назорат қилади.	3.1. Ҳамма топшириқни мустақил бажаради, мавзулар бўйича мустақил ишлайди. 3.2. Гуруҳ аъзоларининг мини-маърузаларини тинглайди. Умумий маъруза тайёрланади. Маърузани ўқиш учун спикер тайинланади.
4.	Гуруҳларда иш якунланишини, ва иш натижаси тақдим этилишини эълон қилади.	Гуруҳ-спикери маърузанинг тақдимотини ўтказади.
5.	Натижаларни таҳлил қилади ва баҳолайди, ғолиб гуруҳларни аниқлайди.	

2.3. ПИНБОРД ТЕХНИКАСИ

Пинборд техникаси
(инглизчадан: pin – маҳкамлаш, board – доска)
муаммони ҳал қилишга оид фикрларни тизимлаштириш
ва гуруҳлашни амалга оширишга, жамоа тарзда
ягона ёки аксинча қарама-қарши
позицияни шакллантиришга имкон беради

Ўқитувчи таклиф этилган муаммо бўйича ўз нуқтаи назарларини баён қилишни сўрайди. Тўғридан-тўғри ёки оммавий ақлий ҳужумнинг бошланишини ташкил қилади (рағбатлантиради)

Фикрларни таклиф қиладилар, муҳокама қиладилар, баҳолайдилар ва энг оптимал (самарали) фикрни танлайдилар. Уларни таянч хулосавий фикр (2 та сўздан кўп бўлмаган) сифатида алоҳида қоғозларга ёзадилар ва доскага маҳкамлайдилар

Гуруҳ намоёндалари доскага чиқадилар ва маслаҳатлашган ҳолда:
1) яққол хато бўлган ёки такрорланаётган фикрларни олиб ташлайдилар;
2) баҳсли бўлган фикрларни ойдинлаштирадилар;
3) фикрларни тизимлаштириш мумкин бўлган белгиларини аниқлайдилар;
4) шу белгилар асосида доскадаги барча фикрларни (қоғоз ва рақларидаги) гуруҳларга ажратадилар;
5) уларнинг ўзаро муносабатларини чизиқлар ёки бошқа белгилар ёрдамида кўрсатадилар: коллективнинг ягона ёки қарама-қарши позициялари ишлаб чиқилади.

III. ЎЗ-ЎЗИНИ НАЗОРАТ ҚИЛИШ УЧУН МАТЕРИАЛЛАР

3.2. Назорат учун саволлар ва топшириқлар:

1.Агросаноат мажмуаси молия-кредит тизимининг моҳияти.
2.Агросаноат мажмуаси молия-кредит тизимининг хусусиятлари.
3.Кредит тушунчаси ва унинг моҳияти.
4.Қишлоқ хўжалигини молиялаштириш тартиби.
5.Қишлоқ хўжалигини кредитлашнинг қандай шакллари, усуллари мавжуд?
6.Кредитлаш қайси манбалардан амалга оширилади?
7.Қишлоқ хўжалигини молиялаштириш ва кредитлашни қайси йўллар орқали такомиллаштирилади?
8.Қишлоқ хўжалигида солиқ сиёсати.
9.Микрокредитлашнинг моҳияти ва тартиби.
10.Лизинг ва унинг қишлоқ хўжалигида қўланилиши.

17–МАВЗУ	ЕВРОПА ҲАМЖАМИЯТИНИНГ ЯГОНА АГРАР СИЁСАТИ

17.1. Маълумотли маъруза бўйича режа топшириқ ва ўқув-услубий ҳужжатлар (1-2-машғулотлар)

Маъруза режаси:

1-маъруза

1.Европа ҳамжамияти ягона аграр сиёсатининг зарурияти, аҳамияти.
2.Европа ҳамжамияти ягона аграр сиёсатининг қисқача ривожланиш тарихи.
3.Европа ҳамжамиятида ягона аграр сиёсатни олиб борувчи органлари.

2-маъруза

1.Европа ҳамжамити ягона аграр сиёсатида қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари нархларини қўллаб-қувватлаш.
2.Европа ҳамжамити ягона аграр сиёсатида қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари ишлаб чиқарувчиларнинг даромадларини кўпайтиришни қўллаб-қувватлаш.
3.Европа ҳамжамияти ягона аграр сиёсатини ривожлантириш йўналишлари.

Машғулотнинг мақсади:	Европа ҳамжамияти ягона аграр сиёсатининг зарурияти, аҳамият, унинг ривожланиш тарихи, Европа ҳамжамиятида ягона аграр сиёсатни олиб борувчи органлар, у ерда қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари таннарҳларини қўллаб-қувватлаш, қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари ишлаб чиқарувчиларнинг даромадларини кўпайтиришни қўллаб-қувватлаш ҳамда Европа ҳамжамияти ягона аграр сиёсатини ривожлантириш йўналишлари ҳақида тушунчага эга бўлиш.

Талабанинг ўқув фаолияти натижалари:

Европа ҳамжамияти ягона аграр сиёсатининг аҳамияти ва зарурати ҳақида ахборот олиш;

Европа ҳамжамияти ягона аграр сиёсатининг қисқача ривожланиш тарихи ҳақида фикр алмашиш;

Европа ҳамжамияти ягона аграр сиёсатини олиб борувчи органлар ҳақида маълумотларга эга бўлиш;

Европа ҳамжамияти ягона аграр сиёсатида қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари таннарҳини қўллаб-қувватлаши ҳақида тушунчага эга бўлиш;

Европа ҳамжамияти ягона аграр сиёсатида қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари ишлаб чиқарувчиларнинг даромадларини кўпайтириш каби маълумотларни билиш;

23. Европа ҳамжамияти ягона аграр сиёсатини ривожлан-тириш йўналишлари ҳақида тушунчага эга бўлиш.

Мустақил ўрганиш учун топшириқлар:

1. Маърузани матни билан танишиб чиқинг ва саволларга жавоб беринг.
   Эслатма: 4.1-га қаранг.
2. Ўқув хужжатлар билан танишиб чиқинг.
   Эслатма: 1.1, 1.2.-га қаранг.
3. Ўқув топшириқлар билан танишиб чиқинг.
   Эслатма: 2.1, 2.2.-га қаранг.
4. Ўқув топшириқларни бажаришга тайёрланинг.
   Эслатма: 3.1, 3.2-га қаранг.

Назорат шакли: Оғзаки назорат, савол-	***Максимал балл: Талабага***	***Ўқитувчи имзоси:_____***

жавоб ва ўз-ўзини назорат қилиш.	***қўйилган балл:*** _____	

ЎҚУВ-УСЛУБИЙ МАТЕРИАЛЛАР

I. ЎҚУВ МАТЕРИАЛЛАР

1.1.

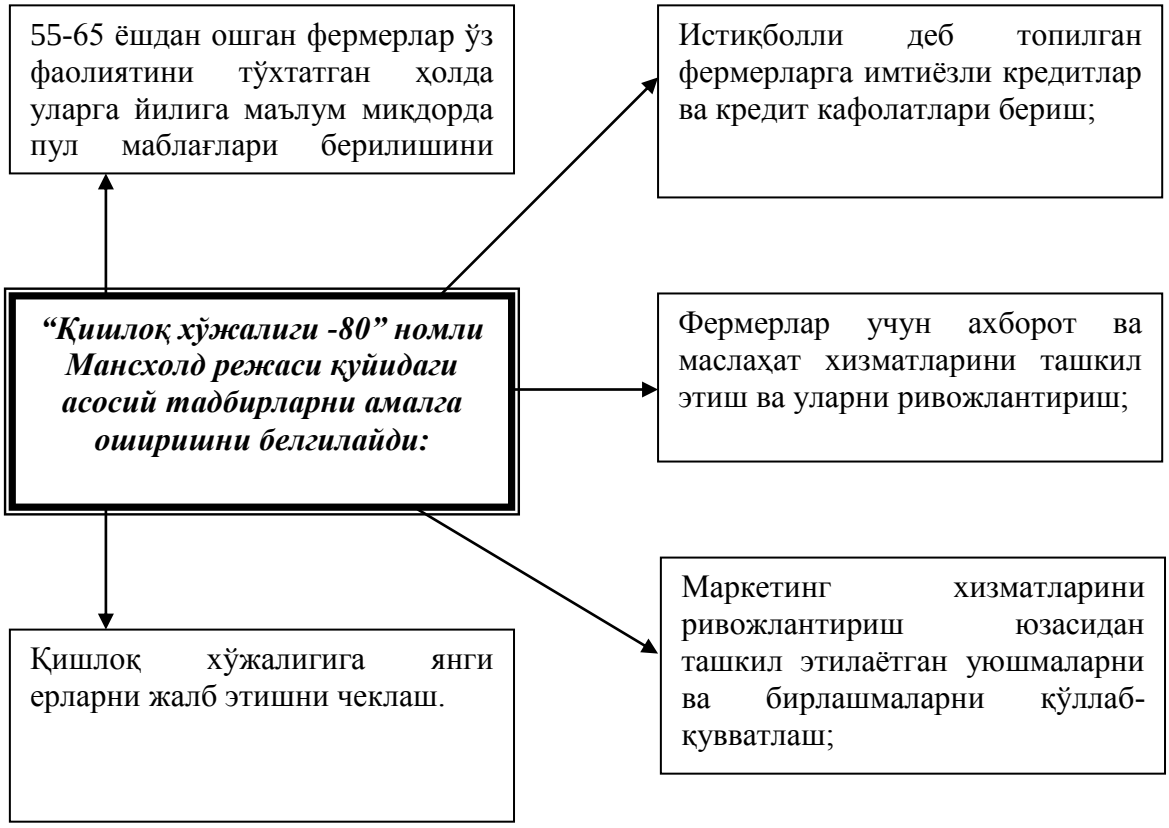

1.2.

II. ЎҚУВ ТОПШИРИҚЛАР

2.1. Мустакил иш учун вазифа

Эксперт варағи №1

Европа ҳамжамиятининг ягона аграр сиёсатининг моҳияти

1. Нега Европа ягона аграр сиёсати ўтказишга мажбур бўлди?
2. Европа иттифоқи Вазирлар кенгаши нечанчи йилда дон маҳсулотлари учун ягона Европа бозорини шакллантириш бўйича қатор ҳужжатлар қабул қилди?
3. Европа аграр сиёсатининг асосини нима ташкил этади?

Эксперт варағи №2

Мансхолд режаси. Мак-Шерри режаси

1. “Қишлоқ хўжалиги - 80” номли режада қандай тадбирлар белгиланган эди?
2. Мак-Шерри режасининг асосий мазмуни нималарни ўз ичига олган?
3. “2000 йил кун тартиби: қишлоқ хўжалиги” ҳужжати қачон қабул қилинди?

Эксперт варағи №3

Европа ягона аграр сиёсатида қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари нархларини қўллаб-қувватлаш механизми

1. “Мақсадли нархлар” нима?
2. “Мақсадли нархлар” ким томонидан ўрнатилади?
3. “Остона нархлари” нима?

2.2. Якка тартибда бажариш учун

ЕВРОПА ЯГОНА АГРАР СИЁСАТИНИНГ ЮРИТИЛИШИГА НИМА ТУРТКИ БЎЛГАН ДЕБ ЎЙЛАЙСИЗ?

F - Фикрингизни баён этинг.

S - Фикрингизни баёнига бирор сабаб кўрсатинг.

M - Кўрсатилган сабабни тушунтирувчи мисол келтиринг.

U - Фикрингизни умумлаштиринг.

Биринчи гуруҳ учун топшириқ

ЕВРОПА ЯГОНА АГРАР СИЁСАТИДА ҚИШЛОҚ ХЎЖАЛИГИ МАҲСУЛОТЛАРИ ИШЛАБ ЧИҚАРУВЧИЛАРНИНГ ДАРОМАДЛАРИНИ КЎПАЙТИРИШ ЗАРУРЛИГИ АЙТИЛГАН?

F - Фикрингизни баён этинг.

S - Фикрингизни баёнига бирор сабаб кўрсатинг.

M - Кўрсатилган сабабни тушунтирувчи мисол келтиринг.

U - Фикрингизни умумлаштиринг.

Иккинчи гуруҳ учун топшириқ

РЕСПУБЛИКАМИЗ ЎЗ АГРАР СИЁСАТИДА НИМАЛАРГА КЎПРОҚ ЭЪТИБОР ҚИЛГАНИ МАЪҚУЛ ДЕБ ЎЙЛАЙСИЗ?

F - Фикрингизни баён этинг.

S - Фикрингизни баёнига бирор сабаб кўрсатинг.

M - Кўрсатилган сабабни тушунтирувчи мисол келтиринг.

U - Фикрингизни умумлаштиринг.

Учинчи гуруҳ учун топшириқ

ДАВЛАТЛАРДА АГРАР СИЁСАТНИ ЎТКАЗИШНИНГ АФЗАЛЛИКЛАРИ НИМАДА?

F - Фикрингизни баён этинг.

S - Фикрингизни баёнига бирор сабаб кўрсатинг.

M - Кўрсатилган сабабни тушунтирувчи мисол келтиринг.

U - Фикрингизни умумлаштиринг.

III. МАЪЛУМОТЛИ-АХБОРОТ МАТЕРИАЛЛАР

3.1. Гуруҳларнинг билим ва кўникмаларини баҳолаш мезонлари

Топшириқлар, баҳолаш кўрсаткичлари ва мезонлари	***1- гуруҳ***	***2- гуруҳ***	***3- гуруҳ***
Максимал балл			
- савол тўлиқ ёритиб берилди			
- жавоблар етарли даражада асослаб берилди			
- гуруҳ иштирокчиларининг			
- берилган саволларга жавоб берди			
- регламентга риоя қилди			
Жами:			

3.2. Тарқатма материалнинг тахминий нусхаси ФСМУ технологияси

(Ф) – Фикрингизни баён этинг.

(С) – Фикрингиз баёнига бирон сабаб кўрсатинг.

(М) – Кўрсатилган сабабни тушунтирувчи мисол келтиринг.

(У) – Фикрингизни умумлаштиринг.

Ушбу технология тингловчиларни ўз фикрини ҳимоя қилишга, эркин фикрлаш ва ўз фикрини бошқаларга ўтказишга, очиқ ҳолда баҳслашишга, эгалланган билимларни таҳлил қилишга, қай даражада эгаллаганликларини баҳолашга ҳамда тингловчиларни баҳслашиш маданиятига ўргатади.

IV. ЎЗ-ЎЗИНИ НАЗОРАТ ҚИЛИШ УЧУН МАТЕРИАЛЛАР:

4.1. Такрорлаш учун савол ва топшириқлар:

1.Европа Ҳамжамиятининг шаклланиши.
2.Европа Ҳамжамиятининг ягона аграр сиёсатига қандай эришилди?
3.Европа Ҳамжамиятининг ягона аграр сиёсатини олиб борувчи ташкилотлар.
4.Остона нархлари.
5.Интервенцион нарх ва ташкилотлар.
6.Экспорт субсидиялари.
7.Импорт божи.
8.Мақсадли нархлар.
9.Яшил пуллар.
10.Европа Ҳамжамиятининг ягона аграр сиёсатини ривожлантириш йўналишлари.

4.3. Асосий тушунчалар ва иборалар асосида ББББ жадвалини тўлдиринг

№	*Асосий тушунча ва иборалар*	*Биламан*	*Билиб олдим*	*Билишни хоҳлайман*
1.	Бозор тушунчаси			
2.	Ягона аграр сиёсати			
3.	Европа ягона аграр сиёсати			
4.	Остона нархлари			
5.	Мақсадли нархлар			
6.	Мансхолд режаси			
7.	Мак-Шерри режаси			
8.	“2010 йил кун тартиби: қишлоқ хўжалиги” ҳужжати			
9.	Лизинг			
10.	Суғурта			

17.2. *Семинар-анжуман ва билимларни чуқурлаштиришга асосланган семинар машғулоти бўйича режа - топшириқ ва ўқув услубий материаллар*

Семинар режаси: 1.Европа ҳамжамияти ягона аграр сиёсатининг зарурияти, аҳамияти. 2.Европа ҳамжамияти ягона аграр сиёсатининг қисқача ривожланиш тарихи. 3.Европа ҳамжамияти ягона аграр сиёсатида қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари нархларни қўллаб-қувватлаш. 4.Европа ҳамдамияти ягона аграр сиёсатида қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари ишлаб чиқарувчиларнинг даромадларини кўпайтиришни қўллаб-қувватлаш. 5.Европа ҳамжамияти ягона аграр сиёсатини ривожлантириш йўналишлари.	
Машғулотнинг мақсади:	Европа ҳамжамияти ягона аграр сиёсатининг зарурияти, аҳамият, унинг ривожланиш тарихи, Европа ҳамжамиятида ягона аграр сиёсатни олиб борувчи органлар, у ерда қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари таннарҳларини қўллаб-қувватлаш, қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари ишлаб чиқарувчиларнинг даромадларини кўпайтиришни қўллаб-қувватлаш ҳамда Европа ҳамжамияти ягона аграр сиёсатини ривожлантириш йўналишлари ҳақида тушунчага эга бўлиш.

Талабанинг ўқув фаолияти натижалари: Европа ҳамжамияти ягона аграр сиёсатининг аҳамияти ва зарурати ҳақида ахборот олиш; Европа ҳамжамияти ягона аграр сиёсатининг қисқача ривожланиш тарихи ҳақида фикр алмашиш; Европа ҳамжамияти ягона аграр сиёсатини олиб борувчи органлар ҳақида маълумотларга эга бўлиш; Европа ҳамжамияти ягона аграр сиёсатида қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари таннархини қўллаб-қувватлаши ҳақида тушунчага эга бўлиш; Европа ҳамжамияти ягона аграр сиёсатида қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари ишлаб чиқарувчиларнинг даромадларини кўпайтириш каби маълумотларни билиш; ***32.*** Европа ҳамжамияти ягона аграр сиёсатини ривожлан-тириш йўналишлари ҳақида тушунчага эга бўлиш.
Мустақил ўрганиш учун топшириқлар: 1. Маъруза матни билан танишиб чиқинг ва саволларга жавоб беринг. Эслатма: 3.1-га қаранг. 2. Гуруҳларда ишлаш қоидаси билан танишиб чиқинг. Эслатма: 2.1, 2.2., 2.3., 2.4.-га қаранг. 3. Ўқув топшириқларни бажаришга тайёрланинг. Эслатма: 1.1.-га қаранг. 4. Мавзу бўйича топшириқларга тайёрланинг. Эслатма: 3.1.-га қаранг.

Назорат шакли: Оғзаки назорат, савол-жавоб ва ўз-ўзини назорат қилиш.	***Талабага қўйилган балл:*** _____	***Ўқитувчи имзоси:***_____

ЎҚУВ УСЛУБИЙ МАТЕРИАЛЛАР

I. ЎҚУВ ТОПШИРИҚЛАР

1-гуруҳ
«Нима учун?» техникаси

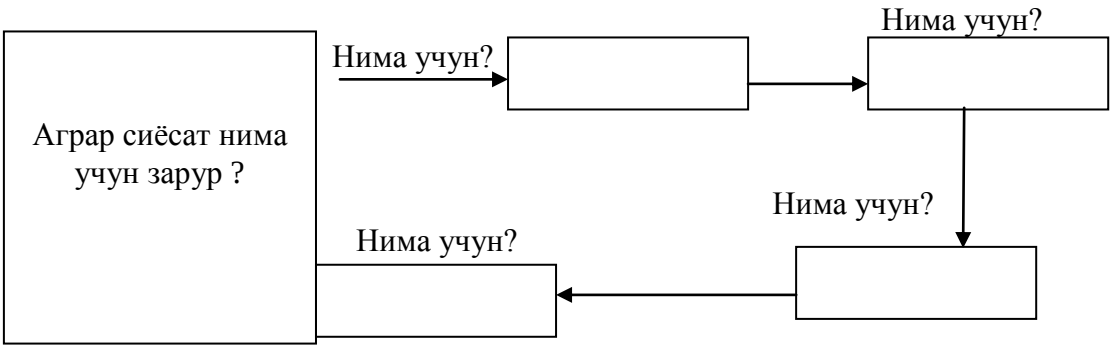

2-гуруҳ

«Нима учун?» техникаси

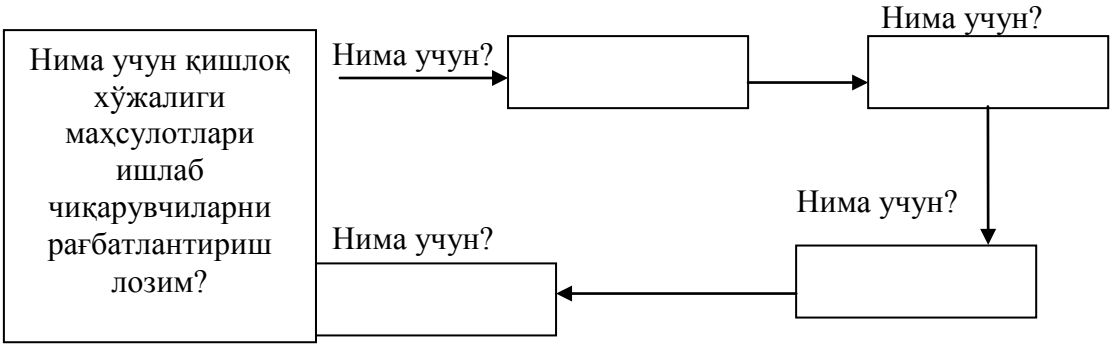

3-гуруҳ
«Нима учун?» техникаси

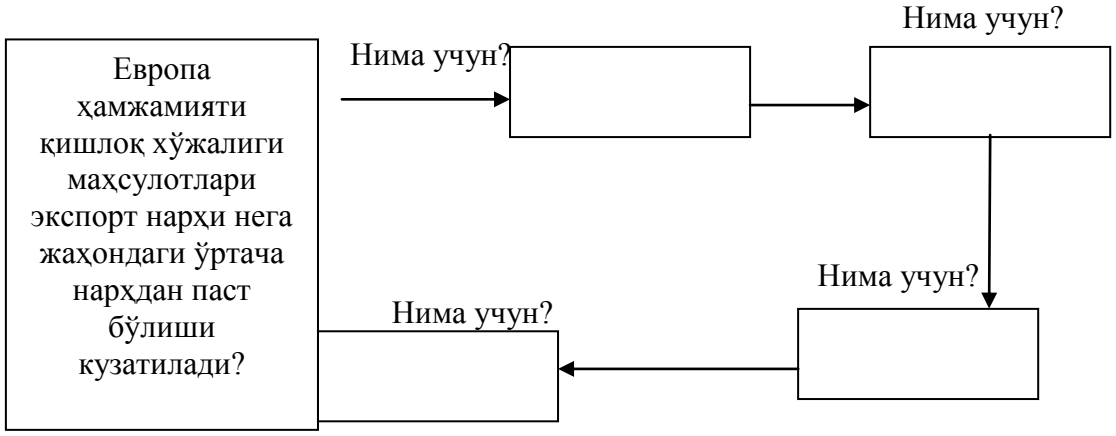

II. МАЪЛУМОТЛИ-АХБОРОТ МАТЕРИАЛЛАР

2.1. Мунозара иштирокчиларини баҳолаш мезонлари

Баҳолаш мезонлари (баллда)	***Доклад қилувчилар***			
1.Доклад мазмуни - долзарблиги; - баён қилинишининг тушунарлилиги, изчиллиги ва мантиқий боғлиқлиги; - хулосанинг аниқ шакллантирилиши. 2.Фойдаланилаётгар маълумотнинг янгилиги 3.Тақдимотда қўлланилган воситалар 4. Регламентга риоя қилиш				
Жами:				
	тақризчилар			
1.Докладни янгилик била тўлдирганлигига 2. Докладнинг кучли ва бўш томонларини аниқ кўрсатганига				
Жами:				
	Мунозара иштирокчилари			
1.Саволлар: - ҳажми (0,1 ҳар бир савол учун); - мазмуни ва моҳияти бўйича 2. Қўшимча киритганига				
Жами:				

2.2.

Маъруза-анжуманда тақдим этиладиган мавзулар:

1.Иккинчи жаҳон Урушидан сўнг Европа ҳамжамиятида қишлоқ хўжалиги.
2.Европа ҳамжамиятида ягона аграр сиёсатнинг бугунги кундаги ўрни.
3.Европа ҳамжамиятида тасдиқланган “2000 йил кун тартиби: қишлоқ хўжалиги” ҳужжатининг мазмуни.
4.Республикамизда аграр соҳани ривожлантиришда амалган оширилаётган чора-тадбирлар.
5.Қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини ишлаб чиқарувчиларни рағбатлантириш – давр талабими?!

2.3.

Анжуман иштирокчилари учун белгиланган регламент:

Докладчи – 5 дақиқа
Тақризчи –3 дақиқа
Докладчилар томонидан саволларга
жавоб бериш – 3 дақиқа
Тақризчилар томонидан саволларга
жавоб бериш -3 дақиқа
Муҳокама ва мунозара учун – 3 дақиқа

2.4. Мунозара иштирокчисига эслатма

Мунозара иштирокчисига эслатма

- Мунозара муносабатларни ҳал этиш эмас, балки муаммоларни ечимини ҳамкорликда топиш методидир.
- Бошқалар ҳам фикр билдиришларига имконият яратиш учун узоқ гапирма.
- Ақлли фикрларинг мақсадга етиши учун сўзларингни тарозига сол, ўйлаб, сўнгра гапир, ҳис-туйғуларингни назорат қил.
- Тақризчи ва оппонент фикрини тўғри тушунишга ҳаракат қил. Унинг фикрини ҳурмат қил.
- Фақат мунозара мавзуси бўйичагина, аниқ фикр билдир.
- Ўз тақдимотинг билан кимгадир ёқишга ёки аксинча хафа қилишга уринма.

III. ЎЗ-ЎЗИНИ НАЗОРАТ ҚИЛИШ УЧУН МАТЕРИАЛЛАР

3.1. Назорат учун саволлар ва топшириқлар:

1.Европа Ҳамжамиятининг шаклланиши қандай бўлган?
2.Европа Ҳамжамиятининг ягона аграр сиёсатига қандай эришилди?
3.Европа Ҳамжамиятининг ягона аграр сиёсатини олиб борувчи ташкилотлар.
4.Остона нархлари ҳақида нима биласиз?.
5.Интервенцион нарх қандай қўйилган?.
6.Экспорт субсидиялари нима?
7.Импорт божи ҳақида фикрингиз қандай?
8.Мақсадли нархлар қандай вазиятда қўйилган?
9.Яшил пуллар деб нимаган хитоб қилиган?
10.Европа Ҳамжамиятининг ягона аграр сиёсатини ривожлантириш йўналишлари қандай амалга оширилмоқда?

“АГРОСАНОАТ МАЖМУАСИ ИҚТИСОДИЁТИ” ФАНИ БЎЙИЧА ТАЛАБАНИНГ ЎЗЛАШТИРИШ КЎРСАТКИЧЛАРИ

Жами балл - 100	**Жорий балл - 35**		**Оралиқ балл - 35**	**Якуний балл - 30**
	Талабанинг машғулотга қатнашиши	**Талабанинг машғулотдаги фаоллиги**	**ОБ 1 ОБ 2**	
1-мавзу				
маъруза				
2-мавзу				
маъруза				
амалий машғулот				
3-мавзу				
маъруза				
амалий машғулот				
4-мавзу				
маъруза				
амалий машғулот				
5-мавзу				
маъруза				
амалий машғулот				
6-мавзу				
маъруза				
амалий машғулот				
ОБ 1				
7-мавзу				
маъруза				
амалий машғулот				
8-мавзу				
маъруза				
амалий машғулот				
9-мавзу				
маъруза				
амалий машғулот				
10-мавзу				
Маъруза				
амалий машғулот				
11-мавзу				
маъруза				
амалий машғулот				

12-мавзу				
маъруза				
амалий машғулот				
13-мавзу				
маъруза				
амалий машғулот				
ОБ 2				
14-мавзу				
маъруза				
амалий машғулот				
15-мавзу				
маъруза				
амалий машғулот				
16-мавзу				
маъруза				
амалий машғулот				
17-мавзу				
маъруза				
амалий машғулот				
ЯБ				
Жами				

5	ТЕСТ САВОЛЛАРИ

1. Агросаноат интеграцияси тушунчаси

А). Қишлоқ хўжалигида саноатнинг ривожланиши.

Б). Саноат билан қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқаришининг бир бутун тизимга айланиши.

В). қишлоқ хўжалиги ва саноат ишлаб чиқаришининг ягона бир бошқарув қўлига ўтиши.

Г). Юқоридагиларнинг барчаси.

Д). Тўғри жавоб йўқ.

2. Агросаноат мажмуаси тушунчаси

А). Бир мақсад йўлида хизмат қиладиган қишлоқ хўжалиги ва саноат тармоқларининг йиғиндиси.

Б). қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини ишлаб чиқарувчи, қайта ишловчи ва сотиш билан шуғилланувчи тармоқлар йиғиндиси.

В). қишлоқ хўжалиги хўжалиги маҳсултларини етиштирувчи, тайёрловчи, қайта ишловчи, уларни истеъмолчиларга етказиб берувчи ҳамда ушбу тармоқларга хизмат кўрсатувчи, улар учун ишлаб чиқариш воситалари ишлаб чиқарувчи, технологик жиҳатдан бир-бирини тўлдирувчи, бир мақсад учун хизмат қилувчи тармоқ ва хизматлар йиғиндиси.

Г). Юқоридагиларнинг барчаси.

Д). Тўғри жавоб йўқ.

3. "Агросаноат мажмуаси иқтисодиёти" фанининг предмети.

А). қишлоқ хўжалигининг иқтисодий муаммоларини ўрганади.

Б). қишлоқ хўжалиги билан боғлиқ саноатнинг иқтисодий муаммоларини ўрганади.

В). қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини ишлаб чиқариш ва сотиш билан боғлиқ муаммоларни ўрганади.

Г). Объектив иқтисодий қонунларнинг агросаноат мажмуасида амал қилишининг ўзига хос хусусиятларини ўрганади.

Д). Тўғри жавоб йўқ.

4. Фаннинг предметини ўрганиш усуллари

А). Монографик ва иқтисодий таҳлил..

Б). Математик, статистик, диалектик ривожланиш усуллари.

В). Тажриба, индукция ва дедукция.

Г). Юқоридагиларнинг барчаси.

Д). Тўғри жавоб йўқ.

5. Агросаноат мажмуасининг таркиби

А). Агросаноат мажмуаси турли тармоқларни ва хизматларни ўз ичига олган 6 та соҳадан иборат.

Б). Агросаноат мажмуаси турли тармоқлар ва хизматларни ўз ичига олган 4 та соҳадан иборат.

В). қишлоқ хўжалиги, саноат, хизмат кўрсатувчи тармоқлар йиғиндиидан иборат.

Г). Юқоридагиларнинг барчаси.

Д). Тўғри жавоб йўқ.

6. Агросаноат мажмуасини ривожлантиришнинг асаосий мақсадли муаммолари.

А). Агросаноат мажмуаси маҳсулотларни ишлаб чиқаришни кўпайтириш ва уларнинг ассортиментини яхшилаш.

Б). Меҳнат унумдорлигини юксалтириш, маҳсулот сифатини яхшилаш.

В). Агросаноат мажмуаси маҳсулотлари таннархини пасайтириш, мажмуага кирувчи тармоқларни мутаносиб ривожланишини таъминлаш.

Г). Юқоридагиларнинг барчаси.

Д). Тўғри жавоб йўқ.

7. Агросаноат мажмуасининг биринчи соҳасининг таркиби

А). Агросаноат мажмуаси тармоқлари учун ишлаб чиқириш воситалари ишлаб чиқарувчи тармоқлар.

Б). қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини қайта ишловчи саноат тармоқлари.

В). қишлоқ хўжалигига машина, трактор, комбайн ва минерал Ўзбекистонғитлар ишлаб чиқарувчи тармоқлар.

Г). Юқоридагиларнинг барчаси.

Д). Тўғри жавоб йўқ.

8. Агросаноат мажмуасининг иккинчи соҳаси

А). Саноат тармоқ ва корхоналари.

Б). қишлоқ хўжалиги.

В).Хизмат кўрсатувчи инфратузилма.

Г). Юқоридагиларнинг барчаси.

Д). Тўғри жавоб йўқ.

9. Агросаноат мажмуасининг учинчи соҳаси

А). қишлоқ хўжалиги.

Б). қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини тайёрловчи, қайта ишловчи, истеъмолчиларга етказиб берувчи тармоқлар.

В). қишлоқ хўжалиги ва саноат ишлаб чиқаришининг ягона бир бошқарув қўлига ўтиши.

Г). Юқоридагиларнинг барчаси.

Д). Тўғри жавоб йўқ.

10. Агросаноат мажмуасининг тўртинчи соҳаси

А). қишлоқ хўжалиги билан боғлиқ саноат ва хизмат кўрсатиш корхоналари.

Б). Саноат билан қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқаришининг бир бутун тизимга айланиши.

В). Агросаноат мажмуаси тармоқларининг бир меёрида ишлашлари учун хизмат кўрсатувчи тармоқ ва корхоналар.

Г). Юқоридагиларнинг барчаси.

Д). Тўғри жавоб йўқ.

11. Аҳолининг озиқ-овқат маҳсулотларига бўлган талаби қандай аниқланади?

А). Аҳоли сонини озиқ-овқатни жон бошига истеъмол қилиш медицина нормасига кўпайтириш йўли билан.

Б). Аҳоли сонини озиқ-овқатни жон бошига истеъмол қилиш медицина нормасига кўпайтириш ва унга аҳоли даромадларини ҳисобга олган ҳолда ўзгартиришлар киритиш йўли билан.

В).Ялпи ҳосилни аҳоли жон бошига бўлиш йўли билан.

Г). Юқоридагиларнинг барчаси.

Д). Тўғри жавоб йўқ.

12. Қишлоқ хўжалигининг ўзига хос хусусиятлари

А). Ишлаб чиқаришда биологик қонунларнинг амал қилиш.

Б). Асосан озиқ-овқат маҳсулотлари ишлаб чиқаради.

В). қишлоқ хўжалигида ернинг асасий ишлаб чиқариш воситаси эканлиги, иш даври билан ишлабч чиқариш даврининг мос келмаслиги, ишлаб чиқаришнинг даврийлиги.

Г). Юқоридагиларнинг барчаси.

Д). Тўғри жавоб йўқ.

13. Қишлоқ хўжалигининг ишлаб чиқариш ресурслари

А). Ер фонди.

Б). Ер фонди ва меҳнат ресурслари.

В). Ер фондининг фонди, меҳнат ресурслари, ишлаб чиқариш фондлари ва модий ресурслар.

Г). Тадбиркорлар.

Д). Тўғри жавоб йўқ.

14. Қишлоқ хўжалигида ернинг ишлаб чиқариш воситаси сифатида ўзига хос хусусиятлари

А).Чекланган, унумдорлиги турлча, қийматга эга эмас.

Б). Ер фондининг табиат маҳсули.

В). Бошқа ишлаб чиқариш воситалари эга бўлмаган хусусиятларга эга.

Г). Юқоридагиларнинг барчаси.

Д). Тўғри жавоб йўқ.

15. Қишлоқ хўжалигининг мамлакат иқтисодиётида тутган ўрни нималар билан ифодаланади?

А).Ялпи ички маҳсулотдаги, асосий активлари, меҳнат ресурсларидаги ва валюта тушумидаги салмоғи билан.

Б). Аҳолининг қанча қисми қишлоқ жойларда яшаши билан.

В). Мамлакат аҳолиси учун озиқ-овқат маҳсулотлари ишлаб чиқарилиши ва ижтимоий масалаларни ҳал этиши билан.

Г). Юқоридагиларнинг барчаси.

Д). Тўғри жавоб йўқ.

16. Қишлоқ хўжалигида ишлаб чиқаришни ташкил этишнинг асосий шакллари

А). Ширкатлар.

Б). Ширкат, фермер ва деҳқон хўжаликлари.

В). Ширкат, фермер, деҳқон хўжаликлари, чорвачилик фермалари, илмий-тажриба участкалари, қишлоқ хўжалиги маҳсулотларни дастлабки қайта ишловчи кичик цехлар.

Г). Ширкат, фермер, деҳқон, балиқчилик ва пиллачилик хўжаликлари.

Д). Тўғри жавоб йўқ.

17. Қишлоқ хўжалиги меҳнат ресурслари

А). 16 - 60 ёшгача бўлган эркаклар ва 16 - 55 ёшгача бўлган аёллар.

Б). қишлоқ жойларда яшайдиган аҳоли.

В). қишлоқ жойларда яшайдиган, меҳнат қилиш қобилиятига эга бўлган аҳоли.

Г). Юқоридагиларнинг барчаси.

Д). Тўғри жавоб йўқ.

18. Ижобий Ер фондининг трансформацияси

А). Янги ерларни ўзлаштириш.

Б). Таркиби ёмон, қишлоқ хўжалиги учун ишлаб чиқариши учун унумли бўлмаган ерларнинг яхши, унумдор ерларга айланиши.

В). Унумдорлиги паст ерларнинг қишлоқ хўжалиги оборотидан чиқиб кетиб, қишлоқ хўжалигида яхши ерларнинг қолиши.

Г). Юқоридагиларнинг барчаси.

Д). Тўғри жавоб йўқ.

19. Қайси ҳолларда асосий фондларнинг маънавий эскириши юз беради?

А). Ишлаб турган фондга нисбатан арзон, сифатли ва унумлиси ишлаб чиқарилганда юз беради.

Б). Эскисига нисбатан яхши, янгиси замоновий дизайнда чиқарилганда.

В). қорхана ўз ишлаб чиқариш фаолиятини ўзгартириши натижасида мавжуд асосий воситалар кераксиз бўлиб қолганда.

Г). Юқоридагиларнинг барчаси.

Д). Тўғри жавоб йўқ.

20. Агросаноат мажмуаси инфратузилмасининг ресурслари

А). Ер фонди.

Б). Ер фонди ва меҳнат ресурслари.

В). Ер фондининг фонди, меҳнат ресурслари, ишлаб чиқариш фондлари ва модий ресурслар.

Г). Тадбиркорлар.

Д). Тўғри жавоб йўқ.

21. Қишлоқ хўжалигини интенсивлаштириш

А). Қишлоқ хўжалигида маҳсулот ишлаб чиқаришни йилдан йилга кўпайтириш.

Б). Саноат билан қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқаришининг бир бутун тизимга айланиши.

В). Бир бирлик сарфланаётган ресурс ҳисобига ишлаб чиқарилаётган маҳсулотларни кўпайтириш.

Г). Юқоридагиларнинг барчаси.

Д). Тўғри жавоб йўқ.

22. Ердан фойдаланиш самарадорлигини кўрсаткичлари

А). Ер фондининг бирлигидан олинган ялпи маҳсулот, фойда ва ҳосил.

Б). Экин мойдонлари таркиби.

В). Ҳосилдорлик ва ер бирлигига тўғри келадиган асосий фондлар қиймати.

Г). Энергетик қувватлар билан таъминланганлик даражаси.

Д). Тўғри жавоб йўқ.

23. Маҳсулот таннархи

А). Маҳмулот ишлаб чиқариш ва сотиш билан боғлиқ харажатларнинг пулдаги ифодаси.

Б). Маҳсулот бирлигини ишлаб чиқариш ва сотиш билан боғлиқ харажатларнинг пулдаги ифодаси.

В). Маҳмулот ишлаб чиқариш билан боғлиқ харажатларнинг пулдаги ифодаси.

Г). Юқоридагиларнинг барчаси.

Д). Тўғри жавоб йўқ.

24. Асосий фондларни баҳолаш турлари

А). Бошланғич ва қолдиқ баҳолар.
Б). Дасталки, тиклаш ва қолдиқ баҳолар.
В). Бозор баҳосида, баланс ва тиклаш баҳоси.
Г). Юқоридагиларнинг барчаси.
Д). Тўғри жавоб йўқ.

25. Маҳмулот баҳоси
А). Талаб ва таклиф асосида маҳсулот бирлигига вужудга келган нарх.
Б). Юқори ташкилотлар, давлат томонидан ўрнатиладиган нарх.
В).Товарга кетган харажатларнинг пулдаги ифодаси.
Г). Юқоридагиларнинг барчаси.
Д). Тўғри жавоб йўқ.

26. Меҳнат унумдорлиги нима?
А). Маҳсулот бирлигини ишлаб чиқариш учун сарфланган вақт.
Б). Меҳнатнинг маълум вақт бирлиги ичида маҳсулот ярата олиш қобилияти.
В). Маълум вақт бирлиги ичида сарфланаётган меҳнатнинг натижавийлиги, самарадорлиги.
Г). Юқоридагиларнинг барчаси.
Д). Тўғри жавоб йўқ.

27. Фонд сиғими нима?
А). Ялпи маҳсулотни асосий фондларга нисбати.
Б). Фойданинг фондларга нисбати.
В). Асосий фондлар қийматининг ялпи маҳсулотга бўлган нисбати.
Г). Юқоридагиларнинг барчаси.
Д). Тўғри жавоб йўқ.

28. Меҳнат унумдорлигини аниқловчи кўрсаткичлар
А). Ялпи маҳсулотнинг қишлоқ хўжалигида ишлаган ишчи ходимларга нисбати.
Б). Ялпи маҳсулотни уни ишлаб чиқаришга сарфланган вақтга нисбати.
В). Ялпи маҳсулотни ишчи ходимларнинг ўртача йиллик сонига ва улар ишлаган киши соатларига ҳамда киши соатларининг ялпи маҳсулотга нисбати.
Г). Меҳнат ресурсларининг ишлаган киши соатлари.
Д). Тўғри жавоб йўқ.

29. Фонд қайтими нима?
А). Ялпи маҳсулотни асосий фондлар қийматига нисбати.
Б). Асосий фондлан қийматининг ялпи маҳсулотга нисбати.
В). Асосий фондларнинг эскириши.
Г). Юқоридагиларнинг барчаси.
Д). Тўғри жавоб йўқ.

30. Ишлаб чиқаришни интенсивлаштириш самарадорлиги нима?
А). Бир га ерга, бир бош чорва молига сарфланган харажатлар миқдори.
Б). Ер бирлигидан, бир бош чорва молидан олинган маҳсулот миқдори.
В). Аҳолининг турмуш даражасининг ортиши.
Г). Юқоридагиларнинг барчаси.
Д). Тўғри жавоб йўқ.

31. Асосий фондлар
А). Ишлаб чиқариш циклида бир марта қатнашадиган фондлар.

Б). Бир неча ишлаб чиқариш циклида қатнашиб, ўз қийматини тайёр маҳсулот, хизмат қийматига бўлиб-бўлиб ўтказидиган ва ўз физик шаклини деярли ўзгартирмайдиган фондлар.

В). Ўз физик шаклини деярли ўзгартирадиган фондлар.

Г). Юқоридагиларнинг барчаси.

Д). Тўғри жавоб йўқ.

32. Айланма маблағлар

А). Ер фонди.

Б). Хом ашёлар.

В). Айланма фондлар ва маҳсулотни сотишдан келаётган ҳамда банкдаги ҳисоб рақамлардаги маблағлар.

Г). Юқоридагиларнинг барчаси.

Д). Тўғри жавоб йўқ.

Айланма фондлар

А). Ишлаб чиқариш циклида бир неча марта қатнашадиган фондлар.

Б). Бир ишлаб чиқариш циклида қатнашиб, ўз қийматини тайёр маҳсулот, хизмат қийматига тўлиқ ўтказидиган ва ўз физик шаклини деярли сақлаб қолмайдиган фондлар.

В). Ўз физик шаклини деярли ўзгартирмайдиган фондлар.

Г). Юқоридагиларнинг барчаси.

Д). Тўғри жавоб йўқ.

34. Агросаноат мажмуаси маҳсулотлари нархларини функциялари

А). Тақсимлаш.

Б). Рағбатлантириш.

В). Ҳисобга олиш.

Г). Юқоридагиларнинг барчаси.

Д). Тўғри жавоб йўқ.

35. Агромаркетинг

А). Қишлоқ хўжалиги маҳсулотларни сотиш.

Б). Айрибошлаш асосида истеъмолчиларнинг талабларини режалаштириш, ташкил этиш ва бошқариш мақсадли йўналтирилган ҳолда таъминлаб бориш фаолият туридир.

В). Қишлоқ хўжалиги ва саноат ишлаб чиқаришининг ягона бир бошқарув қўлига ўтиши.

Г). Юқоридагиларнинг барчаси.

Д). Тўғри жавоб йўқ.

36. Агросаноат мажмуаси нима?

А). Бир мақсад йўлида хизмат қиладиган қишлоқ хўжалиги ва саноат тармоқларининг йиғиндиси.

Б). Қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини ишлаб чиқарувчи, қайта ишловчи ва сотиш билан шуғилланувчи тармоқлар йиғиндиси.

В). Қишлоқ хўжалиги хўжалиги маҳсултларини етиштирувчи, тайёрловчи, қайта ишловчи, уларни истеъмолчиларга етказиб берувчи ҳамда ушбу тармоқларга хизмат кўрсатувчи, улар учун ишлаб чиқариш воситалари ишлаб чиқарувчи, технологик жиҳатдан бир-бирини тўлдирувчи, бир мақсад учун хизмат қилувчи тармоқ ва хизматлар йиғиндиси.

Г). Юқоридагиларнинг барчаси.

Д). Тўғри жавоб йўқ.

37. Фанининг предмети

А). Қишлоқ хўжалигининг иқтисодий муаммоларини ўрганади.

Б). Қишлоқ хўжалиги билан боғлиқ саноатнинг иқтисодий муаммоларини ўрганади.

В). Қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини ишлаб чиқариш ва сотиш билан боғлиқ муаммоларни ўрганади.

Г). Объектив иқтисодий қонунларнинг агросаноат мажмуасида амал қилишининг ўзига хос хусусиятларини ўрганади.

Д). Тўғри жавоб йўқ.

38. Агросаноат мажмуасининг таркиби

А). Агросаноат мажмуаси турли тармоқларни ва хизматларни ўз ичига олган 5 та соҳадан иборат.

Б). Агросаноат мажмуаси турли тармоқлар ва хизматларни ўз ичига олган 4 та соҳадан иборат.

В). қишлоқ хўжалиги, саноат, хизмат кўрсатувчи тармоқлар йиғиндисидан иборат.

Г). Юқоридагиларнинг барчаси.

Д). Тўғри жавоб йўқ.

39. Агросаноат мажмуасини ривожлантириш йўналишлари.

А). Агросаноат мажмуаси маҳсулотларни ишлаб чиқаришни кўпайтириш ва уларнинг ассортиментини яхшилаш.

Б). Меҳнат унумдорлигини юксалтириш, маҳсулот сифатини яхшилаш.

В). Агросаноат мажмуаси маҳсулотлари таннархини пасайтириш, мажмуага кирувчи тармоқларни мутаносиб ривожланишини таъминлаш.

Г). Юқоридагиларнинг барчаси.

Д). Тўғри жавоб йўқ.

40. Агросаноат мажмуасининг биринчи соҳасининг таркиби

А). Саноатнинг қишлоқ хўжалиги билан боғлиқ тармоқлари.

Б). Қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини қайта ишловчи саноат тармоқлари.

В). Қишлоқ хўжалигига машина, трактор, комбайн ва минерал ўғитлар ишлаб чиқарувчи тармоқлар.

Г). Қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини қайта ишловчи саноат тармоқлари.

Д). Тўғри жавоб йўқ.

41. Агросаноат мажмуасининг иккинчи соҳаси

А). Саноат тармоғининг корхоналари.

Б). Қишлоқ хўжалиги ва унинг маҳсулотларини сотувчи тармоқлар.

В). Хизмат кўрсатувчи инфратузилма ва қишлоқ хўжалиги.

Г). Қишлоқ хўжалиги.

Д). Тўғри жавоб йўқ.

42. Агросаноат мажмуасининг учинчи соҳаси

А). Қишлоқ хўжалиги ва савдо ташкилотлари.

Б). Қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини тайёрловчи, қайта ишловчи, истеъмолчиларга етказиб берувчи тармоқлар.

В). Қишлоқ хўжалиги ва саноат ишлаб чиқаришининг ягона бир бошқарув қўлига ўтиши.

Г). Товар биржалари.

Д). Тўғри жавоб йўқ.

43. Агросаноат мажмуасининг тўртинчи соҳаси

А). Қишлоқ хўжалиги билан боғлиқ саноат ва хизмат кўрсатиш корхоналари.

Б). Саноат билан қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқаришининг бир бутун тизимга айланиши.

В). Агросаноат мажмуаси тармоқларининг бир меёрида ишлашлари учун хизмат кўрсатувчи тармоқ ва корхоналар.

Г). Машина трактор парклари.

Д). Тўғри жавоб йўқ.

44. Аҳолининг озиқ-овқат маҳсулотларига бўлган талаби қандай аниқланади?

А). Аҳоли сонини озиқ-овқатни жон бошига истеъмол қилиш медицина нормасига кўпайтириш йўли билан.

Б). Аҳоли сонини озиқ-овқатни жон бошига истеъмол қилиш медицина нормасига кўпайтириш ва унга аҳоли даромадларини ҳисобга олган ҳолда ўзгартиришлар киритиш йўли билан.

В). Ялпи ҳосилни аҳоли жон бошига бўлиш йўли билан.

Г). Импорт қилинган маҳсулотларни аҳоли сонига бўлиш йўли билан.

Д). Тўғри жавоб йўқ.

45. қишлоқ хўжалигининг ўзига хос хусусиятлари

А). Ишлаб чиқаришда биологик қонунларнинг амал қилиш.

Б). Асосан озиқ-овқат маҳсулотлари ишлаб чиқаради.

В). Қишлоқ хўжалигида ернинг асасий ишлаб чиқариш воситаси эканлиги, иш даври билан ишлабч чиқариш даврининг мос келмаслиги, ишлаб чиқаришнинг даврийлиги.

Г). Юқоридагиларнинг барчаси.

Д). Тўғри жавоб йўқ.

46. Қишлоқ хўжалигининг ишлаб чиқариш ресурслари

А). Ер фонди.

Б). Ер фонди ва меҳнат ресурслари.

В). Ер фондининг фонди, меҳнат ресурслари, ишлаб чиқариш фондлари ва модий ресурслар.

Г). Тадбиркорлар.

Д). Тўғри жавоб йўқ.

47. Қишлоқ хўжалигида ернинг ишлаб чиқариш воситаси сифатида ўзига хос хусусиятлари

А).Чекланган, унумдорлиги турлча, қийматга эга эмас.

Б). Ер фондининг табиат маҳсули.

В). Бошқа ишлаб чиқариш воситалари эга бўлмаган хусусиятларга эга.

Г). Юқоридагиларнинг барчаси.

Д). Тўғри жавоб йўқ.

48. Қишлоқ хўжалигининг мамлакат иқтисодиётида тутган ўрни нималар билан ифодаланади?

А).Ялпи ички маҳсулотдаги, асосий активлари, меҳнат ресурсларидаги ва валюта тушумидаги салмоғи билан.

Б). Аҳолининг қанча қисми қишлоқ жойларда яшаши билан.

В). Мамлакат аҳолиси учун озиқ-овқат маҳсулотлари ишлаб чиқарилиши ва ижтимоий масалаларни ҳал этиши билан.

Г). Юқоридагиларнинг барчаси.

Д). Тўғри жавоб йўқ.

49. Қишлоқ хўжалигида ишлаб чиқаришни ташкил этишнинг асосий шакллари

А). Ширкатлар.

Б). Ширкат, фермер ва деҳқон хўжаликлари.

В). Ширкат, фермер, деҳқон хўжаликлари, чорвачилик фермалари, илмий-тажриба участкалари, қишлоқ хўжалиги маҳсулотларни дастлабки қайта ишловчи кичик цехлар.

Г). Ширкат, фермер, деҳқон, балиқчилик ва пиллачилик хўжаликлари.

Д). Тўғри жавоб йўқ.

50. Қишлоқ хўжалиги меҳнат ресурслари

А). 16 - 60 ёшгача бўлган эркаклар ва 16 - 55 ёшгача бўлган аёллар.

Б). Қишлоқ жойларда яшайдиган аҳоли.

В). Қишлоқ жойларда яшайдиган, меҳнат қилиш қобилиятига эга бўлган аҳоли.

Г). Юқоридагиларнинг барчаси.

Д). Тўғри жавоб йўқ.

51. Ижобий ер фондининг трансформацияси

А). Янги ерларни ўзлаштириш.

Б). Таркиби ёмон, қишлоқ хўжалиги учун ишлаб чиқариши учун унумли бўлмаган ерларнинг яхши, унумдор ерларга айланиши.

В). Унумдорлиги паст ерларнинг қишлоқ хўжалиги оборотидан чиқиб кетиб, қишлоқ хўжалигида яхши ерларнинг қолиши.

Г). Юқоридагиларнинг барчаси.

Д). Тўғри жавоб йўқ.

«АГРОСАНОАТ МАЖМУАСИ ИҚТИСОДИЁТИ» ЎҚУВ ФАНИДАН НАЗОРАТ САВОЛЛАРИ

"Агросаноат мажмуаси иқтисодиёти" фанининг предмети, вазифалари ва бошқа фанлар билан боғлиқлиги.

Агросаноат интеграцияси. Агросаноат мажмуаси тушунчаси, унинг моҳияти.

Ўзбекистон Республикаси агросаноат мажмуаси мақсадли муаммолари. Республика агросаноат мажмуасини ривожлантириш йўналишлари.

"Агросаноат мажмуаси иқтисодиёти" фанининг предметини ўрганиш усуллари ва уларнинг тавсифномаси.

Ўзбекистон Республикаси агросаноат мажмуасининг таркиби.

Ўзбекистон Республикаси агросаноат мажмуасининг мамлакат ижтимоий-иқтисодий ҳаётидаги ўрни.

Агросаноат мажмуаси тушунчаси, моҳияти ва таркиби.

Ўзбекистон Республикаси Агросаноат мажмуасининг биринчи соҳаси ва унинг таркиби.

Ўзбекистон Республикаси Агросаноат мажмуасини ривожлантириш йўналишлари

Ўзбекистон Республикаси агросаноат мажмуасининг биринчи соҳасининг хозирги аҳволи ва уни ривожлантириш масалалари.

Ўзбекистон Республикаси Агросаноат мажмуасининг иккинчи соҳаси, унинг таркиби ва ўзига хос хусусиятлари.

қишлоқ хўжалигини ижтимоий-иқтисодий самарадорлигини аниқлаш усуллари.

қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини тайёрловчи, қайта ишловчи ва истеъмолчиларга етказиб берувчи соҳанинг таркиби ва уларга тавсифнома.

Агросаноат мажмуаси ишлаб чиқариш инфратузилмаси таркиби, унинг моҳияти ва аҳамияти.

Ердан фойдаланиш даражаси ва самарадорлигини белгиловчи кўрсаткичлар ва уларни аниқлаш усуллари.

Ширкатлар, Фермер ва Деҳқон хўжаликларининг ташкилий иқтисодий асослари, фарқлари ва аҳамияти.

Агросаноат мажмуасининг ижтимоий инфратузилмаси, моҳияти, таркиби ва аҳамияти.

Фан техника тараққиёти ва интенсивлаштириш. Интенсивлаштиришни даражасини ва самарадорлигини аниқлаш усуллари.

"Агросаноат мажмуаси иктисодиёти" фаниниг предмети ва вазифалари.

"Агросаноат мажмуаси иктисодиёти" фаниниг предметини ўрганиш усуллари.

Агросаноат мажмуасининг асосий мақсадли муааммолари.

Иқтисодий фанлар тизимида "Агросаноат мажмуаси иктисодиёти" фаниниг ўрни.

Агросаноат мажмуасининг моҳияти ва таркиби.

Агросаноат интеграцияси.

Агросаноат мажмуасининг мамлакат иқтисодиётидаги ўрни ва роли.

Агросаноат мажмуаси тармоқлари учун ишлаб чиқариш воситалари ишлаб чиқарувчи тармоқлар унинг биринчи соҳасидир.

Агросаноат мажмуасининг биринчи соҳасининг таркиби, муаммолари ва уларни ечиш йўналишлари.

Қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини тайёрловчи, қайта ишловчи ва истеъмолчиларга етказиб берувчи соҳа - агросаноат мажмуасининг учинчи соҳасидир.

Агросаноат мажмуасининг учинчи соҳаси тармоқларининг хозирги ҳолати.

Агросаноат мажмуасининг учинчи соҳаси тармоқларини ривожлантириш йўналишлари.

Агросаноат мажмуасини ишлаб чиқариш инфратузилмасининг моҳияти ва аҳамияти.
Агросаноат мажмуасининг ишлаб чиқариш инфратузилмасининг таркиби.
Агросаноат мажмуасининг ишлаб чиқариш инфратузилмасини ривожлантириш йўналишлари.
Агросаноат мажмуасини ижтимоий инфратузилмасининг моҳияти ва аҳамияти.
Агросаноат мажмуасини ижтимоий инфратузилмасининг таркиби.
Агросаноат мажмуасининг ижтимоий инфратузилмасини ривожлантириш йўналишлари.
Қишлоқ хўжалиги - агросаноат мажмуасининг иккинчи соҳасидир.
Қишлоқ хўжалигининг тармоқ сифатида ўзига хос хусусиятлари.
Мамлакат иқтисодиётида қишлоқ хўжалигининг тутган ўрни, аҳамияти ва роли.
Мамлакат қишлоқ хўжалигида ишлаб чиқаришни ташкил этиш шакллари.
Қишлоқ хўжалигида ислоҳотларни янада чуқурлаштириш.
Ер қишлоқ хўжалигида асосий ишлаб чиқариш воситаси сифатида.
Ўзбекистон Республикаси ер фонди ва унинг таркиби.
Ердан фойдаланиш самарадорлигини аниқловчи кўрсаткичлар.
Ердан фойдаланиш яхшилаш йўналишлари.
Асосий фондлар ва қишлоқ хўжалигида улардан фойдаланиш.
Асосий фондлардан фойдаланиш самарадорлигини аниқловчи кўрсаткичлар.
Асосий фондларнинг эскириши.
Асосий фондлардан фойдаланиш самарадорлигини ошириш йўллари.
Қишлоқ хўжалигининг айланма маблағлари.
Айланма маблағлардан фойдаланиш самарадорлигини аниқловчи кўрсаткичлар.
Қишлоқ хўжалигида айланма маблағлардан фойдаланиш самарадорлигини ошириш йўллари.
Қишлоқ хўжалигини интенсивлаштиришнинг моҳияти.
Қишлоқ хўжалигини интенсивлаштиришнинг асосий йўналишлари.
Қишлоқ хўжалигини интенсивлаштиришнинг кўрсаткичлари.
Фан техника тараққиёти ва илмий техника революцияси.
Қишлоқ хўжалигида илмий техника тараққиётининг асосий йўналишлари.
Қишлоқ хўжалигида ихтисослаштириш ва жойлаштириш.
Қишлоқ хўжалигининг иқтисодий самарадорлиги.
Қишлоқ хўжалиги иқтисодий самарадорлини аниқловчи кўрсаткичлар.
Қишлоқ хўжалигининг меҳнат ресурслари.
Қишлоқ хўжалигида меҳнат унумдорлиги.
Қишлоқ хўжалигида меҳнат унумдорлигини ҳисоблаш усуллари.
Қишлоқ хўжалигида меҳнат унумдорлигини ошириш йўллари.
Қишлоқ хўжалиги меҳнат ресурсларидан фойдаланиш самарадорлигини ошириш йўллари.
Европа ҳамжамияти давлатларининг ягона аграр сиёсати.
Европа ҳамжамияти давлатларида маҳсулот ишлаб чиқарувчиларни қўллаб-қувватлаш механизми.
Агромаркетинг моҳияти ва самрадорлиги.

«АГРОСАНОАТ МАЖМУАСИ ИҚТИСОДИЁТИ» ЎҚУВ ФАНИДАН УМУМИЙ САВОЛЛАР

"Агросаноат мажмуаси иктисодиёти" фанининг предмети ва вазифалари.
"Агросаноат мажмуаси иктисодиёти" фанининг предметини ўрганиш усуллари.
Агросаноат мажмуасининг асосий мақсадли муаммолари.
Иқтисодий фанлар тизимида "Агросаноат мажмуаси иктисодиёти" фанининг ўрни ва уларнинг боғликлиги.
Агросаноат мажмуасининг моҳияти ва таркиби.
Агросаноат интеграцияси.
Агросаноат мажмуасининг мамлакат иқтисодиётидаги ўрни ва роли.
Агросаноат мажмуаси тармоқлари учун ишлаб чиқариш воситалари ишлаб чиқарувчи тармоқлар унинг биринчи соҳасидир.
Агросаноат мажмуасининг биринчи соҳасининг таркиби, муаммолари ва уларни ечиш йўналишлари.
Қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини тайёрловчи, қайта ишловчи ва истеъмолчиларга етказиб берувчи соҳа - агросаноат мажмуасининг учинчи соҳасидир.
Агросаноат мажмуасининг учинчи соҳаси тармоқларининг ҳозирги ҳолати.
Агросаноат мажмуасининг учинчи сощаси тармо=ларини ривожлантириш йыналишлари.
Агросаноат мажмуасини ишлаб чиқариш инфратузилмасининг моҳияти ва аҳамияти.
Агросаноат мажмуасининг ишлаб чиқариш инфратузилмасининг таркиби.
Агросаноат мажмуасининг ишлаб чиқариш инфратузилмасини ривожлантириш йўналишлари.
Агросаноат мажмуасини ижтимоий инфратузилмасининг моҳияти ва аҳамияти.
Агросаноат мажмуасини ижтимоий инфратузилмасининг таркиби.
Агросаноат мажмуасининг ижтимоий инфратузилмасини ривожлантириш йўналишлари.
Қишлоқ хыжалиги - агросаноат мажмуасининг асосий бўғини ва унинг иккинчи соҳасидир.
Қишлоқ хўжалигининг тармоқ сифатида ўзига хос хусусиятлари.
Мамлакат иқтисодиётида қишлоқ хўжалигининг тутган ўрни, аҳамияти ва функциялари.
Мамлакат қишлоқ хўжалигида ишлаб чиқаришни ташкил этиш шакллари.
Қишлоқ хўжалигида ислоҳотларни янада чуқурлаштириш.

Ер қишлоқ хўжалигида асосий ишлаб чиқариш воситаси сифатида.
Ўзбекистон Республикаси ер фонди ва унинг таркиби.
Ердан фойдаланиш самарадорлигини аниқловчи кўрсаткичлар.
Ердан фойдаланиш яхшилаш йўналишлари.
Асосий фондлар ва қишлоқ хўжалигида улардан фойдаланиш.
Асосий фондлардан фойдаланиш самарадорлигини аниқловчи кўрсаткичлар.
Асосий фондларнинг эскириши.
Асосий фондлардан фойдаланиш самарадорлигини ошириш йўллари.
Қишлоқ хыжалигининг айланма маблағлари.
Айланма маблағлардан фойдаланиш самарадорлигини аниқловчи кўрсаткичлар.
Қишлоқ хўжалигида айланма маблағлардан фойдаланиш самарадорлигини ошириш йўллари.
Қишлоқ хўжалигини интенсивлаштиришнинг моҳияти.
Қишлоқ хўжалигини интенсивлаштиришнинг асосий йўналишлари.
Қишлоқ хўжалигини интенсивлаштиришнинг кўрсаткичлари.
Фан техника тараққиёти ва илмий техника революцияси.
Қишлоқ хўжалигида илмий техника тараққиётининг асосий йўналишлари.
Қишлоқ хўжалигида ихтисослаштириш ва жойлаштириш.
Қишлоқ хўжалигининг иқтисодий самарадорлиги.
Қишлоқ хўжалиги иқтисодий самарадорлигини аниқловчи кўрсаткичлар.
Қишлоқ хўжалигининг меҳнат ресурслари.
Қишлоқ хўжалигида меҳнат унумдорлиги.
Қишлоқ хўжалигида меҳнат унумдорлигини ҳисоблаш усуллари.
Қишлоқ хўжалигида меҳнат унумдорлигини ошириш йўллари.
Қишлоқ хўжалиги меҳнат ресурсларидан фойдаланиш самарадорлигини ошириш йўллари.
Европа ҳамжамияти давлатларининг ягона аграр сиёсати.
Европа ҳамжамияти давлатларида маҳсулот ишлаб чиқарувчиларни қўллаб-қувватлаш механизми.
Агромаркетинг моҳияти ва самрадорлиги

.

АГРОСАНОАТ МАЖМУАСИ ИҚТИСОДИЁТИ ФАНИ БЎЙИЧА ТАРҚАТМА МАТЕРИАЛЛАР

1.1.Мавзуни ўрганиш учун адабиётлар рўйхати

1. Хакимов Р. Ва бошқалар. Агросаноат мажмуаси иқтисодиёти. Ўқув қўлланма.-Т.: ТДИУ, 2004.-160 б.
2. Минаков. И.А и др. Экономика отраслей АПК.-М.: КососС, 2004-364с.
3. “Бозор ислоҳотларини чуқурлаштириш ва иқтисодиётни янада экинлаштириш соҳасидаги устивор йўналишлар амалга оширилишини жадаллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикаси Президентининг Фармони. “Халқ сўзи” газетаси, 15 июн 2005 йил.
4. “Тадбиркорик субъектларини ҳуқуқий ҳимоя қилиш тизиини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикаси Президентининг Фармони. “Халқ сўзи” газетаси, 16 июн 2005 йил.
5. “Тадбиркорлик субъектлари томонидан тақдим этиладиган ҳисобот тизимини такомиллаштириш ва уни ноқонуний талаб этганлик учун жавобгарликни кучайтиш тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикаси Президентининг Фармони. “Халқ сўзи” газетаси, 15 июн 2005 йил.
6. “Микрофирмалар ва кичик корхоналани ривожлантиришни рағбатлантииш борасидаги қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикаси Президентининг Фармони. “Халқ сўзи” газетаси, 20 июн 2005 йил.
7. Каримов И.А. Ўзбекистон буюк келаак сари. – Т.: “Ўзбекистон”, 1999-486б.
8. Экономика отаслей АПК/ ИА.Минаков, Н.И, Куликов, О.В. Соколов и др.; Под ред. И.А.Минакова.-М.: КолосС, 2004.-464 с.
9. Каримов И.А. Ўзбекистон буюк келаак сари. – Т.: “Ўзбекистон”, 1999-486б.
10. Экономика отаслей АПК/ ИА.Минаков, Н.И, Куликов, О.В. Соколов и др.; Под ред. И.А.Минакова.-М.: КолосС, 2004.-464 с.

*1.2.*Агроиқтисодиёт мажмуаси ктисодиёти» фанининг бошқа фанлар билан алоқаси

1.3.«Агросаноат мажмуаси иқтисодиёти» фанининг логик-схемаси

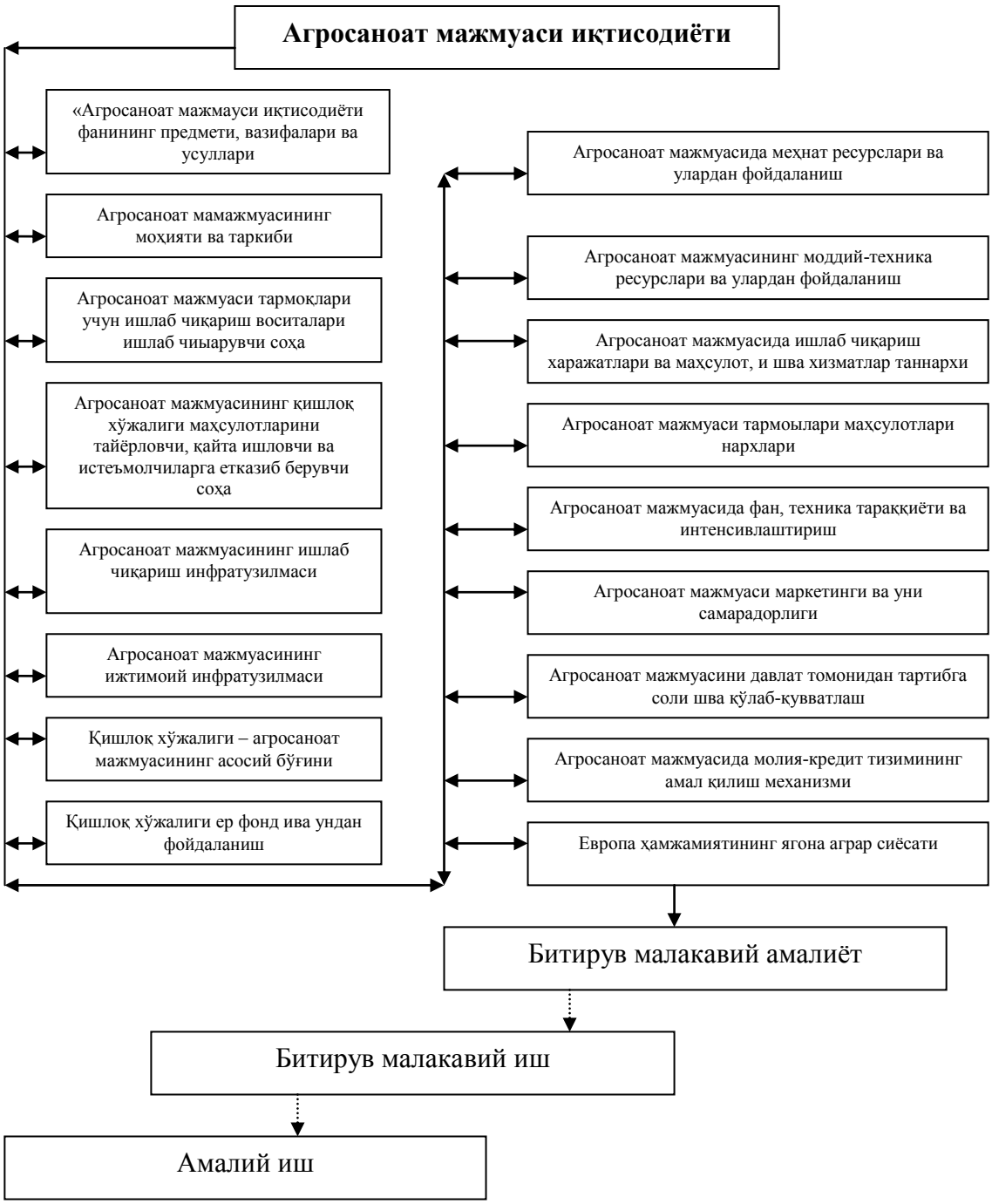

1.4. Агросаноат мажмуаси иқтисодиёти фанининг предмети

1.5.Агросаноат мажмуаси иқтисодиёти фанининг услублари

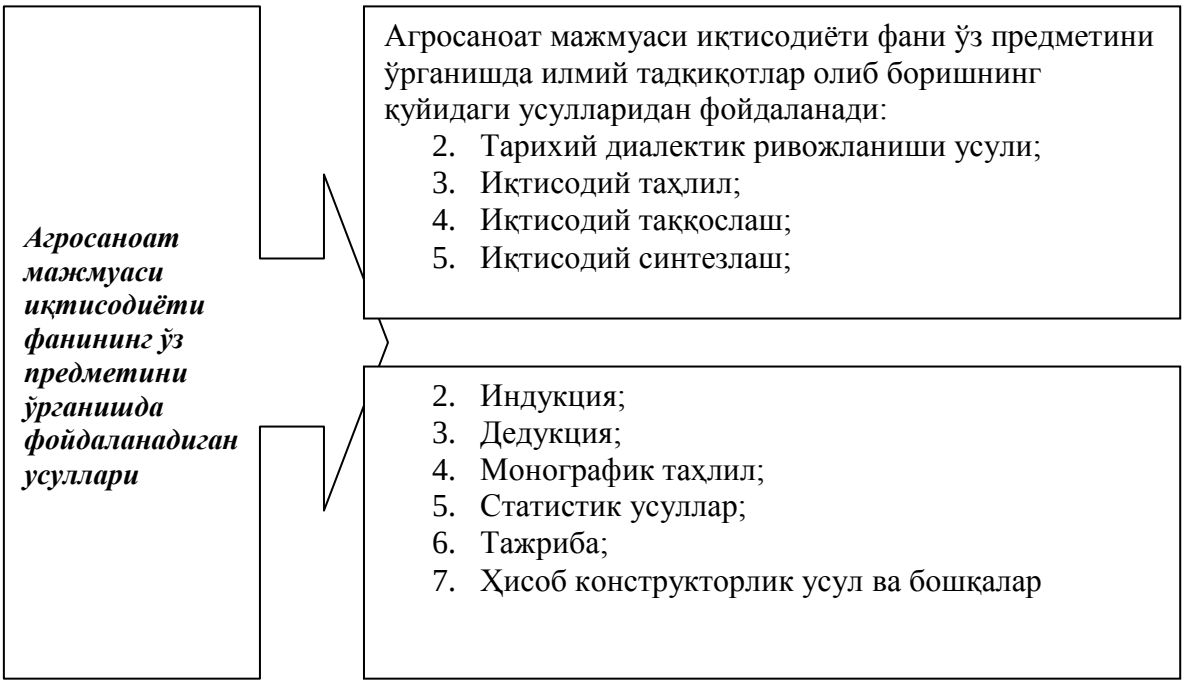

1.3. Агросаноат мажмуасининг мамлакат иқисодиётида тутган ўрни

Агросаноат мажмуаси-нинг мамлакат иқисодиётида тутган ўрни

2. Мамлакат ялпи ички масулотининг 70 фоизига яқини ишлаб чиқарилади;
3. Мамлакатга тушаётган қаттиқ валюта тушумининг 65 фоизидан кўпроғи АСМ маҳсулотларини экспорт қилишдан олинади;
4. Мамлакатда банд меҳнат ресурсларининг 70 фоизи агросаноат мажмуаси тармоқларида ишлайди;
5. Иқтисодиётнинг асосий активларининг ката қисми Ушбу мажмуа корхоналарида йиғилган.
6. Мамлакат минтақаларини ривожланишида ҳамда ижтимоий масалаларни ҳал этишда фаол иштирок этади.
7. Мамлакатнинг озиқ-овқат, иқтисодий хавфсизлигини таъминлайди.

Агросаноат мажмуаси такибининг ҳозирги ҳолати ва уни такомиллаштириш йўлларини кўрсатинг

АСМнинг ҳозирги ҳолатига баҳо беринг	Мавжуд камчиликлар	Такомиллаштириш йўллари
18. … 19. … 20. … 21. … 22. …	23. ... 24. ... 25. ... 26. ... 27. ... 28. ...	29. ... 30. ... 31. ... 32. ... 33. ... 34. ...

III. АЪЛУМОТЛИ-АХБОРОТ МАТЕРИАЛЛАР

1.1.

1.2. Агросаноат мажмуасини 1-соҳасининг мамлакат иқисодиётида тутган ўрни

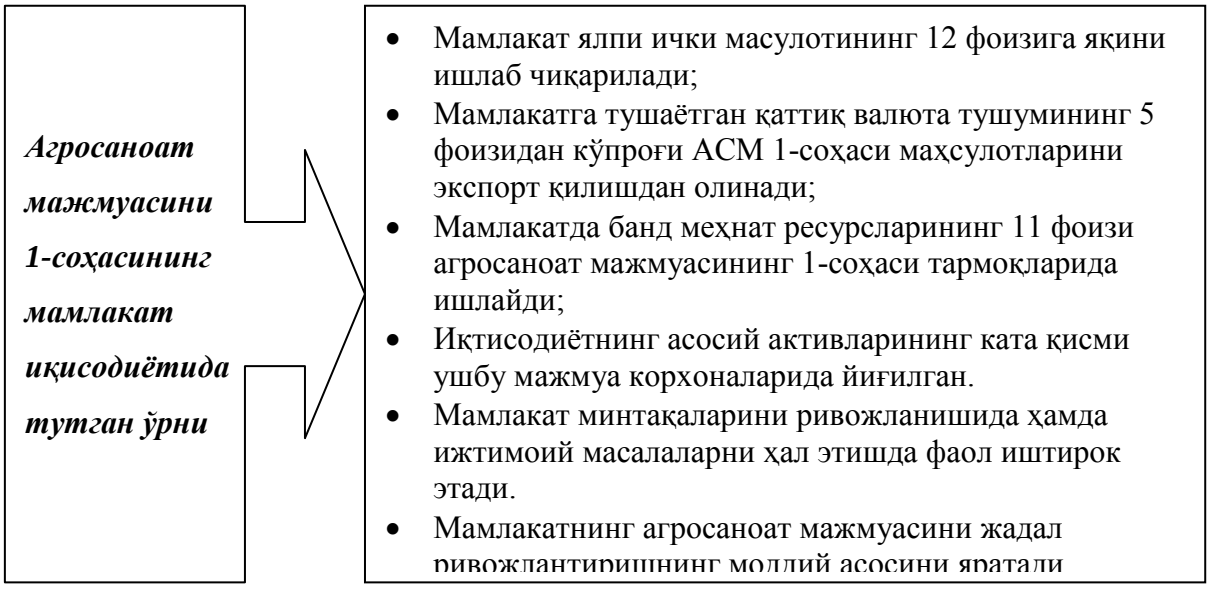

2.1. **Агросаноат мажмуасининг биринчи соҳасига кирувчи тармоқ ва соҳаларни таркибини аниқланг**

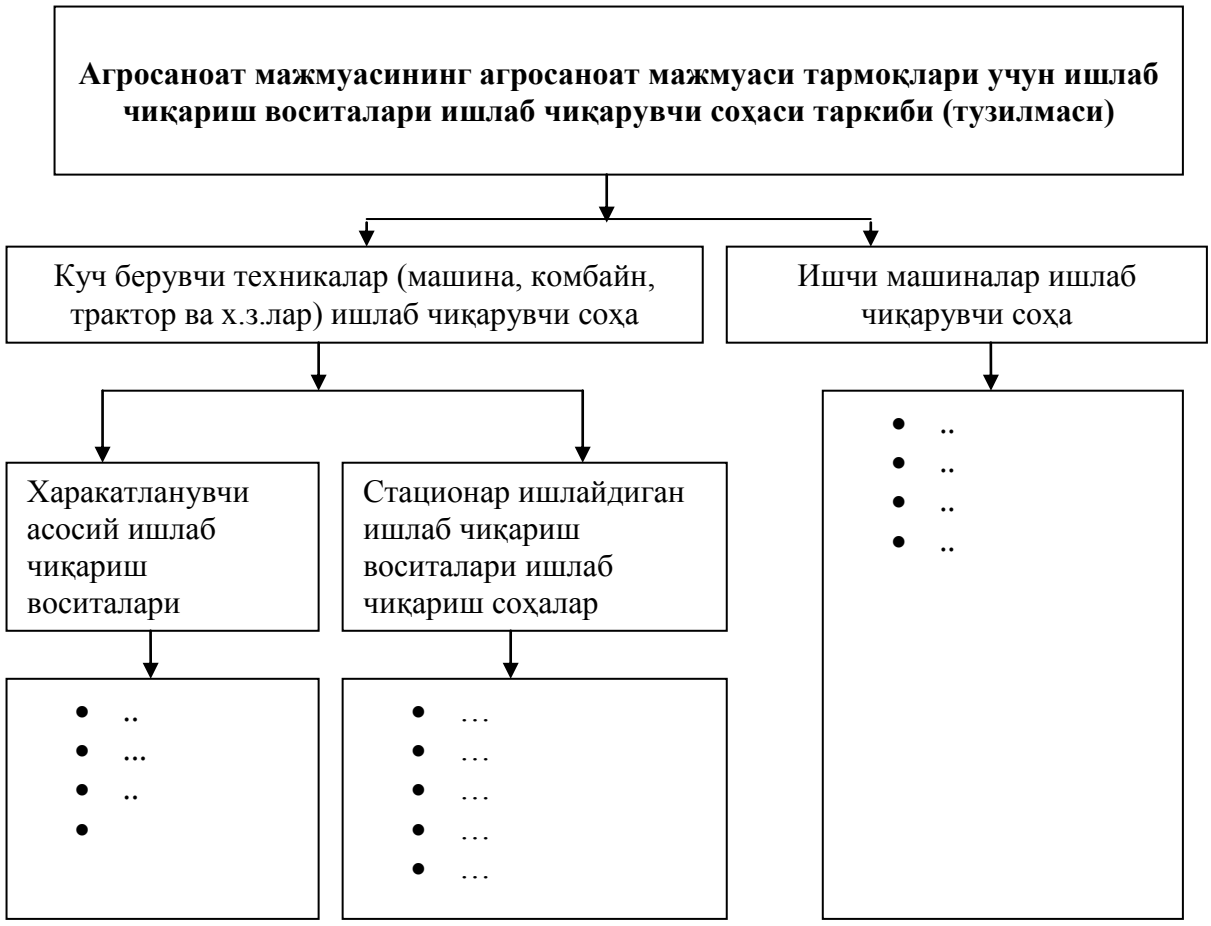

2.2. Талабаларнинг билим даражасини аниқлашга қаратилган саволлар

1.Агросаноат мажмуасининг 1-соҳасининг таркибини айтиб беринг.
2.Республикада агросаноат мажмуасини 1-соҳасининг қайси соҳалари яхши ривожланган?
3.Озиқ-овқат саноати агросаноат мажмуасининг 1-соҳасига киради‌ми?

1.1. Агросаноат мажмуасининг қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини тайёрловчи, қайта ишлочи ва истеъмолчиларга етказиб берувчи соҳаси таркиби (тузилмаси)

1.2.Агросаноат мажмуасини 3-соҳасининг мамлакат иқисодиётида тутган ўрни

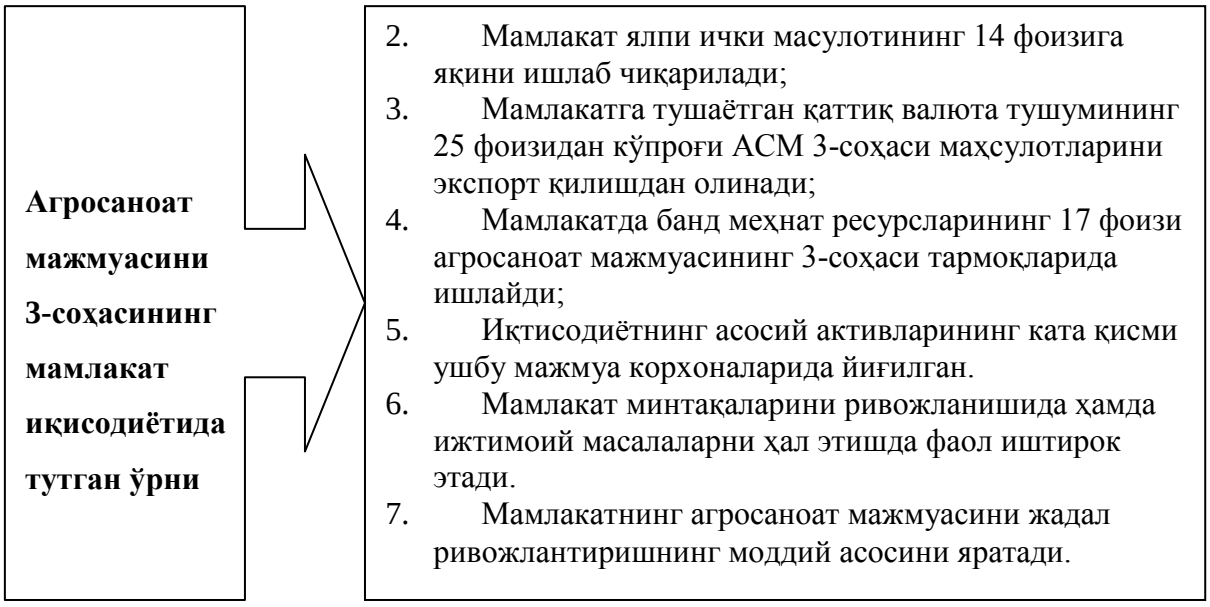

1.3. Агросаноат мажмуасини 3-соҳа-сини ривожлантиришнинг асосий йўналишлари

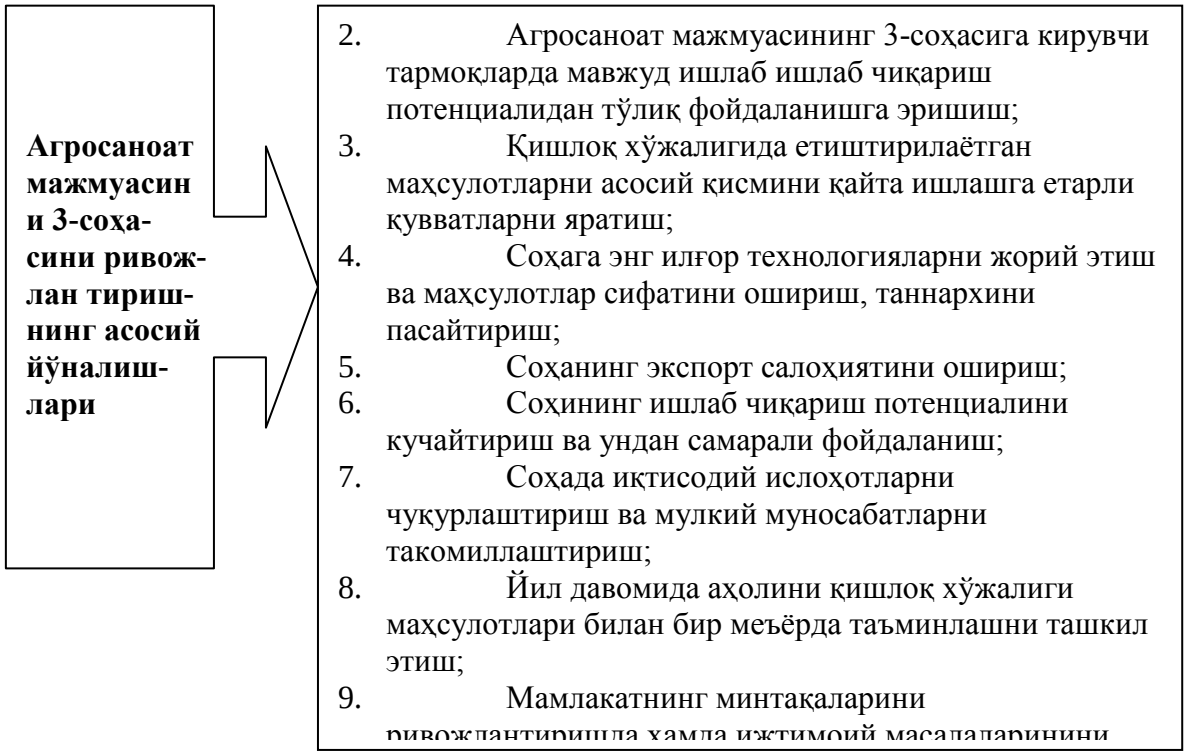

1.1. Агросаноат мажмуаси ишлаб чиқариш инфратузилмасининг таркиби (тузилмаси)

1.2. Агросаноат мажмуасини ишлаб чиқариш инфратузилма сининг мамлакат иқисодиётида тутган ўрни

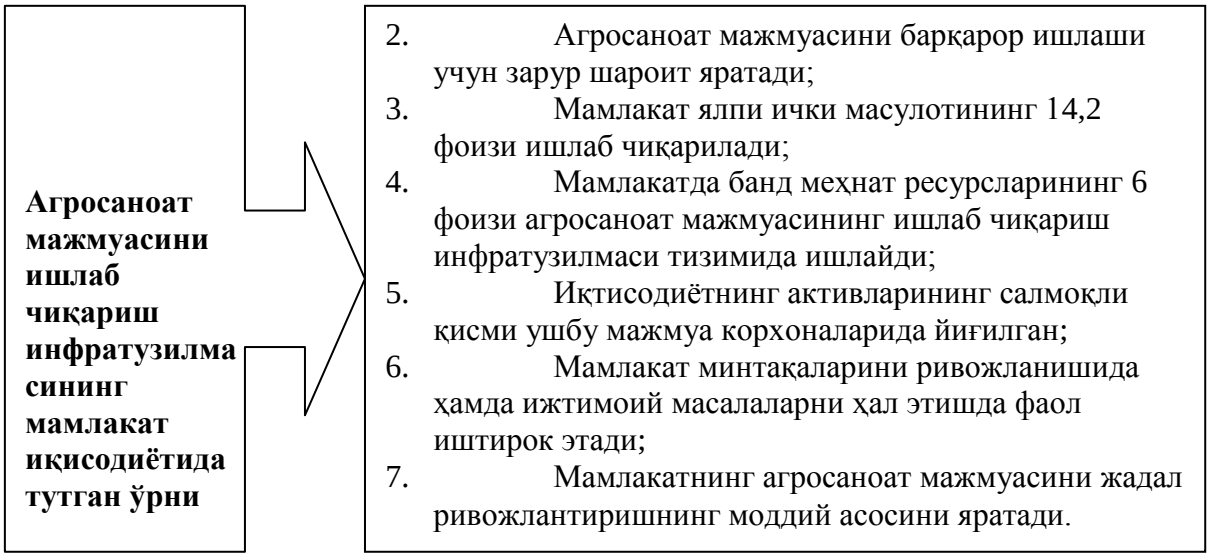

Қуйидаги хизмат кўрсатиш корхона ва соҳалардан агросаноат мажмуасининг ишлаб чиқариш инфратузилмасини ажратиб олинг ва уларни схема кўринишида ифода этинг

37. Машина трактор парклари
38. Муқобил машина трактор парклари
39. Мактабгача тарбия масканлари
40. Спорт соғломлаштириш ташкилотлари
41. Техникаларни таъмирлаш тизими
42. Мактаблар, лицейлар ва касб хунар коллежлари
43. Электр энергиясини узатиш тизими
44. Йўллар ва транспорт тизими
45. Музхоналар
46. Омборлар
47. Маданий маийиш хизмат кўрсатиш тизимлари
48. Шифохоналар
49. Зооветеринария хизмати
50. Биолигик лабороториялар
51. Ўзқишлоққимё ташкилотлари
52. Техника ёқилғи мойлаш материаллари тарқатувчи ташкилотлари
53. Ихтисослашган илмий текшириш институтлари
54. Сартарошхона
55. Суръатхона
56. Уй-рўзғор буюмларини кимёвий тозалаш тизими
57. Аҳолини ичимлик сув билан таъминлаш тизими
58. Хўжаликларни сув бьилан таъминлаш тизими
59. Сувдан фойдаланувчилар уюшмаси
60. Аҳолини табиий газ билан таъминлаш тизими
61. Консалтинг хизматлари кўрсатиш тизими
62. Умумий овқатланиш тизими
63. Қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини тайёрлов тизими
64. Пахта заводлари

65. Ёғ-мой заводлари
66. Сутни ва гўштни қайта ишлаш корхоналари
67. Ғишт заводлари
68. Асфальт заводлари
69. Қандолатчилик корхоналири
70. Чорвачилик фермалари
71. Паррандачилик ферма ва фабрикалари
72. Деҳқон бозорлари

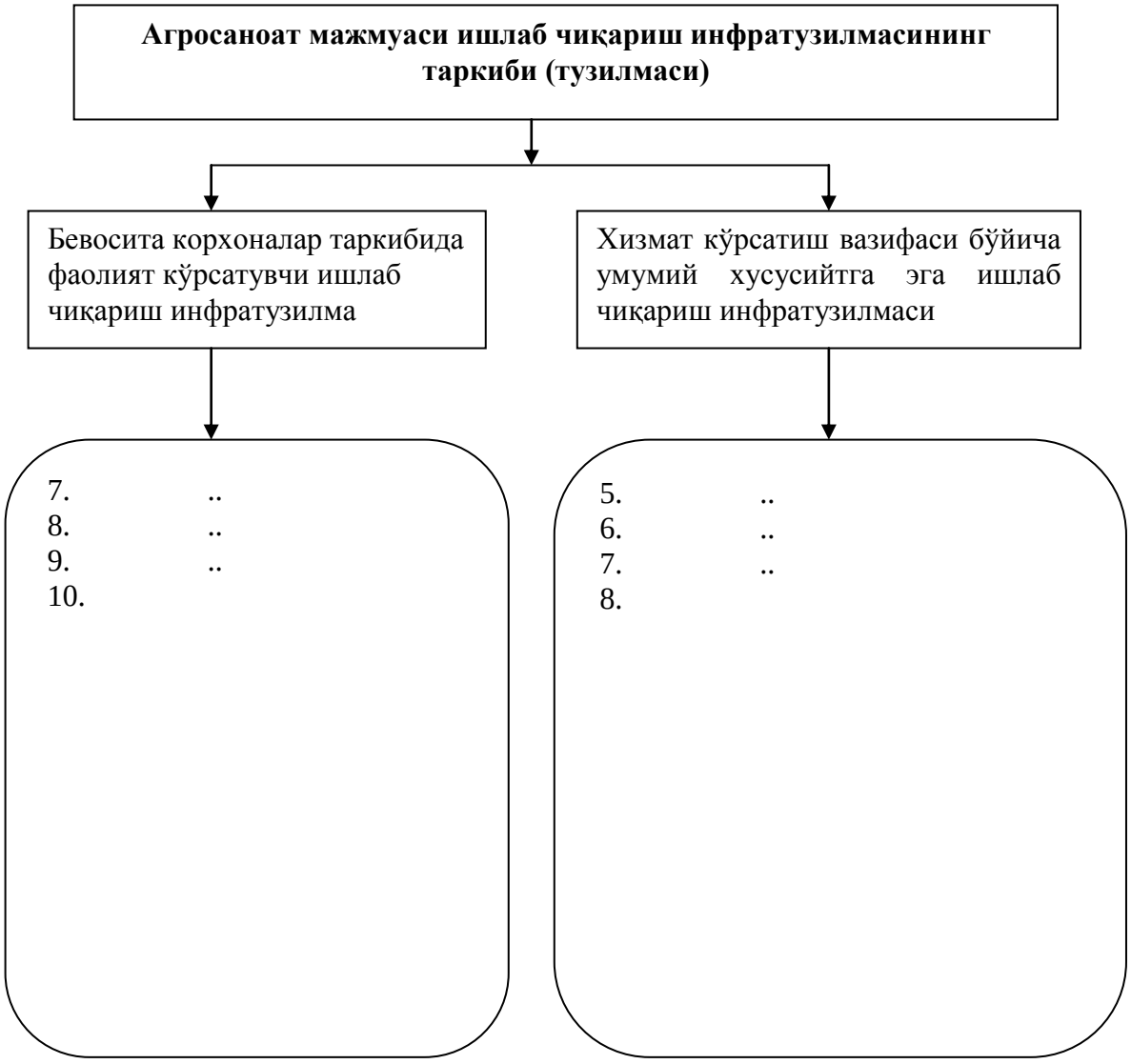

1.1

Мавзуни ўрганиш учун адабиётлар рўйхати

1. Каримов И.А. Ўзбекистон буюк келажак сари. – Т.: “Ўзбекистон”, 1999-486б.
2. Каримов И.А. Озод ва обод Ватан, эркин ва фаравон ҳаёт пировард мақсадимиз. – Т.: “Ўзбекистон”, 2000- 486б.
3. Каримов И.А. Ватан равнақи учун ҳар биримиз масъулмиз. – Т.: “Ўзбекистон”, 2001- 486б.
4. Экономика отаслей АПК/ ИА.Минаков, Н.И, Куликов, О.В. Соколов и др.; Под ред. И.А.Минакова.-М.: КолосС, 2004.-464 с.
5. Хакимов Р., Отақулов М., Юсупов Э., Юсупов М. Агросаноат мажмуаси иқтисодиёти. – (ўқув қўланма) -Т.: ТДИУ 2004. – 160 б.
6. Серова Е.В. Аграрная экономика: Учебник для студентов экономческих вузов, факультетов и специальностей. –М.: Издателство ГУ ВЭШ, 1999. – 480 с.

1.2.

Агросаноат мажмуасини ижтимоий инфратузилмасининг мамлакат иқисодиётида тутган ўрни

2. Агросаноат мажмуасини барқарор ишлаши учун зарур шароит яратади;

3. Мамлакат ялпи ички масулотининг 9 фоизидан кўпроғи ишлаб чиқарилади;

4. Мамлакатда банд меҳнат ресурсларининг 8-9 фоизи агросаноат мажмуасининг ижтимоий инфратузилмаси тизимида ишлайди;

5. Иқтисодиётнинг активларининг салмоқли қисми ушбу мажмуа корхоналарида йиғилган;

6. Мамлакат минтақаларини ривожланишида ҳамда ижтимоий масалаларни ҳал этишда фаол иштирок этади;

7. Мамлакатнинг агросаноат мажмуасини жадал ривожлантиришнинг моддий асосини яратади.

1.3. Агросаноат мажмуаси ижтимоий инфратузилмасининг таркиби (тузилмаси)

Қуйидаги хизмат кўрсатиш корхона ва соҳалардан агросаноат мажмуасининг ишлаб чиқариш инфратузилмасини ажратиб олинг ва уларни схема кўринишида ифода этинг

42. Машина трактор парклари

43. Муқобил машина трактор парклари

44. Мактабгача тарбия масканлари

45. Спорт соғломлаштириш ташкилотлари
46. Техникаларни таъмирлаш тизими
47. Мактаблар, лицейлар ва касб хунар коллежлари
48. Электр энергиясини узатиш тизими
49. Йўллар ва транспорт тизими
50. Музхоналар
51. Омборлар
52. Маданий маийиш хизмат кўрсатиш тизимлари
53. Шифохоналар
54. Зооветеринария хизмати
55. Биолигик лабороториялар
56. Ўзқишлоққимё ташкилотлари
57. Техника ёқилғи мойлаш материаллари тарқатувчи ташкилотлари
58. Ихтисослашган илмий текшириш институтлари
59. Сартарошхона
60. Суръатхона
61. Уй-рўзғор буюмларини кимёвий тозалаш тизими
62. Аҳолини ичимлик сув билан таъминлаш тизими
63. Хўжаликларни сув бьилан таъминлаш тизими
64. Сувдан фойдаланувчилар уюшмаси
65. Аҳолини табиий газ билан таъминлаш тизими
66. Консалтинг хизматлари кўрсатиш тизими
67. Умумий овқатланиш тизими
68. Қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини тайёрлов тизими
69. Пахта заводлари
70. Ёғ-мой заводлари
71. Сутни ва гўштни қайта ишлаш корхоналари
72. Ғишт заводлари
73. Асфальт заводлари
74. Қандолатчилик корхоналири
75. Чорвачилик фермалари
76. Паррандачилик ферма ва фабрикалари
77. Деҳқон бозорлари
78. Чорва молларини омихта ем билан таъминлаш корхоналари
79. Дон қабул қилиш пуктлари
80. Ун заводлари
81. Уй-жой хўжалиги
82. Коммунал хизматлар

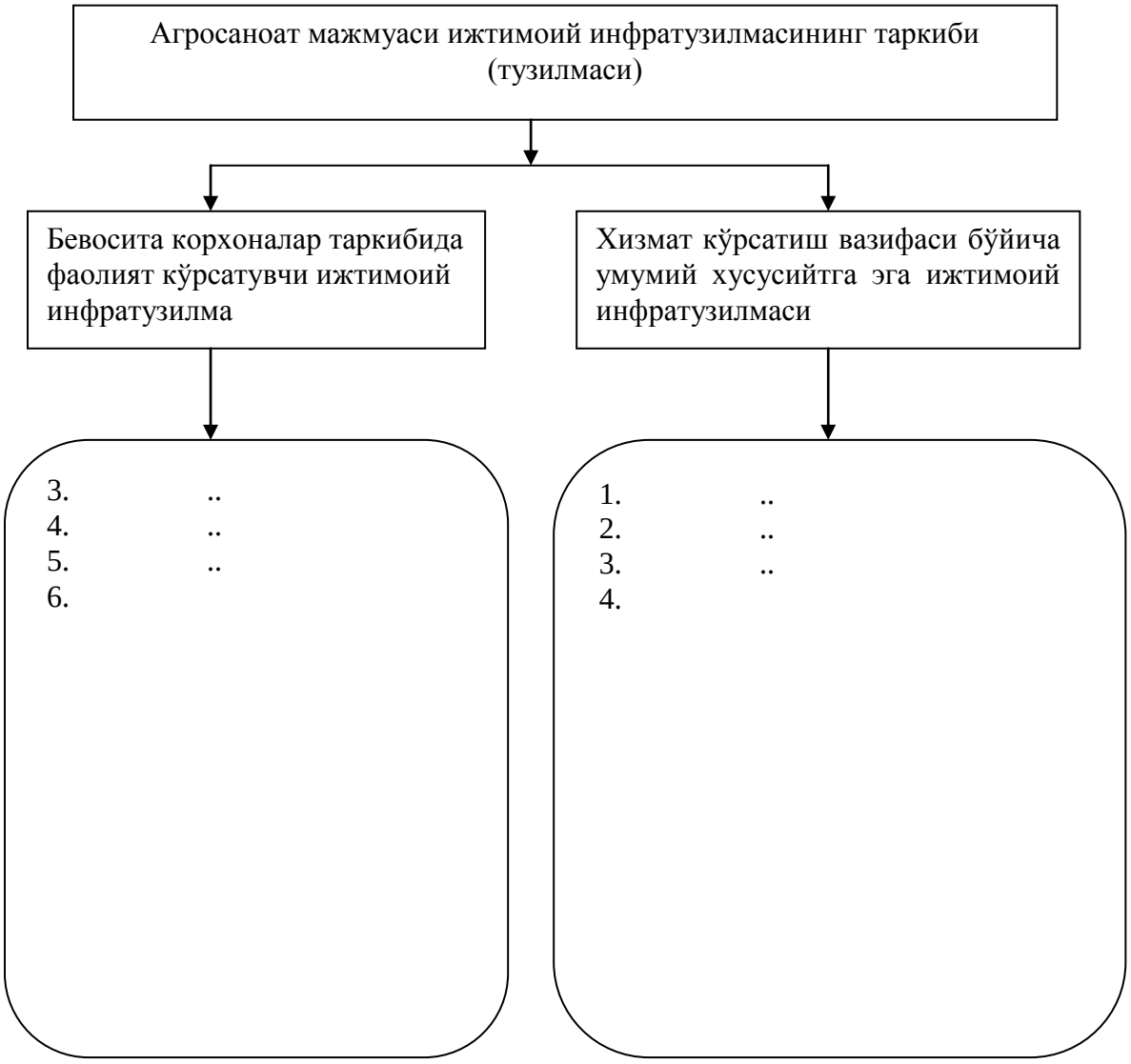

1.1.«Конверт» техникаси учун саволлар
(Ҳар бир савол конвертларга алоҳида солинади)

1. Инфратузилма нима?
1.1. Ижтимоий инфратузилма деганда нимани тушунасиз?
1.2. АСМнинг ижтимоий инфратузилмаси нималарни ўз ичига олади?
1.3. Уй-жой хўжалиги деганда нимани тушунасиз?
2.АСМ инфратузилмасининг ҳозирги ҳолати қандай?
2.1.АСМ инфратузилмасининг ривожланиш йўналишларини айтинг?
2.2.АСМ инфртузилмасининг ривожланган мамлакат тажрибаси қандай?
2.3. АСМ ижтимоий инфратузилмасининг аҳамияти нимада?

1.1.

Мавзуни ўрганиш учун адабиётлар рўйхати

1. Каримов И.А. Ўзбекистон буюк келажак сари. – Т.: “Ўзбекистон”, 1999- 486б.

2. Каримов И.А. Озод ва обод Ватан, эркин ва фаравон ҳаёт пировард мақсадимиз. – Т.: “Ўзбекистон”, 2000- 486б.

3. Каримов И.А. Ватан равнақи учун ҳар биримиз масъулмиз. – Т.: “Ўзбекистон”, 2001- 486б.

4. Экономика отаслей АПК/ ИА.Минаков, Н.И, Куликов, О.В. Соколов и др.; Под ред. И.А.Минакова.-М.: КолосС, 2004.-464 с.

5. Хакимов Р., Отақулов М., Юсупов Э., Юсупов М. Агросаноат мажмуаси иқтисодиёти. – (ўқув қўланма) -Т.: ТДИУ 2004. – 160 б.

6. Серова Е.В. Аграрная экономика: Учебник для студентов экономческих вузов, факультетов и специальностей. –М.: Издательство ГУ ВЭШ, 1999. – 480

1.2.

Қишлоқ хўжалиги қуйидаги сабабларга кўра агросаноат мажмуасининг асосий бўғини ҳисобланади

1. Қишлоқ хўжалиги агросаноат мажмуасига кирувчи саноат тармоқлари чиқараётган ишлаб чиқариш воситаларини асосий истеъмолчиси. Саноатнинг бу тармоқлари олдиган қандай маҳсулотлар чиқариши лозимлиги тўғрисида талабларни қўяди;
2. Ҳудудлар бўйича қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари ишлаб чиқаришнинг ҳажми қайта ишлаш тармоқлари корхоналарининг жойлашишига ва ривожланишига асос бўлади;
3. Саноатда ишлаб чиқарилган ишлаб чиқариш воситаларининг самарадорлиги қишлоқ хўжалигида юзага чиқади;
4. Қишлоқ хўжалигида меҳнат унумдорлигининг даражаси охир оқибатда агросаноат мажмуасида меҳнатнинг унумдорлиги даражасини белгилайди;
5. Қишлоқ хўжалигида маҳсулот ва ишлар таннархи агросаноат мажмуаси маҳсулотлари таннархининг даражасини белгилайди;
6. Қишлоқ хўжалигида ишлаб чиқариш жараёнларининг саноатлашиши уни қайта ишлаш тармоқлари билан интеграциялашувининг асоси

1.3.

Қишлоқ хўжалигининг ўзига хос хусусиятлари

1. Қишлоқ хўжалиги табиий омилларнинг таъсири катта.
2. Қишлоқ хўжалигида ишлаб чиқариш воситалари сифатида тирик организмлар қатнашади.
3. Қишлоқ хўжалигида ер асосий ишлаб чиқариш воситаси ҳисобланади
4. Қишлоқ хўжалигида сарфланаётган моддий харажатлар даври билан фаолият натижасида олинаётган даромадларнинг олиниш даври ўртасида фарқ катта.
5. Қишлоқ хўжалигида ишлаб чиқариш жуда катта майдонларда олиб борилади.
6. Қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқарилган маҳсулотларнинг бир қисмини ўзи уруғлик, ем – хашак, озиқ – овқат сифатида имтеъмол қилади.
7. Қишлоқ хўжалиги маҳулотларининг кўп турларини узоқ сақлаш мумкин эмас.
8. Қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари нархлари ноэластик ҳисобланади.
9. Ишлаб чиқаришнинг фонд билан таъминланиш даражасининг юқорилиги. Маблағларнинг айланиши тезлиги жуда секин юз беради. Бу қишлоқ хўжалигини инвесторлар учун жозибадорлигини пасайтиради.
10. Қишлоқ хўжалигида жуда кўплаб бир турдаги маҳсулотлар ишлаб чиқарувчи корхоналарнинг мавжудлиги.

1.4.

Қишлоқ хўжалигининг мамлакат иқисодиётида тутган ўрни ва функциялари

1. Агросаноат мажмуасини барқарор ишлаши учун зарур шароит яратади;
2. Мамлакат ялпи ички масулотининг 26-30 фоизи ишлаб чиқарилади;
3. Мамлакатда банд меҳнат ресурсларининг 40 фоизига яқини қишлоқ хўжалигида ишлайди;
4. Эркин муомиладага валютанинг 50 фоизидан камроғи қишлоқ хўжалик маҳсулотлари экспорти билан боғлиқ;
5. Иқтисодиётни асосий активларининг салмоқли қисми ушбу мажмуа корхоналарида;
6. Мамлакат минтақаларини ривожланишида ҳамда ижтимоий масалаларни ҳал этишда фаол иштирок этади;
7. Мамлакатнинг агросаноат мажмуасини жадал ривожлантиришнинг моддий асосини яратади.

Қишлоқ хўжалиги қуйидаги функцияларни бажаради:

8. Мамлакатмизни озиқ овқат фондини шакллантиради;
9. Юртимизнинг озиқ-овқат соҳадаги мустақиллигини, хавфсизлигини таъминлайди;
10. Қишлоқ ҳўжалиги маҳсулотларини қайта ишлайдиган саноат учун ҳом ашё етказиб беради;
11. Аҳолини иш жойлари билан таъминлайди.

1.5.

Ширкатларга Ўзбекистон Республикаси “Қишлоқ хўжалик кооперативи (ширкат хўжалиги) тўғрисида”ги қонунининг 1-боб, 1-моддасида - ***“Қишлоқ хўжалик кооперативи (ширкат хўжалиги) – товар қишлоқ хўжалик маҳсулоти етиштириш учун пай усулга ва асосан оила (жамоа) пудратига, фуқароларнинг ихтиёрий равишда бирлашишига, бошқаришнинг умумийлигига асосланган, юридик шахс ҳуқуқига асосланган мустақил хўжалик юритувчи субъектдир.**** деб таъриф берилган.

1.6.Қашқадарё вилояти Яккабоғ туман “Соҳибқирон” ширкат хўжалиги устав жамғармаси

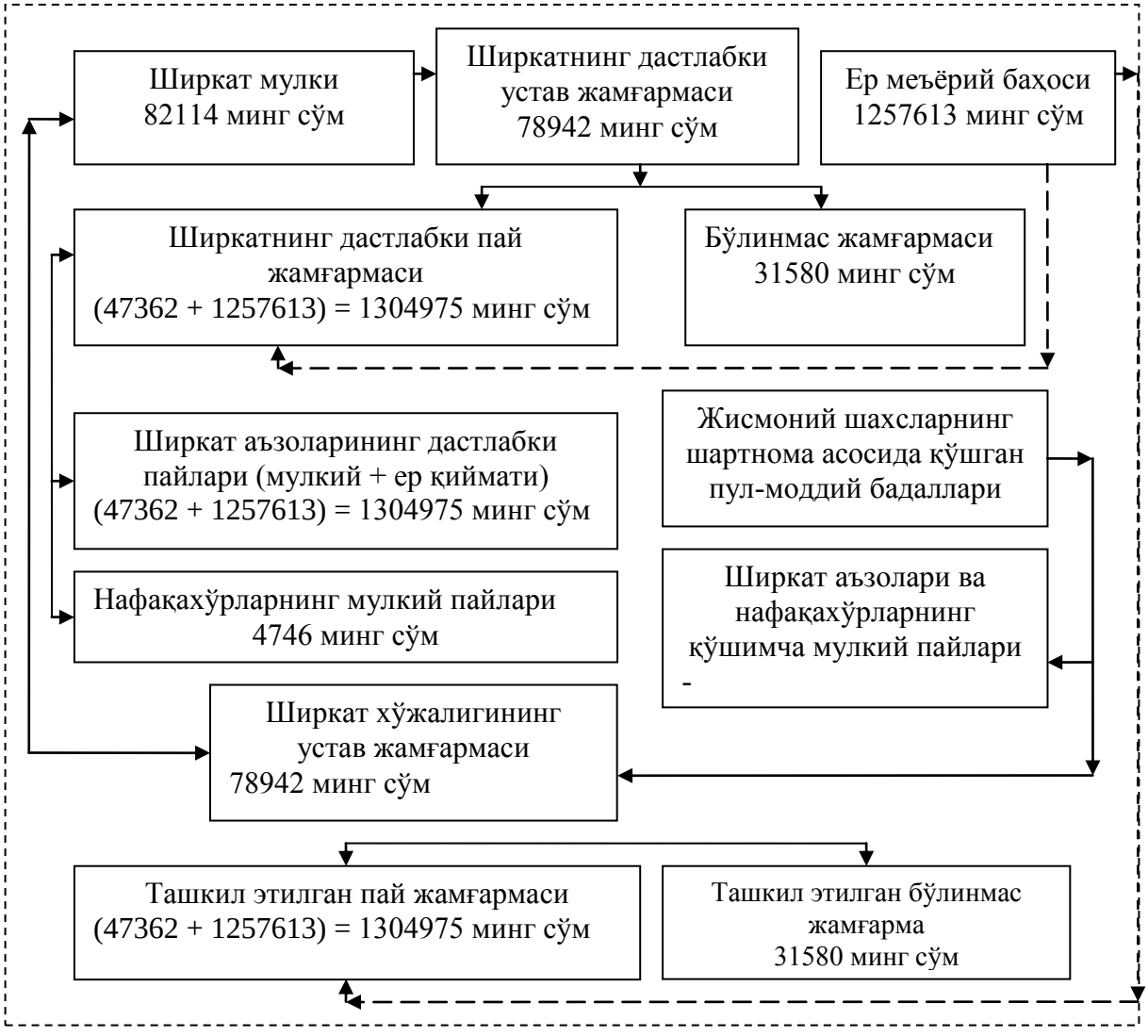

1.7.

Ширкат хўжаликларининг хусусиятлари
Афзаллик ёки ижобий томонлари
Камчилик ёки заиф томонлари
1.Меҳнат тақсимоти ва кооперацияси шароитида ширкатлар фаолияти таваккалчиликдан нисбатан кучли ҳимояланган;
2.Йирик ҳажмдаги хўжалик ва далаларда илғор технологиялар ва техникаларни қўллаш, мавжуд техника ва жиҳозлардан эса самарали фойдаланиш имкониятлари катта;
3.Йирик далаларда ерларнинг мелиоратив ҳолатини яхшилаш, ўғитлаш, кимёвий воситалардан фойдаланиш, ер ҳайдаш, унга ишлов бериш, суғориш, ҳосилни йиғиб олиш каби ишларни ташкил этишни мўътадил амалга ошириш нисбатан самарали;
4.Мавжуд техникаларни таъмирлаш, маҳсулотларни сақлаш, ташиш ва кўплаб хизмат кўрсатиш тизимларини ташкил этишда нисбатан кучлироқ имкониятларга эгалиги;
5.Қишлоқ инфратузилмасини вужудга келтириш ва уни ривожлантиришда катта имкониятга эгалиги.
1.Мослашувчанлик қобилиятининг пастлиги яъни бозор талабларига тезда мослаша олмаслиги. Ўз ишлаб чиқариш йўналишини қисқа даврда ўзгартириши учун имкониятларининг чекланганлиги;
2.Мулкий муносабатлар натижасида тежамкорликка, маҳсулотларнинг йўқолишига (нобуд бўлишига) эътиборнинг нисбатан пастлиги. Ширкат аъзоларида хўжайинлик ҳиссининг юқори эмаслиги;
3.Бевосита ишлаб чиқариш билан боғлиқ бўлмаган харажатларнинг кўпайиб кетиши;
4.Хўжаликка бевосита мос бўлмаган функцияларнинг кўпайиб бориши;
5.Мавжуд ресурслардан тўлиқ ва иқтисодий самарали фойдаланишда катта заҳираларнинг мавжудлиги. Турли сабабаларга кўра хўжаликда мавжуд ресурслардан тўлиқ фойдаланилмайди;
6.Юқори ташкилотларнинг ишлаб чиқаришга аралашуви даражасининг кучлилиги.

1.8.

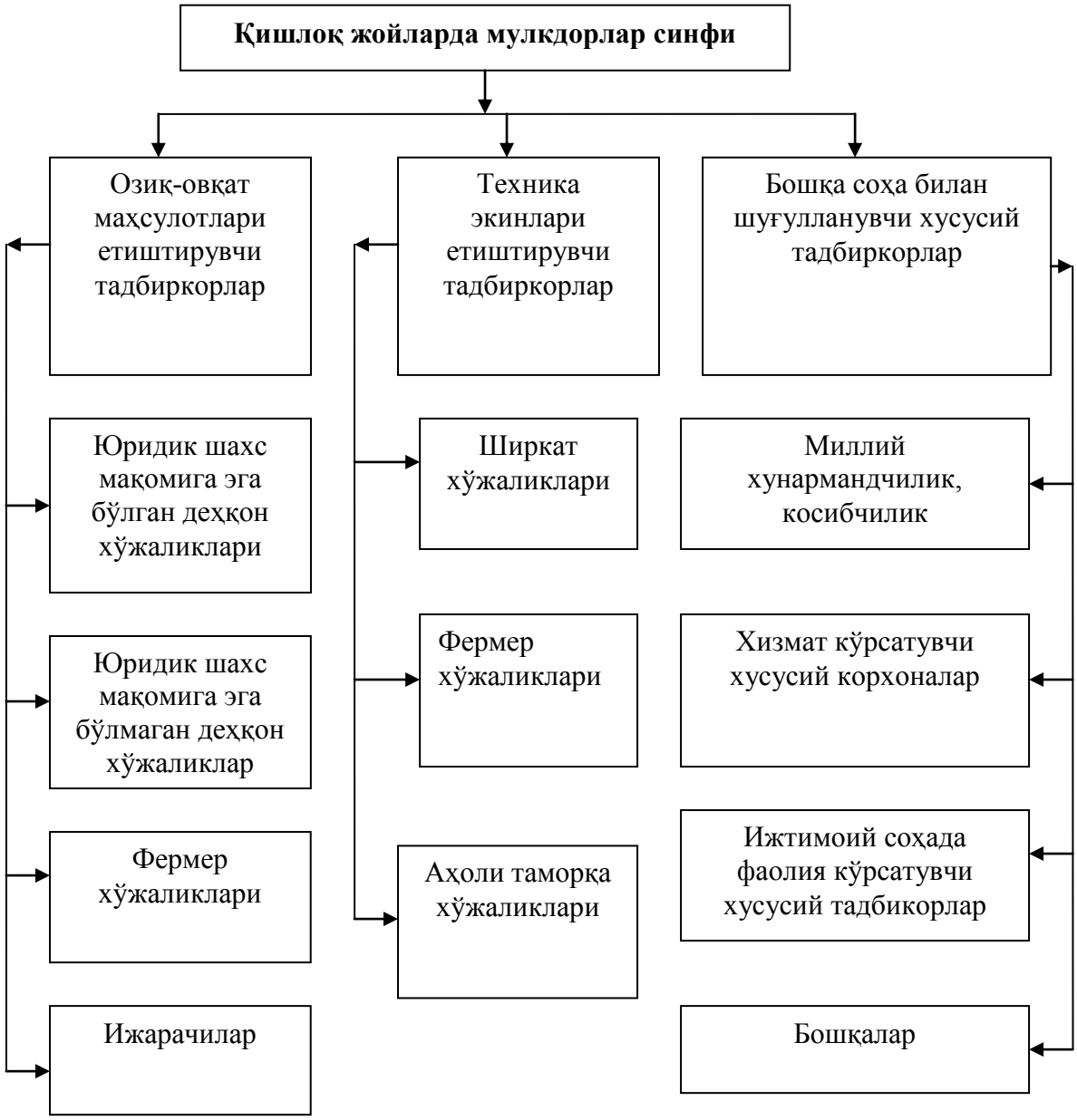

1.9.

Ўзбекистон Республикасининг 2004 йил 29 августда қабул қилинган “Фермер хўжаликлари тўғрисида” ги қонунининг 1-бандида ***“Фермер хўжалиги ўзига узоқ муддатли ижарага берилган ер участкаларидан фойдаланган ҳолда товар қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқариши билан шуғулланувчи фермер хўжалиги аъзоларининг биргаликдаги фаолиятига асосланган, юридик шахс ҳуқуқларига эга мустақил хўжалик юритиш субъектидир”***, - деб белгиланган.

Ширкатлар ўрнига фермер хўжаликларини ташкил этиш натижасида қуйидагиларга эришилди:

1. Қишлоқ хўжалигида ишлаб чиқаришга кераксиз ёки яроқсиз бўлган мол-мулклар сотилди ва уларни сотишдан тушган маблағлар биринчи галда айланма маблағлар заҳираларини тўлдиришга йўналтирилди;

2. Фермерлар тендер асосида танлаб олинди; (малакали, моддий-техника ресурсларига эга, ишчи кучлари етарли, ишлаб чиқариш имкониятлари катталари танлаб олинди)

3. Қишлоқ деҳқонининг мулкка, ерга ва ўзи етиштирган маҳсулотларга эгалик қилиш кўламлари кенгайди;

4. Ўз маҳсулотларини бозорда (шартномадан ортиқчасини) эркин сотиш имкониятлари кўпайди;

5. Меъёрдан ортиқча ишчи кучларининг қисқариб, қайта ишлаш, хизмат кўрсатиш соҳаларига ўтиб ишлашларига ва шу билан бирга қўшимча маҳсулот хизматларни бозорга таклиф этиш учун кенг имконият юзага келишига асос солинди;

6. Қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини тайёрлаш, товар-моддий ресурслари етказиб берувчи ва хизмат кўрсатувчи инфратузилма объектларини ишлаб чиқарувчиларга янада яқинроқ жойларда жойлаштириш орқали фермер ва деҳқонларнинг бевосита ишлаб чиқаришдан ажралмасдан самарали меҳнат

1.11

Фермер хўжаликларининг хусусиятлари

Афзаллик ёки ижобий томонлари	Камчилик ёки заиф томонлари
1.хўжалик юритишнинг маҳаллий шароитларига таборо тезроқ мослаша олади; 2.кичик тадбиркорлик субъекти сифатида катта эркинликларга эгалиги; 3.қарорларни қабул қилиш ва уларни бажаришнинг ўзгарувчанлиги ва дарҳол ишга туширилиши; 4.фаолиятни амалга оширишнинг, айниқса бошқарув сарф-ҳаражатларини нисбатан камлиги; 5.фермерларнинг ўз ғояларини амалга оширишларида ўз қобилиятларини намоён қилишда катта имкониятларга эга бўлиши; 6.дастлабки капиталнинг камлиги ва маҳаллий бозорнинг талабларига маҳсулот ва ишлаб чиқариш жараёнларига тез ўзгартиришлар киритиш орқали жавоб бериш; 7.ўз капиталининг нисбатан юқорироқ суръатларда айланиб туруши; 8.тежамкорликнинг юқорилиги; 9.ўзига ишониш даражасининг юқорилиги; 10. синиб кетса ҳам мамлакат иқтисодиёти катта зарар кўрмаслиги.	• таваккалчилик ҳавф-хатарининг юқорилиги ва шу сабабдан бозордаги ўриннинг ҳам юқори даражадаги беқарорлиги; • йирик корхоналарга боғлиқ бўлишлик; • бошқарув ишидаги камчиликлар; • раҳбарлик билимларининг етарли эмаслиги; • хўжалик юритиш шароитлари ўзгаришига ортиқча сезувчанлик; • қўшимча молиявий маблағлар ва кредит олишнинг қийинлиги; • шартномалар (контрактлар) тузишда хўжалик юритувчи субъектларнинг ишончсизлиги ва эҳтиёткорлиги ва бошқалар.

Республикада фермер хўжаликларини ривожлантириш Концепциясида белгиланган асосий йўналишлар:

1. фермер хўжаликларининг тўлиқ иқтисодий ва молиявий мустақиллигини таъминлайдиган ва фермер хўжаликларига узоқ муддатли ижарага берилган ер ресурсларидан мақсадли, оқилона ва самарали фойдаланишни рағбатлантирадиган ҳуқуқий шарт-шароитлар ва кафолатларни яратиш;

2. фермер хўжаликларининг бошқа корхона ва ташкилотлар билан шартномавий муносабатларини тенглик асосида риоя этилишини назорат қилиш;

3. фермерларнинг тадбиркорлик эркинлиги ва ҳуқуқларини ҳар томонлама муҳофаза этиш, қонунда кўрсатилган хуқуқлари бузилишига ва ички фаолиятига аралашувнинг ҳар қандай кўринишига йўл қўймаслик;

4. қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари етиштиришни молиялаштиришнинг бозор тамойилларига жавоб берадиган услуб ва шаклларини шакллантириш;

5. молиявий маблағлардан фойдаланишда фермер хўжаликларининг мустақиллигини, барча харажатларни ўз даромадлари ҳисобига қоплашни таъминлайдиган ишончли тизимни шакллантириш;

6. тижорат банклари ҳамда бюджетдан ташқари жамғармаларнинг фермерликни ривожлантиришга йўналтираётган кредит ресурсларини кўпайтиришни ҳар томонлама рағбатлантириш;

7. кредит таваккалчилигини суғурталовчи институционал тузилмаларни кенг ривожлантириш;

8. бозор шароитида бизнесни бошқариш кўникмаларига эга бўлган фермер хўжаликлари раҳбарлари ва мутахассисларини тайёрлаш ва қайта тайёрлаш тизимини яратиш;

9. қишлоқда фермер хўжаликларининг эҳтиёжларига қараб, барча зарур хизматларни кўрсата оладиган замонавий ишлаб чиқариш, ижтимоий ва бозор инфратузилмаларини жадал ривожлантириш;

10. фермерларнинг барқарор даромад олишлари учун керакли шарт-шароитларни таъминлаш ҳамда қишлоқ хўжалиги ва саноат маҳсулотлари нархлари

1.13

Фермер-нинг сифат белги-лари

1. меҳнатсеварлик;
2. ташкилотчилик;
3. деҳқончилик маҳоратиги эга бўлиши керак;
4. агрономлик, тупроқшунослик ва агромухандисликдан огоҳлик;
5. ташаббускорлик;
6. фермер менежерлик қобилиятига эга бўлиши керак. Бозор шароитида жамоани бошқариш маҳорати ва санъатига эга бўлиш, янги иш ўринларини яратиш, фермер хўжалигини бошқариш стратегияларини аниқлаш қобилияти ривожланган бўлиши лозим;
7. янгиликка интилувчанлик, навоторчилик. Янги техника ва технологиялар, янги агробизнес ғоялар, янги турдаги маҳсулот ва хизматларни яратиш ва амалда қўллаш;
8. таваккалчиликка баҳо бериш қобилияти ривожланган бўлиши керак. Фермерлик билан шуғулланиш жараёнида вужудга келадиган хавф-хатарларни олдиндан сезиб, уларни бартараф этиш чора-тадбирларини кўриш;
9. маркетинг қоидаларини, бозоршуносликни яхши ўзлаштирган бўлиши лозим. Маркетинг тамойиллари, функциялари, қоидалари, усул ва услубларини фермерлик фаолиятида қўллаш;
10. масъулиятни ўз зиммасиги олиш. Компьютер саводхонлиги;
11. маънавий комиллик;
12. агроиқтисодий билимдонлик.

1.14

“Деҳқон хўжалиги тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикасининг 1998 йил 30 апрелда қабул қилинган қонунининг 1-моддасида деҳқон хўжалигига қуйидагича таъриф берилган: “Деҳқон хўжалиги оилавий майда товар хўжалиги бўлиб, оила аъзоларининг шахсий меҳнати асосида, мерос қилиб қолдириладиган умрбод эгалик қилиш учун оила бошлиғига берилган томорқа ер участкасида қишлоқ хўжалиги маҳсулоти етиштиради ва реализация қилади”.-деб таъкидланган

1.15

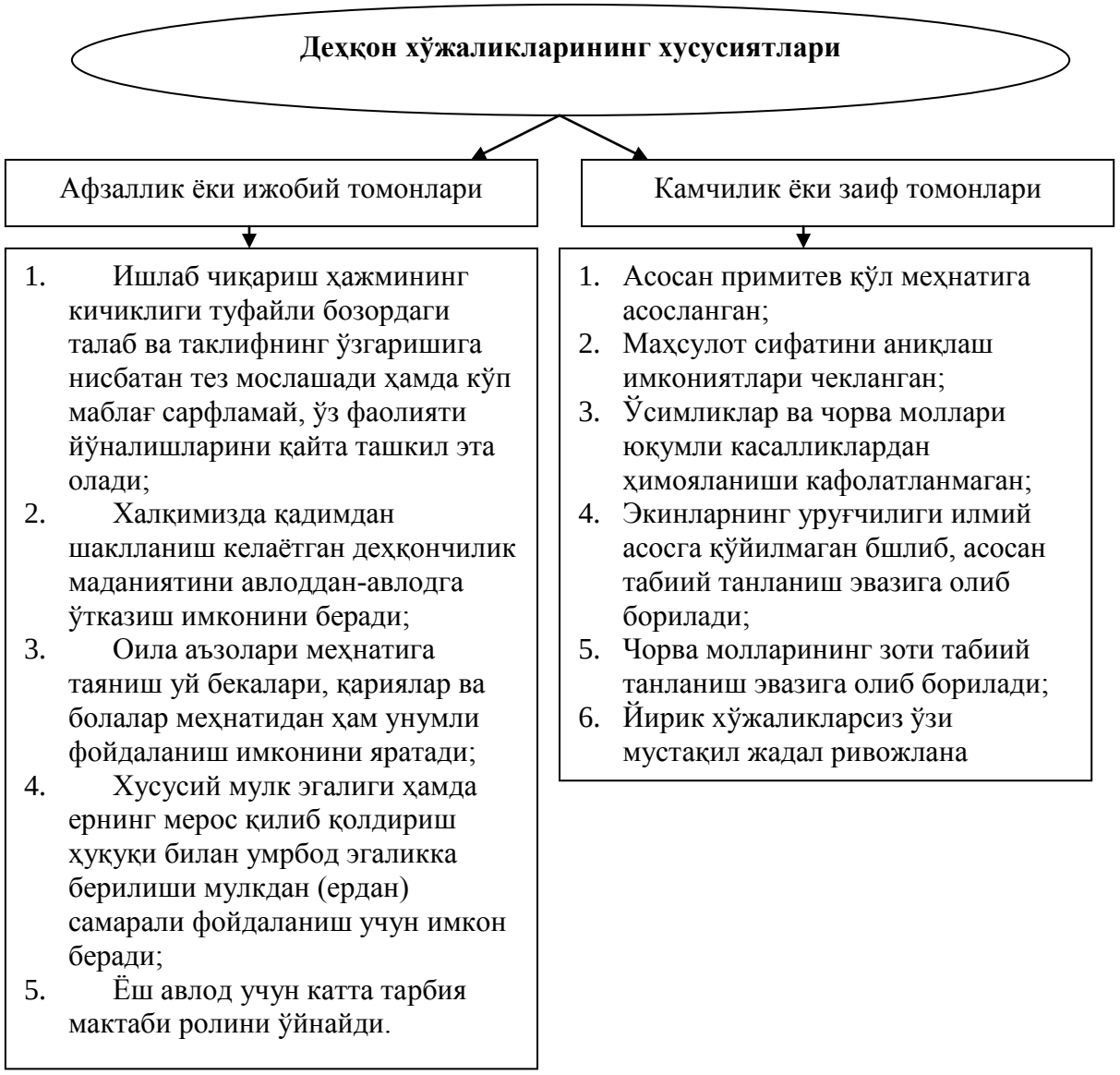
Деҳқон хўжаликларининг хусусиятлари
Афзаллик ёки ижобий томонлари
Камчилик ёки заиф томонлари
1. Ишлаб чиқариш ҳажмининг кичиклиги туфайли бозордаги талаб ва таклифнинг ўзгаришига нисбатан тез мослашади ҳамда кўп маблағ сарфламай, ўз фаолияти йўналишларини қайта ташкил эта олади;
2. Халқимизда қадимдан шаклланиш келаётган деҳқончилик маданиятини авлоддан-авлодга ўтказиш имконини беради;
3. Оила аъзолари меҳнатига таяниш уй бекалари, қариялар ва болалар меҳнатидан ҳам унумли фойдаланиш имконини яратади;
4. Хусусий мулк эгалиги ҳамда ернинг мерос қилиб қолдириш ҳуқуқи билан умрбод эгаликка берилиши мулкдан (ердан) самарали фойдаланиш учун имкон беради;
5. Ёш авлод учун катта тарбия мактаби ролини ўйнайди.
1. Асосан примитев қўл меҳнатига асосланган;
2. Маҳсулот сифатини аниқлаш имкониятлари чекланган;
3. Ўсимликлар ва чорва моллари юқумли касалликлардан ҳимояланиши кафолатланмаган;
4. Экинларнинг уруғчилиги илмий асосга қўйилмаган бшлиб, асосан табиий танланиш эвазига олиб борилади;
5. Чорва молларининг зоти табиий танланиш эвазига олиб борилади;
6. Йирик хўжаликларсиз ўзи мустақил жадал ривожлана

1.16

Деҳқон хўжаликларининг юридик мақомга эга бўлиш тартиби
(улар туман ҳокимлиги қошидаги Инспекцияга қуйидаги ҳужжатларни тақдим этиши лозим:)

1. Ариза.
2. Қишлоқ хўжалиги кооперативи (ширкат хўжалиги) умумий йиғилишининг ёки бошқа қишлоқ хўжалиги корхонаси олий бошқарув органи ёки иш берувчиси (маъмурияти)нинг деҳқон хўжалгини ташкил этиш тўғрисидаги қарори.
3. Нотариал тасдиқланган Низомнинг иккита асл нусхаси.
4. Ваколатли шаҳар (туман) ҳокимияти органлари томонидан берилган хўжалик номини тасдиқловчи ҳужжат.
5. Ҳокимият қарори билан ташкил этилган танлов комиссиясининг ер участкаси бериш ҳақидаги қарори.
6. Муҳр ва штампнинг уч нусхадаги эскизи.

1.17

Юридик шахс мақомига эга бўлмаган деҳқон хўжалигини давлат рўйхатидан ўтказиш учун бериладиган аризага қуйидагилар илова қилинади:

1. Қишлоқ хўжалиги кооперативи (ширкат хўжалиги) умумий йиғилишининг ёки бошқа қишлоқ хўжалиги корхонаси бошқарув органи ёки иш берувчиси (маъмурияти)нинг деҳқон хўжалигини ташкил этиш тўғрисидаги қарори.

Кишлоқ хўжалигини ривожлантиришнинг асосий йўналишлари

1. Соҳанинг ҳуқуқий базасини янада такомиллаштириш;
2. Мулкий муносабатларни янада таклмиллаштириш (эркинлаштириш, хусусийлаштиришни чуқурлаштириш, ўз маҳсулотини тўлиқ тасарруф этиш, кўчмас мукл бозорини ривожлантириш ва бошқалар);
3. Ишлаб чиқариш потенциалидан (меҳнат ресурслари, ер фонди, асосий васиталари, айланма маблағлардан) фойдаланиш самарадорлигини ошириш;
4. Фан, техника ва технологиянинг энг илғор ютуқларини ишлаб чиқаришга жорий этиш;
5. Соҳанинг инвестицион жозибадорлигини ошириш;
6. Тармоқнинг ташқи иқтисодий алоқаларини кенгайтириш, унинг экспорт салоҳиятини ошириш;
7. Тармоқ субъектларига хизмат кўрсатувчи инфратузилмаларни ривожлантириш;
8. Тармоқнинг объектив хусусиятларидан келиб чиқиб уни давлат томонидан тартибга солиш ва қўллаб қувватлашни мўътадиллаштириш;
9. Чуқур билимга, тажриба ва кўникмага эга бўлган кадрларни тайёрлаш тизимини ривожлантириш;
10. Моддий ва маънавий манфаатдорликни ривожлантириш.
11. Сифатли техника ва кимёвий воситалар, маъданли ўғитларни яратиш ва соҳага етказиб бериш;
12. Соҳада ишлаб чиқаришни ташкил этиш шаклларини такомиллаштириш;
13. Тармоқда бозор талабларини ҳисобга олган ҳолда таркибий ўзгаришларни амалга ошириш ва такомиллаштириш бориш;
14. Уруғчилик ва чорва молари зотини яхшилаш ишларни ривожлантириш ва

1.1. Қишлоқ хўжалиги ер фондининг асосий ишлаб чиқариш воситаси сифатида ўзига хос хусусиятлари

Қишлоқ хўжалиги ер фондининг асосий ишлаб чиқариш воситаси сифатида ўзига хос хусусиятлари

1. Ер табиатда чегараланган.
2. Ер – табиат маҳсули.
3. Ер абадий ишлаб чиқариш воситасидир.
4. Турли жойларда мавжуд ер майдонлари турли сифатга, яъни унумдорликка эга.
5. Ерни бир жойдан иккинчи жойга кўчириш мумкин эмас.

1.2.

Республика ер фондининг таркиби

(Ўз. Р. Ер кодексининг 8-моддасида ер фонди тоифалари белгилаб қўйилган.)

1. Қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқаришига тайин этилган ерлар – қишлоқ хўжалиги эҳтиёжлари учун берилган ёки ана шу мақсадга мўлжалланган ерлар. Қишлоқ хўжалигига мўлжалланган ерлар суғориладиган ва суғорилмайдиган (лалмикор) ерлар, ҳайдаладиган ерлар, пичанзорлар, яйловлар, кўп йиллик мевали дов-дархтлар ва токзорлар эгаллаган ерларга бўлинади;
2. Аҳоли пунктларининг (шаҳарлар, посёлкалар ва қишлоқ аҳоли пунктларининг) ерлари - шаҳарлар ва посёлкалар шунингдек қишлоқ аҳоли пунктлари чегараси доирасидаги ерлар;
3. Саноат, транспорт, алоқа, мудофаа ва бошқа мақсадларга мўлжалланган ерлар – кўрсатилган мақсадларда фойдаланиш учун юридик шахсларга берилган ерлар;
4. Табиатни муҳофаза қилиш, соғломлаштириш, реализация мақсадларига мўлжалланган ерлар – алоҳида муҳофаза этиладиган табиий ҳудудлар эгаллаган, табиий даволаш омилларига эга бўлган ерлар, шунингдек оммавий дам олиш ва туризм учун фойдаланадиган ерлар;
5. Тарихий-маданий аҳамиятга молик ерлар – тарихий-маданий ёдгорликлар жойлашган ерлар;
6. Ўрмон фонди ерлари – ўрмон билан қопланган, шунингдек ўрмон билан қопланмаган бўлса ҳам, ўрмон хўжалиги эҳтиёжи учун берилган ерлар;
7. Сув фонди ерлари – сув объектлари, сув хўжалиги иншоатлари эгаллаган ерлар ва сув объектларининг қирғоқлари бўйлаб ажратилган

Қишлоқ хўжалиги ер фондидан фойдаланиш даражасини ифодаловчи кўрсаткичлар

1). Ер фондининг таркиби (структураси). Жами ер майдонида қишлоқ хўжалигига яроқли (қишлоқ хўжалигига тайин этилган) ерларининг салмоғи, (фоизларда ифодаланади). Бу кўрсаткич қуйидаги формула ёрдамида аниқланади.

$$Кх.ер.сал. = \frac{Кх.тэ.ер}{Ж.ер.м} x100$$

Бунда: Қх ер сал. – қишлоқ хўжалигига яроқли ер салмоғи, %
Ж. ер м. - жами ер майдони, га
Қх. Тэ. Ер. - қишлоқ хўжалиги учун тайин этилган ер майдони, га

2). Қишлоқ хўжалиги ерларининг таркиби. Бу кўрсаткич қишлоқ хўжалигига яроқли ерлар таркибини кўрсатади. Жумладан, жами қишлоқ хўжалиги ерларида ҳайдаладиган ер салмоғи қуйидаги формула ёрдамида аниқланади.

$$Кх.ер.тар. = \frac{Кх.ер.турлари}{Жк.х.ер.м} x100$$

Бунда: Қх ер таркиби – қишлоқ хўжалиги ерларининг таркиби, %
Қх ер турлари - қишлоқ хўжалигига яроқли ер майдони, га
Жқ.х. ер м. - жами қишлоқ хўжалиги ер майдони, га

3). Ердан фойдаланиш коэффициенти (марталилиги). Бу кўрсаткич қуйидаги формула ёрдамида аниқланади.

$$Ерф.к. = \frac{Хэм, га}{Ж.э.м., га}$$

Бунда: Ер ф.к. – ердан фойдаланиш коэффициенти, марта
Ҳ э м. - ҳақиқатда экилган экин майдони, га
Ж.э.м - жами экин майдони, га

Қишлоқ хўжалиги ер фондидан фойдаланиш иқтисодий самарадорлигини ифодаловчи кўрсаткичлар

Ҳосилдорлик (натурал кўрсаткич) қуйидагича аниқланади.

$$Х = \frac{Ях}{Эм., га}$$

Бунда: Ҳ – экин турларининг (пахта, буғдой, макка, узум, мева...) ҳосилдорлиги, ц/га

Яҳ - ялпи (пахта, буғдой, макка, узум, мева...) ҳосил, ц

Эм - экин (пахта, буғдой, макка, узум, мева...) майдони, га

Ердан фойдаланишнинг иқтисодий самарадорлигини қуйидаги кўрсаткичлар ёрдамида аниқлаш мақсадга мувофиқ:

1). Ер майдони бирлиги ҳисобига олинган ялпи маҳсулот, сўм. Бу кўрсаткич қуйидаги формула ёрдамида аниқланади.

$$Ерф.с. = \frac{Ям., сўм}{Ж.э.м., га}$$

Бунда: Ер ф.с. – ердан фойдаланиш самарадорлиги, сўм

Я.м. – ялпи маҳсулот, сўм

Жэм - жами экин майдони, га

Бу кўрсаткич доимо ўсиб борса ижобий ривожланиш ҳисобланади. Албатта унинг даражасига жуда кўплаб омиллар (иқтисодиётнинг, технологиянинг ривожланганлик даражаси, инфляция даражаси, экин турлари ва маҳсулотларга шаклланадиган нархлар даражаси) таъсир этади.

2). Ер бирлиги ҳисобига олинган фойда миқдори, сўм. Бу кўрсаткич қуйидаги формула ёрдамида аниқланади.

$$Ерф.с. = \frac{Ж.ф., сўм}{Ж.э.м., га}$$

Бунда: Ер ф.с. – ердан фойдаланиш самарадорлиги, сўм

Ж.ф. –жами олинган фойда (ёки соф фойда), сўм

Жэм - жами экин майдони, га

1.5.

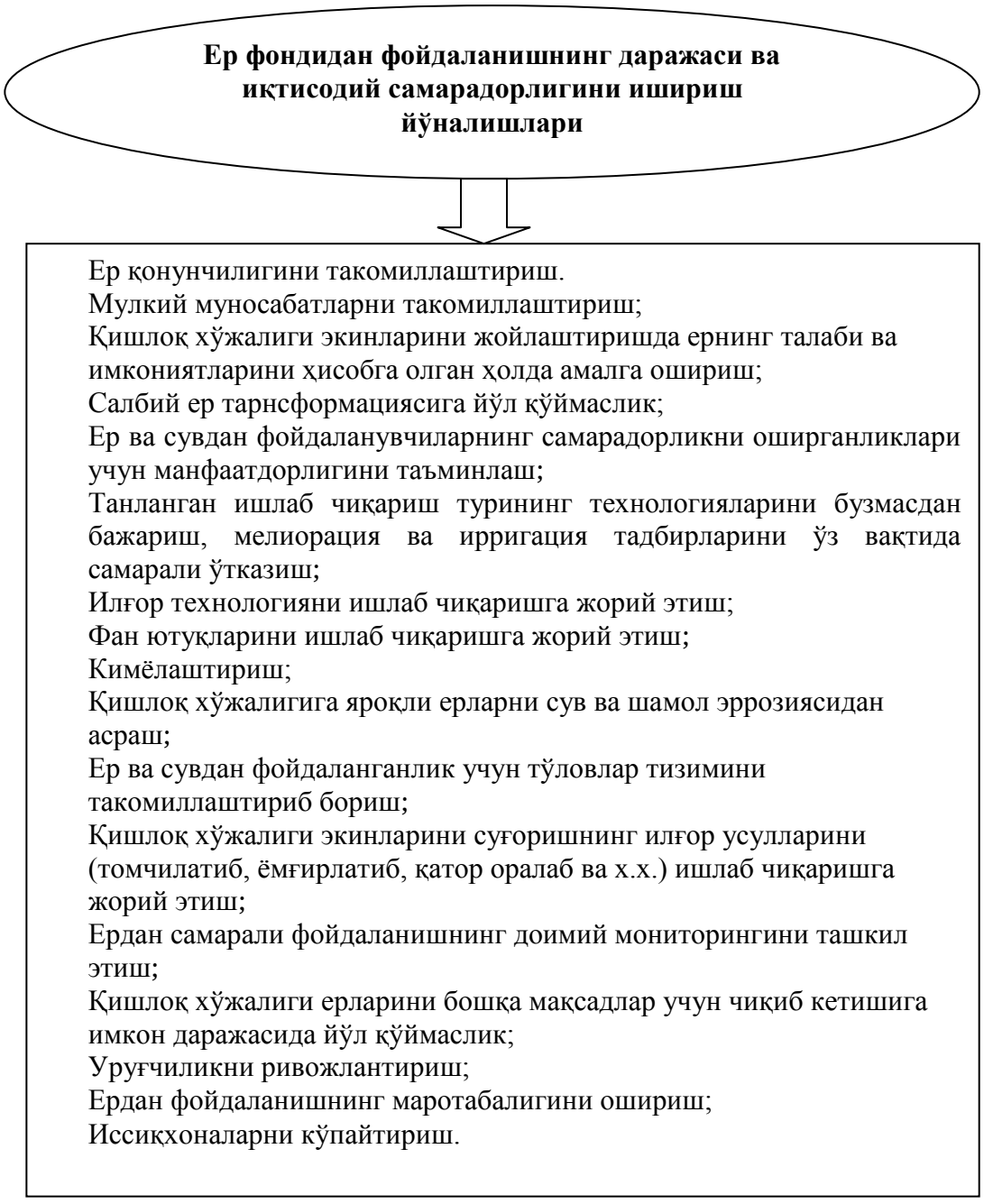

1.2. Муаммоли вазифа

Вазият.

Мамлакат қишлоқ хўжалигидаги жами ер майдони 400 млн.га. Шундан 250 млн.га қишлоқ хўжалиги учун тайин этилган ер майдони, Мамлакатдаги мавжуд ер майдони қуйидагилар билан характерланади:

2007 йилда:

-150 млн.га ҳайдаладиган ер майдонига киритилади.

Аммо,

-ҳар йили 2000 гектар ер чўллашмоқда.

-ҳар йили 1500 гектар ер ўзлаштирилмоқда.

Вазифа.

Мамлакатдаги қишлоқ хўжалигига яроқли ер салмоғини топинг.
2010 йилда қишлоқ хўжалигига яроқли ер таркиби неча фоизни ташкил этади?
Ердан фойдаланиш имконини берадиган оптимал чора-тадбирлар рўйхатини тузинг.
Юқоридаги ҳолат иқтисодиётга қандай таъсир қилади.
Дельфи техникасиадан фойдаланиб энг яхши ғояни танланг.

Методик кўрсатмалар:

- Масалани индивидуал ўқинг.
- Масалани ечими натижаларини биргаликда муҳокама қилинг
- Муаммони ҳал қилишнинг чораларини индивидуал ўйланг.
- Барча берилган фикрларни биргаликда муҳокама қилинг
- Муаммони якуний ечимини формулировка қилинг ва презентация қоғозида расмийлаштиринг.

1.1.

Мамлакат аҳолисининг меҳнат қилиш (жисмоний ва ақлий имкониятлар мажмуасига эга) қобилиятларга эга бўлган қисми унинг меҳнат ресурслари дейилади. Меҳнат фақатгина онгли фаолият натижасидир. Шу сабабли меҳнат тушунчаси инсоннинг фаолиятини билдиради. Меҳнат инсонга хос хусусиятдир. Иш эса энергиянинг сарфланиши оқибатида юз берадиган жараёндир. Демак ишни техникалар, махсус ускуналар, ишчи ҳайвонлар бажариши назарда тутилади.

1.2.

Қишлоқ хўжалигида меҳнат ресурсларидан фойдаланишнинг ўзига хос хусусиятлари

Қишлоқ хўжалигида меҳнатнинг натижалари табиий омилларга боғлиқ;
Қишлоқ хўжалигида меҳнат мавсумийлик характерига эга, натижада мавсумий ишсизлик юзага чиқади;
Қишлоқ хўжалигида меҳнат кенг далаларда, очиқ жойларда олиб борилади;
Қишлоқ хўжалигида иш даври билан ишлаб чиқариш даврининг мос келмаслиги натижасида вақтинчалик ишсизлик объектив ҳолда юзага келади;
Қишлоқ хўжалиги меҳнати нисбатан паст малакали ҳисобланади ва бозор талабларига мослаштириб туриш зарурати туғилади.

1.3.

Меҳнат ресурслари таснифи

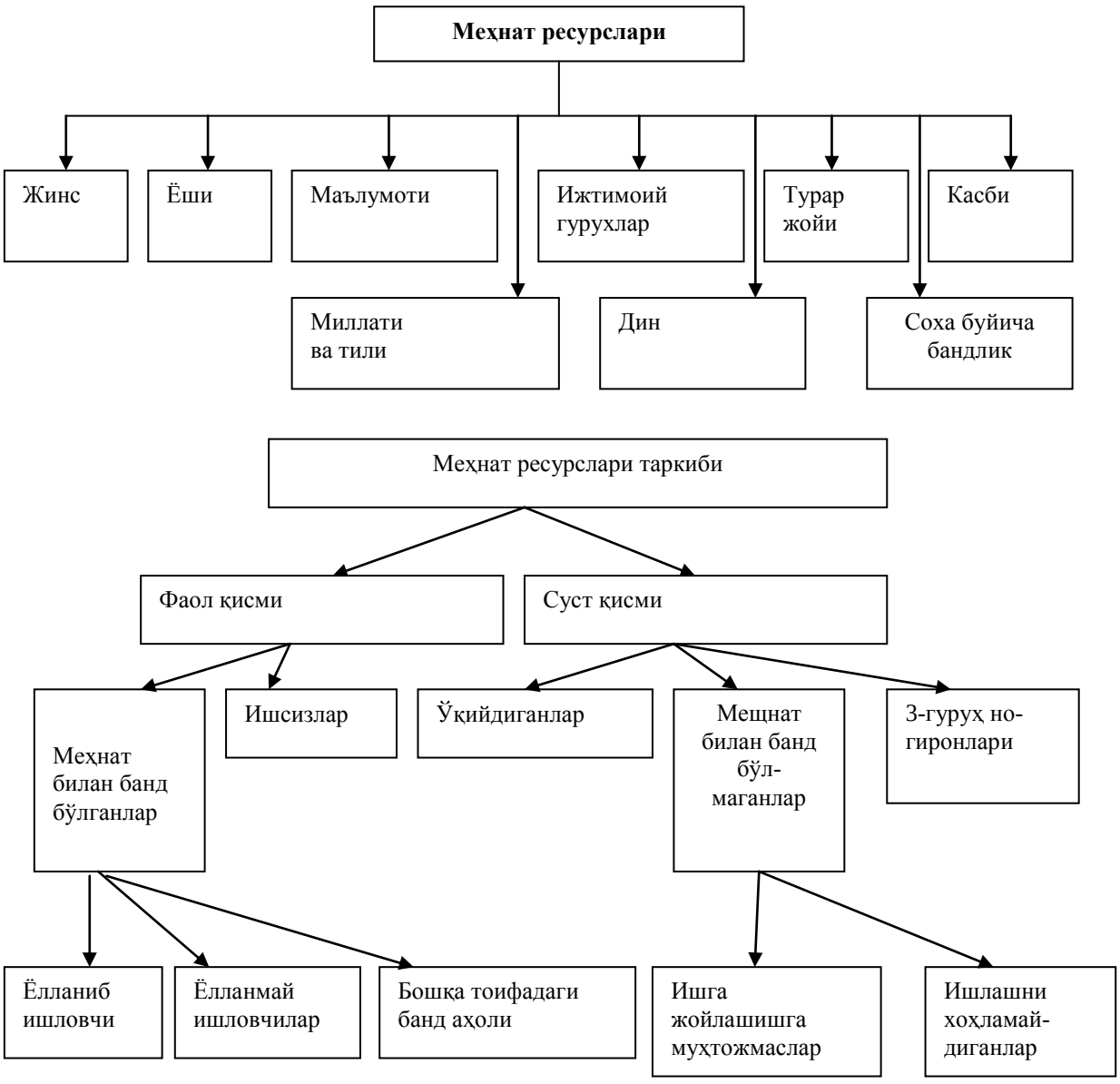

1.4.

Қишлоқ хўжалигининг мамлакат иқисодиёти да тутган ўрни ва функциялари

1.Агросаноат мажмуасини барқарор ишлаши учун зарур шароит яратади;
2.Мамлакат ялпи ички масулотининг 26-30 фоизи ишлаб чиқарилади;
3.Мамлакатда банд меҳнат ресурсларининг 40 фоизига яқини қишлоқ хўжалигида ишлайди;
4.Эркин муомиладага валютанинг 50 фоизидан камроғи қишлоқ хўжалик маҳсулотлари экспорти билан боғлиқ;
5.Иқтисодиётни асосий активларининг салмоқли қисми ушбу мажмуа корхоналарида;
6.Мамлакат минтақаларини ривожланишида ҳамда ижтимоий масалаларни ҳал этишда фаол иштирок этади;
7.Мамлакатнинг агросаноат мажмуасини жадал ривожлантиришнинг моддий асосини яратади.

Қишлоқ хўжалиги қуйидаги функцияларни бажаради:

1.Мамлакатмизни озиқ овқат фондини шакллантиради;
2.Юртимизнинг озиқ-овқат соҳадаги мустақиллигини, хавфсизлигини таъминлайди;
3.Қишлоқ ҳўжалиги маҳсулотларини қайта ишлайдиган саноат учун ҳом ашё етказиб беради;
4.Аҳолини иш жойлари билан таъминлайди.

1.5.

Ширкатларга Ўзбекистон Республикаси “Қишлоқ хўжалик кооперативи (ширкат хўжалиги) тўғрисида”ги қонунининг 1-боб, 1-моддасида - ***“Қишлоқ хўжалик кооперативи (ширкат хўжалиги) – товар қишлоқ хўжалик маҳсулоти етиштириш учун пай усулга ва асосан оила (жамоа) пудратига, фуқароларнинг ихтиёрий равишда бирлашишига, бошқаришнинг умумийлигига асосланган, юридик шахс ҳуқуқига асосланган мустақил хўжалик юритувчи субъектдир.”*** деб таъриф берилган.

1.6.

Самарқанд вилояти Пайариқ туман “Соҳибқирон” ширкат хўжалиги устав жамғармаси

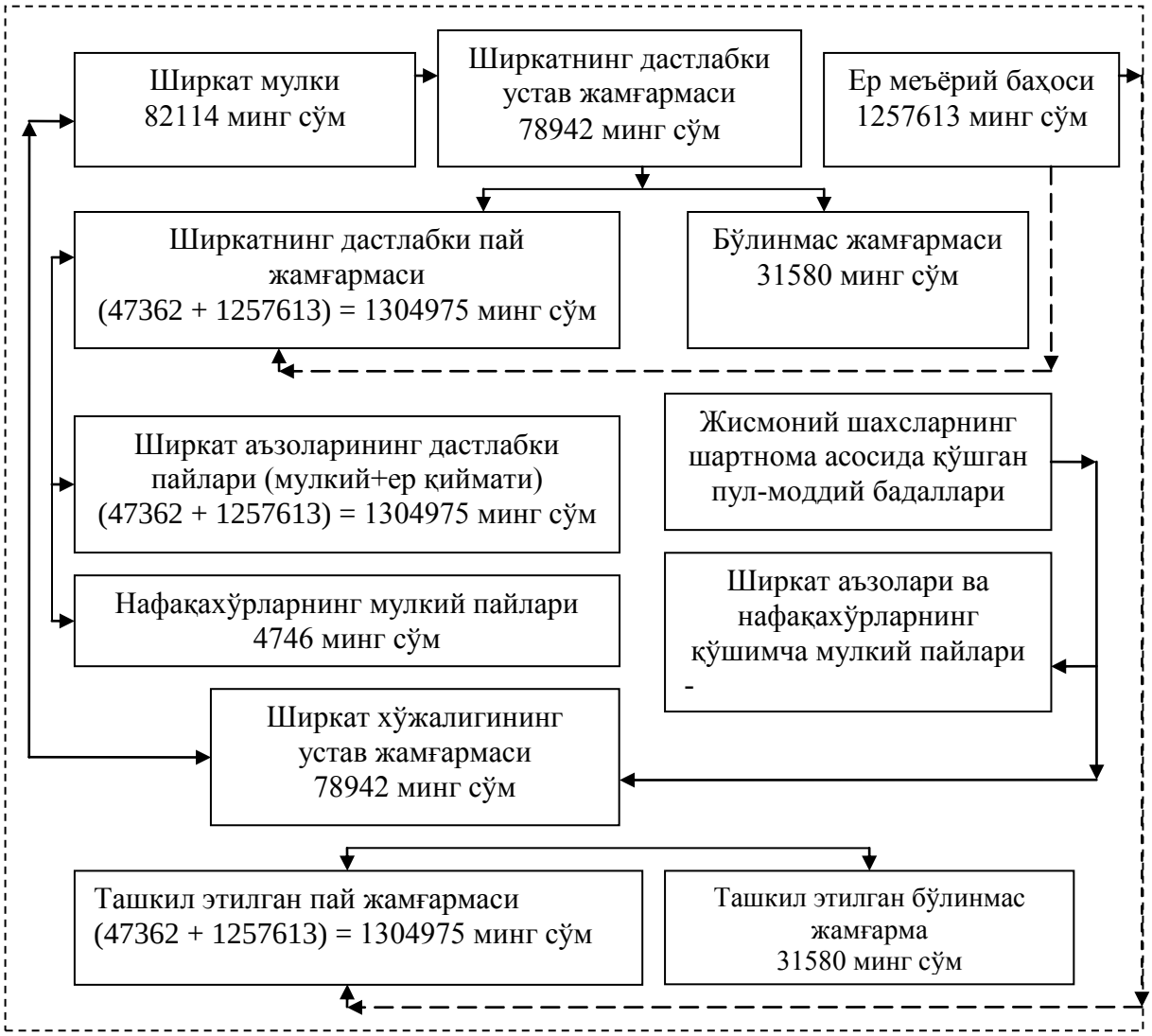

1.7.

Меҳнат унумдорлиги атамаси фақат яратилган (сотилган) маҳсулот (хизматлар) ҳажминигина ўз ичига олади, ҳолбуки, унумдорлик атамаси қўшимча равишда меҳнат натижаларида буюмлашган меҳнатнинг тежалишини ёки ортиқча сарфланишини ҳисобга олади.

1.8.

Меҳнат унумдорлиги маҳсулот ҳажмининг иш вақтига нисбати (М/Т) билан ва аксинча, иш вақтининг маҳсулот ҳажмига нисбати (Т/М) меҳнат сиғими билан аниқланади, яъни мазкур тушунча тўғридан-тўғри алоқвани ҳам, аксинча алоқани ҳам акс эттиради.

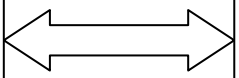

Унум маҳсулот массасининг ходимлар сонига (L) билан ифадаланган иш вақтига муносабатидир M/L, яъни у фақат тўғридан тўғри алоқада намоён бўлади. Унум маҳсулот ҳажмининг умуман иш вақтига эмас, балки бевосита ходимга нисбатини кўрсатади.

1.9.

Олинган натижа ва муайян маҳсулот ишлаб чиқаришга иш вақти сарфланиши ўртасидаги нисбат меҳнат унумдорлиги тушунчаси билан тавсяиланади. Бу нисбат:

$$P_t = M / T \qquad (1)$$

формула билан ифодалананиши мумкин.
Бунда: *Pt* – меҳна унумдорлиги, *Ì* – ишлаб чиқарилган маҳсулот ҳажми; *Ò* – барча маҳсулот ишлаб чиқарилишига сарфланган вақт.

1.10

Меҳнат унумдорлиги жами (жонли ва ўтмиш) меҳнат сарфлари бўйича ҳисоблаб чиқилса ижтимоий меҳнат унумдорлигини билдиради. У

$$P_0 = M / T_1 + T_2 \qquad (2)$$

формуласи бўйича аниқланади.
Бунда, P_0 – ижтимоий меҳнат унумдорлиги; T_1 – жонли меҳнат сарфлари; T_2 – ўтмиш ёки сингдирилган меҳнат сарфлари.

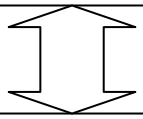

Меҳнат унумдорлигини ҳисоблаб чиқиш учун фақат жонли меҳнат сарфларидан фойдаланилса, бундай кўрсаткич индивидуал меҳнат унумдорлиги дейилади. Вақт ёки ишлайдиган миқдори сарфлари жонли меҳнат сарфлари бўлади. Индивидуал (якка) меҳнат унумдорлиги

$$P_i = M / T_1 \qquad (3)$$

Формуласи бўйича ҳисоблаб чиқилади.

Ўзбекистон қишлоқ хўжалиги меҳнат ресурсларидан фойдаланиш даражаси ва самарадорлигини ошириш йўналишлари қўйидагиларни ўз ичига олади:

қишлоқ хўжалиги меҳнат ресурслари малакасини ошириш;
қишлоқ хўжалигида банда ходимларнинг даромади бошқа соҳаларда банд бўлганлар даромадидан паст бўлмаслигини таъминлаш;
қишлоқ хўжалиги меҳнат ресурсларининг иш қуроллари билан қуролланиш даражасини ошириш, замонавийлаштириш;
қишлоқ хўжалигида мулкий муносабатларин янада ривожлантириш.
қишлоқ жойларда молия, кредит тизими, солиқ тизими ва бошқа кўплаб иқтисодий дастакларнинг ривожланишини таъминлаш.

1.1.Бошланғич маълумотлар ва вазифа.

Корхонанинг жорий йилдаги товар маҳсулоти ҳажми 16780 минг сўмни, ишловчилар сони 1780 киши, режалаштирилаётган фойда барсча товар маҳсулоти қийматининг 6%ни, шартли-доимий харажатлар салмоғи маҳсулот таннархининг 25%ни ташкил қилади.

МУ қуйидаги ички резервлар ҳисобига ошишо мумкин:

-меҳнат ва ишлаб чиқаришни ташкил қилишни яхшилаш ҳисобига 1,2% (капитал эмас, балки жорий харажатларни ошиши билан йилига 4 минг сўм);

-рақобатни ривожлантириш, ишчилар малакасини ошириш, рағбатлантирувчи тизимлар таъсирини ошириш ҳисобига – 0,8% (қўшимча ҳаражатларсиз);

-меҳнатни санитария-гигиена холатини яхшилаш ҳисобига –2% (бирваракай ҳаражатларни ошириш йилига –6,5 минг сўм);

Цехларни реконструкцияси ва ускуналарни модернизация қилиш ҳисобига МУ 8% ошиши мумкин. Бу 1470 минг сўмлик капитал харажатни (бирваракай), ундан ташқари йил давомида 22 иш кунига тўхтатишни (1 йилда 262 иш куни) талаб қилади.

Барча ускуналарни янгисига алмаштириш ва технологияга ўзгартиришлар киритиш МУни 22% ошириш имконини беради, лекин бу 5 млн.сўм капитал харажатни талаб ва корхонани 6 ойга тўхтатиб қўйишни талаб қилади.

Чоралар жорий қилинган йилда МУги ўсиши 12% ни таминлайдиган вариантни ва жорий қилинаётган барча чораларни ижобий иқтисодий самарадорлигини ҳисобланг.

Вазифалар.

1-гуруҳ. Капитал харажатларсиз МУни ички резервлар ҳисобига ошириш чораларининг самарадорлигини ҳисобланг.

2-гуруҳ. Корхонани реконструкция ва модернизация ҳисобига МУни ўсиши ва кутилаётган самарадорликни ҳисобланг. Бунда 1-вариантнинг МУни ошиши омилларини ҳисобга олиш керак.

3-гуруҳ. Барча ускуналарни янгилаш ва технологияларни ўзгартириш ҳисобига МУ ўсиши ва кутилаётган самарадорликни ҳисобланг. Бунда 1-вариантнинг МУни ошиши омилларини ҳисобга олиш керак.

1.1. Қишлоқ хўжалиги моддийтехника баъзаси

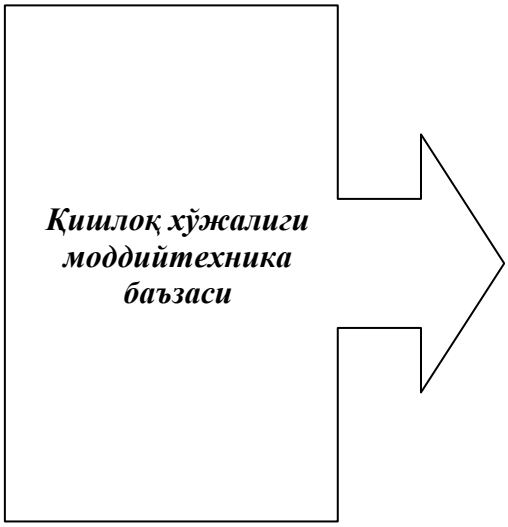

1.Ер – қишлоқ хўжалиги моддий-техника базасидир.
2.Қишлоқ хўжалигининг моддий-техника базаси табиат қонунларига бошқа тармоқларникига нисбатан кўпроқ боғлиқ.
3.Қишлоқ хўжалигида моддий-техника ресурсларидан фойдаланиш самарадорлиги ишлаб чиқаришнинг мавсумийлиги билан боғлиқ.
4.Қишлоқ хўжалигида моддий-техника ресурсларининг катта қисмини тирик организмлар (чорва моллари, кўп йиллик мевали боғлар, узумзорлар ва бошқалар) ташкил этади. Бу эса ишлаб чиқариш жараёнида биологик қонуниятларни ҳам ҳисобга олишни талаб этади. Акс ҳолда натижа паст бўлиши мумкин.
5.Ишлаб чиқариш кенг майдонларда олиб борилиши хўжаликларда яхши ривожланган транспорт тизими, йўл ва алоқа коммуникациялари бўлишини талаб қилади.
6. Қишлоқ хўжалигининг моддий-техника базаси кўп жиҳатдан саноанинг ривожланганлигига боғлиқ.

1.2.

Асосий фондларнинг янгиси эскисига нисбатан арзонга ишлаб чиқарилганда маънавий эскиришни қуйидагича ҳисоблаш қабул қилинган.

$$АФмэ1 = \frac{АФбк - АФтк}{АФбк} x100$$

Бунда: АФмэ1 – асосий фондларнинг маънавий эскириши (эскисига нисбатан орзонроқ бўлган янгиси яратилганда)
АФ бқ – асосий фондларнинг баланс қиймати, сўм;
АФ тқ – асосий фондларнинг тиклаш қиймати, сўм.

1.3.

Асосий фондларнинг маънавий эскириши уларни унумдорлиги сабабли юз берганда уни қуйидагича аниқлаш мумкин.

$$АФмэ2 = \frac{ЯАФму - АФму}{ЯАФму} x100$$

Бунда: АФмэ2 – асосий фондларнинг маънавий эскириши (эскисига нисбатан унумлироғи яратилганда)

ЯАФму – янгидан яратилган асосий фондларнинг унумдорлиги

АФму – ишлаб турган (амалдаги) асосий фондларнинг унумдорлиги

1.4.

Асосий фондларнинг янгиланиш даражаси қуйидагича аниқланади.

$$Кя = \frac{АФя}{АФйок}$$

Бунда: Кя – асосий фондларнинг янгиланиш коэффициенти

АФя – йил давомида янгидан жалб этилган асосий фонд қиймати, сўм

АФ йоқ – асосий фондларнинг йил охиридаги қиймати, сўм

1.5.

Умумий йиллик амортизация нормаси қуйидагича аниқланади:

$$Ан = \frac{Б + К + Д - Л}{БxN} x100$$

Бунда: Ан – умумий йиллик амортизация нормаси, %;

Б – асосий фондларнинг дастлабки ёки баланс қиймати, сўм;

К – асосий фондларни капитал таъмирлаш харажатлари, сўм;

Д – асосий фондларни тугатишдаги харажатлар, сўм;

Л – асосий фондларни тугатишдан олинган даромад, сўм;

N – асосий фондларнинг ўртача хизмат қилиш муддати, йил.

1.6.

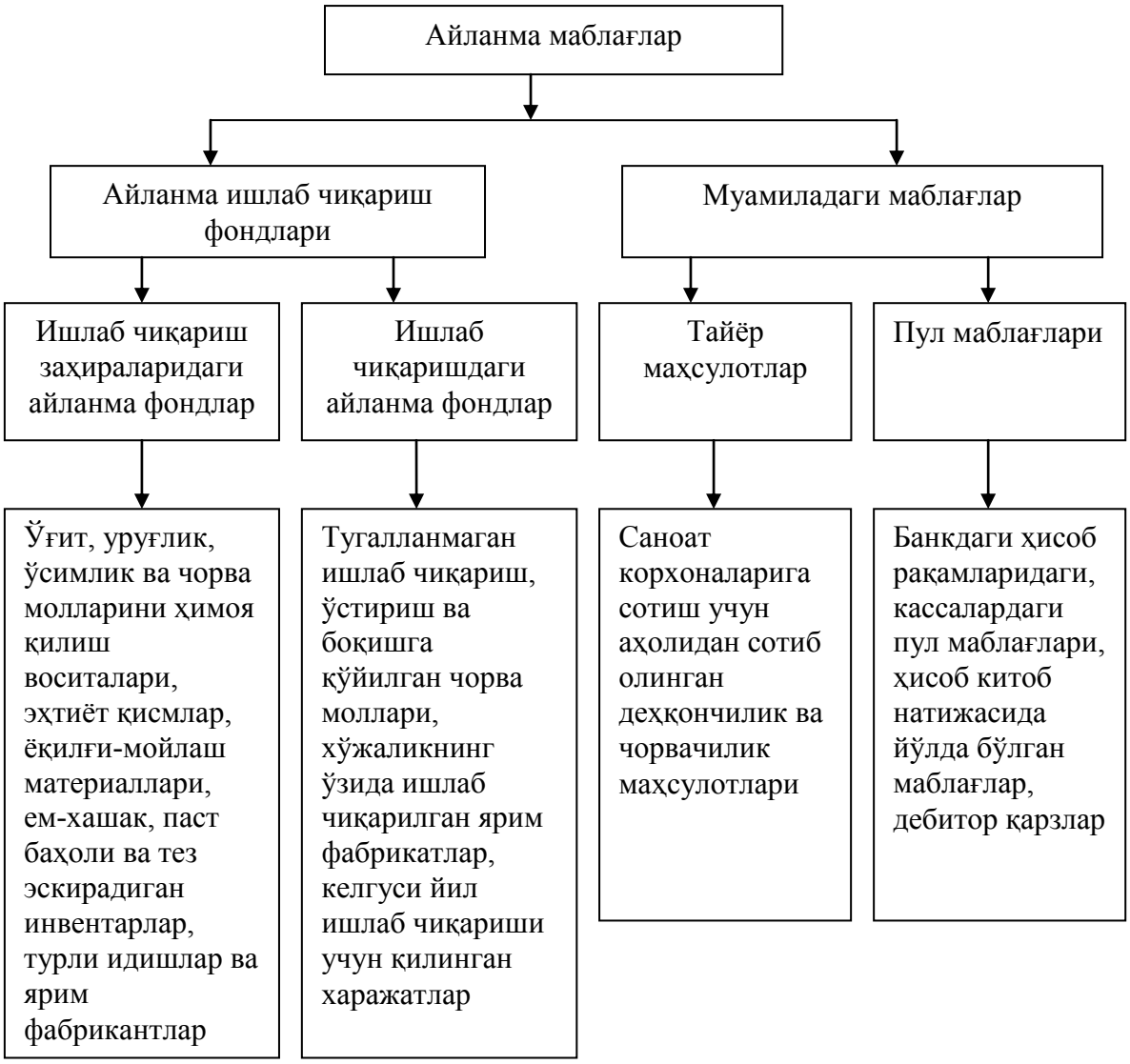
Айланма маблағлар
Айланма ишлаб чиқариш фондлари
Муамиладаги маблағлар
Ишлаб чиқариш заҳираларидаги айланма фондлар
Ишлаб чиқаришдаги айланма фондлар
Тайёр маҳсулотлар
Пул маблағлари
Ўғит, уруғлик, ўсимлик ва чорва молларини ҳимоя қилиш воситалари, эҳтиёт қисмлар, ёқилғи-мойлаш материаллари, ем-хашак, паст баҳоли ва тез эскирадиган инвентарлар, турли идишлар ва ярим фабрикантлар
Тугалланмаган ишлаб чиқариш, ўстириш ва боқишга қўйилган чорва моллари, хўжаликнинг ўзида ишлаб чиқарилган ярим фабрикатлар, келгуси йил ишлаб чиқариши учун қилинган харажатлар
Саноат корхоналарига сотиш учун аҳолидан сотиб олинган деҳқончилик ва чорвачилик маҳсулотлари
Банкдаги ҳисоб рақамларидаги, кассалардаги пул маблағлари, ҳисоб китоб натижасида йўлда бўлган маблағлар, дебитор қарзлар

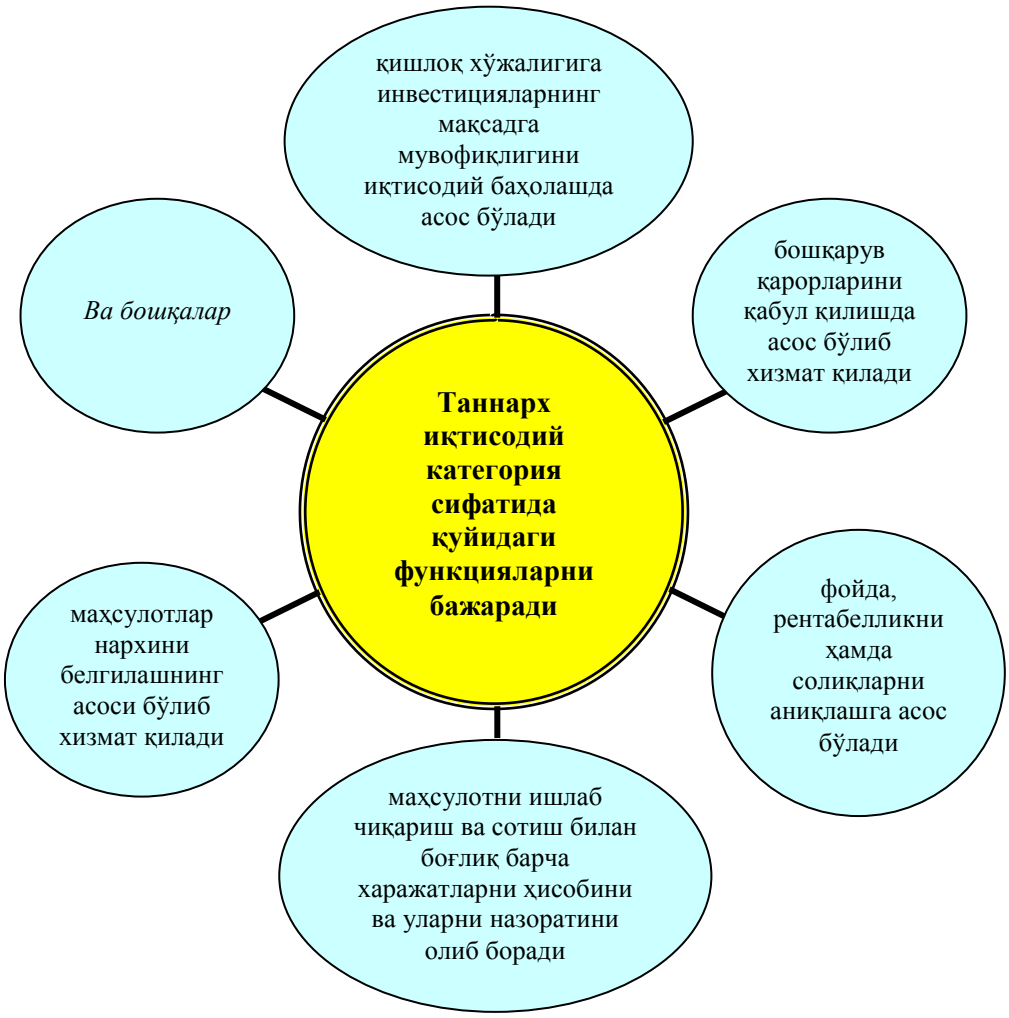
Таннарх иқтисодий категория сифатида қуйидаги функцияларни бажаради
қишлоқ хўжалигига инвестицияларнинг мақсадга мувофиқлигини иқтисодий баҳолашда асос бўлади
бошқарув қарорларини қабул қилишда асос бўлиб хизмат қилади
фойда, рентабелликни ҳамда солиқларни аниқлашга асос бўлади
маҳсулотни ишлаб чиқариш ва сотиш билан боғлиқ барча харажатларни ҳисобини ва уларни назоратини олиб боради
маҳсулотлар нархини белгилашнинг асоси бўлиб хизмат қилади
Ва бошқалар

Нарх – маҳсулот қийматининг пулда ифодаланишидир. Бу ерда қиймат қонуни амал қилади. Нархнинг талаб ва таклиф асосида қиймат атрофида ўзгариб туриши қиймат қонунининг мазмунини ифодалайди. **1.1.**

2.1

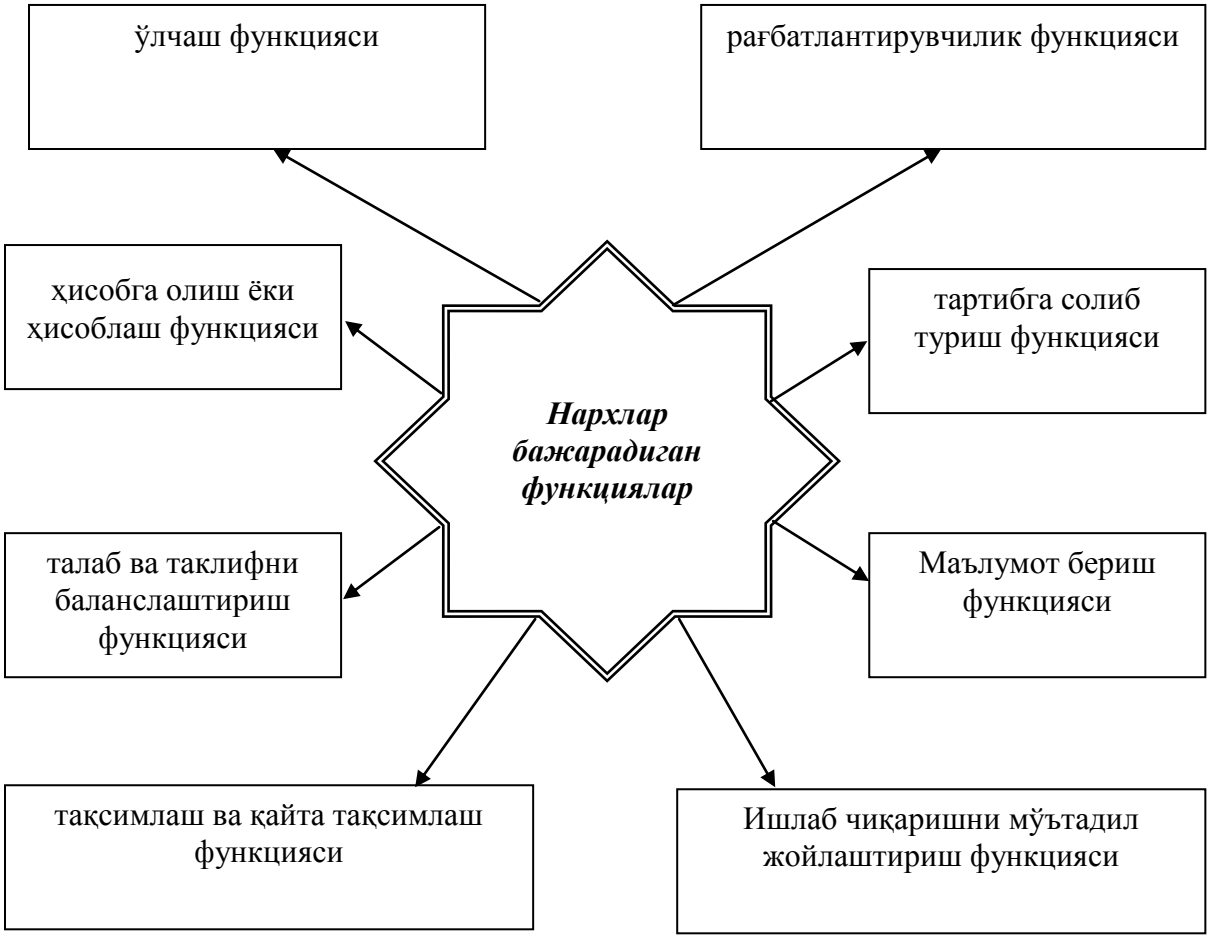

1.3.

Иқтисодий фан ишлаб чиқаришни ривожлантиришнинг икки йўлини бир-биридан фарқ қилади. **Биринчи йўл экстенсив ривожланиш йўли бўлиб,** ***маҳсулотлар ишлаб чиқариш ҳажмининг кўпайиши ишлаб чиқариш жараёнига янги ва янги ресурслар (ер, чорва молларининг сони ва ҳ.к.) жалб қилиш ҳисобига таъминланади. Бунда маҳсулот ҳажмининг кўпайиши асосан ишлаб чиқариш омилларининг кўпайиши ҳисобига юз беради***.

Иқтисодиётни кўпроқ ишлаб чиқариш ресурсларини (ишлаб чиқариш воситалари, ишчи кучи ва моддий маблағларини) иқтисодиётга жалб этиш натижасида ривожлантиришга экстенсив ривожланиш йўли деб баҳо бериш қабул қилинган. Бу йўлнинг имкониятлари чекланган. Чунки барча ишлаб чиқариш ресурслари – ер, сув, меҳнат ресурслари, техника, хомашёлар, барча-барчаси чекланган.

1.2.

Интенсивлаштириш даражаси маълум экин тури, чорва ҳайвонлари учун танланган технология бўйича меҳнат ва моддий харажатлар сарфи оширилишини кўрсатади. Бу кўрсатгичларда бир гектар экин майдонига, бир бош чорва ҳайвонига сарфланаётган (харажатланинг) ресурсларнинг миқдори ифода этилади. Буларга қуйидагилар киради:

Экин майдони бирлигига тўғри келадиган асосий активлар ва айланма маблағларнинг миқдори. Бу хўжаликда мавжуд асосий активлар ва айланма маблағларнинг ўртача йиллик қийматини ер (экин майдони, ҳайдаланадиган ерлар ёки қишлоқ хўжалиги ерлари) майдонига бўлиш билан аниқланади.
Бир бирлик ер майдонига тўғри келадиган жорий харажатлар миқдори.
Бир бирлик ер майдонига тўғри келадиган жонли ва буюмлашган меҳнатнинг умумий миқдори.
Бир бирлик ерга тўғри келадиган энергетик қувватлар миқдори.
Ҳар 100 гектар ерга тўғри келадиган чорва молларининг бош сони.

1.3.

Интенсивлаштиришнинг иқтисодий самарадорлигини ифодаловчи кўрсатгичлар унинг иқтисодий моҳиятини очиб беради. Ишлаб чиқаришни интенсивлаштиришнинг иқтисодий самарадорлиги бир қанча кўрсатгичлар ёрдамида аниқланади. Уларга қуйдагилар киради:

Ҳосилдорлик, ц/га.

Маҳсулдорлик, кг, бош, дона.

Ер майдони бирлигидан олинаётган ялпи маҳсулот.

Бир бирлик ер майдонидан олинадиган фойда миқдори.

Меҳнат унумдорлигининг ошиши.

Маҳсулот бирлиги таннархининг нисбатан пасайиши.

Рентабелликнинг ўсиши.

Фонд қийматининг ошиши.

1.1. Ҳозирги давр иқтисодиётининг ижтимоийлашиб бораётганлиги.

Маркетинг (инглизча market-бозор) – тадбиркор муҳитини, бозорни, истеъмолчининг аниқ талабини ва улар учун ишлаб чиқарилган товар ва хизматларни кўзда тутишни ўрганишга асосланган, қишлоқ хўжалиги корхоналарининг ишлаб чиқариш, сотиш ва хизмат кўрсатиш билан боғлиқ бозор концепциясидир.

1.2.

Қишлоқ хўжалиги маркетингининг мақсади - талабни шакллантириш ва рағбатлантириш, қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқарувчиси ишнинг режалари ва қабул қилинадиган бошқарув қарорларининг асослилигини таъминлаш ҳамда қишлоқ хўжалиги маҳсулотларининг савдо кўлами, бозор ҳиссаси ва фойдасини кўпайтиришдан иборат. Сотиладиган, яъни бозори чаққон қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини етиштириш – қишлоқ хўжалиги фермери фаолиятига маркетинг нуқтаи назаридан ёндашишининг асосий нишонидир.

1.3. Қишлоқ хўжалиги маркетинги тамойиллари

Қишлоқ хўжалиги маркетинги учун қуйидаги асосий ҳолатлар ёки тамойиллар мосдир:

Қишлоқ хўжалиги бизнесининг истеъмолчилар талабларига қараб иш тутиши

Сегментация ва мақсадли бозорни аниқлаш

Ишлаб чиқариш ва сотишни ташкил этишнинг актив ва потенциал истеъмолчиларнинг талабларига ва бозор шароитларининг ўзгаришига мослашиши ёки эгилувчан таъсири

Янгиликлар киритиш

Стратегик режалаштириш ва бошқалар

Айни вақтда, барча бошқарув жараёнларига хос бўлган бу асосий функциялар маркетинг фаолияти учун махсус бўлган функциялар билан конкретлаштирилган ва тўлдирилган бўлиши мумкин. Унга аналитик, товар ишлаб чиқариш ва сотишни ташкил этиш ва айнан:

қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари бозори, бозор муҳити ваистеъмолчилар талабларини комплекс тарзда тадқиқ қилиш;

бозорни сегментлаш;

қишлоқ хўжалиги фермери ва ширкат хўжалигининг ишлаб чиқариш – сотишни ташкил этиш имкониятлари таҳлили;

мақсадли бозор танлови;

товар сиёсати;

нарх сиёсати;

сотиш (тарқатиш) сиёсати;

коммуникацион сиёсат (қишлоқ хўжалиги маҳсулотларига бўлган талабни шакллантириш ва сотишни рағбатлантириш)лар киради.

Бозор, бозор муҳити истеъмолчилар талабларини комплекс тарзда тадқиқ қилиш ёки аналитик функция – кўп вақт, молиявий ва инфармацион ресурсларни ҳамда маркетинг бўйича мутахасисларни юқори таёргарлигини талаб этадиган муҳим ишдир. Бу тадқиқот қуйидаги муҳим йўналишларни қамраб олади:

маркетинг муҳитини ўрганиш: тадбиркорлик фаолияти географик ва демографик шартларини, иқтисодий ва илмий – техникавий, сиёсий – ҳуқуқий, ижтимоий – маданий хусусиятларини, шу билан бирга, рақобатчи, воситачи, етказиб берувчи қишлоқ хўжалиги фермери ва ширкат фаолиятининг махсус хусусиятлари ва уларнинг муносабатлари характерини билиш;

қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари бозорининг жами хусусиятлари таҳлили: талаб, таклиф, сиғим, талаб эластиклиги, нарх эластлиги, рақобат даражаси;

муайян қишлоқ хўжалиги маҳсулотларининг истеъмол ҳусусиятлари ва бозордаги ҳаракати, шу билан бирга истемолчилар хоҳиши ва уларнинг товар ҳақидаги тасаввурлари таҳлили;

бозорнинг қишлоқ хўжалиги фермери ва ширкат хўжалиги таркиби таҳлили: сотиб олувчи қишлоқ хўжалиги фермери ва ширкатлар, рақобатчи қишлоқ хўжалиги фермери ва ширкатлар, бетараф қишлоқ хўжалиги фермери ва ширкатларни кўриб чиқиш;

савдо шакллари ва услублари таҳлили;

истеъмолчиларни (индивидуал ва коллектив) ва уларнинг сотиб олишдаги хатти – ҳаракатларини ўрганиш

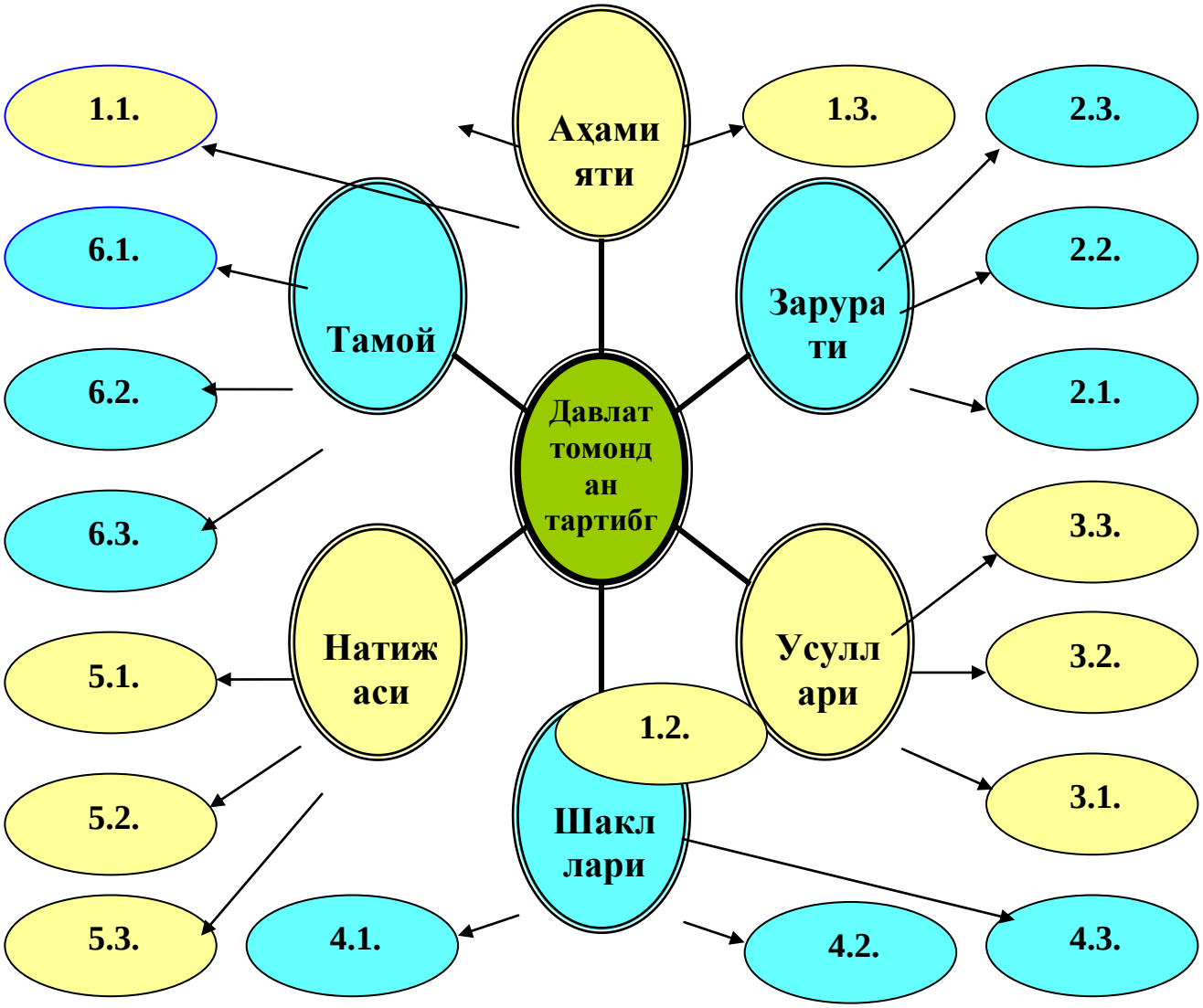

1.1.Молия

Молия:

товар моддий қийматликларни харид этиш, маҳсулот, иш ва хизматларни реализация қилиш жараёнидаги корхоналар ўртасида;

марказлашган пул маблағлари жамғармаларини шакллантириш ва улардан фойдаланиш юзасидан корхоналар билан юқори ташкилотлар ўртасида;

бюджет тизимига солиқлар тўлаш ва харажатларни молиялаштириш жараёнида корхоналар билан давлат ўртасида;

тўловларни амалда ошириш ва ресурслар харид этишда корхоналар, уй хўжалиги ва бюджетдан ташқари жамғармалар ўртасида;

бюджет тизимининг алоҳида бўғинлари ўртасида;

суғурта холатлари вужудга келганда зарарларни қоплаш ва суғурта тўловларини амалга оширишда корхоналар, уй хўжалиги ва суғурта органлари ўртасида вужудга келадиган пул муносабатларини акс эттиради;

2.Четдан жалб қилинадиган қарз маблағлари манбалари

Қишлоқ хўжалиги корхоналари фаолиятини молиялаштиришда ўз маблағлари етарли бўлмаган ҳолатларда четдан қарзга маблағлари етарли бўлмаган ҳолатларда четдан қарзга маблағ жалб этишга тўғри келади. Четдан жалб этиладиган қарз маблағлари қуйидаги манбалар эвазига бўлиши мумкин:

1.Тижорат банкларининг кредитлари;

2.Бюджетдан ташқари жамғармаларнинг кредитлари;

3.Ҳалқаро молия ташкилотларининг маблағлари (тижорат банклари лойиҳалари орқали);

4.Давлат бюджетининг маблағлари ҳисобидан кредитлар;

5.Кредит иттифоқлари ва бошқа кредит берувчи субъектлар кредитлари.

1.3. Кредит олиш учун тақдим этиладиган ҳужжатлар

Кредитларни олиш учун қарз олувчилар банкка қуйидаги ҳужжатлар (кредит пакети) ни тақдим этадилар:

кредит буюртмаси;

қарз олувчининг банк ҳисоб варағидаги пул тушумлари тахмини (пул оқими) кўрсатилган бизнес – режаси;

охирги ҳисобот санасига давлат солиқ хизматининг маҳаллий (туман) идораси томонидан тасдиқланган бухгалтерлик баланси;

дебиторлик ва кредиторлик қарзлари ҳақидаги маълумотнома, шунингдек, 90 кундан ортиқ, муддатдаги қарздорликнинг солиштирма далолатномалари;

молиявий натижалар ҳақида ҳисобот;

1.4. Қарз олувчининг банк олдидаги ҳуқуқи

Олинган кредитни қайтармаслик хатарининг олдини олиш мақсадида қарз олувчи тез ва эркин сотилиш талабларига жавоб берадиган таъминотга эга бўлиши керак. Қарз олувчи банкка қуйидаги таъминот турларининг бирини тақдим этиш ҳуқуқига эга:

мулк ёки қимматли қоғозлар гарови;

банк ёки суғурта ташкилоти кафолати;

учунчи шахснинг кафиллиги;

суғурта компаниясининг қарз олувчи кредитни қайтара олмаслик хатарини суғурта қилгани тўғрисидаги суғурта полиси;

фуқаролар йиғинларининг маҳалла, қишлоқ, овул Кенгашлари кафиллиги.

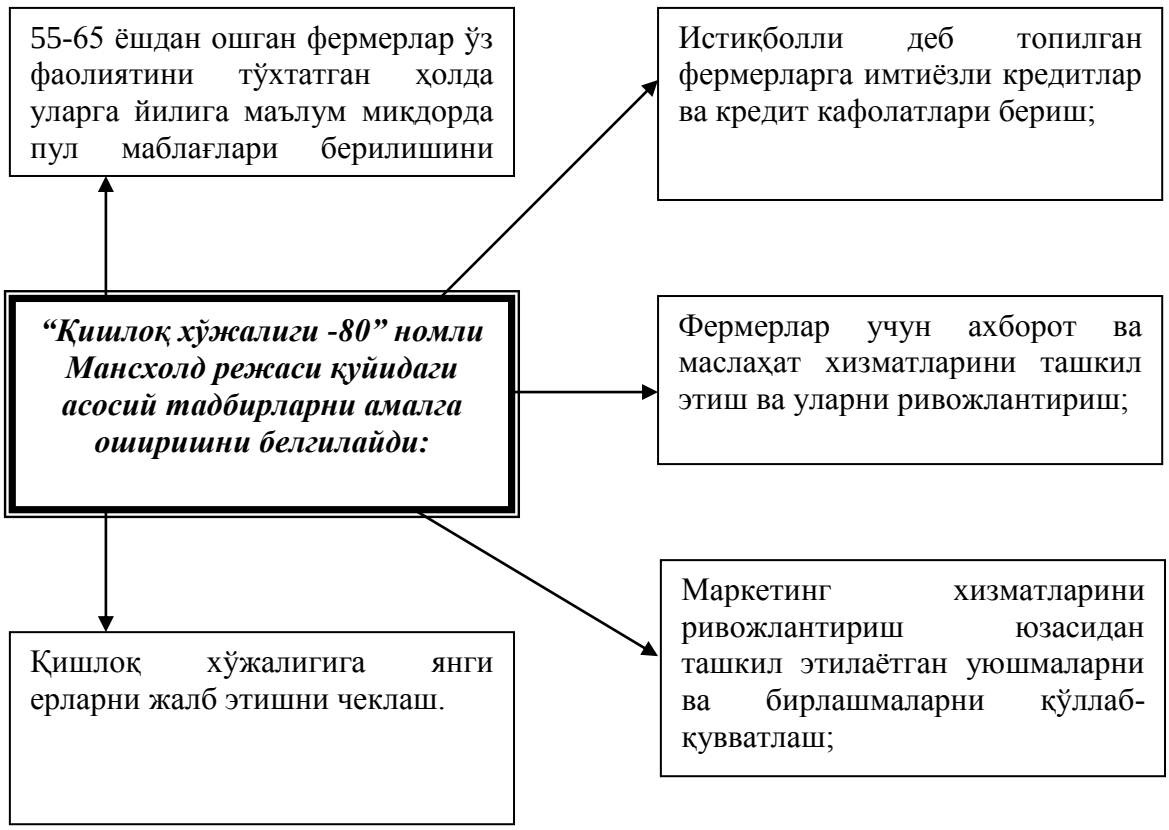
55-65 ёшдан ошган фермерлар ўз фаолиятини тўхтатган ҳолда уларга йилига маълум миқдорда пул маблағлари берилишини
Истиқболли деб топилган фермерларга имтиёзли кредитлар ва кредит кафолатлари бериш;
“Қишлоқ хўжалиги -80” номли Мансхолд режаси қуйидаги асосий тадбирларни амалга оширишни белгилайди:
Фермерлар учун ахборот ва маслаҳат хизматларини ташкил этиш ва уларни ривожлантириш;
Маркетинг хизматларини ривожлантириш юзасидан ташкил этилаётган уюшмаларни ва бирлашмаларни қўллаб-қувватлаш;
Қишлоқ хўжалигига янги ерларни жалб этишни чеклаш.

1.2.

Фермерларнинг экологик масалаларини тўғри ҳал этишда қатнашишлари, эрта пенсияга чиқишларини қўллаб-қувватлаш.
Зарарни қоплаш тўловлари ишлаб чиқаришдан ерларни озод қилган ва 1 га ерга чорва молларининг максимал бириктирилишини таъминлаган фермерларга бериш;
Мак-Шерри режасининг асосий мазмуни:
Деҳқончилик ва қорамолчилик маҳсулотларига бўлган нарх дунё даражасига яқинлаштирилиши керак
Фермерларга нархларни туширганлари учун зарарни қоплайдиган тўловлар тўлашни ташкил этиш;

АГРОСАНОАТ МАЖМУА ИҚТИСОДИЁТИ ФАНИ БЎЙИЧА ИЗОҲЛИ ЛУҒАТ (ГЛОССАРИЙ)

Аграр (лотинча agrarius) - 1) ерга, ердан фойдаланишга, унга эгалик қилишга оид (масалан агар танглик, аграр ислоҳот); 2) саноатга нисбатан қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқариши асосий ўринда туришини ифодаловчи сўз (масалан аграр мамлакат ва ҳ.к.).

Аграр ислоҳотлар – қишлоқ хўжалигидаги ислоҳотлар. Давлатнинг ерга бўлган мулкчилик муносабатлари ва ерда хўжалик юритиш усулларини ўзлаштиришга қаратилган чора-тадбирлар мажмуи. Дастлаб аграр ислоҳотлар концепцияси мақсад ва вазифалари, йўналиши, уни ўтказиш босқичлари аниқлаб олинади. Шунга асосланиб аграр ислоҳотларни ўтказишнинг аниқ чора-тадбирлари белгиланади ва уларни давлат амалга оширади.

Аграр сиёсат – аграр муносабатлар масаласида давлатнинг фаолияти. Унинг ёрдамида ер, асосий воситаларга бўлган мулкчилик, қишлоқ хўжалигини ривожлантириш масалаларининг асосий йўналишлари белгиланади. Қишлоқ хўжалигини комплекс ривожлантиришга қаратилган фаолит олиб борилади. Қишлоқ аҳолисининг масалаларини ҳал этишнинг бош йўналишлари белгиланади. Ҳар бир давлат ўз манфаатларидан келиб чиқиб, мамлакат имкониятларини ҳисобга олиб агрра сиёсатини олиб боради. Аграр сиёсат маълум даврларда ўша дарвнинг шароитларини ҳисобга олиб ўзгариб, ўз замонасига мослаштирилиб борилади.

Аграр масала – қишлоқ хўжалигида ерга эгалик қилиш, ердан фойдаланиш, хўжалик юритиш усуллари юзасидан пайдо бўлган ва ҳар бир даврда ўз ечимини талаб қилувчи масала.

Агросаноат мажмуаси – қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини етиштириш, тайёрлаш, қайта ишлаш, сақлаш ва истеъмолчиларга етказиб бериш мақсадида, ўзаро технологик ва хўжалик алоқалар билан боғланган иқтисодиётнинг тармоқлари ва хизматлари йиғиндисидан иборат, ягона мақсад йўлида ишлайдиган мажмуадир. Агросаноат мажмуаси мураккаб таркибга эга. Унга агросаноат мажмуасига кирувчи тармоқлага ишлаб чиқариш воситалари ишлаб чиқарадиган йирик саноат корхиналари (қишлоқ хўжалиги машинасозлиги саноати, омухта ем ишлаб чиқариш саноати, менерал ўғитлар ишлаб чиқарувчи заводлар, кимёвий воситалар ва қишлоқ хўжалиги мақсадлари учун дори-дармонлар ишлаб чиқарувчи корхоналар), қишлоқ хўжалигининг ўзи, қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини тайёрлайдиган корхона ва ташкилотлар, қишлоқ хўжалиги маҳсулотларин қайта ишловчи корхоналар, уларни сақлайдиган, ташийдиган ва тайёр маҳсулотни истеъмолчиларга етказиб берадиган улгуржи ва чакани савдо ташкилотлари киради. Бундан ташқари агросаноат мажмуаси мўътадил ишлашини таъминлайдиган кўп таркибли хизмат кўрсатиш инфратузилмасига ҳам эгадир. Агросаноат мажмуаси агросаноат интеграциясининг маҳсули сифатида шаклланади.

Агросаноат интеграцияси – саноат ва қишлоқ хўжалиги тармоқларининг иқтисодий муносабатларнинг чуқурлашиши асосида бир бутун тизимга айланиши. Унинг асосини иқтисодий, фан ва техника, технология ва бошқа хўжалик имкониятларини бирлаштириш орқали ишлаб чиқариш ва меҳнатнинг умумлаштирилиши ташкил этади. Агросаноат интеграциясининг ривожланиши қишлоқ

хўжалигига саноатнинг кириб келишини, қишлоқнинг иқтисодий ва ижтимоий масалаларини оптимал етиш имкониятини кучайтиради.

Агротехнология – деҳқончилик технологияси, қишлоқ хўжалик экинларини етиштириш усуллари тизими. Агротехнологиянинг назарий асоси агрономия ҳисобланади. Агротехнология қуйидаги тадбирларни ўз ичига олади: тупроққа ишлов бериш; алмашлаб экиш; ўғитлар солиш; уруғликни экишга тайёрлаш; экиш; экинларни парваришлаш; бегона ўтлар, касалликлар ва ҳашаротларга қарши кураш; ҳосилни йиғиб олиш. Бу тадбирларнинг ҳар бири ўз навбатида агротехнология усуллари йиғиндисидан иборат. Масалан, ерни ҳайдаш, текислаш, бороналаш ва экишга тайёрлаш усуллари тупроққа ишлов бериш технологиясининг асосини ташкил этади.

Агросаноат мажмуаси – бу қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини етиштириш, тайёрлаш, уларни сақлаш, қайта ишлаш, тайёр маҳсулотларни истеъмолчиларга этказиб бериш билан шуғулланувчи тармоқлар ва мажмуа тармоқларига хизмат кўрсатувчи соҳалар йиғиндисидир. Агросаноат мажмуасига кирувчи тармоқлар учун ишлаб чиқариш воситалари ишлаб чиқарувчи тармоқлар ва хизмат кўрсатувчи инфратузилма ҳам киради. Агросаноат мажмуаси тармоқлари 4 та соҳага бўлинади. Агросаноат мажмуаси биринчи соҳасига ишлаб чиқариш воситалари ишлаб чиқарувчи тармоқлар, иккинчи соҳасига қишлоқ хўжалиги, учинчи соҳасига қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини тайёровчи, қайта ишловчи ва тайёр маҳсулотларни истеъмолчиларга етказиб берувчи тармоқлар, тўртинчи соҳасига инфратузилма киради. Инфратузилма ўзи икки гуруҳга бўлинади. Биринчи гуруҳга, ишлаб чиқариш инфратузилмаси иккинчи гуруҳга эса ижтимоий инфратузилма киради.

Айланма воситалар (маблағлар) - корхона (хўжаликнинг) хўжалик фаолиятини молиялаштириш учун фойдалананиладиган пул маблағлари; айланма воситалар айланма ишлаб чиқариш фондлари ва муомала фондларидан ташкил топади.

Айланма капитал – капитал (ишлаб чиқариш фондлари) нинг ҳар бир ишлаб чиқариш циклида сарф этиладиган ва қиймати ишлаб чиқарилган товарга тўлиқ ўтадиган қисми.

Айланма маблағлар – ишлаб чиқаришни ташкил этиш ва маҳсулотни сотиш мақсадида зарур айланма фондларни ва муомала фондини ташкил этиш учун авансланштирилган пул маблағлари йиғиндисидир.

Актив (лотинча **aktivus**- фаол, таъсирчан, ишчан) – 1)бухгалтерия балансининг чап қисми, корхонанинг муайян санада ва пул ифодасида барча воситаларини, уларнинг таркиби ва жойлашувини (асосий фондлар, айланма воситалар, пул маблағлари, капитал сарфлар, қарздорлик талабномалари ва б.) акс этади; 2) корхона ёки ташкилотнинг мулки ёки ресурслари (бино, машина, нақд пул, қимматбаҳо қоғозлар ва б.). Пулга тез сотилиши (айланиши) мумкин бўлган, бозори чаққон актив (векселлар, қимматбаҳо қоғозлар, олтин, нақд пул, ва б.) ликвид активлар дейилади.

Ассоциация (лотинча **associo** – бирлашиш, қўшиш, уюшиш) – умумий мақсадга эришиш учун тузилган уюшма, иттифоқ, гуруҳ.

Ассортимент (французча **assoriment** –танлаб олинган, сараланган) – муайян белгиларига кўра гуруҳланган товарлар турлари, хиллари тўплами.

Асосий воситалар – ишлаб чиқаришнинг моддий шароитларини таъминлайдиган воситалар (меҳнат қуроллари, бино, иншоат, қурилма ва б.). Бухгалтерия ҳисоби ва режалаштиришда асосий воситалар таркибига бир йилдан ортиқ ва қиймати энг кам иш ҳақининг 15 баробаридан арзон бўлмаган воситалар киритилади.

Асосий капитал – капиталнинг асосий ишлаб чиқариш воситалари (машина, асбоб-ускуна ишлаб чиқариш бинолари ва ускуналарини) ўз ичига олувчи, иқтисодий жиҳатдан ўз қийматини ишлаб чиқарилган товарларга аста-секин ва узоқ муддатда ўтказиб борувчи қисми.

Асосий фаолиятдан олинган фойда - бу маҳсулотни сотишдан олинган ялпи фойда билан давр харажатлари ўртасидаги тафовут ва плюс, асосий фаолиятдан

кўрилган бошқа даромадлар ёки минус бошқа зарарлар сифатида аниқланади.

Алмашлаб экиш - экинларнинг йиллар давомида маълум далаларда режали тартибда навбати билан алмашиб турилиши.

Аукцион – товар ва маҳсулотларни ким ошди савдосида эркин сотиш жойи.

Бевосита харажатлар - битта маҳсулот ишлаб чиқариш билан бевосита боғлиқ, миқдори ишлаб чиқариш ҳажмининг ўзгаришига нисбатан ўзгарувчан харажатлар.

Билвосита харажатлар - ёрдамчи ишчиларга вақтбай иш ҳақи тўлаш, ишлаб чиқариш асосий воситаларининг амортизацияси, ишлаб чиқариш асосий воситаларини сақлаш, жорий ва капитал ремонт қилиш ва маҳсулот ҳажмининг ўзгаришидан қатъи назар нисбатан доимий бўлиб қоладиган бошқа харажатлар сингари ишлаб чиқариш жараёнига хизмат кўрсатиш билан боғлиқ ишлаб чиқариш аҳамиятидаги харажатлар.

Бизнес – соҳибкорлик – тижорат ишлари билан шуғулланиш, пул топиш мақсадида бирор иш билан шуғулланиш.

Бўлинмас фонд - қишлоқ хўжалиги кооперативи (ширкат хўжалиги) устав фонди қийматининг бир қисми бўлиб, у ширкат хўжалиги тасарруфида қолади ва пайчи аъзолар ўртасида тақсимланмайди.

Базис давр – иқтисодиётда жорий (ҳисобот) даври маълумотлари (кўрсаткичлари) ни қиёслаш учун қабул қилинган бирор вақт (ой, квартал, йил ва ҳ.к.) ёки сана.

Базис нарх - 1) режали иқтисодиётда доимий деб қабул қилинган ва халқ хўжалиги кўрсаткичлари (масалан, миллий даромад ҳажми, саноат, қишлоқ хўжалиги, ялпи маҳсулоти ва б.) даги ўзгаришларни индексларни ҳисоблашда асос қилиб олинган нарх. 2) сифат кўрсаткичлари аниқ бўлган товарнинг контракт ёки прейскурант нархи.

Баланс (лотинча **balanx**) – бирон-бир фаолиятнинг бир-бирини мувозанатлаши лозим бўлган томонлари (масалан, даромадлар ва харажатлар) ўртасидаги нисбатларнинг миқдорий ифодаси. Иқтисодиётда бухгалтерия баланси, ижтимоий маҳсулот баланси, савдо баланси, меҳнат ресурслари баланси, даромад ва харажатлар баланси, тўлов баланси ва бошқа баланслар мавжуд.

Бандлик – аҳолини иш билан таъминлаш, меҳнатга лаёқотли аҳолининг ижтимоий фойдали меҳнат билан машғул бўлиши; фуқароларни шахсий ва ижтимоий эҳтиёжларини қондириш билан боғлиқ бўлган ва қонунларга зид келмайдиган, меҳнат даромади берадиган фаолияти.

Банк кредити – банкларнинг мижозларга вақтинчалик фойдаланиш учун капитал бериши. Банклар қайтаришлик, банк фоизи тўлови ва муддатлилик шартларида ўз маблағлари ва жалб этилган маблағлар ҳисобидан кредитлари беради. Турли ссудалар (савдо-сотиқ, кўчмас мулкни гаровга оилш, асосий капитални кенгайтириш ва бошқалар), векселлар ҳисоби каби шакллари бор.

Банк фоиз ставкаси - банки ссудасидан фойдаланганлик учун белгиланган ҳақ миқдори; қарз суммасига нисбатан фоиз ҳисобида ундирилади. Унинг миқдори кредит тури, муддати ва қарзнинг вақтида қайтарилишига боғлиқ. Тижорат ва давлат банклари Марказий (миллий) Банк бошчилигида кредитлар учун белгилайдиган банк фоиз ставкаси қарзнинг қайси тарзда ва қандай берилишига ҳам боғлиқ. Узоқ муддатли қарзнинг банк фоиз ставкаси паст, қисқа муддатлисиники юқори бўлади.

Бозор - сотувчилар билан харидорлар ўртасидаги товар айрибошлаш муносабатлари; ишлаб чиқариш билан истеъмолни ўзаро боғловчи механизм. Бозор объети нафлилиги бор товар ва хизматлар. Бозор иштирокчилари (сотувчи ва харидорлар) бўлиб улар фирмалар, уй хўжаликлари, давлатнинг ташкилот, идоралари ва бошқалардан иборат.

Бозор инфратузилмаси – бозорда товарлар ва хизматларнинг эркин ҳаракатини таъминлайдиган муассасалар, ташкилотлар мажмуи. Бозор инфраструктурасининг асосий унсурлар қуйидагилар: биржалар (товар, хом ашё, фонд, валюта) ва уларнинг ташкилий расмийлаштирилган воситачилиги; кимошди савдолари, ярмаркалар ва биржадан ташқари ташкилий воситачилик шакллари; кредит тизими ва тижорат

банклари, эмиссия тизими ва эмиссия банклари; аҳоли бандлигини бошқариш тизими; давлат ва нодавлат бандликка ёрдам кўрсатиш марказлари (меҳнат биржалари); ахборот технологиялари ва ишбилармонлик алоқалари воситалари; солиқ тизими ва солиқ инспекциялари; тижорат-хўжалик хатари суғуртаси тизими ва суғурта компаниялари; махсус реклама агентликлари, ахборот марказлари ва оммавий ахборот воситалари агентликлари; савдо палаталари, божхона тизими; ўрта ва олий иқтисодий таълим тизими; аудиторлик ва консалтинг компаниялари; ва ҳ.к.

Бозор конъюктураси – муайян даврдаги бозор ҳолати; бозорда мувозанатнинг мавжудлиги ёки бузилганлиги билан харктерланади. Шунга кўра бозор конъюктураси ижобий ва салбий, қулай ёки ноқулай бўлиши мумкин.

Биржа – маҳсулотларни сотиш тизимларидан бири. Талаб ва таклифга қараб маҳсулотлар нархи биржада мувозанатлашиб туради.

Вексель (немисча **Wechsel** - айирбошлаш) – кўрсатилган муддатда муайян миқдордаги пулни тўлаш мажбурияти қайд этилган қарздорлик ҳақидаги расмий ҳужжат; қимматли қоғоз.

Даромадлар - ҳисобот даврида активларнинг кўпайиши ёхуд мажбуриятларнинг камайиши.

Давлат буюртмалари – давлат томонидан муайян маҳсулот турини (ҳозирги кунда пахта ва ғаллани) етказиб бериш бўйича қишлоқ хўжалиги корхоналари билан тузилган шартнома-топшириқ.

Дивиденд — соф фойданинг солиқлар, йиғимлар ва бошқа тўловлар тўланганидан кейин ширкат хўжалиги (акциядорлар жамияти) ихтиёрида қоладиган ва аъзолар ўртасида тақсимланиши лозим бўлган қисми.

Деҳқон хўжалиги - оилавий майда товар хўжалиги, оила аъзоларининг шахсий меҳнати асосида, мерос қилиб қолдириладиган умрбод эгалик қилиш учун оила бошлиғига берилган томорқа ер участкасида қишлоқ хўжалиги маҳсулоти етиштиради ва реализация қилади.

Деҳқончилик тизими - деҳқончилик маҳсулотлари етиштириш учун ердан тўла фойдаланиш, тупроқ унумдорлигини оширишга қаратилган, ўзаро боғлиқ ва бир-бирини тўлдирадиган ташкилий-агротехник тадбирлар йиғиндиси.

Давлат буюртмаси - давлат талаби билан (шартнома ёки келишув асосида) корхона, ташкилот, хўжаликларга муайян маҳсулот турини белгиланган муддатларда ишлаб чиқариш ва етказиб бериш, давлат эҳтиёжлари учун тегишли хизматлар кўрсатиш, шунингдек ишлаб чиқариш, ноишлаб чиқариш ва илмий техникавий ишларини бажариш ва бошқалар.

Давлат бюджети – давлатнинг муайян вақт (одатда бир йил) учун мўлжалланган пул даромадлари ва харажатлари мажмуи.

Даромад – кенг маънода кирим бўлган ҳар қандай пул маблағлари ёки пул қийматига эга бўлган моддий бойликларни олиш, иқтисодий субъект ўз фаолияти натижасига кўра оладиган пул ва товар – моддий тушум.

Деҳқончилик – ўсимлик маҳсулотлари ишлаб чиқариш учун маданий ўсимликлар (қишлоқ хўжалик экинлари)ни етиштириш; қишлоқ хўжалигининг асосий тармоқларидан бири.

Деҳқончилик тизими – ердан самарали фойдаланиш, тупроқ унумдорлигини тиклаш ва ошириш, экинлардан юқори ҳосил олишга қаратилган, ўзаро бир-бирига боғлиқ технологик (агротехник), мелиоратив ва ташкилий иқтисодий тадбирлар мажмуи.

Дотация (лотинча **dotaio** – туҳфа) – 1) маълум харажатларни қоплаш учун иқтисодиётнинг бир субъекти томонидан иккинчисига қайтариб бермаслик шарти билан пул маблағлари берилиши. Дотация одатда давлат бюджети томонидан берилади. 2) муайян фуқаро ва ташкилотларга кўрилган зарарни қоплаш ёки белгиланган мақсадлар учун давлат томонидан пул маблағланинг ажратилиши (берилиши).

Ер мониторинги – бу ернинг ҳолатини доимий назорат қилиб туриш тизимидир.

Ер трансформацияси – қишлоқ хўжалигида ерларнинг бир сифат ҳолатидан иккинчисига ўтиши. Одатда ер трансформациясининг икки тури мавжуд. Биринчиси ижобий ер трансформацияси – нисбатан ёмон ерларнинг яхши ерлар сафига ўтиши. Иккинчиси салбий ер трансформацияси – яхши ерларнинг ёмон ерлар сафига ўтиши.

Йилнинг соф фойдаси - у солиқ тўлангандан кейин хўжалик юритувчи субъект ихтиёрида қоладиган қисми.

Ихтисослаштириш – мавжуд табиий-иқлимий шарт-шароитлар ва бошқа омиллар таъсирида у ёки бу маҳсулот турларини ишлаб чиқаришга мослашув.

Инвестиция – бу фойда олиш мақсадида молиявий ресурсларни (капитални) иқтисодиётнинг тармоқларига узоқ муддатга қўйишдир.

Кичик бизнес – манфаат (фойда) олиш мақсадида ишлаб чиқаришни, асосан хусусий тадбиркорликни кичик миқдорда ва шаклларда, ташкил этиш. У ишлаб чиқариш, хизмат кўрсатиш, савдонинг маълум шакл ва турларида ривожланади. Хусусий тадбиркор ўз фаолиятини маълум хатар (рақобат таваккалчилиги) асосида юритади.

Мотивация (сабабни асослаш) – реал меҳнат ҳулқини тушунтириш, асослаб бериш учун сабаблар (мулоҳазалар) танлашга қаратилган оғзаки хати-ҳаракатдир.

Меҳнат бозори – ишчи кучларининг меҳнатга бўлган қобилиятини сотиш ва сотиб олиш тизими. Меҳнат бозорининг учта субъекти мавжуд. Буларга: ўз ишчи кучини сотувчилар, иш берувчилар ва давлат киради.

Меҳнат ресурслари – аҳолининг меҳнат қилиш қобилиятига (жисмоний ва ақлий фаолиятга) эга бўлган қисми.

Меҳнат унумдорлиги – Конкрет сарфланган меҳнатнинг самарадорлиги, натижавийлигидир. Меҳнат унумдорлиги вақт бирлиги ичида ишлаб чиқарилган маҳсулот миқдори ёки маҳсулот бирлигини ишлаб чиқариш учун сарфланган вақт билан ўлчанади.

Молиявий натижалар - хўжалик юритувчи субъектнинг фойда ёки зарар шаклида ифодаланган фаолиятининг пировард иқтисодий якуни.

Молиявий лизинг –амалда узоқ муддатли кредитлаштиришнинг ўзига хос шакли ҳисобланиб, мулк узоқ муддатга, одатда, тўлиқ амортизация муддатига ёки унинг катта қисмига ижара шартномаси тузилади. Молиявий лизингда ижара шартномаси тугагач, лизинг объекти лизинг олувчи томонидан сотиб олиниши ёки янги лизинг шартномаси объекти бўлиши мумкин.

Маҳсулот таннархи - маҳсулот бирлигини ишлаб чиқариш, сотиш учун қилинган харажатларнинг пулдаги ифодасидир.

Маҳсулот сотишдан олинган ялпи фойда. Бу сотишдан олинган соф тушумдан сотилган маҳсулотнинг ишлаб чиқариш таннархини олиш билан аниқланади;

Моддий-техника базаси - тармоқларда ишлаб чиқаришни амалга ошириш жараёнида ишлатилаётган асосий воситалар, айланма маблағлар биргаликда уларнинг моддий-техника базаси деб юритилади.

Оператив лизинг – мулкни унинг хизмат муддатида кам даврга ижарага беришни назарда тутади. Ижара муддати тугагач, мулк эгасига қайтарилади ёки янги лизинг шартномаси объекти бўлиб қолади.

Пайчилик муносабатлари – шерикчилик асосида бизнес юритишга ҳисса қўшиш ва шу ҳиссага қараб даромад кўриш соҳасидаги иқтисодий муносабатлар.

Пай фонди - ширкат хўжалиги уставига мувофиқ ширкат хўжалиги аъзоларининг қийматда ифодаланган мулкий пайлари, ҳар бир аъзонинг ширкат хўжалиги пай фондидаги улуши.

Рентабеллик – тармоқ ёки корхонанинг фойда олиб ишлаши, активлар, сотилган маҳсулот ёки ишлаб чиқариш харажатларига нисбатан фойдалилик даражасини кўрсатади.

Солиқ тўлагунгача олинган фойда - у умум хўжалик фаолиятидан олинган фойда, плюс фавқулодда (кўзда тутилмаган) вазиятлардан кўрилган фойда ва минус зарар сифатида аниқланади.

Тармоқ - қўлланилаётган воситалар, ишлаб чиқариш технологияси, ташкил қилиш хусусияти ҳамда маҳсулотлардан фойдаланиш тартибига кўра бир-биридан фарқ қиладиган ишлаб чиқаришнинг бир қисми.

Таъриф иш ҳақи фонди - ишлаб чиқариш технологиясига кўра бажариладиган ишнинг ҳажми, меъёри ва разряди ставкасига кўра аниқланадиган иш ҳақи фонди.

Таъриф жадвали – меҳнатга ҳақ тўлаш разрядлари, таъриф коэффицентлари ва ставкаларини ичига олган жадвал.

Тупроқ унумдорлиги – тупроқнинг маҳсулот бериш қобилияти. Унумдорликнинг табиий, сунъий ва иқтисодий турлари мавжуд. Тупроқнинг табиий унумдорлиги – инсон аралашмасдан ҳосил бериш қобилияти. Бу унумдорлик инсоннинг меҳнати билан вужудга келмаган. Уни табиат яратган. Сунъий унумдорлик – инсон меҳнатининг маҳсули. Иқтисодий унумдорлик тупроқнинг табиий ва сунъий унумдорлигининг йиғиндисидир.

Устав фонди - корхоналар фаолиятини таъминлаш учун таъсисчилар томонидан дастлаб киритиладиган ва кейинчалик кўпайтириб бориш мумкин бўлган, ҳажми корхонанинг уставида белгилаб қўйиладиган маблағ. Ширкат хўжаликларида пай фонди ва бўлинмас фонддан иборат бўлади.

Харажатлар - ҳисобот даврида активларнинг камайиши ёхуд мажбуриятларнинг кўпайиши.

Қишлоқ хўжалик кооперативи (ширкат хўжалиги) – товар қишлоқ хўжалик маҳсулоти етиштириш учун пай усулга ва асосан оила (жамоа) пудратига, фуқароларнинг ихтиёрий равишда бирлашишига, бошқаришнинг умумийлигига асосланган, юридик шахс ҳуқуқига асосланган мустақил хўжалик юритувчи субъект.

Қўшимча иш ҳақи – қўшимча меҳнат сарф қилиш, иш жараёнларини такомиллаштириш орқали қўшимча етиштирилган маҳсулот ёки юқори сифатли маҳсулот ҳамда шу маҳсулотларни етиштириш учун харажатларни тежаш эвазига тўланадиган иш ҳақи.

Чорвачилик тизими - чорва моллари сонини ўстириш ва сифатини яхшилаш, махсулдорлигини мунтазам ошириб бориш ҳамда маҳсулот бирлигига қилинадиган харажатларни камайтириш, умуман, чорва моллари ва чорвачилик воситаларидан мақсадга мувофиқ фойдаланиш орқали уни энг самарали тармоққа айлантиришни таъминлайдиган ташкилий-иқтисодий, технологик ва техникавий тадбирлар йиғиндиси.

Фавқулодда даромад (зарар) - хўжалик юритувчи субъектнинг одатдаги фаолиятидан аниқ фарқ қиладиган, яъни тез-тез ёки мунтазам содир бўлмайдиган воқеалар ёки битимлар натижасида юз берган даромадлар ёки харажатлар.

Фермер хўжалиги - ўзига узоқ муддатли ижарага берилган ер участкаларидан фойдаланган ҳолда товар қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқариши билан шуғулланувчи, аъзоларининг биргаликдаги фаолиятига асосланган, юридик шахс ҳуқуқларига эга мустақил хўжалик юритиш субъекти.

Фюьчерс шартномаси – қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини етиштирмасдан олдин сотиш билан боғлиқ шартнома.

Хўжалик фаолиятидан олинган фойда (ёки зарар) - бу асосий фаолиятдан олинган фойда суммаси, плюс молиявий фаолиятдан кўрилган даромадлар ва минус зарарлар сифатида аниқланади;

Шўъба корхона - ўзига бириктириб қўйилган мол-мулкка нисбатан мулкдор томонидан мулк ҳуқуқи берилмаган тижоратчи ташкилот.

Ҳосилдорлик – бир бирлик экин майдони (гектар, сотих ва бошқа) ҳисобига етиштирилган ҳосилнинг физик миқдори.

АГРОСАНОАТ МАЖМУА ИҚТИСОДИЁТИ ФАНИ БЎЙИЧА РЕФЕРАТ МАВЗУЛАРИ

1."Агросаноат мажмуаси иктисодиёти" фанининг предмети ва вазифалари.
2."Агросаноат мажмуаси иктисодиёти" фанининг предметини ўрганиш усуллари.
3.Агросаноат мажмуасининг асосий мақсадли муаммолари.
4.Иқтисодий фанлар тизимида "Агросаноат мажмуаси иктисодиёти" фанининг ўрни.
5.Агросаноат мажмуасининг моҳияти ва таркиби.
6.Агросаноат интеграцияси.
7.Агросаноат мажмуасининг мамлакат иқтисодиётидаги ўрни ва роли.
8.Агросаноат мажмуаси тармоқлари учун ишлаб чиқариш воситалари ишлаб чиқарувчи тармоқлар унинг биринчи соҳасидир.
9.Агросаноат мажмуасининг биринчи соҳасининг таркиби, муаммолари ва уларни ечиш йўналишлари.
10. Қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини тайёрловчи, қайта ишловчи ва истеъмолчиларга етказиб берувчи соҳа - агросаноат мажмуасининг учинчи соҳасидир.
11. Агросаноат мажмуасининг учинчи соҳаси тармоқларининг хозирги ҳолати.
12. Агросаноат мажмуасининг учинчи соҳаси тармоқларини ривожлантириш йўналишлари.
13. Агросаноат мажмуасини ишлаб чиқариш инфратузилмасининг моҳияти ва аҳамияти.
14. Агросаноат мажмуасининг ишлаб чиқариш инфратузилмасининг таркиби.
15. Агросаноат мажмуасининг ишлаб чиқариш инфратузилмасини ривожлантириш йўналишлари.
16. Агросаноат мажмуасини ижтимоий инфратузилмасининг моҳияти ва аҳамияти.
17. Агросаноат мажмуасини ижтимоий инфратузилмасининг таркиби.
18. Агросаноат мажмуасининг ижтимоий инфратузилмасини ривожлантириш йўналишлари.
19. Қишлоқ хўжалиги - агросаноат мажмуасининг иккинчи соҳасидир.
20. қишлоқ хўжалигининг тармоқ сифатида ўзига хос хусусиятлари.
21. Мамлакат иқтисодиётида қишлоқ хўжалигининг тутган ўрни, аҳамияти ва роли.
22. Мамлакат қишлоқ хўжалигида ишлаб чиқаришни ташкил этиш шакллари.
23. Қишлоқ хўжалигида ислоҳотларни янада чуқурлаштириш.
24. Ер қишлоқ хўжалигида асосий ишлаб чиқариш воситаси сифатида.
25. Ўзбекистон Республикаси ер фонди ва унинг таркиби.
26. Ердан фойдаланиш самарадорлигини аниқловчи кўрсаткичлар.
27. Ердан фойдаланиш яхшилаш йўналишлари.
28. Асосий фондлар ва қишлоқ хўжалигида улардан фойдаланиш.
29. Асосий фондлардан фойдаланиш самарадорлигини аниқловчи кўрсаткичлар.
30. Асосий фондларнинг эскириши.
31. Асосий фондлардан фойдаланиш самарадорлигини ошириш йўллари.
32. Қишлоқ хўжалигининг айланма маблағлари.
33. Айланма маблағлардан фойдаланиш самарадорлигини аниқловчи кўрсаткичлар.

34. Қишлоқ хўжалигида айланма маблағлардан фойдаланиш самарадорлигини ошириш йўллари.
35. Қишлоқ хўжалигини интенсивлаштиришнинг моҳияти.
36. Қишлоқ хўжалигини интенсивлаштиришнинг асосий йўналишлари.
37. Қишлоқ хўжалигини интенсивлаштиришнинг кўрсаткичлари.
38. Фан техника тараққиёти ва илмий техника революцияси.
39. Қишлоқ хўжалигида илмий техника тараққиётининг асосий йўналишлари.
40. Қишлоқ хўжалигида ихтисослаштириш ва жойлаштириш.
41. Қишлоқ хўжалигининг иқтисодий самарадорлиги.
42. Қишлоқ хўжалиги иқтисодий самарадорлини аниқловчи кўрсаткичлар.
43. Қишлоқ хўжалигининг меҳнат ресурслари.
44. Қишлоқ хўжалигида меҳнат унумдорлиги.
45. Қишлоқ хўжалигида меҳнат унумдорлигини ҳисоблаш усуллари.
46. Қишлоқ хўжалигида меҳнат унумдорлигини ошириш йўллари.
47. Қишлоқ хўжалиги меҳнат ресурсларидан фойдаланиш самарадорлигини ошириш йўллари.
48. Европа ҳамжамияти давлатларининг ягона аграр сиёсати.
49. Европа ҳамжамияти давлатларида маҳсулот ишлаб чиқарувчиларни қўллаб-қувватлаш механизми.
50. Агромаркетинг моҳияти ва самрадорлиги.

АГРОСАНОАТ МАЖМУАСИ ИҚТИСОДИЁТИ АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ

Ўзбекистон Республикаси қонунлари, Вазирлар Маҳкамаси қарорлари, Президент фармонлари, қарорлари, фармойишлари ва И.А.Каримов асарлари

1. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси. - Т.: «Ўзбекистон», 1999. - 32б.
2. Ўзбекистон Республикасининг «Фуқаролик Кодекси», "Тадбиркорликка оид қонун ҳужжатлари тўплами", – Т.: "Шарқ", 2002.
3. Ўзбекистон Республикасининг «Меҳнат Кодекси», Т.: «Адолат», 1996
4. Ўзбекистон Республикасининг «Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги Кодекси», – Т.: «Адолат», 1995
5. Ўзбекистон Республикасининг янги таҳрирдаги 2004 йил 26 августдаги «Фермер хўжалиги тўғрисида»ги қонуни, «Халқ сўзи» газетаси, 2004 йил 15 октябр
6. Ўзбекистон Республикасининг 1998 йил 30 апрелдаги «Деҳқон хўжалиги тўғрисида»ги қонуни, «Ўзбекистон Республикаси банклари томонидан кичик ва ўрта бизнесни қўллаб-қувватлаш бўйича қонунчилик ҳужжатлари тўплами», – Т.: «Ўзбекистон», 2003 й.
7. Ўзбекистон Республикасининг 1998 йил 30 апрелдаги «Қишлоқ хўжалиги кооперативи (ширкат хўжалиги) тўғрисида»ги қонуни, «Ўзбекистон Республикасининг Ер Кодекси ва қишлоқ хўжалигига оид қонун ҳужжатлари», – Т.: «Адолат», 1999 й.
8. Ўзбекистон Республикасининг «Акциядорлар жамиятлари ва акциядорларнинг ҳуқуқларини ҳимоя қилиш тўғрисида»ги қонуни, «Халқ сўзи», 1996 йил 26 апрел
9. Ўзбекистон Республикасининг 1998 йил 28 августдаги «Давлат ер кадастри тўғрисида»ги қонуни, «Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами», Тошкент, Адолат, 1999 й.
10. Ўзбекистон Республикасининг 2003 йил 11 декабрдаги "Хусусий корхона тўғрисида"ги қонуни, "Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами", 2004 йил, 3-сон, 28-модда.
11. Ўзбекистон Республикасининг 1998 йил 28 августдаги «Давлат Ер Кадастри тўғрисида»ги қонуни, «Ўзбекистон Республикасининг Ер Кодекси ва қишлоқ хўжалигига оид қонун ҳужжатлари», – Т.: «Адолат», 1999 й.
12. Ўзбекистон Республикасининг 2000 йил 25 майдаги «Тадбиркорлик фаолияти эркинлигининг кафолатлари тўғрисида»ги қонуни, «Ўзбекистон Республикаси банклари томонидан кичик ва ўрта бизнесни қўллаб-қувватлаш бўйича қонунчилик ҳужжатлари тўплами», – Т.: «Ўзбекистон», 2002 й.
13. Ўзбекистон Республикаси Президентининг «Лизинг фаолиятини ривожлантиришни янада рағбатлантириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги 2002 йил 28 августдаги Фармони, Халқ сўзи, 2002 йил 30 август
14. Ўзбекистон Республикаси Президентининг «Қишлоқ хўжалигида ислоҳотларни чуқурлаштиришнинг энг муҳим йўналишлари тўғрисида»ги ПФ-3226-сонли Фармони. «Халқ сўзи», 2003 йил 25 март.
15. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2003 йил 27 октябрдаги «2004-2006 йилларда фермер хўжаликларини ривожлантириш концепцияси тўғрисида»ги Фармони, «Халқ сўзи», 2003 йил 28 октябр.
16. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2004 йил 4 ноябрдаги «2005-2007 йилларда фермер хўжаликларини жадал ривожлантиришга қаратилган таклифлар тайёрлаш бўйича махсус комиссия тузиш тўғрисида»ги Фармони, «Халқ сўзи», 2004 йил 5 ноябр.

17. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2004 йил 11 мартдаги ПФ-3406-сонли «қишлоқ хўжалигида ислоҳотларни амалга оширишга қаратилган қонунлар ижросини таъминлашга оид қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида»ги Фармони, «Тадбиркорлик фаолиятини ривожлантириш асослари», «Консаудитинформ-нашр», 2005

18. Ўзбекистон Республикаси Президентининг Фармони «Бозор ислоҳотларидан чуқурлаштириш ва иқтисодиётни янада эркинлаштириш соҳасидаги устувор йўналишлар амалга оширилишини жадаллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида», «Халқ сўзи» 2005 йил 18 июн №117/360-сонли.

19. Ўзбекистон Республикаси Президентининг Фармони «Тадбиркорлик субъектларини ҳуқуқий ҳимоя қилиш тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида», «Халқ сўзи», 2005 йил 16 июн.

20. Ўзбекистон Республикасининг Президенти қарори «Тадбиркорлик субъектлари томонидан тақдим этилаётган ҳисобот тизимини такомиллаштириш ва уни ҳаққоний талаб этганлиги учун жавобгарлигини кучайтириш тўғрисида», «Халқ сўзи», 2005 йил 15 июн.

21. Ўзбекистон Республикаси Президентининг «Микрофирмалар ва кичик корхоналарни ривожлантиришни рағбатлантириш борасида қўшимча чора-табдирлар тўғрисида»ги, Фармони «Халқ сўзи», 2005 йил 20 июн.

22. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Махкамасининг «Фермерларни, хусусий тадбиркорларни хамда кичик ва ўрта бизнес бошқа субъектларини қўллаб-қувватлаш чора тадбирлари тўғрисида»ги 2000 йил 4 мартдаги 75-сонли қарори, «Ўзбекистон Республикаси банклари томонидан кичик ва ўрта бизнесни қўллаб-қувватлаш бўйича қонунчилик ҳужжатлари тўплами», Т.: «Ўзбекистон», 2003 й.

23. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг «Кичик корхоналар, деҳқон ва фермер хўжаликларини маблағ билан таъминлаш, моддий-техник таъминлаш, уларга божхона имтёзлари бериш, банк хизматлари ва бошқа хизмат-лар кўрсатиш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида»ги 2001 йил 10 сентябрдаги 366-сонли қарори, «Ўзбекистон Республикаси банклари томонидан кичик ва ўрта бизнесни қўллаб-қувватлаш бўйича қонунчилик ҳужжатлари тўплами», – Т.: «Ўзбекистон», 2002 й.

24. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2003 йил 20 августдаги “Тадбиркорлик фаолиятини ташкил этиш учун рўйхатдан ўтказиш тартиботлари тизимини тубдан такомиллаштириш тўғрисида”ги 357 - сонли қарори ва шу қарор билан тасдиқланган “Тадбиркорлик субъектларини давлат рўйхатидан ўтказиш, ҳисобга қўйиш ва рухсат берувчи ҳужжатларни расмийлаштириш тартиби тўғрисида НИЗОМ”.

25. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2003 йил 4-сентябрдаги «Қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқаришида шартномавий муносабатларни такомиллаштириш ва мажбуриятлар бажарилиши учун томонларнинг жавобгарлигини ошириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги 383-сонли қарори.

26. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2003 йил 30 октябрдаги «2004-2006 йилларда фермер хўжаликларини ривожлантириш концепциясини амалга ошириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги 476-сонли қарори.

27. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2003 йил 5 ноябрдаги «қишлоқ хўжалигида ижара муносабатларини янада ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги 486-сонли қарори.

28. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2004 йил 24 декабрдаги «2005-2007 йилларда фермер хўжаликларини жадал ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги 607-сонли қарори.

29. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2004 йил 12 августдаги 387-сонли «Маҳсулотлар, хом-ашё ва материалларнинг юқори ликвидли

турларини сотишнинг бозор механизмларини жорий этишни давом эттириш тўғрисида»ги қарори

30. И.А.Каримов, «Ўзбекистон – бозор муносабатларига ўтишнинг ўзига хос йўли», – Т.: «Ўзбекистон», 1996 й.

31. И.А. Каримов.«қишлоқ хўжалиги тараққиёти тўкис ҳаёт манбаи - Т.: 1998.

32. Каримов И.А. Ўзбекистон XXI асрга интилмоқда - Т.: 1999.

33. Каримов И.А. Иқтисодни эркинлаштириш–фаровонлик манбаи, Сайланма асарлар. – Т.: Ўзбекистон, I Том 2001.

34. Каримов И.А. Кичик ва хусусий тадбиркорликни ривожлантиришнинг навбатдаги тадбирлари. Сайланма асарлар, 9-том. – Т.: 2001.

35. Каримов И.А. Жамиятда тадбиркорлик руҳини қарор топтириш – тараққиёт гарови. Сайланма асарлар. 9-том. – Т.: 2001.

36. Ўзбекистон қишлоқ хўжалигида ислоҳотларни чуқурлаштиришга оид қонун, ҳукумат қарорлари ва меъёрий ҳужжатлар тўплами. – Т.: «Ўзбекистонқитувчи», 1998. - 231 б.

37. “Бозор ислоҳотларини чуқурлаштириш ва иқтисодиётни янада экинлаштириш соҳасидаги устивор йўналишлар амалга оширилишини жадаллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикаси Президентининг Фармони. “Халқ сўзи” газетаси, 15 июн 2005 йил.

38. Маҳсулот (иш ва хизмат) ларни ишлаб чиқариш ва сотиш харажатларининг таркиби ҳамда молиявий натижаларини шакллантириш тартиби тўғрисида Низом. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 1999 йил 5 февралдаги 54-сонли қарори. Халқ сўзи// 1999й. 6 фервраль.

39. “Шахсий ёрдамчи, деҳқон ва фермер хўжаликларида чорва молларини кўпайтиришни рағбатлантириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикаси Президентининг Қарори. “Халқ сўзи” газетаси, 24 март 2006 йил.

40. “Мева-сабзавот маҳсулотларини қайта ишлаш учун фермер хўжаликларини замонавий ускуналар ва мини-технологиялар билан таъминлаш борасидага таклифларни тайёрлаш бўйича Ишчи гуруҳини тузиш тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикаси Президентининг Фармойиши. Халқ сўзи// 11 июль 2006 й.

41. Каримов И.А., Қишлоқ хўжалиги тараққиёти. – Т.: «Ўзбекистон», 1998. - 27 б.

42. Каримов И.А., Асосий мақсад - иқтисодий юксалишга эришишдир. - Т.: «Ўзбекистон», 1998. - 27 б.

43. Каримов И.А., Ўзбекистон буюк келажак сари. - Т.: «Ўзбекистон», 1999. - 686 б.

44. Каримов И.А., Биз келажагимизни ўз қўлимиз билан қурамиз. - Т.: «Ўзбекистон», 1999. - 410 б.

45. Каримов И.А., Озод ва обод ватан, эркин ва фаравон ҳаётушунчаси пировард мақсадимиз. - Т.: «Ўзбекистон», 2000. - 528 б.

46. Каримов И.А., Ватан равнақи учун ҳар биримиз масъулмиз. - Т.: «Ўзбекистон», 2001. - 432 б.

Ўзбекистон Республикаси Қишлоқ ва сув хўжалиги вазирлиги, Республика Марказий Банкининг низом ва йўриқномалари

1. Қишлоқ хўжалиги кооперативи (ширкат хўжалиги) нинг Устав жамғармасини шакллантириш ва ундан фойдаланиш тартиби тўғрисида намунавий низоми. -Т.: “Ўқитувчи”,1998.-114-131.
2. Қишлоқ хўжалиги кооперативи (ширкат хўжалиги) нинг бўлинмас жамғармасини шакллантириш ва ундан фойдаланиш тартиби тўғрисида намунавий низоми. -Т.: “Ўқитувчи”,1998.-131-135

3. Қишлоқ хўжалиги кооперативи (ширкат хўжалиги) нинг пай жамғармасини шакллантириш, мулкий пайларни тақсимлаш ва улар бўйича дивидентлар тўлаш тартиби тўғрисида намунавий низоми. -Т.: “Ўқитувчи”,1998.-136-138.
4. Қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқаришида оила (дамоа) пудрати тўғрисида намунавий низом.
5. Қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари етиштириш ва хизматлар кўрсатиш учун оила (жамоа) пудрати тўғрисида намунавий шартнома. – Т.: “Ўқитувчи”,1998.-147-156.
6. Ер учуасткаси бериш далолатномасининг намунавий шакли. – Т.: “Ўқитувчи”, 1998. - 157-158.
7. «Ўзбекистон Республикаси банклари томонидан молиявий лизингни утказиш тўғрисидаги 1999 йил 20 июлдаги 776-сонли Низом», «Ўзбекистон Республикаси банклари томонидан кичик ва ўрта бизнесни қўллаб-қувватлаш бўйича қонунчилик ҳужжатлари тўплами», – Т.: Ўзбекистон, 2002.
8. «Тижорат банклари томонидан юридик шахс мақомини олмасдан фаолият кўрсатаётган якка тартибдаги тадбиркорлар ва деҳқон хўжаликларини миллий ва чет эл валютасида микрокредитлаш тўғрисидаги 2000 йил 29 февралдаги 902-сонли Тартиб», «Ўзбекистон Республикаси банклари томонидан кичик ва ўрта бизнесни қўллаб-қувватлаш бўйича қонунчилик ҳужжатлари тўплами», – Т.: Ўзбекистон, 2002.
9. «Тижорат банклари томонидан юридик шахс макомини олиб фаолият кўрсатаётган фермер хужаликлари ва кичик бизнеснинг бошка субъектларини миллий ва чет эл валютасида микрокредиитлаш тўғрисидаги 903-сонли Тартиб», «Ўзбекистон Республикаси банклари томонидан кичик ва ўрта бизнесни қўллаб-қувватлаш бўйича қонунчилик ҳужжатлари тўплами», – Т.: Ўзбекистон, 2002.
10. «Тижорат банклари томонидан фермер хўжаликларини кичик ва ўрта бизнес субъектларини миллий валютада кредитлаш тўғрисидаги 907-сонли Тартиб», «Ўзбекистон Республикаси банклари томонидан кичик ва ўрта бизнесни қўллаб-қувватлаш бўйича қонунчилик ҳужжатлари тўплами», – Т.: Ўзбекистон, 2002.
11. Акциядорлик-тижорат Тадбиркорбанкнинг кредит линиялари ҳисобидан тижорат банклари томонидан кичик бизнес субъектларига дастлабки (бошланғич) сармояни шакллантиришга кредит бериш ҳамда лизинг компаниялари томонидан лизингни амалга ошириш тартиби тўғрисида Низом.
12. «Тижорат банклари томонида якка тартибдаги тадбиркорлар, кичик ва ўрта бизнес субъектларини бюджетдан ташқари жамғармаларнинг кредит линиялари ҳисобидан кредитлаш тўғрисида янги тахрирдаги 1074-сонли Тартиб», «Ўзбекистон Республикаси банклари томонидан кичик ва ўрта бизнесни қўллаб-қувватлаш бўйича қонунчилик ҳужжатлари тўплами», – Т.: Ўзбекистон, 2002.
13. «Давлат эҳтиёжлари учун харид этиладиган қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари билан ҳисоб-китобни амалга оширувчи Жамғарма тўғрисидаги Низом», № 612-1, 25 феврал 2000.
14. Ўзбекистон Республикаси Адлия Вазирлиги томонидан 2004 йил 6 январ 1295-сон билан рўйхатга олинган «Фермер хужаликларининг давлат эхтиёжлари учун харид қилинадиган пахта ва ғалла етиштириш харажатларини тижорат банклари томонидан кредитлаш тартиби тўғрисида Низом».
15. Ўзбекистон Республикаси Марказий банки бошқарувининг 2004 йил 16 апрелдаги 1337-сонли «Тижорат банклари томонидан фермер хўжаликларига бўлғуси ҳосилни гаровга олган ҳолда кредитлаш тартиби тўғрисидаги низомни тасдиқлаш тўғрисида»ги қарори.
16. Ўзбекистон Республикаси Марказий банки бошқарувининг 2004 йил 30 апрелдаги 1345-сонли «Тижорат банклари томонидан фермер хўжаликларининг ер участкасини ижарага олиш ҳуқуқини гаровга олган ҳолда кредитлаш тартиби тўғрисидаги низомни тасдиқлаш тўғрисида»ги қарори.

17. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 1999 йил 5 февралдаги қарори билан тасдиқланган «Маҳсулот ишлаб чиқариш ва сотиш харажатлари таркиби ҳамда молиявий натижаларни шакллантириш тартиби тўғрисидаги Низом (қўшимчалар ва ўзгартиришлар билан бирга).
18. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2000 йил 2 ноябрдаги 424-сонли қарори билан тасдиқланган «Ўзқишлоқхўжаликмашхолдинг» компанияси корхоналари томонидан ишлаб чиқарилган қишлоқ хўжалиги техникасини лизингга олиш тартиби.
19. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2003 йил 5 ноябрдаги 486-сонли қарори билан тасдиқланган «қишлоқ хўжалиги кооперативи (ширкат хўжалиги) томонидан ер участкасини узоқ муддатли ижарага олишнинг намунавий шартномаси».
20. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2003 йил 5 ноябрдаги 486-сонли қарори билан тасдиқланган «қишлоқ хўжалиги кооперативи (ширкат хўжалиги)нинг Намунавий Устави».
21. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2003 йил 30 октябрдаги 476-сонли қарори билан тасдиқланган «Фермер хўжалиги томонидан ер участкасини узоқ муддатли ижарага олишнинг намунавий шартномаси».
22. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2003 йил 30 октябрдаги 476-сонли қарори билан тасдиқланган «Фермер хўжалигининг Намунавий Устави».
23. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2003 йил 30 октябрдаги 476-сонли қарори билан тасдиқланган «Фермер хўжалиги ходимларини ёллаш тўғрисида намунавий шартнома».
24. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2003 йил 30 октябрдаги 476-сонли қарори билан тасдиқланган «Намунавий контрактация шартномаси».
25. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2003 йил 30 октябрдаги 476-сонли қарори билан тасдиқланган «Моддий-техника ресурслари етказиб беришга намунавий шартнома».
26. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2003 йил 30 октябрдаги 476-сонли қарори билан тасдиқланган «Хизмат кўрсатишга (ишларни бажаришга) намунавий шартнома».
27. Ўзбекистон Республикаси «Ўзагросуғурта» ДАСКнинг 2003 йил 31 январдаги 03/89-сонли «қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари етиштирувчи хўжаликларнинг экинлардан кам ҳосил олиш натижасида кўрилган молиявий зарарни ихтиёрий суғурта қилиш қоидалари».
28. Ўзбекистон Республикаси «Ўзагросуғурта» ДАСКнинг 2003 йил 28 февралдаги 03/97-сонли «қишлоқ хўжалиги ҳайвонларини табиий офатлар, касалликлар ва бошқа воқеалар натижасида нобуд бўлишидан ёки мажбурий сўйилишидан ихтиёрий суғурта қилиш қоидалари».

Дарсликлар, ўқув қўланмалар ва маърузалар матнлари

1. Коваленко Н.Я., Экономика сельского хозяйства: Курс лекций. -М.: Тандем, 1999. - 458 с.
2. Серова Е.В., Аграрная экономика: Учебник для студентов экономических вузов, факультетов и специальностей. -М.: ГУ ВШЭ, 1999. - 480с.
3. Личко К.П., Прогнозирование и планирование агропромышленного комплекса: Учебник. М.: Гардарики, 1999. - 264с.
4. Материально - техническое обеспечение агропромышлен- ного комплекса/ Под ред. В.Я.Лимарева. М.:Известия, 2002.

5. Узбекистан: десят лет по пути формирования рыночной экономики. Колл. Авт.: Р.А.Алимов, А.К.Бедринцев, А.Ф.Расулев и др. Под ред. А.Х.Хикматова. -Т.: «Ўзбекистон», 2001. - 352с.
6. Носиров У., Усмонов О., Мирҳамидов М. “Фермер бўламан”. –Т.: Меҳнат нашриёти, 2002.-96б.
7. Экономика села. Под ред. С.В.Киселева. М., 2004.
8. Cramer, Gail L. Agricultural economics and agribusintss / Gail L. Cramtr, Clarence W. Jenstn? Djuglas D.Sjuthgate, Jr. - 8th ed/ Printed in United States of America, 2001 - 519p.
9. Маркетинг в АПК:Учебник.Под ред.Г.П.Абрамовой-М.: Колос,1997-342 с.
10. Ципкин Ю.А., Люкшинов А.Н., Эриашвили Н.Д. Агромаркетинг и консалтинг: Учеб. Пособие для вузов. - М.: ЮНИТИ-ДАНА, 200. - 637 с.
11. Харит Д.М., Кузьмина В.И и др. Как стат фермером. - Санкт-Питербург: 1992. - 846 с.
12. Лишанский М.Л., Маслова И.Б. Краткосрочное кредитование сельскохозяйственных предприятий: Учеб. Пособие для вузов. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2000. -287 с.
13. Қаюмов Ф. Қ. Эффективность АПК в условиях перехода к рўнку: Обҳие и регионалнўе проблемў. – М.: ИПО «Полигран», 1992.
14. Серова Е. В. Аграрная экономика: Учебник для студентов экономических вузов, факультетов и специальностей. – М.: ГУ ВШЭ, 1999.
15. Узбекистан: десять лет по пути формирования рыночной экономики Колл. Авт.: Р. А. Алимов, А. К. Бедринцев, А. Ф. Расулов и др.// Под ред. А.Х. Хикматова. – Т.: Ўзбекистон, 2001.- 352 б.
16. Хакимов Р., Отақулов М., Юсупов Э., Юсупов М.С. Агросаноат мажмуаси иқтисодиёти. – (Ўқув қўлланма) – Т., ТДИУ, 2004.-160 б.
17. Хакимов Р. Агросаноат мажмуаси иқтисодиёти. Маърузалар матни. –Т.: ТДИУ, 2005.-264б.
18. Салимов Б.Т., Ҳамдамов Қ.С., Беркинов Б.Б., Хакимов Р., Юсупов М.С., Орипов М.А., Ўроқов Н.И. - Деҳқон ва фермер хўжаликлари иқтисоди – (Ўқув қўлланма) –Т.: ТДИУ, 2004. – 176 б.
19. Салимов Б.Т., Ҳамдамов Қ.С., Турсунхўжаев Т.Л., Тўрахўжаев Т.И., Ҳакимов Р.Х., Ўроқов Н.И, Арипов И.М. -Жаҳон қишлоқ хўжалиги. – (Ўқув қўлланма) – Т.: ТДИУ, 2004. – 128 б.
20. Абдуғаниев А., Абдуғаниев А.А. – Қишлоқ хўжалиги иқтисодиёти – (дарслик). – Т.: ТДИУ, 2004. – 304 б.
21. Экономика отраслей АПК / И.А.Минаков, Н.И.Куликов, О.В.Соколов и др.; Под ред. И.А.Минакова. – М.: КолосС, 2004. – 464с.- (Учебники и учеб. пособия для студентов высш. учун. заведений).
22. Республика Узбекистан: Энциклопедический справочник. Н . Тухлиев, А. Кременцова. – Т., Гос. Науч. Изд-во «Ўзбекистон миллий энциклопедия», 2001.
23. Раскин И.И, Раскин Л. И. АПК: производство и первичная переработка хлопка. –Т.: Мехнат, 1986
24. Попов Н. А. Экономика сельского хозяйства: учебник. – М.: Дело и Серсис,2000.
25. Рябушкин.Т.В., Дадашев.А.З. Трудовые ресурсы и эффективность производства. – М.: Знание, 1981.
26. Республика Узбекистан: Энциклопедический справочник. Авт. Сост.: Н.Тухлиев, А.Кременцова. – Т.: Гос. Науч. Изд-во «Ўзбекистон миллий энциклопедияси», 2001. - 448 с.
27. Узбекистан за годы независимости. Экономический обзор за 1991-1996гг. -Т.: Ўзбекистон, 1996. - 107 с.
28. Узбекистан - деловой партнер (потенциал преобразований, инвестиционный климат). -Т.: Ўзбекистон, 1996. -175 с.

29. Иватов И., Развитие дехканского рынка в Узбекистане. -Т.: Фан, 1994. - 111 с.
30. Касл Э., Бекер М., Нелсон А., Эффективное фермерское хозяйствование. -М.: Агропромиздат, 1991. -496 с.
31. Фролов В.И., Экономический механизм межхозяйственных связей в АПК. -М.: Агропромиздат, 1989. -144 с.
32. Ўзбекистонда кичик ва ўрта тадбиркорликни қўллаб-қуватлаш. -Т.: «Босқон», 1998. -92 б.
33. Микроиқтисодиёт : Олий Ўзбекистон ўқув юртлари учун дарслик. С.С.Ғуломов, Р.Х.Алимов, Б.Т.Салимов ва бошқалар. – Т.: «Шарқ», 2001. -320 б.

Илмий мақолалар

1. Шерматов О. Янги технологияларнинг иқтисодий самарадорлиги. Ўзбекистон қишлоқ хўжалиги журнали. 2005 №8. 9-10 бет.
47. Асланова Д. Маркетинг в овоҳеводстве и производстве фруктов. Ўзбекистон қишлоқ хўжалиги журнали. 2005 №8. 18-22 бет.
48. Шамсиев А. Ғўзани навбатлаб қатор алмаштириб суғориш. Ўзбекистон қишлоқ хўжалиги журнали. 2005 №9. 12-13 бет.
49. Шаймардонов Ш ва бошқалар. Сув самарадорлиги. Ўзбекистон қишлоқ хўжалиги журнали. 2005 №12. 33 бет.
50. Д-р Жон Бакстер. Сувдан фойдаланувчилар уюшмалари. Ўзбекистон қишлоқ хўжалиги журнали. 2005 №7. 18-20 бет.
51. Мурадов А. Меҳнат бозори. Ўзбекистон қишлоқ хўжалиги журнали. 2004 №2. 31 бет.
52. Исоқова Т. Аҳоли миграцияси. Ўзбекистон қишлоқ хўжалиги журнали. 2004 №2. 35 бет.
53. Вохобжонов Ҳ. Ишсизлар сони ўсаверадими? Иқтисод ва ҳаёт журнали. 2005 № 4. 47- 49 бет.

Битирув малакавий ишлар

1. Хожимуродов Илҳом. Чорвачиликнинг иқтисодий самарадорлигини ошириш йўналишлари. Битирув малакавий иши. ТДИУ, 2006.
2. Эргашев Нуриддин. Қишлоқ хўжалигида меҳнат ресурслараидан фойдаланиш самарадорлигини ошириш. Битирув малакавий иши. ТДИУ, 2006.
3. Минаваров Ж. Қишлоқ хўжалигида меҳнат унумдорлигини ошириш йўллари. Битирув малакавий иши. ТДИУ, 2006.
4. Худойқулов Ж.У. Қишлоқ хўжалиги экинларини суғориш усулларининг иқтисодий самарадорлиги. Битирув малакавий иши. ТДИУ, 2006.

Илмий-амалий анжуманлар маърузалари тўплами

1. Семнадцатые международные плехановские чтения. Тезисыдокладов. –М.: 2004.
2. Восемнадцатые международные плехановские чтения. Тезисы докладов. –М.: 2005.
3. Девятнадцатые международные плехановские чтения. Тезисы докладов. –М.: 2006.
4. Миллий иқтисодиёт соҳаларида халқаро тажрибани ўрганиш ва уни кичик бизнес, хусусий тадбиркорликни ривожлантиришда татбиқ этиш” илмий-амалий анжуман. Маърузалар тўплами. –Т.: ТДИУ, 2005.
5. Минтақавий агросаноат мажмуи хизмат бозорида иқтисодий ислоҳотларни чуқурлаштириш Республика илмий-амалий конференцияси материаллари. – Бухоро: БухДУ, 18-19 апрел, 2005 й.

Педагогик ва ахборот технологиялар бўйича ўқув адабиётлар, услубий қўрсатмалар

1. Абдурахманов Қ.Х. ва бошқалар. “Иқтисодий таълимнинг ўқитиш технологиялари. Услубий қўлланма –Т.: ТДИУ, 2006.

2. Хайитов А.Б., Хакимов Р. ва бошқалар. “Иқтисодий таълимнинг ўқитиш технологиялари. Услубий қўлланма –Т.: ТДИУ, 2005.
3. Назарова Ф.М. “Образовательная технология по учуеному предмету “Лизинговые операции». Технология обучения в экономическом оброзовании. Книга 1. Мет. Пособ. –Т.: ТГЭУ, 2005.
4. Голиш Л.В. «Введение в технологизацию обучения в экономическом вузе». Технология обучения в экономическом оброзовании. Книга 2. Мет. Пособ. –Т.: ТГЭУ, 2005.

Газета ва журналлар

1. “Ўзбекистон Қишлоқ хўжалиги” журнали. 2004-2006 йиллар
2. “Бозор, пул, кредит” журнали. 2004-2006 йиллар
3. “Жамят ва бошқарув” журнали. 2004-2006 йиллар
4. “Иқтисод ва ҳисобот” журнали. 2004-2006 йиллар
5. “Экономическое обозрение” журнали. 2004-2006 йиллар
6. “Иқтисодиёт ва таълим” журнали. 2004-2006 йиллар
7. “АПК: экономика, управление” журнали. 2004-2006 йиллар.
8. “Российский экономический журнал” журнали. 2004-2006 йиллар
9. “Экономика сельского хозяйство России” журнали. 2004-2006 йиллар
10. “Экономические стратегии” журнали. 2004-2006 йиллар
11. “Экономический журнал” журнали. 2004-2006 йиллар
12. Халқ сўзи газетаси. 2004-2006 йиллар
13. Қишлоқ ҳаёти газетаси. 2004-2006 йиллар.
14. Экономические и философские вопросы гезетаси. 2005 йил

Статистик маълумотлар тўплами

1. Селькое хозяйство Узбекистана 2004: Статистический сборник. – Т.: Гос комитет РУз по статистике, 2005.
2. Ўзбеистон иқтисодий ахборотномаси. 2004.
3. Ўзбекистон иқтисодиёти. Ахборот ва таҳлилий шарқ. (ИТТМ) 2005 йил январ-июн.

Интернат сайдлари

1. Петранева Г.А., Экономика и управление в сельском хозяйстве. Учебник. 2004, http://textbook.ru/catalogue/book/33320.html
2. Петранева Г.А., Экономика и управление в сельском хозяйстве, Академия, 2003, http://rbip.bookchamber.ru/description7897.htm
3. Н.А. Попов «Основы рыночной агроэкономики и сельского предпринимательства», М: Тандем /ЭКМОС, 2002, http://family.taukita.ru/item22219310.html
4. Н.А.Попов. Экономика отраслей АПК. Курс лекций, 2002, http://shopper.h1.ru/books.shtml?topic=935&page=1
5. Н.Я.Коваленко, Экономика сельского хозяйства, М.: «ЮРКНИГА», 2004, http://web.book.ru/cgi-bin/book.pl?page=4&book=88899
6. Тошкент Давлат Иқтисодиёт Университети. www.tsue.uz
7. University of Hawaii at Hilo – Agroecology and Environmental Qulaity Program www.uhh.hawaii.edu
8. Московская сельскохозяйственная академия www.ecfak.timacad.ru
9. Приамурский Институт Агроэкономики и Бизнеса www.admin.ru
10. Саратовская сельскохозяйственная академия. www.tstu.ru
11. Петранева Г.А., Экономика и управление в сельском хозяйстве. Учебник. 2004, http://textbook.ru/catalogue/book/33320.html
12. Петранева Г.А., Экономика и управление в сельском хозяйстве, Академия, 2003, http://rbip.bookchamber.ru/description7897.htm

13. Н.А. Попов «Основы рыночной агроэкономики и сельского предпринимательства», М.:Тандем, 2002, http://family.taukita.ru/item22219310.html
14. Н.А.Попов. Экономика отраслей АПК. Курс лекций, 2002, http://shopper.h1.ru/books.shtml?topic=935&page=1
15. Н.Я.Коваленко, Экономика сельского хозяйства, М.: «ЮРКНИГА», 2004, http://web.book.ru/cgi-bin/book.pl?page=4&book=88899
16. Королев Ю.Б. и др., Менеджмент в АПК, 2002 Учебник, http://psbatishev.narod.ru/library/03762.htm
17. Экономика и управление в сельском хозяйстве, 2003, http://www.bookler.ru/bookisbn/5-7695-1158-3.shtmlв
18. 164. www.bearingpoint.uz – Экономика Р. Уз.

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ

Самарқанд иқтисодиёт ва сервис институти

ОЛИЙ ТАЪЛИМНИНГ
5400200 – “Иқтисодиёт” (қишлоқ хўжалиги) таълим йўналиши талабалари учун

Қ.Ж.Мирзаев А.А.Сиддиқов

АГРОСАНОАТ МАЖМУАСИ ИҚТИСОДИЁТИ

фанидан

МАЪРУЗАЛАР МАТНИ

Самарқанд 2013

Қ.Ж.Мирзаев А.А.Сиддиқов “Агросаноат мажмуаси иқтисодиёти” фани (маърузалар матни) – СамИСИ 2013 -273б

Ушбу маърузалар матнида агросаноат интеграциясининг чуқурлашуви, ривожланиши натижасида шаклланадиган агросаноат мажмуасининг моҳияти, унинг таркиби, иқтисодиётда тутган ўрни, мажмуага кирувчи соҳаларнинг ҳозирги ҳолати, ривожланиш йўналишлари, уларнинг иқтисодий ресурслари ҳамда қишлоқ хўжалигининг ер, меҳнат, моддий-техника ресурслари, тармоқда ишлаб чиқаришни ташкил этишнинг шаклларига оид мавзулар батавсил ёритилган. Маъруза матнида агросаноат мажмуаси тармоқлари маҳсулотларига нархнинг шаклланиши, маҳсулот, иш ва хизматлар таннархи ҳамда мажмуа тармоқларида молия-кредит тизимларининг амал қилиш механизмига бағишланган мавзулар берилган. Алоҳида эътибор агромаркетингни ташкил этиш ва унинг самарадорлигига ҳамда Европа ҳамжамиятининг ягона аграр сиёсатига оид мавзуларга қаратилган.

Маърузаар матни 5340200 – “Иқтисодиёт” (қишлоқ хўжалиги) таълим йўналиши ҳамда ўқув режасига киритилган бакалавриат йўналишдаги талабалар учун мўлжалланган.

МУНДАРИЖА

Кириш **……..**

1-МАВЗУ. **“Агросаноат мажмуаси иқтисодиёти” фанининг предмети, вазифалари ва ўрганиш усуллари.....**

1.1. “Агросаноат мажмуаси иқтисодиёти” фанининг предмети, бошқа фанлар билан боғлиқлиги ва ўрни.....

1.2. “Агросаноат мажмуаси иқтисодиёти” фанининг предметини ўрганиш усуллари.....

1.3. “Агросаноат мажмуаси иқтисодиёти” фанининг вазифалари.....

Қисқача хулосалар.....

Таянч иборалар.....

Назорат ва муҳокама учун саволлар.....

Адабиётлар рўйхати.....

2-МАВЗУ. **Агросаноат мажмуасининг моҳияти ва таркиби.....**

2.1. Агросаноат интеграцияси. “Агросаноат мажмуаси” тушунчаси, унинг моҳияти.....

2.2. Агросаноат мажмуасининг таркиби (тузилмаси).....

2.3. Агросаноат мажмуасининг мамлакат иқтисодиётидаги ўрни.....

2.4. Агросаноат мажмуасини ривожлантиришнинг асосий йўналишлари.....

Қисқача хулосалар.....

Таянч иборалар.....

Назорат ва муҳокама учун саволлар.....

Адабиётлар рўйхати.....

3-МАВЗУ. **Агросаноат мажмуаси тармоқлари учун ишлаб чиқариш воситалари ишлаб чиқарувчи соҳа.....**

3.1. Агросаноат мажмуаси тармоқлари учун ишлаб чиқариш воситалари ишлаб чиқарувчи соҳанинг таркиби.....

3.2. Агросаноат мажмуаси тармоқлари учун ишлаб чиқариш воситалари ишлаб чиқарувчи соҳанинг аҳамияти ва иқтисодиётдаги ўрни.....

3.3. Агросаноат мажмуаси тармоқлари учун ишлаб чиқариш воситалари ишлаб чиқарувчи соҳанинг ҳозирги ҳолати ва ривожланиш йўналишлари.....

Қисқача хулосалар.....

Таянч иборалар.....

Назорат ва муҳокама учун саволлар.....

Адабиётлар рўйхати.....

4-МАВЗУ. **Агросаноат мажмуасининг қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини тайёрлаш, қайта ишлаш ва истеъмолчиларга етказиб берувчи соҳа.....**

4.1. Агросаноат мажмуасининг қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини тайёрловчи, қайта ишловчи ва истеъмолчиларга етказиб берувчи соҳаси таркиби.....
4.2. Агросаноат мажмуаси қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини тайёрловчи, қайта ишловчи ва истеъмолчиларга етказиб берувчи соҳасининг аҳамияти ва иқтисодиётдаги ўрни.....
4.3. Агросаноат мажмуаси қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини тайёрловчи, қайта ишловчи ва истеъмолчиларга етказиб берувчи соҳасининг ҳозирги ҳолати ва ривожлантириш йўналишлари.....
Қисқача ҳулосалар.....
Таянч иборалар.....
Назорат ва муҳокама учун саволлар.....
Адабиётлар рўйхати.....

5-МАВЗУ. Агросаноат мажмуаси инфратузилмаси. .....
5.1. Агросаноат мажмуаси ишлаб чиқариш инфратузилмасининг моҳияти, таркиби.....
5.2. Агросаноат мажмуаси ишлаб чиқариш инфратузилмасининг аҳамияти, иқтисодиётдаги ўрни ва ҳозирги ҳолати .....
5.3. Агросаноат мажмуаси ишлаб чиқариш инфратузилмасини ривожлантириш йўналишлари.....
Қисқача хулосалар.....
Таянч иборалар.....
Назорат ва муҳокама учун саволлар.....
Адабиётлар рўйхати.....

6-МАВЗУ. Агросаноат мажмуаси ижтимоий инфратузилмаси.....
6.1. Агросаноат мажмуаси ижтимоий инфратузилмасининг моҳияти, таркиби ва асосий функциялари.....
6.2. Агросаноат мажмуаси ижтимоий инфратузилмасининг аҳамияти ва иқтисодиётни ривожлантиришдаги ўрни.....
6.3. Агросаноат мажмуаси ижтимоий инфратузилмасини ривожлантириш йўналишлари.....
Қисқача хулосалар.....
Таянч иборалар.....
Назорат ва муҳокама учун саволлар.....
Адабиётлар рўйхати.....

7-МАВЗУ. Қишлоқ хўжалиги - агросаноат мажмуасининг асосий бўғини.....
7.1. Қишлоқ хўжалиги – агросаноат мажмуасининг асосий бўғини. Унинг ўзига хос хусусиятлари.....
7.2. Қишлоқ хўжалигининг мамлакат иқтисодиётида тутган ўрни ва аҳамияти.....
7.3. Ширкат хўжаликлари ва уларнинг ташкилий – иқтисодий асослари.....

7.4. Фермер хўжаликлари ва уларнинг ташкилий – иқтисодий асослари.....
7.5. Деҳқон хўжаликлари ва уларнинг ташкилий – иқтисодий асослари.....
Қисқача хулосалар.....
Таянч иборалар.....
Назорат ва муҳокама учун саволлар.....
Адабиётлар рўйхати.....

8-МАВЗУ. Қишлоқ хўжалиги ер фонди ва ундан фойдаланиш.....
8.1. Қишлоқ хўжалиги ер тфондининг таркиби, аҳамияти ва ўзига хос хусусиятлари.....
8.2. Қишлоқ хўжалигида ер фондларидан фойдаланиш даражаси ва самарадорлигини ифодаловчи кўрсаткичлар.....
8.3. Ердан фойдаланиш даражаси ва самарадорлигини ошириш йўллари.....
Қисқача хулосалар.....
Таянч иборалар.....
Назорат ва муҳокама учун саволлар.....
Адабиётлар рўйхати.....

9- МАВЗУ. Қишлоқ хўжалиги меҳнат ресурслари ва улардан фойдаланиш.....
9.1. “Қишлоқ хўжалиги меҳнат ресурслари” тушунчаси, унинг таркиби.....
9.2. Меҳнат ресурсларидан фойдаланиш кўрсаткичлари.....
9.3. Меҳнат унумдорлиги ва уни ҳисоблаш усуллари.....
9.4. Қишлоқ хўжалигида меҳнат ресурсларидан фойдаланиш ва меҳнат унумдорлигини ошириш йўналишлари.....
Қисқача хулосалар.....
Таянч иборалар.....
Назорат ва муҳокама учун саволлар.....
Адабиётлар рўйхати.....

10-МАВЗУ. Қишлоқ хўжалигининг моддий-техника ресурслари ва улардан фойдаланиш.....
10.1. “Қишлоқ хўжалиги моддий – техника ресурслари” тушунчаси, унинг моҳияти ва аҳамияти.....
10.2. Қишлоқ хўжалигида асосий фондлар ва улардан фойдаланиш кўрсаткичлари.....
10.3. Асосий фондлардан фойдаланиш самарадорлигини ошириш йўллари.....
10.4. Айланма маблағлар ва улардан фойдаланиш.....
Қисқача хулосалар.....
Таянч иборалар.....
Назорат ва муҳокама учун саволлар.....
Адабиётлар рўйхати.....

11-МАВЗУ. Қишлоқ хўжалигида ишлаб чиқариш харажатлари ва

маҳсулот, иш ва хизматлар таннархи.....
11.1. “Таннарх” тушунчаси, унинг моҳияти.....
11.2. Қишлоқ хўжалиги маҳсулотларининг таннархини ҳисоблаш тартиби.....
11.3. Қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари таннархини пасайтириш йўллари.....
Қисқача хулосалар.....
Таянч иборалар.....
Назорат ва муҳокама учун саволлар.....
Адабиётлар рўйхати.....

12-МАВЗУ. Агросаноат мажмуаси тармоқлари маҳсулотлари нархлари.....
12.1. “Нарх” тушунчаси, унинг моҳияти ва функциялари.....
12.2. Қишлоқ хўжалигида нархлар тизими.....
Қисқача хулосалар.....
Таянч иборалар.....
Назорат ва муҳокама учун саволлар.....
Адабиётлар рўйхати.....

13-МАВЗУ. Илмий-техник тараққиёт ва қишлоқ хўжалигини интенсивлаштириш.....
13.1. Қишлоқ хўжалигини интенсивлаштиришнинг иқтисодий моҳияти.....
13.2. Фан, техник тараққиёти ва интенсивлаштириш.....
13.3. Қишлоқ хўжалигининг интенсивлаштириш даражаси ва иқтисодий самарадорлигини ифодаловчи кўрсатгичлар.....
13.4. Қишлоқ хўжалигини интенсивлаштиришнинг асосий йўналишлари.....
Қисқача хулосалар.....
Таянч иборалар.....
Назорат ва муҳокама учун саволлар.....
Адабиётлар рўйхати.....

14-МАВЗУ. “Қишлоқ хўжалиги маркетинги” тушунчаси, унинг моҳияти ва ривожланиши хусусиятлари.....
14.1. “Маркетинг” тушунчаси, унинг моҳияти ва самарадорлиги.....
14.2. Қишлоқ хўжалиги маркетинги функциялари.....
14.3. Қишлоқ хўжалиги маркетинги стратегиясини тузиш.....
Қисқача хулосалар.....
Таянч иборалар.....
Назорат ва муҳокама учун саволлар.....
Адабиётлар рўйхати.....

15-МАВЗУ. Қишлоқ давлат томонидан тартибга солиш ва қўллаб-қувватлаш.....
15.1. Қишлоқ хўжалигини давлат томонидан тартибга солиш ва

қўллаб-қувватлашнинг моҳияти ва зарурияти.....
15.2. Давлатнинг қишлоқ хўжалигини тартибга солиш ва қўллаб-қувватлашдаги асосий вазифалари, уларни амалга ошириш шакллари ва усуллари.....
15.3. Ўзбекистон Республикасининг аграр сиёсати ва уни такомиллаштириш йўллари.....
Қисқача хулосалар.....
Таянч иборалар.....
Назорат ва муҳокама учун саволлар.....
Адабиётлар рўйхати.....

16-МАВЗУ. Агросаноат мажмуасида молия-кредит тизимининг амал қилиш механизми.....
16.1. Агросаноат мажмуаси молия-кредит тизимининг моҳияти ва хусусиятлари.....
16.2. Қишлоқ хўжалигини кредитлаш усуллари, шакллари ва уларнинг манбалари.....
16.3. Қишлоқ хўжалигида ишлаб чиқаришни молиялаштиришнинг бошқа манбалари ва улардан самарали фойдаланиш.....
Қисқача хулосалар.....
Таянч иборалар.....
Назорат ва муҳокама учун саволлар.....
Адабиётлар рўйхати.....

17-МАВЗУ. Европа ҳамжамиятининг ягона аграр сиёсати.....
17.1. Европа ҳамжамияти ягона аграр сиёсатининг зарурати, аҳамияти ва ривожланиши.....
17.2. Европа ягона аграр сиёсатида қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари нархларини қўллаб-қувватлаш механизми.....
Қисқача хулосалар.....
Таянч иборалар.....
Назорат ва муҳокама учун саволлар.....

КИРИШ

Ўзбекистон Республикасида олиб борилаётган сиёсий, иқтисодий ва ижтимоий ислоҳотларнинг самараси кўп жиҳатдан агросаноат мажмуаси тармоқларининг ривожланиш даражасига боғлиқ. Мамлакатимиз ижтимоий – иқтисодий имкониятларини юксалтиришда агросаноат мажмуасининг аҳамияти катта. Унинг асосий мақсади қишлоқ хўжалиги махсулотлари етиштириш, уларни тайёрлаш, қайта ишлаш ҳамда истеъмолчиларга етказиб бериш тизимининг мақсадга мувофиқ, бир меъёрда барқарор ишлашини таъминлаш, пировардида мамлакат иқтисодиётини мустаҳкамлаш, аҳоли турмуш даражасини оширишга хизмат қилишдан иборат. Бозор иқтисодиёти талабларига жавоб бера оладиган иқтисодий механизмларни яратиш, моҳсулотлар сифатини сифатини ошириш, ишлаб чиқаришнинг энг мақбул шаклларини вужудга келтириш, маҳсулотлар таннархини арзонлаштиришга интилиш бугунги кунда агросоноат мажмуасида ҳам энг долзраб масалалардан ҳисобланади.

Агросаноат мажмуасини ривожлантириш ахолининг турмуш даражасини ошришнинг асосий омилларидан биридир. Шу сабабли мамлакат агросаноат мажмуасининг ривожланишга Ўзбекистон Республикаси Президенти ва ҳукумати томонидан доимий эътибор берилиб келинмоқда. Бунинг натижаси ўлароқ, мустақиллик йилларида бозор иқтисодиётини юритиш учун зарур ҳуқуқий база яратилди ва улар муттасил такомиллаштирилмоқда. Олиб борилган сиёсат натижасида аграр соҳада нодавлат сектор тез ривожлантирилди. Қишлоқ хўжалиги ялпи маҳсулотининг 99,1 фоизи нодавлат секторда ишлаб чиқарилмоқда. Қишлоқ хўжалигида ишлаб чиқариш асосан ширкат, фермер ва деҳқон хўжаликлари шаклида ташкил этилди бозор талаблари ва давлат эҳтиёжларидан келиб чиқиб, ишлаб чиқиришнинг таркиби ўзгартирилди. Пахта яккаҳокимлиги барҳам берилда, ғаллачилик тармоғи кескин кенгайтирилди. Натижада ғаллачилик билан шуғулланувчи ихтисослашган махсус тизим вужудга келди. Ғалла уруғчилиги кенг йўлга қўйилди, ғаллачиликнинг барқарор ривожланишини таъминлайдиган зарур моддий – техника базаси яратилди. Чорвачилик тармоғи деярли хусусийлаштирилди. Мамлакатда етиштирилган ҳосилни қайта ишлаш даражаси ва кимга қанча сотиш масалалари мамлакат манфаатларидан келиб чиққан ҳолда ижобий ҳал қилинмоқда. Бу ўзгаришлар иқтисодий фанлар, жумладан, “Агросаноат мажмуаси иқтисодиёти” фани олдига янги вазифаларни қўймоқда. Чунончи агросаноат мажмуасига кирувчи тармоқларни имкон даражасида бир-бирига мутаносиб ривожлантириш, уларнинг иқтисодий манфаатларини уйғунлаштириш масалалари янада кучаймоқда. Бозор муносабатларининг ривожлантирилиши биз учун нисбатан янги ҳисобланган маркетинг, менежмент иқтисодий ҳавфсизлик, молия ва солиқ, инфляция, монополияга қарши кураш ва рақобатни ривожлантириш, бонкротлик, биржа, шартномавий муносабатлар каби кўплаб иқтисодий масалаларни чуқур ўрганишни талаб қилмоқда.

Бугунги кунда Ўзбекистон Республикаси агросаноат мажмуасида асосий воситалар ишлаб чиқарувчи тармоқларнинг ривожланишига эътибор жуда катта. Республика агросаноат мажмуаси тармоқлари айниқса, қишлоқ хўжалиги янги техникалар, иш қуроллари, технологияларсиз ривожлана олмайди. Ушбу тамоқларнинг рақобатбардошлигини оширишнинг асосий йўналишлари ишлаб чиқариш чақариш жараёнларини механизациялаштириш, химиялаштириш ва автоматлаштиришдир. Агросаноат мажмуасининг биринчи (агросаноат мажмуаси тармоқлари учун ишлаб чиқариш воситалари ишлаб чиқарувчи) соҳасининг ривожланишига эътиборнинг янада кучайиши талаб қилинади. Биринчи соҳа тармоқларининг ривожлантирилиши агросаноат мажмуаси таркибига кирувчи тармоқларнинг фонд билан таъминланиши ва куролланишини яхшилашга, пировардда ишлаб чиқариш, айрибошлаш, тақсимлаш ва истеъмол жараёнлари ўзгариб, охир–оқибатда аҳолининг турмуш шароитлари юксалишига олиб келади.

Мамлакат агросаноат мажмуасининг халқора алоқларини ривожлантириш, дунё мамлакатлари таржибалари ва илғор технологиялардан оқилона фойдаланиш катта ижобий аҳамиятга эга. Шунгдек, ўзимиз кўп асрлик ривожланиш дарвларида шаклланган таржиба ва технологияларини тарғиб қилиш ва дунёга тарқатиш зарурати ҳам мавжуд.

Юқорида санаб ўтилган масалаларни илмий ҳал этишда зарурий назарий билимларни ўзлаштиришда ушбу маърузалар матни асос бўлади.

1-мавзу. “АГРОСАНОАТ МАЖМУАСИ ИҚТИСОДИЁТИ” ФАНИНИНГ ПРЕДМЕТИ ВАЗИФАЛАРИ ВА ЎРГАНИШ УСУЛЛАРИ

1.1. “Агросаноат мажмуаси иқтисодиёти” фанинг предмети, бошқа фанлар билан боғлиқлиги ва ўрни.
1.2. Агросаноат мажмуаси иқтисодиёти” фанинг предметини ўрганиш усуллари.
1.3. “Агросаноат мажмуаси иқтисодиёти” фанининг вазифалари.

1.1. “Агросаноат мажмуаси иқтисодиёти” фанинг предмети, бошқа фанлар билан боғлиқлиги ва ўрни.

“Агросаноат мажмуаси иқтисодиёти” фани иқтисодий фанлар таркибига киради. Ҳар қандай давлатнинг иқтисодиёти маълум тармоқ, соҳа ва хизматлар йиғиндисидан иборатдир. Ушбу тармоқ, соҳа ва хизматлар ичида агросаноат мажуаси энг асосий йўналишлардан бири бўлиб инсониятнинг ҳаёти, турмуш даражаси унинг ривожланиши билан белгиланади. Ушбу соҳада инсонларнинг асосий озиқ-овқатлари, кийим кечаклари ишлаб чиқарилади. Шу сабабли бошқа иқтисодий фанлар қаторида агросаноат мажмуаси иқтисодиёти фани ҳам шаклланиб, ривожланиб келмоқда.

“Агросаноат мажмуаси иқтисодиёти” фани ўз ўрганиш объектлари ва предметига эга. Фаннинг предмети объектив иқтисодий қонунларнинг агросаноат мажмуасига кирувчи тармоқларда амал қилишининг ўзига хос томонларни ўрганиш ҳисобланади. Доимий ривожланишда бўлган ушбу фан агросаноат мажмуаси тармоқлари иқтисодиётида юз бераётган ўзгаришлар, улардаги ишлаб чиқариш омиллари: мехнат ресурслари, ер ва сув фонди, асосий ишлаб чиқариш воситалари ва тадбиркорлик имкониятларидан самарли фойдаланиш йўлларини ўрганади. Фан агросаноат мажмуасига кирувчи тармоқларнинг ўзига хос хусусиятларини, уларда ишлаб чиқаришни самарадорлигига таъсир қилувчи омиллар ва уларнинг таъсирини ҳам ўрганади. У мажмуа тармоқлари тараққиётидаги ижобий ва салбий тенденцияларни ўрганади ва уларни яхшилаш йўналоишлари тўғрисида зарур билимларни мутахассиларга беради. Мамлакат иқтисодиётида олиб борилаётган иқтисодий сиёсатнинг агросаноат мажмуаси тармоқларида амалга ошириш жараёндаги ютуқ ва камчиликларни ўрганади ҳамда уларнинг ечимлари тўғрисидаги билимларни ўзида мужассам этади.

Бу фан ўз предметини қуйдаги тартибда ўрганади: дастлаб агросанот интеграцияси, мажмуанинг шаклланиш қонуниятларини, агросаноат мажмуасининг моҳияти, унинг таркибини ўрганади. Агросаноат мажмуаси тармоқларига ишлаб чиқариш воситалари ишлаб чиқарувчи тармоқларнинг таркиби, ҳозирги ҳолати, уларни ривожлантириш жараёнида муаммаолар ва уларни ечиш билан боғлиқ иқтисодий билимлар билан мутахассисларни (талабаларни) таништиради.

Агросаноат мажмуасида муҳим ўринни қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини тайёрлаш, қайта ишлаш ва тайёр махсулотларни истеъмолчиларга етказиб бериш билан шуғулланувчи тармоқлар эгаллайди. Агросаноат мажмуасининг 3-соҳасини ташкил этувчи бу тармоқларнинг таркибини, ҳозирги ривожланиш даражасини, улардаги камчилик ва муаммолларни тартибга солиб кўрсатади ва уларни ечиш йўлларини ўрганади.

Агросаноат мажмуаси таркибида инфратузилманинг аҳамияти катта. Инфратузилма агросаноат мажмуасининг 4-соҳаси ҳисобланади. Бу фан уни иккига бўлиб ўрганади. Биринчи қисмга агросанаоат мажмуасининг ишлаб чиқариш инфратузилмаси, иккинчи қисмга мажмуанинг ижтимоий инфратузилмаси киради. Инфратузилманинг (ишлаб чиқариш ва ижтимоий) моҳиятини, аҳамиятини, вазифаларини, таркибини, унинг ривожланиш тенденцияларини тартибга солиб ўрганади. Кейинги мавзуда агросаноат мажмуасининг 2- соҳаси бўлган қишлоқ хўжалиги тармоғининг таркиби, ҳозирги ҳолати, тармоқда мавжуд бўлган ютуқ ва камчиликлар ва соҳани ривожлантириш йўшналишларини ўрганади. Аграр соҳанинг ишлаб чиқиариш омилларидан фойдаланиш даражаси ва улардан фойдаланишни яхшилаш йўлларини тартибга солиб ўрганади. Қишлоқ хўжалиги маркетингини алоҳида бир мавзу сифатида ўрганади. Мамлакатмиз молия ва кредит сиёсатининг агросаноат мажмуаси тармоқлари иқтисодиётидаги ўрни беқиёслигини ҳисоб олиб, уларни алоҳида мавзу сифатида ўрганади. Хорижий давлатлар аграр сиёсатини ўрганиш катта аҳамиятга эгалигини эътиборда тутиб, Европа ҳамжамияти давлатларининг ягона аграр сиёсати тўғрисида ҳам қисқача малумотлар беради.

“Агросаноат мажмуаси иқтисодиёти” фани ҳар бир тармоқ иқтисодиётини алоҳида-алоҳида эмас, балки улардан ҳар бирга тегишли малумотлар асосида охирги маҳсулот ишлаб чиқаришни кўпайтириш, унинг таннархини пасайтириш , меҳнат унумдорлигини ошириш ва маҳсулотлар сифатини яхшилашни таъминловчи механизмни яратиш нуқтаи назардан ўрганади.

“Агросаноат мажмуаси иқтисодиёти” фани “Иқтисодий назария”, “Микроиқтисодиёт”, “Макроиқтисодиёт”, “Маркетинг”, “Менежмент”, “Иқтисодий статистика”, Иқтисодий география”, “Ҳудуд иқтисодиёти”, “Қишлоқ хўжалиги иқтисодиёти”, “Фермер хўжаликлари иқтисодиёти”, “Қишлоқ хўжалиги ҳуқуқи” , “Корхона иқтисодиёти”, “Иқтисодий социология”, “Меҳнат иқтисодиёти”, молия ва солиқ каби қатор фанлар билан узвий боғлиқ. Шу боис ўз предметини кўплаб фанлар ёрдамида ўрганади. “Агросаноат мажмуаси иқтисодиёти” фани жуда кўплаб иқтисодий фанлар билан узвий боғлиқ ҳолда ривожланади ва уларда эришилган ютуқлар билан бойиб боради, ўз навбатида, бошқа иқтисодий фанларнинг ривожига ҳисса қўшади.

1.2. «Агросаноат мажмуаси иқтисодиёти» фанинг предметини

ўрганиш усуллари

Иқтисодий фанлар ўз предметларини ўрганиш мақсадида қандай усуллардан фойдаланса, “Агросаноат мажмуаси иқтисодиёт” фани шу усулларидан фойдаланади. Фақатгина ўз хусусиятларидан келиб чиқиб айрим усуллардан кўпроқ, айримлардан камироқ фойдаланади.

“Агросаноат мажмуаси иқтисодиёти” фани ўз предметини ўрганишда муайян усуллардан кўпроқ фойдаланади. Бу усулларга: монографик тадқиқотлар, иқтисодий –математик, иқтисодий тахлил ва синтез, иқтисодий таққослаш, статистик, индукция ва дедукция таржиба, ҳисоб конструкторлик кабилар киради.

“Агросаноат мажмуаси иқтисодиёти” фани тарихий фандир. У ўз ривожланиш тарихига эга. Фаннинг муаммоларини ўрганиш жуда қадим даврларга бориб қадалади. Лекин олоҳида фан сифатида шаклланганига унча катта вақт бўлган эмас. Адабиётларда “агросаноат интеграцияси”, “агробизнес”, “агросаноат мажмуаси” тушунчалари 1950 йиллар охири 1996 йилларнинг бошларига тўғри келади. “Агросаноат мажмуаси иқтисодиёти” алоҳида фан сифатида 1960 йиллардан бошлаб ўрганила бошланди. Бизнинг мамлакатимизда бу фан 1970 йилларнинг ўрталарида шаклланди ва мутахассислар томонидан ўрганилиб ривожлантирилмоқда. “Агросаноат мажмуаси иқтисодиёти” фани ривожланиб борётган фанлар қаторига киради. Шу сабабли дунё иқтисодиётида ва мамалакат иқтисодий сиёсатида юз бераётган бераётган ҳодисалар “Агросаноат мажмуаси иқтисодиёти” фанининг ривожланишига бевосита таъсир этади. Шундай экан, фан ўз предметини ўрганишда тарихий –деалектик ривожланиш усулидан ҳам кенг фойдаланади. Бунда мажмуага кирган бир тармоқда юз берган ўзгариш унинг бошқа тармоқлари фолиятида ўз аксини топиши доимий ҳисобга олиниб турилади. Демак, “Агросаноат мажмуаси иқтисодиёти” фан бошқа иқтисодий фанлар каби иқтисодиёт юз бераётган барча ўзгаришларни бир-бирига боғлиқ ҳолда ўрганади.

1.3. “Агросаноат мажмуаси иқтисодиёти” фанининг вазифалари

“Агросаноат мажмуаси иқтисодиёти” фанининг асосий вазифаси ўқувчиларни агросаноат мажмумаси тармоқларида иқтисодиётнинг долзарб масалалари билан таништириш, уларни ечиш бўйича мутахассиларга етарли даражада билим беришдир. Ушбу масалаларга қуйидагиларни киритиш мумкин:

агросаноат интеграцияси;

агросаноат мажмуаси тармоқ таркиби;

агросаноат мажмуаси тармоқлари ривожланишининг ҳозирги ҳолати;

мажмуа тармоқларидаги ишлаб чиқариш омилларидан самарали фойдаланиш йўллари;

агромаркетинг;

агросаноат мадмуаси менеженти;

мажмуанинг молия ва кредит, солиқ сиёсати;

агросаноат мажмуаси тармоқларини ривожлантириш йўналишлари.

Ушбу масалаларни тўғри тушуниш ва уларнинг ечимлари тўғрисидаги билимлар билан талабаларни, мутахассисларни қуроллантириш агросаноат мажмуасининг асосий вазифалари ҳисобланади. Фанни ўрганиш туфайли ўқувчи агросаноати мажмуаси тўғрисида, унинг иқтисодий масалалари, муаммолари ҳақида минимал билимлар мажмуаси эга бўлади. Турли тармоқлар иқтисодиётини алоҳида-алоҳида ўрганган мутахассисларни агросаноат мажмуасига кирувчи тармоқлар иқтисодий манфаатларини бир –бирига мослаштиришининг, таъбир жоиз бўлса, бўйсундиришнинг зарурлиги тўғрисидаги билимлар билан қуроллантиради. ”Агросаноат мажмуси иқтисодиёти” фани талабаларнинг иқтисодий билимлари янада мукаммал бўлишини таъминлайди, уларни ишлаб чиқаришни ташкил этиш жараёнида тўғри қабул қилишга ўргатади.

Мамлакат ҳукуматининг иқтисодий сиёсатини ўрганиш ва унинг тегишли қисмини мутахассисларга етказиш “Агросаноат мажумаси иқтисодиёти” фани талабаларга бир-бири билан технологик жиҳатидан боғланган кўплаб тармоқлар мутоносиб ривожланиши зарурлиги тўғрисидаги билимларни ўргатади, аҳолининг турмуш даражаси, энг аввало, ушбу мажмуа тармоқларининг ривожланганлик даражасига ва уларнинг мутоносиб ривожланишига боғлиқ эканлигини исботлайди.

Агросаноат мажмуаси ресурсларидан фойдаланишнинг энг мақбул йўлларини кўрсатиш ҳам ушбу фаннинг вазифасига киради. У мутахассисларга агросаноат мажмуаси корхоналари маҳсулотларига бўлган талаб узоқ ва қисқа даврларда шаклланишининг умумий қоидаларини ўргатади, уларни мажмуа маҳсулотларига нарх шаклланишининг ўзига хос томонлари тўғрисидаги билмлар билан қуроллантиради.

Қисқача хулосалар

“Агросаноат мажмуаси иқтисодиёти” фанинг предмети – объектив иқтисодий қонун ва қонуниятларнинг мажмуа тармоқларида амал қилишининг ўзига хос хусусиятларини ўрганишдир. Фан ўз предметини агросаноат мажмуаси тармоқларининг ривожланиш динамикасини алоҳида –алоҳида эмас балки бир-бирига боғлиқ ҳолда ўрганади.

“Агросаноат мажмуаси иқтисодиёти” фаннинг асосий вазифалари: мутахассисларни бозор иқтисодиёти шароитда агросаноат мажмуаси тармоқларининг иқтисодий муаммолари, уларнинг ҳозирги ҳолати ва ечимлари тўғрисидаги комплекс билимлар билан қуроллантириш; мутахассисларга агросаноат мажмуаси тармоқларида мавжуд муаммолар ва уларнинг ечими борасида тўғри қарорлар қабул қилишлари учун зарур маълумотлар бериш; агросаноат мажмуасини ривожлантириш борасида давлат сиёсатини ўзида мужассамлаштириш ва улар билан мутахассисларни қуроллантириш ҳисобланади.

“Агросанот мажмуаси иқтисодиёти” фани “Иқтисодий назария”, “Макроиқтисодиёт”, “Микроиқтисодиёт”, “Ўзбекистон миллий иқтисодиёти”, “Иқтисодий география”, “Иқтисодий статистика” каби кўплаб иқтисодий фанлар билан узвий боғлиқ ҳолда ривожланади.

“Агросанот мажмуаси иқтисодиёти” фани тарихий фан бўлиб мустақил йўналиш сифатида 19960 йилларида шаклланди. Унинг ривожига кўплаб аграр иқтисодчи олимлар ҳисса қўшди. Бу фаннинг ривожига бизнинг мамлакатимизда академиклар, Жалилов Х.М., Усманов С.Н., Ким В.В., Лапкин К.И., и.ф.д., профессорлар Қаюмов Ф.Қ., Хусанов Р.Х., Ғуломов С.С., Абдуғаниев А.А., Хасанжанов Қ., Жўраев А., Хусанов М., Шокиров А., Юсупов Э., Хушматов Н., Ҳамдамов Қ.С., доцентлар Махмадиев У., Гаврильюк Л., Огуреева Г.А., Зиявутдинов Ш., Исмаилова Ф., Холботирова У., Галиев Б., Ким В.М., Турсунхўжаев Т.Л., Тўрахўжаев Т.И., Рахимов С.Б., Абдуллаев Б.М., Мирзажонов М.Қ., каби кўплаб аграр иқтисодчилар ката ҳисса қўшдилар.

Таянч иборалар.

Агросаноат интеграцияси, аграр сиёсат, агросаноат мажмуаси, иқтисодиёт, агросаноат мажмуаси таркиби, агросаноат мажмуасининг соҳалари, инфратузилма, ишлаб чиқариш инфратузилмаси, ижтимоий инфратузилмаси, фаннинг предмети, усуллари, вазифалари, иқтисодий қонунлар, иқтисодий муҳит, регион иқтисодиёти, тармоқларнинг мутоносиб ривожланиши, ижтимоий масалалар, аҳоли турмуш даражаси, меҳнат унумдорлиги, иқтисодий самара, ижтимоий самара, ишлаб чиқаришни интенсивлаштириш, барқарор иқтисодий ривожланиш, ишлаб чиқариш жараёнларини механизациялаштириш, химиялаштириш, автоматлаштириш, меҳнатни қуррланиш даражаси, фонд билан таъминланиш даражаси, иқтисодий кўрсаткичлар, ялпи ички маҳсулот, меҳнат ресурслари, ер ва сув фонди, ишбилармонлик, хусусий тадбиркорлик, импорт, экспорт, миграция, қишлоқ хўжалиги.

Назорат ва муҳоками учун саволлар

”Агросаноат мажмуаси иқтисодиёти” фани нимани ўрганади?
Фаннинг таркиби ва асосий вазифалари нималардан иборат?
Фаннинг ўз предметини ўрганиш усулари.
Фаннинг ўрганиш объектлари.
Фаннинг ўзга фанлар орасидаги ўрни ва боғлиқлиги.
Фаннинг ривожланиш тарихи.
Фаннинг ривожланишига катта ҳисса қўшган аграр иқтисодчи олимлардан кимларни биласиз?

Адабиётлар рўйхати.

1.Каримов И. А. Ўзбекистон буюк келажак сари.-Т.: Ўзбекистон, 1999.

2. Каримов И. А. Қишлоқ хўжалиги тараққиёти – тўкин ҳаёт манбаи. – Т.: Ўзбекистон, 1998.

3. Қаюмов Ф. Қ. Эффективность АПК в условиях перехода к рынку: Общие и регионалные проблемы. – М.: ИПО «Полигран», 1992.

4. Серова Е. В. Аграрная экономика: Учебник для студентов экономических вузов, факультетов и специальностей. – М.: ГУ ВШЭ, 1999.

5. Узбекистан: десять лет по пути формирования рыночной экономики Колл. Авт.: Р. А. Алимов, А. К. Бедринцев, А. Ф. Расулов и др.// Под ред. А.Х. Хикматова. – Т.: Ўзбекистон, 2001.- 352 б.

6. Хакимов Р., Отақулов М., Юсупов Э., Юсупов М.С. Агросаноат мажмуаси иқтисодиёти. – (Ўқув қўлланма) Т., ТДИУ, 2004.-160 б.

7. Салимов Б.Т., Ҳамдамов Қ.С., Беркинов Б.Б., Хакимов Р., Юсупов М.С., Орипов М.А., Ўроқов Н.И. - Деҳқон ва фермер хўжаликлари иқтисоди – (Ўқув қўлланма) –Т.: ТДИУ, 2004. – 176 б.

8. Салимов Б.Т., Ҳамдамов Қ.С., Турсунхўжаев Т.Л., Тўрахўжаев Т.И., Ҳакимов Р.Х., Ўроқов Н.И, Арипов И.М. -Жаҳон қишлоқ хўжалиги. – (Ўқув қўлланма) – Т.: ТДИУ, 2004. – 128 б.

9. Абдуғаниев А., Абдуғаниев А.А. – Қишлоқ хўжалиги иқтисодиёти – (дарслик). – Т.: ТДИУ, 2004. – 304 б.

10. Экономика отраслей АПК / И.А.Минаков, Н.И.Куликов, О.В.Соколов и др.; Под ред. И.А.Минакова. – М.: КолосС, 2004. – 464с.- (Учебники и учеб. пособия для студентов высш. учун. заведений).

Интернет сайдлари

Петранева Г.А., Экономика и управление в сельском хозяйстве. Учебник. 2004, http://textbook.ru/catalogue/book/33320.html

Петранева Г.А., Экономика и управление в сельском хозяйстве, Академия, 2003, http://rbip.bookchamber.ru/description7897.htm

Н.А. Попов «Основы рыночной агроэкономики и сельского предпринимательства», М: Тандем /ЭКМОС, 2002, http://family.taukita.ru/item22219310.html

Н.А.Попов. Экономика отраслей АПК. Курс лекций, 2002, http://shopper.h1.ru/books.shtml?topic=935&page=1

Н.Я.Коваленко, Экономика сельского хозяйства, М.: «ЮРКНИГА», 2004, http://web.book.ru/cgi-bin/book.pl?page=4&book=88899

www.bearingpoint.uz

2-мавзу. АГРОСАНОАТ МАЖМУАСИНИНГ МОҲИЯТИ ВА ТАРКИБИ

2.1. Агросаноат интеграцияси. “Агросаноат мажмуаси” тушунчаси, унинг моҳияти.

Агросаноат мажмуасининг таркиби (тузилмаси).

Агросаноат мажмуасининг мамлакат қтисодиётидаги ўрни.

Агросаноат мажмуасини ривожлантиришнинг асосий йўналишлари.

2.1. Агросаноат интеграцияси. “Агросаноат мажмуаси”

тушунчаси, унинг моҳияти.

Агросаноат интеграцияси – саноат ва қишлоқ хўжалигининг бир-бирига сингиб кетиши, бир бугун тизимга айналишидир.

Кейинги йилларда ишлаб чиқариш шу даражада юксалиб бормоқдаки, иқтисодиётнинг турли тармоқлари бир-бири билан жуда чамбарчас боғланиб қолмоқда. Уларнинг боғланиши, айниқса, технологик жиҳатидан бир – бирини тўлдирувчи тармоқларда кучли. Агросаноат мажмуасида кирувчи тармоқларда бу жараён жуда ёркин намоён бўлмоқда.

Бугунги кунда қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари ишлаб чиқарувчи, уни тайёрловчи, қайта ишловчи, сақловчи, қайта ишланган тайёр маҳсулотни истеъмолчиларга етказиб берувчи соҳалар иқтисодиётини бир – биридан ажри ҳолда тасаввур этиб бўлмайди. Бу тармоқлар ягона бир тизимни ташкиил этади ва уларнинг мутоносиб ишлаши пировард натижанинг яхши бўлишини таъминлайди. Ҳозирда қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқариши билан саноатнинг бир бутун кўриниш олаётгани тўғрисида кўплаб мисоллар келтириш мумкин. Жумладан, “Ўзмевасавзавотузумсаноатхолдинг” компаниясига қарашли ширкат-заводлар, сутни қайта ишловчи айрим корхоналар, шунгдек , иссиқхоналар, парандачилик фабрикалар бунга мисол бўла олади. Бу соҳаларда бир юридик мақомга эга корхонада қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари ишлаб чиқарилади ва шу корхонанинг ўзида у даслабки қайта ишлаш жараёнидан ўтади, баъзан, тўла қайта ишланади. Бу корхоналарда ишлаб чиқариш қишлоқ хўжалиги даражасидан юқорилашиб, маълум маънода саноатлашиб кетган. Агросаноат интегарациясининг янада чуқурлашиб бориши объектив жараёндир. Бу, албатта, қишлоқ хўжалигининг ва умуман, агросаноат мажмуасининг ривожланишига олиб келувчи жараёндир.

Агросаноат интеграциясининг ва кооперациясининг маҳсули сифатида ўтган асрнинг 60-йилларидан бошлаб мамлакатиизда агросаноат мажмуаси ягона тизим сифатида шаклана бошлади.

Агросаноат мажмуаси – қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини ишлаб чиқариш, уларни тайёрлаш, қайта ишлаш, сақлаш ва тайёр маҳсулотни истеъмолчиларга етказиб берувчи, ягона мақсадларга бўйсундирилган тармоқ ва хизматлар йиғиндисидир. Иқтисодий фан мамлакат, ҳудуд ва маҳсулот турлари бўйича “агросаноат мажмуаси” тушунчаларини фарқлайди. Шунга кўра агросаноат мажмуаси:

Мамлакат агросаноат мажмуаси;

Ҳудуд агросаноат мажмуаси;

Ихтисослашган (гўшт, сут, дон, сабзавот ва полиз каби маҳсулот турларини етиштириш билан шуғилланувчи) аграсаноат мажмуаларидан иборат.

Мамлакат агросаноат мажмуасига қишлоқ хўжалиги, агросаноат мажмуаси тармоқлари учун ишлаб чиқариш воситалари ишлаб чиқарувчи тармоқлар (қишлоқ хўжалиги техникалари ишлаб чиқаувчи заводлар, омуҳта ем заводлари, минерал ўғитлар тайёрловчи заводлар ва х.з.),

қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини тайёрловчи (пахта заводлари, донни қайта ишловчи элеваторлар, гўшт, сут комбинатлари, жун заводлари, пиллани қайта ишловчи заводлар ва бошқалар), қайта ишловчи, ва тайёр, охирги маҳсулотларини истеъмолчиларга етказиб берувчи тармоқлар ва хизматлар киради. Бундан ташқари ушбу жараёнларга хизмат кўрсатувчи ишлаб чиқариш ва ижтимоий тузилма ҳам унинг такибига киради.

Ҳудуд агросаноат мажмуаси эса маълум, бир ҳудуд (иқтисодий ҳудудлар, вилоятлар, воҳалар, базан туманлар) доирасида амал қилади. Уларнинг таркибига айрим корхона ва тармоқлар (республика мақомига эга бшлган, мамлакатнинг барча ҳудудлари учун хизмат кўрсатадиган) кирмаслиги мумкин. Масалан, агарда трактор ёки комбайн ишлаб чиқарувчи завод ўша ҳудудда жойлашмаган бўлса, регион агросаноат мажмуаси таркибга кирмайди.

Махсулотлар ишлаб чиқаришга қараб агросаноат мажмуаси икки катта бўлинмага эга бўлади. Булар: озиқ-овқат ва ноозиқ – овқат маҳсулотлари етиштириш билан шуғулланувчи агросаноат мажмуасидир. Ўз навбатида, ҳар икки агросаноат мажмуаси бирор маҳсулот тури билан боғлиқ мажмуаларга бўлинади. Масалан: сут, гўшт, дон, пахтачилик агросаноат мажмуалари бунга мисол бўлади.

2.2. Агросаноат мажмуасининг таркиби (тузилмаси)

Мамлакат агросаноат мажмуаси 4 та соҳадан ташкил тапади. Булар қуйидагилардир.

1-соҳа. Агросаноат мажмуаси тармоқлари (тизими) учун ишлаб чиқариш воситалари ишлаб чиқарувчи соҳа. Бу соҳага агросаноат мажмуаси учун машина, трактор, комбайн, станоклар, ишчи машиналар ишлаб чиқарадиган машинасозлик, минерал ўғит ва химикатлар ишлаб чиқарувчи кимё саноати, чорвачилик учун омуҳта ем ишлаб чиқарувчи корхоналар, қишлоқ хўжалиги экинлари ва чорва моллари учун дори дармон ишлаб чиқарувчи ихтсослашган корхоналар кабилар киради.

2-соҳа. Қишлоқ хўжалигининг ўзи. Бу соҳа агросаноат мажмуасининг асосини, ядросини ташкил этади ва мажмуанинг башқа соҳасига кирувчи тармоқлар асосан шу тармоқ маҳсулотлари асосида фаолият юртадилар ёки хизмат кўрсатадилар. Қишлоқ хўжалиги ўз навбатида қсмликчилик ва чорвачилик тармоқларига бўлинади. Бундан ташқари агросаноат мажмуасининг иккинчи соҳасига, пиллачилик, асаларичилик, қисман ўрмончилик (табиий озиқ-овқат ва доривор ўсимликлар етиштириш) ҳамда балиқчилик киради.

3-соҳа. Қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини тайёрловчи, қайта ишловчи ва тайёр маҳсулотларни истеъмолчиларга етказиб берувчи тармоқлар йиғиндисидан иборат. Пахта заводлари, гўшт, сут заводлари, мева шарбатлари чиқарувчи заводлар, ёғ-мой заводлари, жунни, канопни, пиллани қайта ишлаш заводлари, қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини ёки уларни қайта ишлаш натижасида олинган маҳсулотларни сақлайдиган

корхоналар, уларни сотиш билан шуғулланувчи корхоналар шу соҳанинг таркибини ташкил этади.

4-соҳа. Агросаноат мажмуаси инфратузилмаси. Инфратузилманинг ўзи иккига бўлинади. Биринчи қисми ишлаб чиқариш инфратузилмаси бўлса, иккинчи қисми ижтимоий инфратузилмадир. Мамлакат агросаноат мажмуасининг умумий кўринишини қуйдагича ифодалаш мумкин:

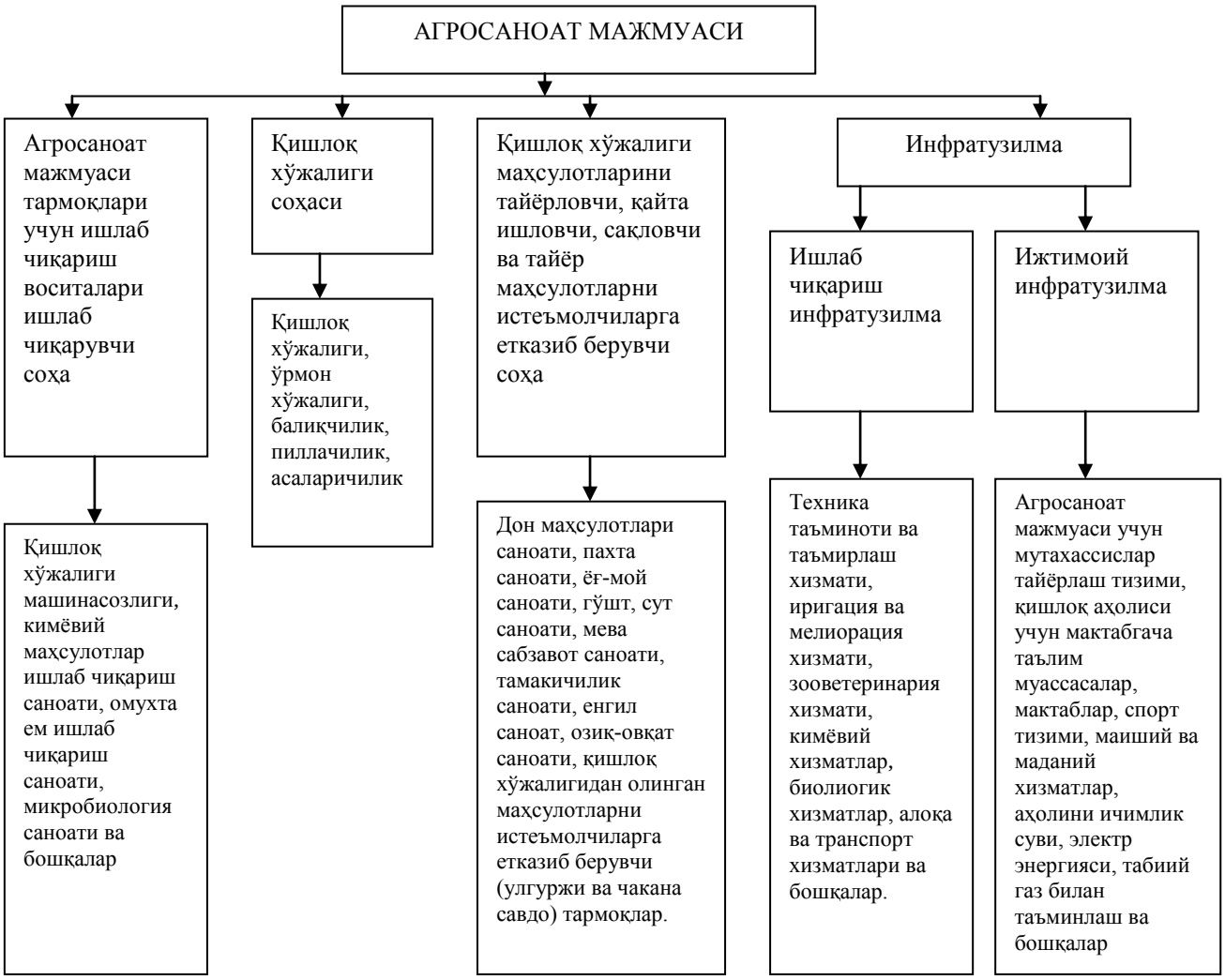

1-чизим. Ўзбекистон Республикаси агросаноат мажмуасининг таркиби

Ана шу 4 та соҳага кирувчи тармоқлар бирлашиб, мамлакатнинг ягона агросаноат мажмумасини ташкил этади.

2.3. Агросаноат мажумасининг мамлакат иқтисодиётидаги ўрни

Мамлакат иқтисодиётида агросаноат мажмуасининг аҳамияти ва ўрни жуда катта. Унинг ўрни энг аввало мамлакат ялпи ички маҳсулотидаги салмоғи балан белгиланади. Бугунги кунда мамлакатда яратилаётган ялпи маҳсулотнинг 70 фоизига яқини агросаноат мажмуасида ишлаб чиқарилади. Республика аграсаноат мажмуаси экспортбоб маҳсулотлар етиштиради ва мамлакат иқтисодиётини ривожлантириш учун зарур бўлган қаттиқ валюта тушумини таъминлайди. Мамлакат иқтисодиётига

тушаётган қаттиқ валюта иқтисодий ислоҳотларни чуқурлаштиришга, иқтисодиётда чуқур таркибий ўзгаришлар қилишга, юрт ҳавфсизлигини таъминлашга, ижтимоий соҳаларни ривожлантириш мақсадларига сарфланади. Ҳозирда қаттиқ валютанинг 70 фоиздан кўпроғи шу мажмуа маҳсулотларини сотишдан тушади. Агросаноат мажмуаси мамлакатдада мавжуд ижтимоий муаммоларни юмшатишда асосий ролни ўйнайди. Мажмуа аҳоли учун иш жойлари беради. Маълумки Ўзбекистон Республикаси аҳолиси 2005 йилнинг 1 сентябр ҳолатига 26 млн кишини ташкил этади. Мамлакат аҳолисининг ўртача ёши нисбатан ёш ҳисобланади. Аҳолининг 60 фоизидан кўпроғи ўсмир ва ёшларни ташкил этади. Бу ҳолат мамлакат иқтисодиёти олдида янги муаммоларни келтириб чиқаради. Чунки нисбатан ёш аҳолига эга бўлиш аҳолининг табиий ўсига нисбатан меҳнат ресурсларининг тез ўсишига олиб келади. Масалан республика аҳолисининг табиий ўсиши 2000-2004 йилларда йилига ўртача 1,7 фоизни ташкил этган ҳолда меҳнат ресурслари шу йиллари ичида 2,3 фоизга ошган. Ўзбекистон Республикаси меҳнат ресурсларининг 75 фоизидан кўпроғи аграсаноат мажмуасида банд. Мамлакат иқтисодиётидаги асосий тармоқлар шу мажмуага кирганлиги сабабли асосий фондларнинг (активларнинг) асосий қисми агросаноат мажмуасида фалоият кўрсатади. Ўзбекистон республикаси иқтисодиётининг жуда катта ресурслари агросаноат мажмуаси тармоқларида жойлашганлиги унинг аҳамиятини янада оширади. Бу ресурсларни такрор ишлаб чиқариш, мамлакат агросаноат мажмумасининг ривожланиши, аҳолининг турмуш даражасини ошириш тўғридан – тўғри шу мажмуанинг фалояти билан боғлиқ. Ўзбекистон Республика агросаноат мажмуасининг фаолияти самарали бўлса, ҳалқнинг турмуш даражаси юқори бўлади ёки аксинча. Шу сабабли агросаноат мажмумасини ривожлантириш республика иқтисодиётининг устувор йўланиши сифатида белгиланган.

2.4. Агросаноат мажмуасини ривожлантиришнинг асосий йўналишлари

Агросанот мажмуаси ривожлаништириш ҳар қандай давлатнинг, шу жумладан, Ўзбекистон Республикаси иқтисодий сиёсатининг устувор йўналишларидан бири. Ўзбекистон Республикаси агросаноат мажмуаси иқтисодиётнинг нисбатан яхши ривожланган соҳаси ҳисобланади. Унинг иқтисодий ва ижтимоий аҳамияти жуда катта. Чунки бу соҳа катта молиявий ресутслар талаб қилмасдан яхиш самара бера оладиган соҳадир. Бошқа тармоқларни ташкил этиш ва ривожланиш, ўз навбатида, катта молиявий ва янги соҳада ихтисослашган асосий воситалар, меҳнат ресурсларининг бўлишини талаб қилади. Агросанот мажмуаси эса, Ўзбекистон Республикасининг тарихий мавжуд бўлган ва ривожланган соҳаларидан бири ҳисобланади. Шу сабабли ҳам агросаноат мажмуасини ривожлантириш Ўзбекистон Республика учун энг муҳим устувор йўналишлардан биридир.

1991-2002 йиллар ичида мамлакатмиз иқтисодиётида катта ўзгаришлар юз беради. Мамлакат кучли ижтимоий ҳимояга асосланган бозор иқтисодиётига ўтиш йўлидан бормоқда. Шу йиллар ичида мамлакат агросаноат мажмуасини бозор иқтисодиёти талаблари асосида ривожлантиришни таъминлайдиган ҳуқуқий база яратилди ва такомиллаштирилиб борилмоқда. Агросаноат мажмуасида давлатнинг улуиши минималлаштирилди ва новдавлат сектор ҳал қилувчи асосий кучга айналди. Ҳозирда мамлакат қишлоқ хўжалигида етиштирилаётган ялпи маҳсулотнинг 99 фозидан кўпроғи нодавлат секторида ишлаб чиқарилмоқда. Қишлоқ хўжалигида хусусий мулкка (ердан ташқари) асосланган фермер ва деҳқон хўжаликлари ташкил топади ва улар жадал ривожланиб бормоқдалар. 2003 йилнинг 1 январига келиб мамлакат қишлоқ хўжалигида жами бўлиб 77 мингта фермер хўжалиги фаолият кўрсатиб турибди. Олиб борилган чуқур ислоҳотлар натижасида мамлакатда дон етиштириш ҳажми кескин кўпайди. Агарда 1992 йилда жами бўлиб 2,2 млн. тонна дон етиштирилган бўлса, 2002 йилга келиб бу кўрсаткич 5,4 млн. таннани ташкил этди. Шу йиллар ичида Ўзбекистон Республикаси қишлоқ хўжалигида олдин кўп муқдорда етиштирилмаган мойли ўсимликлар маҳсулотлари, қанд лавлаги ишлаб чиқариш кўпайтирилди. Мева, савзавот ва полиз маҳсулотлари етиштириш ҳам кескин кўпаймоқда. Чорвачилик тармоғи ривожланиши эса, аксинча, қониқарли ҳолатда эмас. Сут, гўшт, етиштириш ҳали 1990 йил даражасида турибди. Тухум етиштиришэса ҳажман 3 мартадан ортиқроққа камайган.

Шу сабали йиллар ичида чорва молларининг бош сони кескин камайиб кетишга йўл қўйилмади. Шунга қармасдан уларнинг бош сонини янада кўпайтириш зарурати бор. Республика қишлоқ хўжалигида мавжуд чорва молларнинг зоти кейинги йилларда яхшиланган эмас. Бу борада жуда катта ишлар қилиниш керак. Мамлакатда чорва молларининг бош сонини кўпайтириш, уларнинг янги, сермаҳсул зотларини яратиш ёки сотиб олиш, чорвачиликнинг ем – хашак базасини мустаҳкамлаш зарурати бор. Чорвачиликнинг моддий-техника базасини мустакамлаш ва янги техналогилар жорий этиш бугунги кун талабидир.

Чорвачилик турғунликка қармасдан кейинги йилларда умуман, мамлакат қишлоқ хўжалиги ялпи маҳсулотини ишлаб чиқариш йилига 4,5 фоиздан кўпроқ ўсмоқда.

Ўзбекистон Республикаси агросаноат мажмуаси тармоқлари олдида мақсадли қуйдаги асосий вазифалар турибди.

Маҳсулотлар миқдорини кўпайтириш ва ассортиментини яхшилаш. Бу борада катта ишлар амалга оширилиши лозим. Чунки мамлакат аҳолисини озиқ -овқат маҳсулотлари билан тиббиёт меъёрига мос равишда таминланиш даражаси ҳали анча паст. Айниқса, чорвачилик маҳсулотлари етиштиришни кескин кўпайтириш лозим. Мамлакатда дон етиштириш 10-12 млн. таннага етказиш, гўшт, сут етиштиришни энг камида икки, тухум етиштиришни 3 мартага кўпайтириш талаб қилинади. Албатта физиологик меъёр (энергия олиш) нуқтаи назаридан озиқ-овқат муаммаси мамлакатда

тўлиқ ҳал этилган. Аммо озиқ-овқат муаммоси ижтимоий – иқтисодий томондан баҳоланганда катта муаммо бўлиб турибди. Гап шундаки, физиологик меъёр бўйича олинаётган энергия қайси маҳсулотларни истеъмол қилиш эвазига ҳосил бўлмоқда, деган савол туғилади. Ҳозирда мамлакат аҳолиси озиқ – овқатдан олинётган энергиянинг асосий қисми нон ва нон маҳсулотлари, картошка, углеводлар ва меваларни истеъмол қилишдан олинмоқда. Инсон организми талаб даражасида яхиш фалоият кўрсатиш учун эса балансланган озиқ-овқат маҳсулотлари истеъмол қилиш талаб этилади. Чунки, бу маҳсулотлар жон бошга қанчадан истеъмол қилинишини кўрсатувчи махсус меъёр ҳам ишлаб чиқилган. Бу борада, яъни балансланган озиқ –овқат истеъмол қилишда, ҳали жиддий камчиликлар мавжуд. Айниқса, чорвачилик, асаларичилик, балиқ маҳсулотларига бўлган талаб жуда катта, қониқарсиз таъминланган. Шу жиҳатидан мамлакатда ер, сув, меҳнат ва бошқа ресурслардан фойдаланишнинг энг самарали йўлларини топиш, фан, техника ва технологиянинг энг илғор ютуқларини ишлаб чиқариш қўллаш орқали қишлоқ хўжалик маҳсулотлар етиштиришва улардан тайёр маҳсулотлар ишлаб чиқаришни кўпайтириш, ассортиментини яхшилаш агросаноат мажмуасининг бош вазифаларидан биридир . Агарда ер юзи аҳолисининг 2 млрд.га яқини очлик ва ичимлик сув танқислиги шароитда яшаётганини хисобга олсак, бу муаммо янада кескинлиги аёнлашади. Бундан ташқари ер юзи аҳолиси, жумладан, Ўзбекистон Республикаси аҳолиси ҳам, кескин кўпайиб бармоқда. Ҳисоб-китобларга қараганда, 2030 йилга бориб Республика ахолиси 46-млн. кишини ташкил этар экан.

Ишлаб чиқарилаётган маҳсулотларнинг таннархи паст бўлишини таъминлаш. Бу жуда долзарб муаммолардан бири бўлиб,бозор иқтисодиёти талабидан келиб чиқади. Бозорда рақобатга бардош бериш учун етиштирилаётган маҳсулотлар ҳам сифатли, ҳам арзон бўлиши керак. Бозорда талаб ва таклиф қонуни талаблари натижасида шаклланган нархдан етиштирлаётган маҳсулот таннархи арзон бўлиши талаб қилинади. Маҳсулотлар таннархининг арзон бўлиши маълум даражада ижтимоий масала ҳам тўғри ҳал этилишига хизмат қилади. Гап шунгдек, маҳсулотлар таннархнинг паст бўлиши уларнинг нархини пасайишига олиб келиш мумкин. Бу, аҳолининг маҳсулотларни сотиб олиш имкониятларини кенгайтиради, турмуш даражасини оширади, ишлаб чиварувчиларнинг эса фойдаси кўпайишини таъминлайди. Натижада корхоналарнинг давлат бюджетига тўловлари ва солиқлар умумий муқдори кўп бўлади. Бу эса мамлакат иқтисодиётини кучайтиради ва янада тез ривожланиш имкониятлари туғилади.

Кейинги йиллардаги нарх сиёсати натижасида қишлоқ хўжалиги корхоналарининг иқтисодий имконятлари анча чекланиб қолди. Саноат маҳсулотларига эркин нархлар сиёсати олиб борилди ва натижада қишлоқ хўжалиги сотиб олаётган ўғит, ёқилғи – мойлаш матераллари, техника, уларни бутловчи қисмлари нархлари 14 йил (1991-2004) ичида 1400 марта ва ундан кўпроққа ошди. Қишлоқ хўжалигининг асосий маҳсулотлари

бўлган пахта ва донга нархлар эса 24-28 марта ошди, халос. Нархларнинг бундай ҳолатида шаклланиши (нарх паритетининг бузилиши) қишлоқ хўжалиги корхоналарнинг иқтисодий имкониятлари чекланишига сабаб бўлади ва бу, ўз навбатида, қишлоқ хўжалиги корхоналарида кўплаб бошқа муаммолар юзага келишига сабаб бўлмоқда. Қишлоқ хўжалиги корхоналарининг бу ҳолати, ўз навбатида, умуман, мамлакат агросаноат мажмуасининг жадал ривожланишига тўсқинлик қилмоқда. Шу сабабли ҳам етиштирилаётган маҳсулотлар бирлигини таннархини имкон даражасида пасайтириш агросаноат мажмуаси асосий вазифаларининг иккинчиси ҳисобланади.

Мамлакат агросаноат мажмуаси тармоқларида, айниқса, қишлоқ хўжалигида, меҳнат унумдорлигини ошириш. Маълумки меҳнат унумдорлигининг юқори бўлиши жуда катта ижобий натижаларга олиб келади. Меҳнат унумдорлигининг ошиши маҳсулот таннархи нисбатан паст бўлишини, катта миқдордаги ресурслар тежалишини таъминлайди. Қишлоқ хўжалигидан меҳнат ресурсларининг бўшашига олиб келади. Қишлоқ хўжалигидан бўшашган меҳнат ресурслари нисбатан кўп малака ва билим талаб қиладиган саноатнинг турли саҳоларида ишлаши учун имкониятлар туғилади. Натижада мамлакат меҳнат ресурсларининг сифат даражаси ошади. Бу эса энг катта бойлик ҳисобланади.

Ривожланган давлатлар таржибалари шуни кўрсатадики, бизда меҳнат унумдорлигини ошириш имкониятлари жуда катта. Масалан: АҚШ, Германия, Голландия каби ривожланган давлатларида қишлоқ хўжалигида банд бўлган бир ходим мамлакат аҳолисининг 90-110 таси етарли маҳсулот ишлаб чиқарилади. Бизда бу кўрсаткич 8-9 тани ташкил этади. Албатта, ривожланган давлатлар агросаноат мажмуаси таркибида асосий меҳнат ресурслари агросанот мажмуасининг қишлоқ хўжалигига хизмат қиладиган ёки маҳсулотини қайта ишлайдиган соҳаларда банд. Агар умуман, агросаноат мажмуасида меҳнат унумдорлигини ҳисобга олсак, юқоридаги нисбатнинг фарқи камайади. Шуга қармасдан ривожланган давлатлар ва Ўзбекистон қишлоқ хўжалигидаги меҳнат унумдорлигининг даражаси ўртасидаги фарқ жуда катта. Шу сабабларга кўра, мамлакат агросаноат мажмуаси меҳнат унумдорлигини ошриш энг муҳим вазифлардан бири бўлиб қолади. Бозор иқтисодиёти шароитида рақобатда ютиб чиқиш ва барқарор ривожланиш учун меҳнат унумдорлигини оширишга этъиборни кучайтириш лозим.

Мажмуа тармоқларининг бир – бири билан мутоносиб ҳолда ривожланишни таъминлаш. Бу жуда катта назарий ва амалий аҳамиятга эга вазифалардан биридир. Ҳозирда мамлакат агросаноат мажмуасининг 1-саҳоси, агросаноат мажмуаси тармоқлари учун ишлаб чиқариш воситалари ишлаб чиқарувчи тармоқларнинг мавжудлиги ва борларининг ривожланиш даражаси талабдагидан жуда паст. Натижада, тракторларнинг катта қисми, комбайнларнинг, юк автомобилларининг юз фоизи импорт эвазига қопланади. Мамлакатда тарктор, пахта териш масинаси ва қатор қишлоқ хўжалиги учун зарур ишчи машинал ишлаб чиқаришга етарлича имконият

бор. Шу сабабли ана шу тармоқларни ривожлантиришга энг устувор йўналишлардан бир сифатида қаралмоқда.

Қишлоқ хўжалигида етиштирилган маҳсулотларнинг нобуд бўлмаслиги жиҳатдан уларни тайёрловчи, қайта ишловчи, сақловчи ва истеъмолчиларга етказиб берувчи тармоқ ва хизматларнинг мавжудлигига, уларнинг жиҳозланишига ва бир меъёрда етарли кувват билан ишлашига боғлиқ. Ҳозирда қишлоқ хўжалигида етиштирилган айрим маҳсулотнинг 25-30 фоизи ана шу тармоқларидаги камчиликлар сабабли нобуд бўлмоқда. Бу эса ишлаб чиқариш ресурлари, маҳсулотлар тақчиллиги шароитида йўл қўйиб бўлмайдиган йўқотишдир. Айниқса помидор, узум, олма каби маҳсулотлар пишган пайтда уларни тайёрловчи, сақловчи ва қайта ишловчи ташкилотлар қувватининг етишмаслиги бунга сабаб бўлмоқда. Баъзи ҳолларда мавжуд қувватлардан фойдаланиш даражасининг пастлиги ҳам иқтисодиётга катта зарар келтиради. Масалан, ҳозирда гўштни қайта ишлаш саноати ўз қувватидан йил давомида 5-18 фоизга фойдаланмоқда. Бу, ўз навбатидан ишлаб чиқариш самарадорлиги пасайишига, мавжуд ресурсларнинг бекор туриб қолишига олиб келади. Умуман олганда, агросаноат мажмуаси тармоқларини бир – бирига мутаносиб ривожлантириш жуда мураккаб бўлсада, бу масалага эътиборсиз бўлиш мумкин эмас. Уни оқилона ҳал этиш иқтисодий сиёсатнинг энг муҳим вазифаларидан биридир.

Бозор муносабатларини янада чуқурлаштириш, маҳсулот экспортини кўпайтириш, хорижий давлатларнинг илғор таржибасини ўрганиш ва ишлаб чиқаришга жорий қилиш, кадрлар малакасини, билимини ошириш меҳнаткашларнинг турмуш шароитларини юксалтириш масалалари ҳам мажмуанинг муҳим вазифалари ҳисобланади.

Қисқача хулосалар

Агросаноат интеграцияси қишлоқ хўжалигининг саноат тармоқлари билан ягона бир тизимга айналиши ёки қишлоқ хўжалиги билан саноатнинг бир организмга айналишини англатади. Агросаноат интеграцияси ривожланиши натижасида агросаноат мажмуаси вужудга келади. Агросаноат мажмуаси-қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини етиштириш, тайёрлаш, уларни қайта ишлаш, тайёр маҳсулотларни истеъмолчиларга этказиб бериш билан шуғулланувчи тармоқлар йиғиндисидир. Агросаноат мажмуасига кирувчи тармоқлар учун ишлаб чиқариш воситалари ишлаб чиқарувчи тармоқлар ва хизмат кўрсатувчи инфратузилма ҳам киради. Агросаноат мажмуаси тармоқлари 4 та соҳага бўлинади. Агросаноат мажмуаси биринчи соҳасига ишлаб чиқариш воситалари ишлаб чиқарувчи тармоқлар, иккинчи соҳасига қишлоқ хўжалиги, учинчи соҳасига қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини тайёровчи, қайта ишловчи ва тайёр маҳсулотларни истеъмолчиларга етказиб берувчи тармоқлар, тўртинчи соҳасига инфратузилма киради. Инфратузилма ўзи икки гурухга бўлинади. Биринчи гурухга, ишлаб чиқариш инфратузилмаси иккинчи гурухга эса ижтимоий инфратузилма киради.

Агросаноат мажмуасининг ривожланганлик даражаси мамлакат иқтисодиётининг ривожланганлик даражасини белгилайди. Халқнинг турмуш даражаси асосан мамлакат агросаноат мажмуасининг ривожланганлик даражаси билан белгиланади.

Мамлакат агросаноат мажмуаси тармоқлари олдида мақсадли қуйидаги асосаий вазифалар турибди: Биринчидан, агросаноат мажмуаси маҳсулотларини ишлаб чиқаришнинг мукдорини кўпайтириш; иккинчидан ишлаб чиқарилаётган маҳсулотларнинг сифати ва уларнинг ассортиментини яхшилаш; учинчидан, агросаноат мажмуаси тармоқларида меҳнат унумдорлиги ошириш; тўртинчидан, агросаноат мажмуаси маҳсулотларини таннархини пасайтириш; бешинчидан, агросаноат мажмуасига кирувчи тармоқларнинг мутаносиб ривожланишини таъминлаш; олтинчидан, агросаноат мажмуаси таомоқларида бозор муносабатларини янада чуқурлаштиришдир. Маҳсулотлар ва хизматлар экспортини кўпайтириш, хорижий давлатларнинг илғор таржибасини ўрганиш ва ишлаб чиқаришга жорий қилиш, кадрлар малакасини, билимини ошириш, меҳнаткашларнинг турмуш шароитларни юксалтириш масалалари ҳам агросаноат мажмуасининг муҳим вазифалари ҳисобланади.

Республика агросаноат мажмуасининг салоҳиятли имкониятларидан максимал фойдалинишга эришиш иқтисодиётнинг устивор йўналишларидан ҳисобланади.

Таянч иборалар.

Баҳолар паритети, аграсаноат мажмуасига кирувчи тармоқларни мутоносиб ривожлантириш, маҳсулот сифати, агросаноат интеграцияси, аграр сиёсат, агросаноат мажмуаси, иқтисодиёт, агросаноат мажмуаси таркиби, агросаноат мажмуасининг соҳалари, инфратузилма, ишлаб чиқариш инфратузилмаси, ижтимоий инфратузилмаси, фаннинг предмети, усуллари, вазифалари, иқтисодий қонунлар, иқтисодий муҳит, регион иқтисодиёти, тармоқларнинг мутоносиб ривожланиши, ижтимоий масалалар, аҳоли турмуш даражаси, меҳнат унумдорлиги, иқтисодий самара, ижтимоий самара, ишлаб чиқаришни интенсивлаштириш, барқарор иқтисодий ривожланиш, ишлаб чиқариш жараёнларини механизациялаштириш, химиялаштириш, автоматлаштириш, меҳнатни қуррланиш даражаси, фонд билан таъминланиш даражаси, иқтисодий кўрсаткичлар, ялпи ички маҳсулот, меҳнат ресурслари, ер ва сув фонди, ишбилармонлик, хусусий тадбиркорлик, импорт, экспорт, миграция, қишлоқ хўжалиги, қайта ишлаш саноати, сақлаш корхоналари, кимё саноати, чорвачилик, асаларичилик, балиқчилик, пиллачилик.

Назорат ва муҳокама учун саволлар

Агросаноат инетграцияси нима?

Агросаноат мажмуаси” тушунчаси, унинг моҳияти ва иқтисодиётдаги ўрни.

Агросаноат мажмуасига қайси тармоқ ва хизматлар киради ?

Агросаноат мажмуасининг мақсадли асосий вазифалари нималардан иборат ?

Агросаноат мажмуасини ривожлантиришнинг асосий йўналишлари нималардан иборат ?

Адабиётлар рўйхати.

Ўзбекистон Республикасининг Конститутцияси: -Т.: Ўзбекистон 1999

Каримов И. А. Ўзбекистон буюк келажак сари.-Т.: Ўзбекистон, 1999.

Каримов И. А. Қишлоқ хўжалиги тараққиёти – тўкин ҳаёт манбаи. – Т.: Ўзбекистон, 1998.

Қаюмов Ф. Қ. Эффективность АПК в условиях перехода к рынку: Общие и регионалные проблемы. – М.: ИПО «Полигран», 1992.

Серова Е. В. Аграрная экономика: Учебник для студентов экономических вузов, факультетов и специальностей. – М.: ГУ ВШЭ, 1999.

Узбекистан: десять лет по пути формирования рыночной экономики Колл. Авт.: Р. А. Алимов, А. К. Бедринцев, А. Ф. Расулов и др.// Под ред. А.Х. Хикматова. – Т.: Ўзбекистон, 2001.- 352 б.

Хакимов Р., Отақулов М., Юсупов Э., Юсупов М.С. Агросаноат мажмуаси иқтисодиёти. – (Ўқув қўлланма) Т., ТДИУ, 2004.-160 б.

Салимов Б.Т., Ҳамдамов Қ.С., Беркинов Б.Б., Хакимов Р., Юсупов М.С., Орипов М.А., Ўроқов Н.И. - Деҳқон ва фермер хўжаликлари иқтисоди – (Ўқув қўлланма) –Т.: ТДИУ, 2004. – 176 б.
Салимов Б.Т., Ҳамдамов Қ.С., Турсунхўжаев Т.Л., Тўрахўжаев Т.И., Ҳакимов Р.Х., Ўроқов Н.И, Арипов И.М. -Жаҳон қишлоқ хўжалиги. – (Ўқув қўлланма) – Т.: ТДИУ, 2004. – 128 б.
Абдуғаниев А., Абдуғаниев А.А. – Қишлоқ хўжалиги иқтисодиёти – (дарслик). – Т.: ТДИУ, 2004. – 304 б.
Экономика отраслей АПК / И.А.Минаков, Н.И.Куликов, О.В.Соколов и др.; Под ред. И.А.Минакова. – М.: КолосС, 2004. – 464с.- (Учебники и учеб. пособия для студентов высш. учун. заведений).
Республика Узбекистан: Энциклопедический справочник. Н . Тухлиев, А. Кременцова. Т., Гос. Науч. Изд-во «Ўзбекистон миллий энциклопедия», 2001.

Интернет сайдлари

Петранева Г.А., Экономика и управление в сельском хозяйстве. Учебник. 2004, http://textbook.ru/catalogue/book/33320.html
Петранева Г.А., Экономика и управление в сельском хозяйстве, Академия, 2003, http://rbip.bookchamber.ru/description7897.htm
Н.А. Попов «Основы рыночной агроэкономики и сельского предпринимательства», М: Тандем /ЭКМОС, 2002, http://family.taukita.ru/item22219310.html
Н.А.Попов. Экономика отраслей АПК. Курс лекций, 2002, http://shopper.h1.ru/books.shtml?topic=935&page=1
Н.Я.Коваленко, Экономика сельского хозяйства, М.: «ЮРКНИГА», 2004, http://web.book.ru/cgi-bin/book.pl?page=4&book=88899
www.bearingpoint.uz

3-мавзу. АГРОСАНОАТ МАЖМУАСИ ТАРМОҚЛАРИ УЧУН ИШЛАБ ЧИҚАРИШ ВОСИТАЛАРИ ИШЛАБ ЧИҚАРУВЧИ СОҲА

3.1. Агросаноат мажмуаси тармоқлари учун ишлаб чиқариш воситалари ишлаб чиқарувчи соҳанинг таркиби.
3.2. Агросаноат мажмуаси учун ишлаб чиқариш воситалари ишлаб чиқарувчи соҳанинг аҳамияти ва иқтисодиётдаги ўрни.
3.3. Агросаноат мажмуаси учун ишлаб чиқариш воситалари ишлаб чиқарувчи саҳонинг ҳозирги ҳолати ва ривожланиш йўналишлари

3.1. Агросаноат мажмуаси тармоқлари учун ишлаб чиқариш воситалари ишлаб чиқарувчи соҳанинг таркиби.

Агросаноат мажмуаси тармоқлари учун ишлаб чиқариш воситалари ишлаб чиқарадиган соҳа унинг 1- соҳаси ҳисобланади. Бу соҳага агросаноат мажмуасига кирадиган барча тармоқлар учун керакли ишлаб чиқариш воситалари ишлаб чиқарувчи тармоқлар киради. Қишлоқ

хўжалиги учун тракторлар, дон ўриш кабайнлари, экинларни экиш, кўп йиллик ўтларни ўришини амалга оширадиган техникалар, махсус юк автомобиллари, куч берувчи машиналарга орган ва ишчи машиналар ишлаб чиқарувчи тармоқ корхоналари агросаноат мажмуасининг 1- соҳаси таркибига киради. Ўзбекистон Республикасида трактор ва қишлоқ хўжалиги машинасозлиги, кимёвий воситалар ва минерал ўғит ишлаб чиқариш корхоналари, микробиология саноати, ихтисослашган қурилиш материаллари саноати етарли даражада яхши ривожланган.

Етиштирилган қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини тайёрловчи, қайта ишловчи ва сотиш билан шуғунланувчи тармоқларда фойдаланиладиган ишлаб чиқариш воситаларини яратадиган тармоқ ва корхоналар ҳам 1-соҳанинг таркибини ташкил этади. Бундан ташқари чорва моллари учун концентратланган озуқалар (омуҳта ем саноати), қишлоқ хўжалиги учун минерал ўғит ва кимё маҳсулотлари ишлаб чиқариш ҳам 1-соҳага киради.

3.2. Агросаноат мажмуаси учун ишлаб чиқариш воситалари ишлаб чиқарувчи соҳанинг аҳамияти ва иқтисодиётдаги ўрни

Мамлакат жами ялпи ички маҳсулотининг 15-16 фоизи саноат тармоқлари улушга тўғри келади. Мамлакат саноатининг асосий қисми агросаноат мажмуаси билан боғлиқ. Агросаноат мажмуаси яхши, самарали ишлашини бу мажмуа 1- соҳасининг ривожланиш даражаси белгилайди. Агарда мамлакатда агросаноат мажмуасининг 1- соҳаси яхши ривожланган бўлмаса, зарур ишлаб чиқариш воситаларини, техникаларни ташқаридан сотиб олиш зарурати туғилади. Бу эса ҳар йили катта муқдордаги молиявий ресурсларни талаб қилади. Энг ёмони, мамлакат агросаноат мажмуасининг муваффақиятли фаолияти бошқа давлатлардан керакли ишлаб чиқариш воситалри олиб келишга боғлиқ бўлиб қолади. Бундай боғлиқлик, одатда, салбий оқибатларга олиб келади.

Албатта, ҳар бир мамлакат ўз иқтисодиёти учун керакли барча ишлаб чиқариш воситаларини ўзи ишлаб чиқаришини ташкил эта олмайди. Ташкил этганда ҳам самараси паст бўлиши мумкин. Лекин имкон борича мамлакатининг имкониятларини ҳисобга олган ҳолда энг самарали тартибда ишлаб чиқариш воситаларини мамлакатда яратиш йўлларни излаб топиш лозим. Сифатли ва бизда яратилганига нисбатан арзон ишлаб чиқарилган воситаларни четдан сотиб олиш мумкин. Бу масала доимий эътиборни талаб қилади. Мамлакатда фан, техника, техналогия ва меҳнат ресурсларининг билим, малака даражаси ошиб борган сари талабга қараб ишлаб чиқариш воситаларини ишлаб чиқаришнинг таркиби ва ҳажми кўпайиб бориши мақсадга мувофиқ.

Агросаноат мажмуасининг биринчи соҳасига кирувчи корхоналарни ташкил этиш, ривожлантириш катта иқтисодий ва ижтимоий аҳамият касб этади. Соҳига кирувчи тармоқларнинг ривожлантирилиши иқтисодиётни саноатлаштиради. Саноатнинг ривожланиши мамлакат иқтисодиётини барқарор ривожлантириш имконини кучайтиради. Маълумки қишлоқ хўжалигининг натижалари кўпинча табиий шароитларга, ёғингарчилик

даражаси, иссиқлик, сувнинг етарли бўлиши, табиий катаклизмаларнинг бўли-бўлмаслигига боғлиқ. Саноат эса бу омилларга боғлиқлиги минимумлашган соҳадир. Агросаноат мажмуасининг биринчи соҳасига кирувчи тармоқ корхоналарининг ривожланиши мамлакат меҳнат ресурсларини иш билан таъминлашни яхшилайди. Саноатда иш билан таъминланган меҳнат ресурсларининг малакаси юқори бўлади. Натижада меҳнат ресурсларнинг сифати яхшиланади ва рақобатбардошлиги ошади. Қолаверса саноатда юқори малакали, интенсив меҳнат бўлганлиги учун унга тўланадиган ҳақ ҳам юқори. Бу бир томондан аҳолининг турмуш даражасини оширади, унинг маҳсулот ва хизматларни сотиб олиш қобилияти ошади. Иккинчи томондан эса давлат бюджетига тўлайдиган даромад солиқлари ҳам юқори бўлади. Бу давлат бюджетининг мустаҳкамланишига, иқтисодий – ижтимоий масалалар ечимининг яхшиланишига олиб келади.

3.3. Агросаноат мажмуаси учун ишлаб чиқариш воситалари ишлаб чиқарувчи саҳонинг ҳозирги ҳолати ва ривожланиш йўналишлари

Ўзбекистон Республикаси агросаноат мажмуаси 1- соҳасининг айрим тармоқлари яхши ривожланган. Жумладан, кимё саноати агросаноат мажмуаси 1- саҳосининг асосий тармоқларидан бўлиб, унда жами саноат маҳсулотнинг 5,5 фоизи ишлаб чиқарилади. Минерал ўғитлар ва кимёвий дорилар, перпаратлар ишлаб чиқариш соҳаси ривожланган соҳа ҳисобланади. Мамлакатда азотли, фосфорли минерал ўғитлар қишлоқ хўжалигининг талабини тўла қондирадиган миқдорда ишлаб чиқарилади. Бундан ташқари мамлакатда ишлаб чиқарилаётган азотли ва фосфорли минерал ўғитларнинг бир қисми хорижий давлатларга экспорт қилинади.

Минерал ўғитларни ишлаб чиқаришни кўпайтириш борасида катта ресурсларга эгамиз. Мустақилликнинг даслабки йилларида флсфорли минерал ўғитлар ишлаб чиқаришда катта муаммолар юзага келди. Чунки фосфорли минерал ўғитнинг асосий компоненти, хомашёси ҳисобланган фосфор уни асосан қўшни Қозоқистон Республикасидан келтирилар эди. Собиқ иттифоқ даврида ўрнатилган иқтисодий алоқаларнинг бузулиши оқибатида фосфорли унни импорт қилиш имкони камайди. Натижада 1994-1998 йилларда фосфорли ўғитлар ишлаб чиқарадиган қатор заводлар тўхтаб қолди. Бундан малакат катта иқтисодий ва ижтимоий зарар кўрди. Республика минерал ўғитлар ишлаб чиқарадиган заводларни хомашё билан узуксиз таъминлаш чоралари кўрилди. Натижада Навоий вилоятида фосфор унини бойитувчи завод 2002 йилда ишга тушурилди ва бу борада катта ривожланишга асос яратилди.

Албатта минерал ўғитларни ишлаб чиқаришни ривожлантириш, унинг янада самрали турларини ишлаб чиқариш устида ишлар олиб борилмоқда. Айниқса минерал ўғитлар таркибини бойитиш (соф таъсир қилувчи модда салмоғини кўпайтириш) катта иқтисодий самара беради. Минерал ўғитлар таркибида азот, фосфор ва калийнинг миқдорини 1 фоизга ошириш минг –

минг тонналаб юкни ортиқча ташишдан халос этади. Бу эса жуда катта тежамкорликка олиб келади.

Республикамизда асосан азотли ва фосфорли минерал ўғитлар ишлаб чиқарилади. Калийли ўғитлар ишлаб чиқариш учун хомашёнинг етишмаслиги, махсус заводланинг йўқлиги туфайли бу турдаги ўғитларни асосан импорт қиламиз. Импорт қилинаётган калийли ўғитларнинг қимматлилиги уни талаб даражасида етарлича олиб келишга имкон бермапди. Албатта бу қишлоқ хўжали экинларидан юқори ҳосил олишда салбий таъсир этмоқда. Масала шундаки қишлоқ хўжалиги экинларига солинадиган минерал ўғитлар турли омилларни ҳисобга олган ҳолда маълум нисбатларда берилиши керак. Азот, фосфор, калийни илмий белгиланган нисбатларда экинларга бермаслик уларнинг ҳосилдорлигини пасайишига сабаб бўлади.

Мамлакат агросаноат мажмуасининг 1- соҳасига кирувчи тракторсозлик, пахта териш машиналари ишлаб чиқариш тармоқлари яхши ривожланган. Ўзбекистон Республикаси пахта териш машиналарини комплес ҳолда ишлаб чиқарадиган икки давлатнинг бири ҳисобланади. Пахта териш машиналарини АҚШ ва Ўзбекистон Республикаси ишлаб чиқаради. Албатта Исроил ҳам АҚШнинг пахта териш машиналари ишлаб чиқарадиган корхоналари билан биргаликда ушбу соҳани ташкил этган. Аммо у асосан ўзи учун ишлаб чиқаради.

Республикада қишлоқ хўжалиги машинасозлиги мамлакат саноатининг асосий тармоқларидан бири ҳисобланади. Мамлакатда 300 дан ортиқ қишлоқ хўжалиги машиналар ва уларнинг буталовчи қисмларини ишлаб чиқарувчи саноат корхоналари бор. Айниқса, пахта териш машиналари ва агрегатлари ишлаб чиқариш тизими яхши ривожланган. Пахта териш машиналари билан боғлиқ барча механизмлар Ўзбекистонда ишлаб чиқарилади. Мамлакатда ишчи машиналар – плуглар, экиш агрегатлари, чизеллар, бороналар ва кўплаб турдаги иш қуроллари ишлаб чиқариш ҳам йўлга қўйилган. Албатта, уларнинг сифатини яхшилаш талаб қилинади. Республикада дон ўриш камбайнлари, махсус афтомобиллар каби жуда зарур воситалар ишлаб чиқариш тармоқлари ҳали ташкил этилмаган. Улар бошқа давлатлардан импорт қилинади. Қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини қайта ишлаш ва сақлаш соҳаси учун ишлаб чиқариш воситаларини ишлаб чиқариш ҳам республикада яхши ривожламаган. Бу мамлакат агросаноати мажмуасида етиштирилаётган маҳсулотларни қайта ишлаш тармоқлари техник жиҳозланишини импортга боғлаб қўймоқда. Натижада, мамлакатда ишлаб чиқарилаётган қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини сифатли қайта ишлаш жараёнида айрим қийинчиликлар юзага келмоқда.

Ҳозирча қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини қайта ишлаш ва сақлаш тармоқларига асосий воситалар ва техналогиялар асосан четдан олиб келинмоқда. Мамлакатда фақатгина енгил тўқмачилик тармоғи учун зарур айрим техникалар ишлаб чиқариш йўлга қўйилган. Агросаноат мажмуаси

тармоқларида мавжуд техникаларга бутловчи қисмлар ишлаб чиқариш аста – секинлик билан йўлга қўйилмоқда.

Республикада мавжуд ҳолатни чуқур ўрганиб ҳамда агросаноат мажмуаси тармоқларининг талабларидан келиб чиқиб, асосий воситалар лизинги ривожлантирилмоқда. Лизинг йўли билан четдан энг зарур асосий воситалар келтирилмоқда. Масаланинг бу тариқа ҳал этилиши ҳам малакат иқтисодиёти айниқса, қишлоқ хўжалиги учун муҳим аҳамиятга эга.

Хулоса қилиб айтганда, агросаноат мажмуаси 1- соҳасининг ривожланиш даражаси юқори эмас. Демак, бу соҳани ривожлантириш мамлакат ҳукумати иқтисодий сиёсатининг устувор йўналишларидан биридир.

Қисқача хулосалар

Ишлаб чиқариш воситалари ишлаб чиқарувчи тармоқлар йиғиндиси агросаноат мажмуасининг биринчи соҳаси ҳисобланади. Бу соҳага кирган саноат тармоқлари агросаноат мажмуаси учун ишлаб чиқариш воситалари ишлаб чиқаради. Бу тармоқларга қишлоқ хўжалиги учун машинасозлик тармоқлари, трактор ва комбайнлар, ишчи машиналар, махсус транспорт техникалар ишлаб чиқарувчи тармоқлар, озиқ-овқат ва енгил саноат учун ишлаб чиқариш воситалари чиқариладиган корхоналар киради. Бундан ташқари қишлоқ хўжалиги учун минерал ўғитлар ва бошқа кимёвий воситалар ишлаб чиқарувчи корхоналар, чорвачилик учун концентрат ем ишлаб чиқарувчи тармоқлар киради.

Бу тармоқларнинг асосий қисми Ўзбекистон Республикасида ташкил этилган ва ривожлантирилмоқда. Шу билан биргаликда дон комбайинлари, махсус транспорт воситалари, ишчи машиналарнинг бир қисмини ишлаб чикариш ташкил этилмаган. Умуман айтганда, агросаноат мажсуаси биринчи соҳасини имкон даражада кучли ривожлантириш устувор йўналишлардан бири ҳисобланади.

Таянч иборалар.

Механизациялаштириш, химиялаштириш, автоматлаштириш, баҳолар паритети, аграсаноат мажмуасига кирувчи тармоқларни мутоносиб ривожлантириш, маҳсулот сифати, агросаноат интеграцияси, аграр сиёсат, агросаноат мажмуаси, иқтисодиёт, агросаноат мажмуаси таркиби, агросаноат мажмуасининг соҳалари, инфратузилма, ишлаб чиқариш инфратузилмаси, ижтимоий инфратузилмаси, фаннинг предмети, усуллари, вазифалари, иқтисодий қонунлар, иқтисодий муҳит, регион иқтисодиёти, тармоқларнинг мутоносиб ривожланиши, ижтимоий масалалар, аҳоли турмуш даражаси, меҳнат унумдорлиги, иқтисодий самара, ижтимоий самара, ишлаб чиқаришни интенсивлаштириш, барқарор иқтисодий ривожланиш, ишлаб чиқариш жараёнларини меҳнатни қуролланиш даражаси, фонд билан таъминланиш даражаси, иқтисодий кўрсаткичлар, ялпи ички маҳсулот, меҳнат ресурслари, ер ва сув фонди, ишбилармонлик, хусусий тадбиркорлик, импорт, экспорт, миграция, қишлоқ хўжалиги, қайта ишлаш саноати, сақлаш корхоналари, кимё саноати, чорвачилик, асаларичилик, балиқчилик, пиллачилик, омуҳта ем саноати.

Назорат ва муҳокама учун саволлар

Агросаноат мажмуаси биринчи соҳасининг таркиби, иқтисодиётдаги ўрни ва аҳамияти.

Агросаноат мажмуасининг биринчи соҳасига кирган тармоқларнинг Ўзбекистон Республикасида ривожланганлик даражаси.

Агросаноат мажмумаси биринчи соҳасига кирган тармоқларни ривожлантиришнинг асосий йўналишлари.

Адабиётлар рўйхати.

Ўзбекистон Республикасининг Конститутцияси: -Т.: Ўзбекистон 1999

Каримов И. А. Ўзбекистон буюк келажак сари.-Т.: Ўзбекистон, 1999.

Каримов И. А. Қишлоқ хўжалиги тараққиёти – тўкин ҳаёт манбаи. – Т.: Ўзбекистон, 1998.

Қаюмов Ф. Қ. Эффективность АПК в условиях перехода к рынку: Общие и регионалные проблемы. – М.: ИПО «Полигран», 1992.

Серова Е. В. Аграрная экономика: Учебник для студентов экономических вузов, факультетов и специальностей. – М.: ГУ ВШЭ, 1999.

Узбекистан: десять лет по пути формирования рыночной экономики Колл. Авт.: Р. А. Алимов, А. К. Бедринцев, А. Ф. Расулов и др.// Под ред. А.Х. Хикматова. – Т.: Ўзбекистон, 2001.- 352 б.

Хакимов Р., Отақулов М., Юсупов Э., Юсупов М.С. Агросаноат мажмуаси иқтисодиёти. – (Ўқув қўлланма) Т., ТДИУ, 2004.-160 б.

Салимов Б.Т., Ҳамдамов Қ.С., Беркинов Б.Б., Хакимов Р., Юсупов М.С., Орипов М.А., Ўроқов Н.И. - Деҳқон ва фермер хўжаликлари иқтисоди – (Ўқув қўлланма) –Т.: ТДИУ, 2004. – 176 б.

Салимов Б.Т., Ҳамдамов Қ.С., Турсунхўжаев Т.Л., Тўрахўжаев Т.И., Ҳакимов Р.Х., Ўроқов Н.И, Арипов И.М. -Жаҳон қишлоқ хўжалиги. – (Ўқув қўлланма) – Т.: ТДИУ, 2004. – 128 б.

Абдуғаниев А., Абдуғаниев А.А. – Қишлоқ хўжалиги иқтисодиёти – (дарслик). – Т.: ТДИУ, 2004. – 304 б.

Экономика отраслей АПК / И.А.Минаков, Н.И.Куликов, О.В.Соколов и др.; Под ред. И.А.Минакова. – М.: КолосС, 2004. – 464с.- (Учебники и учеб. пособия для студентов высш. учун. заведений).

Республика Узбекистан: Энциклопедический справочник. Н . Тухлиев, А. Кременцова. Т., Гос. Науч. Изд-во «Ўзбекистон миллий энциклопедия», 2001.

Раскин И.И, Раскин Л. И. АПК: производство и первичная переработка хлопка. –Т.: Мехнат, 1986

Папов Н. А. экономика сельского хозяйства: учебник. М.: Дело и Сервис,2000.

Интернет сайдлари:

Петранева Г.А., Экономика и управление в сельском хозяйстве. Учебник. 2004, http://textbook.ru/catalogue/book/33320.html

Петранева Г.А., Экономика и управление в сельском хозяйстве, Академия, 2003, http://rbip.bookchamber.ru/description7897.htm

Н.А. Попов «Основы рыночной агроэкономики и сельского предпринимательства», М: Тандем /ЭКМОС, 2002, http://family.taukita.ru/item22219310.html

Н.А.Попов. Экономика отраслей АПК. Курс лекций, 2002, http://shopper.h1.ru/books.shtml?topic=935&page=1
Н.Я.Коваленко, Экономика сельского хозяйства, М.: «ЮРКНИГА», 2004, http://web.book.ru/cgi-bin/book.pl?page=4&book=88899
www.bearingpoint.uz

4-мавзу. АГРОСАНОАТ МАЖМУАСИНИНГ ҚИШЛОҚ ХЎЖАЛИГИ МАҲСУЛОТЛАРИНИ ТАЙЁРЛАШ, ҚАЙТА ИШЛАШ ВА ИСТЕЪМОЛЧИЛАРГА ЕТКАЗИБ БЕРУВЧИ СОҲАСИ

4.1. Агросаноат мажмуаси қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини тайёрловчи, ишловчи ва истеъмолчиларга етказиб беручи соҳаси таркиби
4.2. Агросанот мажмуаси қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини тайарловчи, қайта ишловчи ва истеъмолчиларга етказиб берувчи саҳосининг аҳамияти ва иқтисодиётидаги ўрни
4.3. Агросаноат мажмуаси қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини тайёрловчи, қайта ишловчи ва истеъмолчиларга етказиб берувчи соҳанинг ҳозирги ҳолати ва ривожлантириш йўналишлари

4.1. Агросаноат мажмуаси қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини тайёрловчи, ишловчи ва истеъмолчиларга етказиб беручи соҳаси таркиби

Қишлоқ хўжалигида етиштирилган маҳсулотларни тайёрлайдиган ва тайёр маҳсулотларни истемолчиларга етказиб берадиган (сотадиган) барча тармоқ ва корхоналар агросаноат мажмуасининг 3-соҳасини ташкил этади. Буларга:

пахта тозлаш заводлари;
консерва заводлари;
паллани қайта ишлаш фабрикалари;
сут ва гўштни кайта ишлаш корхоналари;
ёғ-мой ишлаб чиқариш корхоналари;
мава шарбатлари, вино, канъяк каби маҳсулотлар ишлаб чиқарувчи заводлар;
жунни, канопни қайта ишаш корхоналари;
шакар ишлаб чиқарувчи корхоналар;
тамаки маҳсулотлари ишлаб чиқариш корхоналари;
озиқ-овқат саноати;
терини қайта ишлаш корхоналари;
ун ва ун маҳсулотари ишлаб чиқариш корхоналари;
музхона (холодильник) ва тайёр маҳсулотни истеъмолчиларга етказиб берувчи корхоналар (улгуржи ва чакана савдо) ва бошқалар киради.

Бу соҳа мураккаб таркибга эга. Ҳар бир маҳсулот тури ёки бир-бирини тўлдирувчи маҳсулотлар бўйича агросаноат мажмуасининг ўз корхоналари мавжуд. Албатта айрим маҳсулотларни республикада чуқур қайта ишлаш

даражаси юқори эмас. Масалан, республика қишлоқ хўжалигининг асосий экин турларидан бири бўлган пахта хомашёсининг 100 фоизи дастлабки қайта ишлашдан ўтади. Дастлабки қайта ишланган пахтанинг мустақилликнинг дастлабки йилларида жами пахта хомашёсининг 5-6 фоизи республикада қайта ишланар эди. 2002 йилга келиб бу кўрсаткич 14-16 фоизини 2004 йилда эса 24-25 фоизни ташкил этди. Республикада пахта хомашёсини иккиламчи ва чуқур қайта ишлаш катта иқтисодий ва ижтимоий самра беради. Натижада, пахтадан жуда кам миқдорда ярим тайёр ва тайёр охирги товарлар ишлаб чиқарилади. Бу борада қилинадиган ишлар ҳажми катта. Қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини тайёрловчи, қайта ишловчи, сақловчи ва истеъмолчиларга етказиб берувчи соҳага кирувчи тармоқларни ривожлантириш республика иқтисодиёти учун жуда зарур. Бу борада айниқса, вино, шарбитлар, мева, сабзавот консервалари, гўшт ва сут маҳсулотларидан саноат маҳсулотлари ишлаб чиқарувчи тармоқларни ривожлантириш лозим. Бу борада қишлоқ хўжалик маҳсулотлари етиштириш имкониятларини ҳисобга олган ҳолда кичик корхоналар қуриш ва уларни такомиллаштириб бориш катта смаралар беради.

4.2. Агросанот мажмуаси қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини тайарловчи, қайта ишловчи ва истеъмолчиларга етказиб берувчи саҳосининг аҳамияти ва иқтисодиётидаги ўрни

Агросаноат мажмуаси 3- соҳасининг аҳамияти ҳар қандай давлат иқтисодиёти учун беқиёс. Ўзбекистон Республикаси иқтисодиётида бу соҳанинг салмоғи айниқса юқори. Малакат меҳнат ресурсларининг 22 фоизига яқини шу тармоқларда банд. Ялпи ички маҳсулотнинг 23 фоизга яқини шу тармоқларда ишлаб чиқарилади. Қишлоқ хўжалигида етиштирилаётган маҳсулотларнинг нобуд бўлмаслиги аввало шу тармоқлар ривожига боғлиқ. Агросаноат мажмуаси маҳсулотлари экспорт салоҳиятини ошириш ҳам асосан шу тармоқларнинг ривожланиш даражаси билан белгиланади. Улар аҳолини юқори сифатли маҳсулотлар, иш жойлари билан таъминлашда ҳам алоҳида ўрин тутади.

Мамлакат аҳолисининг иш билан таъминланишида маҳсулотларни тайёрловчи, қайта ишловчи ва тайёр маҳсулотлар сотувчи тармоқлар ва хизматларнинг аҳамияти беқиёс. Бу тармоқларни ривожлантириш мамлакатда ишсизлик муамосини юмшатади ва унга барҳам бериш имкониятларини кенгайтиради, етиштирилаётган қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари нобуд бўлишининг олдини олади. Айрим маълумотларга кўра, ҳозирги кунда етиштирилаётган баъзи турдаги қишлоқ хўжалиги маҳсулотларининг 30 фоизгачаси нобуд бўлмоқда. Бунинг асосий сабабларидан бири агросаноат мажмуаси 3- соҳасининг етарли даражада ривожланмаганлигидадир. Юқоридагиларни ҳисобга олиб соҳанинг аҳамияти ва иқтисодиётдаги ўрнини қуйидагилар билан белгилаш мумкин:

қишлоқ хўжалигида етиштирилган маҳсулотларнинг нобуд бўлишини олдини олади ва натижада катта иқтисодий самара беради;

аҳолини иш билан таъминлашни яхшилайди, ижтимоий масалаларни ечимини оптималлаштиради;
қишлоқ хўжалигини имкон даражасида бир меёърда молиявий маблағ билан таъминлайди;
аҳолининг турмуш даражасини оширади;
қишлоқ хўжалигини унга хос бўлмаган функциялардан (маҳсулотни сақлаш, ташиш) озод қилади;
мамлакатнинг экспорт салоҳиятини оширади;
аҳолини йилнинг турли фаслларида сифатли маҳсулотлар билан таъминлашни яхшилайди;
қишлоқ аҳолисининг меҳнат малакасини оширади;
мамлакатнинг озиқ-овқат хавфсизлигини сифатли таъминлайди.

4.3. Агросаноат мажмуаси қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини тайёрловчи, қайта ишловчи ва истеъмолчиларга етказиб берувчи соҳанинг ҳозирги ҳолати ва ривожлантириш йўналишлари

Ўзбекистон мева ва савзавотларни қайта ишлаш саноати етарли даражада яхши ривожланган. “Ўзмевасабзавотузумсаноат холдинг” компаниясининг ташкил этилиши, унинг таркибига мева, сабзавот, полиз ҳамда узум етиштиришга ихтисослашган 89 та ширкат ва қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини қайта ишловчи кўплаб заводларнинг киритилиши бу соҳанинг ривожига ижобий таъсир кўрсатди. Республикада йилига 5 млн. тоннадан кўпроқ мева ва сабзавот ишлаб чиқарилади. Мева шарбатлари, консервалари, вино, конъяк, ликёр каби маҳсулотлар ишлаб чиқариш ҳажми ва сифати ошмоқда. Ҳар йили 16 млн. дал вино материаллари тайёрланади. Улардан 30 хил вино ишлаб чиқарилади. Бу маҳсулотлар кўп миқдорда четэлларга экспорт қилинмоқда. Ўзбекистон Республикасида ишлаб чиқарилган винолар халқаро кўргазмаларда 92 та медаль олган. Ўзбекистон Республикасида озиқ- овқат саноати ҳам яхши ривожланган. 2004 йилда мамлакатда ишлаб чиқарилаётган жами саноат маҳсулотларининг 13,2 фоизи озиқ-овқат саноатида ишлаб чиқарилди.

Мамлакатда жуда катта ёғ-мой ишлаб чиқариш қувватлари ташкил этилган. Ҳозирда республика аҳолисига етарли миқдорда сифатли ёғ-мой ишлаб чиқариб бера оладиган имконият мавжуд. Бу борадаги асосий масала ёғ- мой берувчи хомашё етиштиришни кўпайтиришдир. Албатта кейинги йилларда соя, масхар, кунжут, зиғир каби мой берувчи экин турлари етиштириладиган майдонлар кенгйтирилмоқда. Аммо улардан олинаётган хомашё миқдори ҳозирча қайта ишлаш саноатининг талаблари даражасида етарли эмас.

Республикада, айниқса, гўштни, сутни қайта ишлаш саноатининг қуввати жуда катта. Лекин кейинги йилларда чорвачиликнинг тўлиқ хусусийлаштирилиши йирик чорва фермаларининг тугатилишига олиб келди. Бу, ўз навбатида, гўшт ва сутни қайта ишлаш саноатини хомашё билан йил давомида бир текисда таъминланиш имкониятини йўққа чиқарди. Натижада сутни ва гўштни қайта ишлайдиган йирик заводлар

йил давомида деярли бекор қола бошлади. Бу, қуйидаги салбий оқибатларини келтириб чиқармоқда:

соҳада ишлайдиганларнинг асосий қисми ўз ишларини ўзгартиришларини талаб қилмоқда ёки уларнинг вақтинча ишсиз қолишларига сабаб бўлмоқда;

давлат бюджетига тўланадиган солиқ ва бошқа тўловларнинг шу соҳа бўйича камайишга олиб келмоқда;

чова молларини гўштга сўйиш натижасида олинадиган айрим хомашёнинг (иккинчи даражали маҳсулотлар: қон, ички безлар, биринчи қорин бўшлиғида бўладиган ем-хашак, суяк каби маҳсулотлар) нобуд бўлишига сабаб бўлмоқда;

давлат бюджетига катта миқдорда солиқларнинг тўланмасдан қолишига олиб келмоқда.

Ҳозирда мамлакат гўшт заводлари қувватидан фойдаланиш даоажаси 4-18, сут заводлари қувватларидан фойдаланиш 25-62 (турли вилоятлар ва корхоналарда турлича) фоиздан ошмайди. Демак, бу борада қилиниши лозим бўлган ишлар кўп.

Республикада техника экинлари хомашёсини даслабки қайта шилаш тизими етарли даражада ривожланган. Лекин пахта, пилла ва каноп толасини иккиламчи ва чуқур қайта ишлаш даражаси юқори эмас. Бу борадаги асосий йўналиш пахта, пилла толасини чуқур қайта ишлашини ривожлантиришдир. Бунга эришилса, тайёр истеъмол моллари ишлаб чиқаришни тубдан ривожлантириш имконияти кенгаяди. Бу, ўз навбатида, кўпгина меҳнат ресурслари иш жойларига эга бўлишини, мамлакат ички маҳсулоти ҳажми кескин кўпайишини, мамлакат экспорт салоҳияти ошишини таъминлайди. Айрим ҳисобларга қараганда пахта толасини чқур қайта ишлаш ва улардан тайёр истеъмол буюмлари ишлаб чиқариш ялпи маҳсулот ҳажмини 7 мартагача ошриш имконини беради. Бир сўмлик ҳомашё ўрнига 7 сўмлик тайёр маҳсулот ишлаб чиқариш мамлакатдаги жуда катта иқтисодий ва ижтимоий масалаларни яхшилаш имкони беради. Бу Ўзбекистон Республикаси учун асосий йўналишлардан бўлиб, ҳозирда ушбу масалага устиворлик статуси берилган.

Мамлакат агросаноат мажмуасининг 3-соҳасида озиқ–овқат саноатининг ўрни катта. 2002 йилда мамлакат саноат маҳсулотлари ишлаб чиқаришида озиқ – овқат саноатининг салмоғи 14,2 фоизни ташкил этади.

Енгил саноат ҳам Ўзбекистон Республикаси агросаноат мажмуасининг энг салмоқли тармоқларидан биридир. 2002 йилда жами саноат маҳсулотларнинг 20,1 фоизи енгил саноатда ишлаб чиқарилди ва кейинги йилларда тез ўсиб бориш тенденциясига эга. Мустақилликкача республикада 7 та тўқимачилик корхонаси бўлган бўлса 2004 йилга келиб уларнинг сони 62 тага етди.

Қисқача хулосалар

Агросаноат мажмуасининг самардорлиги ва ўз вазифасини тўлиқ бажариши кўп жиҳатдан унинг учиничи соҳаси ривожланганлик

даражасига боғлиқ. Агросаноат мажмуасининг учиничи соҳасига қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини тайёрловчи, дастлабки ва чуқурқайта ишловчи тайёр, охирги махсулотларни истеъмолчиларга етказиш билан шуғулланувчи тармоқ ва хизматлар киради. Ўзбекистон республикаси иқтисодиётда агросаноат мажмуаси учинчи соҳасининг ўрни ва аҳамияти беқиёс. Уларнинг йил давомида бир меъёрда ишлаш қишлоқ хўжалигида ишлаб чиқарилган маҳсулотлар нобуд бўлишининг олдини олади ва уларнинг сифатини яна да яхшилайди. Меҳнатга лаёқотли кишларнинг катта бир қасмини иш жойлари билан таъминлайди.

Ўзбекистон Республикаси нисбатан яхши ривожланган қайта ишлаш саноатига эга. Айниқса, озиқ- овқат ва енгил саноат кучли ривож топган. Шу билан биргаликда агросаноат мажмуасининг учинчи соҳасида кўпгина ечимни кутаётган масалалар мавжуд. Уларнинг энг асосийси соҳага кирувчи тармоқларда вужудга келтирилган мавжуд қувватлардан тўлиқ фойдаланишдир. Маълумки, айрим тармоқларда мавжуд қувватлардан фойдаланиш даражаси 5-20 фоизни ташкил этмоқда. Бу ўз навбатида, жуда катта муаммоларни вужудга кетиради. Агросаноат мажмуасининг учинчи соҳасини ривожлантириш Ўзбекистон Ресбубликаси иқтисодий сиёсатининг устувор йўналишларидан бири ҳисобланади. Бу борада жуда катта ишлар амалга оширилаяпти. Асосий маҳсулотлардан бири- пахтани чуқур қайта ишлашни ташкил этиш, айниқса, катта иқтисодий ва ижтимойи аҳамиятга эга.

Таянч иборалар.

Ёғ-мой, озиқ-овқат, енгил саноат, ишлаб чиқариш имкониятлари, механизациялаштириш, химиялаштириш, автоматлаштириш, баҳолар паритети, аграсаноат мажмуасига кирувчи тармоқларни мутоносиб ривожлантириш, маҳсулот сифати, агросаноат интеграцияси, аграр сиёсат, агросаноат мажмуаси, иқтисодиёт, агросаноат мажмуаси таркиби, агросаноат мажмуасининг соҳалари, инфратузилма, ишлаб чиқариш инфратузилмаси, ижтимоий инфратузилмаси, фаннинг предмети, усуллари, вазифалари, иқтисодий қонунлар, иқтисодий муҳит, ҳудуд иқтисодиёти, тармоқларнинг мутоносиб ривожланиши, ижтимоий масалалар, аҳоли турмуш даражаси, меҳнат унумдорлиги, иқтисодий самара, ижтимоий самара, ишлаб чиқаришни интенсивлаштириш, барқарор иқтисодий ривожланиш, ишлаб чиқариш жараёнларини меҳнатни қуролланиш даражаси, фонд билан таъминланиш даражаси, иқтисодий кўрсаткичлар, ялпи ички маҳсулот, меҳнат ресурслари, ер ва сув фонди, ишбилармонлик, хусусий тадбиркорлик, импорт, экспорт, миграция, қишлоқ хўжалиги, қайта ишлаш саноати, сақлаш корхоналари, кимё саноати, чорвачилик, асаларичилик, балиқчилик, пиллачилик, омуҳта ем саноати.

Назарот ва муҳокама учун саволлар

Агросаноат мажмуаси учинчи соҳасининг таркибига қандай тармоқлар киради?

Агросаноат мажмуаси учинчи соҳасининг ҳозирги ривожланиш даражаси қандай?

Ўзбекистон Реапубликасида қайси қайта ишлаш тармоқлари яхши ривожланган?

Ўзбекистон Республикаси агросаноат мажмуаси учинчи соҳасини ривожлантиришнинг асосий йўналишлари.

Адабиётлар рўйхати.

Ўзбекистон Республикасининг Конститутцияси: -Т.: Ўзбекистон 1999

Каримов И. А. Ўзбекистон буюк келажак сари.-Т.: Ўзбекистон, 1999.

Каримов И. А. Қишлоқ хўжалиги тараққиёти – тўкин ҳаёт манбаи. – Т.: Ўзбекистон, 1998.

Қаюмов Ф. Қ. Эффективность АПК в условиях перехода к рынку: Общие и регионалные проблемы. – М.: ИПО «Полигран», 1992.

Серова Е. В. Аграрная экономика: Учебник для студентов экономических вузов, факультетов и специальностей. – М.: ГУ ВШЭ, 1999.

Узбекистан: десять лет по пути формирования рыночной экономики Колл. Авт.: Р. А. Алимов, А. К. Бедринцев, А. Ф. Расулов и др.// Под ред. А.Х. Хикматова. – Т.: Ўзбекистон, 2001.- 352 б.

Хакимов Р., Отақулов М., Юсупов Э., Юсупов М.С. Агросаноат мажмуаси иқтисодиёти. – (Ўқув қўлланма) Т., ТДИУ, 2004.-160 б.

Салимов Б.Т., Ҳамдамов Қ.С., Беркинов Б.Б., Хакимов Р., Юсупов М.С., Орипов М.А., Ўроқов Н.И. - Деҳқон ва фермер хўжаликлари иқтисоди – (Ўқув қўлланма) –Т.: ТДИУ, 2004. – 176 б.

Салимов Б.Т., Ҳамдамов Қ.С., Турсунхўжаев Т.Л., Тўрахўжаев Т.И., Ҳакимов Р.Х., Ўроқов Н.И, Арипов И.М. -Жаҳон қишлоқ хўжалиги. – (Ўқув қўлланма) – Т.: ТДИУ, 2004. – 128 б.

Абдуғаниев А., Абдуғаниев А.А. – Қишлоқ хўжалиги иқтисодиёти – (дарслик). – Т.: ТДИУ, 2004. – 304 б.

Экономика отраслей АПК / И.А.Минаков, Н.И.Куликов, О.В.Соколов и др.; Под ред. И.А.Минакова. – М.: КолосС, 2004. – 464с.- (Учебники и учеб. пособия для студентов высш. учун. заведений).

Республика Узбекистан: Энциклопедический справочник. Н . Тухлиев, А. Кременцова. Т., Гос. Науч. Изд-во «Ўзбекистон миллий энциклопедия», 2001.

Раскин И.И, Раскин Л. И. АПК: производство и первичная переработка хлопка. –Т.: Мехнат, 1986

Папов Н. А. экономика сельского хозяйства: учебник. М.: Дело и Сервис,2000.

Интернет сайдлари:

Петранева Г.А., Экономика и управление в сельском хозяйстве. Учебник. 2004, http://textbook.ru/catalogue/book/33320.html

Петранева Г.А., Экономика и управление в сельском хозяйстве, Академия, 2003, http://rbip.bookchamber.ru/description7897.htm

Н.А. Попов «Основы рыночной агроэкономики и сельского предпринимательства», М: Тандем /ЭКМОС, 2002, http://family.taukita.ru/item22219310.html

Н.А.Попов. Экономика отраслей АПК. Курс лекций, 2002, http://shopper.h1.ru/books.shtml?topic=935&page=1

Н.Я.Коваленко, Экономика сельского хозяйства, М.: «ЮРКНИГА», 2004, http://web.book.ru/cgi-bin/book.pl?page=4&book=88899

www.bearingpoint.uz

5-мавзу. АГРОСАНОАТ МАЖМУАСИНИ ИШЛАБ ЧИҚАРИШ ИНФРАТУЗИЛМАСИ

5.1. Агросаноат мажмуаси ишлаб чиқариш инфратузилмасининг моҳияти, таркиби
5.2. Агросаноат мажмуаси ишлаб чиқариш инфратузилмасининг аҳамияти, иқтисодиётдаги ўрни ва ҳозирги ҳолати
5.3. Агросаноат мажмуаси ишлаб чиқариш инфратузилмасини ривожлантириш йўналишлари

5.1. Агросаноат мажмуаси ишлаб чиқариш инфратузилмасининг моҳияти, таркиби

Маълумки, агросаноат мажмуасининг 4-соҳаси инфратузилмадир. Инфратузилма иқтисодий фан томонидан асосан икки қисмга бўлиб ўрганилади. Биринчи қисмга ишлаб чиқариш инфратузилмаси киради. Ишлаб чиқариш инфратузилмаси агросаноат мажмуасининг энг зарур қисми бўлиб, ишлаб чиқаришнинг самарадорлиги кўп жиҳатдан унинг мавжудлиги ва бир меъёрда фаолият кўрсатишига боғлиқ. Агросаноат мажмуаси инфратузилмасига қуйидагилар киради:

транспорт тизими ва йўллар;
алоқа тизимининг ишлаб чиқариш билан бевосита боғланган қисми;
банк ва молия бозорининг тегишли қисми;
қишлоқ хўжалиги техникаларини таъмирлаш;
қишлоқ жойларда электр энергиясини узатиш линиялари;
илмий – ишлаб чиқариш лабороториялари;
зооветеренария хизматлари;
ирригация ва мелиорация хизматлари;
ёқилғи ва мойлаш материаллари таъминоти ташкилотлари;
минерал ўғитлар, кимё ва қишлоқ хўжалигини зарур кимёвий воситалар билан таъминлаш тизимлари;
биологик хизмат кўрсатиш тизимлари корхоналари;
консалтинг хизматлари ва бошқалар.

Инфратузилманинг ўзига хослиги шундаки, бир хизмат турининг ўзи пайтда ишлаб чиқариш инфратизилмаси ҳамда ижтимоий инфратузилма бўлиши мумкин. Масалан, йўллар ишлаб чиқаришга хизмат қилиш пайтида ишлаб чиқариш инфратузилмаси ҳисобланади. Лекин улар аҳолининг эҳтиёжлари учун барчага беминнат бир хилда хизмат кўрсатадиган ижтимоий хизмат тури ҳамдир. Шу сабабдан йўллар ижтимоий инфратузилмага ҳам киради. Шунгдек, алоқа ва транспорт тизимлари ҳам ишлаб чиқариш ёки ижтимоий инфратузилма бўлиши мумкин. Кейинги йилларда умумий тараққиёт натижасида агросаноат мажмуаси инфратузилмаси ҳам ривожланиб, кенгайиб бормоқда. Бу, ўз навбатида, агросаноат мажмуасига кирувчи барча тармоқларни бир-бирига янада яқинлаштиради.

5.2. Агросаноат мажмуаси ишлаб чиқариш инфратузилмасининг аҳамияти, иқтисодиётдаги ўрни ва ҳозирги ҳолати

Мамлакат агросаноат мажмуаси ишлаб чиқариш инфратузилмаси жуда катта аҳамиятга эга. Чунки ишлаб чиқариш инфратузилмасисиз агросаноат мажмуасида мўътадил фаолият юритиш мумкин эмас. Ишлаб чиқариш инфратузилмаси агросаноат мажмуасида ишлаб чиқаришнинг узликсиз ташкил этилишни таъминлайди. Агарда ҳар бир корхона барча иш ва хизматларини ўзи бажаришга ҳаракат қилса , бу жуда қимматга тушади. Кўп ҳолатларда буни амалга ошириш мумкин ҳам эмас. Масалан, қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқаришни ташкил этиш учун уруғлик, ёқилги – мойлаш матераллари, минерал ўғитлар, тури кимё маҳсулотлари, дори дормонлар, электр, сув таъминоти, кадрилар етиштириш, алоқа хизматлари кўрсатиш, хўжаликда мавжуд техникаларни таъмирлаш ишлари ва бошқаларни олайлик. Бу иш ва хизмат турларини бир хўжалик бажариши учун қанчадан қанча мутахассис, транспорт, техникалар ва бошқа ресурслар керак. Булар учун хўжаликда на мутахассислар, на молиявий ресурслар етарли. Чунки айрим хизмат турлари таъминоти бир хўжалик учун эмас, балки юзлаб, минглаб ташкилотларга хизмат кўрсатади. Масалан, электр билан таъминлаш ва ҳ.к. Уларни ҳар бир хўжалик ўзи аҳолида ташкил эта олмайди. Шу сабабли ҳам бу иш ва хизмат турлари аҳолида мустақил тизимларни ташкил этади.

Агросанот мажмуаси ишлаб чиқариш инфратузилмаси иқтисодиётда катта ўринни эгаллайди. Энг аввало, бу иш ва хизматлар ишлаб чиқаришнинг ривожланишга олиб келади. Иқтисодиёт ривожланган сари эса, инфратузилма хизматларига талаб ортади. Натижада, ишлаб чиқаришнинг самарадорлиги ошади. Меҳнатга лоёқотли аҳолининг катта қисми инфратузилмага иш жойлашади. Иқтисодиёти ривожланган давлатларда жами ишлаётганларнинг 60-70 фоизи хизмат кўрсатиш тизимида ишлайди. Бизда эса бу кўрсаткич 14 фоиздан камроқ. Натижада қишлоқ хўжалиги корхоналари ўзига хос бўлмаган кўпгина хизмат турларини ўзлари бажарадилар. Бу ёқилғи – мойлаш материаллари, минерал ўғитларни хўжаликка олиб келиш ва бошқа фаолиятларидир. Шу боис ишлаб чиқаришнингсамардорлиги кутулган даражада ижобий эмас.

Инфратузилма қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқаришини интенсив ривожлантиришга ижобий таъсир кўрсатади, қишлоқ хўжалиги тармоқларини аста - секин айрим хизмат кўрсатиш функцияларидан озод қилади. Бу хизматлар ихтисослашган инфратузилма корхона ва ташкилотлари томонидан бажарилади. Албатта, бу иқтисодий самардорликнинг ошишига олиб келади. Қишлоқ хўжалиги ҳам асосан ишлаб чиқариш жараёни билан шуғулланади. Натижада барча ишларнинг ўз агротехник муддатларида сифатли бажарилиши таъминланади. Лекин ҳозирда инфратузилма бажариши керак бўлган жуда кўплаб иш ва хизматлар қишлоқ хўжалиги корхоналари томонидан бажарилмоқда. Бу, ўз

навбатида, айрим ишларнинг сифатсиз ва катта харажатлар эвазига бажарилишига олиб келмоқда. Иккинчи томондан, мавжуд инфратузилма ҳам самарали ва сифатли фаолият кўрсатади. Шулардан бири кўрсатилаётган хизматлар базорида рақобат муҳитининг пастлиги, кўпгина ҳолларда умуман йўқлиги, хизматлар сифатининг жуда пастлигидир. Шу сабали бу борада ҳам қилинадиган ишлар жуда кўп.

Республикада агросаноат мажмуасининг ишлаб чиқариш инфратузилмаси маълум даражада ривожланган. Айниқса пахта ва буғдой етиштириш учун ҳизмат кўрсатадиган инфратузилма яхши ривожланган. Бу йўналишдаги ишлар давлатнинг қаттиқ назорати остида ривожлантирилмоқда. Шу билан биргаликча чорвачилик тармоқлари учун хизмат кўрсатадиган инфратузилма етарли даражада ривожланмаган.

5.3. Агросаноат мажмуаси ишлаб чиқариш инфратузилмасини ривожлантириш йўналишлари

Агросаноат мажмуаси ишлаб чиқариш инфратузилмасини кескин ривожлантириш бугунги кун заруратидир. Агросаноат мажмуаси ишлаб чиқариш инфратузилмаси қуйдаги йўналишларда ривожлантирилиши лозим:

Агросаноат мажмуасига кирувчи тармоқларга хизмат кўрсатадиган тармоқ ва хизматларнинг турларини кўпайтириш. Ҳозирги мамлакат қишлоқ хўжалиги ўзига зарур бир қанча хизматларни ола билмаяпти. Масалан, уларга зарур банк, молия бозоридаги ўзгаришлар, турли шароитларда керакли қонуний ва иқтисодий маслаҳатлар билан таъминланиш даражаси паст ҳолатда. Бу мисоллар қишлоқ хўжалиги учун зарур хизматларнинг бир кичик қисмидир. Шу сабабли ишлаб чиқариш инфратузилмасининг хизмат турларини кўпайтириш лозим.

Хизмат бозорида рақобат муҳитини ривожлантириш агросаноат мажмуаси ишлаб чиқариш инфратузилмасини ривожлантиришнинг бошқа бир йўналишидир. Бу энг катта аҳамиятга эга йўналишлардан биридир. Рақобатнинг бўлмаслиги кўрсатилётган хизматлар нархнинг юқори бўлишини таъминмоқда. Кўрсатилаётган хизматларнинг сифатининг пастлиги ҳам рақобат йўқлигидан ёки унинг деярли йўқлигадандир. Масалан, ҳозирда юртимизда 112 та муқобил машина – трактор париклари мавжуд. Лекин уларнинг техник имкониятлари жуда паст бўлганлиги сабабли, қишлоқ хўжалиги корхоналари асосан, давлат акциядорлигижамиятлари мақомида ташкил этилган 180 та машина - трактор парки хизматларидан фойдаланишга мажбурдирлар.

Хизмат кўрсатиш соҳасида катта имкониятлар хўжаликларнинг ўзлари томонидан биргаликда ташкил этиладиган “иттифоқ”лардадир. Масалан, техникадан биргаликда фойдаланиш иттифоқларини ташкил этиш масаласи натижалар бериши мумкинлигига қармасдан бу соҳа ривожланган эмас. Бунга асосий сабаб хўжаликларни бошқараётган раҳбарларда бундай ишларга тажриба, билим йўқлигидадир. Агарда иттифоқ тузилган ҳолда ҳам уни ташкил этган барча хўжаликлар учун

ундаги техникадан самарали фойдаланиш бўйича манфаатли тартиб – қойдалар ишлаб чиқилмаган. Демак, бу борадаги ишларни ривожлантириш зарур.

Агросаноат мажмуаси инфратузилмасининг шаклланиши, унинг таркиби, ривожланганлик даражаси жуда кўп омилларга боғлиқ. Жумладан, ишлаб чиқариш корхоналарининг ихтисослашганлиги, ерларнинг рельефи, шаҳарлардан узоқ ёки яқин жойлашганлиги, йирик транспорт узелларига яқинлиги ёки узоқлиги ва бошқалар инфратузилманинг нималадан ташкил топиши, унинг ривожланганлик даражаси қандай бўлиши лозимлигини белгилайди. Масалан, пахтачиликка зарур айрим хизматлар ёки иш тури ғаллачиликда керак эмас ёки жуда кам миқдорда керак. Бундай ҳолларда пахтачилик билан ғаллага ихтисослашган хўжаликлар ҳар хил инфратузилма керак бўлади. Қоракўлчилик хўжаликлари инфратузилмаси пахтачилик хўжаликларидагидан тубдан фарқ қилади ва ҳ.к. Агросаноат мажмуаси ишлаб чиқариш инфратузилмасини ривожлантирида қишлоқ хўжалигининг ўзга хос хусусиятларини (ернинг асосий илаб чиқариш воситалигини, унумдорлиги, тупроқ сифатининг ҳар хиллиги, ишлаб чиқаришнинг мавсумийлиги, иш вақти билан ишлаб чиқариш даврининг мос келмаслиги каби) эътиборга олиш зарур бу ҳам инфратузилмани ривожлантиришни зарур йўналишларидандир.

Қисқача хулосалар

Агросаноат мажмуасининг муҳим бир соҳаси ишлаб чиқариш инфратузилма – ишлаб чиқаишнинг нормал ишлаши учун зарур бўлган барча жараёни довомида узвий иштирок этувчи тармоқ ва хизматлар йиғиндисидир. Инфратузилманинг асосий қисми ишлаб чиқариш инфратузилмасидир. Ишлаб чиқариш инфратузилмасига транспорт, йўллар, музхона ва омборхоналар, алоқа тизими, ирригация ва мелиорация тизими ва бошқалар киради.

Агросаноат мажмуасининг ишлаб чиқариш инфратузилмаси мажмуа барча тармоқларининг мўътадил ишлаши учун зарур шароитни туғидиради, уларга хизмат кўрсатади. Уларнинг ривожланганлик даражаси жуда кўплаб муаммоларни ечади. Ишлаб чиқаришда банд бўлганларни ўзига хос бўлмаган иш ва хизматлардан озод қилади. Натижада, агросаноат мажмуасида меҳнатнинг сифати ва унумдорлиги ошади. Бу эса катта иқтисодий-ижтимоий самарадорликка олиб келади. Ҳозирда Ўзбекистон Республикаси агросаноат мажмуасининг ишлаб чиқариш инфратузилмаси нисбатан ривожланган. Шу билан бирга унда муайян камчиликлар ҳам мавжуд. Улардан энг асосийлари бозор муносабатларига тўлиқ жавоб берадиган янгидан янги ишлаб чиқариш инфратузилмаси айрим турларининг мавжуд эмаслигидир. Республика агросаноат мажмуаси ишлаб чиқариш инфратузилмаси корхона ва ташкилотларини моддий-техник базаси заиф. Қолверса мавжуд ишлаб чиқариш инфратузидилмасининг хизмат сифати, маданияти ҳали унчалик баланд

эмас. Бу муаммалар агросаноат мажмуасининг натижавий кўрсаткичларига салбий таъсир этмоқда.

Ўзбекистон Республикаси агросаноат мажмуасининг ишлаб чиқариш инфратузилмасини ривожлантириш асосий вазифалардан ҳисобланади. Асосий эътибор бу борада тадбиркорликни ривожлантиришга қаратилмоқда.

Таянч иборалар.

Инфратузилма, ишлаб чиқариш инфратузилмаси, ижтимоий инфратузилмаси, ёғ-мой, озиқ-овқат, енгил саноат, ишлаб чиқариш имкониятлари, механизациялаштириш, химиялаштириш, автоматлаштириш, баҳолар паритети, аграсаноат мажмуасига кирувчи тармоқларни мутоносиб ривожлантириш, маҳсулот сифати, агросаноат интеграцияси, аграр сиёсат, агросаноат мажмуаси, иқтисодиёт, агросаноат мажмуаси таркиби, агросаноат мажмуасининг соҳалари, , фаннинг предмети, усуллари, вазифалари, иқтисодий қонунлар, иқтисодий муҳит, ҳудуд иқтисодиёти, тармоқларнинг мутоносиб ривожланиши, ижтимоий масалалар, аҳоли турмуш даражаси, иқтисодий самара, ижтимоий самара, ишлаб чиқаришни интенсивлаштириш, барқарор иқтисодий ривожланиш, ишлаб чиқариш жараёнларини меҳнатни қуролланиш даражаси, фонд билан таъминланиш даражаси, иқтисодий кўрсаткичлар, ялпи ички маҳсулот, меҳнат ресурслари, ер ва сув фонди, ишбилармонлик, хусусий тадбиркорлик, импорт, экспорт, миграция, қишлоқ хўжалиги, қайта ишлаш саноати, сақлаш корхоналари, кимё саноати, чорвачилик, асаларичилик, балиқчилик, пиллачилик, омуҳта ем саноати, меҳнат унумдорлиги.

Назарот ва муҳокама учун саволлар

“Агросаноат мажмуасининг инфратузилмаси” тушунчаси, унинг таркиби, моҳияти ва иқтисодиётни ривожлантиришдаги аҳамияти.

Агросаноат мажмуаси ишлаб чиқариш инфратузилмаси таркиби ва бу тузилма ривожланишининг ҳозирги ҳолати.

Агросаноат мажмуаси ишлаб чиқариш инфратузилмасини янада ривожлантириш йўналишлари.

Агросаноат мажмуаси ишлаб чиқариш инфратузилмасини ташкил этишнинг ўзга хос ҳусусиятлари.

Адабиётлар рўйхати.

Ўзбекистон Республикасининг Конститутцияси: -Т.: Ўзбекистон 1999

Каримов И. А. Ўзбекистон буюк келажак сари.-Т.: Ўзбекистон, 1999.

Каримов И. А. Қишлоқ хўжалиги тараққиёти – тўкин ҳаёт манбаи. – Т.: Ўзбекистон, 1998.

Қаюмов Ф. Қ. Эффективность АПК в условиях перехода к рынку: Общие и регионалные проблемы. – М.: ИПО «Полигран», 1992.

Серова Е. В. Аграрная экономика: Учебник для студентов экономических вузов, факультетов и специальностей. – М.: ГУ ВШЭ, 1999.
Узбекистан: десять лет по пути формирования рыночной экономики Колл. Авт.: Р. А. Алимов, А. К. Бедринцев, А. Ф. Расулов и др.// Под ред. А.Х. Хикматова. – Т.: Ўзбекистон, 2001.- 352 б.
Хакимов Р., Отақулов М., Юсупов Э., Юсупов М.С. Агросаноат мажмуаси иқтисодиёти. – (Ўқув қўлланма) Т., ТДИУ, 2004.-160 б.
Салимов Б.Т., Ҳамдамов Қ.С., Беркинов Б.Б., Хакимов Р., Юсупов М.С., Орипов М.А., Ўроқов Н.И. - Деҳқон ва фермер хўжаликлари иқтисоди – (Ўқув қўлланма) –Т.: ТДИУ, 2004. – 176 б.
Салимов Б.Т., Ҳамдамов Қ.С., Турсунхўжаев Т.Л., Тўрахўжаев Т.И., Ҳакимов Р.Х., Ўроқов Н.И, Арипов И.М. -Жаҳон қишлоқ хўжалиги. – (Ўқув қўлланма) – Т.: ТДИУ, 2004. – 128 б.
Абдуғаниев А., Абдуғаниев А.А. – Қишлоқ хўжалиги иқтисодиёти – (дарслик). – Т.: ТДИУ, 2004. – 304 б.
Экономика отраслей АПК / И.А.Минаков, Н.И.Куликов, О.В.Соколов и др.; Под ред. И.А.Минакова. – М.: КолосС, 2004. – 464с.- (Учебники и учеб. пособия для студентов высш. учун. заведений).
Республика Узбекистан: Энциклопедический справочник. Н . Тухлиев, А. Кременцова. Т., Гос. Науч. Изд-во «Ўзбекистон миллий энциклопедия», 2001.
Раскин И.И, Раскин Л. И. АПК: производство и первичная переработка хлопка. –Т.: Мехнат, 1986
Папов Н. А. экономика сельского хозяйства: учебник. М.: Дело и Сервис,2000.

Интернет сайдлари:

Петранева Г.А., Экономика и управление в сельском хозяйстве. Учебник. 2004, http://textbook.ru/catalogue/book/33320.html
Петранева Г.А., Экономика и управление в сельском хозяйстве, Академия, 2003, http://rbip.bookchamber.ru/description7897.htm
Н.А. Попов «Основы рыночной агроэкономики и сельского предпринимательства», М: Тандем /ЭКМОС, 2002, http://family.taukita.ru/item22219310.html
Н.А.Попов. Экономика отраслей АПК. Курс лекций, 2002, http://shopper.h1.ru/books.shtml?topic=935&page=1
Н.Я.Коваленко, Экономика сельского хозяйства, М.: «ЮРКНИГА», 2004, http://web.book.ru/cgi-bin/book.pl?page=4&book=88899
www.bearingpoint.uz

6-мавзу. АГРОСАНОАТ МАЖМУАСИНИНГ ИЖТИМОИЙ НФРАТУЗИЛМАСИ

6.1. Агросаноат мажмуаси ижтимоий инфратузилмасининг моҳияти,

таркиби

6.2. Агросаноат мажмуаси ижтимоий инфратузилмасининг аҳамияти, иқтисодиётдаги ўрни ва ҳозирги ҳолати

6.3. Агросаноат мажмуаси ижтимоий инфратузилмасини ривожлантириш йўналишлари

6.1. Агросаноат мажмуаси ижтимоий инфратузилмасининг моҳияти, таркиби

Агросаноат мажмуаси ижтимоий инфратузилмаси жуда кенг таркибга эга. Бугунги кунда инсон ҳаётини енгиллаштиришга, унинг вақтини тежашга ижтимоий инфратузилманинг таъсири катта. Инфратузилма аҳолини иш билан таъминлашда ҳам нисбатан жуда катта имкониятларга эга. Ижтимоий инфратузилма ҳалқининг турмуш даражасиникескин оширадиган соҳалардан биридир. Ижтимоий инфратузилмасиз агросаноат мажмуаси ривожланиши тасаввур этиш қийин. Агросаноат мажмуаси ижтимоий инфратузилмасига қуйдагилар киради:

Аҳолига маиший хизмат кўрсатиш тизими;
йўловчи ташиш тизими;
алоқа хизмати;
уй – жой хўжалиги;
мактабгача таълим тизими;
таълим тизими;
соғлиқни сақлаш тизими;
аҳолини табиий газ, ичимлик суви ва электр энергияси билан таъминлаш тизимлари;
спорт-соғломлаштириш тизими;
коммунал хизматлар;
маданий –маиший хизматлар тизими ва бошқалар.

Агросаноат мажмуаси ижтимоий инфратузилмаси ўз моҳиятига кўра, инсонларнинг турмишини енгиллаштирадиган соҳадир. Уларнинг асосий мақсади – инсонни жисмоний ва маънавий қобилиятларини, кучиларини қайта тиклаш ва уларнинг янада ривожланишини таъминлашга хизмат кўрсатишдир.

Мамлакатмизда, унинг регонларида агросаноат мажмуаси ижтимоий инфратузилмаси ривожи турлича. Йирик шаҳарлар ва йирик транспорт узелларига яқин жойлашиш зоналарда агросаноат мажмуаси ижтимоий инфратузилмаси нисбатан яхши ривожланган. Бозор иқтисодиёти талабидан келиб чиқиб, янгидан –янги ижтимоий инфратузилма хизмат турллари вужудга келмоқда. Айрим турлар эса йўқолиб бормоқда. Бу, умуман олганда, тўғри қонуниятдир.

6.2. Агросаноат мажмуаси ижтимоий инфратузилмасининг аҳамияти, иқтисодиётдаги ўрни ва ҳозирги ҳолати

Мамлакат агросаноат мажмуаси ижтимоий инфратузилмаси катта иқтисодий ва ижтимоий аҳамиятга эга. Чунки ижтимоий

инфратузилмасисиз агросаноат мажмуасида мўътадил фаолият юритиш мумкин эмас. Ижтимоий инфратузилмаси агросаноат мажмуасида ишлаб чиқаришнинг узликсиз ташкил этилишга, унинг барқарор ишлаши учун шароит яратади. Агарда ҳар бир корхона барча иш ва хизматларини ўзи бажаришга ҳаракат қилса , бу жуда қимматга тушади. Кўп ҳолатларда буни амалга ошириш мумкин ҳам эмас. Бу иш ва хизмат турларини бир хўжалик бажариши учун қанчадан қанча мутахассис, транспорт, техникалар ва бошқа ресурслар керак. Булар учун хўжаликда на мутахассислар, на молиявий ресурслар етарли. Чунки айрим хизмат турлари таъминоти бир хўжалик учун эмас, балки юзлаб, минглаб ташкилотларга хизмат кўрсатади. Масалан, электр билан таъминлаш ва ҳ.к. Уларни ҳар бир хўжалик ўзи аҳолида ташкил эта олмайди. Шу сабабли ҳам бу иш ва хизмат турлари аҳолида мустақил тизимларни ташкил этади.

Агросанот мажмуаси ижтимоий инфратузилмаси иқтисодиётда катта ўринни эгаллайди. Энг аввало, бу иш ва хизматлар ишлаб чиқаришнинг ривожланишга олиб келади. Иқтисодиёт ривожланган сари эса, инфратузилма хизматларига талаб ортади. Натижада, ишлаб чиқаришнинг самарадорлиги ошади. Меҳнатга лоёқотли аҳолининг катта қисми инфратузилмага иш жойлашади. Иқтисодиёти ривожланган давлатларда жами ишлаётганларнинг 60-70 фоизи хизмат кўрсатиш тизимида ишлайди. Бизда эса бу кўрсаткич 14 фоиздан камроқ. Натижада қишлоқ хўжалиги корхоналари ўзига хос бўлмаган кўпгина хизмат турларини ўзлари бажарадилар. Шу боис ишлаб чиқаришнинг самардорлиги кутулган даражада ижобий эмас.

Инфратузилма қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқаришини интенсив ривожлантиришга ижобий таъсир кўрсатади, қишлоқ хўжалиги тармоқларини аста - секин айрим хизмат кўрсатиш функцияларидан озод қилади. Бу хизматлар ихтисослашган инфратузилма корхона ва ташкилотлари томонидан бажарилади. Албатта, бу иқтисодий самардорликнинг ошишига олиб келади. Қишлоқ хўжалиги ҳам асосан ишлаб чиқариш жараёни билан шуғулланади. Натижада барча ишларнинг ўз агротехник муддатларида сифатли бажарилиши таъминланади. Лекин ҳозирда инфратузилма бажариши керак бўлган жуда кўплаб иш ва хизматлар қишлоқ хўжалиги корхоналари томонидан бажарилмоқда. Бу, ўз навбатида, айрим ишларнинг сифатсиз ва катта харажатлар эвазига бажарилишига олиб келмоқда. Иккинчи томондан, мавжуд инфратузилма ҳам самарали ва сифатли фаолият кўрсатади. Шулардан бири кўрсатилаётган хизматлар базорида рақобат муҳитининг пастлиги, кўпгина ҳолларда умуман йўқлиги, хизматлар сифатининг жуда пастлигидир. Шу сабали бу борада ҳам қилинадиган ишлар жуда кўп.

Республикада агросаноат мажмуасининг ижтимоий инфратузилмаси маълум даражада ривожланган. Айниқсабу масалаларга мустақиллик йилларада катта эътибор берилди. Натижада аҳолининг ичимлик суви билан таъминланиш даражаси 83 фоиз, табиий газ билан таъминланиш

даражаси 81 фоизга етди. Бу йўналишдаги ишлар давлатнинг қаттиқ назорати остида ривожлантирилмоқда.

6.3. Агросаноат мажмуаси ижтимоий инфратузилмасини ривожлантириш йўналишлари

Агросаноат мажмуаси ижтимоий инфратузилмаси бозор иқтисодиёти талаблари асосида объектив равишда доимо ривожланиб боради. Қишлоқ аҳолини иш билан таъминлашнинг зарурати қишлоқ жойларда янгидан-янги хизмат турларини вужудга келтиради.

Аҳолининг иш билан таъминланиш даражасини мақсадида ижтимоий инфратузилмани ривожлантириш лозим. Бу борада кўплаб ишлар амалга оширилмоқда. Аҳоли пунктларнинг асосий қисми газ, ичимлик суви билан таъминланмоқда, деярли барчасида қишлоқ амбулаториялари ташкил этилди. Бк эса, янги иш ўринларини пайдо этмоқда. Қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини (тери, жун, қуруқ мевалар ва ҳ.к.) тайёрлайдиган хусусий тадбиркорлар гурухи шаклланмоқда. Аҳолининг маҳсулот ва хизматларни харид қилиш қувватини ошириш ижтимоий инфратузилма ривожланишини таъминловчи энг асосий омилладан биридир. Бу борада катта ишлар қилиниши лозим. Бу муаммо ижобий ҳал этилмагунча ижтимоий инфратузилма ҳам ривожланмайди. Албатта, аҳолининг харид қобилиятини ошириш ишлаб чиқаришни ривожлантириш, меҳнат унумдорлигини ошириш, янгидан – янги ишлаб чиқариш корхоналарини қуриш каби иқтисодий аҳамияти катта фалоиятлар асосида олиб борлиши кераклигини унитмаслик лозим. Малакатда иқтисодиётнинг юксалиши даражасини ҳисодга олган ҳолда аҳолининг харид қобилиятини ўстириш талаб қилинади. Акс ҳолда инфляциядаражаси кескин ошиши ва жуда катта салбий оқибатларга олиб келиши мумкин.

Демак, агросаноат мажмуаси ишлаб чиқаришининг самардорлигини ошриш, умуман, мамлакат иқтисодиётини ривожлантириш ижтимоий инфратузилманинг ривожланишига олиб келади. Инфратузилма ривожи кўп жиҳатидан у давлат томонидан қўллаб – қувватланишига боғлиқ. Чунки ижтимоий инфратузилманинг шундай йўналишлари мавжудки, уларни бирорта ишбилармон ўз фаолият турига айналтира олмайди. Масалан, қишлоқ жойларидаги асосий кўчаларни кечаси ёритадиган чироқлар, аҳоли дам оладиган парк (боғлар), ўт ўчирувчилар ташкилотини юритиш харажатлари, ишбилармон фаолияти бўйича ҳеч қачон ўзини оқламайди. Шундай экан, бу харажатларни давлат томонидан қоплаш зарурияти бор. Ҳамма фойдаланадиган бу турдаги ижтимоий харажатларга давлат томонидан қилинадиган сарфлар мивдори ҳам ижтимоий инфратузилмани ривожлантиришнинг бир йўналишидир.

Қисқача хулосалар

Агросаноат мажмуасининг миҳим бир соҳаси ишлаб чиқариш инфратузилмаси ҳисобланади. Инфратузилма – ишлаб чиқаришнинг нормал ишлаши учун зарур бўлган барча хизматларни кўрсатувчи ва бевосита ишлаб чиқариш жараёни давомида узвий иштирок этувчи тармоқ

ва хизматлар йиғиндисидир. Инфратузилманинг асосий қисми ижтимоий инфратузилмадан ташкил топади. Агросаноат мажмуасининг ижтимоий инфратузилмасига таранспорт (аҳолини ташиш билан шуғулланувчи), йўллар, соғлиқни сақлаш ва аҳолининг соғлигини тиклашга хизмат қилувчи тизимлар, болалар ва мутахассисларга таълим берувчи соҳалар, уй – жой, ичимлик сув газ билан таъминлаш тизими ва бошқалар киради. Агросаноат мажмуасининг ижтимоий инфратузилмаси агросаноат мажмуаси барча тармоқларининг нормал ишлаши учун зарур шароит туғдиради, уларда ишлаётганларга хизмат кўрсатади. Уларнинг ривожланганлик даражаси жуда кўплаб ижтимоий муаммоларни ечади. Натижада, агросанаот мажмуасида меҳнатнинг сифати ва унумдорлиги ошади. Бу эса катта самардорликка олиб келади.

Ўзбекистон Республикаси агросаноат мажмуасининг ижтимоий инфратузилмаси нисбатан яхши ривожланган. Шу билан бирга муайян камчиликлар ҳам мавжуд. Улардан энг асосийлари ижтимоий инфратузилмасининг бозор муносабатларига тўлиқ жавоб берадиган янгидан-янги айрим турлари мавжуд эмаслигидир. Қолаверса, мавжуд ижтимоий инфратузилманинг хизмат сифати, маданияти ҳали унчалик баланд эмас. Бу муаммолар агросаноат мажмуасининг натижавий кўрсатичларига салбий таъсир этади.

Ўзбекистон Республикаси агросаноат мажмуасининг ижтимоий инфрвтузилмасини ривожлантириш асосий вазифалардан ҳисобланади.

Таянч иборалар.

Инфратузилма, ижтимоий инфратузилмаси, ишлаб чиқариш инфратузилмаси, ёғ-мой, озиқ-овқат, енгил саноат, ишлаб чиқариш имкониятлари, механизациялаштириш, химиялаштириш, автоматлаштириш, баҳолар паритети, аграсаноат мажмуасига кирувчи тармоқларни мутоносиб ривожлантириш, маҳсулот сифати, агросаноат интеграцияси, аграр сиёсат, агросаноат мажмуаси, иқтисодиёт, агросаноат мажмуаси таркиби, агросаноат мажмуасининг соҳалари, , фаннинг предмети, усуллари, вазифалари, иқтисодий қонунлар, иқтисодий муҳит, ҳудуд иқтисодиёти, тармоқларнинг мутоносиб ривожланиши, ижтимоий масалалар, аҳоли турмуш даражаси, иқтисодий самара, ижтимоий самара, ишлаб чиқаришни интенсивлаштириш, барқарор иқтисодий ривожланиш, ишлаб чиқариш жараёнларини меҳнатни қуролланиш даражаси, фонд билан таъминланиш даражаси, иқтисодий кўрсаткичлар, ялпи ички маҳсулот, меҳнат ресурслари, ер ва сув фонди, ишбилармонлик, хусусий тадбиркорлик, импорт, экспорт, миграция, қишлоқ хўжалиги, қайта ишлаш саноати, сақлаш корхоналари, кимё саноати, чорвачилик, асаларичилик, балиқчилик, пиллачилик, омуҳта ем саноати, меҳнат унумдорлиги.

Назарот ва муҳокама учун саволлар

“Агросаноат мажмуаси инфратузилмаси” тушунчаси, унинг таркиби, маҳияти нимани англатади?

Агросаноат мажмуаси ижтимоий инфратузилмасига нималар киради?
Агросаноат мажмуаси ижтимоий инфратузилмасини янада ривожлантиришнинг йўналишлари нималардан иборат?
Агросаноат мажмуаси ижтимоий инфратузилмамини ривожлантиришга қандай омиллар таъсир кўрсатади?

Адабиётлар рўйхати.

Ўзбекистон Республикасининг Конститутцияси: -Т.: Ўзбекистон 1999
Каримов И. А. Ўзбекистон буюк келажак сари.-Т.: Ўзбекистон, 1999.
Каримов И. А. Қишлоқ хўжалиги тараққиёти – тўкин ҳаёт манбаи. – Т.: Ўзбекистон, 1998.
Қаюмов Ф. Қ. Эффективность АПК в условиях перехода к рынку: Общие и регионалные проблемы. – М.: ИПО «Полигран», 1992.
Серова Е. В. Аграрная экономика: Учебник для студентов экономических вузов, факультетов и специальностей. – М.: ГУ ВШЭ, 1999.
Узбекистан: десять лет по пути формирования рыночной экономики Колл. Авт.: Р. А. Алимов, А. К. Бедринцев, А. Ф. Расулов и др.// Под ред. А.Х. Хикматова. – Т.: Ўзбекистон, 2001.- 352 б.
Хакимов Р., Отақулов М., Юсупов Э., Юсупов М.С. Агросаноат мажмуаси иқтисодиёти. – (Ўқув қўлланма) Т., ТДИУ, 2004.-160 б.
Салимов Б.Т., Ҳамдамов Қ.С., Беркинов Б.Б., Хакимов Р., Юсупов М.С., Орипов М.А., Ўроқов Н.И. - Деҳқон ва фермер хўжаликлари иқтисоди – (Ўқув қўлланма) –Т.: ТДИУ, 2004. – 176 б.
Салимов Б.Т., Ҳамдамов Қ.С., Турсунхўжаев Т.Л., Тўрахўжаев Т.И., Ҳакимов Р.Х., Ўроқов Н.И, Арипов И.М. -Жаҳон қишлоқ хўжалиги. – (Ўқув қўлланма) – Т.: ТДИУ, 2004. – 128 б.
Абдуғаниев А., Абдуғаниев А.А. – Қишлоқ хўжалиги иқтисодиёти – (дарслик). – Т.: ТДИУ, 2004. – 304 б.
Экономика отраслей АПК / И.А.Минаков, Н.И.Куликов, О.В.Соколов и др.; Под ред. И.А.Минакова. – М.: КолосС, 2004. – 464с.- (Учебники и учеб. пособия для студентов высш. учун. заведений).
Республика Узбекистан: Энциклопедический справочник. Н . Тухлиев, А. Кременцова. Т., Гос. Науч. Изд-во «Ўзбекистон миллий энциклопедия», 2001.
Раскин И.И, Раскин Л. И. АПК: производство и первичная переработка хлопка. –Т.: Мехнат, 1986
Папов Н. А. экономика сельского хозяйства: учебник. М.: Дело и Сервис,2000.

Интернет сайдлари:

Петранева Г.А., Экономика и управление в сельском хозяйстве. Учебник. 2004, http://textbook.ru/catalogue/book/33320.html
Петранева Г.А., Экономика и управление в сельском хозяйстве, Академия, 2003, http://rbip.bookchamber.ru/description7897.htm

Н.А. Попов «Основы рыночной агроэкономики и сельского предпринимательства», М: Тандем /ЭКМОС, 2002, http://family.taukita.ru/item22219310.html
Н.А.Попов. Экономика отраслей АПК. Курс лекций, 2002, http://shopper.h1.ru/books.shtml?topic=935&page=1
Н.Я.Коваленко, Экономика сельского хозяйства, М.: «ЮРКНИГА», 2004, http://web.book.ru/cgi-bin/book.pl?page=4&book=88899
www.bearingpoint.uz

7-мавзу. ҚИШЛОҚ ХЎЖАЛИГИ - АГРОСАНОАТ МАЖМУАСИНИНГ АСОСИЙ БЎҒИНИ

7.1. Қишлоқ хўжалиги- агросаноат мажмуасининг асосий бўғини. Унинг ўзига хос хусусиятлари
7.2. Қишлоқ хўжалигининг иқтисодиётда тутган ўрни ва аҳамияти
7.3. Ширкат хўжаликлари ва уларнинг ташкилий-иқтисодий асослари
7.4 Фермер хўжаликлари ва уларнинг ташкилий-иқтисодий асослари
7.5 Деҳқон хўжаликлари ва уларнинг ташкилий-иқтисодий асослари

7.1. Қишлоқ хўжалиги- агросаноат мажмуасининг асосий бўғини. Унинг ўзига хос хусусиятлари

Агросаноат мажмуасининг асосини, ядросини қишлоқ хўжалиги ташкил этади. Агросаноат мажмуасига кирувчи барча тармоқлар айнан қишлоқ хўжалиги билан боғланган. Уларнинг айримлари қишлоқ хўжалиги учун ишлаб чиқариш воситалари ишлаб чиқариб, етказиб берса, бошқалри қишлоқ хўжалигида етиштирилган маҳсулотларни тайёрлайди, уларни қайта ишлайди ва тайёр маҳсулотларни истеъмолчиларга етказиб беради. Кўплаб соҳалар эса шу тармоқларнинг бир меъёрда ишлаши учун хизматлар кўрсатадилар.

Агросаноат мажмуасининг асосини ташкил этадиган қишлоқ хўжалиги ўзига хос хусусиятларга эга. Бу хусусиятлар бошқа тармоқлардан қишлоқ хўжалигини фарқлаб туради ва ишлаб чиқаришни ташкил этишда ўз талабларини қўяди. Бу хусусиятлар қуйидагилардан иборат:

1. Қишлоқ хўжалиги табиий омилларнинг таъсири катта. Улар ишлаб чиқаришнинг мавсумийлигидан келиб чиқаради. Бу эса, ишлаб чиқаришни ташкил этишда мавжуд ресурслардан йил давомида самарали фойдаланишни ҳисобга олишни талаб этади. Қиш ойларида аҳолининг вақтинчалик бекор қолиши айрим ижтимоий муаммоларни келтириб чиқаради. Бу масалалар олимлар, мутахассис ва ишбилармонлар олдига қатор вазифаларни қўяди.

2. Қишлоқ хўжалигида ишлаб чиқариш воситалари сифатида тирик организмлар қатнашади. Бу, ўз навбватида, мутахассислардан фақатгина иқтисодий қонуниятларнигина эмас, балки биолигик қонунларни ҳам

билишни ва ишлаб чиқаришни ташкил этишда уларни ҳисобга олишни талаб қилади. Қишлоқ хўжалигида сарфланаётган меҳнатнинг самараси кўп жихатдан ўсимлик ва чорва молларининг биологик имкониятларига боғлиқ.

3. Ер асосий ишлаб чиқариш воситаси ҳисобланиб, ундан фойдаланишнинг ўзига хос хусусиятлари мавжуд. Уларни инкор этиш ёки етарлича ҳисобга олмаслик катта салбий оқибатларга олиб келади.

4. Қишлоқ хўжалигида сарфланаётган моддий харажатлар даври билан фаолият натжасида олинаётган даромадларнинг олиниш даври ўртасида фарқ катта. Бошқача қилиб айтганда, йил давомида фақат харажатлар қилинади. Чунки ерни экишга тайёрлаш, уруғлик, ўғитлар, ёқилғи-мойлаш материаллари харид қилиш ва сарфлаш, меҳнатга ҳақ тўлаб бориш каби харажатлар ҳар ойда қилинади. Экин турлари ҳосили эса маълум даврлада пишади. Етиштирилган ҳосил сотилади ва ундан кейин пул дармодлари келиб тушади. Албатта, амалиятда шартномалар асосида қишлоқ хўжалик корхоналарига авансlар бериш, кредитлардан фойдаланиш ёки айрим хизматларни ташкил этиш натижасида маълум миқдоридаги пул тушумлари бўлиши мумкин. Лекин, умуман олганда, йил давомида харажат сарфланиши, даромадларнинг эса айрим даврлардагина тушиши ўзига хос объектив талабларни келтириб чиқаради. Аграр сиёсат бу хусусиятни ҳисобга олган ҳолда юритилиш зарур.

5. Қишлоқ хўжалигида ишлаб чиқариш жуда катта майдонларда олиб борилади. Бу, ўз навбатида, ишлаб чиқаришни, аҳоли пунктларини жойлаштиришда маълум талабларни келтириб чиқаради, қишлоқ хўжалигининг моддий – техника базасини шакллантиришда ҳисобга олишни талаб қилади.

6. Қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқарилган маҳсулотларининг бир қисмни ўзи уруғлик, ем – хашак, озиқ – овқат сифатида имтеъмол қилади.

7. Қишлоқ хўжалиги махулотларининг кўп турларини узоқ сақлаш мумкин эмас. Бу муаммо қишлоқ хўжалиги маҳсулотларнинг деярли бир даврда пишиб етилиши оқибатида янада чуқурлашади. Бу, ўз навбатида, етиштирилган маҳсулотни тайрловчи, қайта ишловчи ташкилотларнинг бир меъёрда тинмасдан ишлашини, бк эса айрим даврларда жуда катта қувватларнинг бўлишини талаб қилади. Йилнинг қолган дарвларида эса бу қувватларнинг нисбатан бўш қолиши кузатилади. Бу холат қайта ишлаш тармоқларининг катта омборхоналари бўлишини талаб этади. Бундай ҳолат, ўз навбатида, маҳсулотнинг таннархига салбий таъсир кўрсатади.

Бу каби ўзга хосликларни, албатта, чуқур ўрганиш ва доимо ҳисобга олган ҳолда ишлаб чиқаришни ташкил этиш қишлоқ хўжалигининг самарали ишлашини таъминлайди. Шубҳасиз, фан, техника тараққиёти ўсган борган сари қишлоқ хўжалигининг бу хусусиятлари таъсири нисбатан камайиб боради, лекин бутунлай йўқ бўлиб кетмайди.

7.2. Қишлоқ хўжалигининг иқтисодиётда тутган ўрни ва аҳамияти

Ўзбекистон Республикаси иқтисодиётининг энг йирик тармоғи қишлоқ хўжалигидир. У, энг аввало, аҳолининг озиқ-овқатга бўлган талабини қондиришга хизмат қилади. Бу борада Ўзбекистон Республикаси қишлоқ хўжалиги жуда катта ютуқларга эришди. Республика қишлоқ хўжалиги озиқ –овқат маҳсулотларининг деярли асосий қисмини аҳолимиз учун етарли мукдорда етиштиради. Қишлоқ хўжалиги саноатни хомашё билан таъминлайди. Бугунги кунда мамлакат енгил ва тўқимачилик саноатда ишлатилаётган толанинг 60 фоизидан ортиқроғи ўзимизда ишлаб чиқарилган пахта толасидир. Қолган қисми жун, каноп, пилла ва кимёвий толаларга тўғри келади. Мева, сабзавот ва полиз маҳсулотлприни қайта ишловчи саноат тўлиқ маҳаллий хомашё маҳсулотлари эвазига ишлайди. Сут ва гўштни қайта ишлаш саноати ҳам мамлакатда етиштирилган маҳсулотлар ҳисобига фаолият кўрсатади. Ёғ – мой саноатининг хомашёлари асосан ўзимизда етиштирилади. Фақатгина ўсимлик мойининг айрим турларини хориждан келтирилган хомашё ҳисобига ишлаб чиқарилади. Масалан, мамлакат аҳолиси истеъмол қилаётган ёғ – мойларнинг сифати, ассортименти бой бўлиши учун четдан соя келтирмоқда. Албатта, бу жами етиштирилаётган ёғ-мойнинг жуда кам қисмини ташкил этади.

Қишлоқ хўжалиги Ўзбекистон Республикаси иқтисодиётининг йирик тармоқларидан бири ҳисобланади. Бугунги кунда қишлоқ хўжалигининг мамлакат иқтисодиётдаги ўрни жудда катта. Мамлакатда ишлаб чиқарилаётган ялпи ички маҳсулотнинг 26-30 фоизи шу тармоқнинг улишига тўғри келади. 2004 йилда мамлакат жами ялпи ички маҳсулотининг 26,8 фоизи шу тармоқда яратилди. Мамлакатимиз иқтисодиёти учун зарур бўлган эркин ҳаракатдаги қаттиқ валюта тушумининг яримидан кўпроғи шу тармоқ маҳсулотларини экспорт қилишдан олинади. Аҳолининг 60 фоизидан ортиқроғи қишлоқ жойларда яшайди. Ҳалқимизнинг турмуш даражаси, инсон ресурсларининг катта бир қисмининг иш билан таъминланиши қишлоқ хўжалиги билан боғлиқ. Бугунги кунда иқтисодиётда банд бўлган меҳнат ресурсларининг 28 фоиздан кўпроғи қишлоқ ва ўрмон хўжалигида фаолият кўрсатади. Шу боисдан ҳам қишлоқ хўжалигига эътибор, айниқса кейинги мустақиллик йилларида, хақли равишда катта бўлмоқда.

1-жадвал

Республика қишлоқ хўжалигининг малакат иқтисодиётидаги ўрни

№	Кўрсаткичлар	2000	2001	2002	2003	2004
1.	Қишлоқ хўжалиги ялпи маҳсулотининг мамлакат ялпи ички маҳсулотдаги салмоғи,%	30,4	30	30,6	28,6	26,8
2.	Қишлоқ хўжалиги ялпи маҳсулотининг ўсиш суръати, %	103,2	104,5	106,1	107,3	110,1
3.	Пахта толаси ва озиқ-овқат маҳсулотларининг ялпи экспортдаги салмоғи, %	32,9	25,9	25,9	22,5	21,9
4.	Қишлоқ хўжалиги меҳнат	29,7	29,6	29,1	28,3	28,4

	ресурсларининг салмоғи, %					

Жадвал маълумотларидан кўриниб турибдики қишлоқ хўжалиги Ўзбекистон Республикаси иқтисодиётининг энг йирик тармоғи ҳисобланиб, йилдан йилга унинг улуши камайиб бормоқда. Бу борада шуни таъкидлаш лозимки 2000-2004 йилларда қишлоқ хўжалигида барқарор қсиш юз берди. Мамлакат иқтисодиётида саноатнинг, хизмат кўрсатиш тизимининг нисбатан тез ривожланиб бориши туфайлигина қишлоқ хўжалигининг улуши камайган. Бу жуда ижобий жараён ҳисобланади. Мамлакат иқтисодиёти жадал ўсиб борган сари унда қишлоқ хўжалигининг улуши камайиб боради. Натижада ривожланган саноатлашган, хизмат кўрсатиш соҳалари тараққий топган мамлакатга айланишимиз таъминланади.

Мамлакатда олиб борилаётган иқтисодий, ижтимоий ислоҳотларнинг муваффақияти кўп жиҳатдан қишлоқ хўжалигининг ривожланиш даражасига боғлиқ. Чунки қишлоқ хўжалиги мамлакатимиз учун ҳам сиёсий, ҳам иқтисодий ва ижтимоий аҳамият касб этган соҳа бўлиб, у қуйидаги функцияларни бажаради:

мамлакатмизни озиқ овқат фондини шакллантиради;

юртимизнинг озиқ-овқат соҳадаги мустақиллигини таъминлайди;

қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини қайта ишлайдиган саноат учун ҳом ашё етказиб беради;

аҳолини иш жойлари билан таъминлайди.

Ўзбекистон Республикаси қишлоқ хўжалиги ўсимликчилик ва чорвачилик тармоқларидан иборат. Ўсимликчилик тармоғида пахта, донли экинлар (асосан буғдой), картошка, сабзавот, полиз, тамаки, ем-хашак экинлари, ўсимлик ёғи берадиган экинлар (масхар, кунгабоқар), боғдорчиик ва узумчиликдан иборат. Чорвачиликда қорамолчилик, қўй ва эчкичилик, паррандачилик, отчилик (йилқичилик), куёнчилик, туячилик, чўчқачилик тармоқлари шаклланган ва ривожланган. Бундан ташқари республика қишлоқ хўжалигида пиллачилик, асаларичилик ва балиқчилик соҳалари ҳам яхши ривожланиб келмоқда. Республикада ҳозирда 6,2 млн. бош қорамол, 11,1 млн. бош қўй ва эчкилар бор.

1-график

Ўзбекистон Республикаси қишлоқ хўжалиги ялпи маҳсулотининг таркиби, (% да)

Ўганилаётган даврда қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари таркибида катта ўзгаришлар юз бермаган. 2000 йилда ўсимликчилик тармоғининг

улуши 52,6 фоиз бўлган бўлса 2004 йилга келиб 53,7 фоизни ташкил этган ёки 1,1 пунктга ошган. Шу йилларда чорвачилик маҳсулотларининг қишлоқ хўжалиги ялпи маҳсулотдаги улуши 47,4 фоиздан 46,3 фоизга тушиб қолган. Бунинг асосий сабаби 2004 йил қишлоқ хўжалиги учун жуда қулай келиши сабабли ўсимликчилик тармоғи ялпи маҳсулотининг чорвачилик ялпи маҳсулотининг ўсишидан тез суръатларда бўлганлигидадир.

Ўзбекистон Республикаси қишлоқ хўжалиги ер-сув, асосий активлар (асосий фондлар), меҳнат ресурслари ва бошҳа ишлаб чиқаришни ташкил этиш ва олиб бориш учун зарур ресурсларга эга.

2-жадвал

Ўзбекистон Республикасининг ер фонди ва унинг фойдаланувчилар бўйича тақсимланиши

№	Ердан фойдаланувчилар	1996 йил		2000 йил		2004 йил	
		минг га	%	минг га	%	минг га	%
	Жами ер фонди Шундан	44405,0	100,0	44405,0	100,0	44410,3	100,0
1.	Қишлоқ хўжалиги корхоналари фойдаланаётган ерлар	25317,8	57,0	25112,6	56,6	24819,4	55,8
2.	Ўрмон хўжалик корхоналари ерлари	8695,5	19,7	8446,3	19,1	8402,6	18,9
3.	Саноат, транспорт, мудофаа, алоқа ва бошқа ташкилотлар ерлари	1868,9	4,2	1926,3	4,4	2264,3	5,2
4.	Аҳоли яшаш жойлари	226,4	0,5	231,2	0,5	238,7	0,5
5.	Заҳирадаги ерла	7492,1	16,8	7472,5	16,8	7432,8	16,7
6.	Гидротехника ва бошқа сув хўжалиги ташкилотлари ерлари	793,8	1,7	804,6	1,8	822,4	1,8
7.	Табиат муҳофазаси, соғломлаштириш ва маданий аҳамиятга эга ерлар	10,5	0,02	70,8	0,1	74,3	0,1
8.	Бошқа ерлар	-	-	340,7	0,7	430,1	0,9

Жадвалдан кўриниб турибдики 2004 йил маълумотларига қараганда Республика ер фондининг асосий қисми, 55,8 фоизи қишлоқ хўжалиги тармоғига берилган. Агарда ўрмон хўжалиги, қисман гидротехника ва бошқа сув хўжалиги ташкилотлари (оз миқдорда бўлсада қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари ишлаб чиқаради) ва мудофаа вазирлигига қарашли айрим хўжаликларда ҳам қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари ишлаб чиқарилишини ҳисобга олсак юқоридаги рақам янада каттароқ улушни эгаллашини англаш мумкин.

2004 йилнинг январига бўлган маълумотга кўра 3691, минг гектардан кўпроқ суғорилиб ҳайдаладиган ер, 230 минг гадан ортиқроқ боғ ва узумзорлар бор.

Республика қишлоқ хўжалигининг ишлаб чиқариш таркибида мустақиллик йилларида кескин ўзгаришлар юз берди. Қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқаришига жалб этилган ер ресурслари бугунги кун талабидан келиб чиқиб асосан пахта ва ғалла экинлари учун ажратилмоқда.

3-жадвал

Ўзбекистон Республикасида экин майдонлари таркибининг ўзгариши
(барча турдаги хўжаликлар бўйича минг гектар)

	2003 йил				2004 йил			
	Барча турдаги хўжаликларда	Ширкатларда	Фермер хўжаликларида	Деҳқон хўжаликларида	Барча турдаги хўжаликларда	Ширкатларда	Фермер хўжаликларида	Деҳқон хўжаликларида
Жами экин майдони	3790,1	1967,0	1401,9	421,2	3691,5	1497,1	1761,6	432,8
Донли экинлар Шундан:	1790,9	912,1	680,3	198,5	1666,5	661,4	805,2	199,9
Буғдой	1507,56	766,6	581,3	159,7	1469,7	593,5	715,1	161,1
Шоли (гуруч)	121,0	67,3	47,8	5,9	65,9	22,7	40,0	3,2
Макка дон учун	34,7	7,3	7,8	19,6	34,5	5,4	8,5	20,6
Техника экинлари Шундан:	1445	847,2	590,0	7,8	1516,8	690,8	815,6	10,4
Пахта	1393	820	573	-	1455,7	662,9	792,8	-
Картошка, сабзавот ва полиз	237,7	47,4	36,7	153,5	226,9	31,2	37,5	158,2
Картошка	49,2	3,4	2,2	43,6	52,4	3,8	3,3	45,3
Сабзавот	145,6	34,1	17,5	94	137,6	21,3	19,1	97,2
Полиз	41,3	8,5	17	15,8	35	5,3	14,6	15,1
Мевали боғлар	201,5	108,7	27,3	65,6	198,9	97,1	37,8	64
Узумзорлар	118,2	76,5	10,6	31,1	116,1	67,7	16,3	32,1
Ем-хашак экинлари	316,5	160,2	94,9	61,4	281,3	113,7	103,3	64,3

Жадвал маълумотларидан кўриниб турибдики Республика экин майдонлари йилдан йилга қисқариб бормоқда ва бу камайиш 2004 йилда 2003 йилга нисбатан 98,6 минг гектарга ёки 2,7 фоизга камайган. Ушбу камайиш асосан ем-хашак экинлари, сабзавот, полиз, мевали боғлар ва узумзорлар ҳамда ғалла экинлари ҳисобига юз берган. Шу билан биргаликда аҳолининг, мамлакат иқтисодиётининг манфаатларидан (халқаро бозорда пахта хомашёси конюктурасининг ўзгаришини ҳисобга олиб) келиб чиқиб пахта экин майдони 2004 йилда 2003 йилдагидан 62,7 минг гектарга ёки 4,5 фоизга ошган.

Республика қишлоқ хўжалигининг чорвачилик тармоғи ҳам жадал ривожланиш учун катта ресурсларга эга.

4-жадвал

Ўзбекистон Республикасида чорва моллари ва паррандалар бош сони
(барча муклк шакллари бўйича, минг бош)

Чорва молари ва паррандалар	2000	2001	2002	2003	2004	Ўсиш(+) камайиш (-)
Қорамоллар	5353,4	5416,1	5477,6	5878,8	6232,6	879,2
Шундан: сигирлар	2343,4	2361,8	2393,2	2549,9	2708,8	365,4
Сигирларнинг салмоғи,%	43,7	43,6	43,7	43,3	43,4	х
Қўй ва эчкилар	8932,5	9022,6	9233,9	9928,6	11181,9	2249,4
Чўчқалар	85,8	81,6	75,4	89,9	83,8	-2,0
Паррандалар	14510	14828,7	15354,9	17675,7	18822,6	4216,9
Отлар	146,3	144,7	143,4	147,3	149,4	3,1

Жадвал маълумотларидан кўриниб турибдики Республикада деярли барча турдаги чорва моллари (чўчқалардан ташқари) ва парандалар бош сони кўпайиб бормоқда. 2004 йилда 2003 йилга қараганда қорамоллар бош сони 879,2 минг, сигирлар 365,4 минг, қўй ва эчкилар 2249,4 минг, паррандалар бош сони 4216,9 минг бошга ошди. Ўрганилган даврда фақатгина чўчқалар бош сони 2 мингa камайиб кетган.

Қорамолчиликнинг таркиби ҳам ижобий томонга ўзгарган. Агарда мустақилликкача (1990 йилда) жами қорамоллар таркибида сигирларнинг салмоғи 32,6 фоизни ташкил этган бўлса 2000 йилдан бошлаб бу кўрсаткич 43 фоиздан ошиб кетда ва шу ҳолат сақланиб қолмоқда. Бу Республика Президенти И.Каримовнинг ва ҳукуматининг олиб борган оқилона сиёсатининг натижасида юз берди. “Республика чорвачилигида иқтисодий ислоҳотларни чуқурлаштириш бўйича чора тадбирлар тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 1993 йил 15 мартида қабул қилинган 137 сонли қарори билан Республикамиздаги 1499 та жамоа чорвачилик фермалари ёпиқ турдаги ҳиссадорлик жамиятларига айлантирилиб, 489,1 минг бош қорамоллар, шу жумладан 96,3 минг бош сигирлар чорвадорларга хусусийлаштирилиб берилди. Кейинчалик ушбу қарорда белгиланган вазифаларни бажариш мақсадида аҳолига 600 минг бош зотли бузоқлар сотилди. Натижада чорвачиликнинг асосий қисми аҳоли қўлига ўтди. Қорамолларнинг катта қисмининг аҳоли қўлига ўтиши унинг таркибини яхшиланишига (жами қорамоллар сонида сигирларнинг улушининг ортишига), ижобий табиий танланишнинг юзага келишига, ем-хашак экин майдонлари йилдан йилга қисқариб борига қарамасдан ем-хашак муаммосини қисман хал этилишига олиб келди.

Мустақиллик йилларида олиб борилган ислоҳотлар натижасида Ўзбекистон Ресубликаси динамик ҳолда ривожланиб бораётган мураккаб иқтисодий тизимга эга бўлди. Қишлоқ хўжалиги Республика иқтсодиётининг йирик ва муҳим тармоғи сифатида сақланиб қолди.

Қишлоқ хўжалиги Ўзбекистон халқларининг энг қадимдан шуғилланган асосий соҳалардан бири бўлиб, бир неча минг йилликлардан аста-секин ривож топиб келмоқда. Республика ҳудудида аввало

чорвачилик кейинчалик деҳқончилик маданияти таркиб топди. Чорвачиликнинг асосан қўйчилик, қорамолчилик, отчилик (йилқичилик), асаларичилик, туячилик ва ипакчилик, деҳқончиликнинг дончилик, сабзавотчилик, полизчилик, боғдорчилик ва пахтачилик тармоқлари яхши ривожланди. Қишлоқ хўжалиги Республикамиз ҳудудида яшайдиган халқларнинг асосий турмуш тарзига айланган. Унинг ривожи юртимиз ҳудудида қишлоқ хўжалиги билан боғлиқ меҳнат қуроллари ишлаб чиқаришнинг ўсишига сабаб бўлди. Натижада аста секин бўлсада маданият, илм-фан, косибчилик ривож топди.

XX асрда дунё мамлакатлари тараққиётининг тез ривожланиши юртимизнинг иқтисодий-ижтимоий ҳаётига ўз ижобий таъсирини кўрсатди. Республиканинг қишлоқ хўжалик ялпи маҳсулоти 1913 йилдан 1990 йилга (мустақилликкача) қадар бўлган даврда 188 марта ўсди. 1913 йилдан 1940 йилгача қишлоқ хўжалиги ялпи маҳсулоти 1,8 марта, 1960 йилда 51 марта, 1970 йилда 100 марта ва 1980 йилда 170 мартани ташкил этди. Маълумотлардан кўриниб турибдики ўсиш суръатлари 1960-1980 йиллар ичида тез бўлган. Шу даврда қишлоқ хўжалиги ялпи маҳсулотининг ўсишининг асосий сабаблари нархдаги ўзгаришлар, янги ерларни ўзлаштириш ҳисобига, нисбатан экстенсив йўл билан амалга оширилган. Ушбу даврда қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини натурал ҳолда ишлаб чиқаришнинг ўсиши бунга исбот бўлади. 1913 йилда 89 минг тонна гўшт (сўйилган вазнда) ишлаб чиқарилган бўлса 1990 йилда 419,9 минг тонна ишлаб чиқарилган ёки 4,7 мартага ошган. Сут ишлаб чиқариш шу даврда 11,4 марта, тухум етиштириш 30,1 марта, сабзавот 21,1 марта, дон ишлаб чиқариш 1,9 марта, пахта етиштириш эса 11,1 марта, ўсимлик ёғи етиштириш 8,4 мартага ўсди. Рақамларга эътибор берилса ушбу даврда қишлоқ хўжалигининг ялпи маҳсулотининг ўсиши маҳсулотларнинг натурал миқдордаги ўсишидан солиштириб бўлмайдиган даражада юқори суръатларда ўсганлигини кўриш мумкин. Ўсиш маҳсулотлар нархининг ўсиши ҳисобига юз берганини аслида эса салкам 1 асрда ўсиш 15-20 мартадан юқори бўлмагини кўрамиз.

Собиқ шўролар даврида Ўзбекистонда бир томонлама бўлсада қишлоқ хўжалигида катта ўзгаришлар юз берди. Шўролар давлатининг асосий сиёсати Ўзбекистоннинг бой табиий иқлим шароитидан умумдавлат манфаатлари учун фойдаланишга қаратилди. Натижада Республика ва унинг халқининг манфаатлари умумдавлат манфаатларига бўйсиндирилди. Бундай сиёсат республика иқтисодиётида жуда катта муаммоларни келтириб чиқарди. Олиб борилган сиёсатнинг натижасида қишлоқ хўжалиги ишлари билан банд бўлган республика аҳолсиининг катта қисми паст малакали меҳнат ресурсларига айланди. Умуммамлакат манфаатларидан келиб чиқиб Ўзбекистон асосан пахта ишлаб чиқаришга ихтисослаштирилди. Унинг натижасида халқимиз асрлар мобайнида шуғилланиб келган қишлоқ хўжалигининг кўплаб соҳаларига эътибор камайди, уларнинг айримлари мутлоқ йўқолиб кетди. Жумладан, XX асрнинг 80 - йилларига келиб республикада етиштириш учун тарвуз

уруғлари Россиянинг Астрахан ўлкасидан келтирилди. Пахта ишлаб чиқаришни кўпайтириш республикада озиқ-овқат маҳсулотлари етиштиришни кескин камайишига олиб келди. Биргина мисол ўтган асрнинг 70-80- йилларида, мустақилликка эришган дастлабки йилларда республика учун зарур озиқ-овқат маҳсулотларининг 80 фоизидан кўпроғи импорт қилинар эди. Дунёнинг ривожланган катта бир қисмида озиқ-овқат керагидан ортиқча бўлиб уни сотиш муаммо бўлган бир пайтда 80-йилларнинг охирига келиб республикада барча озиқ-овқат маҳсулотларини харид қилиш талон ёки меъёр тизимига ўтказилди. Аҳоли жон бошига бир ойга 2 кгдан ун, 1кг дан шакар, гўшт, ёғ ва бошқа маҳсулотлар сотиладиган бўлди. Пахта ишлаб чиқаришни кўпайтириш мақсадида республика қишлоқ хўжалигига катта капитал қўйилмалар сарфланди. Қишлоқ хўжалиги корхоналарининг моддий техник таъминоти яхшиланди, қишлоқ инфратузилмаси ривожлантирилди. Сурхондарё, Қашқадарё, Бухоро, Жиззах ва Сирдарё вилоятларида катта чўл массивлари ўзлаштирилди. Ушбу жараёнлар аҳолини қисман иш билан таъминлашни яхшилаш, турмуш даражасини нисбатан ўстириш имконини берди. Шу билан биргаликда катта иқтисодий, ижтимоий ва экологик муаммоларни ҳам юзага келтирди. Янги чўл массивларини ўзлаштиришда йўл қўйилган ҳатолар ҳамда қандай бўлмасин пахта етиштиришни кўпайтириш ҳоҳиши ерларнинг унумдорлигининг пасайишига, уларнинг мелиоратив ҳолатининг аста-секин ёмонлашувига, ер ости сувларининг кўтарилиши, катта экин майдонларини шўрланишининг ортишига олиб келди. Республика қишлоқ хўжалиги ривожи асосан пахтачилик билан боғлаб қўйилди. Республикада таркиб топган ва ривожлантирилган саноат ҳам устун даражада пахтачиликка қаратилди. Бир сўз билан айтганда, собиқ шўролар давридан бир томонлама ривожланган, асосан хомашё етиштиришга мослаштирилган, пахтачиликка чуқур ихтисослаштирилган, катта иқтисодий, ижтимоий ҳамда экологик касаллик ва муаммоларга эга қишлоқ хўжалиги мерос бўлиб қолди.

Мустақилликнинг дастлабки кунлариданоқ жуда кўплаб кечиктириб бўлмайдиган масалаларни ечиш ҳаётий зарурат, вазифа сифатида давлат олдида турар эди. Улардан айримларини эслаш фойдадан ҳоли эмас. Энг аввало оҳоли учун зарур бўлган озиқ-овқат масалани ижобий ҳал этиш керак бўлди. Халқ манфаати учун зарарат бўлган бу муаммони амалга ошириш осон кечмади. Мустақил Республика қишлоқ хўжалиги давлат мулкчилигига асосланган асосан пахта етиштиришга ихтисослашган йирик хўжаликлардан (совхоз ва колхозлардан) ҳамда аҳолининг ёрдамчи хўжаликларидан иборат эди. 1940 йилда 81 та совхозлар бўлган бўлса 1990 йилга уланинг сони 1034 тага етди. Шу йилларда колхозлар мос равишда 1106 та ва 855 тани ташкил этди. Йирик хўжаликлар юқори органлар томонидан тасдиқланган режа асосида фаолият юритар, уларни моддий ресурслар билан таъминлаш марказлашган ҳолда олиб борилар эди. Йирик хўжаликларни бошқариш харажатлари ҳам катта бўлиб уларнинг энг асосий камчилиги ўз ишлаб чиқариш йўналишини тезда ўзгартира олмас

эди. Масалан, пахта ишлаб чиқариш учун ихтисослашган хўжаликнинг барча техникалари асосан пахтачилик учун мўлжалланган бўлиб дон ёки сабзавотчилик учун деярли мос келмас, қолаверса уруғлик, минерал ўғит, ёқилғи мойлаш материаллари билан таъминлашни бир мавсумда ўзгаритиш имкони йўқ эди. Йирик хўжаликларни техника ва модий ресурслар билан таъминлайдиган кўплаб соҳалар башқа республикаларда жойлашган эди. Мустақил давлатларнинг вужудга келиши ягона бир тизимга айланган иқтсоднинг барбод бўлишига олиб келди. Республика ҳудудида жойлашган завод ва фабрикаларнинг ҳам аксарият қисмининг тўхтаб қолишига сабаб бўлди. Шундай ҳолда шўролар даврида махсус шароит ва тамойиллар асосида ташкил топган йирик хўжаликларни сақлаб қолиш ва уларнинг фаолиятини давом эттириш имкониятлари кескин пасайди, кейинчалик эса деярли мумкин бўлмай қолди.

Юқоридаги ҳолатларни инобатга олиб Приезидентимиз И.Каримов томонидан мамлакат сиёсий, иқтисодий ва ижтимоий ҳаётини, жумладан қишлоқ хўжалигини ислоҳ қилишнинг концепциялари ишлаб чиқилди. Мустақиликнинг дастлабки кунларидаёқ озиқ-овқат ҳавфсизлигини таъминлаш устивор йўналиш сифатида белгиланди ва энг аввало чуқур ислоҳотлар қишлоқ хўжалигида амалга оширала бошланди. Натижада пахта яккахокимлигига баҳам берилиб ғалла мустақиллигига эришиш мақсадида сайи харикатлар қилинди ва тарихан қисқа муддат ичида ушбу мақсадга эришилди. 1996 йилга келиб Ўзбекистон Республикаси ғалла мустақиллигига эришди. Баъзан ғаллага нисатан пахтанинг фойдаси, иқтисодий самараси кўпроқ, шу сабабли пахта шлаб чиқаришга асосий эътиборни бериш керак деган фикрларни учратамиз. Бу фикр умуман олганда тўғри эканлигини инкор этмоқчи эмасмиз. Лекин советлар давлатининг парчаланиши эски алоқаларнинг деярли издан чиқишига олиб келган, традицион ғалла ишлаб чиқаришга ихтисослашган республикалар Россия, Украина, Қозоқистонларнинг ўзлари ўз халқини ғалла билан таъминлаши мураккаб бўлиб қолган шароитда озиқ-овқатсиз, унинг асоси бўлган ғалласиз тараққиётни, умуман ҳаётни тасаввур қилиш қийин. Шу сабали ўтиш даврининг дастлабки кунлариданоқ ғалла мустақилигига интилиш, Ўзбекистон Республикаси Президенти унинг ҳукумати ўта салоҳиятли эканлигини ва тўғри йўл танлаганлигини ҳаётнинг ўзи исботламоқда.

Бизга мерос бўлиб қолган иқтисодиётнинг, жумладан қишлоқ хўжалигининг олдида хал этилиши лозим жуда кўплаб оғир мақсадли вазифалар турар эди. Бу вазифаларни шартли равишда қуйидагича ифодалаш мумкин.

Биринчидан, халқ фаровонлиги, мамлакат хавфсизлигини таъминлаш мақсадида қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари ишлаб чиқаришни миқдор жиҳатдан кўпайтириш. Бу борада айниқса озиқ-овқат маҳсулотлари ишлаб чиқаришни кўпайтириш зарур эди ва бу вазифа хозир ва келажакда ҳам долзарб бўлиб қолади. Хозирда аҳоли истеъмоли учун зарур бўлган дон ишлаб чиқаришга еришилди. Аммо чорвачилик маҳсулотлари ишлаб

чиқариш борасида катта муаммолар мавжуд. 2000-2004 йиларда аҳоли жон бошига ўртача гўшт ишлаб чиқариш 34 кг, сут ишлаб чиқариш 164 кгни ташкил этди. У тиббий меъёрдагидан икки мартага яқин кам. Шу сабабли қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини миқдор жиҳатдан ишлаб чиқариш ҳажмини кўпайтириш асосий мақсадли вазифалардан бири ҳисобланади ва бу муаммо Республика Президенти ва ҳукуматининг диққат эътиборида турибди.

Иккинчидан қишлоқ хўжалигида етиштирилаётган маҳсулотлар сифати ва ассортиментини яхшилаб бориш зарур. Маълумки Ўзбекистон Республикаси пахта ишлаб чиқаришда дунёда бешинчи ўринда, пахта толасини сотиш бўйича эса иккинчи ўринда туради. Пахта толасини сотиш мамлакат экспортнинг 18-19 фоизини ташкил этмоқда. Мамлакатда етиштирилаётган пахта толасининг сифатини кескин яхшилаш иқтисодиётга жуда катта иқтисодий самара келтиради. Дунё давлатлари ва Республикамиз тўқимачилик саноати талаб қиладиган типдаги толалар етиштиришни кўпайтириш зарур. Сифатни ва қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари ассортиментини яхшилаш зарурати республика қишлоқ хўжалигини ривожлантиришнинг энг асосий йўналиши сифатида белгиланган.

Учинчидан, қишлоқ хўжалигида меҳнат унумдорлигини ошириш доимий зарурат ҳисобланади. Меҳнат унумдорлигини ошириш мамлакат қишлоқ хўжалигини рақобатбордошлигини кучайтиради, аҳолининг турмуш шароитини яхшилайди, маҳсулот ишлаб чиқаришни кўпайишига ва унинг сифатининг талаб даражасига етишини таъминлайди.

Тўртинчидан, қишлоқ хўжалиги маҳслотлари етиштиришни нисбатан орзонлашишига еришиш лозим. Албатта бозор иқтисодиёти шароитида қишлоқ хўжалиги ўзига керакли техника, ёқилғи,минерал ўғит, бошқа товар ва хизматларни бозор баҳосида сотиб олади. Ўз маҳсулотини эса ўзи учун фойдали нархларда хамиша ҳам сота олмайди. Лекин аҳолининг даромадларининг ўсиши озиқ-овқат маҳсулотлари нархларининг ўсишидан каттароқ бўлишини таъминлаш керак. Хозирда республика аҳолиси ўз даромадлариниг 51-52 фоизини озиқ-овқат учун сарфлаётган бўлса келажакда бу кўрсаткич камайиб бориши (аҳолининг озиқ-овқат билан таъминланиши яхшиланиб бориши асосида) керак.

Бешинчидан, қишлоқ жойларни, ҳудудларни имкон даражасида бир меъёрда ривожланишини таъминлашга эътиборни кучайтириш вазифаси ҳам жуда долзарб ҳисобланади. Қишлоқ ҳудудларини ижтиоий тараққиёт даражасини янада юксалтириш, иш жойларин ташкил этиш кўплаб салбий ҳолатларнинг олдини олади. Президентимизнинг қишлоқ аҳолини ичимлик сув ва табиий газ билан таъминлаш тўғрисидаги фармон ва қарорларининг қабул қилиниши, махсус дастурлар ишлаб чиқарилиши қишлоқни ижтимоий ва иқтисодий ривожланишига эътиборнинг кучли эканлигини кўрсатади.

Мустақиллик йилларида мамлакатимизда олиб борилган сиёсий, иқтисодий, ижтимоий сиёсат натижасида қишлоқ хўжалигида чуқур

таркибий, ижтимоий ва мулкий мунособатлар ўзгариши юз берди. Мустақиллик йилларида иқтисодиётни жумладан, қишлоқ хўжалигини тубдан ислоҳ қилишнинг назарий асослари Президент И.Каримов томонидан ишлаб чиқилди. Президентимиз асасрарида иқтисодий ривожланишнинг турли хил концепциялари таҳлил этилди.

Биринчи концепция – Асосий эҳтиёжлар концепциясия – аҳоли энг кам тирикчилик эҳтиёжини кафолотли тарзда таъминлаш ва иш билан банд қилиш муаммосини ҳал этишга қаратилган;

Иккинчи концепция – Мақбул ёки тегишли технология концепцияси – аҳолининг меҳнатга лаёқатли қисмининг бандлигини таъминлайдиган ва маҳаллий хомашёни, аввало қишлоқ хўжалиги хомашёсини бирламчи ва чуқур қайта ишлашга қаратилган. Бу концепция энг илғор технологияларни ривожлантириш зарурлигига асосланади;

Учинчи концепция – Ўз кучига жамоа бўлиб ишониш концепцияси – мавжуд заҳиралардан тўлиқроқ фойдаланишга ва мамлакат иқтисодиётини бошқа давлатларга қарамлигига барҳам беришга қаратилган;

Тўртинчи концепция – Янги халқаро иқтисодий тартиб концепцияси – ривожланаётган юртимизнинг иқтисодий қолоқлигини тугатиш ва бошқа давлвтлар билан тенг ҳуқуқли шериклар сифатида фаолият юритишига қаратилган.

Олиб борилган режали ишлар натижасида тармоқда маълум ижобий ютуқларга эришилди.

Биринчидан, мамлакат иқтисодиёти, жумладан қишлоқ хўжалиги бозор иқтисодиёти талаблари шароитида фаолият кўрсатишлари учун керакли ҳуқуқий асос яратилди. Тарихан қисқа даврда умуман иқтисодиётга тегишли 100 дан ортиқ қонунлар ишлаб чиқилди ва ҳаётга жорий этилди. Улар қаторига Ўзбекистон Республикасининг Ер кодекси, Фермер хўжалиги тўғрисида, Қишлоқ хўжалиги кооперативи (ширкат хўжалиги) тўғрисида, Деҳқон хўжалиги тўғрисида, Қишлоқ хўжалиги корхоналарини санация қилиш тўғрисида каби қишлоқ хўжалиги тармоғига оид қатор қонунларни киритиш мумкин. Мустақиллик йилларида бевосита қишлоқ хўжалигига оид 140 дан ортиқ Президент Фармонлари ва Вазирлар Маҳкамасининг қарорлари қабул қилинди ҳамда турли меъёрий ҳужжатлар ишлаб чиқилди. Бу қонун ва меъёрий ҳужжатлар қишлоқ хўжалиги корхоналарининг хатти – харакатларини белгилаб беради. Натижада қонун доирасида иқтисодий муносабатларни таркиб топтириш имкони яратилди. Қишлоқ хўжалигида бошқарувнинг маъмурий буйруқбозлик, иқтисодий ва социал писихологик усулларидан фойдаланилганда қонунга асосланиш имконияти яратилди.

Иккинчидан, қишлоқ хўжалигида ҳам амалда кўп укладли иқтисод таркиб топди. Бозор иқтисодиёти қонуниятлари талабига кўра олиб борилган иқтисодий сиёсат натижасида, турли мулкчиликга асосланган хўжалик юритувчи субъектлар вужудга келди. Натижада қишлоқ хўжалиги корхоналарининг асосий қисми нодавлат мулкга асосланган бўлиб, бу давлат мулкига асосланган корхоналарнинг камайишига сабаб бўлди. 1991

йилда қишлоқ хўжалиги корхоналарининг деярли асосий қисми (колхоз кооператив мулкга асосланган бўлганлиги билан амалда давлат мулкига асосланган совхозлардан деярли фарқи йўқ бўлиб қолган эди) давлат мулкига асосланган хўжаликлар эди.

Бугунги кунга келиб қишлоқ хўжалигида 406 та ширкатлар, 55 та давлат, 135 мингдан кўпроқ фермер хўжаликлари, 564 та хусусий чорвачилик фермалари ва 4481,7 мингта деҳқон хўжаликлари фаолият кўрсатиб турибди. 2000 йилда қишлоқ хўжалигида етиштирилган махсулотнинг 98,4% фоизи нодавлат мулк шаклига асосланган хўжаликлар ҳиссасига тўғри келди. 2004 йил маълумотларига кўра қишлоқ хўжалиги ялпи маҳсулотининг 59,7 фоизи аҳолининг деҳқон, 20,4 фоизи фермер ва 19,9 фоизи йирик ширкат ҳамда давлат хўжаликларида яратилди. Хусусий мулкчиликка асосланган фермер хўжаликлари мустаҳкамланиб, кучайиб бормоқда. Агарда 1995 йилда бир фермер хўжалигига 10,4 гектар ер тўғри келган бўлса 2004 йилда бу кўрсатгич 28,2 гектарни ташкил этди ёки 2,7 маротаба катталашган. Фермер ва деҳқон хўжаликларининг кўпайиб бориши ва ривожланиши бозор иқтисодиётининг учта устунидан бири ҳисобланган хусусий мулкчилик ҳам қишлоқ хўжалигида қарор топаётганидан ва ривожланаётганидан дололат беради. Фермер хўжалиги тарихан қисқа муддат ичида ишлаб чиқаршни ташкил этишнинг самарали шакли эканлигини оқлади. Фемер хўжаликлари ўз моҳиятига кўра ресурсларни тежашни таъминлайди. Бу хўжаликлада моддий манфаатдорлик юқори. Натижада меҳнатнинг самарадорлиги юқори бўлиб барча фаолият кўпроқ фойда олишга қаратилган. Шу билан биргаликда фермеликни ривожлантиришда ҳали жуда кўплаб муаммолар мавжуд. Жумладан, фермер хўжаликлари ҳажмининг кичиклиги, иқтсодиётининг заифлиги, уларга хизмат кўрсатиш тизимининг етарли даажада ривожланмаганлиги, мини техникаларнинг етишмаслиги, етиштирган маҳсулотларини сотиш каналларининг такомилашмаганлиги бунга мисол бўлши мумкин. Булар ечса бўладиган муаммолар бўлганлиги сабабли ҳамда фермерлик ишлаб чиқаришни ташкил этишнинг самарали шакли эканлигини ҳисобга олиб, фермерлик қишлоқ хўжалигини ривожлантиришнинг асосий йўналиши деб ҳақли ҳисобланмоқда. Ҳозирда юртимизда фермер хўжаликларини 2004-2006 йилларга мўлжалланган ривожлантииш концепцияси қабул қилинган ва у муваффақиятли амалга оширилмоқда. Зарар кўриб ишлаётган, истиқболи бўлмаган ширкатлар тугатилиб уларнинг ҳудудида конкурс асосида фермер хўжаликлари ташкил этилмоқда. Ушбу ислоҳотлар натижасида Республика қишлоқ хўжалиги ялпи маҳсулотида фермер хўжаликларининг улуши ортиб бормоқда. Бир сўз билан айтганда, қишлоқ хўжалигида бугунги кун талабидан келиб чиқиб ишлаб чиқаришни ташкил этишнинг янги шакллари вужудга келмоқда ва улар такомиллашиб бормоқда

5-жадвал

Республика қишлоқ хўжалиги маҳсулотларида турли мулк шаклларининг ва тармоқларининг улуши, (% да)

3.	Қишлоқ хўжалиги ялпи маҳсулотида ширкатларнинг салмоғи, %	28,6	27,9	28,1	22,2	19,9
4.	Қишлоқ хўжалиги ялпи маҳсулотида фермер хўжаликларининг салмоғи, %	10,3	11,4	12,1	14,8	20,4
5.	Қишлоқ хўжалиги ялпи маҳсулотида деҳқон хўжаликларининг салмоғи, %	61,1	60,7	59,8	63,0	59,7
6.	Қишлоқ хўжалиги ялпи маҳсулоти, % Шундан:	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
7.	Ўсмликчилик тармоқлари салмоғи, %	52,6	51,6	50,6	51,6	53,7
8.	Чорвачилик маҳсулотлари салмоғи, %	47,4	48,4	49,4	48,4	46,3

Учинчидан, бозор иқтисодиётида ривожланишни таъминловчи тўрт омилдан бири, ишбилармонлик, ўз ўрнини топа бошлади. Қишлоқ хўжалигида 135 мингдан кўпроқ фермер, 4481,7 минг деҳқон хўжаликларининг ва 564 та хусусий чорвачилик фермалари ҳамда минглаб қишлоқ хўжалигига хизмат қиладиган ва унинг маҳсулотларини қайта ишлайдиган хусусий кичик корхоналарнинг мавжудлиги ҳозирча кўп бўлмасада мулкдорлар, ишбилармонлар гуруҳи вужудга келганлигини кўрсатади. Бу омил бозор иқтисодиётида ҳал қилувчи ролни ўйнайди. Ишбилармонлик ривожланиб у билан шуғилланувчилар сони ва сифати ошиб борган сари бозор иқтисодиёти кучаяди ва халқнинг турмуш шароити яхшилана боради.

Қишлоқ хўжалигида олиб борилган ислоҳотларнинг натижасида қишлоқда кичик тадбиркорлик субъектлари сони ортиб уларнинг иқтисоддаги улуши кўпайиб бормоқда. Агарда 2000 йилда қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари ишлаб чиқаришда кичик тадбиркорликнинг улуши 71,4 фоиз бўлган бўлса 2003 йилда бу кўрсаткич 78,1 фоизга 2004 йилда эса 80,9 фоизга етган.

Тўртинчидан, бугунги кун ҳаёт талабидан келиб чиқган ҳолда хўжалик юритишнинг янги механизми ишлаб чиқилди ва тадбиқ қилинди. Мустақилликнинг дастлабки даврларида хўжаликнинг минерал ўғитларга, ёқилғи мойлаш материалларига, электр энергиясига ҳамда иш ҳақига бўлган талабини қондириш учун олинадиган қисми учун ҳисоб – китоблар махсус счет орқали амалга ошириладиган қилинди. Натижада қишлоқ хўжалиги корхоналарини техника, ёқилғи –мойлаш материаллари, электр энергияси, минирал ўғитлар билан йил давомида узлуксиз таъминлаб туриш имконияти яратилди. Саноат ва қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари баҳо паритетининг ўзгариши ўзгача йўл тутиш имконини бермайдиган бир пайтда амалдаги механизм ўзининг ижобий ролини ўйнади. Бу механизм бир қанча афзалликларга эга. Биринчидан, барча қишлоқ хўжалик корхоналарини ишлаб чиқаришни ташкил қилиш учун керакли бўлган

моддий ресурслар билан таъминлаш имконини берди. Иккинчидан, қишлоқ хўжалигига минерал ўғит, ёқилғи – мойлаш маттериаллари, электр энергияси ишлаб чиқарадиган ва етказиб берадиган тармоқларни гарантияланган ҳолда ўз маҳсулотлари учун ҳақ олишини таъминлди. Учунчидан, инфляцияни кучайишига йўл қўймайдиган катта макроиқтисодий аҳамиятга эга бўлди. Чунки бу механизм бўйича молиявий ресурсларни турли йўллар билан нақд пулга айлантириш имконияти йўққа чиқарилди. Албатта бу механизм маълум камчиликларга ҳам эга. Энг асосий камчилиги хўжаликларнинг моддий манфаатдорлик ва жавбгарлигини қисман сусайтирди. Соғлом рақобатни кучини камайтирди, айрим ҳолларда йўққа чиқаради. Бу механизм иқтисодий камқувват ёки зарар билан ишлайдиган корхоналар учун фойдали, яхши ишлаётган ва катта самара олаётган хўжаликлар учун эса аксинча. Умуман қишлоқ хўжалиги тармоғининг манфаати учун яхши бўлган бу механизм бўйича иқтисодий бақувват, катта фойда оладиган хўжаликларнинг ўзи ишлаб топган маблағларидан самарали фойдаланиш имконини сусайтиради. Натижада яхши ва ёмон фаолият кўрсатаётган қишлоқ хўжалиги корхоналари маълум даражада бир хил шароитга (ҳолатга) қўйилмоқда. Бу ўз навбатида яхши ишлаётган қишлоқ хўжалик корхоналарида самарадорликни янада ошириш учун манфаатдорликни сусайтиради. Ресурсларни тежашга қаратилган механизмни яратиш бу схемада ўз ифодасини топмаяпди. Шу сабабли республика ҳукумати бу камчиликларни вақтинчалик юмшатиш имкониятини қидириб топди. Маъданли ўғит, ёқилғи – мойлаш материаллари, электр энергияси етказиб берувчи соҳалардан ҳамда иш ҳақидан қарзи бўлмаган иқтисодий бақувват қишлоқ хўжалиги корхоналарини мавжуд схемадан чиқариб уларнинг маблағларини ўзларининг ҳисоб рақамларига тушириб бериш мақсадга мувофиқ деб топилди. 2005 йилнинг 1 январидан бошлаб қишлоқ хўжалиги корхоналари ўз жорий ҳаражатлари учун зарур маблағни банклардан кредит тариқасида оладиган бўлди. Бу самарали ишлашга қизиқишни кучайишига, ишлаб чиқаришни фойда билан якунлашга интилувчи корхоналарнинг кўпайишига олиб келади.

Бешинчидан, бугунги кун талабидан келиб чиққан ҳолда қишлоқ хўжалигида чуқур таркибий ўзгаришлар юз берди. Натижада озиқ овқат маҳсулотлари етиштириш кескин кўпайди. Тарихан қисқа даврда ғалла мустақилчилигига эришилди. Агарда 1990 йилда 1808,2 минг тонна дон ишлаб чиқарилган бўлса бу кўрсаткич 2000 йилга келиб 4,1 млн. тоннани ташкил этди. 1990 йилда жами донда бўғдойнинг салмоғи 32,7 фоизни ёки 592,2 минг тоннани ташкил этган бўлса 2000 йилга келиб бу кўрсаткичлар мос ҳолда 82,9 фоизни ва 3,4 млн. тоннани ташкил этди. 2004 йилда 6017,1 минг тонна дон, шундан 5502,5 минг тонна буғдой ишлаб чиқарилди. Пахта ишлаб чиқариш 2000 йилдан кейин биинчи бор 3,5 млн. тоннадан ошиб кетди.

Аҳолига томорқа ерларининг берилиши уларнинг турмуш шароитини ёмонлашиб кетишига йўл қўймади. Мустақиллик йилларида

аҳолига 682,5 минг гектардан ортиқроқ ер уй – жой қуриш ва томорқа учун берилди. Бугунги кунда қишлоқ хўжалиги маҳсулот турларнинг 60-85 фоизига яқини деҳқон хўжаликларида ишлаб чиқарилмоқда.

Олтинчидан, қишлоқ аҳолисининг ичимлик сув ва газ билан таъминланиш даражаси кескин ошиб бормоқда. 2000 йилда қишлоқ аҳолисининг ичимлик сув билан таъминланиш даражаси 67,8 фоизга, газ билан таъминланиши 56,7 фоизга етди. 2004 йилга келиб аҳолининг марказлашган ичимлик сув билан таъминланиши 76,2 фоизга, табиий газ билан таъминланиш даажаси 86,5 фоизга етди. Мустақиллик йилларида қишлоқ жойларда мактаб ва мактабгача бўлган муассасалар, соғлиқни сақлаш тизимига тегишли поликлиника, шифохоналар ва кўплаб спорт иншоатлари қурилди. Албатта бу соҳада ҳали қилнадиган ишлар жуда кўп. Ечимини кутаётган муаммолар мавжуд. Бу тўхтовсиз жараён бўлиб тўхтовсиз ривожлантирилиб борлади. Ижтимоий соҳанинг ривожланиши аҳолининг турмуш даражасини яхшилашга лоиб келмоқда.

Еттинчидан, қишлоқ хўжалиги ички ва ташқи бозор талабларига тез мослашадиган бўлди. Бир йилнинг ўзида пахта майдони кўпайиб, бошқа экин майдонлари қисқариши юз бермоқда. Мустақилликкача бу жараёнларни орзу қилиш мумкин эмас эди.

Саккизинчидан, бизнинг фикримизча мустақиллик йилларида эришилган ютуқларнинг энг муҳими аҳолининг дунёқараши иқтисодий қонуниятлар талабида ўзгариб бораётганлигидадир. Аҳолининг, жумладан, қишлоқ аҳолисининг асосий қисми қийинчилик билан бўлсада боқимандачилик кайфиятидан халос бўлмоқда.

Саккизинчидан қишлоқ хўжалиги ички ва ташқи бозор талабларига тез мослашадиган бўлди. Бир йилнинг ўзида пахта майдони кўпайиб, бошқа экин майдонлари қисқариши юз бермоқда. Олдин буни орзу қилиш мумкин эмас эди.

Мамлакат қишлоқ хўжалигини изчил ривожлантириш мақсадида кўрилган чора – тадбирлар бугун ўз самарасини бермоқда. Энг муҳими қишлоқ хўжалигига эътиборнинг кучайганлигидир. Қишлоқ хўжалигини бошқарув тизимини ривожлантириш мақсадида Ўзбекистон сув ва қишлоқ хўжалик вазирлиги, “Ўзмевасабзавотузумсаноат – холдинг” холдинг компанияси, Деҳқон ва фермер хўжаликлари уюшмаси, “Ўзбек ипаги” пиллачилик уюшмаси тузилди. Республикада қоракўлчиликни ривожлантириш мақсадларида ҳукумат ҳужжатлари тайёрланди.

Қишлоқ хўжалигида хизмат кўрсатадиган инфратизилмани ривожлантирмасдан ислоҳотлардан кўзда тутилган натижаларга эришиш мумкин эмаслигини англаб, бу соҳа имкон даражасида ривожлантирилмоқда. Натижада “Ўзагролизинг” лизинг компанияси “Ўздавпахтасаноатсотиш” уюшмаси, Ўзбекистон қишлоқ хўжалик илмий ишлаб чиқариш маркази, “Ўзқишлоқхўжаликмаш–холдинг” холдинг компанияси, “Ўзагрокимётаъминот” бирлашмаси, “Ўзагросуғурта” компанияси, ихтисослашган тижорат банклари каби хизмат кўрсатувчи тизим ташкил этилди.

Қишлоқ хўжалигини ривожлантириш мақсадида давлат томонидан кўрсатилган амалий ёрдамнинг бири, иқтисодий ночор аҳволга тушиб қолган хўжаликлар хукумат томонидан санация қилинди. Бу корхоналарининг барчасида ташқи бошқарувчи тайинланди. Йилнинг 1 январ холатига кўра бюджетга тўланмаган тўловлар ва улар бўйича пенялар, Пенсия жамғармаси, Иш билан таъминлаш жамғармаси, Ижтимоий суғурта жамғармаси ва йўл жамғармасидан пеня қўшилган ҳолдаги қарзларини тўлаш маълум йилгача кечиктирилди. Уларнинг дебиторлик ва кредиторлик қарзларини камайтириш бўйича тегишли чора-тадбирлар белгланди. Албатта хозирда қишлоқ хўжалиги корхоналарини санация қилиш тўтатилди. Лекин 1998-2002 йилларда ушбу тадбир ўз самарасини берди. Масаланинг муҳим томони шундаки бугунги кунда иқтисодиётимизда бозор инструментлари ишламоқда. Давлат иқтисодий ночор аҳволга тушиб қолган аммо зарур бўлган хўжаликларни даволовчи функциясини бажармоқда.

Амалга оширилаётган муҳим ишлардан яна бири уруғчиликни яхшилашга жуда катта эътибор берилаётганидир. Айниқса, пахтачиликда уруғчиликни ривожлантириш мақсадида хорижий мутахассислар ва хамкорлар билан катта ишлар амалга оширилмоқда. Бу борада Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг қошида пахта лойиҳалари бўйича махсус агентлик фаолият кўрсатмоқда. Буғдойнинг янги серҳосил “ Карлик 85 “, “ Добрая” навлари синовдан ўтмоқда. Даслабки 3 йиллик синов натижаларига кўра улар ҳосилдорлиги, сифати жиҳатидан хозирги районлаштирилган буғдой навларига қараганда 15-20 фоизга юқори. Пилланинг Япония, Жанубий Қуриядан сермаҳсул уруғлари олиб келиниб кўпайтирилмоқда. Ер ресурсларнинг чекланганлиги, турли сабабларга кўра аҳоли жон бошига тўғри келадиган қишлоқ хўжалиги экин майдонларининг камайиб бориши соҳани интенсив ривожлантиришни талаб этади. Қишлоқ хўжалигини интенсивлаштириш унинг моддий техника таъминотини, экинларнинг серҳосил навлари ва сермағсул зотли чорва молларининг бўлишини, маъданли ўғитлар ва кимёвий воситалар билан таъминланишини яхши бўлишни талаб қилади. Шу мақсадда мамлакатимизга, ўз соҳаси бўйича, дунёнинг энг нуффузли компания ва корпорацияларининг унверсал ва махсус қишлоқ хўжалиги техникалари кириб келмоқда.

Бир сўз билан айтганда қишлоқ хўжалигида катта иқтисодий салоҳият (имкониятлар) вужудга келтирилмоқда. Эндиги вазифа қишлоқ хўжалигининг иқтисодий қувватини янада ошира борган ҳолда унинг мавжуд қувватларидан максимал фойдаланишдир.

Бугунги кунда қишлоқ хўжалигини ривожлантиришда бизнинг назаримизда қуйидагиларга эътиборни кучайтириш кўпроқ самара берган бўлар эди.

Жамиятни ривожлантирадиган асосий куч манффатдир. Шу сабабли барча қилинаётган ишлар мумкин қадар манфаатдорликга асосланиши керак. Шу ўринда иқтисодий манфаатни устин қўйиш зарур.

Мамлакатимиз бозориқтисодиётига ўтишни ўзига хос йўли Президентимиз томонидан ишлаб чиқилди. Унинг асосини 5 тамойил ташкил қилиб уларнинг биринчиси иқтисодиётнинг сиёсатдан устиворлигидир. Айнан шу тамойил иқтисодий манфаатни, иқтисодий ривожланишнинг биринчи даражали омили эканлигини ифодалайди. Шу борада бугунги кунда таркиб топган ўзаро ҳисоб-китоб (ўғит, ёқилғи, электр энергияси ва техника учун) ларни аста секинлик билан ўзгартириш лозим бўлади. Ҳар бир хўжалик ўзи сарфлаган харажатларидан олган тушим билан қоплаб фойда олиши ҳам зарур. Бу тамойил хўжаликнинг энг бирламчи бўғинларигача етиб бориш керак. Бугунги кунда хўжаликда мавжуд оила, звено, бригада пудратларида ишлаётганларнинг 90 фоизи белгиланган вазифани уддалаган ҳолда, қолган 10 фоиз пудратчиларнинг ўз кўрсаткичларини бажармаслиги натижасида хўжалик бўйича топшириқ 1 фоизга бажрилмай қолса ҳам, топшириқни бажарган 90 фоиз пудратчилар моддий манфаатдорликдан етарли даражада тўлиқ фойдалана олмайдилар. Бу ўз навбатида моддий манфаатдорлик томойилининг бузилишига, самарадорликни пасайишига олиб келади. Шу сабабли ҳам, бирининг ёмон ишлаши ҳисобига иккинчиси манфаатдорликдан маҳрум бўлмаслиги керак.

Асосий эътиборни сифат кўрсатгичларга қаратиш лозим бўлади. Иқтисодиётни кўплаб ресурслар сарфлаш эвазига эмас балки чекланган ресурслардан унимли фойдаланиб самарадорликни оширишга қаратиш мақсадга мувофиқ. Интенсив ривожланишгина мамлакатни орзу қилган даражага олиб чиқа олади ҳалос. Масалан, 1,5 млн. гектарга бошоқли дон экилган бир пайтда ҳосилдорликни 40 центнерга етказсак 6,0 млн. тонна дон бўлади. Андижон вилояти 1 га ердан 67 центнердан олган ҳолда республика бўйича 40-50 центнердан дон етиштириш мумкин эмасми? Худди шундай пахта ҳам 1,5 млн. га ерга экилмоқда. Ҳосилдорликни 30 центнерга етказиш 4,5 млн. тонна пахта демакдир. Ҳосилдорликни ошмаса бу ҳажмдаги маҳсулотни етиштириш учун бугунги кунда қўшимча 1,8-2,0 миллион гектар қўшимча ер талаб қилади. Ернинг чекланганлиги, аҳоли сонини кўпайиб бориши, саноатнинг ривожланиши, қурилишнинг кўпайиши бир жон бошига тўғри келадиган ер бирлигини камайишига олиб келади. Шу сабабли ҳам қишлоқ хўжалигини интенсивлаштириш объектив зарурат бўлиб, бундан бошқа йўл йўқ.

Хўжалик раҳбарлари хўжаликда мавжуд бўлган мулкни сақлаш, уни кўпайтириш учун жавобгарликни аниқ хис қилишлари керак. Ҳиссадорлик, пайчиликга асосланган хўжаликларда ҳиссодорлар раҳбарлардан ўзларига тегишли мулкни сақлашни ва кўпайтиришни талаб қилишлари керак. Ҳиссадорларнинг шундай даражага кўтарилиши иқтисодиётни янги босқичга олиб чиқади.

Деҳқон ва фермер хўжаликларини янада ривожлантириш талаб қилинади. Қишлоқ хўжалигининг келажаги айнан шу турдаги хўжаликлар билан боғлиқ. Чунки юқорида қайд этилган иқтисодийманфаатдорлик Деҳқон ва Фермер хўжаликларда бошқа турдаги ишлаб чиқариш

корхоналаридагидан юқори. Жойлардаги раҳбар мумахассислар буни қанча тез англаб етса шунча ривожланиш яхши бўлади.

Деҳқонга фақатгина ер, мулк берган билан етарли натижага еришиб бўлмайди. Узоқ муддатга ерни ижарага бериш билан бир қаторда етиштирилган маҳсулотни тасарруф қилиш имконини ҳам бнриш керак. Етиштирилган маҳсулот фақат ихтиёрий шартномалар асосида сотилиши керак. Албатта давлат манфаати, буюртмалар асосида амалга оширилиб боради. Чунки ерга эгалик (ижара шартномаси асосида) масаланинг ярим ечими. Етиштирилган маҳсулотга эга бўлиш ҳуқуқи иккинчи ярим ечимидир. Қишлоқ хўжалигининг ўзига хос хусусиятларидан бири унинг молиявий имкониятларининг шаклланиши ўзгачадир. Яъни йил давомида асосан фақат харажат даромад эса йил охирида шаклланади. Демак қишлоқ хўжалигининг яхши ишлашидан манфаатдор тармоқлар (қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини қайта ишловчи тармоқлар) йил давомида қишлоқ хўжалигини моддий қўллаб туриш имкониятлари устида ишлашлари керак. Бунинг йўлларидан бири фьючерс шартномалари асосида ишлашдир. Бу қайта ишловчи тармоқ учун ҳам яхши. Чунки қайси турдаги маҳсулот қанча ва қандай сифатда кераклигига қараб шартномалар тузади. Бозор шароитида зарар билан ишлайдиган ҳар бир корхона алоҳида таҳлил қилиниши ва бир тўхтамга келиниши маъқул. Бонкрот ҳолатига келган, шу шаклда тикланиши мумкин бўлмаган корхоналар тугатилиш ва ери аҳолига ижара шпрномаси асосида тақсимланиб берилиши мақсадга мувофиқлигини Президентимиз жуда тўғри белгилаб берди.

Баъзан, барча ривожланган давлатлар қишлоқ хўжалигига дотация беради бизда ҳам буни тезроқ жорий қилиш лозим деган фикрлар пайдо бўлади. Албатта бу фикр ижобий бўлиб, қишлоқ хўжалигини ўзига хос хусусиятларидан келиб чиқади. Аммо биз эндигина мустақил бўлганимизни, иқтисодиётимизнинг бир томонлама ривожланган бўлганлигини,эски иқтисодий алоқалар узилиб қолганлиги натижасида юзага келган қатор масалаларни ва шунга ўхшаш кўплаб муаммоларни ҳал қилишга дуч келаётганимизни унитмаслигимиз керак. Иқтисодий ривожланган, қиўлоқ хўжалигига дотация бераётган давлатларда қишлоқ хўжалигининг ялпи ички маҳсулотдаги улиши 1-5 фоиздан ошмаслигини эътиборга олсак масаланинг айрим томонлари ойдинлашади. Масалан, 1996-2001 йиллари Германия ва АҚШнинг ялпи ички маҳсулотида қишлоқ ва ўрмон хўжалиги ҳамда балиқчилик тармоқларининг салмоғи атиги 1,1-2,36 фоиз атрофида бўлган. Бу рақамлардан кўриниб турибдики иқтисодий ривожланган давлатларда давлат бюджети саноат ва бошқа хизмат кўрсатадиган тармоқлардан тушадиган маблағ ҳисобига шаклланади. натижада қишлоқ хўжалигини давлат томонидан дотациялаб туриш имкониятлари катта. Бизнинг мамлакатимиз мустақилликга эришган 1991 йилда жами ялпи ички маҳсулотнинг 36,8 фоизи қишлоқ хўжалигида нтиштирилган эди. 2000 йилда бу кўрсаткич 30,4 фоизни ташкил қилди. 2004 йилга келиб 26,8 фоизни ташкил этди. Демак, қишлоқ хўжалигининг ялпи ички маҳсулотдаги улиши камайиб, саноат ва бошқа тармоқларнинг

ҳиссаси ошиб бормоқда. Бугунги кунда саноатни, хизмат кўрсатиш тармоқларни ривожлантиришда қишлоқ хўжалигининг аҳамияти катта. Мамлакат саноатлашиб борган сари қишлоқ хўжалигига амалий иқтисодий ёрдам қилиш имкониятларимиз ортиб боради. Бу ўзгаришлар мамлакатимизда олиб борилаётган иқтисодий сиёсат узоқни ўйлаб қилинаётганидан далолат беради.

Қишлоқ хўжалиги ижтимоий масалалар чуқурлашиб кетишга йўл қўймадиган тармоқларнинг асосийларидан биридир. Чунки аҳолини иш билан таъминлашда унинг ўрни беқиёс. Аҳолининг иқтисодий фаол қисмининг 44 фоизидан кўпрғи қишлоқ хўжлигида банд. Келгусида саноат ва хизмат кўрсатиш тармоқларининг ривожниши учун заур меҳнат ресурсларини етказиб беришда қишлоқ хўжалиги энг катта имкониятларга эга. Умуман олганда, мамлакат иқтисодиётининг барқарор ривожланиши, аҳоли турмуши даражасининг ортириш, саноат ва хизмат кўрсатиш саҳоларининг ривожланиши қишлоқ хўжалиги тармоғи билан боғлиқ. Ўзбекистон Республикаси қишлоқ хўжалиги нисбатан кўп молиявий ресурсларни талаб қилмасдан катта самара бериши мумкин бўлган тармоқлардан бирига киради. Бу эса ўтиш даври иқтисодиёти учун жуда катта муҳим омиллардан биридир.

Ҳозирда Ўзбекистон қишлоқ хўжалиги нисбатан ривожлангн тармоқ ҳисобланади ва ундан иқтисодий ислоҳотлар олиб борилмоқда. 2002 йилда Ўзбекистон қишлоқ хўжалиги етиштирилган ялпи маҳсулот ҳажми 3257,2 млрд. сўмликни ташкил этади. Барча турдаги хўжаликлар томонидан 5792,5 минг тонна дон, 3,16 млн. тонна пахта, тирик вазнда 864,7 минг тонна гўшт, шунгдек 1367,1 млн. дона тухум етиштирилди, 3719,4минг тонна сут соғиб олинди.

Ўзбекистон қишлоқ хўжалигини ривожлантиришга алоҳида эътибор берилмоқда. Бу, энг аввало, қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқаришини бозор талаблари асосида ривожлантиришга ҳаракат қилинаётганида ифодасини, зарур ҳуқуқий базанинг яратилишда ўз ечимини топмоқда. Мустақилик йилларида қабул қилинган қонунлар, қарорлар, ва бошқа меъёрий хужжатлар қишлоқ хўжалиги бозор талаблари асосида ривожланиши учун зарур ҳуқуқий шароитларни яратиб беради. Қишлоқ хўжалигида тадбиркорликни ривожлантириш, мулкий муносабатларни ривожлантириш борасида ҳам катта ишлар қилинади. Айниқса бозор иқтисодиёти эркин хусусий мулксиз ривожланиши мумин эмаслигига эътибор кучайтирилади. Бу борада қилинаётган катта ишлардан бири қишлоқ жойларда мулкдорлар синфини шакллантиришдир. Аста –секинлик билан бўлсада, хусусий мулкка асосланган тадбиркорлар синфи шакллантириляпти. Қишлоқ жойларда шаклланаётган тадбиркорлар синфи қишлоқ хўжалигида меҳнатни ташкил этишининг барча шакллари билан бевосита биргаликда ривожломоқда. Бугунги кунда тадбиркорлар синфи ширкатларда, асосан фермер ва деҳқон хўжалиги шаклида вужудга келмоқда. Шу билан биргаликда қишлоқ жойларда қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқариши билан боғлиқ бўлмаган соҳаларда ҳам тадбиркорлик ривожланмоқда.

Ҳунармандчилик, косблик, новвойлик ва бошқалар бунга мисол бўлади. Уларнинг ривожланиши қишлоқ хўжалигининг, қолаверса, мамлакат иқтисодиётининг ўсишига ижобий таъсир кўрсатади. Қишлоқ жойларда мулкдорлик синфини шакллантиришнинг асосий йўналишларини 2-чизмада кўриш мумкин.

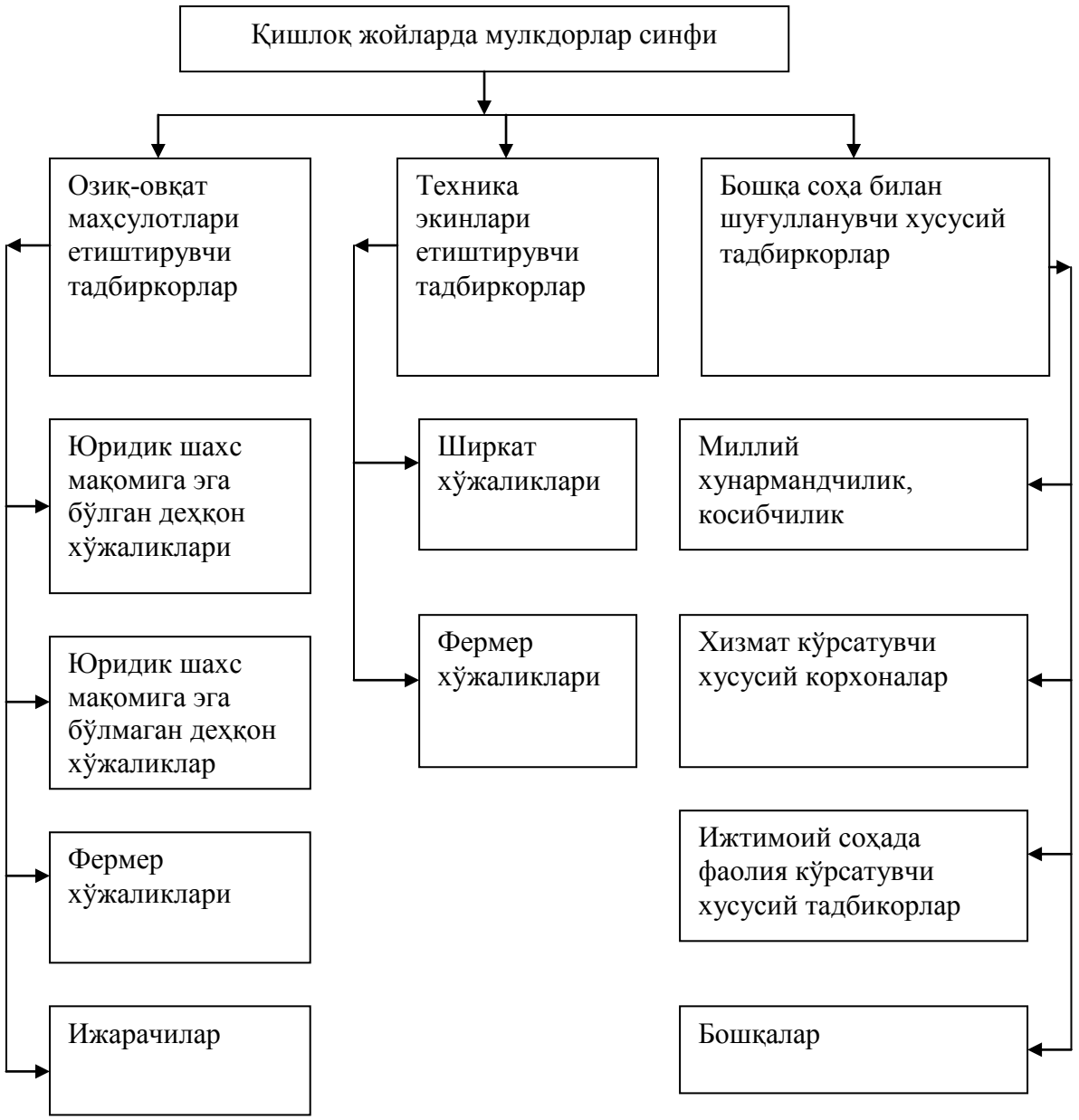

2-чизма. Ўзбекистон Республикаси қишлоқ жойларида мулкдорлар синфини шакллантиришнинг асосий йўналишлари

Қишлоқ хўжалиги яқин ва келажакда озиқ – овқат маҳсулотларт етиштиришнинг асосий манбаси бўлганлиги учунгина эмас, балки қуйидаги ҳолатлар учун ҳам агросаноат мажмуасининг асосини ташкил этади:

Биринчидан, қишлоқ хўжалиги саноатининг ишлаб чиқариш воситалри ишлаб чиқарувчи тармоқлари маҳсулотларига талабнинг асосини белгилайди. Саноатнинг бу тармоқларини ривожлантириш йўналишларни, шунингдек, саноат маҳсулотларининг сифати, ҳоссалари қандай бўлишини белгилаб беради, баъзан эса саноат корхоналарнинг жойлашувига ҳам катта таъсир ўтказади:

Иккинчидан қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари таркиби ва жойлашуви уларни тайёрловчи ва қайта ишловчи корхоналарнинг ривожланишни белгилайди. Қиўлоқ хўжалиги маҳсулотларининг турларга қараб, уларни тайёрловчи ва қайта ишловчи корхоналар ўзларининг қувватини ташкил этади. Қишлоқ хўжалиги саноатнинг қайта ишловчи тармоқлари жойлашувига ҳам таъсир кўрсатади.

Учинчидан, саноатда яратилаётган ишлаб чиқариш воситаларининг самардорлиги қишлоқ хўжалигида юзага чиқади.

Жахон давлатлари ўртасида юз берадиган кескин рақобат шароитида мамлакат иқтисодиётининг бардошли бўлиши ва янада ривожланиши маълум даражада ушбу тармоққа боғлиқ бўлади. Қишлоқ хўжалиги ўзига алоқадор барча саноат тармоқларига ривожланиш учун қайсидир маънода компас ролини ўйнайди:

Тўртинчидан, қишлоқ хўжалигидаги меҳнат унимдорлиги бутун агросаноат мажмуаси тармоқларининг самарадорлигига таъсир кўрсатади. Агарда қишлоқ хўжалигида меҳнат унумдорлиги юқори бўлса, агросаноат мажмуаси охирги маҳсулотининг арзон бўлиши таъминланади. Бу мамлакат иқтисодиётини кучайтиради, аҳолининг турмуш даражасини оширади. Чунки аҳолида даромадининг катта бир қисмини ўз комиллигини ошириш йўлида сарфлаш имконияти кўпаяди;

Бешинчидан, қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари таннархи агросаноат мажмуасининг охирги маҳсулотлари таннархи паст бўлишига олиб келади. Бу, ўз навбатида, нархнинг паст бўлишини таъминлайди. Бинобарин, кучли рақобат шароитида арзон махсулот ишлаб чиқариш ҳал қилувчи аҳамиятга эга;

Олтинчидан, агросаноат мажмуаси охирги тайёр маҳсулотининг сифати қандай бўлиши қишлоқ хўжалигида етиштирилган маҳсулот сифати билан белгиланади, десак хато бўлмайди. Албатта, тайёрлаш ва қайта ишлаш жараёнида сифатли маҳсулотнинг сифатини бузуш мумкин, лекин ўзи сифатсиз бўлган қишлоқ хўжалиги маҳсулотидан сифатли саноат маҳсулоти ишлаб чиқариш амримаҳол. Тўғри, тайёрлаш ва қайта ишлаш жараёнида айрим биологик ишловлар бериш, турли витамин ва минерал тузлар қўшиш эвазига қишлоқ хўжалиги маҳсулотларининг дастлабки сифатини яхшилаш мумкин. Лекин бу яхшиланиш ҳал қилувчи кучга эга эмас. Ахир, фақатгина сифатли материалдан сифатли маҳсулот олиш мумкин.

Еттинчидан, айнан қишлоқ хўжалигини саноатлаштириш (индустрлаш) жараёни агросаноат интеграциясини кучайтиради. Бунда

қишлоқ хўжалиги ва саноат янада яқинлашади. Бу эса фан, техника тараққиётини тезлаштирувчи асосий омиллардан биридир.

Ўзбекистон қишлоқ хўжалигида ишлаб чиқариш ширкатлар, фермер ва деҳқон хўжаликлари шаклларида ташкил этилмоқда.

7.3. Ширкат хўжаликлари ва уларнинг ташкилий-иқтисодий асослари

Ўзбекистон Республикаси қишлоқ хўжалиги доимий равишда ривожланиб, чуқур ислоҳотлар шароитида яшаб келаётган тармоқлардан биридир. Ислоҳотларнинг бири йўналиши тармоқни бошқариш ва ишлаб чиқаришни ташкил этиш шаклларидан энг мақбулларини жорий этишдир. Республика қишлоқ хўжалигини 1997 йилга қадар Ўзбекистон Республикаси қишлоқ хўжалиги вазирлиги бошқаради. Бу даврга келиб қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқаришининг натижалари кўп жиҳатидан сув ресурслари ва улардан фойдаланишга боғлиқ бўлганлиги, сув ресурслардан фойдаланиш эса бошқа вазирлик ихтиёрида эканлиги маълум муаммоларини вужудга келтирди. Натижада 1997 йилда Ўзбекистон Республикаси Қишлоқ ва сув хўжалиги вазирлиги вужудга келди. 2001 йилнинг 1 январига келиб унинг таркибида 2018 та қишлоқ хўжалиги корхонаси фаолият кўрсатади. Бундан ташқари Ўзбекистон Республикаси Қишлоқ ва сув хўжалиги вазирлиги қошида 125 та қоракўлчилик хўжаликларини бирлаштирган “Ўзбекқоракўл” компанияси, 51 та паррандачилик фабрикаси бор “ЎЗпаррандасаноат” уюшмаси, 18 та хўжалиги бор “Ўзсабзавотуруғи” бирлашмаси, 46 та хўжаликдан иборат “Асал” асаларичилик уюишмаси,84 та хўжалиги бор. Қишлоқ хўжалиги илмий – ишлаб чиқариш бирлашмаси ва 3 та хўжалиги бор Ирригация Ўртаосиё илмий – текшириш институт фаолият кўрсатмоқда. Ҳозирда йирик қишлоқ хўжалиги корхоналари, яъни ширкатлар жами қишлоқ хўжалиги маҳсулотининг 32 фоизга яқинини етиштирмоқдалар.

Қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари етиштириш ва уларни қайта ишлаш билан “Ўзмевасабзавотузумсаноат холдинг” компанияси ҳам шуғулланади. Унинг таркибига мева, узум, сабзавот маҳсулотлари етиштиришга ихтисосланган 89 та қишлоқ хўжалиги корхонаси ва қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини қайта ишловчи кўплаб саноат корхоналари киритилган.

“Ўзгўштсутсаноат” акциядорлик компаниясига чорва молларини боқишга ихтисослашган 110 та корхоналар киради.

Ўзбекистон Республикасида қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари давлат ва асосан нодавлат секторида етиштирилади. Мустақиллик йилларида етиштирилган қишлоқ хўжалиги маҳсулотлар миқдорида давлат улуши камайи, нодавлат сектор ҳиссасга ошди. Ҳозирда давлат секторида фақатгина уруғчилик билан шуғулланадиган 47 та корхона қолган. Уларнинг ишлаб чиқаришдаги улуши 2002 йилда 0,9 фоизни ташкил этди. Қолган 99,1 фоиз маҳсулот нодавлат секторда ишлаб чиқарилади.

1998 йилдан бошлаб эски колхоз ва давлат хўжаликлари ширкат хўжаликлари шаклда ташкил этила бошланди. Ширкатлар йирик қишлоқ хўжалиги корхоналари бўлиб, 2001 йилда уларнинг ўртача экин майдони 1233 гектарни ташкил этди. Улар ўртача 94 гектардан боғ ва 64 гектардан узумзорларга эга, мамлакатда етиштирилган пахтанинг 60, тамакининг 66, қанд лавлагининг 88, бошқли доннинг 49, меванинг 26, ва узумнинг 43 фоизини берди. Ширкатлар акциядорлик жамиятларининг ўзига хос бир кўриниши сифатида вужудга келтирилди. Уларда хўжаликнинг мол – мулклари унга аъзо бўлганларга мулкий пай улуши кўринишида тақсимланиб берилган. Бу улушнинг эгаси хўжалик фаолияти натижасида вужудга келган даромаддан (фойдадан) бир қисмини олади. Ширкат хўжаликларининг фаолияти "Қишлоқ хўжалик кооперативи (ширкат хўжалиги) тўғрисида"ги Ўзбекистон Республикаси қонуни билан ҳамда ширкат Низоми асосида юритилади. Ширкат хўжаликларида меҳнатни ташкил этиш оила пудрати шаклида, амалга оширилади. Унинг асосида ширкат билан оила ўртасида тузиладиган оила пудрати шартномаси ётади. Ширкатлар устав жамғармаларига эга бўладилар. Уларнинг устав жамғармаси пай жамғармаси ва бўлинмас жамғармадан иборат бўлади. Ширкатга аъзолик ихтиёрийдир. 16 ёшга кирган фуқаро ихтиёрий равишда унга аъзоликка кириши мумкин Ширкат хўжалигининг юқори бошқарув органи умумий қарувини ва тафтиш комиссиясини сайлайди ва ширкатни жорий бошқариш бўйича ўз ваколатини уларга беради.

7.4 Фермер хўжаликлари ва уларнинг ташкилий-иқтисодий асослари

Ўзбекистон Республикаси қишлоқ хўжалиги корхоналари орасида фермер хўжаликлари ҳам салмоқли ўринни эгаллайди. Мустақилликнинг биринчи кунлариданоқ фермер хўжаликларига истиқболли йўналиш сиватида эътибор берилди. Раҳбарлар, мутахассислар ва олимлар бу хўжаликларнинг ривожланишга табиий шароит яратиб бердилар. Натижада фермер хўжаликлари тарихан қисқа даврда қишлоқ хўжалигида ўз фаолиятини олиб боишга ҳақли ишлаб чиқариш шаклларидан бири эканлигини исбот қилди. 2001 йилнинг 1 январига 52228 та фермер хўжалиги мавжуд бўлиб, уларга 1038,1 минг гектар ер бириктирилганди. Фермер хўжаликларида 366,7 минг киши меҳнат қилди. 2003 йилнинг 1 январига келиб уларнинг сони 72406 тани ташкил этди. Шундан 63497 таси деҳқончилик, 6150 таси чорвачилик, 2759 таси боғдорчилик ва бошқа соҳаларда ташкил этилган. Уларнинг умумий ер майдони 1591,7 минг гектар, ўртача бир фермер хўжалигининг ер майдони 22 гектар. Фермер хўжаликларида 1477,2 минг тонна дон, 937 минг тонна пахта, 28,4 минг тонна картошка, 213,1 минг тонна сабзавот, 76,3 минг тонна полиз, 56,1 минг тонна мева, 31,5 минг тонна узум, 81,7 минг тонна сут, 272,4 минг тонна гўшт (тирик вазнда), 265,6 минг дона тухум ва 9,0 тонна жун

маҳсулотлари етиштирилди. 2002 йилда фермер хўжаликларининг қишлоқ хўжалиги ялпи маҳсулотидаги улуши 9,9 фоизни ташкил этди.

Фермер хўжаликлари ўз фаолиятини Ўзбекистон Республикасининг “Фермер хўжаликлари тўғрисида”ги қонуни ва ўз низоми асосида юритади. Фермер хўжаликлари устун даражада уларни ташкил этиш имкони катта зоналарда кўпроқ ривожлантирилади. Яъни ер майдонлари етарли, меҳнат ресурслари жуда кўп бўлмаган ерларда, заҳира ерларда кўпроқ ташкил этилади. Улар давлат ерларида фаолият кўрсатадилар. Фермер хўжаликларига ер 50 йилгача, аммо 30 йилдан кам бўлмаган муддатга берилади.

7.5 Деҳқон хўжаликлари ва уларнинг ташкилий-иқтисодий асослари

Ўзбекистон Республикаси қишлоқ хўжалиги корхоналарининг яна бир шакли деҳқон хўжаликларидир. Деҳқон хўжаликлари аҳолининг мустақилликка қадар мавжуд бўлган шахсий томарқа хўжаликлари ривожланиши натижасида уларнинг ўрнига вужудга келди. Улар 1990 – 2000 йиллар давомида 2,3 млн.тадан 3,3 млн.тага етди. Янги вужудга келган деҳқонхўжаликлари ихтиёридаги суғориладиган ер 0,35 гектарни ташкил этди. Олдин аҳолининг шахсий томорқа участкалари аксарият ҳолда 0,08 гектардан ошмас эди. 2001 йилнинг 1 январига бўлган маълумотга қараганда, мамлакатда 3322606 та деҳқон хўжалиги бўлиб, улар 522592 гектар ерга эга. Шулардан, 1798401 таси деҳқон хўжалиги сифатида қайта рўйхатдан ўтди, 800 мингдан зиёди юридик шахс сифатида шаклланди.

Деҳқон хўжаликлари 2002 йилда 1973,4 минг тонна сабзовот (республикада етиштирилган жами сабзавотнинг 74,8 фоизи), 583,9 минг тонна картошка (80%), 292,7 минг тонна полиз (64%), 498,8 минг тонна мнва (62,6%), 219 минг тонна узум (35%), 766,4 минг тонна гўшт (91,1%), 3402,7 минг тонна сут (90,2%) ва 751,8 млн. дона тухум (60%) етиштирди. Шу йили деҳқон хўжаликлари мамлакатда яратилган қишлоқ хўжалиги ялпи маҳсулотининг 66 фоизини, шу жумладан, деҳқончилик маҳсулотларининг 43,4 чорвачилик маҳсулотларининг 89 фоизини ишлаб чиқарди.

Деҳқон хўжаликларининг фаолияти 1998 йилда қабул қилинган Ўзбекистон Республикасининг “Деҳқон хўжалиги тўғрисида”ги қонуни асосида олиб борилмоқда. Деҳқон хўжаликлари қонунда белгиланган тартибда юридик шахс мақомини олиши мумкин. Юридик шахс мақомини олган деҳқон хўжалигида ишлаётганлар ихтиёрий равишда Ўзбекистон Республикаси Меҳнат ва аҳолини ижтимоий муҳофаза қилиш вазирлиги ҳузуридаги Пенсия жамғармасига бадаллар тўлаб боришлари мумкин. Шундай ҳолларда Пенсия жамғармасининг туман бўлимларида уларга меҳнат дафтарчаси белгиланган тартибда юритилади.

Агарда ширкатлар ва фермер хўжаликлари асосан товар ишлаб чиқарувчи йирик қишлоқ хўжалиги корхоналари ҳисобланса, деҳқон

хўжаликлари оила аъзоларининг шахсий меҳнатига асосланиб, майда товар ишлаб чиқарувчи субъект саналади. Деҳқон хўжалигида етиштирилган маҳсулот энг аввало оиланинг ўз эҳтиёжлари учун ишлатилади, оиладан ортган қисмигина сотилиши мумкин. Йирик хўжаликлар фойдалана олмайдиган имкониятлардан, ресурслардан деҳқон хўжалиги самарали фойдаланади. Унинг яшовчанлиги ҳам шунда. Лекин деҳқон хўжалиги йирик хўжаликлар эришган ютуқлар асосидагина ривожлана олади. Бунга жуда кўплаб мисоллар келтириш мумкин. Жумладан, чорва молларининг сермаҳсул зотлари ёки ўсимлик турларининг янги, серҳосил навлари фан ва техника тараққиёти натижасида йирик корхоналарда вужудга келади. Демак, қишлоқ хўжалигининг келажаги ширкатлар ва фермер хўжаликлари, йирик давлат хўжаликлари ривожланиши билан (деҳқон хўжалигининг ютуқ ва имкониятларини камситмаган ҳолда) белгиланади.

Қисқача хулосалар

Агросаноат мажмуасининг асосини – ядросини қишлоқ хўжалиги тармоғи ташкил этади. Агросаноат мажмуасининг барча тармоқлари қишлоқ хўжалиги билан узвий боғлиқ ҳолда ривожланади. Агросаноат мажмуаси тармоқларининг бир қисми қишлоқ хўжалигига ишлаб чиқариш воситаларини ишлаб чиқаради ва етказиб беради, иккинчи қисми унинг маҳсулотларни тайёрлайди ва қайта ишлайди, учинчиси эса, тайёр маҳсулотларни сотади ёки истеъмолчиларга етказиб беради. Қишлоқ хўжалигининг ривожланганлик даражаси умуман мамлакат агросаноат мажмуасининг ривожланганлик даражасини белгилайди. Агросаноат мажмуаси охирги маҳсулоти миқдори, сифати, таннархи ва нархи даражаси асосан қишлоқ хўжалигининг натижалари билан белгиланади.

Ўзбекистон Республикаси қишлоқ хўжалиги агросаноат мажмуасининг энг катта тармоғи ҳисобланиб, у жуда яхши ривожланган. Мамлакат қишлоқ хўжалиги ўзи олдида турган асосий вазифаларни бажариб келмоқда. Эндиликда, уни янада ривожлантириш зарурати ва имкониятлари мавжуд. Ишлаб чиқаришнинг техник таъминоти, янги технологиялар, янги экин турлари ва навлари билан таъминлашни кучайтириш зарур. Тармоқда меҳнатнинг унумдорлигини ошириш, у бозор талаблари асосида ривожланиши учун соҳада иқтисодиётни янада эркинлаштириш талаб қилинади.

Ўзбекистон Республикаси қишлоқ хўжалигида ишлаб чиқаришни ташкил этиш асосан ширкатлар, фермер хўжаликлари ва деҳқон хўжаликлари шаклида вужудга келтирилди. Уларнинг ҳуқуқий асослари яратилди. Мустақиллик йилларида мамлакат қишлоқ хўжалигининг ишлаб чиқариш тармоғи таркиби ўзгартирилди. Натижада ғалла мустақиллига эр

Таянч иборалар.

Механизациялаштириш, химиялаштириш, автоматлаштириш, баҳолар паритети, аграсаноат мажмуасига кирувчи тармоқларни мутоносиб ривожлантириш, маҳсулот сифати, агросаноат интеграцияси,

аграр сиёсат, агросаноат мажмуаси, иқтисодиёт, агросаноат мажмуаси таркиби, агросаноат мажмуасининг соҳалари, инфратузилма, ишлаб чиқариш инфратузилмаси, ижтимоий инфратузилмаси, фаннинг предмети, усуллари, вазифалари, иқтисодий қонунлар, иқтисодий муҳит, регион иқтисодиёти, тармоқларнинг мутоносиб ривожланиши, ижтимоий масалалар, аҳоли турмуш даражаси, меҳнат унумдорлиги, иқтисодий самара, ижтимоий самара, ишлаб чиқаришни интенсивлаштириш, барқарор иқтисодий ривожланиш, ишлаб чиқариш жараёнларини меҳнатни қуролланиш даражаси, фонд билан таъминланиш даражаси, иқтисодий кўрсаткичлар, ялпи ички маҳсулот, меҳнат ресурслари, ер ва сув фонди, ишбилармонлик, хусусий тадбиркорлик, импорт, экспорт, миграция, қишлоқ хўжалиги, қайта ишлаш саноати, сақлаш корхоналари, кимё саноати, чорвачилик, асаларичилик, балиқчилик, пиллачилик, омуҳта ем саноати.

Назорат ва муҳокама учун саволлар

“Тармоқ”деганда нимани тушунасиз?
Қишлоқ хўжалигининг аҳамияти, таркиби ва унинг Ўзбекистон Республикаси иқтисодиётдаги ўрни.
Қишлоқ хўжалигида ишлаб чиқаришни ташкил этишга таъсир қилувчи ўзига хос хусусиятлар нималардан иборат?
Ширкат хўжаликлари ва уларнинг ташкилий – иқтисодий асослари.
Фермер хўжаликлари ва уларнинг ташкилий – иқтисодий асослари.
Деҳқон хўжаликлари ва уларнинг ташкилий – иқтисодий асослари.

Адабиётлар рўйхати

Ўзбекистон Республикасининг Конститутцияси: -Т.: Ўзбекистон 1999
Каримов И. А. Ўзбекистон буюк келажак сари.-Т.: Ўзбекистон, 1999.
Каримов И. А. Қишлоқ хўжалиги тараққиёти – тўкин ҳаёт манбаи. – Т.: Ўзбекистон, 1998.
Қаюмов Ф. Қ. Эффективность АПК в условиях перехода к рынку: Общие и регионалные проблемы. – М.: ИПО «Полигран», 1992.
Серова Е. В. Аграрная экономика: Учебник для студентов экономических вузов, факультетов и специальностей. – М.: ГУ ВШЭ, 1999.
Узбекистан: десять лет по пути формирования рыночной экономики Колл. Авт.: Р. А. Алимов, А. К. Бедринцев, А. Ф. Расулов и др.// Под ред. А.Х. Хикматова. – Т.: Ўзбекистон, 2001.- 352 б.
Хакимов Р., Отақулов М., Юсупов Э., Юсупов М.С. Агросаноат мажмуаси иқтисодиёти. – (Ўқув қўлланма) Т., ТДИУ, 2004.-160 б.
Салимов Б.Т., Ҳамдамов Қ.С., Беркинов Б.Б., Хакимов Р., Юсупов М.С., Орипов М.А., Ўроқов Н.И. - Деҳқон ва фермер хўжаликлари иқтисоди – (Ўқув қўлланма) –Т.: ТДИУ, 2004. – 176 б.

Салимов Б.Т., Ҳамдамов Қ.С., Турсунхўжаев Т.Л., Тўрахўжаев Т.И., Ҳакимов Р.Х., Ўроқов Н.И, Арипов И.М. -Жаҳон қишлоқ хўжалиги. – (Ўқув қўлланма) – Т.: ТДИУ, 2004. – 128 б.
Абдуғаниев А., Абдуғаниев А.А. – Қишлоқ хўжалиги иқтисодиёти – (дарслик). – Т.: ТДИУ, 2004. – 304 б.
Экономика отраслей АПК / И.А.Минаков, Н.И.Куликов, О.В.Соколов и др.; Под ред. И.А.Минакова. – М.: КолосС, 2004. – 464с.- (Учебники и учеб. пособия для студентов высш. учун. заведений).
Республика Узбекистан: Энциклопедический справочник. Н . Тухлиев, А. Кременцова. Т., Гос. Науч. Изд-во «Ўзбекистон миллий энциклопедия», 2001.
Раскин И.И, Раскин Л. И. АПК: производство и первичная переработка хлопка. –Т.: Мехнат, 1986
Папов Н. А. экономика сельского хозяйства: учебник. М.: Дело и Сервис,2000.

Интернет сайдлари:

Петранева Г.А., Экономика и управление в сельском хозяйстве. Учебник. 2004, http://textbook.ru/catalogue/book/33320.html
Петранева Г.А., Экономика и управление в сельском хозяйстве, Академия, 2003, http://rbip.bookchamber.ru/description7897.htm
Н.А. Попов «Основы рыночной агроэкономики и сельского предпринимательства», М: Тандем /ЭКМОС, 2002, http://family.taukita.ru/item22219310.html
Н.А.Попов. Экономика отраслей АПК. Курс лекций, 2002, http://shopper.h1.ru/books.shtml?topic=935&page=1
Н.Я.Коваленко, Экономика сельского хозяйства, М.: «ЮРКНИГА», 2004, http://web.book.ru/cgi-bin/book.pl?page=4&book=88899
www.bearingpoint.uz

8-мавзу. ҚИШЛОҚ ХЎЖАЛИГИ ЕР ФОНДИ ВА УНДАН ФОЙДАЛАНИШ

8.1. Қишлоқ хўжалиги ер фондининг таркиби, аҳамияти ва ўзига хос хусусиятлари
8.2. Қишлоқ хўжалигида ердан фойдаланишнинг даражаси ва самарадорлигини ифодаловчи кўрсаткичлар
8.3. Ердан фойдаланиш даражаси ва самарадорлигини ошириш йўллари

8.1. Қишлоқ хўжалиги ер фондининг таркиби, аҳамияти ва ўзига хос хусусиятлари

Ер барча ишлаб чиқарилаётган бойликларнинг манбаси эканлиги кўп марталаб эътироф этилган. Ер саноат ишлаб чиқаришининг айрим турлари учун ер иморатлар турадиган оддий база, қишлоқ хўжалигида эса асосий ишлаб чиқариш воситасиҳисобланади. Яъни кишилар ерга ишлов бериш йўли билан ишлаб чиқаришга таъсир этади. Ер бир пайтда меҳнат предмети (меҳнат йўналтириладиган объект сифатида) ва меҳнат қуроли (ерда зарур биологик шароитларни туғдириш натижасида ўсимликлар ривожланади) сифатида қишлоқ хўжалигида юзага чиқади. Ер ҳар бир халқнинг асосий бойлигидир.

Ўзбекистон Республикаси 447,4 млн. гектар ер майдонига эга. Республика қишлоқ хўжалигига яроқли ер майдониларининг 81 фоизи ёки 26,6 млн. гектарини яйлов ва пичанзорлар ташкил этади. Ўзбекистон қишлоқ хўжалигига яроқли ерларнинг 16 фоизи ҳайдаладиган ерлардир. Мамлакатнинг лалмикор ерлари 6,6 млн. гектар. Шундан 3,0-3,2 млн. гектари ҳайдалади ва уларда лалими деҳқончилик билан шуғулланилади. Қолган қисмида намликнинг жуда кам бўлганлиги сабабли фойдаланилмайди.

Республика ерининг бир қисми шаҳарлар ва аҳоли пунктлари, бир қисми транспорт ва коммуникациялари, дарё ва сув ҳавзалари билан банд ерлар, ўрмон хўжалиги ерлари, ҳарбий мақсадлар учун ажратилган ерлар ва давлат заҳира фондидан иборат. Биз учун энг муҳими, қишлоқ хўжалигига яроқли ерлар ҳисобланади. Республиканинг ер манбалари чекланган ва у қишлоқ хўжалиги тармоғида фойдаланадиган ресурс сифатида камайиб бормоқда.

Қишлоқ хўжалигида ер фонди асосий ишлаб чиқариш воситаси сифатида қуйидаги хусусиятларга эга:

1).Ер табиатда чегараланган. Уни инсоният хоҳлагунча кўпайтириш имконига эга эмас. Демак, ягона тўғри йўл – мавжуд ер ресурсларидан самарали фойдаланишдир. Бундан ташқари саноатнинг, коммуникациянинг ўсиши аҳолининг кўпайиши табиий ҳолда бир кишига тўғри келадиган ер майдони қисқаришига олиб келади. Қолаверса, инсоният ердан тўғри фойдаланмаслиги оқибатда уларнинг қишлоқ

хўжалиги оборотидан чиқиб кетиш холлари ҳам юз бермоқда. Тарақиёт6нинг тупроқ эррозияси, шўр босиш, касалликларга чалиниш каби салбий оқибатларини камайтириш ҳар бир давлатнинг, ердан фойдаланувчиларнинг биринчи галдаги вазифасидадир.

2). Ер – табиат маҳсули. Бу ҳам бизнинг олдимизга қатор вазифаларни қўяди. Уни яратишда инсон меҳнати аралашмаган. Албатта базор муносабатлари талабларидан келиб чиқиб ернинг боҳаси шаклланади. Лекин бу боҳа унинг ҳақиқий нархи қанча эканлигини аниқ белгилай олмайди. Ерни олди сотди жараёнларида бу хусусияларни ҳисобга олиш лозим.

3). Ер абадий ишлаб чиқариш воситасидир. Бу дегани ердан ўз билганимизча абадий фойдаланиш мумкин дегани эмас. Балки ердан тўғри ва оқилона фойдалангандагина у қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқариши учун абадий бўлиши мумкин. Ердан нотўғри фойдаланиш эса унинг қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқариши учун яроқсиз ҳолга келиб қолишига сабаб бўлади. Масалан, 2005 йилнинг 1-августи маълумотларига қараганда биргина фарғона водийсида 2000 йилда мавжуд бўлган 366 минг гектар суғорилиб деҳқончилик қиладиган ерларнинг 9 минг гектари экин экиш учун яроқсиз ҳолга келиб қолган.

4). Турли жойларда мавжуд ер майдонлари турли сифатга, яъни унумдорликка эга. Ернинг табиий ва сунъий унумдорлиги бир – биридан фарқланади. Табиий унумдролик – ернинг инсон аралашувисиз табиат томонидан вужудга келган ҳосил бера олиш қобилиятидир. Инсон аралашуви натижасида вужудга келган унумдорлик сунъий унумдорликдир. Бу унумдорликни ошириш имкониятлари катта. Кейинги йилларда олиб борилган тадқиқотлар шуни кўрсатадики республика ерларининг табиий унумдорлиги пасайиб бормоқда. Тупроқда мавжуд бўлган гумус моддасининг пасайиши кузатилмоқда. Бунинг олдини олишнинг асосий йўллари ерга дам бериш, ерларнинг ҳолатини ҳисобга олиб қишлоқ хўжалик экинларини жойлаштириш, ерга органик ўғитларни (ҳар бир гектарга камида 15 тонанадан) солиш, суғоришнинг илғор технологияларидан фойдаланиш зарур.

5). Ерни бир жойдан иккинчи жойга кўчириш мумкин эмас. Демак қишлоқ хўжалигида ердан фойдаланишни яхшилаш учун ҳар бир хўжалик (ширкат, фермер ва деҳқон) ҳудудида қандай сифатга эга ер бўлса шунга қараб экин турларини жойаштириш лозим. Бу хусусият қишлоқ хўжалиги корхоналарига фаолият учун ўрнатиладиган солиқ тизимини ишлатишда ҳам ҳисобга олиниши талаб қилинади.

Буларнинг барчаси мавжуд ерларда қайси экин турларини жойлаштириш, техниканинг қандай турларидан фойдаланиш ва ишлаб чиқаришнинг ҳажми қандай бўлиши мақсадга мувофиқлиги тўғрисида инкор этиб бўлмайдиган талабларни келтириб чиқаради.

8.2 Қишлоқ хўжалигида ер фондларидан фойдаланиш даражаси ва самарадорлигини ифодаловчи кўрсаткичлар

Қишлоқ хўжалигида ер фонди асосий ишлаб чиқариш воситаси экан, ундан қандай (самарали, самарасиз, яхши ёки ёмон) фойдаланаётганлигимизни билишимиз зарур. Ердан фойдаланишнинг даражаси, самарадорлигини аниқлашнинг усуллари олимлар томонидан етарли даражада чуқур ўрганилган. Иқтисодий фан қишлоқ хўжалигида ердан фойдаланиш ҳолатини ифодаловчи кўрсаткичларни икки гуруҳга бўлиб ўрганади. Биринчи гуруҳга ердан фойдаланиш даражасини ифодаловчи қуйидаги кўрсаткичлар киради:

1). Ер фондининг таркиби (структураси). Жами ер майдонида қишлоқ хўжалигига яроқли (қишлоқ хўжалигига тайин этилган) ерларининг салмоғи, (фоизларда ифодаланади). Бу кўрсаткич қуйидаги формула ёрдамида аниқланади.

$$К_{х.ер.сал} = \frac{К_{ХТЭ.ер.м}}{\text{жами ер м.}} \cdot 100$$

Бунда: $К_{х\ ер\ сал.}$ – қишлоқ хўжалигига яроқли ер салмоғи, %

Жами ер м. - жами ер майдони, га

$К_{ХТЭ.ер.м.}$ - қишлоқ хўжалиги учун тайин этилган ер майдони, га

Бу кўрсаткич мавжуд (мамлакатда, регионда, хўжаликда) ер майдонларининг қанча қисми қишлоқ хўжалиги учун яроқли (ёки қишлоқ хўжалигига тайин этилганлигини) эканлигини билдиради. Турли хўжаликларнинг, мамлакат ва регионларнинг умумий ер майдонлари бир миқдорда бўлишига қарамасдан қишлоқ хўжалигида фойдаланишга яроқли бўлган майдонлари турлича бўлиши мумкин. Қишлоқ хўжалигига яроқли бўлган ерлари кам миқдорда бўган давлатлар, регион ва хўжаликлар бу масалага алоҳида қарашлари зарур. Улар ҳар бир гектар ерни авайлаб асраши ва қишлоқ хўжалигидан бошқа тармоқларга ўтиб кетишини жуда қаттиқ назоратга олишлари зарур бўлади. Бу мамлакат, регион ва хўжаликларда ерларни қишлоқ хўжалигидан бошқа тармоққа ўтиб кетиши фақатгина давлат зарурати, имконсиз ҳолларда ёки жуда катта самара келтириши мумкин бўлган ҳолатлардагина амалга оширилиши керак.

2). Қишлоқ хўжалиги ерларининг таркиби. Бу кўрсаткич қишлоқ хўжалигига яроқли ерлар таркибини кўрсатади ва қуйидаги формула ёрдамида аниқланади.

$$К_{х.ер.тар} = \frac{Х_{.ер.м}}{КХя.\ ер\ м.} \cdot 100$$

Бунда: Қх ер таркиби. – қишлоқ хўжалигига яроқли ер таркиби, %

Қх ер м. - қишлоқ хўжалигига яроқли ер майдони, га

Ҳ ер м. - Ҳайдаладиган ер (ёки суғориладиган ер) майдони, га

Қишлоқ хўжалигига яроқли ерлар таркибида ҳайдаладиган ерларнинг айниқса, суғориладиган ерларнинг салмоғига қараб тегишли хулосалар чиқарамиз. Хўжаликда ҳайдаладиган, айниқса (табиати иссиқ ўлкалар шароитида) суғорилиб деҳқончилик қиладиган ерларнинг улуши қанча юқори бўлса шунча яхши (самарали) ҳисоблаймиз. Олимларнинг изланишлари шуни кўрсатадики 1 гектар суғорилиб деҳқончилик қилинадиган ер 5-7 гектар лалми ерга тенг маҳсулот берар экан. Бошқача қилиб айтганда 1 гектар суғорилиб деҳқончилик қилинадиган 6-7 гектар лалми ерга тенг. Агарда ер майдонларининг чекланганлигини, ҳар бир га ерни ҳайдаш, экиш, ишлов бериш ва ҳосилни йиғиб олиш ҳаражатларини ҳисобга олсак суғориладиган ерларнинг нақадар қард қиммати юқори эканлигини кўрамиз. Демак, имкон даражасида суғорилиб деҳқончилик қилинадиган майдонларини асраш зарурати келиб чиқади. Бозор шароитида у бошқа ерларга нисбатан қиммат туради. Демак унга нарх белгилашда, бошқа мақсадлар учун ажратганда ёки солиқ юкини белгилаганда бу омилни ҳисобга олиб зарур бўлади.

3). Ердан фойдаланиш коэффициенти (марталилиги). Бу кўрсаткич қуйидаги формула ёрдамида аниқланади.

$$E_{р.ф.к} = \frac{X_{.эк.м}}{\text{ЭМ}}$$

Бунда: Ер ф.к. – ердан фойдаланиш коэффициенти, марта

ЭМ - жами экин майдони, га

Ҳ э м. - ҳақиқатда экилган экин майдони, га

Ушбу кўрсаткич ҳар бир мамлакат, регион ва хўжаликларда бир биридан кескин фарқ қилади. Унинг даражаси мамлакатнинг ривожланганлик даражаси, аҳолининг ва ер майдонларининг миқдори (сони) каби кўплаб омиллар таъсир этади.

Ер фондидан фойдаланиш кўрсаткичларининг иккинчи гуруҳига иқтисодий самарадорлик билан боғлиқ кўрсаткичлар кириб уларнинг ўзи натурал ва қиймат кўрсаткичларга бўлинади. Натурал кўрсаткичга қишлоқ хўжалиги экин турларининг ҳосилдорлиги киради. Ҳосилдорлик қуйидагича аниқланади.

$$Хосилдорлик = \frac{ЯХ}{\text{ЭМ}}$$

Бунда: Ҳ – экин турларининг (пахта, буғдой, макка, узум, мева...) ҳосилдорлиги, ц/га

Эм - экин (пахта, буғдой, макка, узум, мева...) майдони, га

Яҳ - ялпи (пахта, буғдой, макка, узум, мева...) ҳосил, ц

Ердан фойдаланишнинг иқтисодий самарадорлигини қуйидаги кўрсаткичлар ёрдамида аниқлаш мақсадга мувофиқ:

1). Ер майдони бирлиги ҳисобига олинган ялпи маҳсулот, сўм. Бу кўрсаткич қуйидаги формула ёрдамида аниқланади.

$$Ер.ф.с = \frac{Ям}{ЭМ}$$

Бунда: Ер ф.с. – ердан фойдаланиш самарадорлиги, сўм
ЭМ - жами экин майдони, га
Я.м. – ялпи маҳсулот, сўм

Бу кўрсаткич доимо ўсиб борса ижобий ривожланиш ҳисобланади. Албатта унинг даражасига жуда кўплаб омиллар (иқтисодиётнинг, технологиянинг ривожланганлик даражаси, инфляция даражаси, экин турлари ва маҳсулотларга шаклланадиган нархлар даражаси....) таъсир этади.

2). Ер бирлиги ҳисобига олинган фойда миқдори, сўм. Бу кўрсаткич қуйидаги формула ёрдамида аниқланади.

$$Ер.ф.с = \frac{Ф}{ЭМ}$$

Бунда: Ер ф.с. – ердан фойдаланиш самарадорлиги, сўм
ЭМ - жами экин майдони, га
Ф. –жами олинган фойда (ёки соф фойда), сўм

Ушбу кўрсаткич натижалари ҳам ўсиб борган ҳолдагина ижобий саналади. (Унга таъсир қиладиган омиллар жуда кўп ва унинг ўсиш даражаси қандай бўлиши бошқа масала).

Албатта, ердан ажратмаган ҳолда сув ресурсларидан фойдаланишни ҳам ўрганиш лозим. Айниқса, мамлакатимиз учун ресурсларининг аҳамияти катта. Шу сабабли 1 метр куб сув ҳисобига олинган маҳсулот миқдори ундан фойдаланишнинг самарасини билдиради. Бу кўрсатгичларни натура ва қиймат ҳолида ҳисоблаш мумкин.

8.3. Ердан фойдаланиш даражаси ва самарадорлигини ошириш йўллари

Ердан ва сув самарали, оқилона фойдаланиш келажак талаб қилаётган заруратдир. Ер ва сув ресурсларидан фойдаланиш даражаси ва самарасини ошириш қуйидаги йўналишларда амалга оширилади:

Энг аввало, қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқаришини ер ва сув ресурсларининг талаби ва имкониятидан келиб чиққан ҳолда жойлаштириш лозим. Масалан, сув ресурслари чекланган регионларда шоли ишлаб чиқаришни жойлаштириш мақсадга мувофиқ эмас. Катта миқдордаги сувни талаб қиладиган экинларни шўрланган ерларга

жойлаштириш ҳам самарадорликни пасайишига сабаб бўлади. Албатта, мамлакат озиқ – овқат ҳавфсизлигини таъминлаш, мавжуд ресурслардан оқилона фойдаланган ҳолда бозор талаб қиладиган маҳсулотларни ишлаб чиқариш ва бунда аҳолининг эҳтиёжини унитмаслик талаб қиланади. Шунга қарамасдан ер ва сув ресурсларининг ҳолатини ҳисобга олмасдан ишлаб чиқаришни ташкил этиш маълум салбий оқибатлага олиб келиши мумкин. Масалан, кучли шўрланган ерларга кузги дон экинларини жойлаштириш ернинг унумдорлигини пасайтиради, шўрланишни янада кучайишига олиб келади ва ердан фойдаланиш самрадорлиги пасаяди. Бу ҳолатнинг узоқ давом этиши ушбу ер майдонларининг қишлоқ хўжалиги мақсадлари учун мутлоқ яроқсиз ҳолга келиб қолишига сабабчи бўлиши мумкин. Чунки кузга донли экилган майдонларда шўр ювиш ишларини амалга ошириб бўлмайди. Маълумотларга қараганда 2004 йилда Республикада мавжуд қишлоқ хўжалиги ерларининг 47,2 фоизи шўрланмаган, 17,2 фоизи ўртача шўрланган ва 4,2 фоизи кучли шўрланган. Ўзбекистон қишлоқ хўжалиги ерлари мелиоратив ҳолатига кўра, 38 фоизи яхши, 53,4 фоизи қониқарли ва 8,6 фоизи қониқарсиз, мелиоратив ҳолати ёмон ерлардир. Бу ҳолат ёмонлашиб кетишининг олдини олиш керак.

Ерларнинг бир сифат ҳолатидан иккинчи ҳолатга ўтиши умумий ҳолда ер транформацияси дейилади. Ер трансформацияси ижобий (ёмон ерларнинг яхши ерлар сафига ўтиши) ва салбий (яхши ерларнинг ёмон ерлар сафига ўтиши) бўлади. Имкон борича салбий ер трансформациясига йўл қўймаслик лозим. Ер ислоҳотларини тўғри ўтказиш ҳам ер ва сувдан фойдаланиш самарадорлигини оширади. Ер дуч келган кишига эмас, балки ерда ишлаш тажрибаси, билими бор кишиларга, хўжаликларга берилиши керак. Бу борада ердан олинган маҳсулотга эгалик қилиш шароитларини тўғри ҳал этиш талаб қилинади. Акс ҳолда ер ва сувдан самарали фойдаланиб бўлмайди.

Энг зарур омиллардан бири ер ва сувдан фойдаланувчиларнинг самарадорликни оширганликлари учун манфаатдорлигини таъминлашдир.

Танланган ишлаб чиқариш турини технологияни бузмасдан бажариш, мелиорация ва ирригация тадбирларини ўз вақтида самарали ўтказиш қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқариши, ердан фойдаланиш самарадорлигини оширадиган муҳим омиллардан бири ҳисобланади.

Ер ва сувдан фойдаланиш самарадорлигини ошириш кўп жиҳатдан илғор технологияни ишлаб чиқаришга жорий этиш билан боғлиқ. Масалан, сувдан фойдаланиш самарадорлиги томчилатиб ёки ёмғир усулида суғоришда оддий бостириб суғоришдигига нисбатан анча катта. Сув ресурслари чекланган ҳолда бу технологияларнинг аҳамияти кескин ошади. Ўзбекистон Республикаси сув ресурслари жуда чекланган бўлиб, ҳозирда фойдаланилаётган сувнинг 12-13 фоизи мамлакат ҳудудида вужудга келади. Қолган қисми

Қирғизистон ва тожикистон давлатлари ҳудудидан келади. Ўзбекистонда 50 дарё бўлиб, шулардан фақат 10тасигина 150км узунликда. Мамлакатда жуда катта канал ва ариқлар тизими яратилган. Уларнинг узунлиги 156 минг км.ни ташкил этади. Ана шу ирригация тизимидан самарали фойдаланиш мамлакатда ер ресурсларидан фойдаланишнинг самарадорлигини оширадиган омиллардан биридир.

Фан ютуқларини ишлаб чиқаришга жорий этиш ҳам ер ва сув ресурсларидан фойдаланиш самарадорлигини оширади. Ишлаб чиқаришга пахта ва буғдойнинг тезпишар, сувга чидамли навларини жорий этиш бунга мисол бўла олади.

Экологик муҳит талабларини ҳисобга олган ҳолда кимёлаштиришни ривожлантириш ҳам ер ва сув ресурсларининг самарадорлигини оширишга ижобий таъсир этади.

Қишлоқ хўжалигига яроқли ерларни сув ва шамол эррозиясидан асраш ҳам жуда муҳим тадбирлардан биридир. Масалан, экин майдонларининг 2,1 млн. гектари шамол, 0,7 млн гектари сув эррозиясига, шунингдек, мавжуд 22,1 млн. гектар яйловнинг 6 млн. гектари шамол ва 3 млн. гектари сув эррозиясига учраган. Бу ҳолат агросаноат мажмуаси иқтисодиётига сезиларли салбий таъсир қилади. Шу сабабли ерларни асраш асосий вазифалардан биридир.

Қисқача хулосалар

Қишлоқ хўжалигида ер асосий ишлаб чиқариш воситаси ҳисобланади. У, ишлаб чиқариш воситаси сифатида ўзига хос хусусиятларга эга. Унинг ўзига хос хусусиятларини қисобга олмасдан ишлаб чиқаришни юритиш катта салбий оқибатларга олибкелади. Ерларнинг бир сифат кўринишидан иккинчисига ўтиши ер трансформацияси деб аталади. Ер трансформацияси ижобий ва салбий бўлади. Имкон даражасида салбий ер трансформациясига йўл қўймаслик керак. Ҳозирда Ўзбекистон Республикаси қишлоқ хўжалиги ерларнинг бир қисми шўрланган, яна бир қисми шамол ва сув эррозиясига учраган. Ёмон томони шундаки, бу ҳолатлар кейинги йилларда кўпайиш тенденциясига эга бўлмоқда.

Ердан фойдаланишнинг кўрсаткичлари икки гуруҳга бўлинади. Биринчи гуруҳга ундан фойдаланишнинг даражасини кўрсатадиган кўрсаткичлар, иккинчи гуруҳга эса ердан фойдаланишнинг иқтисодий самарадорлигини кўрсатувчи кўрсаткичлар киради. Ердан фойдаланишнинг иқтисодий самарадорлигини кўрсатувчи кўрсаткичлар натурал ва қиймат кўринишда ҳисобланади.

Ердан фойдаланишнинг даражасига ва самарадорлигига кўпгина омиллар тўғридан-тўғри таъсир этади. Уларнинг энг асосийсига ерларнинг таркибини яхшилашдир. Суғориладиган ерларнингсалмоғини ошириш, ердан фойдаланишнинг марталилигини кўпайтириш, илғор агротехнологияларни қўллаш, тежамкорлик, янги, серунум техникалардан фойдаланиш, ерларнинг мелиоратив ҳолатини яхшилаш, сетмаҳсул экин

навларини ишлаб чиқаришга жорий этиш каби омиллардан тўғри фойдаланиш ердан фойдаланишнинг самарадорлигини оширади.

Таянч иборалар

Ер ва сув фонди, механизациялаштириш, химиялаштириш, автоматлаштириш, баҳолар паритети, аграсаноат мажмуасига кирувчи тармоқларни мутоносиб ривожлантириш, маҳсулот сифати, агросаноат интеграцияси, аграр сиёсат, агросаноат мажмуаси, иқтисодиёт, агросаноат мажмуаси таркиби, агросаноат мажмуасининг соҳалари, инфратузилма, ишлаб чиқариш инфратузилмаси, ижтимоий инфратузилмаси, фаннинг предмети, усуллари, вазифалари, иқтисодий қонунлар, иқтисодий муҳит, регион иқтисодиёти, тармоқларнинг мутоносиб ривожланиши, ижтимоий масалалар, аҳоли турмуш даражаси, меҳнат унумдорлиги, иқтисодий самара, ижтимоий самара, ишлаб чиқаришни интенсивлаштириш, барқарор иқтисодий ривожланиш, ишлаб чиқариш жараёнларини меҳнатни қуролланиш даражаси, фонд билан таъминланиш даражаси, иқтисодий кўрсаткичлар, ялпи ички маҳсулот, меҳнат ресурслари, ишбилармонлик, хусусий тадбиркорлик, импорт, экспорт, миграция, қишлоқ хўжалиги, қайта ишлаш саноати, сақлаш корхоналари, кимё саноати, чорвачилик, асаларичилик, балиқчилик, пиллачилик, омуҳта ем саноати.

Назорат ва муҳокама учун саволлар

Ер қишлоқ хўжалигида нима учун асосий ишлаб чиқариш воситаси ҳисобланади?
Қишлоқ хўжалигида ернинг ишлаб чиқаришвоситаси сифатидаги ўзига хос хусусиятлари нималардан иборат?
Ер трансформацияси нима? Унинг қандай турлари бор?
Ердан фойдаланишнинг самарадорлигини ошириш йўлларини белгиланг.
Ўзбекистон Республикаси ер фонди ва унинг тақсимланиши.

Адабиётлар рўйхати

Ўзбекистон Республикасининг Конститутцияси: -Т.: Ўзбекистон 1999
Ўзбекистон Республикасининг Ер кодекси.-Т.: Адолат, 1999.
Ўзбекистон Республикасининг “Қишлоқ хўжалиги кооперативи (ширкат хўжалиги) тўғрисида”ги қонуни.-Т.: Адолат, 1999.
Ўзбекистон Республикасининг “Фермер хўжалиги тўғрисида”ги қонуни.-Т.: Адолат, 1999.
Ўзбекистон Республикасининг “Деҳқон хўжалиги тўғрисида”ги қонуни.-Т.: Адолат, 1999.
Ўзбекистон қишлоқ хўжалигида ислоҳотларни чуқурлаштиришга оид қонун, ҳукумат қарорлари ва меъёрий ҳужжатлар тўплами.-Т.: Ўқитувчи, 1998.
Каримов И. А. Ўзбекистон буюк келажак сари.-Т.: Ўзбекистон, 1999.
Каримов И. А. Қишлоқ хўжалиги тараққиёти – тўкин ҳаёт манбаи. – Т.: Ўзбекистон, 1998.
Қаюмов Ф. Қ. Эффективность АПК в условиях перехода к рынку: Общие и регионалные проблемы. – М.: ИПО «Полигран», 1992.
Серова Е. В. Аграрная экономика: Учебник для студентов экономических вузов, факультетов и специальностей. – М.: ГУ ВШЭ, 1999.
Узбекистан: десять лет по пути формирования рыночной экономики Колл. Авт.: Р. А. Алимов, А. К. Бедринцев, А. Ф. Расулов и др.// Под ред. А.Х. Хикматова. – Т.: Ўзбекистон, 2001.- 352 б.
Хакимов Р., Отақулов М., Юсупов Э., Юсупов М.С. Агросаноат мажмуаси иқтисодиёти. – (Ўқув қўлланма) Т., ТДИУ, 2004.-160 б.
Салимов Б.Т., Ҳамдамов Қ.С., Беркинов Б.Б., Хакимов Р., Юсупов М.С., Орипов М.А., Ўроқов Н.И. - Деҳқон ва фермер хўжаликлари иқтисоди – (Ўқув қўлланма) –Т.: ТДИУ, 2004. – 176 б.
Салимов Б.Т., Ҳамдамов Қ.С., Турсунхўжаев Т.Л., Тўрахўжаев Т.И., Ҳакимов Р.Х., Ўроқов Н.И, Арипов И.М. -Жаҳон қишлоқ хўжалиги. – (Ўқув қўлланма) – Т.: ТДИУ, 2004. – 128 б.
Абдуғаниев А., Абдуғаниев А.А. – Қишлоқ хўжалиги иқтисодиёти – (дарслик). – Т.: ТДИУ, 2004. – 304 б.

Экономика отраслей АПК / И.А.Минаков, Н.И.Куликов, О.В.Соколов и др.; Под ред. И.А.Минакова. – М.: КолосС, 2004. – 464с.- (Учебники и учеб. пособия для студентов высш. учун. заведений).
Республика Узбекистан: Энциклопедический справочник. Н . Тухлиев, А. Кременцова. Т., Гос. Науч. Изд-во «Ўзбекистон миллий энциклопедия», 2001.
Раскин И.И, Раскин Л. И. АПК: производство и первичная переработка хлопка. –Т.: Мехнат, 1986
Папов Н. А. экономика сельского хозяйства: учебник. М.: Дело и Серсис,2000.

Интернет сайдлари:

Петранева Г.А., Экономика и управление в сельском хозяйстве. Учебник. 2004, http://textbook.ru/catalogue/book/33320.html
Петранева Г.А., Экономика и управление в сельском хозяйстве, Академия, 2003, http://rbip.bookchamber.ru/description7897.htm
Н.А. Попов «Основы рыночной агроэкономики и сельского предпринимательства», М: Тандем /ЭКМОС, 2002, http://family.taukita.ru/item22219310.html
Н.А.Попов. Экономика отраслей АПК. Курс лекций, 2002, http://shopper.h1.ru/books.shtml?topic=935&page=1
Н.Я.Коваленко, Экономика сельского хозяйства, М.: «ЮРКНИГА», 2004, http://web.book.ru/cgi-bin/book.pl?page=4&book=88899
www.bearingpoint.uz

9-мавзу. ҚИШЛОҚ ХЎЖАЛИГИ МЕҲНАТ РЕСУРСЛАРИ ВА УЛАРДАН ФОЙДАЛАНИШ

9.1. “Қишлоқ хўжалиги меҳнат ресурслари” тушунчаси, унинг таркиби
9.2. Меҳнат ресурсларидан фойдаланиш кўрсаткичлари
9.3. Меҳнат унумдорлиги ва уни ҳисоблаш усуллари
9.4. Қишлоқ хўжалигида меҳнат ресурсларидан фойдаланиш ва меҳнат унимдорлигини ошириш йўналишлари

9.1. “Қишлоқ хўжалиги меҳнат ресурслари” тушунчаси, унинг таркиби

Ишлаб чиқариш жараёнининг зарурий қисми меҳнатдир. Меҳнат инсонга хос хусусият. Инсоннинг жисмоний ва ақлий фаолияти меҳнат ҳисобланади. Ишни тракторлар, машиналар, ишчи ҳайвонлар бажариши мумкин. Меҳнат эса фақат онгли фаолият натижасидир. Ишлаб чиқаришнинг самарадорлиги кўп жиҳатдан меҳнатнинг ҳолатига боғлиқ. Агарда қилинаётган бўлса, унинг унумдорлиги юқори бўлади. Ҳар бир мамлакат аҳолисининг меҳнат қилиш қобилиятига эга қисми унинг меҳнат ресурсларини ташкил этади. Ўзбекистон аҳолисининг 50 фоизидан кўпроғи меҳнат қилиш қобилиятига эга. Аниқроғи, меҳнат ресурсларининг

сони 2002 йилда 12346 минг кишини, шундан иқтисодий фаол аҳоли 9333,2 минг кишини ташкил этди.

Нафақа ёшидагилар ва меҳнат қилиш қобилиятига эга ўсмирлар ҳам аҳолининг каттагана қисмини ташкил этади. Лекин жамият учун фаол меҳнат ресурслари 16 ёшдан 55 ёшгача бўлган аёллар ва 16 ёшдан 60 ёшгача бўлган эркаклар ҳисобланади. Иқтисодий фан шу меҳнат ресурсларидан энг фаоли бўлганларни, яъни 22 ёшдан 33 ёшгача бўлган кишиларни алоҳида ўрганади.

Қишлоқ хўжалиги корхоналари меҳнат ресурслари асосий ва ёрдамчи гуруҳларга бўлинади. Асосий меҳнат ресурсларига 16 ёшдан 55 ёшгача бўлган аёллар, 16 ёшдан 60 ёшгача бўлган эркаклар, ёрдамчи меҳнат ресурсларга 14-16 ёшдаги ўсмирлар ва нафақа ёшидаги аёл ва эркаклар киради. Улардан асосан қишлоқ хўжалиги йилининг айрим даврларида фойдаланилади. Қишлоқ хўжалиги меҳнат ресурсларидан фойдаланиш шу тармоқнинг ўзига хос хусусиятидан келиб чиқади. Энг аввало қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқариши мавсумий характерга эга. Натижада ишлаб чиқариш хусусиятидан келиб чиқиб, йилнинг айрим даврларида меҳнат ресурсларининг бўш қолиш ҳолати юз беради. Қишлоқ хўжалигида иш даври билан ишлаб чиқариш даврининг мос тушмаслиги ҳам меҳнат ресурсларининг вақтинчалик бекор қолишига сабаб бўлади. Масалан, пахта чигити экилгандан кейин то у униб чиқгунча 15-20 кун ўтади. Бу даврда ишчи ходимлар бекор қолади.

Қишлоқ хўжалигида ер асосий восита бўлганлигиучун ишлаб чиқаришни жойлаштириш, ихтисослашишни танлашга таъсир қилади. Бу эса, ўша ишлаб чиқариш тури талаб қиладиган меҳнат ресурсларини талаб этади. Қишлоқ хўжалигида ишлаб чиқариш йирик майдонларда ташкил этилади. Шунга яраша меҳнатни ташкил этиш ҳам маълум талабларга жавоб берадиган қилиб танланади. Қишлоқ хўжалиги меҳнат ресурслари нисбатан паст малакага эга. Уларнинг бир ердан иккинчи ерга кўчиб ўтиш даражалари ҳам жуда паст. Бу муаммо ҳам улар бор жойда ишлаб чиқаришни, турли хизмат турларини имкони борича максимал даражада ташкил этишни талаб қилади.

Мамлакат меҳнат ресурсларининг 27 фоизи давлат секторида,73 фоизи эса нодавлат секторда хизмат қилмоқдалар.

9.2. Меҳнат ресурсларидан фойдаланиш кўрсаткичлари

Қишлоқ хўжалигида ресурсларидан фойдаланишнинг даражаси қуйидаги кўрсаткичлар билан аниқланади:

1). Ҳар бир ишчи ходимнинг бир йилда ишлаган кунлари. Одатда, эркаклар бир йилда 280 кун, аёллар 240 кун ишласа нормал ҳисобланади.

2). Йил давомида ишлаши лозим бўлган кундан фойдаланиш коэффициенти. Бу ҳақиқатда ишлаган кунларни норма бўйича ишлаши лозим бўлган йиллик иш кунлари миқдорига бўлиш орқали аниқланади. Хўжаликнинг меҳнат ресурслари ҳолатини ўрганиш учун меҳнат

ресурслари баланси тузилади. Баланс маълумотлари хўжаликнинг иқтисодий ривожлантирилишида ишлатилади.

3). Меҳнат ресурсларидан фойдаланишнинг иқтисодий самарадорлиги йил давомида бир ишчи ходим ҳисобига ишлаб чиқарилган ялпи маҳсулот миқдори билан аниқланади. Бу кўрсаткични сарфланган киши соатларига нисбатан аниқлаш меҳнатнинг самарадорлигини тўғрироқ аниқлаш имконини беради.

9.3. Меҳнат унумдорлиги ва уни ҳисоблаш усуллари

Меҳнат унимдорлиги иқтисодий категория бўлиб, конкрет сарфланган меҳнатнинг натижавийлиги ёки самарадорлигидир. Айрим иқтисодчилар меҳнат унумдорлигини вақт бирлиги ичида ишлаб чиқарилган маҳсулот миқдори, деб биладилар. Бошқалари эса меҳнат унумдорлиги деганда маҳсулот бирлиги учун сарфланган вақтни тушунадилар. Айрим иқтисодий адабиётларда меҳнат унумдорлиги конкрет сарфланаётган меҳнатнинг маълум вақт ичида маҳсулот ярата олиш қобилиятидир, деган тушунчалар ҳам берилган.

Конкрет сарфланаётган меҳнатнинг натижавийлиги меҳнат унумдорлигидир, деган тушунча меҳнат унумдорлигининг мазмунини бошқаларига нисбатан аниқроқ ифода этади. Вақт бирлиги ичида ишлаб чиқарилган маҳсулот миқдори меҳнат унумдорлигининг асосий кўрсаткичини ифодалайди. Маҳсулот бирлигини ишлаб чиқариш учун сарфланган вақт миқдори ҳам меҳнат унумдорлигининг иккинчи кўрсаткичини ифода этади. Уни иқтисодий адабиётларда меҳнатнинг интенсивлиги деб ҳам аталади. Агарда конкрет сарфланган меҳнатнинг маълум вақт ичида маҳсулот ярата олиш қобилияти меҳнат унумдорлиги бўлса, меҳнат унумдорлиги кўрсаткичи ҳар доим бир хилда бўлган бўлар эди. Бу фикрни мисол орқали кўрсак, қуйидаги ҳолатга дуч келмиз: бир пахта терувчи барча жисмоний ва ақлий қобилиятини ишга солса, бир кунда 85 кг пахта тера олади. Пахта майдонлари ва бошқа омиллар бир хил бўлган пайтда ўша теримчи ҳар куни 85 кг дан пахта терган бўлар эди. Лекин барча шароитлар бир хил бўлишига қарамасдан теримчи ҳар куни ҳар хил миқдорда пахта теради. Яъни унинг ҳар кунги натижалари ҳар хил бўлади. Жуда камдан-кам ҳолларда бир хил кўрсаткичга эга бўлиши мумкин.

Қишлоқ хўжалигида меҳнат унумдорлиги кўрсаткичлар тизими орқали аниқланади. Бунда натурал ва қиймат кўрсаткичлардан фойдаланилади. Натурал кўрсаткичларга вақт бирлиги ичида ишлаб чиқарилган ялпи ҳосил ва бир бирлик маҳсулот ишлаб чиқариш учун сарфланган вақт миқдори киради. Албатта, меҳнат унумдорлигининг натурал кўрсаткичлари ҳар бир маҳсулот тури бўйича алоҳида ҳисобланади. Бу кўрсаткичлар маълум камчиликка эга. Қишлоқ хўжалигида бир ишчи ходим йил давомида турли тармоқларда, яъни пахтачиликда, дончиликда, сабзовотчилик ва бошқа тармоқда фаолият

кўрсатади. Базан бир куннинг ўзида бир нечта турдаги маҳсулотлар ишлаб чиқариш жараёнларида иштирок этади. Бу, ўз навбатида, ишчи ходимнинг иш вақтларини у ишлаган соҳаларга тақсимлаш муаммосини туғдиради. Албатта, иқтисодчилар томонидан меҳнат сарфларини маҳсулотларга тақсимлаш усуллари ишлаб чиқилган. Шунга қарамасдан меҳнат унумдорлигининг натурал кўрсаткичлари ҳақиқий ҳолатни жуда аниқ белгилай олмайди. Шу сабабли меҳнат унумдорлигининг қиймат кўрсаткичларидан кенгроқ фойдаланилади.

Бир ишчи ходим ҳисобига бир йилда ишлаб чиқарилган ялпи маҳсулот миқдори. Бу кўрсаткич меҳнат унумдорлигининг энг асосий кўрсаткичларидан биридир. Бу, йил давомида ишлаб чиқарилган маҳсулот миқдорини ишчи ходимларнинг ўртача йиллик сонига бўлиш йўли билан аниқланади. Бу кўрсаткич сарфланган меҳнатга нисбатан ҳам ҳисобланади. Бунда ялпи маҳсулот уни ишлаб чиқарилган вақт, киши-соатларига бўлиш йўли билан аниқланади. Меҳнат унумдорлигини киши-соатлари бўйича аниқроқ ва тўғрироқ ҳисобланади. Чунки ходимларнинг ўртача йиллик сони ҳақиқатда сарфланган меҳнатни киши соатларидек аниқ белгиламайди. Бир кишининг 280 ёки 260 кун ишга чуққани унинг ҳақиқатда ҳар куни неча соат ишлаганини билдирмайди.

Меҳнат унумдорлигининг бу кўрсаткичларини ҳисоблаганда ялпи маҳсулотни ҳисоблаш усуллари ҳам катта аҳамиятга эга. Амалда ялпи маҳсулот жорий ва солиштирма нархларда ҳисобланади. Узоқ даврларга меҳнат унумдорлигининг динамикасини кўрганда солиштирма баҳоларда ҳисобланган ялпи маҳсулотни олиш талаб қилинади. Бу кўрсаткичларнинг йилдан – йилга ошгани ижобий ҳисобланади. 1 ёки 100 ёки 1000 сўмлик ялпи маҳсулот ишлаб чиқариш учун сарфланган вақт меҳнат унумдорлигининг иккинчи иқтисодий кўрсаткичидир. Сарфланган меҳнат киши-соатларида ўлчанади. Бу кўрсаткич натижалари йилдан – йилга камайиб боргани яхши. Яъни бир бирлик маҳсулот ишлаб чиқариш учун сарфланаётган киши-соатлари миқдори камайиб бориши зарур. Бу иқтисодий ўсишни таъминлайди.

9.4. Қишлоқ хўжалигида меҳнат ресурсларидан фойдаланиш ва меҳнат унимдорлигини ошириш йўналишлари

Ўзбекистон қишлоқ хўжалиги меҳнат бозори нисбатан ривожланмаган бозорлардан бири бўлиб, уни ривожлантириш биринчи даражадаги иқтисодий – ижтимоий масала ҳисобланади.

Мамлакат қишлоқ хўжалигида банд бўлганларнинг сонини мутлоқ ва нисбий камайтириш бугунги кундаги ва келажакдаги асосий вазифалардан бири. Қишлоқ хўжалиги меҳнат ресурслари нисбатан паст малакалидир. Бу, ўз навбатида, жуда катта муамоларни юзага келтиради. Қишлоқ хўжалиги меҳнат ресурсларининг малакасини ошириш мамлакат иқтисодиётини янги босқичга кўтаради. Бу саноат ва бошқа хизмат турларига меҳнат ресурслари бир қисмининг ўтиши учун зарур шароитлар

туғдиради. Чунки меҳнат унимдорлиги ўсиши натижасида меҳнат ресурсларининг катта бир қисми қишлоқ хўжалигидан озод бўлади. Бу ривожланишнинг умумий объектив тенденцияси ҳисобланади. Қишлоқ хўжалиги меҳнат ресурсларининг малакасини ошириш, уларни қайта тайёрлаш ва тайёрлаш тизими ишларини жонлантириш зарур. Бу ишларнинг жонланиши улардан фойдаланиш самарадорлигини оширади. Қишлоқ хўжалиги аҳолиси, ишчи – хизматчилари даромадлари иқтисодиётнинг бошқа тармоқлари ишчи – хизматчи даромадлари иқтисодиётнинг паст бўлмаслигини таъминлаш ҳам улардан фойдаланиш даражасини оширган бўлар эди. Миллий менталитет ва мавжуд март – мароитлар натижасида қишлоқ аҳолиси, ишчи ходимлари нисбатан кам ҳаракатланади. Нисбатан ўтроқ бўлган аҳоли ва ишчи ходимларни ўша жойнинг ўзида иш билан таъминлаш муаммосини ечиш бозор иқтисодиёти талабларига зид бўлмаслиги керак. Шунга қарамасдан саноатни, хизматларни қишлоқ жойларда ташкил этиш иши доимий равишда амалга оширилиши лозим. Бундай сиёсатсиз мамлакатда ижтимоий масалалар ҳам чуқурлашиб бораверади.

Қишлоқ хўжалиги меҳнат ресурсдарини мехнатининг қуролланиш даражасини ошириш улардан фойдаланишни яхшилаш йўлларидан биридир. Қишлоқ хўжалигида меҳнат ҳар бир экин тури ёки маҳсулот тури бўйича технологияни ҳисобга олган холда зарур воситалар билан таъминланиши керак. Шу сабабли, айниқса, кичик техника ишлаб чиқарини ёки сотиб олишни йўлга қўйиш талаб қилинади.

Қишлоқ хўжалигида мулкий муносабатларни янада ривожлантириш ҳам меҳнат ресурсларинидан фойдаланиш самарасадорлигини оширишнинг бир йўналишидир. Фан- техника тараққиёти қишлоқ хўжалиги меҳнат ресурсларидан фойдаланиш эътибор янги, серҳосил экин навларини яратиш, уларни ишлаб чиқаришга жорий этиш, чорва молларининг сермаҳсул зотларини кўпайтиришга қаратилиши мақсадга мувофиқ.

Молия, кредит тизими, солиқ тизими ва бошқа кўплаб иқтисодий дастакларнинг ривожланиши ҳам меҳнат ресурсларидан фойдаланиш даражасига ижобий ёки салбий таъсир кўрсатиши мумкин.

Қисқача хулосалар

Меҳнат ресурслари деганда аҳолининг меҳнат қилиш қобилиятига эга бўлган қисми тушинилади. Қишлоқ хўжалигида улар асосий ва ёрдамчи меҳнат ресурсларига бўлинади. Асосий меҳнат ресурсларига 16 ёшдан 55 ёшгача бўлган аёллар,16 ёшдан 60 ёшгача бўлган, меҳнат қилиш қобилиятига эга эркаклар, ёрдамчи меҳнат ресурсларига 14 ёшдан 16 ёшгача бўлган ўсмирлар ва нафақа ёшидаги аёл ва эркаклар киради.

Қишлоқ хўжалигининг меҳнат ресурслари нисбатан катта билимга эга эмас. Бу борада катта ишлар қилиш керак ва уларнинг билимини кескин ошириш талаб этилади. Саноат ва хизмат кўрсатиш соҳалари нисбатан билими юқори меҳнат ресурсларини талаб қилади. Қишлоқ меҳнат

ресурсларнинг яна бир хусусияти уларнинг кам ҳаракатда бўлиши ёки ўтроқлигидир. Бу, ўз навбатида, саноат ишлаб чиқаришини қишлоқ жойларда ташкил этишни талаб қилмоқда. Бу масалаларни илмий ҳал этиш борасида катта ишлар қилиниши талаб қилинади.

Ўзбекистон Республикаси қишлоқ хўжалигида меҳнат ресурсларидан фойдаланишни яхшилаш имкониятлари жуда катта.

Меҳнат унумдорлиги конкрет сарфланган меҳнатнинг самарадорлиги, натижавийлигидир. Ўзбекистон Республикасида меҳнат унумдорлиги кўпгина ривожланган давлатлардагидан анча паст. Аммо уни кўтариш имкониятлари катта. Демак, инсон меҳнат қилиши учун барча шароитларни яратиш лозим. Меҳнат ресурсларини ошириш, моддий рағбатлантириш тизимини ривожлантириш зарур. Қишлоқ хўжалигидан меҳнат ресурсларининг бир қисми иқтисодиётнинг бошқа тармоқларига ўтиши объектив тенденцияга эга эканлигини ҳисобга олиш зарур ва бу борада илмий асосланган сиёсат юргизиш керак.

Таянч иборалар

Меҳнат ресурслари, меҳнатни қуролланиш даражаси, миграция, меҳнат унумдорлиги, ишбилармонлик, ер ва сув фонди, механизациялаштириш, химиялаштириш, автоматлаштириш, баҳолар паритети, аграсаноат мажмуасига кирувчи тармоқларни мутоносиб ривожлантириш, маҳсулот сифати, агросаноат интеграцияси, аграр сиёсат, агросаноат мажмуаси, иқтисодиёт, агросаноат мажмуаси таркиби, агросаноат мажмуасининг соҳалари, инфратузилма, ишлаб чиқариш инфратузилмаси, ижтимоий инфратузилмаси, фаннинг предмети, усуллари, вазифалари, иқтисодий қонунлар, иқтисодий муҳит, ҳудуд иқтисодиёти, тармоқларнинг мутоносиб ривожланиши, ижтимоий масалалар, аҳоли турмуш даражаси, иқтисодий самара, ижтимоий самара, ишлаб чиқаришни интенсивлаштириш, барқарор иқтисодий ривожланиш, ишлаб чиқариш жараёнларини фонд, фонда қайтими, билан таъминланиш даражаси, иқтисодий кўрсаткичлар, ялпи ички маҳсулот, хусусий тадбиркорлик, импорт, экспорт, миграция, қишлоқ хўжалиги, қайта ишлаш саноати, сақлаш корхоналари, кимё саноати, чорвачилик, асаларичилик, балиқчилик, пиллачилик, омуҳта ем саноати.

Назорат ва муҳокама учун саволлар

“Меҳнат ресурслари” тушунчаси. Қишлоқ хўжалиги меҳнат ресурслари таркиби.

Меҳнат ресурсларидан фойдаланиш кўрсаткичлари.

Қишлоқ хўжалигида меҳнат ресурсларидан фойдаланиш самарадорлигини оширишнинг асосий йўналишлари.

Меҳнат бозори ва унинг ҳозирги ҳолати тўғрисида қисқача тушунча.

Адабиётлар рўйхати

Ўзбекистон Республикасининг Конститутцияси: -Т.: Ўзбекистон 1999
Ўзбекистон Республикасининг Ер кодекси.-Т.: Адолат, 1999.
Ўзбекистон Республикасининг "Қишлоқ хўжалиги кооперативи (ширкат хўжалиги) тўғрисида"ги қонуни.-Т.: Адолат, 1999.
Ўзбекистон Республикасининг "Фермер хўжалиги тўғрисида"ги қонуни.-Т.: Адолат, 1999.
Ўзбекистон Республикасининг "Деҳқон хўжалиги тўғрисида"ги қонуни.-Т.: Адолат, 1999.
Ўзбекистон қишлоқ хўжалигида ислоҳотларни чуқурлаштиришга оид қонун, ҳукумат қарорлари ва меъёрий ҳужжатлар тўплами.-Т.: Ўқитувчи, 1998.
Каримов И. А. Ўзбекистон буюк келажак сари.-Т.: Ўзбекистон, 1999.
Каримов И. А. Қишлоқ хўжалиги тараққиёти – тўкин ҳаёт манбаи. – Т.: Ўзбекистон, 1998.
Қаюмов Ф. Қ. Эффективность АПК в условиях перехода к рынку: Общие и регионалные проблемы. – М.: ИПО «Полигран», 1992.
Серова Е. В. Аграрная экономика: Учебник для студентов экономических вузов, факультетов и специальностей. – М.: ГУ ВШЭ, 1999.
Узбекистан: десять лет по пути формирования рыночной экономики Колл. Авт.: Р. А. Алимов, А. К. Бедринцев, А. Ф. Расулов и др.// Под ред. А.Х. Хикматова. – Т.: Ўзбекистон, 2001.- 352 б.
Хакимов Р., Отақулов М., Юсупов Э., Юсупов М.С. Агросаноат мажмуаси иқтисодиёти. – (Ўқув қўлланма) Т., ТДИУ, 2004.-160 б.
Салимов Б.Т., Ҳамдамов Қ.С., Беркинов Б.Б., Хакимов Р., Юсупов М.С., Орипов М.А., Ўроқов Н.И. - Деҳқон ва фермер хўжаликлари иқтисоди – (Ўқув қўлланма) –Т.: ТДИУ, 2004. – 176 б.
Салимов Б.Т., Ҳамдамов Қ.С., Турсунхўжаев Т.Л., Тўрахўжаев Т.И., Ҳакимов Р.Х., Ўроқов Н.И, Арипов И.М. -Жаҳон қишлоқ хўжалиги. – (Ўқув қўлланма) – Т.: ТДИУ, 2004. – 128 б.
Абдуғаниев А., Абдуғаниев А.А. – Қишлоқ хўжалиги иқтисодиёти – (дарслик). – Т.: ТДИУ, 2004. – 304 б.
Экономика отраслей АПК / И.А.Минаков, Н.И.Куликов, О.В.Соколов и др.; Под ред. И.А.Минакова. – М.: КолосС, 2004. – 464с.- (Учебники и учеб. пособия для студентов высш. учун. заведений).
Республика Узбекистан: Энциклопедический справочник. Н . Тухлиев, А. Кременцова. Т., Гос. Науч. Изд-во «Ўзбекистон миллий энциклопедия», 2001.
Раскин И.И, Раскин Л. И. АПК: производство и первичная переработка хлопка. –Т.: Мехнат, 1986
Папов Н. А. экономика сельского хозяйства: учебник. М.: Дело и Сервис,2000.

Рябушкин.Т.В., Дадашев.А.З. Трудовые ресурсы и эффективность производства. –М.: Знание, 1981.

Интернет сайдлари:

Петранева Г.А., Экономика и управление в сельском хозяйстве. Учебник. 2004, http://textbook.ru/catalogue/book/33320.html
Петранева Г.А., Экономика и управление в сельском хозяйстве, Академия, 2003, http://rbip.bookchamber.ru/description7897.htm
Н.А. Попов «Основы рыночной агроэкономики и сельского предпринимательства», М: Тандем /ЭКМОС, 2002, http://family.taukita.ru/item22219310.html
Н.А.Попов. Экономика отраслей АПК. Курс лекций, 2002, http://shopper.h1.ru/books.shtml?topic=935&page=1
Н.Я.Коваленко, Экономика сельского хозяйства, М.: «ЮРКНИГА», 2004, http://web.book.ru/cgi-bin/book.pl?page=4&book=88899
www.bearingpoint.uz

10-мавзу. ҚИШЛОҚ ХЎЖАЛИГИНИНГ МОДДИЙ-ТЕХНИКА РЕСУРСЛАРИ

10.1. “Қишлоқ хўжалиги моддий-техника ресурслари” тушунчаси, унинг моҳияти ва аҳамияти
10.2. Қишлоқ хўжалигида асосий фондлар ва улардан фойдаланиш кўрсаткичлари
10.3. Асосий фондлардан фойдаланиш самарадорлигини ошириш йўллари
10.4. Айланма маблағлар ва улардан фойдаланиш

10.1. “Қишлоқ хўжалиги моддий-техника ресурслари” тушунчаси, унинг моҳияти ва аҳамияти

Қишлоқ хўжалигининг моддий – техника ресурслари деганда тармоқда, унинг хўжалик юритувчи субъектлари мавжуд барча асосий фондлар, хўжалик инвентарлари йиғиндиси тушинилади. Агросаноат мажмуаси тармоқларининг, айниқса, қишлоқ хўжалигининг моддий – техника базасини мустаҳкамлаш катта аҳамиятга эга. Чунки ишлаб чиқаришнинг механизациялашганлик даражаси бевосита тармоқда, хўжаликларда мавжуд техниканинг миқдори ва сифатига боғлиқ. Агар техникалар етарли миқдорда бўлмаса, демак, қишлоқ хўжалиги ишларини агротехник муддатларида бажариш мумкин эмас. Бу, ўз навбатида, барча натижавий кўрсаткичларнинг пасайишига олиб келиши турган гап. Биргина шу мисолнинг ўзи ишлаб чиқаришда моддий – техника ресурсларининг аҳамияти қанчалик катта эканлигини кўрсатади. Ҳар қандай тармоқнинг моддий – техника базаси ишлаб чиқаришнинг асосий омилларидан биридир. Маълумки, ишлаб чиқариш жараёни юз бериши учун, асосий фондлар, ҳомашёлар, меҳнат ресурслари ва тадбиркорлик қобилиятлари бўлиши ва улар биргаликда фаолият кўрсатиши лозим.

Мамлакатда олиб борилаётган иқтисодий сиёсат натижасида қишлоқ хўжалигининг моддий – техника базаси кейинги йилларда янада мустаҳкамланиб бормоқда. Қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқаришига “Кейс”, “Магнум” каби юқори унумли техникалар кириб келмоқда. Оз бўлсада, фермер ва деҳқон хўжаликларида кичик техникалар пайдо бўлмоқда.

Қишлоқ хўжалигининг моддий – техника базаси бошқа тармоқларникидан фарқ қиладиган хусусиятларга эга. Уларнинг энг асосийлари қуйидагилардан иборат:

Биринчидан, қишлоқ хўжалиги моддий – техника базасининг таркибига ер киради. Ер қишлоқ хўжалигида асосий ишлаб чиқариш воситаси сифатида иштирок этиши бизга маълум. Ернинг ўзига хос хусусиятларини ҳисобга олган ҳолда хўжаликларнинг моддий – техника базасини ривожлантириш зарур. Ернинг ҳолатига қараб ўғит турлари, ўғитнинг миқдори, техникаларнинг тури ва бошқалар танланади. Агарда ернинг мелиоратив ҳолатларини қисобга олмасдан экин тури, минерал

ўғитлар, унга ишлов берадиган техникалар танланса, ишлаб чиқаришнинг натижаси паст бўлиши турган гап. Баъзи ҳолларда ерга бундай муносабатда бўлиш унинг ишлаб чиқариш оборотидан чиқиб кетишига ҳам олиб келиши мумкин.

Иккинчидан, қишлоқ хўжалигининг моддий – техника базаси табиат қонунларига бошқа тармоқларникига нисбатан кўпроқ боғлиқ. Бунинг натижасида турли регионларда турлича техника ва бошқа ресурслардан фойдаланиш зарурати келиб чиқади. Шимолий зоналарда экин турлари жанубий зоналардагидан фарқ қилади. Шимолий зоналарда иссиқ кунларнинг нисбатан кам бўлиши, энг аввало, қисқа муддатларда пишиб етиладиган экин турларини жойлаштиришни талаб қилади. Жанубий регионларда эса экин турларини танлаш имкониятлари каттароқ. Бундай ҳолатлар эса моддий – техника ресурсларининг турли регионларда турлича бўлишини талаб қилади.

Учинчидан, қишлоқ хўжалигида моддий – техника ресурсладидан фойдаланиш самарадорлиги ишлаб чиқаришнинг мавсумийлиги билан боғлиқ. Қишлоқ хўжалигида иш даври билан ишлаб чиқариш даврининг мос келмаслиги оқибатида айрим техника воситалари йилда бир неча кун ёки ой ишлатилади, холос. Масалан, дон ўриш комбайиналари асосан ўтим – йиғим даврида 2 ой ишлатилади. Хўжаликлар қимматбаҳо техникани (комбайинларни) йил давомида сақлашга мажбур. Бу эса катта миқдорда қўшимча харажатларни талаб қилади. Натижада, асосий фондлардан, техникалардан фойдаланиш самарадорлиги пасаяди.

Тўртинчидан, қишлоқ хўжалигида моддий – техника ресурсларинингкатта қисмини тирик организмлар (чорва моллари, кўп йиллик дарахитлар ва бошқалар) ташкил этади. Бу эса ишлаб чиқариш жараёнида биологик қонуниятларни хам хисобга олишни талаб этади. Акс ҳолда натижа паст бўлиши мумкин. Бу хусусиятни ҳисобга олмаслик хўжаликларда мавжуд техникада, фондлардан фойдаланиш самарадорлиги пасайишига олиб келиши мумкин.

Бешинчидан, ишлаб чиқариш кенг майдонларда олиб борилиши хўжаликларда яхши ривожланган транспорттизими, йўл ва алоқа коммуникациялари бўлишини талаб қилади. Техникаларни бир майдондан иккинчисига олиб бориш, уларни тамирлашини ташкил этиш жараёнида қишлоқ хўжалиги моддий – техника ресурсларини ташки л этишнинг ўзига хослиги намоён бўлади. Бу хусусият катта қўшимча маблағларни талаб қилади.

Олтинчидан, қишлоқ хўжалигининг моддий техника базаси кўп жиҳатдан саноанинг ривожланганлигига боҳлиқ. Шу билан бирга моддий – техника ресурсларининг (ем – хашак, зодли чорва моллари, уруғликлар кабилар) бир қисми қишлоқ хўжалигининг ишлаб чиқарилади. Бу эса сарфланаётган маблағларнинг сотиб олинаётган ва ўзида ишлаб чиқарилаётган моддий – техника ресурсларига мос равишда тақсимланишини талаб қилади. Акс холда ишлаб чиқаришнинг натижавий кўрсатгичлари пасайиши мумкин.

Ҳозирда мамлакатимиз қишлоқ хўжалигининг механизациялашганлик даражасини ошириш, аста – секинлик билан уни саноат асосига ўтказиш борасида ишлар олиб борилаяпти. Бу қишлоқ хўжалиги тараққиётининг обектив йўналишлариданбиридир.

10.2. Қишлоқ хўжалигида асосий фондлар ва улардан фойдаланиш кўрсаткичлари

Маьлумки, асосий фондларсиз ҳозирги замон ишлаб чиқаришини ташкил этиш мумкин эмас. Уларнинг мавжудлиги, сифати, унумдорлиги ишлаб чиқаришнинг самарасини ҳал қилишда асосий ўринни эгаллайди. Хўжаликларда мавжуд фондлар икки катта гуруҳга бўлинади. Булар асосий ва айланма фондлардир.

Асосий фондлар бир неча ишлаб чиқариш жараёнида қатнашади, ўзининг қийматини ишлаб чиқарилаётган маҳсулотга бўлиб – бўлиб ўтказади. Бу эскирган қиймат амортизация шаклида намоён бўлади. Ишлаб чиқариш жараёнларида иштирок этиб, тамомам эскириб бўлганда ҳам ўзининг физик шаклини ўзгартирмайди. Ана шу хусусиятларга эга ва талабларга жавоб берадиган фондлар асосий фондлардир. Буларга иморат ва иншоатлар, машиналар (комбайнлар, тракторлар ва ҳ.қ.), транспорт воситалари, асбоб – ускуналар, кўп йилллик дарахтзорлар, узумзорлар, маҳсулдор чорва моллари ва ишчи ҳайвонлар киради. Асосий фондлар асосий воситаларнинг қиймат кўринишига эга қисм бўлганлиги учун ҳам асосий ишлаб чиқариш воситаси бўлган ер асосий фондлар таркибига киритилмайди. Ишлаб чиқаришда қатнашишига қараб асосий фондлар иккига, яъни ишлаб чиқаришга тайин этилган ва ишлаб чиқаришга тайин этилмаган асосий фондларга бўлинади. Ишлаб чиқаришга тайин этилмаган асосий фондларга ижтимоий соҳанинг асосий фондлари киради.

Хўжаликлар ўз балансларида мавжуд асосий фондлардан фойдаланишнинг ҳолатини кўрсаткичлар тизими билан аниқлаб боради. Қишлоқ хўжалиги корхоналарининг фонд билан таъминланиш даражаси шу кўрсаткич хўжаликда мавжуд асосий фондларнинг ўртача йиллик қийматини ер мойдонлартга (қишлоқ хўжалигига яроқли ерлар, ҳайдаладиган ерлар, экин майдонлари) бўлиши йўли билан аниқланади. Асосий фондлардан фойдаланишнинг иқтисодий самарадорлиги фонд қайтими ва фонд сиғими кўрсаткичлари ёрдамида аниқланади. Фонд қайтими йил давомида ишлаб чиқарилган ялпи маҳсулотни ёки фойдани асосий фондларнинг ўртача йиллик қийматига тақсимлаш йўли билан аниқланади. Фонд қайтими хўжаликда мавжуд 1 сўмлик асосий фондлар эвазига қанча сўмлик ёки тийинлик ялпи маҳсулот ишлаб чиқарилганини билдиради. Бу кўрсаткич натижаси қанча юқори бўлса, фондлардан фойдаланиш самарадорлиги шунчалик юқори бўлади.

Фонд сиғими фонд қайтимининг акси бўлиб, асосий фондларнинг ўртача йиллик қийматини хўжаликнинг ялпи маҳсулотига бўлиш натижасида аниқланади. Фонд сиғими хўжаликда 1 сўмлик ялпи маҳсулот ишлаб чиқариш учун қанча сўмлик асосий фонд ишлаб чиқариш жараёнида қатнашганини кўрсатади. Фонд сиғими кўрсаткичи қанчалик

паст бўлса, асосий фондлардан фойдаланиш самарадорлиги шунчалик юқори ҳисобланади. Фонд қайтими ва сиғимини фойдага нисбатан ҳам аниқлаш мақсадга мувофиқ.

Хўжаликларнинг асосий фондлари беш хил (дастлабки, қолдиқ , тиклаш, баланс ва тугатиш баҳоларида) баҳоланади. Асосий фондларнинг дастлабки қиймати уларни биринчи бор сотиб олиш билан боғлиқ харажатлардир. Асосий фондларнинг сотишдага қиймати, уларни ташиб олиб келиш ва ўрнатиш харажатлари ҳам даслабки баҳосига киради. Асосий фондларнинг тиклаш қиймати деганда ишлаб турган асосий фонднинг ҳозирги бозор нархида қанчага баҳолаб туриш зарур. Акс ҳолда мавжуд инфляция таьсирида йиғилган маблағга ҳудди шундай техника сотиб олиш мумкин эмас. Чунки унинг нархи ошиб кетган бўлиши мумкин. Асосий фондлар ишлаб чиқаришда қатнашади ва вақт ўтиши билан эскиради. Асосий фондларнинг эскириши икки хил бўлади.

Биринчиси, маънавий эскириш. Асосий фондларнинг маънавий эскириши қуйидаги ҳолларда юз беради: биринчидан, мавжуд асосий фонддан унумлироқ бўлган янгиси яратилганда. Фан, техника тараққиёти техниканинг янги, унумли турларини ишлаб чиққан ҳолда эски фондлар янгисига нисбатан унумсизроқ бўлганлиги учун маънавий эскирган ҳисобланади. Масалан, хўжаликда ишлатилаётган, секундига 12кг. буғдой ўрадиган комбайн ўрнига секундига 16кг. буғдой ўра оладиган янги комбайн яратилди, дейлик. Бу ҳолда секундига 12кг. буғдой ўрадиган комбайн маънавий эскирган ҳисобланади. Иккинчидан, хўаликда мавжуд техникадан нархи арзонроқ янги техника чиқарилган ҳолда ҳам маънавий эскириш юз беради. Масалан, ҳозирда ишлаётган дон ўриш комбайни 30 млн. сўм туради. Ҳудди шундай комбайннинг янги авлоди яратилди, дейлик ва унинг нархи 25 млн. сўм. Бу ҳолда биз ишлатаётган 30 млн. сўмлик комбайн янги 25 млн. сўм турадиган камбайнга нисбатан маънавий эскирган ҳисобланади. Иқтисодчиларнинг бундай вазиятдаги асосий вазифаси маънавий эскирган техникалардан яна қанча давр фойдаланиш зарурлигини белгилашдир.

Асосий фонлар эскиришининг иккинчи тури уларнинг жисмоний эскиришидир. Вақт ўтиши, фаолият кўрсатиши натижасида асосий фондлар жисмоний эскирадилар. Бу эскириш “амортизация” тушунчаси билан белгиланади. Одатда, заводларда ишлаб чиқарилган техникаларнинг паспортида уларнинг хизмат кўрсатиш муддати, амортизация ажратиш нормаси белгиланган бўлади. Лекин айрим асосий фрондларда бу маълумотлар берилмаган тақдирда амортизация нормасини ҳисоблаб топиш мумкин. Умумий йиллик амортизация нормаси қуйидагича аниқланади:

$$Но = \frac{(Б + К + Д - Л)}{N \cdot Б} \cdot 100$$

Бунда: Но – умумий йиллик амортизация нормаси, %;

Б – асосий фондларнинг дастлабки ёки баланс қиймати, сўм;

Д – асосий фондларни тугатишдаги харажатлар, сўм;

Л – асосий фондларни тугатишдан олинган даромад, сўм;

N – асосий фондларнинг ўртача хизмат қилиш муддати, йил.

Ҳозирда асосий фондларнинг эскиришини белгилашда тезлаштирилган амортизация ажратмаси ажратиш йўлидан ҳам фойдаланилмоқда. Бу инфляция даражаси юқори пайтда инфляциянинг салбий таъсирини камайтиради. Бундан ташқари фан, техника тараққиёти тезлашган пайтда асосий фондларни тезликда алмаштириш имконини беради. Асосий фондлар қолдиқ баҳоларда ҳам нархланади. Асосий фондларнинг дастлабки нархларидан эскириш суммаси ўртасидаги фарқ уларнинг қолдиқ баҳосини билдиради. Бухгалтерия балансларида акс эттирилган қиймати миқдор жиҳатидан асосий фондларнинг дастлабки қийматига мос тушади. Асосий фондларнинг тугатилиш қиймати деганда уни тугатиш билан боғлиқ ҳолат тушунилади. Асосий фондлар тугатилиши жараёнида қўшимча харажатлар қилинади. Уларни тугатишдан маълум материал бойликлар олинади. Асосий фондлар хизмат муддатини тўла ўтамаган ҳолда ва бошқа сабабларга кўра, уларга тўлиқ амортизация ажратилмаган бўлиши мумкин. Амортизация ажратилмай қолган миқдорга уни тугатиш учун сарфланган харажатлар қўшилади ва тугатиш натижасида олинган қийматни ажратиш йўли билан асосий фондларнинг тугатилиш қиймати аниқланади.

10.3. Асосий фондлардан фойдаланиш самарадорлигини ошириш йўллари

Асосий фондлардан фойдаланиш самарадорлигини оширишнинг асосий йўллари қуйидагилардан иборат:

1). Қишлоқ хўжалиги экин турларининг ҳосилдорлигини, чорва молларининг маҳсулдорлигини ошириш. Нимаики ҳосилдорликни, чорва молларининг маҳсулдорлигини оширишга таъсир кўрсатса, ўша нарса фондлардан фойдаланишнинг самарадорлиги ошишига ижобий таъсир қилади. Демак, фан – техника тараққиёти натижасида янги, серҳосил экин турларини ва маҳсулдор чорва молларини ишлаб чиқаришга жорий этиш фондлардан фойдаланиш самарадорлигини оширишнинг асосий йўлларидан биридир.

2). Асосий фондларнинг актив қисми бўлган техника, асбоб – ускуналардан фойдаланишнинг сменалик коэффициентларини кўтариш улардан фойдаланиш самарадорлигини оширишнинг асосий йўлларидан бири ҳисобланади.

3). Асосий фондлар таркибини такомилаштириш улардан фойдаланишнинг жуда муҳим йўлларидан биридир. Бугунги кунда ишлаб чиқаришда мавжуд куч берувчи техникалар (трактор ва ҳ.қ.) билан ишчи машиналар ўртасидаги оптимал нисбатни таъминламаслик асосий фондлардан фойдаланиш самарадорлигини кескин пасайтиради. Бугунги

кунда ишлаб чиаришда фойдаланилаётган куч берувчи техникалар (трактор ва ҳ.қ.) катта қувватга эга. Масалан, битта “Магнум” русмли трактордан йил давомида тўлиқроқ фойдаланиш учун 35 ва ундан кўпроқ ишчи машиналар (плуглар, экин агрегатлари ва ҳ.қ.) керак экан. Бирорта ишчи машинанинг бўлмаслиги ушбу куч берувчи машинадан фойдалаш ҳам улардан фойдаланиш имкониятлари камайишига олиб келади.

4). Асосий ва оборот фондлар мутаносиблигини таъминлаш ҳам улардан фойдаланиш самарадорлигини оширади. Ишлаб чиқаришда қатнашаётган асосий фондлар етарли миқдорда айланма фондлар билан таъминланиши керак. Масалан, чигит экиш даврида трактор ва чигит экиш агрегатидан фақат етарли миқдорда чигит бўлгандагина самарали фойдаланиш мумкин. Экиш учун зарур чигит бўлгандагина самарали фойдаланиш мумкин. Экиш учун зарур чигитнинг етишмаслиги техникалар бекор туриб қолишига олиб келади ва ҳ.қ.

5). Асосий фондлардан фойдаланишда жамоа аъзоларининг моддий манфаатдорлигини таъминлаш улардан фойдаланиш самарадорлигини оширишнинг асосий йўлларидан бири ҳисобланади. Агарда мавжуд қонун – қоидалар, асосий фондлардан фойдаланувчиларни асосий фондлардан яхши фойдаланганлиги учун моддий манфаатдор қилинса , яхши натижаларга эришиш мумкин ёки аксинча.

6). Асосий фондлардан фойдаланишнинг иқтисодий самардорлигига таъсир кўрсатувчи омиллардан бири унга хизмат кўрсатиш тизимининг ривожланганлик даражаси ҳисобланади. Фсосий фондларни вақтида техник қаровлардан ўтказиш, жорий ва капитал таъмир қилиш ишларни талаб даражасида ташкил этиш лозим.

7). Асосий фондлардан фойдаланиш даражасига кадрларнинг билим ва малакасининг аҳамияти катта. Механизатор, ишженер техник ходимларнинг ўз ишини яхши билиши фасосий фондлардан фойдаланишнинг самарадорлигини оширади ва аксинча.

10.4. Айланма маблағлар ва улардан фойдаланиш

Ишлаб чиқариш жараёни самарали олиб борилишида асосий фондлар билан бир қаторда айланма маблағларнинг аҳамияти чексиздир. Улар ишлаб чиқариш жараёнининг албатта бўлиши лозим бўлган шартларидан биридир. Айланма фондлар бир ишлаб чиқариш циклида иштирок этади. Ўзининг қийматини тайёр маҳсулотга тўлиқлигича бир ишлаб чиқариш жараёнида ўтказади. Улар ишлаб чиқариш жараёнида иштирок этиб, ўз физик кўринишини қисман, аксарият ҳолда эса бутунлай ўзгартиради. Ана шундай талабларга жавоб берган фондлар айланма фондлар деб юритилади. Айланма фондлар, хўжаликнинг ҳисоб рақамларида мавжуд бўлган пуллари, сотилган, лекин ҳали пули келиб тушмаган маҳсулот учун маблағларини қўшиб ҳисоблаганда, айланма маблағлартушунчаси келиб чиқади. Айланма маблағлар – ишлаб чиқаришни ташкил этиш ва маҳсулотни сотиш мақсадида зарур айланма фондларни ва муомила фондини ташкил этиш учун авансланштирилган пул маблағлари

йиғиндисидир. Бирор бир ишлаб чиқариш айланма маблағларсиз юз бериши мумкин эмас. Уларнинг туркимини қуйидаги чизма орқали кўриш мумкин. (3-чизма)

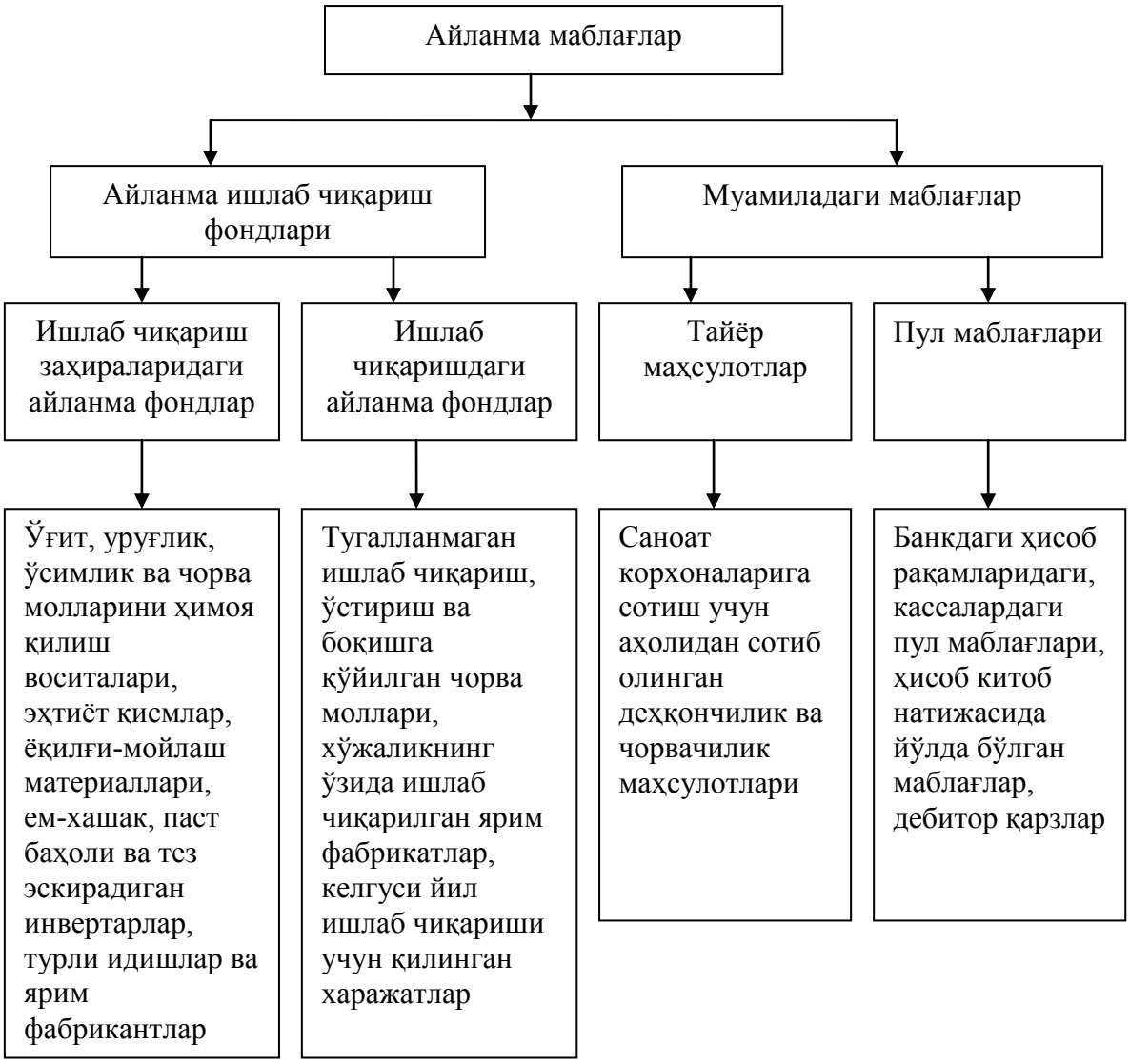

3 – чизма. Айланма маблағларнинг таркиби.

Айланма маблағлардан фойдаланишнинг иқтисодий самарадорлиги қуйидагича аниқланади:

1). Айланма маблағларнинг айланиш коэффициенти:

$$Ko = \frac{P + M - C}{O}$$

Бунда: Р – ишлаб чиқарилган маҳсулотни сотишдан ва кўрсатилган ҳизмат эвазига олинган пул тушуми, сўм;

М – асосий подага ўтказилган ёш чорва молларининг қиймати, сўм;

С – асосий подани сотишдан тушган пул тушуми, сўм;

О – айланма маблағларнинг ўртача йиллик қолдиғи, сўм.

2) Айланма маблағларнинг ўртача бир айланиш муддати йилнинг 360 кунини айланма маблағларнинг айланиш коэффициентига бўлиш орқали ҳисобланади.

3) 1 сўмлик пул тушумига тўғри келадиган айланма маблағларнинг ўртача йиллик қолдиғи.

4) 1 сўмлик айланма маблағларнинг ўртача йиллик қолдиғига тўғри келадиган сотилган маҳсулот ҳажми.

Айланма маблағлар манбасига кўра, ўз маблағлари ва четдан жалб этилган маблағларга бўлинади.

Қисқача хулосалар

Ишлаб чиқариш жараёнини моддий харажатларсиз тасаввур этиш мумкин эмас. Тармоқларда ишлаб чиқаришни ривожлантиришда ишлатилаётган асосий воситалари, айланма маблағлари биргаликда уларнинг моддий-техника базаси деб юритилади. Моддий-техника базасининг асосий фондлар ташкил этади. Бир неча ишлаб чиқариш жараёнида иштирок этадиган, ўзининг қийматини таёрлаб маҳсулотга бўлиб – бўлиб ўтказадиган ва физик кўринишини сақлаб қоладиган фондлар асосий фондлар деб юритилади. Уларнинг таркиби, миқдори қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқаришининг асосий натижавий кўрсаткичларини белгилайди. Асосий фондларнинг энг муҳим қисми асосий ишлабчиқариш фондларидир. Улардан фойдаланишнинг даражасини ва самарадорлигини аниқлаш талаб қилинади. Бунинг учун кўрсаткичлар тизимидан фойдалинади.

Бир ишлаб чиқариш жараёнида қатнашадиган, ўзининг қийматини тайёр мағсулотга тўлиқ ўтказадиган ва физик кўринишини ўзгартирадиган фондларга айланма фондлар дейилади. Улардан фойдаланишни яхшилар зарур. Айланма маблағларнинг мавжудлиги ишлаб чиқаришнинг бир меёрда самарали боришини таъминлайди.

Таянч иборалар

Фонд қайтими, фонд сиғими, фонд билан таъминланиш ва қуролланиш, айланма фондлар, айланма маблағлар, самарадорлик коэффициенти, асосий фондларниниг эскириши, жисмоний эскириш, амортизация, маънавий эскириш, меҳнат ресурслари, меҳнатни қуролланиш даражаси, миграция, меҳнат унумдорлиги, ишбилармонлик, ер ва сув фонди, механизациялаштириш, химиялаштириш, автоматлаштириш, баҳолар паритети, аграсаноат мажмуасига кирувчи тармоқларни мутоносиб ривожлантириш, маҳсулот сифати, агросаноат интеграцияси, аграр сиёсат, агросаноат мажмуаси, иқтисодиёт, агросаноат мажмуаси таркиби, агросаноат мажмуасининг соҳалари, инфратузилма, ишлаб чиқариш инфратузилмаси, ижтимоий инфратузилмаси, фаннинг предмети, усуллари, вазифалари, иқтисодий қонунлар, иқтисодий муҳит, ҳудуд

иқтисодиёти, тармоқларнинг мутоносиб ривожланиши, ижтимоий масалалар, аҳоли турмуш даражаси, иқтисодий самара, ижтимоий самара, ишлаб чиқаришни интенсивлаштириш, барқарор иқтисодий ривожланиш, ишлаб чиқариш жараёнларини фонд, фонда қайтими, билан таъминланиш даражаси, иқтисодий кўрсаткичлар, ялпи ички маҳсулот, хусусий тадбиркорлик, импорт, экспорт, миграция, қишлоқ хўжалиги, қайта ишлаш саноати, сақлаш корхоналари, кимё саноати, чорвачилик, асаларичилик, балиқчилик, пиллачилик, омуҳта ем саноати, моддий рағбатлантириш, касбий малака, ҳосилдорлик, маҳсулдорлик, натурал кўрсаткичлар.

Назорат ва муҳокама учун саволлар

Қишлоқ хўжалигининг моддий – техника базаси деганда нимани тушинасиз?
Қандай фондларга асосий фондлар дейилади?
Айланма маблағлар нима ва унинг аҳамияти нимада?
Фондлардан фойдаланишнинг самарадорлиги қандай аниқланади?
Фондлардан фойдаланиш даражасига қандай омиллар таъсир қилади?
Фондлардан фойдаланишнинг самарадорлигига қандай омиллар таъсир? қилади?

Адабиётлар рўйхати

Ўзбекистон Республикасининг Конститутцияси: -Т.: Ўзбекистон 1999
Ўзбекистон Республикасининг Ер кодекси.-Т.: Адолат, 1999.
Ўзбекистон Республикасининг “Қишлоқ хўжалиги кооперативи (ширкат хўжалиги) тўғрисида”ги қонуни.-Т.: Адолат, 1999.
Ўзбекистон Республикасининг “Фермер хўжалиги тўғрисида”ги қонуни.-Т.: Адолат, 1999.
Ўзбекистон Республикасининг “Деҳқон хўжалиги тўғрисида”ги қонуни.-Т.: Адолат, 1999.
Ўзбекистон қишлоқ хўжалигида ислоҳотларни чуқурлаштиришга оид қонун, ҳукумат қарорлари ва меъёрий ҳужжатлар тўплами.-Т.: Ўқитувчи, 1998.
Каримов И. А. Ўзбекистон буюк келажак сари.-Т.: Ўзбекистон, 1999.
Каримов И. А. Қишлоқ хўжалиги тараққиёти – тўкин ҳаёт манбаи. – Т.: Ўзбекистон, 1998.
Қаюмов Ф. Қ. Эффективность АПК в условиях перехода к рынку: Общие и регионалные проблемы. – М.: ИПО «Полигран», 1992.
Серова Е. В. Аграрная экономика: Учебник для студентов экономических вузов, факультетов и специальностей. – М.: ГУ ВШЭ, 1999.
Узбекистан: десять лет по пути формирования рыночной экономики Колл. Авт.: Р. А. Алимов, А. К. Бедринцев, А. Ф. Расулов и др.// Под ред. А.Х. Хикматова. – Т.: Ўзбекистон, 2001.- 352 б.

Хакимов Р., Отақулов М., Юсупов Э., Юсупов М.С. Агросаноат мажмуаси иқтисодиёти. – (Ўқув қўлланма) Т., ТДИУ, 2004.-160 б.
Салимов Б.Т., Ҳамдамов Қ.С., Беркинов Б.Б., Хакимов Р., Юсупов М.С., Орипов М.А., Ўроқов Н.И. - Деҳқон ва фермер хўжаликлари иқтисоди – (Ўқув қўлланма) –Т.: ТДИУ, 2004. – 176 б.
Салимов Б.Т., Ҳамдамов Қ.С., Турсунхўжаев Т.Л., Тўрахўжаев Т.И., Ҳакимов Р.Х., Ўроқов Н.И, Арипов И.М. -Жаҳон қишлоқ хўжалиги. – (Ўқув қўлланма) – Т.: ТДИУ, 2004. – 128 б.
Абдуғаниев А., Абдуғаниев А.А. – Қишлоқ хўжалиги иқтисодиёти – (дарслик). – Т.: ТДИУ, 2004. – 304 б.
Экономика отраслей АПК / И.А.Минаков, Н.И.Куликов, О.В.Соколов и др.; Под ред. И.А.Минакова. – М.: КолосС, 2004. – 464с.- (Учебники и учеб. пособия для студентов высш. учун. заведений).
Республика Узбекистан: Энциклопедический справочник. Н . Тухлиев, А. Кременцова. Т., Гос. Науч. Изд-во «Ўзбекистон миллий энциклопедия», 2001.
Раскин И.И, Раскин Л. И. АПК: производство и первичная переработка хлопка. –Т.: Мехнат, 1986
Папов Н. А. экономика сельского хозяйства: учебник. М.: Дело и Сервис,2000.
Рябушкин.Т.В., Дадашев.А.З. Трудовые ресурсы и эффективность производства. –М.: Знание, 1981.

Интернет сайдлари:

Петранева Г.А., Экономика и управление в сельском хозяйстве. Учебник. 2004, http://textbook.ru/catalogue/book/33320.html
Петранева Г.А., Экономика и управление в сельском хозяйстве, Академия, 2003, http://rbip.bookchamber.ru/description7897.htm
Н.А. Попов «Основы рыночной агроэкономики и сельского предпринимательства», М: Тандем /ЭКМОС, 2002, http://family.taukita.ru/item22219310.html
Н.А.Попов. Экономика отраслей АПК. Курс лекций, 2002, http://shopper.h1.ru/books.shtml?topic=935&page=1
Н.Я.Коваленко, Экономика сельского хозяйства, М.: «ЮРКНИГА», 2004, http://web.book.ru/cgi-bin/book.pl?page=4&book=88899
www.bearingpoint.uz

11-мавзу. ҚИШЛОҚ ХЎЖАЛИГИДА ИШЛАБ ЧИҚАРИШ ХАРАЖАТЛАРИ ВА МАҲСУЛОТ ТАННАРХИ

11.1. “Таннарх ” тушинчаси, унинг мохияти.
11.2. Қишлоқ хўжалиги маҳсулотларининг таннархини ҳисоблаш тартиби.
11.3. Қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари таннархини пасайтириш йўллари

11.1. “Таннарх ” тушинчаси, унинг мохияти

Ҳар қандай ишлаб чиқариш маълум харажатлар бўлишини талаб қилади. Бошқача айтганда, бирор бир маҳсулотни ишлаб чиқариш учун ресурслар сарф қилинади. Жумладан, кишилар меҳнат қилади ва ўз кучини сарфлайди. Уларнинг қилган меҳнати учун хақ тўланади. Меҳнат учун тўланган ҳақ ва унинг қўшимчалари ишлаб чиқариш учун харажат ҳисобланади. Қишлоқ хўжалигида маҳсулот ишлаб чиқариш учун уруғлик, ёқилги – мойлаш материаллари, ўғитлар, ем-хашак, ишлаб чиқаришни бошқариш билан боғлиқ харажатлар ва бошқа материаллар сарфланади. Улар ҳам маълум баҳога (қийматга) эга. Ишлаб чиқариш жараёнида асосий воситалар иштирок этади. Асосий воситалар жисмонан эскиради. Бу эскиришнинг миқдори амортизация ажратмаси ёрдамида аниқланади. Амотртизация харажатлари ҳам маҳсулот ишлаб чиқариш харажатлари ҳисобланади. Бу тушинчадан “маҳсулот таннархи” тушинчаси келиб чиқади. Маҳсулот таннархи деганда маҳсулот бирлигини ишлаб чиқариш учун қилинган харажатларнинг пулдаги ифодаси тушунилади. Маҳсулот таннархи шу маҳсулот қийматининг бир қисми ҳисобланади. Маҳсулот қиймати билан таннархи ўртасидаги фарқ умумий ҳолда фойдани ифодалайди.

Иқтисодий фан таннархнинг икки турини бир-биридан фарқлайди. Биринчиси, маҳсулотнинг ишлаб чиқариш таннархидир. Бу маҳсулот бирлигини ишлаб чиқариш учун сарфланган харажатларнинг пулдаги ифодасидир. Иккинчиси, маҳсулот бирлигининг тўлиқ таннархи. Маҳсулот бирлигининг тўлиқ таннархи уни ишлаб чиқариш ва сотиш билан боғлиқ харажатларнинг пулдаги ифодасидир.

Хўжаликлар доирасида режа ва ҳисобот таннархи ҳам ҳисобланади. Режа таннархи меъёр асосидаги харажатлар бўйича ҳисобланади ва олиниши кутилаётган маҳсулот миқдори асосида белгиланади. Ҳисобот таннархи эса хақиқатдан қилинган харажатлар ва ҳақиқатда олинган маҳсулот асосида аниқланади. Маҳсулот таннархи умумлаштирувчи кўрсаткичлардан бири ҳисобланади. Унда меҳнатнинг унумдорлиги, ишлаб чиқаришнинг ихтисослашганлик ва интенсивлашганлик даражаси, тежамкорлик, ишлаб чиқаришнинг механизациялашганлик даражаси, техникалардан ва фан ютиқларидан қай даражада фойдаланилаётганлиги ифодаланади. Маҳсулот таннархининг даражаси корхонанинг, ишлаб чиқаришнинг келажагини белгилайди. Агарда маҳсулот бирлиги таннархи шу маҳсулот бозоридаги нархдан баланд бўлса, бу маҳсулотни ишлаб чиқариш зарар келтиради. Бу эса, ўз қонунияти асосида шу маҳсулотнинг таннархини белгилайди. Яъни уни ишлаб чиқараётган корхонада айнан шу маҳсулот асосий маҳсулот ҳисобланса, корхона банкрот ҳолатига тушиб қолади. Агарда, маҳсулот таннархи шу маҳсулот бозорида шаклланган нархдан паст бўлса, уни ишлаб чиқарувчи фойда олади. Бу эса, ушбу маҳсулотни ишлаб чиқариш бозор иқтисодиёти талабига жавоб беради, деган сўз. Чунки бозор иқтисодиёти шароитида ҳар бир ишлаб чиқариш,

хизмат тури, корхона фойда олган тақдирдагина ўз фолиятини давом эттириши мумкин.

Индивидуал ва тармоқ таннархи ҳам мавжуд. Индивидуал таннарх – бир маҳсулотнинг бир кархона миқиёсида шаклланган таннархидир. Тармоқ таннархи эса, алоҳида ишлаб чиқарувчилар маҳсулотлари таннархи асосида ўртача ҳисобланган кўрсаткичдир.

11.2. Қишлоқ хўжалиги маҳсулотларининг таннархини ҳисоблаш тартиби

Қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари таннархи маҳсулот бирлигини ишлаб чиқариш учун сарфланган ресурсларнинг харажатини (миқдорини) жорий нархларда ҳисоблаш асосида аниқланади. Қишлоқ хўжалигида маҳсулотлар таннархини аниқлашда харажатларни маълум гуруҳларга бўлиш заруриятибор ва ундан фойдалинади. Харажатларни гуруҳларга бўлиш маҳсулот таннархи калькуляцияси деб аталади. Калькуляция – қилинаётган харажатларни гуруҳларга, харажат моддаларига бўлишдир. Қишлақ хўжалигида маҳсулот таннархига қуйдаги харажатлар киради.

№	Харажат моддалари	Ўсимликчиликда	Чорвачиликда
1.	Иш ҳақи қўшимчалари билан	+	+
2.	Уруғлик	+	-
3.	Ем-хашак	-	+
4.	Ёқилғи-мойлаш материаллари	+	+
5.	Ўғит	+	-
6.	Зараркунанда ва касалликларга қарши кураш воситалари	+	+
7.	Асосий ишлаб чиқариш воситаларини сақлаш	+	+
8.	Иш ва хизматлар	+	+

3-чизма. Қишлоқ хўжалигида маҳсулотлар таннархини белгиловчи харажатлар турлари

Таннахнинг таркибини йиллар давомида таҳлил қилиб ўрганиш иқтисодчиларга, хўжалик раҳбарларига мавжуд камчилик ва фойдаланилмаётган имкониятларни кўрсатади. Маҳсулот таннархига кирган харажатлар таркиби, миқдори ва иқтисодий моҳияти жиҳатидан бир – биридан фарқ қилади. Шунинг учун уларни харажат моддаларига тўғри бўлиш катта аҳамият касб этади.

Ишлаб чиқариш жараёнида қатнашишига қараб харажатлар тўғри ёки бевосита ҳамда эгри ёки билвосита харажатларга бўлинади. Бевосита харажатлар маҳсулотлар ишлаб чиқариш жараёнида қатнашади ва таннахга тўғридан – тўғри киради. Буларга ўғитлар, уруғликлар, ем – хашак, шу маҳсулотни ишлаб чиқаришда иштирок этканларнинг ши ҳақи ва бошқалар киради. Лекин қишлоқ хўжалигининг ўзига хослиги шундаки, унда бир ходим ёки бир техника воситаси бир йилда бир нечта маҳсулот ишлаб чиқаришга хизмат қилади. Уларнинг харажатлариана шу

маҳсулотлар ўртасида тақсимлаш маълум қийинчиликлар туғдиради. Айниқса, корхонани бошқариш билан боғлиқ харажатлар бу борада алоҳида методикани талаб қилади. Бу харажатлар бир маҳсулоттурига тўғридан – тўғри кирмаганлиги сабабли уларни билвосита ёки эгри харажатлар деб юритилади.

Қишлоқ хўжалигида барча харажатлар 1 гектар ёки бир бош чорва ҳайвонигаҳисобланади. Бир гектар ердан олинган маҳсулот миқторига шу бир гектар ерга кетган харажатлар \миқтори уни шу чорва молидан олинган маҳсулотга бўлиш йўли билан аниқланади. Бу бир қарашда анча тушинарлига ўхшайди. Аслида эса бунда ўзига хос қийинчиликлар мавжуд. Гап шундаки, қишлоқ хўжалигида бир ишлаб чиқариш жараёнида асосий, қўшимча ва ёндаш маҳсулотлар олинади. Олинган бузоқ қўшимча маҳсулот ҳисобланади. Шу сигирдан 5 – 6 тонна миқдорида органик ўғит – гўнг олинади. Бу маҳсулот ёндаш маҳсулот ҳисобланади. Барча харажатлар бир бош сигирга қилинган. Яъни, сигир боқилган ва натижада 3 хил маҳсулот олинган. Биз сутга, бузоққа ва гўнгга алоҳида харажат қилган эмасмиз. Бундай ҳолда маҳсулот бирлигининг таннархини ҳисоблаш ўзига хос мураккабликни келтириб чиқаради.

Ўсимликчиликда эса барча харажатлар бир гектарга қилинади. Масалан, бир гектар ерга дон экдик. Ерни тайёрладик, уруғлик сарфладик, ўғит бердик, суғордик ва ҳосилни йиғиштириб олдик. Дончиликда асосий маҳсулот дон олинди. Қўшимча маҳсулот-дон чиқиндиси ва ёндаш маҳсулот – самон олинди. Ана шу маҳсулотларга харажатларни тақсимлаш зарурати келиб чиқади. Бундай ҳолларда бир неча усул билан маҳсулотлар таннархи аниқланади.

Биринчи усул қўшимча ва ёндаш маҳсулот илмий асосланган маълум коэффициентлар орқали асосий маҳсулотга айлантириб олинади. Натижада харажатлар маҳсулот ҳажмига тақсимланади ва бир бирлик маҳсулот таннархи аниқланади. Кейин яна коэффициентлар ёрдамида қўшимча ва ёндаш маҳсулот таннархи аниқланади. Иккинчи усулда маҳсулотларнинг нархи асосида қилинган харажатлар тақсимланади. Учинчи усулда ёндаш маҳсулотнинг қиймати аниқланади ва қилинган харажатлардан чиқариб ташланади. Қолган харажатлар асосий ва қўшимча маҳсулотларга тақсимланади.

11.3. Қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари таннархини пасайтириш йўллари

Қишлоқ хўжалигида маҳсулот бирлигининг таннархини пасайтириш энг зарур масалалардан биридир. Маҳсулот бирлиги таннархиникамайтириш ресурслар чекланган шароитда катта амалий а\амият касб этади. Маҳсулот таннархи тўғридан – тўғри икки омилга боғлиқ. Биринчидан, етиштирилаётган маҳсулотнинг миқдорига боғлиқ. Етиштирилаётган маҳсулот миқдорининг ошишига нималар ижобий таъсир этса, улар устида ишлаш лозим. Буларга деҳқончиликда қуйидагилар киради:

ерларнинг мелиоратив ҳолатини яхшилаш, сув ресурсларидан самарали фойдаланиш. Бу, ўз навбатида,ҳосилдорликнинг ўсишига олиб келади;

регионлар шароитига мос бўлган, илмий асосланганқишлоқ хўжалиги юритиш тизимини жорий этиш;

алмашлаб экишни тўғри жорий қилиш, талаб ва имкониятдан келиб чиққан ҳолда экин турларини жойлаштиришнирационал ташкил этиш;

уруғчиликни яхшилаш, селекция ишларини жонлантириш;

минерал ва органик ўғитлардан фойдаланишни илмий асосга қўйиш, барча кимёвий воситалардан самарали фойдаланиш;

ишчи ходимларнинг манфаатдорлигини ошириш.

Деҳқончилик тармоқларида маҳсулотлар таннархининг паст бўлишига харажатларни тежаш ҳам катта таъсир кўрсатади. Бу борадаги омилларга қуйдагиларкиради:

ишлаб чиқариш жараёнларини комплекс механизациялаштириш;

экинларни парваришлашда интенсив технологияларни қўллаш;

ишлаб чиқариш фондларидан самарали фойдаланиш;

ишлаб чиқаришни ихтисослаштириш ва жойлаштириш;

ишчи ходимларнинг манфаатдорлигини ошириш;

агросаноат интеграциясини чуқурлаштириш, агросаноат мажмуасига кирувчи тармоқларнинг мутаносиб ривожлантирилиши;

бошқарув тизимини ривожлантириш ҳисобига у билан боғлиқ харажатларни тежаш;

қишлоқ жойларда ижтимоий ривожланишни таъминлаш.

чорвачилик тармоғида маҳсулот бирлиги таннархинингпасайишига қуйидаги омиллар таъсир қилади:

чорвачиликнинг ем – хашак базасини мустаҳкамлаш, ем – хашакнинг сифатини оўириш ва нисбатан арзон бўлиўини таъминлаш;

чорва молларининг зотини, пода таркибини яхшилаш;

чорва молларини сақлаш, боқшнинг интенсив технологияларидан фойдаланиш;

чорвачилик маҳсулотлари сифатини ошириш;

чорвачиликда ишлаб чиқариш жараёнларини комплекс механизациялаш ва автоматлаштириш;

фондлардан фойдаланишнинг энг оптимал йўлларидан фойдаланиш;

ишлаб чиқариш қуюқлашуви ва ихтисослашувининг энг мақул ҳажмларини ташкил этиш;

ишчи ходимларнинг манфаатдорлигини ошириш;

қишлоқда ижтимоий масалаларнинг ечимини топиш;

барча харажатларнитежамкорлик билан амалга ошириш, бу борада мавжуд технологиялардан, ишлаб чиқаришни ташкил этиш шаклларидан самарали фойдаланиш;

маҳсулот нобудгарчилигига йўл қўймаслик.

Ушбу омилларнинг барчасига катта эътибор бериш зарурати мавжуд. Албатта, бу масалаларни тўғри ҳал этиш ишчи ходимларнинг нафоқат

манфаатдорлигига, балки билим ва тажрибаларига ҳам боғлиқ. Шу сабабли қишлоқ хўжалигида меҳнат қилаётганларнинг билим ва тажрибасини тинмасдан ошириб боришни таъминлаш керак.

Қисқача хулосалар

Маҳсулотлар таннархи иқтисодий категориялардан бири бўлиб, маҳсулот бирлигини ишлаб чиқариш учун сарфланган харажатларнинг пулдаги ифодасидир. Тўла таннарх деганда маҳсулот бирлигини ишлаб чиқариш ва уни сотиш учун сарфланган харажатларнинг пулдаги ифодасига тушунилади.

Маҳсулотларнинг таннархи шаклланишига жуда кўплаб омиллар таъсир этади. Маҳсулот таннархини пасайтириш агросаноат мажмуасининг самарадорлигини оширади. Ўзбекистон Республикаси қишлоқ хўжалигида маҳсулот бирлигининг таннархини пасайтириш бўйича катта имкониятларга эга.

Таянч иборалар

Ишлаб чиқариш харажатлари, таннарх, харажатлар калькуляцияси, асосий маҳсулот, қўшимча маҳсулот, ёндош маҳсулот, тежамкорлик, фонд қайтими, фонд сиғими, фонд билан таъминланиш ва қуролланиш, айланма фондлар, айланма маблағлар, самарадорлик коэффициенти, асосий фондларниниг эскириши, жисмоний эскириш, амортизация, маънавий эскириш, меҳнат ресурслари, меҳнатни қуролланиш даражаси, миграция, меҳнат унумдорлиги, ишбилармонлик, ер ва сув фонди, механизациялаштириш, химиялаштириш, автоматлаштириш, баҳолар паритети, аграсаноат мажмуасига кирувчи тармоқларни мутоносиб ривожлантириш, маҳсулот сифати, агросаноат интеграцияси, аграр сиёсат, агросаноат мажмуаси, иқтисодиёт, агросаноат мажмуаси таркиби, агросаноат мажмуасининг соҳалари, инфратузилма, ишлаб чиқариш инфратузилмаси, ижтимоий инфратузилмаси, фаннинг предмети, усуллари, вазифалари, иқтисодий қонунлар, иқтисодий муҳит, ҳудуд иқтисодиёти, тармоқларнинг мутоносиб ривожланиши, ижтимоий масалалар, аҳоли турмуш даражаси, иқтисодий самара, ижтимоий самара, ишлаб чиқаришни интенсивлаштириш, барқарор иқтисодий ривожланиш, ишлаб чиқариш жараёнларини фонд, фонда қайтими, билан таъминланиш даражаси, иқтисодий кўрсаткичлар, ялпи ички маҳсулот, хусусий тадбиркорлик, импорт, экспорт, миграция, қишлоқ хўжалиги, қайта ишлаш саноати, сақлаш корхоналари, кимё саноати, чорвачилик, асаларичилик, балиқчилик, пиллачилик, омуҳта ем саноати, моддий рағбатлантириш, касбий малака, ҳосилдорлик, маҳсулдорлик, натурал кўрсаткичлар.

Назорат ва муҳокама учун саволлар

Таннарх тушинчаси нимани англатали?
Таннархнинг қандай турлари мавжуд?

Қишлоқ хўжалигида маҳсулотлар таннархи қандай усуллар орқали ҳисобланади?
Қишлоқ хшжалигида маҳсулот бирлигининг таннархини пасайтиришга қандай омиллар таъсир этади?

Адабиётлар рўйхати

Ўзбекистон Республикасининг Конститутцияси: -Т.: Ўзбекистон 1999
Ўзбекистон Республикасининг Ер кодекси.-Т.: Адолат, 1999.
Ўзбекистон Республикасининг "Қишлоқ хўжалиги кооперативи (ширкат хўжалиги) тўғрисида"ги қонуни.-Т.: Адолат, 1999.
Ўзбекистон Республикасининг "Фермер хўжалиги тўғрисида"ги қонуни.-Т.: Адолат, 1999.
Ўзбекистон Республикасининг "Деҳқон хўжалиги тўғрисида"ги қонуни.-Т.: Адолат, 1999.
Ўзбекистон қишлоқ хўжалигида ислоҳотларни чуқурлаштиришга оид қонун, ҳукумат қарорлари ва меъёрий ҳужжатлар тўплами.-Т.: Ўқитувчи, 1998.
Каримов И. А. Ўзбекистон буюк келажак сари.-Т.: Ўзбекистон, 1999.
Каримов И. А. Қишлоқ хўжалиги тараққиёти – тўкин ҳаёт манбаи. – Т.: Ўзбекистон, 1998.
Қаюмов Ф. Қ. Эффективность АПК в условиях перехода к рынку: Общие и регионалные проблемы. – М.: ИПО «Полигран», 1992.
Серова Е. В. Аграрная экономика: Учебник для студентов экономических вузов, факультетов и специальностей. – М.: ГУ ВШЭ, 1999.
Узбекистан: десять лет по пути формирования рыночной экономики Колл. Авт.: Р. А. Алимов, А. К. Бедринцев, А. Ф. Расулов и др.// Под ред. А.Х. Хикматова. – Т.: Ўзбекистон, 2001.- 352 б.
Хакимов Р., Отақулов М., Юсупов Э., Юсупов М.С. Агросаноат мажмуаси иқтисодиёти. – (Ўқув қўлланма) Т., ТДИУ, 2004.-160 б.
Салимов Б.Т., Ҳамдамов Қ.С., Беркинов Б.Б., Хакимов Р., Юсупов М.С., Орипов М.А., Ўроқов Н.И. - Деҳқон ва фермер хўжаликлари иқтисоди – (Ўқув қўлланма) –Т.: ТДИУ, 2004. – 176 б.
Салимов Б.Т., Ҳамдамов Қ.С., Турсунхўжаев Т.Л., Тўрахўжаев Т.И., Ҳакимов Р.Х., Ўроқов Н.И, Арипов И.М. -Жаҳон қишлоқ хўжалиги. – (Ўқув қўлланма) – Т.: ТДИУ, 2004. – 128 б.
Абдуғаниев А., Абдуғаниев А.А. – Қишлоқ хўжалиги иқтисодиёти – (дарслик). – Т.: ТДИУ, 2004. – 304 б.
Экономика отраслей АПК / И.А.Минаков, Н.И.Куликов, О.В.Соколов и др.; Под ред. И.А.Минакова. – М.: КолосС, 2004. – 464с.- (Учебники и учеб. пособия для студентов высш. учун. заведений).
Республика Узбекистан: Энциклопедический справочник. Н . Тухлиев, А. Кременцова. Т., Гос. Науч. Изд-во «Ўзбекистон миллий энциклопедия», 2001.

Раскин И.И, Раскин Л. И. АПК: производство и первичная переработка хлопка. –Т.: Мехнат, 1986
Папов Н. А. экономика сельского хозяйства: учебник. М.: Дело и Сервис,2000.
Рябушкин.Т.В., Дадашев.А.З. Трудовые ресурсы и эффективность производства. –М.: Знание, 1981.

Интернет сайдлари:

Петранева Г.А., Экономика и управление в сельском хозяйстве. Учебник. 2004, http://textbook.ru/catalogue/book/33320.html
Петранева Г.А., Экономика и управление в сельском хозяйстве, Академия, 2003, http://rbip.bookchamber.ru/description7897.htm
Н.А. Попов «Основы рыночной агроэкономики и сельского предпринимательства», М: Тандем /ЭКМОС, 2002, http://family.taukita.ru/item22219310.html
Н.А.Попов. Экономика отраслей АПК. Курс лекций, 2002, http://shopper.h1.ru/books.shtml?topic=935&page=1
Н.Я.Коваленко, Экономика сельского хозяйства, М.: «ЮРКНИГА», 2004, http://web.book.ru/cgi-bin/book.pl?page=4&book=88899
www.bearingpoint.uz

12-мавзу. АГРОСАНОАТ МАЖМУАСИ ТАРМОҚЛАРИ МАҲСУЛОТЛАРИНИНГ НАРХЛАРИ

12.1. “Нарх” тушинчаси, унинг моҳияти ва функциялари
12.2. Қишлоқ хўжалигида нархлар тизими

12.1. “Нарх” тушинчаси, унинг моҳияти ва функциялари

Иқтисодий категориялар орасида энг мураккаби ва ўзида барча омилларни ифодалашибўйича нархга тенг келадигани кам. Айрим иқтисодий адабиётларда “нарх”, айримларида “баҳо” тушинчаси ишлатилади. Биз бу сўзларнинг моҳиятида бир нарсани кўрамиз. Нарх – маҳсулот қийматининг пулда ифодаланишидир. Бу ерда қиймат қонуни амал қилади. Нархнинг талаб ва таклиф асосида қиймат атрофида ўзгариб туриши қиймат қонунининг мазмунини ифодалайди.

Бозорда маҳсулотлар нархларининг қандай бшлиши кўплабомилларга боғлиқ. Шулардан энг асосийси талаб ва таклиф миқдорининг бир – бирига мос келишидир. Албатта, бу умумий қоида узоқ муддатга сақланиб туради. Лекин айрим ҳолларда, маҳлум даврларда талаб ва таклиф бозор иштирокчиларининг таъсирида мос келмаслиги, кўпроқ фойда олиш мақсадида қонуният юзасидан шаклланган нарх ўзгартирилиши ҳам мумкин. Бундай ҳолда шу таварнинг ўрнини босадиган бошқа тавaрларнинг мавжудлиги, уларнинг нархлари катта омил бўлиб юзага чиқади. Агарда биз истеъмол қилмоқчи бўлган таварнинг нархи кескин ёки қисман оширилса, истеъмолчи сифатида дарҳол унинг ўрнини босадиган бошқа тавар излаймиз. Ўрнини босадиган янги таварнинг нархи пастроқ бўлган ҳолда биз шу янги таварни сотиб оламиз. Натижада, бундай ҳолат маълум вақт ўтгандан кейин дастлабки тавар нархининг ҳам пасайишга олиб келади.

Маҳсулотлар нархига таъсир этувчи энг кучли омиллардан бири истеъмолчилар харид қилиш қобилиятларининг юқори ёки паст бўлишидир. Бу омилни ҳам ҳисобга олиш зарурати келиб чиқади. Бозорда шаклланаётган нарх ишлаб чиқаришнинг, хизмат кўрсатиш соҳасининг нима билан шуғулланишини белгилайди. Ишлаб чиқариш ресурсларинингдоимий равишда тармоқлар ўртасида тақсимланиб ва қайта тақсимланиб туришига олиб келади. Шу йўл билан мамлакат иқтисодиёти маълум даражада тартибга солиниб турилади ва талаб бор соҳаларнинг ривожланишини таъминлайди.

Иқтисодий жиҳтдан асосланган маҳсулот қийматидан паст, лекин уни ишлаб чиқариш ва сотишга кетадиган харажатлардан, бошқача қилиб айтганда, маҳсулот таннархидан юқори бўлиши керак. Ана шу қонуният таъминланган ҳолда маҳсулот ва хизмат турларини ишлаб чиқариш ривожланиб боради. Бу зарурият қишлоқ хўжавлигида доимо ҳам ижобий юзага чиқмайди. Гап шундаки, қишлоқ хўжалигида маҳсулотлар ишлаб чиқаришдаяхши, ўрта ва ёмон имкониятлардан ҳам фойдалинади. Чунончи, ҳалқнинг қишлоқ хўжалиги маҳсулотларига бўлган талабини

қондириш қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари ишлаб чиқариш учун ёмон шароитга эга ерлардан ҳам фойдаланиш зарурлигини келтириб чиқаради. Натижада яхши, унимдор ерда деҳқончилик қиладиганларнинголадиган маҳсулоти кшп ва харажатлари кам бўлади. Ёмон, унимсиз ерларда деҳқончилик қилганлар эса кўп харажат қиладилар ва кам маҳсулот етиштирадилар. Бозорда эса нарх бу шароитларни ҳисобга олмайди. Шу сабабли қишлоқ хўжалигида нарх сиёсатига, ишлаб чиқарувчилар даромадларининг камайиб кетишига йўл қўймаслик учун давлатнинг аралашуви зарурати келиб чиқади.

Нархлар қуйидаги функцияларни бажарадилар:

ҳисобга олиш ёки ҳисоблаш функцияси. Нархлар ҳар бир маҳсулот ва хизмат тури қанчага тушаётганини билдиради. Нархлар орқали барча иқтисодий кўрсаткичлар аниқланади. Уларнинг ёрдамида мамлакатнинг ялпи ички маҳсулоти, ишлаб чиқариш ресурслардан фойдаланишнинг самарадорлиги ва бошқалар аниқланади;

рағбатлантирувчилик функцияси. Нархлар иқтисодиётни тартибга олиб туришда ва зарур бўлинмаларни тезда ривожлантиришда катта дастак ҳисобланади. Нархларнинг маҳсулот таннархидан юқори бўлиши ишлаб чиқарувчилар фойда қилишини таъминлайди. Нарх қанча баланд бўлса, харажатлар ўзгармаган ҳолда корхона шунча кўп фойда олади. Албатта, бу ишлаб чиқаришни янада кенгайтиришни рағбатлантиради. Аксинча, нарх маҳсулот таннархидан паст бўлган ҳолда ривожланиш ҳақида гап бориши мумкин эмас. Маҳсулотлар сифатининг ошишида ҳам нархнинг рағбатлантирувчилик функцияси катта аҳамият касб этади;

тақсимлаш ва қайта тақсимлаш функцияси. Нарх мамлакат иқтисодиёти тармоқлари ўртасида яратилган даромадни тақсимлайди ва қайта тақсимлайди. Бундан ташқари у мамлакатда яратилган даромад истеъмол ва жамғарма фондларига тақсимланишини таъминлайди.

12.2. Қишлоқ хўжалигида нархлар тизими

Қишлоқ хўжалигида нархларнинг қуйидаги тизими ва турларидан кенг фойдаланилади:

қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини давлат томонидан харид қилиш нархлари. Ҳозирда асосанпахта ва дон маҳсулотлари учун харид нархлари ўрнатилган;

деҳқон бозори нархлари. Деҳқон бозорида қишлоқ хўжалик маҳсулотларига асосан улгуржи ва чакана нархлар ишлатилади. Қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини йирик миқдорда харид қилувчилар улгуржи нархлардан фойдаланадилар. Одатда, улгуржи нархлар чакана нархлардан анча паст бўлади. Қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари пишиб етилган пайтда ишлаб чиқарувчилар ўз маҳсулотларини тезроқ сотиш маҳсадида улгуржи нархларда сотадилар. Чакана нархларда асосан оила эҳтиёжлари учун маҳсулотлар сотиб олинади. Ихтисослашган дўконларда ҳам асосан чакана нархларда қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари сотилади;

қишлоқ зшжалигида ички ҳисоб-китобларни олиб бориш учун ҳисоб нархларидан кенг фойдаланилади. Ҳисоб нархлари асосан ширкат билан шартнома асосида фаолият кўрсатаётган оила пудрати ўртасидаги ҳисоб-китобларни олиб боришда ишлатилади;

қишлоқ хўжалигида хизматлар учун асосан тариф нархларидан фойдаланилади. Ҳозирда қишлоқ хўжалиги корхоналарига хизмат кўрсатадиган **МТП** хизматлари ана шу нархлардан фойдаланилган ҳолда олиб борилади;

қишлоқ хўжалигида амалга оширилаётган қурилиш – монтаж ишларида эса асосан смета қиймати нархлари ишлатилади;

ҳозирги шароитда қишлоқ хўжалигида шартнома нархлари ҳам кенг қўлланилади.

Қисқача хулосалар

Нарх (баҳо) иқтисодий категория ҳисобланиб, унинг иқтисодиётдаги ўрни ва аҳамияти беқиёс. Нарх бозор иқтисодиётининг асосий дастагидир. Маҳсулот қийматининг пулда ифодаланиши, маҳсулот баҳоси, деб юритилади.

Унинг даражаси ҳар қандай маҳсулотнинг рақобат шароитида яшаб қолишини белгилайди. Иқтисодий асосланган нархлар қилинган харажатларни тўлиқ қоплаши ва маҳсулотни ишлаб чиқариб сотувчи маълум миқдорда фойда олишни таъминлаши лозим. Лекин маҳсулот нархи унинг қийматидан катта бўлмаслиги талаб қилинади. Албатта, баъзан талаб ва таклиф таъсирида маҳсулотларнинг нархлари уларнинг қийматидан баланд бўлиши, бундай ҳолат қисқа муддат давом этиши мумкин. Маҳсулот нархи унинг қийматидан узоқ муддат баланд бўлиши мумкин эмас.

Маҳсулот ва хизматлар нархлари 3 та функцияни бажаради. Биринчи функцияси – ҳисобга олиш функциясидир. Бу функция ёрдамида маҳсулотларни ишлаб чиқариш учун қилинган харажатлар ҳисобга олинади. Иккинчи функцияси – рағбатлантириш функциясидир. Нарх орқали у ёки бу маҳсулот ишлаб чиқариш, тадбиркорлик рағбатлантирилади. Тақсимлаш ва қайта тақсимлаш – нархнинг учунчи функциясидир.

Ҳозирда қишлоқ хўжалигида турли нархлар ишлатилади. Бу нархлар, нархлар тизими, деб юритилади.

Таянч иборалар

Нарх, иқтисодий дастаклар, баҳонинг функциялари, ишлаб чиқариш харажатлари, таннарх, харажатлар калькуляцияси, асосий маҳсулот, қўшимча маҳсулот, ёндош маҳсулот, тежамкорлик, фонд қайтими, фонд сиғими, фонд билан таъминланиш ва қуролланиш, айланма фондлар, айланма маблағлар, самарадорлик коэффициенти, асосий фондларниниг эскириши, жисмоний эскириш, амортизация, маънавий эскириш, меҳнат ресурслари, меҳнатни қуролланиш даражаси, миграция, меҳнат

унумдорлиги, ишбилармонлик, ер ва сув фонди, механизациялаштириш, химиялаштириш, автоматлаштириш, баҳолар паритети, аграсаноат мажмуасига кирувчи тармоқларни мутоносиб ривожлантириш, маҳсулот сифати, агросаноат интеграцияси, аграр сиёсат, агросаноат мажмуаси, иқтисодиёт, агросаноат мажмуаси таркиби, агросаноат мажмуасининг соҳалари, инфратузилма, ишлаб чиқариш инфратузилмаси, ижтимоий инфратузилмаси, фаннинг предмети, усуллари, вазифалари, иқтисодий қонунлар, иқтисодий муҳит, ҳудуд иқтисодиёти, тармоқларнинг мутоносиб ривожланиши, ижтимоий масалалар, аҳоли турмуш даражаси, иқтисодий самара, ижтимоий самара, ишлаб чиқаришни интенсивлаштириш, барқарор иқтисодий ривожланиш, ишлаб чиқариш жараёнларини фонд, фонда қайтими, билан таъминланиш даражаси, иқтисодий кўрсаткичлар, ялпи ички маҳсулот, хусусий тадбиркорлик, импорт, экспорт, миграция, қишлоқ хўжалиги, қайта ишлаш саноати, сақлаш корхоналари, кимё саноати, чорвачилик, асаларичилик, балиқчилик, пиллачилик, омуҳта ем саноати, моддий рағбатлантириш, касбий малака, ҳосилдорлик, маҳсулдорлик, натурал кўрсаткичлар.

Назорат ва муҳокама учун саволлар

“Нарх” тушунчаси нимани англатади? Унинг моҳияти нимада?
Нархнинг функциялари ва вазифалари нималардан иборат?
Иқтисодий асосланган нархлар деганда нима тушунилади?
Қишлоқ хўжалигидаги нархлар тизими нималарни кўзда тугади?

Адабиётлар рўйхати

Ўзбекистон Республикасининг Конститутцияси: -Т.: Ўзбекистон 1999
Ўзбекистон Республикасининг Ер кодекси.-Т.: Адолат, 1999.
Ўзбекистон Республикасининг “Қишлоқ хўжалиги кооперативи (ширкат хўжалиги) тўғрисида”ги қонуни.-Т.: Адолат, 1999.
Ўзбекистон Республикасининг “Фермер хўжалиги тўғрисида”ги қонуни.-Т.: Адолат, 1999.
Ўзбекистон Республикасининг “Деҳқон хўжалиги тўғрисида”ги қонуни.-Т.: Адолат, 1999.
Ўзбекистон қишлоқ хўжалигида ислоҳотларни чуқурлаштиришга оид қонун, ҳукумат қарорлари ва меъёрий ҳужжатлар тўплами.-Т.: Ўқитувчи, 1998.
Каримов И. А. Ўзбекистон буюк келажак сари.-Т.: Ўзбекистон, 1999.
Каримов И. А. Қишлоқ хўжалиги тараққиёти – тўкин ҳаёт манбаи. – Т.: Ўзбекистон, 1998.
Қаюмов Ф. Қ. Эффективность АПК в условиях перехода к рынку: Общие и регионалные проблемы. – М.: ИПО «Полигран», 1992.
Серова Е. В. Аграрная экономика: Учебник для студентов экономических вузов, факультетов и специальностей. – М.: ГУ ВШЭ, 1999.

Узбекистан: десять лет по пути формирования рыночной экономики Колл. Авт.: Р. А. Алимов, А. К. Бедринцев, А. Ф. Расулов и др.// Под ред. А.Х. Хикматова. – Т.: Ўзбекистон, 2001.- 352 б.
Хакимов Р., Отақулов М., Юсупов Э., Юсупов М.С. Агросаноат мажмуаси иқтисодиёти. – (Ўқув қўлланма) Т., ТДИУ, 2004.-160 б.
Салимов Б.Т., Ҳамдамов Қ.С., Беркинов Б.Б., Хакимов Р., Юсупов М.С., Орипов М.А., Ўроқов Н.И. - Деҳқон ва фермер хўжаликлари иқтисоди – (Ўқув қўлланма) –Т.: ТДИУ, 2004. – 176 б.
Салимов Б.Т., Ҳамдамов Қ.С., Турсунхўжаев Т.Л., Тўрахўжаев Т.И., Ҳакимов Р.Х., Ўроқов Н.И, Арипов И.М. -Жаҳон қишлоқ хўжалиги. – (Ўқув қўлланма) – Т.: ТДИУ, 2004. – 128 б.
Абдуғаниев А., Абдуғаниев А.А. – Қишлоқ хўжалиги иқтисодиёти – (дарслик). – Т.: ТДИУ, 2004. – 304 б.
Экономика отраслей АПК / И.А.Минаков, Н.И.Куликов, О.В.Соколов и др.; Под ред. И.А.Минакова. – М.: КолосС, 2004. – 464с.- (Учебники и учеб. пособия для студентов высш. учун. заведений).
Республика Узбекистан: Энциклопедический справочник. Н . Тухлиев, А. Кременцова. Т., Гос. Науч. Изд-во «Ўзбекистон миллий энциклопедия», 2001.
Раскин И.И, Раскин Л. И. АПК: производство и первичная переработка хлопка. –Т.: Мехнат, 1986
Папов Н. А. экономика сельского хозяйства: учебник. М.: Дело и Сервис,2000.
Рябушкин.Т.В., Дадашев.А.З. Трудовые ресурсы и эффективность производства. –М.: Знание, 1981.

Интернет сайдлари:

Петранева Г.А., Экономика и управление в сельском хозяйстве. Учебник. 2004, http://textbook.ru/catalogue/book/33320.html
Петранева Г.А., Экономика и управление в сельском хозяйстве, Академия, 2003, http://rbip.bookchamber.ru/description7897.htm
Н.А. Попов «Основы рыночной агроэкономики и сельского предпринимательства», М: Тандем /ЭКМОС, 2002, http://family.taukita.ru/item22219310.html
Н.А.Попов. Экономика отраслей АПК. Курс лекций, 2002, http://shopper.h1.ru/books.shtml?topic=935&page=1
Н.Я.Коваленко, Экономика сельского хозяйства, М.: «ЮРКНИГА», 2004, http://web.book.ru/cgi-bin/book.pl?page=4&book=88899
www.bearingpoint.uz

13-мавзу. ИЛМИЙ – ТЕХНИК ТАРАҚҚИЁТ ВА ҚИШЛОҚ ХЎЖАЛИГИНИ ИНТЕНСИВЛАШТИРИШ

13.1. Қишлоқ хўжалигини интенсивлаштиришнинг иқтисодий моҳияти

13.2. Фан, техника тараққиёти ва интенсивлаштириш

13.3.Қишлоқ хўжалигининг интенсивлаштириш даражаси ва иқтисодий самарадорлигини ифодаловчи кўрсаткичлар

13.1. Қишлоқ хўжалигини интенсивлаштиришнинг иқтисодий моҳияти

Иқтисодий фан ишлаб чиқаришни ривожлантиришнинг икки йўлини бир-биридан фарқ қилади. Биринчи йўл экстенсив ривожланиш йўли бўлиб, маҳсулотлар ишлаб чиқариш ҳажмининг кўпайиши ишлаб чиқариш жараёнига янги ва янги ресурслар (ер, чорва молларининг сони ва ҳ.к.) жалб қилиш ҳисобига таъминланади. Бунда маҳсулот ҳажмининг кўпайиши асосанишлаб чиқариш омилларининг кўпайиши ҳисобига юз беради.Масалан, ўтган йили хўжалик 500гектар ерга дон экиб, ҳар гектаридан 40 центнердан, жами 2000 тонна ялпи ҳосил олган эди. Жорий йилда эса донли экинлардан 3000 тонна ялпи ҳосил олинди. Шу 3000 тонна ҳосилни олиш учун жами ўтган йилдагидан 100 гектар кўп ёки 600 гектарга дон экилади. Ҳосилдорлик эса жорий йилда ҳам 40 центинерни ташкил қилди. Маҳсулот ишлаб чиқаришни бу йил билан кўпайтириш экстенсив йўл ҳисобланади. Албатта, 600 гектар ерга 500 гектар ерга нисбатан кўп уруғлик,кўп меҳнат ресурслари ва бошқа харажатлар сарфланган. Лекин бу харажатлар бир гектар ерга олдинги йил даражасида қолган.

Ишлаб чиқариш ресурсларини кўпроқ жалб этиш натижасида ривожлантиришга экстенсив ривожланиш йўли деб баҳо бериш қабул қилинган. Бу йўлнинг имкониятлари чекланган. Чунки барча ишлаб чиқариш ресурслари – ер, сув, меҳнат ресурслари, техника, хомашёлар, барча барчаси чекланган.

Дарҳақиқат, ҳар бир давлатнинг ҳудуди, ер ресурслари чекланган бўлиб, уни хоҳлаганча кўпайтириш мумкин эмас. Ресурслар чекланган ҳолда инсонларнинг, ишлаб чиқариш талаб ва эҳтиёжлари ўсиб боради. Бундай ҳолда ишлаб чиқаришни ривожлантиришнинг бошқа йўлини топиш зарурати туғилади. Бу йўл – интенсив ривожланиш йўлидир.

Қишлоқ хўжалигининг интенсив ривожланиши – бир гектар ер ёки бир бош чорва молига сарфланаётган меҳнат ва моддий сарфларни ошириш эвазига маҳсулот ишлаб чиқаришни кўпайтиришдир. Ер бирлиги ёки бир бош чорва молигасарфланадиган меҳнат ва моддий харажатлар самарасиз ўсиши мумкин эмас. Интенсив ривожланишнинг иқтисодий моҳияти шундаки, сарфланаётган меҳнат ва моддий харажатларнинг ўсиши нисбатан олинаётган маҳсулот миқдори тезроқ ўсиши керак. Бошқача қилиб айтганда, ишлаб чиқарилаётган маҳсулотнинг бир бирлиги таннархи нисбатан камайиб бориши лозим. Масалан, ўтган йили етиштирилаётган 2000 тонна доннинг ҳосилдорлиги 40 центнерни ҳар бир центнери таннархи 500 сўмни ташкил этади, деб фараз қилайлик. Жорий йилда дон экилган хар гектар майдонга меҳнат ва моддий сарфларни 10 фоизга кўп қилдик. Агарда ҳосилдорлик ҳам 10фоизга ёки ундан камга

ошса, интенсив ривожланишнинг самараси 0 га енг бўлар эди. Бу ҳолда интенсив ривожланишнинг иқтисодий моҳиятини кўрсатиш имкони йўқ. Агарда сарфланган меҳнат ва моддий харажатлар ўсишига нисбатан ҳосилдорлик тезроқ ўсган бўлса, интенсивлаштиришнинг иқтисодий моҳияти очилган бўлар эди. Масалан, харажатлар 10 фоизга ошган ҳолда ҳосилдорлик 12 фоизга ошса, демак, маҳсулот бирлигининг таннархи нисбатан пасайган бўлади.ана шу тарзда ривожланиш йўли интенсив ривожланиш йўли деб юритилади. Интенсив ривожланиш йўлининг имкониятлари чекланмаган бўлиб, ресурслар танқислиги ёки чекланганлиги шароитида жуда муҳим аҳмиятга эга. Шу сабабли ҳам мамлакат иқтисодиёти тармоқларини, жумладан, қишлоқ хўжалигини интенсивлаштириш ҳар бир давлат иқтисодий сиёсатининг асосини ташкил этади.

13.2. Фан, техника тараққиёти ва интенсивлаштириш

Интенсивлаштириш ўз моҳиятига кўра, қишлоқ хўжалигида маълум чегараларга эга. Масалан, қишлоқ хўжалиги экинларини парваришлашда ҳар бир технологик жараён учун оптимал агротехника муддатлари мавжуд. Ер ҳайдаш учун ер ҳайдовчи трактор, экиш учун маълум миқдордаги экиш агрегати, ҳосилни ўриш учун (дончиликда) комбайнлар бўлиши керак.

Ҳар бир экин тури учун зарур минерал ўғит миқдори белгиланган. Агарда меъёрдан ортиқ минерал ўғит солинадиган бўлса, экининг ҳосилдорлигига салбийтаъсир этиб, унинг камайишига ҳам олиб келиши мумкин. Бу, ўз навбатида, интенсивлаштиришнинг маълум даражада чекланганлигидан далолат беради. Бу масаланинг ечими фан – техника тараққиётидадир. Фан – техника тараққиёти деганда фаннинг, технианнг ва техниг барқарор ривожланиб бориши тушинилади. Бошқача қилиб айтганда, фан – техника тараққиёти – мавжуд билимлар натижасида уларнинг бойитилиши ва бойитилган билим асосида янги унимли техникалар, прогрессив технологияларнинг яратилишидир. Олдингисига қараганда унимли техника ва техналогиялар яратилиши натижасидагина интенсивлаштириш чексиз ривожлантирилиши мумкин.

Фаннинг ривожланиши натижасида ўсимлик ва чорва ҳайвонларининг янгидан – янги хусусиятлари очилмоқда. Натижада, ушбу янги хусусиятлар талабидан келиб чиққан ҳолда технологиялар ўзгаради ва маҳсулот ишлаб чиқариш кўпаяди. Бу борада фан – техника тараққиётининг ишлаб чиқаришни интенсивлаштиришга таъсири чекланмаган. Ишлаб чиқаришга қишлоқ хўжалиги экинлари янги навларининг жорий этилиши билан интенсивлаштириш янада кучаяди. Масалан, ҳозирда пахта ва буғдойнинг серҳосил навлари яратилмоқда. Бу, ўз навбатида, қишлоқ хўжалигини янги босқичга кўтаради. Ишлаб чиқаришни интенсивлаштириш ишлаб чиқариш концентрациясиниоширади, корхоналарда ишлаб чиқаришни ихтисослаштиришни кучайтиради. Ихтисослашувнинг кучайиши ишлаб чиқаришнинг механизациялашиш жараёнини оширади, маҳсулотлар

бирлиги таннархининг нисбатан ошиб кетмаслигини таъминлайди. Бу эса, ишлаб чиқаришнинг иқтисодий самараси ошишига олиб келувчи асосий омиллардан биридир.

13.3. Қишлоқ хўжалигининг интенсивлаштириш даражаси ва иқтисодий самарадорлигини ифодаловчи кўрсаткичлар

Иқтисодий фан интенсивлаштириш кўрсаткичларини икки бўлиб ўрганади. Биринчи гуруҳга интенсивлаштириш даражасини ифодаловчи кўрсатгичлар киритилади. Бу кўрсатгичлар интенсивлаштиришнинг бир томонини ифода этади. Яъни, интенсивлаштириш даражаси маълум экин тури, чорва ҳайвонлари учун танланган техналогия бўйича меҳнат ва моддий харажатлар сарфи оширилишини кўрсатади. Бу кўрсатгичларда бир гектар экин майдонига, бир бош чорва ҳайвонига сарфланаётган (харажатланинг) ресурсларнинг миқдори ифода этилади. Буларга қуйдагилар киради;

Экин майдони бирлигига тўғри келадиган асосий активлар ва айланма маблағларнинг миқдори. Бу хўжаликда мавжуд асосий активлар ва айланма маблағларнинг ўртача йиллик қийматини ер (экин майдони, ҳайдаланадиган ерлар ёки қишлоқ хўжалиги ерлари) майдонига бўлиш билан аниқланади.

Бир бирлик ер майдонига тўғри келадиган жорий харажатлар миқдори.

Бир бирлик ер майдонига тўғри келадиган жонли ва буюмлашган меҳнатнинг умумий миқдори.

Бир бирлик ерга тўғри келадиган энергетик қувватлар миқдори.

Ҳар 100 гектар ерга тўғри келадиган чорва молларининг бош сони.

Ана шу кўрсатгичлар тизими интенсивлаштиришнинг даражасини ифода этади.

Интенсивлаштиришнинг иқтисодий самарадорлигини ифодаловчи

кўрсатгичлар унинг иқтисодий моҳиятини очиб беради. Ишлаб чиқаришни интенсивлаштиришнинг иқтисодий самарадорлиги бир қанча кўрсатгичлар ёрдамида аниқланади. Уларга қуйдагилар киради.

Ҳосилдорлик, ц/га.

Ер майдони бирлигидан олинаётган ялпи маҳсулот.

Бир бирлик ер майдонидан олинадиган фойда миқдори.

Меҳнат унумдорлигининг ошиши.

Маҳсулот бирлиги таннархининг нисбатан пасайиши.

Рентабелликнинг ўсиши.

Фонд қийматининг ошиши.

Ана шу кўсаткичлар тизими ёрдамида интенсивлаштиришининг самарадорлиги аниқланади.

13.4. Қишлоқ хўжалигини интенсивлаштиришнинг асосий йўналишлари

Ишлаб чиқаришни интенсивлаштиришни доимий ривожлантириш талаб этилади. Қишлоқ хўжалигида интенсивлаштириш қуйдаги асосий йўналишларда олиб борилади: кимёлаштириш – қишлоқ хўжалигини интенсивлаштиришнинг асосий йўналишларидан биридир. Самарали минерал ўғитларни ишлаб чиқриш, уруғларга кимёвий ишлов бериш, турли касалликлар ва зараркунандаларга қарши курашиш ва шу кабилар ҳақида гап борганда кимёлаштиришнинг жуда катта аҳамиятга эга эканлигини биламиз. Кимёлаштиришсиз қишлоқ хўжалигида сезиларли муваффақиятга эришиш мумкин эмас.

Қишлоқ хўжалигини интенсивлаштиришнинг бошқа бир йўналиши – ишлаб чиқаришни механизациялаштириш ва автоматлаштиришдир. Меҳнат унимдорлигини ошириш, ишлаб чиқаришнинг самарали фаолият кўрсатиши иш жараёнларини механизациялаш ва автоматлаштириш даражасига боғлиқ. Оғир иш жараёнларини машиналар ёрдамида бажариш нафақат иқтисодий самарадорликни оширади, балки оғир ишлардан кишиларни озод қилиш, ижтимоий масалани ҳам маълум даражада ижобий ҳал этишга олиб келади.

Қишлоқ хўжалигини интенсивлаштиришнинг бошқа бир йўналиши ишлаб чиқаришни электрлаштиришдир. Электр имкониятларидан фойдаланмасдан ишлаб чиқаришнинг бугинги ривожини кўриш мумкин эмас.

ҳам интенсивлаштириш йўналишларидан биридир. Кадрларнинг малакасини, билимини ошириш ҳам энг керакли йўналишлар сифатида юзага чиқади.

Хулоса қилиб айтганда, етиштириладиган маҳсулот миқдори ва сифатини оширишга, меҳнат унимдорлиги ошишига таъсир этувчи барча Фан, техника ва техналогия ютуқларини ишлаб чиқаришга жорий этиш омиллар эътибордан қолмаслиги ва ўз ўрнида ишлатилиши лозим.

Қисқача хулосалар

Ишлаб чиқаришни ривожлантириш ҳар қандай давлатнинг бош иқтисодий вазифаларидан биридир. Ишлаб чиқаришнинг ривожланиши энг аввало, фан – техника тараққиётининг ривожланиш даражаси билан белгилана. Фан ва техниканинг ривожланиши илмий – техник тарақиёт, деганидир.

Фан – техника тарақиёти қишлоқхўжалигинингинтенсиф риволанишини таъминлае лайди. Ривожланиш экстенсив ва интенсив йўллар билан амалга ошади. Экстенсив ривожланиш йўлида ишлаб чиқаришнинг ўсиши қўшимча ресурсларни ишлаб чиқаришга жалб этиш эвазига олиб борилади. Бунда ер майдонлари, меҳнат ресурслари, чорва молларининг бош сони кўпайтирилиши эвазига маҳсулот етиштириш ҳажман ўстирилади. Бу йўлнинг имкониятлари чекланган. Чунки ер, меҳнат ва бошқа ресурслар чекланган. Шу сабабли интенсив ривожлантириш энг асосий йўл ҳисобланади. Ишлаб чиқаришни интенсив ривожлантириш деганда бир бирлик ер майдонига ва бир бош чорва

молига сарфланадиган моддий ва меҳнат ресурсларини кўпроқ сарфлаш эвазига олинадиган маҳсулотни кўпайтириш тушинилади. Бу йўл билан риволанишнинг имкониятлари жуда катта. Ишлаб чиқаришга экин турларининг янги навлари жорий этилиши ишлаб чиқаришни янги босқичга олиб чиқади.

Интенсивлаштиришнинг даражаси ва иқтисодий самарадорлиги аниқланиб борилади. Интенсивлакштиришнинг асосий йўналишлари: қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқаришини кимёлаштириш, механизация даражасини ошириш ва автоматлаштириш, электрлаштириш ва фан ютуқларини ишлаб чиқаришга янада кенг жорий этишдир.

Таянч иборалар

Интенсив ва экстенсив ривожланиш, фан-техника тараққиёти, чекланганлик, нарх, иқтисодий дастаклар, баҳонинг функциялари, ишлаб чиқариш харажатлари, таннарх, харажатлар калькуляцияси, асосий маҳсулот, қўшимча маҳсулот, ёндош маҳсулот, тежамкорлик, фонд қайтими, фонд сиғими, фонд билан таъминланиш ва қуролланиш, айланма фондлар, айланма маблағлар, самарадорлик коэффициенти, асосий фондларниниг эскириши, жисмоний эскириш, амортизация, маънавий эскириш, меҳнат ресурслари, меҳнатни қуролланиш даражаси, миграция, меҳнат унумдорлиги, ишбилармонлик, ер ва сув фонди, механизациялаштириш, химиялаштириш, автоматлаштириш, баҳолар паритети, аграсаноат мажмуасига кирувчи тармоқларни мутоносиб ривожлантириш, маҳсулот сифати, агросаноат интеграцияси, аграр сиёсат, агросаноат мажмуаси, иқтисодиёт, агросаноат мажмуаси таркиби, агросаноат мажмуасининг соҳалари, инфратузилма, ишлаб чиқариш инфратузилмаси, ижтимоий инфратузилмаси, фаннинг предмети, усуллари, вазифалари, иқтисодий қонунлар, иқтисодий муҳит, ҳудуд иқтисодиёти, тармоқларнинг мутоносиб ривожланиши, ижтимоий масалалар, аҳоли турмуш даражаси, иқтисодий самара, ижтимоий самара, ишлаб чиқаришни интенсивлаштириш, барқарор иқтисодий ривожланиш, ишлаб чиқариш жараёнларини фонд, фонда қайтими, билан таъминланиш даражаси, иқтисодий кўрсаткичлар, ялпи ички маҳсулот, хусусий тадбиркорлик, импорт, экспорт, миграция, қишлоқ хўжалиги, қайта ишлаш саноати, сақлаш корхоналари, кимё саноати, чорвачилик, асаларичилик, балиқчилик, пиллачилик, омуҳта ем саноати, моддий рағбатлантириш, касбий малака, ҳосилдорлик, маҳсулдорлик, натурал кўрсаткичлар.

Назорат ва муҳокама учун саволлар

“Фан-техника тараққиёти” тушунчаси нимани англатади? Унинг моҳияти ва фан-техника тараққиёти иқтисодиётни ривожлантиришда қандай ўрин тутади?

Қишлоқ хўжалигининг интенсивлаштириш ва уни ривожлантиришнинг асосий йўналишлари нималарни кўзда тутади?

Интенсивлаштиришнинг даражаси ва самарадорлиги қандай кўрсаткичлар орқали ифодаланади?

Адабиётлар рўйхати

Ўзбекистон Республикасининг Конститутцияси: -Т.: Ўзбекистон 1999

Ўзбекистон Республикасининг Ер кодекси.-Т.: Адолат, 1999.

Ўзбекистон Республикасининг "Қишлоқ хўжалиги кооперативи (ширкат хўжалиги) тўғрисида"ги қонуни.-Т.: Адолат, 1999.

Ўзбекистон Республикасининг "Фермер хўжалиги тўғрисида"ги қонуни.-Т.: Адолат, 1999.

Ўзбекистон Республикасининг "Деҳқон хўжалиги тўғрисида"ги қонуни.-Т.: Адолат, 1999.

Ўзбекистон қишлоқ хўжалигида ислоҳотларни чуқурлаштиришга оид қонун, ҳукумат қарорлари ва меъёрий ҳужжатлар тўплами.-Т.: Ўқитувчи, 1998.

Каримов И. А. Ўзбекистон буюк келажак сари.-Т.: Ўзбекистон, 1999.

Каримов И. А. Қишлоқ хўжалиги тараққиёти – тўкин ҳаёт манбаи. – Т.: Ўзбекистон, 1998.

Қаюмов Ф. Қ. Эффективность АПК в условиях перехода к рынку: Общие и регионалные проблемы. – М.: ИПО «Полигран», 1992.

Серова Е. В. Аграрная экономика: Учебник для студентов экономических вузов, факультетов и специальностей. – М.: ГУ ВШЭ, 1999.

Узбекистан: десять лет по пути формирования рыночной экономики Колл. Авт.: Р. А. Алимов, А. К. Бедринцев, А. Ф. Расулов и др.// Под ред. А.Х. Хикматова. – Т.: Ўзбекистон, 2001.- 352 б.

Хакимов Р., Отақулов М., Юсупов Э., Юсупов М.С. Агросаноат мажмуаси иқтисодиёти. – (Ўқув қўлланма) Т., ТДИУ, 2004.-160 б.

Салимов Б.Т., Ҳамдамов Қ.С., Беркинов Б.Б., Хакимов Р., Юсупов М.С., Орипов М.А., Ўроқов Н.И. - Деҳқон ва фермер хўжаликлари иқтисоди – (Ўқув қўлланма) –Т.: ТДИУ, 2004. – 176 б.

Салимов Б.Т., Ҳамдамов Қ.С., Турсунхўжаев Т.Л., Тўрахўжаев Т.И., Ҳакимов Р.Х., Ўроқов Н.И, Арипов И.М. -Жаҳон қишлоқ хўжалиги. – (Ўқув қўлланма) – Т.: ТДИУ, 2004. – 128 б.

Абдуғаниев А., Абдуғаниев А.А. – Қишлоқ хўжалиги иқтисодиёти – (дарслик). – Т.: ТДИУ, 2004. – 304 б.

Экономика отраслей АПК / И.А.Минаков, Н.И.Куликов, О.В.Соколов и др.; Под ред. И.А.Минакова. – М.: КолосС, 2004. – 464с.- (Учебники и учеб. пособия для студентов высш. учун. заведений).

Республика Узбекистан: Энциклопедический справочник. Н . Тухлиев, А. Кременцова. Т., Гос. Науч. Изд-во «Ўзбекистон миллий энциклопедия», 2001.

Раскин И.И, Раскин Л. И. АПК: производство и первичная переработка хлопка. –Т.: Мехнат, 1986
Папов Н. А. экономика сельского хозяйства: учебник. М.: Дело и Сервис,2000.
Рябушкин.Т.В., Дадашев.А.З. Трудовые ресурсы и эффективность производства. –М.: Знание, 1981.

Интернет сайдлари:

Петранева Г.А., Экономика и управление в сельском хозяйстве. Учебник. 2004, http://textbook.ru/catalogue/book/33320.html
Петранева Г.А., Экономика и управление в сельском хозяйстве, Академия, 2003, http://rbip.bookchamber.ru/description7897.htm
Н.А. Попов «Основы рыночной агроэкономики и сельского предпринимательства», М: Тандем /ЭКМОС, 2002, http://family.taukita.ru/item22219310.html
Н.А.Попов. Экономика отраслей АПК. Курс лекций, 2002, http://shopper.h1.ru/books.shtml?topic=935&page=1
Н.Я.Коваленко, Экономика сельского хозяйства, М.: «ЮРКНИГА», 2004, http://web.book.ru/cgi-bin/book.pl?page=4&book=88899
www.bearingpoint.uz

14-мавзу “ҚИШЛОҚ ХЎЖАЛИГИ МАРКЕТИНГ” ТУШУНЧАСИ, УНИНГ МОҲИЯТИ ВА РИВОЖЛАНИШ ХУСУСИЯТЛАРИ

14.1. “Маркетинг” тушунчаси, унинг моҳияти ва самарадорлиги
14.2. Қишлоқ хўжалиги маркетинги функциялари
14.3. Қишлоқ хўжалиги маркетинги стратегиясини тузиш

14.1. “Маркетинг” тушунчаси, унинг моҳияти ва самарадорлиги

Ҳозирги пайтда қишлоқ хўжалигини ривожлантиришда маълум бир истеъмолчиларнинг талабларини аниқлаш ва қондиришга қаратилган маркетингга кўпроқ эътибор қаратилмоқда.

Маркетинг (инглизча market-бозор) – тадбиркор муҳитини, бозорни, истеъмолчининг аниқ талабини ва улар учун ишлаб чиқарилган товар ва хизматларни кўзда тутишни ўрганишга асосланган, қишлоқ хўжалиги корхоналарининг ишлаб чиқариш, сотиш ва хизмат кўрсатиш билан боғлиқ бозор концепциясидир. Қишлоқ хўжалиги маркетингининг мақсади-талабни шакллантириш ва рағбатлантириш, қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқарувчиси ишнинг режалари ва қабул қилинадиган боўқарув қарорларининг асослилигини таъминлаш ҳамда қишлоқ хўжалиги маҳсулотларининг савдо кўлами, бозор ҳиссаси ва фойдасини кўпайтиришдан иборат. Сотиладиган, яъни бозори чаққон қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини етиштириш – қишлоқ хўжалиги фермери фаолиятига маркетинг нуқтаи назаридан ёндашишининг асосий нишонидир.

Бошқача қилиб айтганда, қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқаришидан олдин, қўлга киритилган маълумотларга қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини тўлиқ ишлаб чиқариш ва мукаммаллаштириш ва шундан кейингина шу товар билан бозорга чиқиш, қишлоқ хўжалиги фермери конкрет истеъмолчилари талабларини пухта ўрганишни тартибга солиш керак. Қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини етиштириб, кейин уни сотиш билан боғлиқ бўлган қийинчиликларга дуч келмаслик лозим.

Маркетинг – истеъмолчи талаби таҳлили ва назарда тутилишининг илмий ишлаб чиқилган концепцияси. Бу рағбатлантириш, реклама андозаларини ўз ичига олган сотишни ташкил қилиш тизимидир. Маркетинг – пештахтанинг бошқа томонида туриб бизнесга истеъмолчи кўзи билан қарай олишдир. Бу харидор топиш ва уни ушлаб туриш, унга рақобатчига кўра яхшироқ ва тезроқ хизмат кўрсатиш ва унинг талабларини қондириш қобилиятидир. Агар молиявий фаолият соҳасида фермерлар томонидан асосий эътибор маркетинг ёндашувининг қабул қилинишигача нархга эмас таннархга қаратилган бўлса, маркетингишлаб чиқарувчиларни харидор тўлашга тайёр бўлган нархга йўналтиради. Шунга кўра, қишлоқ хўжалиги фермери бюджети ҳам сотиш соҳасидаги талабларга мувофиқ равишда қурилиши керак. Агар олдин корхона биринчи навбатда ишлаб чиқаришга тегишли тадқиқотларни бажарган бўлса, унда маркетинг тизими асосий эътиборни бозордаги аҳволнинг таҳлилига қаратади. Агар қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари ассортиментини режалаштириш олдин фақат унинг сифатини яхшилашга қаратилган бўлса, унда маркетинг тизими, асосан, истеъмолчи талабларини ҳисобга олади.

Ишлаб чиқаришга қараб иш тутишда қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини сотиш ва тарқатиш масалалари билан шуғулланаётган мутахассис қишлоқ хўжалиги фермери учун буюртма олувчи сифатида иккинчи даражали роль ўйнайди. Маркетингни назарда тутиб иш юритишда қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини сотиш бўйича менежер ташкилий тизимдаги бошлиқлардан бири бўлиб, унинг вазифаси бозорнинг товар ва хизматлар билан тўлган қийин шароитларда корхонанинг узлуксиз ва самрали ишлашини таъминлашдан иборат. Айнан тўла бозор, яъни сотувчилар таклифи харидорлар талабидан ошганда, “харидор бозори” маркетинг концепциясини қўллаш ва унинг самарали бўлишини таъминлаш учун асосий шарт-шароит бўлиб хизмат қилади.

Умуман, сотишни ташкил қилиш ва ишлаб чиқариш тизимининг тарихий тараққиёти бозор муносабатларининг хусусияти ва бозорда талаб ва таклифнинг ўзаро муносабатлари билан боғлиқ равишда вужудга келган.

Биринчи босқичда товар сотилишини ташкил қилишнинг ишлаб чиқариш тизими ўз аксини топган “товар - харидор” (харидор талаби таклифни қамраб олади) тизимидир. Бунда сотувчи бозорнинг таварга бўлган талабларидан холи ҳолда уни ишлаб чиқаради ва ҳеч қандай қўшимча харажат ва қийинчиликсиз сотади. Бу усул “сотувчи бозори” шароитида ўз самарасини беради. Бундай ҳолатда ишлаб чиқарувчининг

асосий вазифаси – ишлаб чиқариш қувватини ошириш ва қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини чиқаришни кўпайтириш ҳамда харажатлар ва нарх рақобатини камайтиришдир. Товар сотишни ташкил қилишнинг ишлаб чиқариш тизими аниқ кўриниши – товар тизими бўлиб, уни ишлаб чиқарувчининг асосий эътибори чиқарилаётган товар ва хизматларнинг хосса ва сифатини мукаммаллаштиришга қаратилади. Ишлаб чиқарувчи юқори сифатли товар рекламага муҳтож эмас ва у ҳар доим ўз харидорини топади, деган конценциядан келиб чиқади.

Иккинчи босқичда янада мураккаброқ тип вужудга келади – сотишни ташкил этиш тизими: “товар - сотишни рағбатлантириш - истеъмолчи”. Бошқача қилиб айтганда, номаълум харидор учун чиқарилган қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини бозорга киритиш тизими. У кўпроқ талаб ва таклиф нисбатан мувозанатда бўлган ёки таклиф талабдан озроқ ошган вазиятга мос тушади. Бозорда шундай ҳолат яратиладики, унда харидорларга керак бўлган товарлар таклиф кўринишида мавжуд бўлади ва сотувчининг вазифасига ахборат бериш, харидорни қизиқтириш ва уни рақобатчиларнинг эмас, балки ўзининг товарини сотиб олишга ундаш киради. Бу ҳолатда сотувчи ўз қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари рекламасига, унинг сотилишини рағбантлантиришга, техник хизмат кўрсатишга ва бошқа шунга ўхшаш нарсаларга қўшимча харажатлар қилади.

Ундан ташқари, сотувчи учун савдо – сотиқнинг самарадорлигини оширувчи асосий омил қишлоқ хўжалиги маҳсулотларининг сифатини яхшилашдир.

Учинчи босқич – бозор талаблари ва харидорларнинг аниқ эҳтиёжлари билан ишлаб чиқариш вазифаларининг боғлиқлигига асосланга ишлаб чиқариш – сотишни ташкил этиш тизимининг вужудга келиши.бундай тизим қуйдагиларни ўз ичига олади: “бозорни ўрганиш - фан янгиликларини жорий этиш - қишлоқ хўжалиги маҳсулотларининг ишлаб чиқарилиши - талабни шакллантириш ва сотишни рағбатлантириш - истемолчи”. Бу тизим “харидор бозори” шароитида қўлланади ва анча кенг тарқалган маркетинг концепцияси ҳисобланади.

Бундай ҳолатда товар айнан бозор учун эмас, балки талаблари бир хил истеъмолчилар гуриҳи учун ишлаб чиқарилади. Таварлар индивидуаллаштирилада ва ўзига хос устунликларга эга бўлади, бунинг устига , ҳар бир фермер ўз қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари бозорнинг аниқ бир сегментида маълум ва устун бўлишига интилади. Бундан олдин аҳамиятли бир тадқиқот иши мавжуд: бозор, унинг муҳити естеъмолчиларнинг мотивлари ўрганилади, бозор сегментацияси ўтказилади, қишлоқ хўжалиги фермерининг роқобат устунлиги ва энг мақбул бозор сегменти аниқланади. Бутун бир бу сегмент учун бозор мақсадлари, маркетинг стратегияси ва дастурлари ишлаб чиқилади ва бозорга қишлоқ хўжалиги маҳсулотларинг, нарх, сотиш ва рағбатлантириш сиёсати ҳисобига қишлоқ хўжалиги фермерининг рақобатдошлигини

мустаҳкамлаш ва кўтариш мақсадида маркетингга таъсир ўтказиш тизимининг меъёрлари ташкил қилинади ва амалга оширилади.

Маркетинг тизими ёпиқ эмас, унинг асосий элементлари такрорланиши ва кетма – кетлиги шароитида уларнинг янги, замонавий даражаси кузатилади. Бундай пайтда маркетинг хизмати бир вақтнинг ўзида турли қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари бўйича ҳар хил маркетинг тадбирларини амалга ошириши зарур бўлади.

Қишлоқ хўжалиги фермерининг ишлаб чиқариш – сотишни ташкил этиш ва илмий – техникавий фаолияти билан бошқариш концепцияси сифатида маркетинг ўтган асрнинг 60-70 йилларида вужудга келган (маркетинг тадқиқотларининг илк куртаклари 30- йилларнинг охирида ва бевосита иккинчи жаҳон уришидан сўнг кузатилган). Унинг пайдо бўлиши, биринчи навбатда, илмий – техникавий тараққиётнинг информацион инфратузилма соҳасидаги ривожи ва қишлоқ хўжалиги ички бошқарувининг такомиллаштирилиши ҳамда кўпчилик товар бозорларида сотишни ташкил этиш борасида бир қанча жиддий қийинчиликларнинг вужудга келишига боғлиқдир. Маълум бир даражада маркетинг концепцияси мақсадли бозорни аниқлаш йўли билан рақобат курашининг кўринишини ўзгартиришга ва уни силлиқлашга йўналтирилган.

Маркетинг қишлоқ хўжалиги фаолиятининг барча жихатлари билан тўлиқ бошқарув тизимининг муҳим сохаларидан бирини ўзида акс эттирган ҳолда молиявий, таъминот тизими, хизматларнинг ташкилий тузулганлиги, кадрлар сиёсати билан бошқаришни ўз ичига олиб, унга фаол таъсир кўрсатади.

Қишлоқ хўжалиги маркетинги учун қуйдаги асосий ҳолатлар ёки тамойиллар мосдир:

қишлоқ хўжалиги бизнесининг истеъмолчилар талабларига қараб иш тутиши;

сегментация ва мақсадли бозорни аниқлаш;

ишлаб чиқариш ва сотишни ташкил этишнинг актив ва потенциал истеъмолчиларнинг талабларига ва бозор шароитларининг ўзгаришига мослашиши ёки эгилувчан таъсири;

янгиликлар киритиш;

стратегик режалаштириш ва бошқалар.

Қишлоқ хўжалиги фермерининг истеъмолчилар талабларига йўналтириши кўп тажриба талаб қиладиган илмий – амалий, тадқиқот ва аналитик ишни, бозор эҳтиёжини чуқур ва ҳар томонлама ўрганишни, бозор муҳити ва истеъмолчининг мотивациясини ўрганишни назарда тутади. Анализ учун бозор ҳажми, нархни ташкил этиш тизими, нарх суръати, қишлоқ хўжалиги маҳсулотларининг истеъмол хусусияти, ҳамкор қишлоқ хўжалиги фермерлари ишининг қурилиши ва услублари спецификаси, сотишни ташкил этиш каналлари, сотишни рағбатлантириш усуллари, савдо ишининг ўзига мослиги ва бошқалар керак бўлади.

Шу билан биргаликда қишлоқ хўжалиги маҳсулотларининг турлари ассортименти тафтиши, ишлаб чиқариш қуватини, моддий – техникавий

таъминот тизимини ўз ичига оладиган ишлаб чиқариш – сотишни ташкил этиш имкониятлариўрганилади; кадрлар таркибининг структураси ва малакаси даражаси, молиявий имкониятлар, сотишни ташкил этиш ва савдо хизматини шакиллантириш ва фаолияти характерининг шарт – шароитлари таҳлил қилинади.

Бу татқиқотларнингмақсади қишлоқ хўжалиги фермерининг бозорда олиб бораётган фаолият стратегияси тактитасини аниқлаш ва рақобатчиларга нисбатан кўрроқ омадга ва афзалликка эришишини таъминлашдир.

Бозор, маркетинг муҳити ва истеъмолчилар хоҳишини ўрганишнинг асосий услуби сўров, кузатиш, тест ва тақлид ҳисобланади. Кенг миқёсли ва сермашаққат маркетинг татқиқотининг асосий шарти – компьютер техникаси, банк маълумотларидан фойдаланган ҳолда яхши жиҳозланган ва тўлиқ ишлаб чиқилган информацион тизимдир.

Сегментация ва мақсадли бозорни аниқлаш қишлоқ хўжалиги корхоналарнинг бир турдаги истеъмол хоҳишлари характери ва маркетининг таъсир чораларига бир типли реакцияси билан ажралиб турувчи истеъмолчилар гуруҳини аниқлашда намоён бўлади. Асосий мақсад – рақобатчи қишлоқ хўжалиги фермерлари билан таққосланган пайтда устунликларга эришиш, ўз харакатларининг самарадорлигини ошириш, ихтилофларни ва бозорда тўғридан – тўғри рақобат кураши кучайишининг олдини олиш. Ундан ташқари, қишлоқ хўжалиги фермери имкониятларига мос келадиган мақсадли бозор сегментининг танлови ҳам кўзда тутилади. Бу танлов қишлоқ хўжалиги маҳсулотларининг харакатига қараб интенсив маркетинг фаолияти амалга оширадиган истеъмолчиларнинг аниқ гуруҳига нисбатан бўлади. Сегментация ва мақсадли бозорни танлаш сотув бозорларининг ўзлаштирилиши ва кенгайтирилиши шароитида қишлоқ хўжалиги фермерининг харажатларини оптималлаштириш ва рақобатдошликни кучайтириш вазифалари билан боғликдир.

Ишлаб чиқариш ва сотишни ташкил этишнинг актив ва потенциал талаб ҳолатларида бозор ва истеъмолчиларнинг аниқ талаблари, нарх ёки бошқа шартлар бўйича ҳамда талаб ва лаклифнинг эгилувчанлигига боғлиқ ҳолда қишлоқ хўжалиги фермерининг ишлаб чиқариш – сотишни ташкил этиш фаолиятни бошқаришнинг ҳаракатчанлиги назарда тутилади. Бозор билан доимий алоқа, бозор сегментининг ўзгаришини пухта ўрганиш ва истеъмочилар талабларининг ўзига хослигини таҳлил қилиш қишлоқ хўжалиги фермерининг барча фаолиятида ислоҳат ўтказиш ва уни мукаммаллаштиришда асосий йўналишлардан ҳисобланади. Шу билан биргаликда қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини қайта ишлашда, ишлаб чиқаришда ва сотишда инновацион жараён фаолиятининг шакл ва усуллари ташкилий тузилиши ҳам аниқланади.

Мослашув принципи қишлоқ хўжалиги фермери томонидан ишлаб чиқарилган қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини индивидуаллаштиришга бўлган ёндашувни талаб қилади. Бу тамойил фойдаланилаётган асбоб –

ускунани фаол мукаммаллаштириш ва мослашувчан ишлаб чиқариш чизиқлари ва қайта ишлаш марказларини ишлатишни назарда тутадиган фаолиятнинг ишлаб чиқариш ва техник соҳасига урғу беради.

Инновация бошқарувнинг маркетинг концепцияси принципи таркиби сифатида ишлаб чиқариш ва сотишни ташкил этиш фаолиятини қамраб олади. Биринчи навбатда у ишлаб чиқариладиган қишлоқ хўжалиги маҳсклотларини доимий мукаммаллаштириш, ташқи кўринишини ўзгартириш ва уларни янгилаб бориш, янада мукаммалроқ технология ишларининг янги йўлларини ишлаб чиқишни назарда тутади.

Инновацион сиёсатга янги бозорларга чиқишнинг янги шакл ва услибларини жорий қилиш, сотишни рағбантлантириш ва қишлоқ хўжалиги маҳсулотлаври учун рекланма фаолиятига янгиликлар киритиш, қишлоқ хўжалиги фермери, ширкат хўжалиги бошқарувида янги хизматларни шакиллантириш, товар ҳаракати ва сотишни ташкил этиш тармоғида янги каналларни аниқлаш кабилар киради.

Маркетинг фаолиятининг принципи сифатида стратегик режалаштириш мослашув принципи билан чамбарчас боғлиқ ҳамда унинг давоми ва тўлдирувчиси ҳисобланади. Стратегик режалаштириш принципи бозор башоратлари ва илмий – техникавий тараққиёт ривожининг башоратларига асосланган ишлаб чиқариш – сотишни ташкил этиш маркетинг дастурларини тузишни назарда тутади.

Маркетинг дастурлари қишлоқ хўжалиги фермери ва ширкат хўжалигининг олдига мақсадларни амалга оширишига қаратилганини, стратегиялар ва меъёрларни ўзида мужассам этади. Улар муҳим даражада тадбиркорларни ноқулай бозор муносабатлари шароитида ишдаги риск даражасини камайтирадиган, қишлоқ хўжалиги фермерининг ривожланишига қулайлик яратадиган ва ишлаб чиқариладиган қишлоқхўжалиги маҳсулотларининг сотилиш кўлами кафолати ўсишини таъминлайдиган режали бошқарувнинг янги усулларини шакиллантириш нуқтаи назаридан ўзига жалб қилади.

Қишлоқ хўжалиги фермери ва ширкат хўжаликлари ичидаги режалаштириш маркетинг дастурларига таянган ҳолда ўзининг асослилиги ва реаллиги билан ажралиб туради ва маълум даражада бозор рақобатининг кескинлигини юмшатишга хизмат қилади.

14.2. Қишлоқ хўжалиги маркетинги функциялари

Маркетинг функцияси ишлаб чиқариш – сотишни ташкил этиш фаолияти билан бошқарув концепцияси сифатида бошқарувнинг барча турларига хос умумий функцияларга эга. Айнан режалаштириш, ташкил этиш, мувофиқлаштириш, ҳисобга олиш ва назорат маркетинг стратегияси ва дастурини ишлаб чиқишни, маркетинг хизматининг структурасини шакллантиришни, улар фаолиятини бошқа бўлимлар билан мувофиқлаштиришни, маркетинг фаолиятини назорат қилишни ва унинг фаолиятига баҳо беришни кўзда тутади.

Айни вақтда, барча бошқарув жараёнларига хос бўлган бу асосий функциялар маркетинг фаолияти учун махсуз бўлган функциялар билан конкретлаштирилган ва тўлдирилган бўлиши мумкин. Унга аналитик, товар ишлаб чиқариш ва сотишни ташкил этиш ва айнан:

қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари бозори, бозор муҳити ваистеъмолчилар талабларини комплекс тарзда тадқиқ қилиш;

бозорни сегментлаш;

қишлоқ хўжалиги фермери ва ширкат хўжалигининг ишлаб чиқариш – сотишни ташкил этиш имкониятлари таҳлили;

мақсадли бозор танлови;

товар сиёсати;

нарх сиёсати;

сотиш(тарқатиш) сиёсати;

коммуникацион сиёсат (қишлоқ хўжалиги маҳсулотларига бўлган талабни шакллантириш ва сотишни рағбатлантириш)лар киради.

Бозор, бозор муҳити истеъмолчилар талабларини комплекс тарзда тадқиқ қилиш ёки аналитик функция – кўп вақт, молиявий ва инфармацион ресурсларни ҳамда маркетинг бўйича мутахасисларни юқори таёргарлигини талаб этадиган муҳим ишдир. Бу тадқиқот қуйдаги муҳим йўналишларни қамраб олади:

маркетинг муҳитини ўрганиш: тадбиркорлик фаолияти географик ва демографик шартларини, иқтисодий ва илмий – техникавий, сиёсий – ҳуқуқий, ижтимоий – маданий хусусиятларини, шу билан бирга, рақобатчи, воситачи, етказиб берувчи қишлоқ хўжалиги фермери ва ширкат фаолиятининг махсус хусусиятлари ва уларнинг муносабатлари характерини билиш;

қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари бозорининг жами хусусиятлари таҳлили: талаб, таклиф, сиғим, талаб эластиклиги, нарх эластлиги, рақобат даражаси;

муайян қишлоқ хўжалиги маҳсулотларининг истеъмол ҳусусиятлари ва бозордаги ҳаракати, шу билан бирга истемолчилар хоҳиши ва уларнинг товар ҳақидаги тасаввурлари таҳлили;

бозорнинг қишлоқ хўжалиги фермери ва ширкат хўжалиги таркиби таҳлили: сотиб олувчи қишлоқ хўжалиги фермери ва ширкатлар, рақобатчи қишлоқ хўжалиги фермери ва ширкатлар, бетараф қишлоқ хўжалиги фермери ва ширкатларни кўриб чиқиш;

савдо шакллари ва услиблари таҳлили;

истеъмолчиларни (индивидуал ва коллектив) ва уларнинг сотиб олишдаги ҳатти – ҳаракатларини ўрганиш.

Қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари бозори сегментацияси маркетинг ишининг таркибий қисми бўлиб, бозорни сегментларга, яни бир хил талаб харктерига эга бўлган истеъмолчилар гуруҳи ва қишлоқ хўжалиги фермери ва ширкат хўжаликларининг маркетинг тасирига бўлган бир турдаги таъсиридир.

Бозор сегментацияси қишлоқ хўжалиги маҳсулотларининг индивидуаллаштириш сиёсати билан боғланган. Маркетинг ёндашиши барча истеъмолчиларга ҳисобланган стандарт, универсал товар таёрлаш заруратидан воз кечади ва бизнеснинг оптималлигини ва рақобат афзаллиги таклифини индивидуаллаштириш ва ранг – баранг қилишда кўради.

Мақсадли бозорни танлаш – маркетинг тадқиқотларининг муҳим уўринишидир, чунки кархона фақат бозор эҳтиёжини ва ўз имкониятларини аниқлабгина бозор талабларини ўз потенциали ва истиқбол ривожланиши билан мослаштира олади ва жамланган маркетинг иши учун муайчн бир сегментни самарали равишда танлай олади.

Мақсадли бозорни танлаш бир тамондан, бозор сегментлари талаблари баҳоланиши асосида, иккинчи тамондан, қишлоқ хўжалиги ўз имкониятлари асосида, улар ўртасидаги мувозанат ва балансни ўрнатиш мақсадида қурилади.

Мақсадли бозор шундай бозор сегментини, унда нафақат рақобат афзалликлари, балки бир неча рақобат камчиликлари ҳам шу қишлоқ хўжалиги фермери, ширкат ва қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари учун рақобатда яхши позицияларни яратиши ва улар учун энг самарали бозор талабини вужудга келтириши мумкин.

14.3. Қишлоқ хўжалиги маркетинги стратегиясини тузиш

Тадқиқотларни олиб бориш натижасида маркетологлар мақсадли бозор ривожланиши прогнозларини, қишлоқ хўжалиги фермери ва ширкатнинг унда ҳаракат қилиш мақсади, сратегияси ва тактикасини, унинг товар, нарх, сотиш сиёсати ҳамда сотишни рағбатлантириш ва рекланма тадбирлари ўтказиш сиёсатисотишни ўз ичига олган қишлоқ хўжалиги фермери ва ширкатларининг ишлаб чиқариш – сотиш фаолиятининг стратегик, тактик ва оператив режаларини тузиб чиқишади.

Муқобил стратегияни ишлаб чиқиш қишлоқда тадбиркорликнинг самарали бўлишини белгилаб беради. Маркетинг бозор стратегияларининг турли хил вариантларини таклиф этади: глобал ва умумий – талаб ҳолати ва даражаси, бозорни қамраш меъёри, бозор улиши, товар ва бозорнинг янгилигига кўра. Маркетинг дастурлари маркетинг фаолиятида жуда ҳам муҳим ўринни эгаллайди, қишлоқ хўжалиги фермерининг бозордаги ўрни қандайдир маънода ана шу дастурларнинг сифатли ишлаб чиқилиши ва самарали амалга оширилишига боғлиқ.

Товар сиёсати қишлоқ хўжалиги фермерининг рақобатдаги позициясини оширишга қаратилган marketing mix комплексининг таркибий қисми бўлган махсус маркетинг дастурини ифодалайди. Бунда бу сиёсат чиқарилаётган қишлоқ хўжалиги маҳсулотларининг истеъмол хусусиятларини, уларнинг янги турларини ишлаб чиқиш ва рақобатдошлигини ошириш, қишлоқ хўжалиги маҳсулотларининг ҳаётий циклини узайтириш ва уларнинг ассортиментини оптималлаштиришга қаратилади. Бу чоралар танланган бозор сегментидан қишлоқ хўжалиги

маҳсулотларининг сифат таснифлари ва хусусиятларини истеъмолчиларнинг аниқ талаблари даражасига етказиш ва унинг самарали сотилишини таъминлашни кўзда тутади.

Нарх сиёсати қишлоқ хўжалиги фермери ва ширкатининг бозорда узоқ муддатли ҳаракатидаги нарх стратегиясини ва қишлоқ хўжалиги маҳсулотларининг ҳар бир гуруҳ ва турига ҳамда бозорнинг аниқ бир сегментига нисбатан қисқа муддатли нарх тактикасини аниқлашни билдиради.

Нарх сиёсати товар нархини ўзгартириб, рақобатбардошлигини оширишга имконият яратади (бозор муносабатлари шароитида савдо фаолиятини олиб бориш талаб қилинганидек) ва бозор талабларидан ва бошқа омиллар асосида нарх белгилашни таминлайди.

Одатда, нарх сиёсати бир неча бозор стратегияларини ўз ичига олади: “бозорга ёриб кириш” сиёсати (penetration policy), “қаймоғини олиш” сиёсати (skimming policy), дифференцияланган, дискринимацияловчи, рақобатбордош, обрўли нархлар ва бошқа турдаги нархлар, чегирма ва нархли имтиёзлар сиёсати ва б. Нарх сиёсати, шунингдек, тақрибий миқдорда ифодаланган, белгиланадиган нарх даражасини аниқлаш методологияси ва шартнома нархини ҳисоблаш ва қайд қилиш методикасини ўз ичига олади.

Сотиш сиёсати қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини тўғридан – тўғри ва билвосита усиллар орқали сотиш каналларини вужудга келтиришни назарда тутади. Тўғридан – тўғри усул сотиш филиаллари, омборлар, станция ва техник хизмат кўрсатиш марказларнинг бевосита ишлаб чиқарувчи қишлоқ хўжалиги фермери ва ширкат хўжалиги томонидан ташкил қилинишини кўрсатади, яъни ўзининг сотиш тизими орқали. Билвосита усул савдонинг мустақил воситачилар орқали амалга оширилишини билдиради. Қишлоқ хўжалиги фемери интенсив, селектив ва “эсклюзив”сотиш системаларидан фойдаланиш, нолинчи ёки кўп даражали сотиш тармоқларини яратиш, сотишнинг вертикал ва горизантал структураларини аниқлаши мумкин. Чакана, улгиржи ва ташқи савдо сотиш системаларини ишлаб чиқиш ҳам қишлоқ хўжалиги фермерининг сотиш сиёсатига киради.

Коммуникацион сиёсат қишлоқ хўжалиги маҳсулотларининг бозорга олиб кирилишига қаратилган тадбирлар комплексини режалаштириш ва амалга оширишни англатади. Бу соҳада турли хил реклама кўринишларидан фойдаланилади, жамоатчилик билан алоқалар ўрнатилади, сотишни рағбатлантириш, сотишдан олдинги ва кейинги хизматкўрсатиш ҳамда замонавий савдо маркаси, яъни “бренд”лардан фойдаланади.

Маркетинг – қишлоқ хўжалиги фермери ва ширкат хўжалиги бошқарув фаолиятининг яхлит концепцияси бўлиб, умумий принциплар ва функциялар билан характерланади ва қишлоқ хўжалиги фермерининг ишлаб чиқариши ва сотишни ташкил қилиши истеъмолчиларнинг талабларини қондиришга йўналтирилган. Аммо, қишлоқ хўжалиги

фермерини бошқаришнинг маркетинг концепциясини қўллашсоҳаси ва объектига қараб маркетингнинг турли хил кўринишлари кўрсатилади.

Ривожланиш хусусияти ва ёндашувларидан келиб чиқиб, унинг “менежеристик”, “бихевиористик”, “интегралланган”, “инновацион”, маркетингни концепцияси тўғридан – тўғри, стратегик, экологик ва ижтимоий маркетинг турлари мавжуд.

Қишлоқ хўжалиги маҳсулотларига бўлган талабнинг хусусиятларига қараб қуйдаги маркетинг турлари мавжуд:

конверсион – негатив, манфий талабни ижобийга айлантиради;

креатив –бозорда маълум вақтда муайян товарга талаб йўқ бўлса, талабни яратади;

рағбатлантирувчи – паст даражадаги талабни оширади;

ремаркетинг – сусаяётган талабни жонлантиради;

синхромаркетинг – ўзгариб тирувчи талабни барқарорлаштиради;

-қўллаб – қувватловчи – оптимал талаб сақланишини таъминлайди; -демаркетинг – очиқча юқори талабни пасайтиради.

Маркетинг таклиф қилинаётган товар ва хизматларнинг кўринишларига қараб бир қанча турларга бўлинади. Хусусан, маркетинг ўзининг шахсий хусусиятларига эга бўлган истеъмол товарлари маркетинги, қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари маркетинги, банк ва молия маркетинги, савдо – сотиқ маркетинги, туристик бизнес маркетинги, илмий – техникавий маркетинг, ғоялар маркетинги ва бошқа турларга бўлинади.

Ташкилот ва қишлоқ хўжалиги фермери ва ширкатининг турига, тадбиркорлик фаолияти билан шуғулланадиган субъектга қараб қуйдаги қишлоқ хўжалиги маркетинг турлари мавжуд: нотижорат ва тижорат ташкилотлар маркетинги, қишлоқ хўжалиги кичик бизнес маркетинги, сайлов олди компаниялар, алоҳида шахслар маркетинги ва бошқалар.

Қисқача хулосалар

Маркетинг (инг л. Market – бозор) – тадбиркор муҳитини, бозорни , истеъмолчининг аниқ талабини ва улар учун ишлаб чиқарилган, қишлоқ хўжалиги корхоналарнинг ишлаб чиқариш, сотиш ва хизмат кўрсатиш билан боғлиқ бозор концепциясидир. Қишлоқ хўжалиги маркетинги мақсади – талабни шакллантириш ва рағбантлантириш, қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқарувчиси ишининг режалари ва қабул қилинадиган бошқарув қарорларининг асослигини таъминлаш ҳамда қишлоқ хўжалиги маҳсулотларининг савдо кўлами, бозор ҳссаси ва фойдасини кўпайтиришдан иборат. Сотиладиган, яъни бозори чаққон қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини ишлаб чиқариш – қишлоқ хўжалиги фермери фаолияти маркетинг нуўтаи назаридан ёндашишининг асосий нишонидир.

Қишлоқ хўжалиги маркетинги учун қуйдаги асосий ҳолатлар ёки тамойиллар хосдир:

Қшлоқ хўжалиги бизнесининг истеъмолчилар талабларига қараб иш тутиши;

Сгментация ва мақсадли бозорни аниқлаш;

ишлаб чиқаришни ташкил этишнинг актив ва потенциал истеъмолчиларнинг тлабларига ва бозор шароитларининг ўзгаришига мослашиши ёки эгилувчан таъсири;

янгиликлар киритиш;

стратегик режалаштириш ва бошқалар.

Тадқиқотлар олиб бориш натижасида маркетологлар мақсадли ва ўиркатининг унда ҳаракат қилиш мақсади, стратегияси ва тактикасини, унинг товар, нарх, сотиш сиёсатини ҳамда сотишни рағбатлантириш ва реклама тадбирлари ўтказиш сиёсатини ўз ичига олган қишлоқ хўжалиги фермери ва ширкати ишлаб чиқариш – сотиш фаолиятининг стратегик, тактик ва оператив режаларини тузиб чиқишади.

Муқобил стратегияни ишлаб чиқиш қишлоқда тадбркорликнинг самарали бўлишини белгилаб беради. Маркетинг бозор стратегияларининг турли хил вариантларини таклиф этади: глобал ва умумий – талаб ҳолати ва даражаси, бозорни қамраш меъёри, бозор улиши, товар ва бозорнинг янгилигига кўра. Маркетинг дастурлари маркетинг фаолиятида жуда ҳам муҳим ўринни эгаллайди, қишлоқ хўжалиги фермерининг бозордаги ўрни қандайдир маънода ана шу дастурлар сифатли ишлаб чиқилиши ва самарали амалга оширилишига боғлиқ

Таянч иборалар

Интенсив ва экстенсив ривожланиш, фан-техника тараққиёти, чекланганлик, нарх, иқтисодий дастаклар, баҳонинг функциялари, ишлаб чиқариш харажатлари, таннарх, харажатлар калькуляцияси, асосий маҳсулот, қўшимча маҳсулот, ёндош маҳсулот, тежамкорлик, фонд қайтими, фонд сиғими, фонд билан таъминланиш ва қуролланиш, айланма фондлар, айланма маблағлар, самарадорлик коэффициенти, асосий фондларниниг эскириши, жисмоний эскириш, амортизация, маънавий эскириш, меҳнат ресурслари, меҳнатни қуролланиш даражаси, миграция, меҳнат унумдорлиги, ишбилармонлик, ер ва сув фонди, механизациялаштириш, химиялаштириш, автоматлаштириш, баҳолар паритети, аграсаноат мажмуасига кирувчи тармоқларни мутоносиб ривожлантириш, маҳсулот сифати, агросаноат интеграцияси, аграр сиёсат, агросаноат мажмуаси, иқтисодиёт, агросаноат мажмуаси таркиби, агросаноат мажмуасининг соҳалари, инфратузилма, ишлаб чиқариш инфратузилмаси, ижтимоий инфратузилмаси, фаннинг предмети, усуллари, вазифалари, иқтисодий қонунлар, иқтисодий муҳит, ҳудуд иқтисодиёти, тармоқларнинг мутоносиб ривожланиши, ижтимоий масалалар, аҳоли турмуш даражаси, иқтисодий самара, ижтимоий самара, ишлаб чиқаришни интенсивлаштириш, барқарор иқтисодий ривожланиш, ишлаб чиқариш жараёнларини фонд, фонда қайтими, билан таъминланиш даражаси, иқтисодий кўрсаткичлар, ялпи ички маҳсулот, хусусий тадбиркорлик, импорт, экспорт, миграция, қишлоқ хўжалиги, қайта ишлаш саноати, сақлаш корхоналари, кимё саноати, чорвачилик, асаларичилик,

балиқчилик, пиллачилик, омухта ем саноати, моддий рағбатлантириш, касбий малака, ҳосилдорлик, маҳсулдорлик, натурал кўрсаткичлар.

Назорат ва муҳокама учун саволлар

"Маркетинг" тушинчаси нимани англатади? Унинг моҳияти нимада?
Қишлоқ хўжалиги маркетинги самарадорлиги нималарга боғлиқ?
Қишлоқ хўжалиги маркетинги функциялари нималардан иборат?
Қишлоқ хўжалиги маркетинги стратегияси қандай тузилади?

Адабиётлар рўйхати

Ўзбекистон Республикасининг Конститутцияси: -Т.: Ўзбекистон 1999
Ўзбекистон Республикасининг Ер кодекси.-Т.: Адолат, 1999.
Ўзбекистон Республикасининг "Қишлоқ хўжалиги кооперативи (ширкат хўжалиги) тўғрисида"ги қонуни.-Т.: Адолат, 1999.
Ўзбекистон Республикасининг "Фермер хўжалиги тўғрисида"ги қонуни.-Т.: Адолат, 1999.
Ўзбекистон Республикасининг "Деҳқон хўжалиги тўғрисида"ги қонуни.-Т.: Адолат, 1999.
Ўзбекистон қишлоқ хўжалигида ислоҳотларни чуқурлаштиришга оид қонун, ҳукумат қарорлари ва меъёрий ҳужжатлар тўплами.-Т.: Ўқитувчи, 1998.
Каримов И. А. Ўзбекистон буюк келажак сари.-Т.: Ўзбекистон, 1999.
Каримов И. А. Қишлоқ хўжалиги тараққиёти – тўкин ҳаёт манбаи. – Т.: Ўзбекистон, 1998.
Қаюмов Ф. Қ. Эффективность АПК в условиях перехода к рынку: Общие и регионалные проблемы. – М.: ИПО «Полигран», 1992.
Серова Е. В. Аграрная экономика: Учебник для студентов экономических вузов, факультетов и специальностей. – М.: ГУ ВШЭ, 1999.
Узбекистан: десять лет по пути формирования рыночной экономики Колл. Авт.: Р. А. Алимов, А. К. Бедринцев, А. Ф. Расулов и др.// Под ред. А.Х. Хикматова. – Т.: Ўзбекистон, 2001.- 352 б.
Хакимов Р., Отақулов М., Юсупов Э., Юсупов М.С. Агросаноат мажмуаси иқтисодиёти. – (Ўқув қўлланма) Т., ТДИУ, 2004.-160 б.
Салимов Б.Т., Ҳамдамов Қ.С., Беркинов Б.Б., Хакимов Р., Юсупов М.С., Орипов М.А., Ўроқов Н.И. - Деҳқон ва фермер хўжаликлари иқтисоди – (Ўқув қўлланма) –Т.: ТДИУ, 2004. – 176 б.
Салимов Б.Т., Ҳамдамов Қ.С., Турсунхўжаев Т.Л., Тўрахўжаев Т.И., Ҳакимов Р.Х., Ўроқов Н.И, Арипов И.М. -Жаҳон қишлоқ хўжалиги. – (Ўқув қўлланма) – Т.: ТДИУ, 2004. – 128 б.
Абдуғаниев А., Абдуғаниев А.А. – Қишлоқ хўжалиги иқтисодиёти – (дарслик). – Т.: ТДИУ, 2004. – 304 б.

Экономика отраслей АПК / И.А.Минаков, Н.И.Куликов, О.В.Соколов и др.; Под ред. И.А.Минакова. – М.: КолосС, 2004. – 464с.- (Учебники и учеб. пособия для студентов высш. учун. заведений).
Республика Узбекистан: Энциклопедический справочник. Н . Тухлиев, А. Кременцова. Т., Гос. Науч. Изд-во «Ўзбекистон миллий энциклопедия», 2001.
Раскин И.И, Раскин Л. И. АПК: производство и первичная переработка хлопка. –Т.: Мехнат, 1986
Папов Н. А. экономика сельского хозяйства: учебник. М.: Дело и Сервис,2000.
Рябушкин.Т.В., Дадашев.А.З. Трудовые ресурсы и эффективность производства. –М.: Знание, 1981.

Интернет сайдлари:

Петранева Г.А., Экономика и управление в сельском хозяйстве. Учебник. 2004, http://textbook.ru/catalogue/book/33320.html
Петранева Г.А., Экономика и управление в сельском хозяйстве, Академия, 2003, http://rbip.bookchamber.ru/description7897.htm
Н.А. Попов «Основы рыночной агроэкономики и сельского предпринимательства», М: Тандем /ЭКМОС, 2002, http://family.taukita.ru/item22219310.html
Н.А.Попов. Экономика отраслей АПК. Курс лекций, 2002, http://shopper.h1.ru/books.shtml?topic=935&page=1

15-мавзу. ҚИШЛОҚ ХЎЖАЛИГИНИ ДАВЛАТ ТОМОНИДАН ТАРТИБГА СОЛИШ ВА ҚЎЛЛАБ – ҚУВВАТЛАШ

15.1. Қишлоқ хўжалигини давлат томонидан тартибга солиш ва қўллаб – қувватлашнинг моҳияти ва зарурияти

15.2. Давлатнинг қишлоқ хўжалигини тартибга солиш ва қўллаб – қувватлашдаги асосий вазифалари, уларни амалга ошириш шакллари ва усуллари

15.3. Ўзбекистон Республикасининг аграр сиёсати ва уни такомиллаштириш йўллари

15.1. Қишлоқ хўжалигини давлат томонидан тартибга солиш ва қўллаб – қувватлашнинг моҳияти ва зарурияти

Бозор иқтисодиёти муносабатлари яхши ривожланган илғор хорижий давлатлар тажрибаси шуни кўрсатадики, қишлоқ хўжалиги тармоғи давлат томонидан тегишли қонун-қоидалар асосида тартибга солиб турилиши ва қўллаб-қувватланиши лозим.

Умуман олганда, қишлоқ хўжалигини марказлашган режалар асосида давлат томонидан маъмурий усуллар орқали бошқариш тамойилларидан воз кечиб, бу соҳага эркин бозор муносабатлари кириб келаётган бир пайтда давлатнинг аграр ишлаб чиқариш муносабатларига аралашуви ҳаётий заруратга айланади.

Эркин бозор тарафдорлари аграр соҳага хос бўлган бир қатор хусусиятларга (қишлоқ хўжалик маҳсулотлари бозорида соф рақобат имкониятларининг мавжудлиги, аграр ишлаб чиқаришга хос бўлган табиий – биотехнологик омиллар деҳқонлардан мустақил қарорлар қабул қилишни талаб этиши ва бошқ.) таяниб, бу тармоқда эркин бозор муносабатлари амал қилиши учун қулай шарт – шароитлар мавжуд, деган ғояни илгари сурадилар. Уларнинг фикрича, бозорнинг ўз – ўзини тартибга сола олиш хусусияти, аграр иқтисодиётга давлат аралашувини талаб этмайди ва бунга зарурият ҳам йўқ. Мустақил хўжалик юритиш ва тадбиркорлик эркинлиги эса бозор шароитида фермерларнинг юксак суръатлар билан ривожланишига олиб келиши керак.

Аммо, республикамиз бозор муносабатларига ўта бошлаганидан бери ўтган давр сабоқлари ҳамда илғор хорижий мамлакатларнинг тажрибалари қишлоқ хўжаликларини давлатнинг фаол аралашувисиз ривожлантириб бўлмаслигини кўрсатмоқда. Чунки, бозор шароитида аграр соҳа давлат тамонидан қўллаб – қувватланмасдан туриб, соҳолараро рақобатга бардош беролмайди.

Қишлоқ хўжалигини давлат тамонидан тартибга солиш ва қўллаб – қувватлаш заруратини даставвал қишлоқ хўжалигининг ўзига хос хусусиятлари билан боғлиқ ҳолда қарамоқ мақсадга мувофиқдир.

Қишлоқ хўжалиги мураккаб биотехник техналогик ҳамда ижтимоий – иқтисодий тизим сифатида тавсифланади. Унда ташкилий, иқтисодий ва ижтимоий характердаги омиллар билан биргаликда ер, сув, ўсимлик ва

чорва моллари организм, ёруғлик, иссиқлик, ҳаво, табиий иқлим ва жуғрофий жойлашув каби табиий омиллар ҳам муҳим аҳамият касб этади. Ишлаб чиқариш жараёнида турли тавсифдаги ушбу омиллар уйғунлашиб кетади. Ишлаб чиқариш – хўжалик фаолиятига таъсир кўрсатувчи омилларнинг серқирралиги ва мураккаб тизимдан иборатлиги қишлоқ хўжалиги кархоналаринингсамарали фаолият кўрсатиш имкониятларини чеклайди. Хусусан, ишлаб чиқариш табиий омилларнинг бир қисмини (об – ҳаво, табиий – иқлим шароити ва ҳ.к.) бошқариш деҳқонларнинг имкониятлар доирасидан ташқари бўлиб, уларни олдиндан режалаштириб ёки олдини олиб бўлмайди. Аммо, бу омилларнинг қулай ёки ноқулай шароитларда келиши хўжаликнинг якуний молиявий натижаларига кучли таъсир кўрсатади.

Қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқаришининг табиий иқлим шароитига (жонли организимлар, жуғрофий муҳит, об – ҳаво ва боўқ.) боғлиқлиги деҳқонлар фаолияти рағбатлантириш ва суғирталаш каби бир қатор ҳимоя воситаларни яратишни талаб қилади.

Деҳқон манфаати томонидан ёндашсак, йил давомида маҳсулот етиштириш учун сарфланган харажатлар табиий офат ва қурғоқчилик туфайли бекорга совурилиши мумкин. Бундай пайтларда унинг кўрган зарарини қисман бўлсада қопламаслик келгуси йил ҳосилига ҳам тахдид солади. Об – ҳавонинг ноқулай келиши нафақат қишлоқ хўжалиги тармоғида, балки бутин мамлакат миқёсида ҳам қийинчиликлар туғдириши мумкин. Озиқ – овқат танқислиги вужудга келмаслиги учун давлатнинг маҳсуз захиралари бўлиши мақсадга муофиқ. Ҳосил мўл бўлган йилларда давлат озиқ – овқат маҳсулотларининг талабдан ошиқ қисмини деҳқонлардан харид қилиб, махсуз омборларда сақлаши ва ноқулай келиб, танқислик вужудга келган йиллари бу заҳиралардан талабни қондириш мақсадида фойдаланиши мумкин. Бу тадбир ҳозирги вақтда дунёнинг бир қатор илғор давлатларида қўллаб келинади ва ўзининг ижобий самарасини бермоқда.

Қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқаришининг табиий – иқлимий шароитларга боғлиқлиги бу тармоқда баҳолар ва даромадларнинг барқарорлигига ҳам салбий таъсир кўрсатади. Масалан, қулай об – ҳаво шароитида бозорга талабдан ортиқча маҳсулотнинг кириши баҳонинг кескин пасайишига олиб келиши мумкин. Бундай ҳолатни кўпроқ ғалла, сабзавот, полиз, мева ва узум маҳсулотлари бозорида кузатиш мумкин. Баъзан баҳоларнинг бундай пасайиши маҳсулот таннархини қоплашга ҳам имкон бермаслиги оқибатида деҳқонлар катта зарар кўради. Табиийки, бундай шароитларда аграр соҳада эркин бозор муносабадлари амал қилаётган бўлса, улар хонавайрон бўлиши турган гап. Ёки иккинчи бир йили об – ҳавонинг ноқулай келиши (қурғоқчилик, сел, жала ва ҳоказо) ҳосилнинг кескин камайиб кетишига ва натижада нархларнинг ҳаддан ташқари қимматлашишига сабаб бўлиши мумкин. Бундай ҳолларда деҳқонлар ҳосилнинг камайиб кетишидан зарар кўрсалар, истеъмолчилар нархларнинг баландлигидан азият чекадилар. Кўриниб турибдики, ҳар

иккала ҳолда ҳам деҳқон кўпроқ зрар кўради ва бу ҳолат қишлоқ хўжалигини давлат тамонидан тартибга солиш ва қўллаб –қувватлаш заруриятини юзага келтирувчи омиллардан бири сифатида юзага чиқади.

Маълумки, қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари биологик жараёнлар билан боғлиқлиги туфайли тез бузилувчан бўлади. Уларни узоқ муддат сақлаш ёки олис масофаларга тешиш имкониятлари анча чегараланган. Қишлоқ хўжалиги корхоналаридан фарқли равишда саноат, савдо ёки хизмат кўрсатиш кархоналари ўз маҳсулотларига баҳо белгилашда анча қулай мавқега эга. Чунки, истеъмолчи сўраётган нарх қониқтирмаса, уларни токи бозорда қулай вазият вужудга келгунга қадар товарларини сотмай сақлаб туришлари мумкин. Қишлоқ хўжалиги кархоналари эса сабзавот, мева ёки сут каби тез бузилувчан маҳсулотларни бозорда қулай вазият келишини кутиб, узоқ вақт ушлаб тураолмайдилар. Бу хил маҳсулотлар маълум муддат ўтгандан сўнг ўзининг истеъмол қийматини йўқатиши мумкинлиги сабабли фермерлар бозорда ташкил топган нархлар даражаси билан қаноатланишга мажбур бўладилар.

Иккинчи тамондан, қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари етиштирувчи кархоналар республикамизда кўпчилини ташкил этади ва эркин бозор ҳукм суриб турган шароитда улар ҳеч қачон ўзаро келишиб, маҳсулотларига юқори нарх белгилай олмайдилар, яъни қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари бозорида нисбатан идеал рақобад ҳукм суради. Одатда, қишлоқ хўжалиги маҳсулотларига бўлган талабнинг ўзгариши унчалик катта бўлмайди. Бошқача қилиб айтганда, унга бўлган талаб эластикликка эга эмас (ёки жуда паст эластикликка эга).

Аксинча, қишлоқ хўжалигига моддий – техника ресурслари етказиб берувчи ҳамда уларга турли хизматлар кўрсатувчи кархоналар ҳудудлар миқёсида камчиликни ташкил этиб, баъзан монопол мавқега эга эканлиги билан характерланади. Қишлоқ хўжалиги корхоналари харид қиладиган саноат маҳсулотлари (техника, минерал ўғит, ёқилҳи ва ҳ . к.) нархи кўп ҳолларда тез суръатлар билан ўсади. Натижада қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари баҳолари билан бу тармоқ учун зарур бўлган саноат товарлари ёки хизматлар баҳолари ўртасида йирик номуносиблик (баҳолар диспаритети) вужудга келади. Бу эса, ўз навбатида, қишлоқ хўжаликлари маҳсулотлари ишлаб чиқарувчи кархоналар фаолиятининг иқтисодий самарасини пасайтиради ёки умуман, зарарли қилиб қўяди. Бундай ҳолат ҳеч бир мамлакат манфаатига мос тушмайди. Бундай вазиятда давлат қишлоқ хўжалиги товар ишлаб чиқарувчилари учун ноқулай бўлган техника таъминоти ҳамда хизмат кўрсатувчи кархоналарнинг монопол мавқеини чеклаш чораларини кўришга мажбур бўлади.

Қишлоқ хўжалигини давлат тамонидан қўллаб – қувватлаш зарурияти бу тармоқда капитал айланишининг хусусиятларидан ҳам келиб чиқади.

Маълумки, саноат, савдо, молия бозорлари каби бир қатор тармоқларда капитал айланиши қишлоқ хўжалигидагига нисбатан бир неча марта юқоридир. Капитал қанча тез айланса, шунчалик кўп фойда

келтириши туфайли қишлоқ хўжалигида капиталнинг секин айланиши бу тармоққа инвестиция имкониятларини кескин чегаралайди.

Аммо, ерларнинг мелиоратив ҳолатини яхшилаш, янги ерларни ўзлаштириш ва суғориш тармоқларини барпо этиш, ишлаб чиқаришни техник қуроллантириш, фан – техника ютуқлари ва илғор техналогияларни жорий этиш, экологик вазиятни барқарор ушлаб туриш каби муҳим тадбирларни амалга ошириш учун йирик капитал маблағлар талаб этиладики, бу тадбирларни ёлғиз қишлоқ хўжалиги корхоналарнинг маблағлари ҳисобдан амалга ошириб бўлмайди. Бунинг учун давлат бюджети ҳисобидан махсус маблағлар ажратилиши мақсадга мувофиқ. Ва ниҳоят, фермер хўжаликларининг ижтимоий ривожланиши, яъни улар учун йўллар барпо этиш, газ, сув, электр таъминоти, ижтимоий – маданий объектлар қуриш каби умумдавлат аҳамиятига эга бўлган муаммолар мавжудки, бу муаммоларни давлат ҳомийлигисиз ечиб бўлмайди.

15.2. Давлатнинг қишлоқ хўжалигини тартибга солиш ва қўллаб – қувватлашдаги асосий вазифалари, уларни амалга ошириш шакллари ва усуллари

Миллий аграр иқтисодиётининг хусусиятларидан келиб чиққан ҳолда давлатнинг қишлоқ хўжалигини тартибга солиш ва қўллаб - қуватлашдаги асосий вазифалари сифатида қуйдагиларни белгилаш мумкин:

Ҳуқуқий тартибга солиш вазифаси – давлат аграр иқтисодиёт барқорор ривожланишини ва ҳар бир хўжалик юритувчи субъект тенг шароитларда фаолият юритишини таъминлашга имкон берувчи меъёрлар ҳамда қонунларни қабул қилиш орқали, ижтимоий – иқтисодий жараёнларнингҳуқуқий асосларини яратишни назарда тутади.

Барқарорлаштириш вазифаси – аграр иқтисодиётда иннқирозли ҳолатларни бартараб этиш, қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқаришнинг пасайишига йўл қўймаслик ва агросаноат мажмуи таркибинингмутаносиблигини таъминлаш билан боғлиқ.

Тартибга солиш вазифаси – хўжалик юритувчи субъектларнинг самарали фаолият юритишларини таъминлаш мақсадида бозор тузилмалари билан давлат бошқарувининг ўзаро манфаатлилиги ҳамда уйғунлигини шакллантиришдан иборат.

Рағбатлантириш вазифаси – миллий иқтисодиёт доирасида қишлоқ хўжалигида фан – техника тараққиётини, хусусий тадбиркорликни, адолатли рақобат курашини ёки бошқа устивор йўналишларни рағбандлантириш ва қўллаб – қувватлаш чораларини ифодалайди.

Тақсимлаш вазифаси – ижтимоий адолат ва ҳимоялаш воситаси сифатида дароматларни қайта тақсимлаш, шунингдек, ички маҳсулот таркибини ўзгартириш мақсадида ресурслар тақсимотига тузатишлар киритиш билан боғлиқ.

Ижтимоий кафолатлаш вазифаси – қишлоқ хўжалигида таъминот ва аҳоли начор қатламларини ҳимоялашнинг самарали тизимсини яратиш, ишлаб чиқариш ва тақсимотнинг ижтимоий йўналтирилганлигини

таъминлаш, таълим, соғлиқни сақлаш ва маданий тадбирларга бўлган эхтиёжни қондириш билан боғлиқ чора – тадбирларни ўз ичига олади.

Муҳофаза қилиш вазифаси аграр ишлаб чиқаришни салбий характердаги ташқа таъсирлардан (масалан, атроф – мубошқ.) сақлаш, миллий товар ишлаб чиқарувчиларни ташқи экспортёрлардан ёки жаҳон бозоридаги кучли рақобатдан ҳимоялаш каби вазифалардан иборат.

Назорат этиш вазифаси – қишлоқ хўжалигида қонуний – меъёрий ҳужжатлар, ҳукумат қарорлари ва давлат андозаларининг бажарилиши устидан назорат ўрнатиш билан боғлиқ.

Ташқи иқтисодий фаолиятни муқобиллаштириш вазифаси – халқаро бозорлар қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари экспортёрларининг манфаатларини ҳимоялаш, божхона таърифлари ва солиқлар орқали экспортга йўналтирилган маҳсулотлар яратишни рағбантлантириш, улар учун қулай иқтисодий муҳит ҳосил қилиш тадбирларидан иборат.

Истиқболни белгилаш вазифаси – қишлоқ хўжалигини истиқболда ривожлантиришнинг устивор йўналишларини белгилаш, барқарор аграр тараққиётининг самарали вариантларини изчил амалга оширишни ўз олдига мақсад қилиб қўяди.

Бозор иқтисодиётига ўтиш жараёнида давлатнинг қишлоқ хўжалигини қўллаб – қувватлашдаги энг муҳим вазифаларидан бири – тадбиркорлик ташаббуси ва танлов эркинлигига, мустақил хўжалик юритиш ҳуқуқи ва ўз хусусий мулкига эга бўлган бозор хўжалигининг субъекти тадбиркорларни шакллантириш ҳамда уларнинг соғлом рақобат ва тенг хўжалик юритиш ўароитларида фаолият кўрсатишини таъминловчи ҳуқуқий – меъёрий асосларини яратишдир. Давлат тадбиркорларнинг бутун ижобий ва меҳнат қобилиятларини юзага чиқариши ҳамда улар хўжаликни бошқариш жараёнларини тўсиқсиз амалга оширишлари учун зарур бўлган барча шарт – шароитларни, яъни тадбиркорлик ва танлов эркинлигини қонунан мустаҳкамлаб қўйиши керак. Шу билан бирга давлат тегишли қонуний ҳужжатлар орқали бозор шароитида хўжалик юритиш қоидалрини белгилайди.

Давлатнинг яна бир муҳим вазифаси қишлоқ хўжалиги маҳсулотларига барқарор талаб ва таклифнинг шаклланишини қўллаб – қувватлашдир. Қишлоқ хўжалиги маҳсулотларига барқарор талабни шакллантириш учун аҳолининг дароматларини ўстириш ва қайта тақсимлаш, истеъмол учун зарур бўлган баъзи маҳсулотларнинг баҳоларини тартибга солиш каби тадбирлар қўлланилади. Давлат истеъмол учун зарур бўлган ҳамда стратегик аҳамиятга эга бир қатор маҳсулотларга давлат буюртмаларини шакллантириш орқали ҳам қишлоқ хўжалиги маҳсулотларига барқарор талабни юзага келтиришга ҳисса қўшади.

Қишлоқ хўжалиги маҳсулотларига барқарор таклиф ҳажмини қўллаб – қувватлаш бевосита хўжаликларда ишлаб чиқаришни оптималлаштириш, уларнинг моддий – техник салоҳиятини ошириш, соҳага энергия ва ресурсларни тежаш имконини берувчи илғор технология ҳамда фан-техника ютуқларини жорий этиш (баҳолар паритетини сақлаш, солиқ,

молия-кредит ва суғурта тизими) орқали ишлаб чиқариш – молиявий фаолиятда қулайлик ҳамда имтиёзлар яратиш орқали таъминланади.

Давлатнинг учунчи муҳим вазифаси – қишлоқ хўжалиги корхоналарининг самарали фаолият юритишга етакловчи соғлом рақобат муҳитини шакллантиришдир. Бунинг учун қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари бозорининг очиқлигини ҳамда адолатли рақобат муҳитини яратиш, носоғлом рақобат ва монополияга қарши курашнинг самарали воситаларини қўллаш чоралари амалга оширилади.

Давлат қишлоқ хўжалиги корхоналарининг жаҳон қишлоқ хўшжалиги ва озиқ-овқат бозорларида тенг ҳуқуқли субъект сифатида қатнашиши учун қулай шарт-шароитларни яратиб бермоғи лозим. Бунинг учун давлат:

Қишлоқ хўжалиги корхоналарининг экспортга йўналтирилган рақобатбардош маҳсулотлари етиштиришга рағбатини ошириш;

Маҳалий бозорларда уларни ташқи экспортёрлар рақобатидан етарли даражада ҳимоялаш (протенционизм) воситаларини ишга солади.

Бозор иқтисодиётига ўтиш даврида давлатнинг энг муҳим вазифаларидан бири қишлоқ хўжалигига хизмат кўрсатувчи ишлаб чиқариш ҳамда ижтимоий инфратузилмаларни барпо этишга кўмаклашишдир. Бу вазифани амалга ошириш деҳқонларга моддий – техник ресурслар етказиб берувчи, маҳсулотларни сақлаш, ташиш, қайта ишлаш ва сотишга кўмаклашувчи хизмат кўрсатувчи корхоналар тармоғини яратиш, банк, молия ва қимматли қоғозлар бозори, фонд биржалари ва ярамаркалар, ахборот – маслаҳат марказлари ҳамда деҳқонлар манфаатларини ҳимоя қилувчи уюшмалар, фондларни ташкил этиш ва ривожлантиришни назарда тутади.

Давлатнинг қишлоқ хўжалигини тартибга солиш ва қўллаб-қувватлаш борасидаги вазифалари маълум бир тамойилларга таяниб амалга оширилади. Бу тамойилларни қуйидагича тавсифлаш мумкин:

Қишлоқ хўжалигининг иқтисодий моҳиятини, миллий иқтисодиётни ривожлантириш ва аҳолини озиқ-овқат билан таъминлашда унинг тутган ўрнини ва аҳамиятини илмий тушуниш;

Зарурият ва етарлилик даражасидаги протекционизм сиёсати;

Қишлоқ хўжалигини мақсадли – дастурий тартибга солиш;

Давлат ҳомийлигининг доимий кафолатланиши;

Қўллаб-қувватлаш тадбирларининг табақаланган ҳолда қўлланилиши;

Давлат аралашувининг рағбатлантиривчи йўналишга эгалиги;

Давлат аралашувининг ижтимоий йўналтирилганлиги.

Давлат ўзининг қишлоқ хўалигини тартибга солиш ва қўллаб – қувватлашга оид вазифаларини турли шакл ва усулларда амалга оширади. Танланган мезоннинг хусусиятларидан келиб чиқиб, уларни қуйидагича туркумлаш мумкин:

Давлатнинг аграр соҳа иқтисодий жараёнларига таъсири даражасига кўра, тартибга солишнинг бевосита ва билвосита усуллари мавжуд. Давлатнинг қишлоқ хўалигига бевосита таъсир кўрсатиши хўжалик юритувчи субъектларини ўз танлов эркилигидан кели чиқиб эмас,

балки давлат томонида белгиланган қонуний – меъёрий қоидалар асосида бошқарув қарорлари қбул қилишга мажбур этади. Бунга солиқ қонунчилиги, бухгалтерия ҳисоби ва ҳисоботини юритиш бўйича йўриқномалар ва бошқалар мисол бўлади.

Билвосита усуллар ёрдамида давлатнинг қишлоқ хўжалигига таъсири такрор ишлаб чиқаришнинг макраиқтисодий нисбатларини таъминлаш мақсадида хўжалик юритувчи субъектларнинг фаолиятини иқтисодий дастаклар ёрдамида тартибга солишни кўзда тутади. Бунда давлат иқтисодий субъектлар томонидан қарорлар қабул қилиш жараёнига тўғридан – тўғри аралашмайди, балки бу қарорларни давлатнинг иқтисодий сиёсатига мос бўлишини рағбантлантиради.

Ташкилий – институтционал мезонга кўра давлатни қиўлоқ хўжалигини тартибга солишнинг маъмурий ва иқтисодий усуллари фарқ қилади. Маъмурий усуллар хўжалик юритувчи субъектлар учун қонуний ва меъёрий шарт – шароитларни вужудга келтириш билан боғлиқ ҳуқуқий инфратизимни шакллантиришга оид чора – тадбирлар мажмуасини ўз ичига олади. Унинг вазифаси тадбиркорлик фаолияти учун барқарор ҳуқуқий шароитлар яратиш, рақобат муҳитини муҳофаза қилиш каби тадбирлардан иборат.

Қишлоқ хўжалигини давлат тамонидан тартибга солиш маъмурий усулларнинг ўзига хос хусусиятлари қуйидагилардан иборат:

улар давлат ҳокимиятининг қудрати ва салоҳиятига таянади;

уларни амалга ошириш билан боғлиқ қўшимча моддий рағбатлантирувчи чоралар яратишни шарт қилиб қўймайди;

тақиқлаш, рухсат бериш ва мажбурлаш тадбирларини (квотлаш, лицензия бериш, меъёрий нормаларни белгилаш ва ҳ. к.) ўз ичига олади.

Маъмурий бошқарув ўз табиатига кўра, бозорга хос тартибга солиш ҳаракатига тўсиқлик қилади. Бироқ ривожланган бозор шароитида ҳам бошқаришнинг маъмурий усуллари ўз аҳамиятини сақлаб қолади ва зарур бўлганда улардан фойдаланилади. Хусусан, бозор иқтисодиёти ривожланган ҳамма мамлакатларда маъмурий усуллар воситасида монополияга қарши сиёсат амалга оширилади.

Иқтисодий усуллар ёрдамида давлат бозор жараёнларининг ривожланишини давлатнинг иқтисодий сиёсатига мос йўналишга солиш учун таъсир этиш чораларини қўллайди. Иқтисодий жараёнларни давлат тамонидан тартибга солишнинг маъмурий усуллари бозор хўжалигининг ўз –ўзини бошқариш механизмига қаршилик қилса, иқтисодий усуллар улардан фаол фойдаланишни рағбатлантиради.

Иқтисодиётни тартибга солиш ва қўллаб қуватлашнинг иқтисодий усуллари қуйдагилар киради.

-бюджет – солиқ сиёсати;

-пул –ктидит сиёсати;

-ташқи иқтисодий фаолиятни муқобиллаштириш;

-иқтисодий режалаштириш, дастурлаш ҳамда истиқболни белгилаш.

Бюджет - солиқ тизими хўжалик юритувчи субъектлар фаолиятини давлат тамонидан бевосита тартибга солишнинг самарали дастакларидан бири ҳисобланади. Давлат бюджетининг харажатлар қисми орқали даромадларни қайта тақсимлаш , қишлоқ хўжалиги соҳасида фан – техника тараққиёти ютуқларини жорий этиш ва илмий тадқиқотлар олиб бориш, аграр иқтисодиётнинг муҳим тармоқларига давлат инвестицияларини йўналтириш ҳамда қишлоқда ижтимоий инфратузилмаларни барпо этиш мумкин бўади.

Солиқ тизими орқали қишлоқ хўжалиги корхоналари фаолиятини рағбатлантириш (солиқ имтиёзлар ва бошқ.) амалга оширилади. Чунки, прогрессив солиқ тизимидан нотўғри фойдаланиш,яъни унингмеъёрини ҳаддан ташқари ошириб юбориш иқтисодий тараққиётга салбий таъсир кўрсатиши мумкин. Бу, биринчи навбатда, юқори унум билан меҳнат қилиш ва юқори даромад олишга бўлган манфаатни, инвестицияларга бўлган рағбатни йўққа чиқиши билан изоҳланади.

Пул – кредит тизими давлатнинг қишлоқ хўжалигига билвосита таъсир кўрисатиш усулларидан биридир. Пул – кре дит тизими орқали:

-мақсадли кредитлар бериш;

-кредит беришнинг юқори чегараларини белгилаш;

-банк фоизларининг даражаси устидан бевосита назорат ўрнатиш;

-кредитлар бўйича фоиз ставкаларини тартибга солиш;

-тижорат банкларини қайта молиялаш меъёрларини тартибга солиш каби иқтисодий рағбатлантириш чоралари қўлланилади.

Иқтисодий режалаштириш, дастурлаш ҳамда истиқболни белгилаш (прогнозлаш) орқали давлат иқтисодий жараёнларга билвосита таъсир кўрсатади ва улар хусусий тармоқ субъектлари учун тавсия мазмунига эгадир. Давлат истиқболни башорат қилиш орқали келгусида кўзда тутилган вазифаларсамарали амалга оширилишнинг оптимал вариантларини изласа, иқтисодий дастурлар орқали маълум бир тармоқ, ҳудуд ёки устувор вазифаларни ривожлантириш масалаларини ҳал этади.

Давлат ўзининг реал ҳокимияти кучидан фойдаланган ҳолда қишлоқ хўжалигини маъмурий усуллар ёрдамида тартибга солса, иқтисодий ёки институционал усуллар ёрдамида уларни қўллаб – қувватлаш чораларини амалга оширади. Эркин бозор муносабатлари ривожланиб бораётган ҳозирги шароитда давлатнинг маъмурий усуллар ёрдамида тартибга солиш даражаси камайиб боради. Аммо, унинг аҳамияти сақланиб қолади. Негаки, хусусий мулк ва тадбиркорлик эркинлиги дахлсизлигини ҳимоялаш монополияни чеклаш, қонун устуворлигини таъминлаш, экологик мувозанатни сақлаб туриш каби муҳим тадбирларни фақатгина кучли давлат ҳокимяти ва маъмурий усуллар орқалигини таъминлаш мумкин.

Шу билан бирга иқтисодий ва институционал усуллар орқали фермер хўжаликларини қўллаб – қувватлаш кўпроқ аҳамият касб этиб бораверади.

Давлатнинг қишлоқ хўжалигини тартибга солиш ва қўллаб – қувватлаш тадбирлари илмий – амалий жиҳатдан асосланган ҳамда ижобий

натижаларни таъминлашга йўналтирилган бўлсагина ўз самарасини беради.

15.3. Ўзбекистон Республикасининг аграр сиёсати ва уни такомиллаштириш йўллари

Ўзбекистонда амалга оширилаётган давлат аграр сиёсати биринчи навбатда мамлакатда мустаҳкам озиқ – овқат базасини, ер ва сувдан оқилона фойдаланиш шарт – шароитларини яратиш, мулкчиликда давлат монополиясини кескин чеклаш ва хусусий мулк эгалиги ҳамда мулкчиликнинг бошқа шаклларига кенг йўл очиш, турли мулкчилик шаклидаги қишлоқ хўжалиги корхоналарига тенг ривожланишига эришиш ва уларни ҳар томонлама қўллаб – қувватлаш масалаларига қаратилган.

Ўзбекистонда қишлоқ хўжалигини давлат томонидан тартибга солиш ва қўллаб – қувватлаш борасида қуйидаги ишлар амалга оширилмоқда:

қишлоқ хўжалиги корхоналари фаолиятининг меъёрий – ҳуқуқий негизини такомиллаштириш;

қонунда кўрсатилган ҳуқуқлари бузилишига йўл қўймаслик;

уларнинг ички фаолиятига аралашувнинг ҳар қандай кўринишига йўл қўймаслик;

қишлоқ хўжалигида мақбул баҳо сиёсатини юритиш, доимий равишда қишлоқ хўжалиги ва саноат товарлар орасидаги баҳолар паритетини сақлаб бориш;

даромадлар пасайиб кетишига йўл қўймаслик;

илғор технология ва техникалар билан таъминлаш тизимини такомиллаштириш;

фқоралар тадбиркорлик фаолияти билан эркин шуғулланишлари ва ундан манфаатдорлигининг кафолатлари ва шароитларини таъминлаш, уларнинг ишбилармонлик фаоллигини ошириш ҳамда қонуний ҳуқуқлари ва манфаатларини муҳофаза қилиш;

молия – кредит тизимини такомиллаштириш ҳамда корхоналарнинг кредит манбалари ва сармояларидан фойдаланиш имкониятларини кенгайтириш;

ишлаб чиқаришга хизмат кўрсатувчи инфратузилмаларни кенгайтириш ва ривожлантириш;

улгуржи ва майда улгуржи савдони ривожлантириш, корхоналарнинг хомашё, ахборотлар ва технологиялардан эркин ва ўрта бизнес корхоналари томонидан ишлаб чиқарилаётган маҳсулотларни ияки ва ташқи бозорларда сотиш тизимини такомиллаштириш;

қишлоқ хўжалиги ҳисоби ва таҳлили тизимини такомиллаштириш, улар учун давлат статистика, бухгалтерия ва солиқ ҳисоботининг соддалаштирилган тартибини жорий этиш;

кадрлар тайёрлаш, қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш тизимини ривожлантириш;

пул – кредит тизимининг барқарор фаолиятини таъминлаш учун суғурта тизими аҳамиятини ошириш;

Ерга мулкчилик, ер ва сувдан самарали фойдаланиш механизмини шакллантириш.

Ўзбекистонда қишлоқ хўжалигини тартибга солиш, мувофиқлаштириш ва қўллаб – қувватлаш ишлари билан тегишли давлат бошқаруви органлари, Қишлоқ ва сув хўжалиги Вазирлиги, Деҳқон ва фермер хўжаликлари уюшмаси ҳамда бошқа тузилмалар шуғулланадилар.деҳқон ва фермер хўжаликларини қўллаб –қувватлаш жамғармаси, Бизнес – фонд, Бандликка кўмаклашиш жамғармаси, тижорат банклари, “Мадад”, “Биржасавдосуғурта”, “Агросуғурта” суғурта агентликлари ва бошқа институционал тузилмалар корхоналарга бизнес-режа тузиш, имтиёзли кредитлар олиш ва уларни амалга оширишга кўмаклашадилар. Бунда тижорат банклари, турли жамғармалар имтиёзли кредит ажратиш билан ёрдам берса, суғурта агентликлари кредит хатари ва бошқа фавқулодда ҳолатлардан суғурталайди.

Қишлоқ хўжалигида ислоҳатларнинг ҳуқуқий – меъёрий базасини яратиш кархоналарнинг иқтисодий эркинлигини таминлаш ҳамда уларнинг қонуний бизнес билан шуғулланишларига имкон берувчи ҳуқуқлари ва имтиёзларини кафолатлашнинг энг муҳим шартларидан бири ҳисобланади.

Ўзбекистонда қишлоқ хўжалиги кархоналари фаолиятини давлат томонидан тартибга солиш ва мувофиқлаштириш борасида мусаҳкам ҳуқуқий – меъёрий асос яратилган. Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси, “Фуқоралик Кодекси”, “Ер кодекси”, “Солиқ Кодекси”, “Тадбиркорлик фаолияти эркинлигининг кафолатлари тўғрисида”ги, “Ширкат хўжалиги тўғрисида”ги, “Фермер хўжалиги тўғрисида”ги, “Деҳқон хўжалиги тўғрисида”ги қонунлари, Ўзбекистон Республикаси Президентининг бир қатор фармонлари ва Вазирлар Маҳкамасининг қарорлари ҳамда бошқа меъёрий ҳужжатлар республикамизда қишлоқ ҳўжалиги кархоналари фаолиятининг турли жиҳатларини тартибга солиб туради ва уларнинг хўжалик фаолиятига давлат органлари ва ташкилотларнинг ҳамда бошқа органлар ва ташкилотларнинг, улар мансабдор шахсларнинг аралашувига йўл қўйилмайди. Давлат тадбиркорларнинг эркинлиги, ҳуқуқларини ҳимоя қилади ва уларнинг фаолиятига асоссиз аралашувларни чеклаб туради.

Республикамиз қишлоқ хўжалигида хусусий тадбиркорликни кенг ривожлантириш мақсадида фермер хўжаликларининг ҳуқуқларини ва қонуний манфаатларини муҳофаза қилиш борасида муайян ишлар амалга оширилмоқда. Хусусан, Ўзбекистон Республикаси “Фермер хўжалиги тўғрисида”ги қонунининг 29- моддаси: “Давлат қишлоқ хўжалиги маҳсулоти етиштириш ва уни реализация қилиш билан шуғулланувчи фермер хўжаликларининг ҳуқуқлари ва қонуний манфаатларига риоя этилишини кафолатлайди”, - деб эътироф этилган.

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2001 йил 22 августдаги 347- сонли “Тадбиркорлик субъектларини давлат рўйхатидан ўтказиш ҳамда ҳисобга қўйиш тизимини такомиллаштириш тўғрисида”ги қарори билан тадбиркорлик субъектларини, жумладан, фермер

хўжаликларини давлат рўйхатига олиш ва ҳисобга қўйишнинг енгиллаштирилган тадбири жорий этилди. Унга кўра, тадбиркорлик субъектларини давлат рўйхатига олиш “бир йўла” тамойили асосида, уларни автоматик тарзда ҳисобга қўйиш билан амалга оширилади. Қарорга мувофиқ туман ҳокимиятлари таркибида давлат рўйхатига олиш бўйича махсус хизмат ташкил этилган бўлиб, унинг ходимлари тадбиркорларни давлат рўйхатидан ўтказиш билан боғлиқ барча ҳужжатларни таёрлаш, уларни йўл фонди, меҳнат, бандлик ва ижтимоий таъминот бўлими, солиқ ҳамда статистика органларида ҳисобга қўйиш ишларини ўзлари амалга оширадилар.

Фермер хўжалигини ер ижроси билан боғлиқ барча хужжатлар тайёр бўлган тақдирда давлат рўйхатига олишнинг умумий муддати (ички ишлар бўлимидан муҳр ҳамда бурчак штампини таёрлашга рухсат олишни ҳам қўшиб ҳисобланганда) 12 кундан ошмаслиги лозим.

Кузаткичларнинг кўрсатишича, фермер хўжаликларини давлат рўйхатига олишнинг бу енгиллаштирилган тартиби жорий этилиши муҳим аҳамиятга эга бўлди. Чунки, қарор қабул қилингунга қадар фермер хўжалиги ташкил этиш истагида бўлган фуқораларни рўйхатга олиш ишлари асоссиз равишда, туцрли маъмуриятчилик ва сансоларлик туфайли чўзиб юборилар эди.

Фермер хўжаликлари қонунда белгилаб берилган тартибда ҳисоб ва ҳисобот ишларини юритадилар. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2000 йил 23 фебралдаги “Кичик ва ўрта бизнес корхоналаручун ҳисоботлар юритилишини қисқартириш ҳамда соддалаштириш чора – тадбирлари тўғрисида”ги 65 – сонли қарорига мувофиқ 2000 йилнинг 1- чорагидан фермер хўжаликлари учун максимал қисқартирилган ва соддалаштирилган ҳисоб шакли ҳамда уни тақдим этиш белгилаб берилган.

Республикамизда фермер хўжаликларини ҳуқуқий жихатдан ҳимоя қилиш билан бир қаторда уларни иқтисодий дастаклар орқали ҳар томонлама рағбатлантириш чоралари ҳам амалга оширилмоқда. Давлатнинг иқтисодий рағбатлантириш чоралари қуйдаги механизмлардан ташкил топади :

молия – киридит тизими орқали қўллаб- қувватлаш;

табақаланган ва имтиёзли солиқ тизимидан фойдаланиш;

баҳолар паритетини сақлаш;

ташқи иқтисодий фаолиятни рағбатлантириш ва бошқалар.

Давлатнинг фермер хўжаликлари фаолиятини иқтисодий дастаклар орқали қўллаб – қувватлаш чоралари фермер хўжаликларининг ривожланишига қулай шарт – шароитлар яратиш мақсадида давлат томонидан бериладиган иқтисодий рағбатлантириш чораларидан ташкил топади. Бундай чора-тадбирлар сарасига солиқлар тўлашда енгилликлар бериш, имтиёзли шартлар ва фоизларда кредитлар бериш, давлат буюртмаси бўйича харид қилинадиган маҳсулотларга кафилланган баҳолар

белгилаш, экспорт-инпорт операдцияларида қулай тарифлар ва тўловлар ўрнатиш каби иқтисодий дастаклар киради.

Фермер хўжаликларига солиқ тўлашда сезиларли енгилликлар жорий этилган. Амалдаги қонунчиликка мувофиқ улар дастлаб ташкил этилганидан бошлаб 2 йил мобайнида ягона ер солиғи тўлашдан озод этилган. Кейинги йилларда эса улар бошқа қишлоқ хўжалиги корхоналари билан тенг шароитларда ер майдонининг жойлашган ўрни ва тупроқнинг унимдорлиги даражасидан келиб чиқиб белгиланадиган балл-бонитетлар асосида ягона ер солиғи тўлайдилар.

Фермер хўжаликларини молия-кредит тизими орқали қўллаб-қувватлаш биринчи навбатда имтиёзли кредит бериш механизмини қўллаш ҳамда кафолатлаш жараёнини ривожлантириш билан характерланади. Ҳозирги кунда "Кичик ва ўрта бизнесни қўллаб-қувватлаш давлат дастури" доирасида деҳқон ва фермер хўжаликларига давлат маблағлари, тижорат банкларининг имтиёзли жамғармаси ҳамда айнан шу мақсадлар учун ташкил этилган бюджетдан ташқари жамғармалар маблағлари ҳисобидан имтиёзли кредитлар бериш амалда қўлланмоқда. Бундай имтиёзли кредитлар учун фоиз тўловлари Марказий банк (МБ) томонидан қатъий белгиланиб, МБ қайта молиялаш ставкасининг 50 фоизидан юқори бўлмайди. Шунингдек, деҳқон ва фермер хўжаликлари учун кредитнинг гаров таъминотини яратишда давлат ёки бюджетдан ташқари жамғармаларнинг кафолат тизимини яратишга ҳам эътибор берилмоқда.

Давлатнинг фермер хўжаликлари ривожланишига кўмаклашувчи институционал ва инфратузилмаларни қўллаб-қувватлаши муҳим аҳамият касб этмоқда. Бу вазифани амалга ошириш фермер хўжаликларига моддий – техник ресурсларини этказиб берувчи, маҳсулотларни сақлаш, ташиш, қайта ишлаш ва сотишга кўмаклашувчи ҳизмат кўрсатувчи корхоналар тормоғини яратиш, банк, молия ва қимматли қоғозлар бозори , фонд биржалари ва ярмаркалар, ахборот-маслаҳат марказлари ҳамда фермерлар манфаатларини ҳимоя қилувчи уюшмалар, фондларни ташкил этиш ва уларни ривожлантириш учун қулай шароитларни яратишни назарда тутади. Давлат бу йўл билан фермерликни ривожини билвосита қўллаб-қувватлайди. Кейинги йилларда бу йўналишда бир қатор муҳим қарорлар қабул қилинди ва амалга оширилмоқда. Хусусан, Вазирлар Маҳкамасининг 2002 йил 5 январдаги 8-сонли қарорига мувофиқ фермер хўжаликларига айлантирилаётган хўжаликлар худудида барпо этилаётган бозор инфратузилмаси объектларининг ишлаб чиқариш, молиявий ва моддий – техника базасини ривожлантиришни рағбатлантириш мақсадида фермер хўжаликларини минерал ўғитлар ва ёнилғи – мойлаш материаллари билан таъминлаш бўйича бўлинмалар мулк солиғи ва ер солиғи тўлашдан, сувдан фойдаланувчилар уюшмалари ҳизматлари қўшилган қиймат солиғи, фойда ва мулк солиғи ҳисобланиши ва тўланишидан 2 йилдан муддатга озод қилинди.

Фермер хўжаликлари сифатида қайта ташкил этилаётган қишлоқ хўжалиги корхоналари худудида тузилаётган муқобил машина – трактор

парклари солиғ солиш шартлари ва қишлоқ хўжалиги товар ишлаб чиқарувчиларга кўрсатилаётган хизматлар (ер хайдаш, экиш, ишлав бериш, ҳосилни йиғиштириш ва бошқалар) учун ҳисоб – китоблар бўйича “Ўзагромашсервис” уюшмаси вилоят бирлашмаларининг машина – трактор паркларига тенглаштирилди. Шунингдек, фермерлар ва бошқа қишлоқ хўжалиги корхоналарига лизинг хизмати кўрсатувчи корхоналарга ҳам бир қатор имтиёзлар берилган хусусан, Вазирлар Маҳкамасининг 2002 йил 2 ноябрдаги “Қишлоқни лизинг шартларида қишлоқ хўжалик техникаси билан таъминлаш чора-тадбирлари тўғрисида”ги 424-сонли қарори билан “Ўзқишлоқхўжаликмаш-холдинг” компанияси корхоналари томонидан замонавий қишлоқ хўжалик техникасини фермерларга ва бошқа қишлоқ хўжалиги корхоналарига камида 7 йиллик муддат билан лизингга бериш ва компанияси даромади (маржаси) нинг имтиёзли ставкаси Марказий банк қайта молиялаштириш ставкасининг 50 фоизидан юқори бўлмаслиги белгилаб қўйилди. Бунда тракторлар ва ўрим-йиғим техникаси қийматининг 15 фоизи аванс сифатида фермер хўжаликлари томонидан ўз маблағлариҳисобига ва қолган 85 фоизи “Қишлоқ хўжалигини техника билан таъминлашни давлат томонидан қўллаб – қувватлаш жамғармаси” қарз асосида берадиган маблағлар ҳисобига маблағ билан молиявий таъминланади. Кичик ва ўрта бизнесни замонавий технология, ускиналар билан жиҳозлашда, шунингдек, мамлакатимизнинг ишлаб чиқарувчилари томонидан таёрлаб чиқарилган асбоб-ускина ва техникаларини сотишда лизинг фаолияти ролини ошириш мақсадида Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2002 йил 28 августдаги “лизинг фаолиятини ривожлантиришни янада рағбатлантириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги фармони билан 2002йилнинг 1 сентябиридан бошлаб лизинг тўловлари қўшилган қиймат солиғидан, лизингга бериш учун Ўзбекистон Республикаси ҳудудига олиб келадиган технология ускиналари вакил банкнинг тегишли тасдиғи мавжуд бўлган тағдирда божхона тўловидан ва қўшилган қиймат солиғидан озод қилинди. Шу билан бирга, лизинг оладиган хўжалик юритувчи субъектлар лизингга берилган мулкка солиқ тўлашдан лизинг шартномаси амал қиладиган муддатгача озод қилинадиган ва лизинг берувчини солиққа тортишда у лизингга бериш учун мулк харид қилишга олган кредитлар фоизи ҳамда белгиланган бошқа тўловларнинг суммаси унинг жами даромадидан чегириб ташланадиган бўлди. Бунинг ижобий томони шундаки, эндиликда фермерлар бир тамондан, замонавий қишлоқ хўжалиги техникаларини анча енгил шартларда ва арзон тўловлар эвазига лизингга олиш имкониятига эга бўлсалар, иккинчи томондан, лизинг берадиган корхоналар ҳам лизинг хизмати сифати ва самарадорлигини муайян даражада оширишга муваффақ бўладилар.

Қисқача хулоса

Ишлаб чиқаришнинг барқарор ривожланишини таъминлаш мамлакат иқтисодий сиёсатнинг устивор йўналишидир. Бозор иқтисодиёти ишлаб

чиқаришнинг давлат тамонидан тартибга олиниб турилишини талаб қилади. Бозор шароитида ишлаб чиқариш давлат тамонидан иқтисодий дастаклар ёрдамида тартибга солиниб турилади.

Қишлоқ хўжалиги ўз хусусиятларига кўра давлат томонидан тартибга солиниб туришга айниқса муҳтож. Гап шундаки, қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари ишлаб чиқариш билан жуда кўплаб корхоналар шуғулланади. Натижада маълум маънода идеал рақобат муҳити вужудга келади. Қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқаришининг табий мухитга боғлиқлиги ҳам давлат тамонидан аралашувни талаб қилади. Акс ҳолда жуда кўплаб корхоналар ишлаб чиқариш натижаларига кўра, зара кўриши мумкин.

Қишлоқ хўжалигига давлат жуда кўп дастаклар орқали таъсир кўрсатади. Давлат тамонидан ишлаб чиқаришни тартибга солиш жараёни йилдан-йилга такомиллаштирилиб борилмоқда.

Таянч иборалар

Дотация, лизинг, суғурта, солиқ имтиёзи, аванс, ер солиғи, мулк солиғи, интенсив ва экстенсив ривожланиш, фан-техника тараққиёти, чекланганлик, нарх, иқтисодий дастаклар, баҳонинг функциялари, ишлаб чиқариш харажатлари, таннарх, харажатлар калькуляцияси, асосий маҳсулот, қўшимча маҳсулот, ёндош маҳсулот, тежамкорлик, фонд қайтими, фонд сиғими, фонд билан таъминланиш ва қуролланиш, айланма фондлар, айланма маблағлар, самарадорлик коэффициенти, асосий фондларниниг эскириши, жисмоний эскириш, амортизация, маънавий эскириш, меҳнат ресурслари, меҳнатни қуролланиш даражаси, миграция, меҳнат унумдорлиги, ишбилармонлик, ер ва сув фонди, механизациялаштириш, химиялаштириш, автоматлаштириш, баҳолар паритети, аграсаноат мажмуасига кирувчи тармоқларни мутоносиб ривожлантириш, маҳсулот сифати, агросаноат интеграцияси, аграр сиёсат, агросаноат мажмуаси, иқтисодиёт, агросаноат мажмуаси таркиби, агросаноат мажмуасининг соҳалари, инфратузилма, ишлаб чиқариш инфратузилмаси, ижтимоий инфратузилмаси, фаннинг предмети, усуллари, вазифалари, иқтисодий қонунлар, иқтисодий муҳит, ҳудуд иқтисодиёти, тармоқларнинг мутоносиб ривожланиши, ижтимоий масалалар, аҳоли турмуш даражаси, иқтисодий самара, ижтимоий самара, ишлаб чиқаришни интенсивлаштириш, барқарор иқтисодий ривожланиш, ишлаб чиқариш жараёнларини фонд, фонда қайтими, билан таъминланиш даражаси, иқтисодий кўрсаткичлар, ялпи ички маҳсулот, хусусий тадбиркорлик, импорт, экспорт, миграция, қишлоқ хўжалиги, қайта ишлаш саноати, сақлаш корхоналари, кимё саноати, чорвачилик, асаларичилик, балиқчилик, пиллачилик, омуҳта ем саноати, моддий рағбатлантириш, касбий малака, ҳосилдорлик, маҳсулдорлик, натурал кўрсаткичлар.

Назорат ва муҳокама учун саволлар

Қишлоқ хўжалигини давлат тамонидан тартибга солиб туриш ва қўллаб-қувватлашнинг моҳияти ва зарурати нимада?

Давлатнинг иқтисодий функциялари, қишлоқ хўжалигини давлат тамонидан тартибга солиш ва қўллаб-қувватлаш соҳасидаги вазифалари нималардан иборат?

Аграр сиёсат нима? Ўзбекистонда аграр сиёсатни такомиллаштириш йўллари нималарга асосланади

Адабиётлар рўйхати

Ўзбекистон Республикасининг Конститутцияси: -Т.: Ўзбекистон 1999

Ўзбекистон Республикасининг Ер кодекси.-Т.: Адолат, 1999.

Ўзбекистон Республикасининг "Қишлоқ хўжалиги кооперативи (ширкат хўжалиги) тўғрисида"ги қонуни.-Т.: Адолат, 1999.

Ўзбекистон Республикасининг "Фермер хўжалиги тўғрисида"ги қонуни.-Т.: Адолат, 1999.

Ўзбекистон Республикасининг "Деҳқон хўжалиги тўғрисида"ги қонуни.-Т.: Адолат, 1999.

Ўзбекистон қишлоқ хўжалигида ислоҳотларни чуқурлаштиришга оид қонун, ҳукумат қарорлари ва меъёрий ҳужжатлар тўплами.-Т.: Ўқитувчи, 1998.

Каримов И. А. Ўзбекистон буюк келажак сари.-Т.: Ўзбекистон, 1999.

Каримов И. А. Қишлоқ хўжалиги тараққиёти – тўкин ҳаёт манбаи. – Т.: Ўзбекистон, 1998.

Қаюмов Ф. Қ. Эффективность АПК в условиях перехода к рынку: Общие и регионалные проблемы. – М.: ИПО «Полигран», 1992.

Серова Е. В. Аграрная экономика: Учебник для студентов экономических вузов, факультетов и специальностей. – М.: ГУ ВШЭ, 1999.

Узбекистан: десять лет по пути формирования рыночной экономики Колл. Авт.: Р. А. Алимов, А. К. Бедринцев, А. Ф. Расулов и др.// Под ред. А.Х. Хикматова. – Т.: Ўзбекистон, 2001.- 352 б.

Хакимов Р., Отақулов М., Юсупов Э., Юсупов М.С. Агросаноат мажмуаси иқтисодиёти. – (Ўқув қўлланма) Т., ТДИУ, 2004.-160 б.

Салимов Б.Т., Ҳамдамов Қ.С., Беркинов Б.Б., Хакимов Р., Юсупов М.С., Орипов М.А., Ўроқов Н.И. - Деҳқон ва фермер хўжаликлари иқтисоди – (Ўқув қўлланма) –Т.: ТДИУ, 2004. – 176 б.

Салимов Б.Т., Ҳамдамов Қ.С., Турсунхўжаев Т.Л., Тўрахўжаев Т.И., Ҳакимов Р.Х., Ўроқов Н.И, Арипов И.М. -Жаҳон қишлоқ хўжалиги. – (Ўқув қўлланма) – Т.: ТДИУ, 2004. – 128 б.

Абдуғаниев А., Абдуғаниев А.А. – Қишлоқ хўжалиги иқтисодиёти – (дарслик). – Т.: ТДИУ, 2004. – 304 б.

Экономика отраслей АПК / И.А.Минаков, Н.И.Куликов, О.В.Соколов и др.; Под ред. И.А.Минакова. – М.: КолосС, 2004. – 464с.- (Учебники и учеб. пособия для студентов высш. учун. заведений).

Республика Узбекистан: Энциклопедический справочник. Н . Тухлиев, А. Кременцова. Т., Гос. Науч. Изд-во «Ўзбекистон миллий энциклопедия», 2001.
Раскин И.И, Раскин Л. И. АПК: производство и первичная переработка хлопка. –Т.: Мехнат, 1986
Папов Н. А. экономика сельского хозяйства: учебник. М.: Дело и Сервис,2000.
Рябушкин.Т.В., Дадашев.А.З. Трудовые ресурсы и эффективность производства. –М.: Знание, 1981.

Интернет сайдлари:

Петранева Г.А., Экономика и управление в сельском хозяйстве. Учебник. 2004, http://textbook.ru/catalogue/book/33320.html
Петранева Г.А., Экономика и управление в сельском хозяйстве, Академия, 2003, http://rbip.bookchamber.ru/description7897.htm
Н.А. Попов «Основы рыночной агроэкономики и сельского предпринимательства», М: Тандем /ЭКМОС, 2002, http://family.taukita.ru/item22219310.html
Н.А.Попов. Экономика отраслей АПК. Курс лекций, 2002, http://shopper.h1.ru/books.shtml?topic=935&page=1
Н.Я.Коваленко, Экономика сельского хозяйства, М.: «ЮРКНИГА», 2004, http://web.book.ru/cgi-bin/book.pl?page=4&book=88899
www.bearingpoint.uz

16-мавзу. АГРОСАНОАТ МАЖМУАСИДА МОЛИЯ – КРЕДИТ ТИЗИМИНИНГ АМАЛ ҚИЛИШ МЕХАНИЗМИ

16.1. Агросаноат мажмуаси молия-кредит тизимининг моҳияти ва хусусиятлари
16.2. Қишлоқ хўжалигини кредитлаш усуллари, шакллари ва уларнинг манбалари
16.3. Қишлоқ хўжалигида ишлаб чиқаришни молиялаштиришнинг бошқа манбалари ва улардан самарали фойдаланиш

16.1. Агросаноат мажмуаси молия-кредит тизимининг моҳияти ва хусусиятлари

Молия – кенгайтирилган такрор ишлаб чиқариш шароитларини таъминлаш ҳамда давлатнинг ўз олдига қўцган мақсади ва вазифаларини амалга ошириш мақсадида марказлаштирилган ва марказлаштирилмаган пул жамғармаларини шакллантириш, тақсимлаш ва улардан фойдаланиш билан боғлиқ иқтисодий муносабатларни ўзида акс эттирувчи тизим. Марказлаштирилганмолия деганда давлат бюджети тизими ва ҳукуматнинг бюджетдан ташқари жамғармаларида жамланадиган пул маблағларини шакллантириш ва улардан фойдаланиш билан боғлиқ иқтисодий муносабатлар тушинилса, марказлаштирилмаган молия корхоналар пул жамғармаларининг доиравий айланиши билан боғлиқ муносабатларни ўз ичига олади.

Молия пул муносабатларининг ажралмас қисми ҳисобланади ва шу туфайли унинг иқтисодий тизимдаги роли ва аҳамияти пул муносабатларининг шаклланиш даражасига боғлиқ бўлади. Ўзининг моддий мазмунига кўра, молия мамлакатнинг молиявий ресурсларни ташкил этувчи мақсадли пул маблағлари жамғармасини ифода этади.

Молия:

товар моддий қийматликларни харит этиш, маҳсулот, иш ва хизматларни реализация қилиш жараёнидаги корхоналар ўртасида;

марказлашган пул маблағлари жамғармаларини шаллантириш ва улардан фойдаланиш юзасидан корхоналар билан юқори ташкилотлар ўртасида;

бюджет тизимига солиқлар тўлаш ва харажатларни молиялаштириш жараёнида корхоналар билан давлат ўртасида;

тўловларни амалда ошириш ва ресурслар харид этишда корхоналар, уй хўжалиги ва бюджетдан ташқари жамғармалар ўртасида;

бюджет тизимининг алоҳида бўғинлари ўртасида;

суғурта холатлари вужудга келганда зарарларни қоплаш ва суғурта тўловларини амалга оширишда корхоналар, уй хўжалиги ва суғирта органлари ўртасида вужудга келадиган пул муносабатларини акс эттиради;

Пул маблағлари ҳосил бўлишининг асосий моддий манбаи бўлиб мамлакатнинг миллий дорамади – янгитдан яратилган қиймат ёки ялпи

ички маҳсулотдан ишлаб чиқариш жараёнида истеъмол қилинган ишлаб чиқариш воситалари ва меҳнат қуролларининг чегириб ташланган қисми хизматқилди ва айнан у миллий даромаднинг яратилиши ва ундан фойдалананиш орасида боғловчи бўғин хизматини ўтайди.

Молия ва кредит ўзаро боғланган категориялар бўлиб, улар ёрдамида корхоналарнинг кенгайтирилган такрор ишлаб чиқариш жараёнида пул жамғармалари доиравий айланиши таъминланади.

Кредит банк тизими ва ихтисослашган молия-кредит муассасалари орқали ссуда жамғармасининг ҳаракатини ифодалайди. Молия-кредит тизимининг тақсимловчи, назорат қилувчи, тартибга солувчи ва барқарорлаштирувчи функциялари мавжуд.

Қишлоқ хўжалиги корхоналари молиясининг моҳияти биринчи навбатда қишлоқ хўжалигининг ўзига хос хусусиятларидан келиб чиқади. Қишлоқ хўжалигида ер, чорва моллари ва бошқа табиий бойликлардан ишлаб чиқариш жараёнига жалб этилган бўлиб, бу унинг иқтисодиётнинг бошқа тармоқларидан фарқланишига сабаб бўлади. Хусусан, қишлоқ хўжалигида асосий ишлаб чиқариш воситаси бўлган ер бошқа асосий воситалар сингари эскирмайди (амортизация қилинмайди) ва шу туфайли маҳсулот таннархини шакллантиришда иштирок этмайди. Шу билан бир вақтда ер участкаларининг табиий унумдорлик даражаси ва жойлашган ўрни қишлоқ хўжалиги корхоналари дифференциал даромад (рента) ҳосил бўлишига сабас бҳлади.

Қишлоқ хўжалиги асосий ишлаб чиқариш фондларининг аҳамиятли қисмини маҳсулотлар ва ишчиҳайвонлар ташкил этади. Аммо, уларни такрор ишлаб чиқариш жараёни бевосита қишлоқ хўжалигининг ўзида амалга оширилади. Ер сингари маҳсулодор чорва молларига нисбатан ҳам амортизация ҳисобланмайди вау маҳсулот таннархи шаклланишида иштирок этмайди.

Қишлоқ хўжалигда ишлатиладиган кўпгина хомашё ва материаллар бевосита корхонанинг ўзида яратилади. Яратилган маҳсулотнинг маълум бир қисми (подани тўлдириш учун ёш моллар, уруғлик, чорва моллари учун озиқа, маҳаллий ўғит сифатида гўнг ва бошқа.) реализация қилинмай, корхонанинг ўзида такрор ишлаб чиқариш жараёнида фойдаланиш учун олиб қолинади.

Чорва молларини боқиш ва ўсимликларни парваришлаш ишлаб чиқариш жараёнига авансланган айланма маблағларнинг узоқ вақт давомида айланишини талаб этади. Ўсимликчиликда у бир йилгача, чорвачиликда эса 9 ойгача давом этади. Бунинг натижасида қишлоқ хўжалиги маҳсулотларининг асосий қисми йил охирида (асосан чоракда) реализация қилинади ва пул тушумининг бир маромда айланишига имкон бермайди. Бу эса хўжаликнинг якуний молиявий натижаларини фақатгина йил якунига кўра аниқлашни тақоза этади.

Қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқаришининг табиий – иқлимий шарт – шароитларга боғлиқлиги ҳосилсизлик, сув тошқини, қурғоқчилик ва бошқа

табиий офатлар таъсирига қарши корхоналарнинг моддий ва пул заҳира фондларини яратишни тақазо қилади.

16.2. Қишлоқ хўжалигини кредитлаш усуллари, шакллари ва уларнинг манбалари

Қишлоқ хўжалиги корхоналари фаолиятини молиялаштиришда ўз маблағлари етарли бўлмаган холатларда четдан қарзга маблағлари етарли бўлмаган ҳолатларда четдан қарзга маблағ жалб этишга тўғри келади. Четдан жалб этиладиган қарз маблағлари қуйидаги манбалар эвазига бўлиши мумкин:

1. Тижорат банкларининг кредитлари;
2. Бюджетдан ташқари жамғармаларнинг кредитлари;
3. Ҳалқаро молия ташкилотларининг маблағлари (тижорат банклари лойиҳалари орқали);
4. Давлат бюджетининг маблағлари ҳисобидан кредитлар;
5. Кредит иттифоқлари ва бошқа кредит берувчи субъектлар кредитлари.

Тижорат банклари томонидан қишлоқ хўжалиги корхоналарини кредитлаш улар фаолиятини молиялаштиришнинг энг муҳим манбалардан бири ҳисобланади. У қишлоқ хўжалиги корхонаси ва кредит ташкилоти ўртасида тегишли шартномавий муносабатларни шакллантириш орқали ўрнатиладиган молиявий муносабатдир. Бу муносабатларнинг марказий бўғини кредит шартномаси бўлиб, у ссуданинг таъминланганлиги, кредитлар ўз вақтида фоизи билан қайтарилишининг ҳуқуқий асосларини таъминлайди.

Тижорат банклари томонидан кредит бериш муддатлилик, қайтаришлик, тўловлилик ва таъминланганлик тамойиллари асосида амалга оширилади.

Муддатлилик тамойили шуни билдирадики, кредитлар тақдим этиш муддатига кўра қисқа, ўрта ва узоқ муддатлига ажратилади.

Қисқа муддатли кредитлар, одатда, жорий ишлаб чиқаришни айланма маблағлар билан таъминлаш мақсадида, нисбатан юқори фоизларда ва бир йилгача муддатда қайтариш шарти билан берилади.

Ўрта муддатли кредитлар бир йилдан беш йилгача муддатга, ишлаб чиқаришнинг хусусияти сарифланган инвестицияларни шу муддат ичида тўла қоплаш имконини берадиган соҳаларга берилади.

Узоқ муддатли кредитлар беш йилдан кўп муддатга, инвестицион лойиҳаларини молиялаштириш учун, одатда, ишлаб чиқаришни техник қуроллантириш, қайта қуриш ва капитал таъмирлаш мақсадларига берилади.

Қайтаришлик тамойили қарздорнинг кредитни тўлиқ хажмда кредиторга қайтариши бўйича жавобгарлигини англатади.

Тўловлилик тамойилига кўра, кредитлар қарздорга маълум бир фоиз тўловларини тўлаш шарти билан берилади. Қарздорнинг кредитдан

фойдаланганлик учун тўлайдиган фоиз тўловлари кредит муассасасининг даромадини ташкил этади.

Таъминланганлик тамойили кредитлаш шартларига кўра, қарздор кредиторга кредитни қайтариш кафолатини таъминлаши лозимлигидан келиб чиқади. Чунки, қарздор кредитни қайтаришдан бош тортганда, кредитор қариздорнинг (ёки унга кафолат, кафиллик берган юридик шахснинг) мол – мулкидан тегишли миқдордаги маблағларни ўз тасарруфига олиш имкониятига эга бўлиш керак. Банклар ўзлари билан доимий алоқага эга бўлган, банк ҳисоб рақмида мунтазам пул оқими мавжуд, яхши обрў ва кредит тарихига эга қарз олувчиларга, бу таъминот турларини талаб қилмай, бланкали (ишончли) кредит беришлари мумкин.

Банк кредитлари лойиҳанинг хусусиятига кўра, имтиёзли ёки имтиёзсиз шартларда берилиши мумкин. Имтиёзли кредитлар устивор йўналишлар учун, одатда, давлат дастурлари доирасида инвестицион лойиҳаларни молиялаштириш мақсадларига хизмат қилади.

Айрим ҳолларда давлат қишлоқ хўжалигининг ўзига хос хусусиятларидан келиб чиқиб, аграр соҳада хусусий тадбиркорликни ривожлантириш мақсадида қисқа муддатли кредитларни қайтариш муддатини узайтиришга имконият яратади. Хусусан, барча хўжалик юритувчи субъектлар учун айланма маблағларни тўлдиришга бериладиган қисқа муддатли кредитлар, одатда, 1 йилгача муддатга берилса, қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқаришини ташкил этиш учун фермер хўжаликларига, шунингдек, юридик шахс мақомига эга бўлган деҳқон хўжаликларига айланма маблағларни тўлдириш учун бериладиган бундай кредитлар, одатда, 2 йилдан кам бўлмаган муддатга берилади.

Аммо, фермер ва деҳқон хўжаликларининг ўз айланма маблағларини тўлдириш мақсадида, қишлоқ хўжалиги боғлиқ бўлмаган фаолияти учун олинган кредитдан фойдаланиш муддати, уни қайтариш муддати узайтирилишини ҳисобга олган ҳолда, 12 ойдан ошмаслиги керак.

Кредитлардан фойдаланганлик учун фоиз ставкалари миқдори қарз олувчи ва банк ўртасидаги ўзаро келишувга кўра, кредит шартномаси асосида белгиланади.

Кредитларни олиш учун қарз олувчилар банкка қуйидаги ҳужжатлар (кредит пакети) ни тақдим этадилар:

кредит буюртмаси;

қарз олувчининг банк ҳисоб варағидаги пул тушумлари тахмини (пул оқими) кўрсатилган бизнес – режаси;

охирги ҳисобот санасига давлат солиқ хизматининг маҳаллий (туман) идораси томонидан тасдиқланган бухгалтерлик баланси;

дебиторлик ва кредиторлик қарзлари ҳақидаги маълумотнома, шунингдек, 90 кундан ортиқ, муддатдаги қарздорликнинг солиштирма далолатномалари;

молиявий натижалар хақида хисобот;

таъминот шаклларидан бирини.

Олинган кредитни қайтармаслик хатарининг олдини олиш мақсадида қарз олувчи тез ва эркин сотилиш талабларига жавоб берадиган таъминотга эга бўлиши керак. Қарз олувчи банкка қуйидаги таъминот турларининг бирини тақдим этиш ҳуқуқига эга:

мулк ёки қимматли қоғозлар гарови;

банк ёки суғурта ташкилоти кафолати;

учунчи шахснинг кафиллиги;

суғурта компаниясининг қарз олувчи кредитни қайтара олмаслик хатарини суғурта қилгани тўғрисидаги суғурта полиси;

фуқаролар йиғинларининг маҳалла, қишлоқ, овул Кенгашлари кафиллиги.

Кредитларнинг қайтарилиш таъминоти шаклларидан бири сифатида мол – мулк гарови хизмат қилади. Ўзбекистон Республикасининг “Гаров тўғрисида”ги Қонунига мувофиқ, муомаладан чиқарилган буюмлардан ташқари, ҳар қандай мулк, шу жумладан, буюмлар ва мулкий ҳуқуқлар (талаблар), қимматбаҳо буюмлар, заргарлик буюмлари, эркин айирбошланадиган валюта ва бошқалар гаров предмети бўлиши мумкин.

Кредит ҳисобига сотиб олинган мулк, унинг қийматининг 80 фоизи миқдорида, мазкур кредит бўйича гаров предмети бўлиб хизмат қилиш мумкин.

Қишлоқ хўжалиги корхоналарини молия – кредит тизими орқали қўллаб-қувватлаш биринчи навбатдаимтиёзли кредит бериш механизмини қўллаш ҳамда кафолатлаш жараёнини ривожлантириш билан характерланади. Ўзбекистон Республикаси вазирлар Маҳкамасининг 2000 йил 19 майдаги “Тижорат банкларининг кичик ва ўрта тадбиркорликни ривожлантиришда қатнашишини рағбатлантиришга доир қўшимча чора – тадбирлар тўғрисида”ги 195-сонли қарори билан тижорат банкларининг кичик ва ўрта бизнесни ривожлантиришга фаол қатнашишларини таъминлаш мақсадида имтиёзли кредит бериш махсус жамғармаси ташкил этилади. Жамғарма маблағлари банклар фойдасининг 25 фоизгача миқдорини ажратиш ҳисобига шакллантирилади.

Тижорат банкларинингимтиёзли кредит бериш махсус жамғармаси ресурсларини кўпайтиришига йўналтириладиган ва жамғарманинг берилган кредитлари ҳисобига олинган даромадлари даромад (фойда) солиғидан 5 йил муддатга озод қилинади. Тижорат банкларининг даромад (фойда) солиғини ҳисоблаб чиқаришда солиқ солинадиган база жисмоний шахсларнинг муддатли омонатлари (денозитлари) нинг кўпайган суммасига камаяди, бунда бўшайдиган маблағларда кўрсатилган омонатлар бўйича фоиз ставкаларини оширишга мақсадли йўналтирилиши шарт.

Имтиёзли кредит бериш жамғармаси маблағлари ҳисобидан қишлоқ хўжалигига кредитлар бериш фақатгина юридик шахс мақомидаги деҳқон хўжалиги ва фермер хўжаликларига, муддатлари кредит берилаётган

тадбирларнинг ўзини қоплашга муддатига боғлиқ ҳолда берилади. Чунончи:

- қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқаришини ташкил этиш учун айланма маблағларни тўлдиришга кредитлар фермер хўжаликларига, шунингдек, юридик шахс бўлган деҳқон хўжаликларига, қоидага кўра, камида 2 йил муддатга берилади;

- инвестиция лойиҳаларини маблағ билан таъминлаш учун кредитлар юридик шахс мақомига эга бўлган фермер ва деҳқон хўжаликларига тўлов муддатини кечиктириш ҳуқуқсиз 5 йилгача муддатга берилиши мумкин.

Жамғарма маблағлари ҳисобидан берилган кредитлардан фойдаланганлик учун фоиз ставкаси миқдори Ўзбекистон Республикаси Марказий банкининг қайта молиялаш бўйича кредит берилган кундаги белгиланган ставкасининг 50 фоизидан ортиқ бўлмаган миқдорда белгиланади.

Кредит шаклларидан бири микрокредитдир. Ўзбекистон Республикасининг амалдаги қонунчилиги ва Марказий банк йўриқномаларига кўра, тижорат банклари томонидан юридик шахс мақомини олмасдан фаолият кўрсатаётган деҳқон хўжаликларига бериладиган микрокредитлар деганда Ўзбекистон Республикаси Марказий банкининг кредит бериладиган кундаги курси бўйича 5000 (беш минг) АҚШ долларига эквивалент миқдоридан ошмайдиган ҳажмда миллий ёки чет эл валютасида бериладиган кредитлар тушунилади.

Юридик шахс мақомини олиб фаолият кўрсатаётган фермер хўжаликларига бериладиган микрокредитлар деганда Ўзбекистон Республикаси Марказий банкининг курси бўйича 10000 (ўн минг) АҚШ долларига эквивалент миқдоридан ошмайдиган ҳажмда миллий ёки чет эл валютасида бериладиган кредитлар тушунилади.

Тижорат банклари микрокредитларни қарз олувчиларга шартнома асосида 3 йилгача бўлган муддатга берадилар. Микрокредитларнинг 50 фоизигача миқдори 1,5 йил (18 ой) гача бўлган муддатда қайтариш шарти билан нақд пулда берилиши мумкин.

Микрокредитлардан фойдаланганлик учун фоиз ставкалари миқдори қарз олувчи ва банк ўртасидаги ўзаро келишувга кўра, кредит шартномаси асосида, аммо Марказий банк тамонидан расман ўрнатилган,қайта молиялаш ставкасидан юқори бўлмаган миқдорда белгиланади. Имтиёзли кредит бериш жамғармаси ҳисобидан бериладиган микрокредитлар бўйича фоиз ставкалари Марказий банкнинг микрокредит берилган кундаги қайта молиялаш ставкасининг 50 фоизидан ортиқ бўлмаган миқдорда белгиланади.

Кейинги йилларда қишлоқ хўжалиги корхоналарини кредит билан таъминлаш манбалари кенгайиб, бюджетдан ташқари жамғармалар (фондлар) вужудга келмоқда. Бундай жамғармалар ўз олдига кредит бериш орқали юқори даромад олишни мақсад қилиб қўймайди, аксинча, улар иқтисодиётнинг устивор йўналишларини имтиёзли шартларда кредитлаш мақсадида шакллантиради. Бюджетдан ташқари жамғармалар ишлаб

чиқаришни айланма маблағлар билан таъминлашга йўналтириладиган қисқа муддатли кредитлар беришни амалга оширмайди. Улар асосан, ўрта- ва узоқ муддатли лойиҳаларни молиялаштиришда иштирок этадилар. Бюджетдан ташқари жамғармалар, шунингдек, қишлоқ хўжалиги корхоналарини бошланғич сармоя ва микрокредитлар билан таъминлашда ҳам иштирок этмоқдалар.

Дастлабки (бошланғич) сармоясини шакллантиришга бериладиган кредитлар микрокредит шаклларидан бири бўлиб унинг миқдори деҳқон хўжаликлари (юридик шахс мақомига эга бўлган) учун энг кам иш ҳақининг 300 баравари миқдоригачани ташкил этади;

“Бизнес Фонд ”нинг давлат мулкини хусусийлаштиришдан тушган маблағлар ҳисобига шакллантириладиган кредит ресурсларининг камида 50 фоизи, шунингдек, деҳқон ва фермер хўжаликларини қўллаб-қувватлаш жамғармаси кредит ресурсларининг камида 50 фоизи ҳар йили микрофирмалар ва кичик корхоналар, деҳқон (юридик шахс мақомига эга бўлган) ва фермер хўжаликларининг дастлабки (бошланғич) сармоясини шакллантириш учун тижорат банкларида мақсадли кредит лизияларини очишга йўналтирилади.

Дастлабки (бошланғич) сармояни шакллантиришга кредитлар фақат янгидан очилган, давлат рўйхатидан ўтганидан кейин 6 ойдан кун бўлмаган даврда кредит олиш учун тегишли буюртмалар берган деҳқон хўжаликларига (юридик шахс мақомига эга бўлган) ва фермер хўжаликларига берилади ва у имтиёзли фоиз ставкаси асосида амалга оширилади.

Бюджетдан ташқари жамғармаларнинг кредит лизиялари ҳисобидан бериладиган кредитлар учун имтиёзли фоиз ставкаси кредитланаётган инвестицион лойиҳаларнинг йўналишидан келиб чиқиб, қуйидаги миқдорларда белгиланади:

-дастлабки (бошланғич) сармояни шакллантиришга Марказий банкнинг амалдаги қайта молиялаш ставкасининг 1/6 қисми миқдорида;

-деҳқон ва фермер хўжаликларини ривожлантириш ва кенгайтириш, қишлоқ хўжалиги техникасини сотиб олиш, фермерлик иншоотларини қуриш учун – Марказий банкнинг амалдаги қайта молиялаш ставкасини 1/3 қисми миқдорида;

Меҳнат билан бандликка кўмаклашиш жамғармаси ҳамда Деҳқон ва фермерларни қўллаб-қувватлаш жамғармаси кредит лизиялари ҳисобидан берилаётган кредитлар бўйича банк маржаси имтиёзли фоиз ставкасининг 50 фоизи миқдорида белгиланади.

“Бизнес-Фонд”нинг кредит лизиялари ҳисобидан дастлабки (бошланғич) сармояни шакллантиришга берилган кредитлари бўйича банк маржаси белгиланган имтиёзли фоиз ставкасининг 50 фоизи миқдорида, бошқа кредитлар бўйича эса, белгиланган имтиёзли фоиз ставкасининг 45 фоизи миқдорида белгиланади. Бунда банк маржаси ўрнатилган имтиёзли фоиз ставкалари миқдорининг ошишига олиб келмайди.

“Бизнес Фонд”кредит линиялари ҳисобидан кичик ва ўрта бизнес субъектларига кредитлар лойиханинг қопланган муддатидан келиб чиққан ҳолда 2 йилдан 5 йилгача бўлган имтиёзли даврни кўзда тутган ҳолда 10 йилгача бўлган муддатга, Деҳқон ва фермер хўжаликларини қўллаб-қувватлаш жамғармасининг кредит линиялари ҳисобидан 3 йилгача бўлган муддатдга берилади.

Бюджетдан ташқари жамғармалар кредит линиялари тҳисобидан бериладиган микрокредитлар, шу жумладан, дастлабки (бошланғич) сармояни шакллантиришга кредитлар ҳам, қайтариш муддатини узайтириш ҳуқуқисиз3 йилгача бўлган муддатга берилади.

Деҳқон ва фермер хўжаликларига қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқаришини ташкил этишга бериладиган кредитлар, шу жумладан, микрокредитлар, қоида тариқасида, 2 йилдан кам бўлмаган муддатга берилади.

Қишлоқ хўжалиги корхоналарини молиялаштиришда хорижий кредит линияларидан фойдаланиш амалиётга кенг кириб келмоқда. Хорижий молия ташкилотлари (ЕТТБ, КФВ, ОТБ, ХМК ва бошқ.) асосан кичик ва ўрта бизнесда инвестицион лойиҳаларни молиялаштиришни амалга оширади. Бунинг учун республикада ҳар йили инвестицион дастур қабул қилинади. Дастурнинг асосий хусусияти айрим тармоқларда ва минтақаларда хорижий инвесторлар учун реал амал қилувчи имтиёзлар тизимини яратишдир.

Республикада қишлоқ хўжалиги корхоналарини молиялаштиришнинг энг муҳим манбаларидан бири – давлат бюджетидан кичик ва ўрта бизнесни қўллаб-қувватлашга ажратиладиган маблағлардир. Бу молиявий қўллаб-қувватлаш давлат мулкини хусусийлаштиришдан тушган маблағларнинг бир қисмини жалб этиш орқали амалга оширилади. Давлат мулкини бошқариш ва тадбиркорликни қўллаб-қувватлаш қўмитасининг махсус жамғарма ҳисоб рақамига тўпланадиган бу маблағларнинг бир қисми ҳар йили кичик бизнес ва тадбиркорликни қўллаб-қувватлаш “Бизнес фонд”ига йўналтирилади. Шуниси диққатга сазоворки, “Бизнес фонд” фонд орқали кичик бизнесга йўналтириладиган давлат бюджети маблағлари имтиёзли шартларда, Марказий банк қайта молиялаш ставкасининг 50 фоизидан юқори бўлмаган тартибда ўрнатилади. Шунингдек, аввалари давлат тасарруфида бўлган ва давлат тасарруфидан чиқарилиб, хусусийлаштирилган кичик корхоналар, тўғридан-тўғри. Давлат мулк қўмитасининг махсус ҳисоб варағида жамланадиган маблағлардан имтиёзли шартларда кредит олиш ҳуқуқига эгадирлар.

16.3. Қишлоқ хўжалигида ишлаб чиқаришни молиялаштиришнинг бошқа манбалари ва улардан самарали фойдаланиш

Қишлоқ хўжалиги корхоналари ташкил топишининг дастлабки босқичида корхонани ташкил этаётган мулкдор ёки агар улар биттадан ортиқ бўлса, муассисларнинг сармояларига таянилади. Одатда, корхона

мулкдорлари унинг ташкил топиши жараёнида тўланиши лозим бўлган турли тўловларни ўз сармоялари ҳисобидан амалга оширадилар.

Корхоналар ишлаб чиқаришни ташкил этишга маблағлар жалб этишда, биринчи навбатда, ўзларида мавжкуд мол-мулк ва жамғармаларга мурожаат этишга ҳаракат қиладилар. Чунки, бу корхона мустақиллигини таъминлашнинг энг мақбул йўлиди.

Корхона фаолиятининг сўнгги йилларида ишлаб чиқаишни молиялаштиришда корхонанинг ўз маблағларидан фойдаланиш муҳим аҳамият касб этади. Аммо, бунинг учун корхона жорий ишлаб чиқариш харажатларини қоплашдан ташқари маълум миқдорда фойда олишга ҳам эришмоғи лозим. Дастлабки йилларда корхона иўз қувватларини кенгайтириш ва ишлаб чиқариш ҳажмини ошириш мақсадида фойданинг аксарият қисмини ишлаб чиқаришга қайта молиялаштиришга ҳаракат қилади.

“Маҳсулот (иш, хизмат) таннархига киритиладиган, маҳсулотларни (ишларни, хизматларни) ишлаб чиқариш ва сотиш билан боғлиқ харажатлар таркиби ҳамда молиявий натижаларнинг шаклланиши тўғрисидага Низом”га мувофиқ корхоналарда молиявий маблағлар (пул маблағлари) нинг ҳосил бўлиш манбалари қуйидагилардан иборат:

- маҳсулот сотиш, иш ва хизматлар кўрсатишдан пул тушими;
- асосий фаолиятдан келган бошқа даромадлар (операцион даромадлар);
- фавқулодда даромадлар.

Аммо, молиявий маблағларнинг ушбу ҳосил бўлиш манбалари ҳали корхона ихтиёрида қоладиган реал даромад (фойда) ни акс эттирмайди. Чунки, келгусийилда ишлаб чиқаришга жалб этиш мумкин бўлган маблағ фақатгина йилнинг соф фойдаси ҳамда амортизация ажратмалари ҳисобига таъминланиши мумкин.

Бозор иқтисодиёти шароитида корхоналар молиявий натижаларни шакллантириш манбаларини кенгайтириш мақсадида асосий ишлаб чиқариш фаолияти натижаси бўлмиш маҳсулот сотишдан ташқари бошқа фаолият туларини ҳам олиб боришга интиладилар. Хусусан, ёрдамчи хизмат турларидан, ортиқча мол-мулкни сотишдан, давлат субсидияларидан, ҳомийларнинг холисона ёрдами ва бошқа операцион даромадлар асосий фаолиятдан келган бошқа даромадлар деб юритилади.

Ҳозирги кунда корхоналар бозор иқтисодиётининг муҳим элементи ҳисобланадиган қимматли қоғозлар бозорида ҳам фаол иштирок этиб, даромад олишлари мумкин.

Молиявий фаолиятдан оладиган даромадларга қуйидагиларни киритиш ммумкин:

- бошқа корхоналар сармоясига улуш қўйиш натижасида келадиган даромадлар;
- акциялар бўйича дивидендлар, облигация ва бошқа қимматли қоғозлардан даромадлар;

- мол-мулкни ижарага беришдан олинган даромадлар (лизинг тўловини олиш);

- валюта ҳисоб рақамидаги курснинг ижобий фарқланиши ва сарфланган маблағларнинг қайта баҳоланишидан олинган даромадлар.

Айрим ҳолатларда фавқулодда ҳолатлар (сел, жала, ёнғин, ер силкиниши ва ҳ.к.) натижасида кўрилган зарарни қоплаш юзасидан ҳам даромад олиш мумкин ва уни фавқулодда даромадлар деб аталади.

Қишлоқ хўжалиги корхоналарини молиялаштиришда корхонанинг ички заҳиралари, яъни ўз молиявий ресурсларидан самарали фойдаланиш муҳим аҳамият касбэтади. Корхонанинг ички молиявий ресурсларидан унимли фойдаланиш биринчи навбатда корхонанинг ишлаб чиқариш самарадорлигини юксалтириш ва мавжуд ресурслардан тежамкорлик билан, оқилона фойдаланишни назарда тутади.

Ишлаб чиқариш салоҳиятларидан унимли фойдаланиш учун арзон ишлаб чиқариш воситалари, юқори унимли технологияларни ишлаб чиқаришга жалб этиш лозим. Бу эса фойда миқдорини кўпайтиришга, умуман, молиявий аҳвол барқарор бўлишга олиб келади.

Корхонанинг ўз молиявий ресурсларидан фойдаланиш самарадорлигини ошириш қуйидаги йўналишларда бўлмоғи лозим:

хомашё ва моддий ресурслардан тежаб-тергаб, оқилона фойдаланиш;

арзон ва юқори унимли технологиялардан фойдаланиш;

маҳсулот таннархининг арзонлашувига эришиш ва нарх рақобати орқали юқори фойдага эришиш;

асосий фаолият билан бирга қўшимча тармоқларни ривожлантириш;

молиявий фонд бозорларида қиммадбаҳо қоғозлар билан савдо қилиш, сердаромад компаниялар акцияларини сотиб олиш;

амортизация ажратмаларини ишлаб чиқаришни техник қайта қуроллантиришга йўналтириш ва бошқалар.

Бозор иқтисодиёти жорий этилиши билан корхоналарни молиялаштириш манбалари кенгайиб, молиялаштиришнинг янги, ноанъанавий турлари шаклланиб келмоқда. Бунга хусусан, лизинг, фьючерс, факторинг, овердрафт ва бошқаларни мисол қилиб келтириш мумкин.

Қишлоқ хўжалигини молиялаштиришда лизинг хизматидан фойдаланиш истиқболли йўналишлардан биридир.

Лизинг – мулкни харид қилишнинг молиялашдан иборат ижара муносабатлари турларидан бири бўлиб, бунда лизинг берувчи лизинг олувчи субъектнинг топшириғига мувофиқ учинчи томон, лизинг объектини ишлаб чиқарувчи (сотувчи) билан ундан ўз маблағи ҳисобига лизинг олувчи учун мулк сотиб олиш таўғрисида шартнома тузиш мажбуриятини олади. Айни пайтда лизинг олувчи субъект зиммасига юқоридаги шартномага биноан лизинг берувчига лизинг тўловларини тўлаш мажбурияти юкланади.

“лизинг тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикасининг 1999 йил 14 апрелдаги қонуни ҳамда “Фуқоралик Кодекси”нинг 587-моддасида

лизингга юқоридагича таъриф берилади. Лизингнинг асосан 2 тури мавжуд:

оператив лизинг;

молиявий лизинг.

Оператив лизинг – мулкни унинг хизмат муддатида кам даврга ижарага беришни назарда тутади. Ижара муддати тугагач , мулк эгасига қайтарилади ёки янги лизинг шартномаси объекти бўлиб қолади.

Молиявий лизинг –амалда узоқ муддатли кредитлаштиришнинг ўзига хос шакли ҳисобланади. Оператив лизнгдан фарқли ўлароқ, молиявий лизинг мулк узоқ муддатга, одатда, тўлиқ амортизация муддатига ёки унинг катта қисмига ижара шартномаси тузилади. Молиявий лизингда ижара шартномаси тугагач, лизинг объекти лизинг олувчи томонидан сотиб олиниши ёки янги лизингшартномаси объекти бўлиши мумкин.

Лизинг эндигина иш бошлаётган ёки молиявий ҳолати ночор бўлган корхоналар учун ишлаб чиқаришни техник қуроллантиришни молиялаштиришнинг энг қулай воситаларидан бири ҳисобланади. Чунки, бунда банк кредитларидан фарқли ўлароқ, талаб этиладиган кредит қийматининг 120 фоизи миқдоридаги гаров кафолати талаб этилмайди. Гаров кафолати сифатида лизингга бериладиган мулкнинг ўзи чиқади.

Лизинг ишлаб чиқаришни техник қуроллантириш ва илғор техналогияларни жалб этишга ўз маблағи етишмайдиган корхоналар учун ўзларининг инвестицион лойиҳаларини молиялаштиришда муҳим омил бўлиб хизмат қилиши мумкин. Айниқса, банк кредитларидан фойдаланиш шартлари оғир бўлган, банклар узоқ муддатли инвестицион лойиҳалар учун кредитлар ажратишни кескин пасайтирган, кредит олиш ҳолатлари лизинг энг самарали молиялаштириш воситаларидан бири бўлиши мумкин.

Лизингнинг қишлоқ хўжалиги корхоналари учун афзаллиги қуйдагилардан кўринади:

-лизингга олинадиган объект қиймати бирданига эмас, бўлиб – бўлиб тўланади;

-ишлаб чиқаришга замонавий техника ва технологияларни жалб этиш ҳамда ишлаб чиқариш кўламини кенгайтириш имкони туғилади;

-лизинг объекти учун тўлов шу объектни ишлатишдан олинадиган даромад ҳисобидан тўланади.

-лизингга бериладиган мулк қўшилган қиймат солиғидан ва лизингга олинадиган мулк мол-мулк солиғидан озод этилганлиги лизинг объектининг баҳосини арзонлаштиради.

Бугунги кунда лизингни самарали жорий этишдаги мавжуд муаммолар унинг ривожланиш имкониятларини чегаралаб қўймоқда. Ушбу муаммолар бевосита лизинг фаолияти соҳасида банд бўлган ташкилотлар фаолиятини ўрганиш жараёнида кузатилмоқда. Мавжуд муаммолар таҳлили шуни кўрсатадики, улардан аксарияти лизинг соҳосида яратилган камчиликларнинг мавжудлиги ва кичик бизнесни қўллаб-қувватлаш борасида мавжуд имкониятларнинг етишмаслиги билан боғлиқ.

Ҳозирги пайтда лизингга оид ҳуқуқий муносабатларни тартибга солувчи ҳуқуқий база яхши шаклланмаган. Бу эса корхоналарни бошланғич сармоя билан таъминлашнинг бири ҳисобланувчи ушбу тармоқнинг ривожланишига яхши имкон бермайди.

Республикамизда лизинг хизмати кўрсатиш билан шуғулланувчи компаниялар сонининг камлиги улар орасида соғлом рақобат муҳити шаклланишига ва охир-оқибат кўрсатилаётган лизинг хизматлари тури ва сифатининг ошишига, фоиз ставкаларининг пасайишига олиб келмаяпти. Лизинг компаниялари ташкил этишни рағбатлантириш, уларга солиқ, божхона имтиёзлари беришни давлат йўли билан қўллаб-қувватлаш унинг ривожига катта ҳисса қўшган бўлар эди.

Ҳозирги пайтда лизинг олувчи корхоналарда керакли ускунани лизингга олиш учун ахборот етишмайди. Лизинг олувчи томонидан лизинг берувчига лизинг тўловларини тайёр маҳсулот кўринишида тўлаш тартибини йўлга қўйиш ҳам бу соҳа ривожига ҳисса қўшган бўлур эди.

Қишлоқ хўжалигида фаолият кўрсатаётган корхоналар қишлоқ хўжалигининг ўзига хос хусусиятлари таъсирида доимий равшда молиявий маблағларга эҳтиёж сезадилар. Чунки, экинларни экиш ва парваришлаш даври узоқ давом этиб, ҳосилни йиғиб олгунга қадар пул тушуми бўлмайди. Бу ҳолат ишлаб чиқариш харажатларини молиялаштириш учун айланма маблағларни шакллантиришга маблағ излашни талаб этади. Бундай ҳолатларда қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари бозорида қўлланиладиган фьючерс операциялари муҳим ахамият касб этади. Фьючерс операцияларида маҳсулотни сотиб олувчи харидор йил бошидан келгуси хосил учун бўнак (ҳосил қийматининг бир қисмини олдиндан тўлаб қўйиш) сифатида маблағ бериб туради. Фермер хўжалиги бўнакдан фойдаланиб, жорий ишлаб чиқаришни молиялаштириш имконига эга бўлади.

Республикамизда пахта ва дон экинларига давлат буюртмаси ўрнатилган бўлиб, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 1998 йил 31 декабрдаги ПФ-2165-сонли фармонига мувофиқ фермер хўжаликлари давлат буюртмаси ҳажмидаги етиштираётган маҳсулот қийматининг 50 фоизи миқдорида Молия Вазирлигининг “Давлат эҳтиёжлари учун харид этиладиган қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари билан ҳисоб-китоб қилиш жамғармаси” маблағлари ҳисобидан аванс пули (транш) олиш имкониятига эга. Бунинг ижобий томони шундаки, фермер хўжаликлари маҳсулот етиштириш учун зарур бўлган айланма маблағларни юқори фоиз ставкаларида тижорат банкларидан қарзга олишга мажбур бўлмайди.

Айрим ҳолатларда қишлоқ хўжалиги корхоналрида мол юборувчилар томонидан жўнатилган товар-моддий қийматликларни тўлаш учун вақтинча маблағ етишмовчилиги ҳолатлари учрайди. Бундай ҳолатларда корхоналар товар-моддий қийматликларни юборувчи корхоналар (кредиторлар) билан маҳсулот қийматини маълум муддатдан сўнг тўлаш шартлашилган ҳолда шартнома тузилишлари мумкин. Маълум бир муддатгача бундай кредиторлик қарзи тўланиши лозим бўлган ҳисоб-

китоблар счетида акс этиб туради. Агар шу муддатда ҳам кредиторлик қарзини тўлаш имкони бўлмаган тақдирда бу қарз вексел кўринишида (яъни қарзни маълум бир муддатдан сўнг фоизи билан қайтариш) расмийлаштирилади.

Корхоналар ўртасида дебиторлик ва кредиторлик қарзлари муаммоси пайдо бўлганда, яъни товар-моддий қийматликларни юборган корхона харидор билан маҳсулот қиймати бўйича ўз муддатда ўзаро ҳисоб-китоб қила олмаса ёки бундай қарзлар шубҳали, ундириш эҳтимоли кам бўлса, уларни факторинг воситасида ундириш амалиёти қўлланилади.

Факторинг- корхоналар ўртасида қарзларни ундиришда воситачилик фаолиятидир. Факторингда ўртада турувчи компания (одатда, банк)қарз берган корхонадан маълум бир камиссион тўлов эвазига қарздордан маблағни ундириш ҳуқуқини қўлга киритади. Факторинг шартномаси тузилиши билан корхона ундиролмай турган қарзнинг аксарият қисмини факторинг компанияси (ёки банк) дан қўлга киритади. Сўнгра факторинг компанияси дебитор корхонага қарзни ундириш бўйича даъво қўзғатади. Факторингнинг афзаллиги шундаки, у нотўловлар муаммосини қисман бўлсада ечишга имкон беради.

Сўнгги пайтларда молиялаштиришнинг янги шаклларидан бири сифатида Овердрафт кириб келмоқда. Овердрафт – қисқа муддатли кредитлаш шакли бўлиб, банклар амалиётида ишлатилади. Унинг мазмуни шундаки, банк ўз мижозининг ҳисоб рақамида вақтинча маблағ бўлмаган ҳолатда унинг фаолиятини молиялаштириш учун Овердрафт шартномасини тузади. Мижоз ўз ҳисоб рақамида маблағ пайдо бўлиши билан овердрафт шартида олган қарзларини банкка маълум бир фоизлар эвазига қайтаради. Овердрафт, одатда, банкнинг энг ишочли мижозларига нисбатан қўлланилади.

Қисқача хулосалар

Агросаноат мажмуасининг самарали фаолияти кўп жиҳатдан молия ва кредит тизимининг ривожланганлик даражасига боғлиқ. Қишлоқ хўжалигининг ўзига хос хусусиятларидан бири ишлаб чиқаришни амалга ошириш учун йил давомида харажатларнинг сарфланиши ва фақат йилнинг маълум бир пайтида даромадларнинг олинишидир. Бу, ўз навбатида, қишлоқ хўжалиги корхоналарининг йил давомида молиявий ресурсларга муҳтожлигини оширади. Бу масаланинг ҳал этилиши қишлоқ хўжалиги корхоналари фаолияти натижаларининг қандай бўлишини белгилайди.

Қишлоқ хўжалиги бошқа тармоқларга нисбатан молия ва кредит тизимининг ҳолатига кўпроқ боғланган. Ҳозирда қишлоқ хўжалигида мураккаб, турли шаклга эга бўлган молия ва кредит тизими ишлаб турибди. Уларни такмиллаш устида катта ишлар қилинмоқда.

Таянч иборалар

Дотация, лизинг, суғурта, солиқ имтиёзи, аванс, ер солиғи, мулк солиғи, факторинг, овердрафт, молия, кредит, вексел, клиринг операциялари, қимматли қоғозлар, банк, микробанк, микрокредит, интенсив ва экстенсив ривожланиш, фан-техника тараққиёти, чекланганлик, нарх, иқтисодий дастаклар, баҳонинг функциялари, ишлаб чиқариш харажатлари, таннарх, харажатлар калькуляцияси, асосий маҳсулот, қўшимча маҳсулот, ёндош маҳсулот, тежамкорлик, фонд қайтими, фонд сиғими, фонд билан таъминланиш ва қуролланиш, айланма фондлар, айланма маблағлар, самарадорлик коэффициенти, асосий фондларниниг эскириши, жисмоний эскириш, амортизация, маънавий эскириш, меҳнат ресурслари, меҳнатни қуролланиш даражаси, миграция, меҳнат унумдорлиги, ишбилармонлик, ер ва сув фонди, механизациялаштириш, химиялаштириш, автоматлаштириш, баҳолар паритети, аграсаноат мажмуасига кирувчи тармоқларни мутоносиб ривожлантириш, маҳсулот сифати, агросаноат интеграцияси, аграр сиёсат, агросаноат мажмуаси, иқтисодиёт, агросаноат мажмуаси таркиби, агросаноат мажмуасининг соҳалари, инфратузилма, ишлаб чиқариш инфратузилмаси, ижтимоий инфратузилмаси, фаннинг предмети, усуллари, вазифалари, иқтисодий қонунлар, иқтисодий муҳит, ҳудуд иқтисодиёти, тармоқларнинг мутоносиб ривожланиши, ижтимоий масалалар, аҳоли турмуш даражаси, иқтисодий самара, ижтимоий самара, ишлаб чиқаришни интенсивлаштириш, барқарор иқтисодий ривожланиш, ишлаб чиқариш жараёнларини фонд, фонда қайтими, билан таъминланиш даражаси, иқтисодий кўрсаткичлар, ялпи ички маҳсулот, хусусий тадбиркорлик, импорт, экспорт, миграция, қишлоқ хўжалиги, қайта ишлаш саноати, сақлаш корхоналари, кимё саноати, чорвачилик, асаларичилик, балиқчилик, пиллачилик, омуҳта ем саноати, моддий рағбатлантириш, касбий малака, ҳосилдорлик, маҳсулдорлик, натурал кўрсаткичлар.

Назорат ва муҳокама учун саволлар

Агросаноат мажмуаси молия-кредит тизимининг моҳияти ва хусусиятлари нимада?

Қишлоқ хўжалигини кредитлашнинг қандай шакллари, усуллари мавжуд? Кредитлаш қайси манбалардан амалга оширилади?

қишлоқ хўжалигини молиялаштириш ва кредитлашни қайси йўллар орқали такомиллаштирилади?

Адабиётлар рўйхати

Ўзбекистон Республикасининг Конститутцияси: -Т.: Ўзбекистон 1999

Ўзбекистон Республикасининг Ер кодекси.-Т.: Адолат, 1999.

Ўзбекистон Республикасининг “Қишлоқ хўжалиги кооперативи (ширкат хўжалиги) тўғрисида”ги қонуни.-Т.: Адолат, 1999.

Ўзбекистон Республикасининг “Фермер хўжалиги тўғрисида”ги қонуни.-Т.: Адолат, 1999.

Ўзбекистон Республикасининг “Деҳқон хўжалиги тўғрисида”ги қонуни.-Т.: Адолат, 1999.
Ўзбекистон қишлоқ хўжалигида ислоҳотларни чуқурлаштиришга оид қонун, ҳукумат қарорлари ва меъёрий ҳужжатлар тўплами.-Т.: Ўқитувчи, 1998.
Каримов И. А. Ўзбекистон буюк келажак сари.-Т.: Ўзбекистон, 1999.
Каримов И. А. Қишлоқ хўжалиги тараққиёти – тўкин ҳаёт манбаи. – Т.: Ўзбекистон, 1998.
Қаюмов Ф. Қ. Эффективность АПК в условиях перехода к рынку: Общие и регионалные проблемы. – М.: ИПО «Полигран», 1992.
Серова Е. В. Аграрная экономика: Учебник для студентов экономических вузов, факультетов и специальностей. – М.: ГУ ВШЭ, 1999.
Узбекистан: десять лет по пути формирования рыночной экономики Колл. Авт.: Р. А. Алимов, А. К. Бедринцев, А. Ф. Расулов и др.// Под ред. А.Х. Хикматова. – Т.: Ўзбекистон, 2001.- 352 б.
Хакимов Р., Отақулов М., Юсупов Э., Юсупов М.С. Агросаноат мажмуаси иқтисодиёти. – (Ўқув қўлланма) Т., ТДИУ, 2004.-160 б.
Салимов Б.Т., Ҳамдамов Қ.С., Беркинов Б.Б., Хакимов Р., Юсупов М.С., Орипов М.А., Ўроқов Н.И. - Деҳқон ва фермер хўжаликлари иқтисоди – (Ўқув қўлланма) –Т.: ТДИУ, 2004. – 176 б.
Салимов Б.Т., Ҳамдамов Қ.С., Турсунхўжаев Т.Л., Тўрахўжаев Т.И., Ҳакимов Р.Х., Ўроқов Н.И, Арипов И.М. -Жаҳон қишлоқ хўжалиги. – (Ўқув қўлланма) – Т.: ТДИУ, 2004. – 128 б.
Абдуғаниев А., Абдуғаниев А.А. – Қишлоқ хўжалиги иқтисодиёти – (дарслик). – Т.: ТДИУ, 2004. – 304 б.
Экономика отраслей АПК / И.А.Минаков, Н.И.Куликов, О.В.Соколов и др.; Под ред. И.А.Минакова. – М.: КолосС, 2004. – 464с.- (Учебники и учеб. пособия для студентов высш. учун. заведений).
Республика Узбекистан: Энциклопедический справочник. Н . Тухлиев, А. Кременцова. Т., Гос. Науч. Изд-во «Ўзбекистон миллий энциклопедия», 2001.
Раскин И.И, Раскин Л. И. АПК: производство и первичная переработка хлопка. –Т.: Мехнат, 1986
Папов Н. А. экономика сельского хозяйства: учебник. М.: Дело и Серсис,2000.
Рябушкин.Т.В., Дадашев.А.З. Трудовые ресурсы и эффективность производства. –М.: Знание, 1981.

Интернет сайдлари:

Петранева Г.А., Экономика и управление в сельском хозяйстве. Учебник. 2004, http://textbook.ru/catalogue/book/33320.html
Петранева Г.А., Экономика и управление в сельском хозяйстве, Академия, 2003, http://rbip.bookchamber.ru/description7897.htm

Н.А. Попов «Основы рыночной агроэкономики и сельского предпринимательства», М: Тандем /ЭКМОС, 2002, http://family.taukita.ru/item22219310.html
Н.А.Попов. Экономика отраслей АПК. Курс лекций, 2002, http://shopper.h1.ru/books.shtml?topic=935&page=1
Н.Я.Коваленко, Экономика сельского хозяйства, М.: «ЮРКНИГА», 2004, http://web.book.ru/cgi-bin/book.pl?page=4&book=88899
www.bearingpoint.uz

17–мавзу. ЕВРОПА ҲАМЖАМИЯТИНИНГ ЯГОНА АГРАР СИЁСАТИ

17.1. Европа ҳамжамияти ягона аграр сиёсатининг зарурати, аҳамияти ва ривожланиши
17.2. Европа ягона аграр сиёсатида қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари нархларини қўллаб-қувватлаш механизми

17.1. Европа ҳамжамияти ягона аграр сиёсатининг зарурати, аҳамияти ва ривожланиши

Иккинчи жаҳон уришидан кейин Европа давлатлари учун интеграциялашув жараёнига ҳавфсизликни таъминлайдиган энг асосий омил сифатида қарала бошланди. Шу мақсадда 1948 йилда Европа Иқтисодий Кооперацияси Ташкилоти (ЕИТС) тузилди. Натижада Белгия, Нидерландия ва Люксембург ягона божхона иттифоқини вужудга келтирдилар. Европа давлатларининг иқтисодий интеграциялашувида Маршал режасида катта аҳамият касб этди. Унинг натижасида 1948-1952 йилларда АҚШ ва Канада давлатларидан Европага 25 млрд. АҚШ доллари миқдорида инвестиция жалб этилди. 1951 йилда Европа кўмир ва пўлат ҳамжамияти вужудга келди. Унинг натижасида кўмир ва пўлат учун божхона тўловлари, квоталар ва субсидиялар бекор қилинди.

Уришдан кейинги йилларда Европа қишлоқ хўжалиги жуда ёмон аҳволда эди.европа давлатларидаги қишлоқ хўжаликлари маҳсулотларининг нархи АҚШ ва Канададагидан бир неча марта қиммат эди. Бу, ўз навбатида, Европа давлатлари укун жуда катта муаммоларни туғдира бошлади. бу муаммоларни ечиш зарурати қишлоқ хўжалиги имкониятларини кенгайтириш, унинг маҳсулотлари Европа давлатлари ўртасида эркин ҳаракатланишини таъминлаш фикри кучая борди. Европа давлатлари арзон импорт маҳсулотларидан ҳимояланиш ва ўзларининг қишлоқ хўжалигини мустаҳкам асосга қўйишга киришдилар. Бундай фикрлар натижасида 1957 йилда Европа давлатларидан 6 таси Рим шаҳрида Рим шартномасини имзоладилар. Бу шартнома Европа ҳамжамияти ташкил этилишига асос солди. Рим шартномасининг 38- 47-моддалари Европа ягона аграр сиёсатининг асосий тамойилларини белгилаб беради. Ушбу ҳужжат бўйича Европа ягона аграр сиёсатининг мақсадлари қуйидагича белгиланди:

ишлаб чиқариш омилларидан оптимал фойдаланиш, қишлоқ хўжалигининг ривожланишига техникавий ёрдам кўрсатиш орқали қишлоқ хўжалигши маҳсулотлари етиштиришни кўпайтириш;

қишлоқ жойларда яшайдиганларга яхши турмуш даражасида яратиш, айниқса, қишлоқ хўжалигида меҳнат қилаётганлар даромадини ошириш эвазига уларнинг турмуш даражасини кескин ошириш;

бозорни барқарорлаштириш;

қишлоқ хўжалиги маҳсулотларининг кафолатли таъминотини вужудга келтириш;

қишлоқ хўжалиги маҳсулотларининг истеъмолчилар учун мақбул баҳоларини вужудга келтириш;

Европа иттифоқи Вазирлар кенгаши 1962 йилда дон маҳсулотлари учун ягона Европа бозорини шакллантириш бўйича қатор ҳужжатлар қабул қилди. Ушбу ҳужжатларда ягона дон бозорини тартибга солиб туриш мезанизмлари ишлаб чиқарилди. Улар хозирги кунда ҳам Европа аграр сиёсатининг асосини ташкил этади. Бу механизимлар: мақсадли нархлар, интервенцион нархлар, остона нархлари, ўзгарувчан импорт тарифлари ва экспорт субсидияларидан иборат. Бундан ташқари ягона дон бозорини молиялаштириш тартибини ҳам жорий қилди. Европа ягона аграр бозорини ўрнатиш бўйича қилинган катта ишларга қарамасдан бу жараён осон кечган эмас. Фақатгина ягона дон бозори ўрнатиш бўйича амалда келишиш 1967 йилда амалга ошди.1962 йилда марказлашган молиялаштиришни амалга ошириш учун тузилган Европа қишлоқ хўжалигига йўналтирилган ва кафолат фонди (FEOGA)га пул ажратиш 1969 йилдагина амалга оширилади. Натижада 1970 йилга келиб Европа ягона аграр сиёсати унга аъзо давлатлар манфаатлари учун хизмат қиладиган жуда катта амалий кучга айланди.

1972 йилда “Қишлоқ хўжалиги -80” номли Мансхолд режаси қобул қилинди. Ушбу режага биноан 1980 йилга келиб қишлоқ хўжалигада банд бўлганлар сонини 5 млн. кишига камайтириш ва фермерларнинг ўртача хажмини ошириш вазифасини қўйилади. Албатта, бу ихтиёрий равишда юз бериши керак эди. Бу режа қуйдаги асосий тадбирларни амалга оширишни белгилайди:

55-65 ёшдан ошган фермерлар ўз фаолиятини тўхтатган ҳолда уларга йилига маълум миқдорда пул маблағлари берилишини ташкил этиш;

Истиқболли деб топилган фермерларга имтиёзли кредитлар ва кредит кафолатлари бериш;

Фермерлар учун ахборот ва маслаҳат хизматларини ташкил этиш ва уларни ривожлантириш;

Маркетинг хизматларини ривожлантириш юзасидан ташкил этилаётган уюшмаларни ва бирлашмаларни қўллаб-қувватлаш;

Қишлоқ хўжалигига янги ерларни жалб этишни чеклаш.

1992 йилда Европа ягона аграр сиёсатини ривожлантириш юзасида янги режа- Мак-Шерри режаси қабул қилинди.унинг асосий мазмуни қуйидагиларда ўз ифодасини топди:

Деҳқончилик ва қорамолчилик маҳсулотларига бўлган нарх дунё даражасига яқинлаштирилиши керак (ҳатто 90-йилларда ҳам Европа давлатларида қишлоқ хўжалиги маҳсулотларининг ишлаб чиқариш нархи АҚШ ва Канададаги даражадан анча баланд эди.);

Фермерларга нархларни туширганлари учун зарарни қоплайдиган тўловлар тўлашни ташкил этиш;

Зарарни қоплаш тўловлари ишлаб чиқаришдан ерларни озод қилган ва 1 га ерга чорва молларининг максимал бириктирилишини таъминлаган фермерларга бериш;

Фермерларнинг экологик масалаларини тўғри ҳал этишда қатнашишлари, эрта пенсияга чиқишларини қўллаб-қувватлаш.

1997 йилда Европа Ҳамжамияти Комиссияси “2000 йил кун тартиби: қишлоқ хўжалиги” ҳужжатини эълон қилди.

17.2. Европа ягона аграр сиёсатида қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари нархларини қўллаб-қувватлаш механизми

Европа ҳамжамиятига аъзо давлатлар ўртасида олиб борилаётган ягона аграр сиёсат ўзига хос механизимлар билан тартибга солиниб турилади. Уларнинг асосини қишлоқ хўжалиги маҳсулотларининг нархларини ягона бозорда қўллаб-қувватлаб туриш ташкил этилади.

Унинг асосларидан бири мақсадли нархлардир. Мақсадли нархлар бозори маҳсулот энг кам таъминланган жойларда хоҳиш асосида ўрнатилиши мумкин бўлган нархдир. Дончиликда шундай нарх ўрнатилган жой Германиянинг Дисбург шаҳри деб қабул қилинган.

Дисбург шаҳри дон билан нисбатан яхши таъминланмаган зона ҳисобланар экан. Асосий дон ишлаб чиқарувчи зона деб Франциянинг шимолий қисмида жойлашган Орме шаҳри қабул қилинган. Мақсадли нархлар ҳар йили Европа Ҳамжамиятининг Вазирлар кенгаши томонидан ўрнатилади ва у барча ҳисобланганинг асосида ётади. Интервенцион нархлар мақсадли нарҳлардан паст ўрнатилади. Унинг асосий мақсади ичкинархларнинг маълум миқдордан пасайиб кетмаслигини таъминлашдир. Мақсадли нархлар билан интервенцион нарҳлар билан интервенцион нархлар ўртасидаги фарқ донни Орме шаҳридан Дисбург шаҳрига олиб келлиш билан боғлиқ харажатлар миқдорида бўлади. Агарда бозорда нарх интервенцион нархлардан паст бўлса, интервенцион идоралар ўз ишини бошлайди. Яъни улар донни фермерлардан интервенцион нархларда сотиб ола бошлайдилар. Бозор нархи интервенцион нархдан юқори бўлган тақдирда фермерлар ўз маҳсулотларини бозорда эркин сотадилар. Интервенцион идоралар сотиб олган маҳсулотларини зарага бўлсада, четга экспорт қиладилар. Шундай қилиб, интервенцион нархлар Европа бозорида шаклланадиган нархларнинг пастги чегарасини белгилайди. Интервенцион нархлар дунё нархларидан паст бўлиши катта салбий оқибатларга олиб келиши мумкин. У ҳолда четдан маҳсулотлар кириб келиши кучаяди. Шу сабабли иккинчи даражадаги ҳимоя тартиби ўрнатилади. Бу ҳимоя тартиби остона нархлари орқали амалга оширилади. Уни баъзида минимал импорт нархлари деб ҳам

юритилади. Остона нархлари маҳсулотни асосий истеъмол қилувчи зонага уни жўнатадиган асосий портдан олиб келиш харажатларини мақсадли нархлардан ажратиш натижасида аниқланади. Дончиликда асосий дон истеъмол қиладиган зона Дисбург шаҳри, донни жўнатадиган асосий порт эса Роттердам деб қабул қилинган. Остона нархлари ўзгарувчан импорт тарифини аниқлашнинг асоси ҳисобланади. Ўзгарувчан импорт тарифлари остона нархлари билан дунё нархлари ўртасидаги фарқ сифатида аниқланади.

Европа Ҳамжамияти давлатлари қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари импорти билан бир қаторда уларнинг экспорти билан ҳам шуғилланади. Қишлоқ хўжалиги маҳсулотларининг дунё нархлари, одатда, Европа давлатларидагидан анча паст. Бундай ҳолда экспортни амалга ошириш маълум зарарлар билан боғлиқ. Ушбу зарарларни қоплаш учун экспорт билан шуғулланганларга экспорт субсидиялари берилади. Экспорт субсидияси дунё нархлари билан интервенцион нархлар ўртасидаги фарқ сифатида юзага чиқади. Фермерлар экспорт билан шуғулланишлари учун махсус тендерда иштирок этадилар ва уни ютиб чиққанларга экспорт билан шуғулланиш ҳуқуқи берилади. Фақат тендерда ютиб чиққанларгагина экспорт субсидиялари берилади.

Қисқача хулосалар

Бугунги кунда озиқ-овқат ишлаб чиқаришни кўпайтириш алоҳида олинган бир давлатда маълум чегараланишларга эга. Алоҳида олинган давлатларнинг имкониятлари чекланган. Бир нечта давлатларнинг ўзаро келишган ҳолда ишлаб чиқаришни ташкил этишлари албатта катта имкониятларни очади. Биргалашиб ягона бир сиёсат орқали қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқаришини юритишнинг самарадорлигини Европа ҳамжамияти мисолида кўриш мумкин.

Бугунги кунда Марказий Осиё давлатларининг аграр соҳадаги имкониятларини келишилган ҳолда амалиётга қўллаш жуда катта самара бериши мумкин. Кейинги йилларда бу борада катта ишлар амалга оширилмоқда. Энг аввало сув ресурсларидан самарали фойдаланиш масалалари ва озиқ-овқат маҳсулотлари ишлаб чиқаришни кўпайтириш масалалари ҳал этилмоқда.

Таянч иборалар

Ягона аграр сиёсат, остона нархлари, интервенция нархлари, экспорт субсиядияси, ўзгарувчан импорт таърифи, мақсадли нархлар, тендер, давлат дастурлари, дотация, квота, лизинг, суғурта, солиқ имтиёзи, аванс, ер солиғи, мулк солиғи, факторинг, овердрафт, молия, кредит, вексел, клиринг операциялари, қимматли қоғозлар, банк, микробанк, микрокредит, интенсив ва экстенсив ривожланиш, фан-техника тараққиёти, чекланганлик, нарх, иқтисодий дастаклар, баҳонинг функциялари, ишлаб чиқариш харажатлари, таннарх, харажатлар калькуляцияси, асосий маҳсулот, қўшимча маҳсулот, ёндош маҳсулот, тежамкорлик, фонд қайтими, фонд сиғими, фонд билан таъминланиш ва қуролланиш, айланма

фондлар, айланма маблағлар, самарадорлик коэффициенти, асосий фондларниниг эскириши, жисмоний эскириш, амортизация, маънавий эскириш, меҳнат ресурслари, меҳнатни қуролланиш даражаси, миграция, меҳнат унумдорлиги, ишбилармонлик, ер ва сув фонди, механизациялаштириш, химиялаштириш, автоматлаштириш, баҳолар паритети, аграсаноат мажмуасига кирувчи тармоқларни мутоносиб ривожлантириш, маҳсулот сифати, агросаноат интеграцияси, аграр сиёсат, агросаноат мажмуаси, иқтисодиёт, агросаноат мажмуаси таркиби, агросаноат мажмуасининг соҳалари, инфратузилма, ишлаб чиқариш инфратузилмаси, ижтимоий инфратузилмаси, фаннинг предмети, усуллари, вазифалари, иқтисодий қонунлар, иқтисодий муҳит, ҳудуд иқтисодиёти, тармоқларнинг мутоносиб ривожланиши, ижтимоий масалалар, аҳоли турмуш даражаси, иқтисодий самара, ижтимоий самара, ишлаб чиқаришни интенсивлаштириш, барқарор иқтисодий ривожланиш, ишлаб чиқариш жараёнларини фонд, фонда қайтими, билан таъминланиш даражаси, иқтисодий кўрсаткичлар, ялпи ички маҳсулот, хусусий тадбиркорлик, импорт, экспорт, миграция, қишлоқ хўжалиги, қайта ишлаш саноати, сақлаш корхоналари, кимё саноати, чорвачилик, асаларичилик, балиқчилик, пиллачилик, омуҳта ем саноати, моддий рағбатлантириш, касбий малака, ҳосилдорлик, маҳсулдорлик, натурал кўрсаткичлар.

Назорат ва муҳокама учун саволлар

1. Европа ҳамжамияти ягона аграр сиёсатига қандай эришилди?
2. Европа ҳамжамиятида қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари баҳосини тартибга солиш механизмларининг моҳияти нимада?

Адабиётлар рўйхати

Ўзбекистон Республикасининг Конститутцияси: -Т.: Ўзбекистон 1999

Ўзбекистон Республикасининг Ер кодекси.-Т.: Адолат, 1999.

Ўзбекистон Республикасининг “Қишлоқ хўжалиги кооперативи (ширкат хўжалиги) тўғрисида”ги қонуни.-Т.: Адолат, 1999.

Ўзбекистон Республикасининг “Фермер хўжалиги тўғрисида”ги қонуни.-Т.: Адолат, 1999.

Ўзбекистон Республикасининг “Деҳқон хўжалиги тўғрисида”ги қонуни.-Т.: Адолат, 1999.

Ўзбекистон қишлоқ хўжалигида ислоҳотларни чуқурлаштиришга оид қонун, ҳукумат қарорлари ва меъёрий ҳужжатлар тўплами.-Т.: Ўқитувчи, 1998.

Каримов И. А. Ўзбекистон буюк келажак сари.-Т.: Ўзбекистон, 1999.

Каримов И. А. Қишлоқ хўжалиги тараққиёти – тўкин ҳаёт манбаи. – Т.: Ўзбекистон, 1998.

Қаюмов Ф. Қ. Эффективность АПК в условиях перехода к рынку: Общие и регионалные проблемы. – М.: ИПО «Полигран», 1992.

Серова Е. В. Аграрная экономика: Учебник для студентов экономических вузов, факультетов и специальностей. – М.: ГУ ВШЭ, 1999.
Узбекистан: десять лет по пути формирования рыночной экономики Колл. Авт.: Р. А. Алимов, А. К. Бедринцев, А. Ф. Расулов и др.// Под ред. А.Х. Хикматова. – Т.: Ўзбекистон, 2001.- 352 б.
Хакимов Р., Отақулов М., Юсупов Э., Юсупов М.С. Агросаноат мажмуаси иқтисодиёти. – (Ўқув қўлланма) Т., ТДИУ, 2004.-160 б.
Салимов Б.Т., Ҳамдамов Қ.С., Беркинов Б.Б., Хакимов Р., Юсупов М.С., Орипов М.А., Ўроқов Н.И. - Деҳқон ва фермер хўжаликлари иқтисоди – (Ўқув қўлланма) –Т.: ТДИУ, 2004. – 176 б.
Салимов Б.Т., Ҳамдамов Қ.С., Турсунхўжаев Т.Л., Тўрахўжаев Т.И., Ҳакимов Р.Х., Ўроқов Н.И, Арипов И.М. -Жаҳон қишлоқ хўжалиги. – (Ўқув қўлланма) – Т.: ТДИУ, 2004. – 128 б.
Абдуғаниев А., Абдуғаниев А.А. – Қишлоқ хўжалиги иқтисодиёти – (дарслик). – Т.: ТДИУ, 2004. – 304 б.
Экономика отраслей АПК / И.А.Минаков, Н.И.Куликов, О.В.Соколов и др.; Под ред. И.А.Минакова. – М.: КолосС, 2004. – 464с.- (Учебники и учеб. пособия для студентов высш. учун. заведений).
Республика Узбекистан: Энциклопедический справочник. Н . Тухлиев, А. Кременцова. Т., Гос. Науч. Изд-во «Ўзбекистон миллий энциклопедия», 2001.
Раскин И.И, Раскин Л. И. АПК: производство и первичная переработка хлопка. –Т.: Мехнат, 1986
Папов Н. А. экономика сельского хозяйства: учебник. М.: Дело и Сервис,2000.
Рябушкин.Т.В., Дадашев.А.З. Трудовые ресурсы и эффективность производства. –М.: Знание, 1981.

Интернет сайдлари:

Петранева Г.А., Экономика и управление в сельском хозяйстве. Учебник. 2004, http://textbook.ru/catalogue/book/33320.html
Петранева Г.А., Экономика и управление в сельском хозяйстве, Академия, 2003, http://rbip.bookchamber.ru/description7897.htm
Н.А. Попов «Основы рыночной агроэкономики и сельского предпринимательства», М: Тандем /ЭКМОС, 2002, http://family.taukita.ru/item22219310.html
Н.А.Попов. Экономика отраслей АПК. Курс лекций, 2002, http://shopper.h1.ru/books.shtml?topic=935&page=1
Н.Я.Коваленко, Экономика сельского хозяйства, М.: «ЮРКНИГА», 2004, http://web.book.ru/cgi-bin/book.pl?page=4&book=88899
www.bearingpoint.uz

АГРОСАНОАТ МАЖМУАСИ ИҚТИСОДИЁТИ ФАНИДАН ХОРИЖИЙ МАНБАЛАР

Коваленко Н.Я., Экономика сельского хозяйства: Курс лекций. -М.: Тандем, 1999. - 458 с.

Серова Е.В., Аграрная экономика: Учебник для студентов экономических вузов, факультетов и специальностей. -М.: ГУ ВШЭ, 1999. - 480с.

Личко К.П., Прогнозирование и планирование агропромышленного комплекса: Учебник. М.: Гардарики, 1999. - 264с.

Материально - техническое обеспечение агропромышлен- ного комплекса/ Под ред. В.Я.Лимарева. М.:Известия, 2002.

Экономика села. Под ред. С.В.Киселева. М., 2004.

Cramer, Gail L. Agricultural economics and agribusintss / Gail L. Cramtr, Clarence W. Jenstn? Djuglas D.Sjuthgate, Jr. - 8th ed/ Printed in United States of America, 2001 - 519p.

Маркетинг в АПК:Учебник.Под ред.Г.П.Абрамовой-М.: Колос,1997-342 с.

Ципкин Ю.А., Люкшинов А.Н., Эриашвили Н.Д. Агромаркетинг и консалтинг: Учеб. Пособие для вузов. - М.: ЮНИТИ-ДАНА, 200. - 637 с.

Харит Д.М., Кузьмина В.И и др. Как стат фермером. - Санкт-Питербург: 1992. -846 с.

Лишанский М.Л., Маслова И.Б. Краткосрочное кредитование сельскохозяйственных предприятий: Учеб. Пособие для вузов. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2000. -287 с.

Серова Е. В. Аграрная экономика: Учебник для студентов экономических вузов, факультетов и специальностей. – М.: ГУ ВШЭ, 1999.

Баранова Л.Н., Левин А.Н. Потребности, доходы потребителя. –М.: Экономика, 1998

Логунов А.Н. Общественная динамика потребителей и потребления. – Воронеж, 1999

Чеканский А.Н. Фролова Н.Л. Теория спроса, предложения и рыночных структур. – М.:
ФТ МГУ, 1999

Энджел Д.Ф. и др. Поведение потребителей – Санкт –Петербург, Питер К, 1999

Захаров А.Н и др. Управление качеством продукции. Учебное пособие, БУПК. Белгород. 2003

Хейнс П. «Экономический образ мышления» перевод с английского. М: «Новости», 1991

Агросаноат мажмуаси иқтисодиёти
ФАНИДАН АННОТАЦИЯЛАР

Бугун Ўзбекистон демократик ҳуқуқий давлат ва адолатли фуқаролик жамияти қуриш йўлидан изчил бораётганлиги учун кадрлар тайёрлаш тизими тубдан ислоҳ қилинди, давлат ижтимоий сиёсатида шахс манфаати ва таълим устуворлиги қарор топди. Ўқув-тарбиявий жараённи илғор педагогик технологиялар билан таъминлаш зарурати ҳам Кадрлар тайёрлаш миллий дастурини рўёбга чиқариш шартларидан биридир

Республикамиз Президенти Олий Мажлиснинг XIV-сессиясида “янги дарсликларни, замонавий педагогик ва ахборот технологияларини ўз вақтида ишлаб чиқиш ва жорий этишни таъминлашни назорат остига олиш зарур“ли - гини алоҳида таъкидладилар. Бугун олимлар ва ўқитувчилар илғор педагогик технологияларни ишлаб чиқишга астойдил киришишлари шарт ва улар бу ишга масъулдирлар.

Ўқув услубий мажмуада « Агросаноат мажмуаси иқтисодиёти » фанини ўқитиш бўйича таълим технологиялари, уларни қўллаш бўйича услубий тавсиялар баён этилган. Ушбу тавсиялар дидактик тамойиллар, маъруза ва семинар машғулотлари технологияларини ишлаб чиқиш усул ва воситалари, уларнинг муҳим белгиларидан иборат таълимни технологиялаш қоидаларини ҳисобга олган ҳолда лойиҳалаштирилган.

Ўқув услубий мажмуа олий таълим муассасалари ўқитувчилари, магистрлар ва талабалар, иқтисодий фанларни ўқитишда замонавий педагогик технологияларини қўллаш жараёнларига қизиқувчилар учун мўлжалланган.

МУАЛЛИФЛАР ҲАҚИДА МАЪЛУМОТЛАР

Мирзаев Қулмамат Жонузоқович
“Менежмент” кафедрасида доценти, Мирзаев Кулмамат Жонузокович 1961 йил 11 июнда Самарканд вилояти Паст Даргом туманида тугилган.

Мирзаев Кулмамат Жонузокович 1978 йилда Нуробод туманидаги 18 - урта мактабни олтин медаль билан тугатиб, шу йил Тошкент халк хужалиги институтига кабул килинган. 1982 йилда институтни мувафакиятли тугатгандан сўнг Самарканд шахридаги Илмий –тадкикот институтига (ВНИИК) кичик илмий ходим вазифасида ишлаган.

1985 йилда Москва шахридаги Бутуниттифок кишлок хужалиги илмий тадкикот институтига кундузги булимга аспиарнтурага кабул килинган. 1989 йилда иктисод фанлари номзоди илмий даражасини олган.

1990 йилдан Самарканд кишлок хужалик институтидаги «Агроиктисодиёт ва бошкариш» кафедрасига ассистент вазифасига кабул килинган ва 1996 йилдан шу кафедра доценти лавозимида ишлаган.

1998 йилда танлов асосида Агроиктисодиёт ва менежмент кафедраси мудири вазифасига кабул килинган. 2005 йилда Самарканд вилояти хокимлиги Молия бошкармасига карашли Газначилик булимига бош иктисодчи вазифасига ишга кабул килинган.

2006 йил августдан СамИСИ «Иктисодиёт» кафедраси доценти вазифасига ишга кабул килинган ва 2007 йил август ойидан бошлаб эса институтдаги «Менежмент» кафедраси мудири вазифасида ишлаган.

2011 йилдан “Иқтисодиёт ва менежмент” факултети декани ҳамда “Менежмент” кафедраси доценти лавозимида ишлаб келмоқда

Оилали, уч фарзанди бор.

Сиддиқов Асқар Ахторович, ассистент

А.Сиддиқов 1980 йилда Самарқанд вилояти Тайлоқ туманининг Бачки қишлоғида туғилган, миллати ўзбек, маьлумоти олий. Самарқанд қишлоқ хўжалик институтини иқтисодиёт факультетини имтиёзли диплом билан 2004 йил бакалавриатурасини ва 2007 йил магистратурасини менежмент мутахассислиги бўйича тамомлаган.

А.Сиддиқов Самарқанд иқтисодиёт ва сервис институтида 2007-2009 йилларда «Менежмент» кафедраси ассистенти, 2010 йилдан «Иқтисодиёт» кафедраси ассистенти лавозимида фаолият кўрсатиб келмоқда. Доцент Қ.Ж.Мирзаев илмий раҳбарлигида «Қишлоқда туризм инфратузилмасини ривожлантиришнинг иқисодий-ташкилий механизмини такомиллаштириш» мавзусида номзодлик диссертацияси устида иш олиб бормоқда.

АГРОСАНОАТ МАЖМУАСИ ИҚТИСОДИЁТИ ФАНИ БЎЙИЧА ФОЙДАЛИ МАСЛАҲАТЛАР

Фан бўйича талабалар билим олиш давомида қуйидагиларга:

- Иқтисодий тизимлар ва уларнинг турли моделлари;
  жамият тараққиёти босқичлари;
  ўтиш даврининг белгилари;
  бозор иқтисодиётига ўтишни Ўзбекистон модели;
  ўтиш давридаги ислоҳатлар;
  кўп укладли иқтисодиёт тўғрисида тасаввурга эга бўлиши;
  Бозор иқтисодиётини Ўзбекистонда шаклини, сиёсий иқтисодий ва ҳуқуқий ислоҳотлар натижалари;
  ислоҳотларнинг стратегияси ва концепциясини танлаш;
  умумий стратегия доирасида аниқ мақсадни белгилаш;
  иқтисодиётни давлат томонидан тартибга солиш усуллари;
  хусусийлаштириш босқичлари;
  ўтиш даври иқтисодиётининг зиддиятлари ва камчиликлари;
  ижтимоий адолат концепцияси ва уни жорий қилиниши;
  интеграциялашув ва у тўғрисида турли назарияларни билиши ва улардан фойдалана олиш зарур;
  Маъмурий-буйруқбозлик усулларини бартараф этиш йўллари;
  бозор иқтисодиёти тамойилларини ишлата олиш;
  кўп мулкчиликни шакллантириш;
  алоҳида соҳалар ва тармоқларни ислоҳ қилиш йўллари;
  ўтиш даври иқтисодиётини муаммоларни ҳал қилиш йўллари;
  назарий билимларни амалиётга тадбиқ эта билиш бўйича кўникмаларга эга бўлиш керак.

АГРОСАНОАТ МАЖМУАСИ ИҚТИСОДИЁТИ ФАНИ БЎЙИЧА НОРМАТИВ ҲУЖЖАТЛАР

Ўзбекистон Республикаси Қонунлари

Ўзбекистон Республикаси Конституцияси. - Т., “Ўзбекистон”, 2008 й.

“Мулкчилик тўғрисида” 1990 йил 31 октябрь.

“Корхоналар тўғрисида” 1991 йил 15 февраль.

“Тадбиркорлик тўғрисида” 1991 йил 15 февраль.

“Давлат тасарруфидан чиқариш ва хусусийлаштириш тўғрисида” 1991 йил 19 ноябрь.

“Кооперация тўғрисида” 1993 йил 28 декабрь.

“Фуқоролик кодекси” I-қисм 1995 йил 21 декабр II-қисм, 1996 йил 29 август.

“Меҳнат кодекси” 1995 йил 21 декабрь.

“Истеъмолчиларнинг ҳуқуқларини ҳимоя қилиш тўғрисида” 1996 йил 24 апрель.

“Товар бозорларида монополистик фаолиятни чеклаш ва рақобат тўғрисида”. 1996 йил 27 декабрь.

“Хўжалик юритувчи субъектлар фаолиятини давлат томонидан назорат қилиш тўғрисида” 1998 йил 24 декабрь.

“Инвестиция фаолияти тўғрисида” 1998 йил 24 декабрь.

“Реклама тўғрисида” 1998 йил 25 декабрь.

“Баҳолаш тўғрисида”. 1999 йил 19 август.

“Тадбиркорлик фаолияти эркинлигининг кафолатлари тўғрисида”. 2000 йил 25 май.

“Хусусий корхоналар тўғрисида” 2003 йил 11 декабрь.

“Тадбиркорлик субъектларини иқтиёрий тугатиш тартибини такомиллаштириш мақсадида Ўзбекистон Республикасининг айрим қонун ҳужжатларига ўзгартириш ва қўшимчалар киритиш тўғрисида”. 2007 йил 14 декабрь.

19. “Тадбиркорлик фаолиятини янада қўллаб-қувватлаш ва ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида” 2009 йил 15 май.

Президент Фармонлари, Қарорлари, Вазирлар Маҳкамасининг қарорлари, турли дастурлар, йўриқнома ва бошқа меъёрий ҳужжатлар

“2005-2006 йилларда давлат тасарруфидан чиқариш ва хусусийлаштириш дастури тўғрисида”ги Қарор 2005 йил 14 март.

“Бозор ислоҳотларини чуқурлаштириш ва иқтисодиётни янада эркинлаштириш соҳасидаги устувор йўналишлар амалга

оширилишини жадаллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги Фармони. 2005 йил 14 июн.

“Тадбиркорлик субъектларини юридик ҳимоя қилиш тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги Фармони. 2005 йил 14 июн.

“Тадбиркорлик субъектлари томонидан тақдим этиладиган ҳисобот тизимини такомиллаштириш ва уни ноқонуний талаб этганлик учун жавобгарликни кучайтириш тўғрисида”ги Қарори. 2005 йил 15 июн.

“Микрофирмалар ва кичик корхоналарни ривожлантиришни рағбатлантириш борасидаги қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги Фармони. 2005 йил 20 июн.

“Ташқи иқтисодий ва савдо алоқалари, хорижий инвестицияларни жалб этиш соҳасида бошқарув тизимини такомиллаштириш тўғрисида”ги Фармони. 2005 йил 21 июл.

“Табиркорлик субъектларини давлат рўйхатига олиш ва ҳисобга қўйишнинг хабардор қилиш тартибини жорий этиш тўғрисида”ги Қарори. 2006 йил 24 май.

“Ўзбекистон Республикасида 2006-2010 йилларда хизмат кўрсатиш ва сервис соҳасини ривожлантиришни жадаллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги Қарори. 2006 йил 18 апрель.

“Ўзбекистон Республикасида 2010 йилгача бўлган даврда хизмат кўрсатиш ва сервис соҳасини ривожлантиришни жадаллаштиришга оид қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги Қарори. 2007 йил 23 май.

“Ишлаб чиқариш ва ижтимоий инфратузилмани янада ривожлантириш юзасидан қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги Қарори. 2009 йил 10 январь**.**

“Қишлоқ тараққиёти ва фаровонлиги йили” Давлат дастури тўғрисида”ги Қарори. 2009 йил 26 январь.

“Озиқ овқат товарлари ишлаб чиқаришни кенгайтириш ва ички бозорни тўлдириш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги Қарори**.** 2009 йил 26 январь.

“Ўзбекистон Республикаси умумий овқатланиш маҳсулотларини ишлаб чиқариш ва сотиш қоидалари”ги Вазирлар Маҳкамасининг 2003 йил 13 февраль 75-сон Қарори.

“2009 йилда саноат кооперацияси асосида тайёр маҳсулотлар, бутловчи қисм ва материаллар ишлаб чиқаришни маҳаллийлаштириш дастури тўғрисида”ги Қарори. 2009 йил 27 январь**.**

“Тадбиркорлик фаолиятини янада қўллаб-қувватлаш ва ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги Қарори. 2009 йил 15 май.

“Тадбиркорлик субъектларини текширишларни янада қисқартириш ва улар фаолиятини назорат қилишни ташкил этиш тизимини такомиллаштириш борасидаги чора-тадбирлар тўғрисида”ги Фармони. 2011 йил 4 апрель.

	АГРОСАНОАТ МАЖМУАСИ ИҚТИСОДИЁТИ ФАНИДАН РЕЙТИНГ ТИЗИМИ БЎЙИЧА ТАЛАБАЛАР БИЛИМИНИ БАҲОЛАШ МЕЗОНИ

«Агросаноат мажмуаси иқтисодиёти» фани учун жами 124 соат, шу жумладан, 44 соат маъруза, 60 соат амалий ҳамда 20 соат мустақил таълим учун вақт ажратилган.

Ўзбекистон Республикаси Олий ва ўрта махсус таълим вазирлигининг 2010 йил 25 августдаги 333-сонли буйруғи билан тасдиқланган "Олий таълим муассасаларида талабалар билимини баҳолашнинг рейтинг тизими тўғрисида муваққат Низом"да белгиланганидек, "Агросаноат мажмуаси иктисодиёти" фанидан талабаларнинг билимини баҳолаш мунтазам равишда олиб борилади ва қуйидаги турлар орқали амалга оширилади:

Жорий баҳолаш (ЖБ);

Оралиқ баҳолаш (ОБ);

Якуний баҳолаш (ЯБ).

"Агросаноат мажмуаси иктисодиёти" фани бўйича талабанинг семестр давомидаги ўзлаштириш кўрсаткичи 100 балл тизимида баҳоланади. Ушбу 100 балл баҳолаш турлари бўйича қуйидагича тақсимланади:

Жорий ва оралиқ назоратларга – 70 балл (фаннинг хусусиятидан келиб чиққан ҳолда 70 балл кафедра томонидан жорий ва оралиқ назоратларга тақсимланади)

Якуний назоратга – 30 балл тақсимланади.

Жорий баҳолаш бўйича амалий машғулотлар учун ажратилган ҳар бир мавзу бўйича талабанинг адабиётлардан олган конспекти, билими, мустақил ижодий фикр-мулоҳазалари, амалий жадвал ва топшириқларни ечиши, мустақил иши натижалари ва амалий кўникмаларини аниқлаб бориш назарда тутилади ва у амалий машғулотларда амалга оширилади.

Оралиқ баҳолаш семестр давомида 2 даврада ўтказилади. Талабаларнинг билими биринчи даврада фаннинг 1 оралиқ 1-8 мавзуларини қамраб олган қисми бўйича, иккинчи даврада фаннинг 2 оралиқ 9-15 мавзуларини қамраб олган қисми доирасида баҳоланади. Оралиқ баҳолашда талабаларнинг ўзлаштириш кўрсаткичи маърузалар ўтилган мавзулар бўйича оғзаки, ёзма иш, тест ўтказиш усуллари ва талабанинг мустақил иши назарда тутилган ҳолда баҳоланади.

Якуний баҳолаш семестр якунида ўтказилиб, якуний баҳолашда талабанинг билим, кўникма ва малакалари ишчи ўқув дастуридан келиб чиққан ҳолда фаннинг умумий мазмуни доирасида баҳоланади. Якуний баҳолаш оғзаки сўраш, амалий топшириқларни мустақил ечиш, суҳбат, ёзма иш ёки тест ўтказиш усулида амалга оширилади.

Баҳолаш тартиби ва мезонлари

1. Талабларнинг билим савияси, кўникма ва малакаларини назорат қилишнинг рейтинг тизими асосида талабларнинг ҳар бир фан бўйича ўзлаштириш даражаси баллар орқали ифодаланади.

2. Ҳар бир фан бўйича талабанинг семестр давомида ўзлаштириш кўрсаткичи 100 баллик тизимда баҳоланади.

3. Талабанинг рейтинг дафтарчасига алоҳида қайд қилинадиган курс иши (лойиҳаси,ҳисоб-график ишлари), малакавий амалиёт, фан (фанлараро) бўйича якуний давлат аттестацияси, битирув малакавий иши ва магистратура талабаларининг илмий-тадқиқот ва илмий-педагогик ишлари, магистрлик диссертацияси бўйича ўзлаштириш даражаси-100 баллик тизимда баҳоланади

Талабанинг фан бўйича ўзлаштириш кўрсаткичини назорат қилишда қуйидаги намунавий мезонлар (кейинги ўринларда мезонлар деб юритилади) тавсия этилади.

“Агросаноат мажмуаси иктисодиёти” фани бўйича талабаларнинг билимларини баҳолашда қуйидаги намунавий мезонлар инобатга олинади

Балл	Баҳо	Талабанинг билим даражаси
1	2	3
86-100	«Аъло»	дастурдаги мавзуларни тўлиқ билиш; хулоса ва қарорлар қабул қилиш; ижодий фикрлар қабул қилиш; мустақил мушоҳада юрита олиш; олган билимларини амалда қўллай олиш; моҳиятини тушуниш; билиш, айтиб бериш ёки ёзма равишда ифодалаш; тасаввурга эга бўлиш
71-85	«Яхши»	дастурдаги мавзуларни тўлиқ билиш; мустақил мушоҳада юрита олиш; олган билимларини амалда қўллай олиш; моҳиятини тушуниш; билиш, айтиб бериш ёки ёзма равишда ифодалаш; тасаввурга эга бўлиш
55-70	«Қониқарли»	моҳиятини тушуниш; билиш, айтиб бериш ёки ёзма равишда ифодалаш; тасаввурга эга бўлиш
0-54	«Қониқарсиз»	аниқ тасаввурга эга бўлмаслик; билмаслик